Bildiri Kitabı

Süleymaniye

Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2: Kapalıçarşı

International Süleymaniye Symposium 2: The Grand Bazaar

Editör
Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI

Bildiri Kitabı

Süleymaniye

Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2:
Kapalıçarşı

International Süleymaniye Symposium 2:
The Grand Bazaar

Editör
Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI

ULUSLARARASI SÜLEYMANİYE SEMPOZYUMU 2: KAPALIÇARŞI BİLDİRİ KİTABI

Editör: Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI: 21
Akademi Dizisi: 9
©KOCAV Yayınları, Mart 2025, İstanbul

ISBN: 978-625-97856-2-2
Yayıncı Sertifika No: 40980

Editör
Murat ELMALI

KOCAV Yayın Kurulu
Prof. Dr. Ümran AY, Prof. Dr. Murat ELMALI, Doç. Dr. Mesut AYTEKİN,
Doç. Dr. Necmettin ÖZMEN, Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih KARAKAYA

Yayın Koordinatörü
İbrahim BİZ

Redaktör
Ümran AY

Kapak Tasarım & Mizanpaj
Engin DEMİR

Sempozyum Tarihi & Yeri
26-27 Ekim 2024, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Doktora Salonu,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Eserin tüm hakları KOCAV Yayıncılık Tanıtım Araştırma Eğitim Hiz. Ltd. Şti.'ye aittir. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre yayınevinin ve editörünün izni olmadan hiç bir yöntemle (elektronik, mekanik ve fotokopi) çoğaltılamaz, özetlenemez, depolanamaz ve yayınlanamaz. Makalelerin bilimsel ve hukuksal tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

KOCAV YAYINLARI
Avni Paşa Sokağı, No: 5 Süleymaniye-Fatih/İstanbul
Tel: (212) 519 99 70-71 Faks: (212) 519 99 72
Web: www.kocav.org.tr e-posta: kocav@kocav.org.tr

ULUSLARARASI SÜLEYMANİYE SEMPOZYUMU 2: KAPALIÇARŞI

BİLDİRİ KİTABI

Editör: Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI

KURULLAR

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Murat Elmalı
Prof. Dr. Ümran Ay
Prof. Dr. Zekai Kardaş
Doç. Dr. Mehmet Sait Türkhan
Doç. Dr. Mesut Aytekin
Doç. Dr. Necmettin Özmen
Dr. Öğr. Üyesi Canan Özge Eğri
Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Karakaya
Dr. Öğr. Üyesi Murat Kalkan

ONUR KURULU

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar
Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu
Prof. Dr. Ahmet Yörük
Prof. Dr. Ali Akyıldız
Prof. Dr. Ayşe Zişan Furat
Prof. Dr. Mehmet Bulut
Prof. Dr. Sadettin Ökten
Prof. Dr. Selçuk Mülayim
Prof. Dr. Sevtap Kadıoğlu
Prof. Dr. Tevfik Güran
Av. Dr. Ali Ürey
Dr. Aydın Yüksel
Beşir Ayvazoğlu

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdigani Halilov (Kırgız Milli Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan Aşık (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Azmi Özcan (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Ceenbek Alimbaev (Türkiye-Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan Afyoncu (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Coşkun (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmed Ganic (International University of Sarajevo)
Prof. Dr. Mehmet Arslan (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Bulut (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Nalan Türkmen (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nihat Öztoprak (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Senad Busatlic (International University of Sarajevo)
Prof. Dr. Suphi Saatçi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahsin Görgün (29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayfun Amman (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Yurdigül (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel Oğurlu (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Doç. Dr. Aliye Erol (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Aras Neftçi (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz Buyar (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Djumaniyazova Feruza Djumanazarovna (Özbekistan Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Erhan Akkaş (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Emina Karo (International Balkan University)
Doç. Dr. Gökçen Kılınç Ürkmez (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Aslan (Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi)
Doç. Dr. Mesut Aytekin (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur Akyol (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Rabia Hoş (Rhode Island Üniversitesi)
Doç. Dr. Ümit Sarı (İstanbul Üniversitesi)
Assoc. Prof. Ganizhamal Kushenova (L.N. Gumilyov Eurasian National University)
Dr. Öğr. Üyesi Gülzada Stanaliyeva (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Türkoğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şevket Kamil Akar (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Baysan (İbn Haldun Üniversitesi)
Dr. Pervin Godsizad (Bünyâd-ı Dairetü'l-Maarif-i İslâmi)

SEKRETERYA

Ali Kürşat Sak
Dr. Öğr. Gör. Beyza Karakaya
Araş. Gör. Esra Gültekin
İbrahim Biz

İÇİNDEKİLER

KOCAV BAŞKANINDAN 9
"KOCAV'IN YAŞADIĞI VE YAŞATTIĞI SÜLEYMANİYE"
From the President of KOCAV: SULEYMANIYE, Which KOCAV Lived and Kept Alive
ALİ ÜREY

ÖNSÖZ 11
Preface
MURAT ELMALI

FUAT SEVİMAY'IN KAPALIÇARŞI ROMANINDA
KAPALIÇARŞI'NIN GÖRÜNÜMLERİ 15
Views Of The Grand Bazaar In Fuat Sevimay's Novel Kapalıçarşı
ALİ SAİT YAĞAR

5737 SAYILI VAKIFLAR KANUNU M.30 KAPSAMINDA VAKIF KÜLTÜR VARLIĞI
NİTELİĞİNDEKİ TAŞINMAZIN VAKFI ADINA TESCİLİ 37
Registratıon Of Real Estate As A Foundatıon Cultural Heritage
In The Name Of The Foundation Within The Scope Of The Foundatıons
Law No. 5737, Artıcle 30
ARZU GENÇ ARIDEMİR / TÜLAY AYDIN ÜNVER

1766 İSTANBUL DEPREMİNİN ARDINDAN KAPALIÇARŞI'DA YÜRÜTÜLEN
KEŞİF VE ONARIM FAALİYETLERİ 53
After The 1766 Istanbul Earthquake Exploratıon And Restoration
Activities In The Grand Bazaar
AYŞENUR ERDOĞAN

KENT MERKEZİNDE GELENEKSEL MESLEKLERİN ÜRETİMİ:
İSTANBUL KAPALIÇARŞI VE HANLARIN ZANAATLARIN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDEKİ ROLÜ 109
The Production Of Traditional Professions In The City Center:
The Role Of Istanbul Grand Bazaar And "Han"s In The Sustainability Of Crafts
ESRA ÇAM

KAPALIÇARŞI'NIN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ'NİN ESNAF
TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 137
Evaluation Of The Place Of The Grand Bazaar In The Turkish
Economy By The Shopkeeper
ERGÜN AKTÜRK / SENA GÜLTEKİN

19. YÜZYIL HATIRALARINDA ZAMANSIZ BİR MEKÂN: ÇÂRŞÛ-YI KEBÎR..... 167
An Untimely Place In 19th Century Memoirs: The Grand Bazaar
FIRAT KÜSKÜ

TANZİMAT SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDE
KADIN MÜLKİYETİ: KAPALIÇARŞI 183
Women's Property In The Ottoman Empire After Tanzimat: Grand Bazaar
FUNDA ÖZTÜRK

OSMANLI SARAY KUYUMCULUĞU VE CİLT SANATI..... 207
The Art of Ottoman Palace Jewelry and Bookbinding
GÜSSÜN GÜNEŞ / MÜEYYET ADAŞ

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR VE AHMET RASİM'İN ESERLERİNDE
KAPALIÇARŞI..... 243
Grand Bazaar In The Works Of Hüseyin Rahmi Gürpinar And Ahmet Rasim
İBRAHİM ÖZEN

REFİK HALİT KARAY VE SERMET MUHTAR ALUS'UN KAPALIÇARŞI'SI..... 265
Grand Bazaar By Refik Halit Karay And Sermet Muhtar Alus
İSMAİL ALPER KUMSAR

KAPALIÇARŞI'DA ZANAATLAR BAĞLAMINDA OLUŞAN TİCARET
KÜLTÜRÜNÜN DÜNÜ VE BUGÜNÜ 287
World And Today Of Trade Culture Created In The Context Of
Craftsmanship In Grand Bazaar
MAHMUT DELEN / İSMAİL KABAN

GÖSTERGEBİLİMLE DÜŞÜNMEK: KAPALIÇARŞI'NIN DOĞAL
VE KÜLTÜREL BAĞLAMLARDA OKUNMASI 307
Thinking With Semiotics: Reading The Grand Bazaar In Natural
And Cultural Contexts
MURAT KALELİOĞLU

ŞAİRİN ANTİKACI HÂLİ: EDİP CANSEVER'İN KAPALIÇARŞI GÜNLERİ 323
The Poet's Antique Dealer State: Edip Cansever's Grand Bazaar Days
NECATİ TONGA

1894 İSTANBUL DEPREMİ'NİN ÇÂRŞÛ-YI KEBÎR'DEKİ (KAPALIÇARŞI)
YANKILARI: HASARLAR VE ONARIMLAR 339
The Repercussions Of The 1894 Istanbul Earthquake On The
Grand Bazaar: Damages And Repairs
NERMİN GENÇ

ORHAN VELİ, SEZAİ KARAKOÇ VE ECE AYHAN'IN ŞİİRİNDE "KAPALIÇARŞI"..... 371
In Orhan Veli, Sezai Karakoç And Ece Ayhan's Poetry "Grand Bazaar
NURULLAH ULUTAŞ

BİR ANKETİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ: "KAPALIÇARŞI'YI NASIL KURTARMALI?"..... 395
Thoughts Provoked By A Newspaper Article: "How To Save The Grand Bazaar?"
NÜKTE SEVIM DERDİÇOK

ALMAN SEYYAHLARIN GÖZÜYLE 19. YÜZYILDA KAPALIÇARŞI 415
The Grand Bazaar In The 19th Century Through The Eyes Of German Travellers
SİNE DEMİRKIVIRAN

SEMPOZYUMDAN KARELER 433

KOCAV BAŞKANINDAN

KOCAV'IN YAŞADIĞI VE YAŞATTIĞI SÜLEYMANİYE

FROM THE PRESIDENT OF KOCAV: SULEYMANIYE, WHICH KOCAV LIVED AND KEPT ALIVE

İSTANBUL'A HAYAT VEREN semtler arasında ilk sırada yer alan Süleymaniye; tarih, medeniyet, sosyal hayat, mimarî, şehircilik, kültür tarihi, ilmî çalışmalar, din ve dinler tarihi gibi pek çok alanda ilklerin meydana getirildiği bir mekândır. Daha pek çok isim ve alan Süleymaniye ile birlikte anılabilir. Bununla birlikte bu alanların hepsinin ortak noktası olan iktisat ve etrafında şekillenen iktisadî hayat ayrı bir önem arz etmektedir.

Süleymaniye ve iktisadî hayat denilince akla gelen ilk merkez "Kapalıçarşı"dır. "Kapalıçarşı" bugün sadece mekân olmanın ötesinde, içerisinde pek çok düşünceyi de barındıran kültürel bir kavram hâline dönüşmüştür. "Kapalıçarşı" bir medeniyet merkezi, tarihle gelecek arasında köprü, bunların da ötesinde tekrar tekrar okunmayı bekleyen "yazma eser" niteliğinde bir kitaptır. Bu özellikler, "Kapalıçarşı"yı ayrıntılı bir şekilde çalışmayı zorunlu hâle getirmiştir. Kültür Ocağı Vakfı (KOCAV) yaşadığı ve yaşattığı Süleymaniye'ye yeni bir katkıda bulunmak amacıyla "Kapalıçarşı"yı başta iktisadî hayat olmak üzere çeşitli bakış açılarıyla ele almayı planlamış ve "Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2 : Kapalıçarşı"'yı düzenlemiştir.

Bu sempozyum, KOCAV'ın 2007 yılında gerçekleştirdiği ve 2010 yılında kitap olarak bildirilerini bir araya getirdiği "Süleymaniye: Şehir ve

Medeniyet" sempozyumunun devamıdır. KOCAV yaşadığı semte karşı bir sorumluluk hissetmekte ve bu sorumluluğun gereğini yerine getirmek istemektedir. Buradan hareketle Uluslararası Süleymaniye Sempozyumunun ikincisini gündemine almış ve "Kapalıçarşı" ve "Kapalıçarşı çerçevesinde oluşan iktisadî hayat"ı ana tema olarak düşünmüştür. Bu ana tema çerçevesinde alt başlıklar belirlenmiştir. Alanlarının uzmanı akademisyenlerden oluşan kurulların danışmanlığında gerçekleştirilmiş olan sempozyum sizlerin de katkısıyla bilim dünyamızda yeni ufuklar açacaktır.

25-27 Ekim 2024 tarihleri arasında İstanbul'da, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü işbirliğiyle düzenlenen uluslararası sempozyumda sunulan bildirilerin bir araya getirildiği sempozyum kitabını sizlere sunmaktan mutluluk ve onur duyarız.

KOCAV Başkanı
Av. Dr. Ali ÜREY

ÖNSÖZ
PREFACE

KENDİ ZAMANLARININ RUHUNU yansıtırken içinde bulundukları zamana da meydan okuyan eserler vardır. Ölümsüz eserler çok katmanlı özellikleriyle geçmiş, bugün ve geleceği kucaklarlar. Fetihten hemen sonra inşa edilen Kapalıçarşı, zaman denilen soyut kavramı somutlaştıran, var olduğu andan günümüze kadar pek çok hatırayı üzerinde taşıyan bir tarihi eser olmuştur. Kıymetli bir eserin her bir sayfası okurunu nasıl hayretlere düşürürse Kapalıçarşı'nın her bir metrekaresi onu tanıyanı o denli hayrete düşürmüştür. Zira eskilerin Çarşı-yı Kebir dedikleri bu mekânın temelinde dünyayı yeni bir başlangıca sürükleyenlerin, çağlar açıp çağlar kapayanların, İslam peygamberinin en büyük müjdesi ile muştulanmış olanların, İstanbul'u dünyanın başkenti yapanların gözlerinin nuru, gönüllerinin süruru vardır. Bu temel üzerine yükselen Çarşı, Türk töresinin ve İslam ahlakının ticarette nasıl zuhur ettiğini de göstermiş, ayakta kaldığı her an içinde sadece alınıp satılan metalardan değil binlerce yıldan ve binlerce coğrafyadan gelen kültürlerle beslenmiştir. Zamanın ve iklimlerin ötesine dayanan Çarşı; yaşadığı üç büyük depremde de ayakta kalmış, bizlere bir şeyler söylemeye devam etmiştir. "Ticaretin temeli ölçü, ölçünün temeli güzel ahlak, güzel ahlakın temeli ise adaletten gelir" düsturuyla çatısının altından geçen her bir misafire geçmişin hikâyelerini, geleceğin umutlarını anlatmıştır.

Osmanlı'dan günümüze uzanan bu büyük yapının sesini dinlemek, iktisat, kültür ve sanat sahalarında İstanbul'a kattığı değeri anlamak amacıyla 26-27 Ekim 2024 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü işbirliğiyle Kapalıçarşı konulu bir sempozyum düzenledik. Bu sempozyum, 23-25 Kasım 2007 tarihleri arasında "Şehir ve Medeniyet" üst başlığıyla düzenlenmiş olan Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu'nun devamı olmuştur. "Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2: Kapalıçarşı" adı altında, 26 Ekim 2024'te İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası Doktora Salonu'nda, 27 Ekim 2024'te ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi salonlarında gerçekleştirilmiştir. İki gün süren oturumlarda 31 araştırmacı tarafından birbirinden değerli 26 bildiri sunulmuş, Sempozyum yoğun ilgi görmüştür. Akademik bilgi paylaşımının yanı sıra Kapalıçarşı'nın bugünkü ev sahiplerinden temsilcilerin söz aldığı iki panel de Sempozyum programı içinde yer almıştır. Yaşanan bir çarşıdan yazılan bir çarşıya uzanan Sempozyumumuz her yönüyle verimli ve faydalı bir akademik şuur içinde gerçekleşmiştir. Kapalıçarşı'nın bize anlatacağı çok şeyinin olduğu, İstanbul'a paha biçilmez bir değer sunduğu ve kıtalararası ticarete ise göz alıcı bir renk kattığı Sempozyum sonunda çok açık bir şekilde görülmüştür. Elbette Kapalıçarşı'ya açılan kapılar bu Sempozyumla kapanmış değildir. Kapalıçarşı'nın onlarca kapısının yanında bir de ilim kapısı vardır. Bu kapıdan giren de çıkan da ondan pek çok şey öğrenmiştir ve öğrenmeye devam edecektir. Yaşadığı şehre vefayı bir borç bilen KOCAV, Süleymaniye Sempozyumu'nun ikincisi ile Kapalıçarşı'nın ilim kapısını bir kez daha aralamış, Süleymaniye tarihine bir kez daha not düşmüştür.

Sempozyumda bildiri sunmak için pek çok araştırmacı bildiri özeti gönderdi. Bu özetler, bilim kurulu tarafından titiz bir şekilde değerlendirildi ve Sempozyumda sunulacak bildirilere karar verildi. Sempozyumda sunulan her bildiri bilim ve danışma kurulunda yer alan hocalarımız tarafından yeniden titizlikle değerlendirildi. Her bildiri iki hakem değerlendirmesinden geçerek Sempozyum kitabında yer aldı. Gerek Sempozyum gerek Sempozyum kitabı bilim ve danışma kurulundaki hocalarımızın değerli katkıları ile ortaya çıktı. Bilim ve danışma kurulunda yer alan hocalarımıza Sempozyum öncesinde ve sonrasında yapmış olduğu katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Sempozyumda sunulan bildirilerden oluşan bu kitap Kapalıçarşı tarihine, Süleymaniye tarihine ve İstanbul tarihine düşülen notların vücut bulmuş hâlidir. Sempozyumun gerçekleştirilmesinde ve kitabın ortaya çıkmasında en büyük katkı Kültür Ocağı Vakfı'na, Vakıf çalışanlarına ve öğrencilerine aittir. Bundan dolayı sempozyum düzenleme kurulu adına başta Vakıf Başkanı Dr. Av. Ali Ürey olmak üzere bütün KOCAV'lılara teşekkür ederim. Sempozyumun gerçekleşmesi için bize üniversitenin kapılarını açan ve akademik destek veren İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Osman Bülent Zülfikar'a, Prof. Dr. Sevtap Kadıoğlu'na ve Prof. Dr. Ayşe Zişan Furat'a yine düzenleme kurulu adına teşekkür ederim.

Kültür Ocağı Vakfı, Süleymaniye başlığı ile 2007'de başlattığı Sempozyum dizisine üçüncüsü ile devam edecektir. 3. Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu'nda buluşmak ümidiyle esenlikler dilerim.

Prof. Dr. Murat ELMALI
Editör

FUAT SEVİMAY'IN KAPALIÇARŞI ROMANINDA KAPALIÇARŞI'NIN GÖRÜNÜMLERİ

Ali Sait YAĞAR*

Özet

TARİHİ VE KÜLTÜREL ZENGİNLİKLERİYLE Kapalıçarşı modern Türk edebiyatında çeşitli yönleriyle yazar ve şairlere ilham vermiş, eserlere konu olmuştur. Romanlar söz konusu olduğunda karakterlerin bazen yolunun düştüğü bazen de sokaklarında gezinmekten keyif aldıkları bir mekân olarak karşımıza çıkan Kapalıçarşı, çoğunlukla olay örgüsündeki duraklardan birini oluşturmuş, metin içerisinde büyük bir yer işgal etmemiştir. Fuat Sevimay'ın Kapalıçarşı romanında ise Kapalıçarşı'nın metnin bütün kurgusuna yayıldığı, hikâyenin Kapalıçarşı etrafında şekillendiği görülür. Kapalıçarşı, yazarlık ve çevirmenlik serüvenine 2010'lu yıllarda başlayan Fuat Sevimay'ın 2015 yılında Ahmet Hamdi Tanpınar Roman ödülü alan, 2017'de ise ilk baskısını yapan eseridir. Hikâyesi, inşasında kullanılacak mermerlerin getirilmesiyle başlayan Kapalıçarşı, sokaklarıyla, kuytu köşeleriyle, bedestenleriyle romana ev sahipliği yapar. 15. yüzyılın ortalarından günümüze kadar gelen beş asırlık süreçte Kapalıçarşı, tarihi ve kültürüyle bir bütün olarak ele alınır. Eşyanın ruhu olduğu vurgusu barındıran roman, Kapalıçarşı'yı yalnızca insanların gelip geçtiği bir mekân olmanın ötesinde ruhu olan ve yaşayan bir yer olarak tasvir eder. Roman boyunca anlatılan da konuşan da Kapalıçarşı'nın kendisidir. Kapalıçarşı ve esnaf zümreleri etrafında Ahilik geleneği övülmektedir. Kapalıçarşı, romanda mal alınıp satılan bir ticaret merkezi, uğrak bir turizm noktası, bir buluşma yeri olarak düşünülmesi gibi farklı görünümleriyle de karşımıza çıkar. Kapalıçarşı romanı masalsı atmosferi, ironi ve mizahın kol kola yürüdüğü dili, metinlerarası

* Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alisaityagar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0364-1108.

göndermeleriyle okuyucunun ilgi ve dikkatini diri tutması gereken bir metindir. Roman, Kapalıçarşı'nın eşsiz atmosferine ve tarihsel önemine dikkat çekerken okuyucuya eğlenceli bir yolculuk vaat eder. Bildiride Kapalıçarşı romanında Kapalıçarşı'nın nasıl bir görünüm arz ettiği incelenmiştir. Böylelikle mekân olarak Kapalıçarşı'nın günümüz edebî metinlerinde nasıl ele alındığına dair bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Sevimay, Çarşı, Kapalıçarşı, Roman, Mekân, Modern Türk Edebiyatı.

Views Of The Grand Bazaar in Fuat Sevimay's Novel Kapalıçarşı

Abstract

With its historical and cultural riches, the Grand Bazaar has inspired writers and poets with various aspects in modern Turkish literature and has been the subject of their works. When it comes to novels, the Grand Bazaar, which appears as a place where characters sometimes to come by and sometimes enjoy wandering around its streets, mainly constitutes one of the stops in the plot and does not occupy a prominent place in the text. In Fuat Sevimay's novel Kapalıcarsı, it is seen that the Grand Bazaar is spread throughout the entire fiction of the text, and the story is shaped around the Grand Bazaar. Kapalicarsı is the work of Fuat Sevimay, who started his writing and translating adventure in the 2010s, which received the Ahmet Hamdi Tanpınar Novel Award in 2015 and had its first edition in 2017. The Grand Bazaar, whose story begins with bringing the marble to be used in its construction, hosts the novel with its streets, nooks, and bazaars. The Grand Bazaar is considered a whole with its history and culture over the five centuries from the mid-15th century to the present day. The novel, which emphasizes that things have a soul, depicts the Grand Bazaar as a living place with a soul, beyond a place where people come and go. It is the Grand Bazaar itself that tells and speaks throughout the novel. The Ahi tradition is praised around the Grand Bazaar and merchants groups. The Grand Bazaar appears in the novel with different appearances, such as being considered a trade center where goods are bought and sold, a popular tourist spot, and a meeting place. The Kapalicarsi novel is a text that should keep the reader's interest and attention alive with its fairy-tale atmosphere, its language where irony and humor go hand in hand, and its intertextual references. The novel promises the reader an entertaining journey while drawing attention to the unique atmosphere and historical importance of the Grand Bazaar. In the paper, the appearances of the Grand Bazaar in the novel Kapalıcarsı will be examined. Thus, it is aimed to present a perspective on how the Grand Bazaar as the place is handled in today's literary texts.

Keywords: Fuat Sevimay, Bazaar, Grand Bazaar, Novel, Place, Modern Turkish Literature.

Giriş

"Büyük Çarşı", "Çârşû-yı Kebîr", "Çarşı" gibi isimlerle de anılan, İngilizceye "büyük çarşı" anlamına gelecek şekilde "Grand Bazaar" veya "Great Bazaar" olarak çevrilen, halk arasında ise "Kapalıçarşı" olarak bilinen çarşı, yüzyıllar boyunca İstanbul'da ticaretin merkezi olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından vakıflarına gelir sağlamak amacıyla inşa ettirilen bedesten,[1] yüzyıllar içinde sürekli gelişim göstererek, yangınlardan veya depremlerden etkilenip yıpranarak, restorasyonlar geçirerek günümüzdeki hâlini almıştır. 61 sokağı ve 22 dış kapısı bulunan[2] Kapalıçarşı, yaklaşık 550 yıl boyunca aynı yerde, aynı mekânda, hemen hemen aynı işi yapan insanlar etrafında faaliyet gösteren tek kurum olması[3] yönüyle dikkat çekmektedir. İstanbul'un merkezi denebilecek bir konumda yer alan Kapalıçarşı, her yıl yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettiği yerlerin başında gelmektedir. Kapıları, sokakları ve caddeleriyle kendine has bir yapısı olan Kapalıçarşı, esnaf çeşitliliğiyle de kültürel bir zenginliğe sahiptir. Tarihi, ekonomik önemi, kültürel özellikleriyle Kapalıçarşı, sinemaya, edebiyata, mimariye ve daha pek çok alana ilham vermekte, malzeme sunmaktadır. Fuat Sevimay'ın *Kapalıçarşı* romanı da bunlardan biridir.

1. Fuat Sevimay ve Edebî Kişiliği

1972 doğumlu Fuat Sevimay, yazarlık hayatına 2010'lu yıllarda başlamış, daha çok öykü ve roman türlerinde kalem oynatmıştır. Sevimay, uzun bir edebiyat geçmişine sahip olmamasına karşın aldığı ödüllerle dikkat çekmiştir. Yayımlanan öyküleri *Ara Nağme* (2013) adıyla bir araya getirilmiş ve bu eser 2014 Orhan Kemal Öykü Ödülü'ne layık görülmüştür. 2015'te Ahmet Hamdi Tanpınar Roman Yarışması'nda ödül alan *Kapalıçarşı* romanının ilk baskısı 2017'de yapılır. *Gör Bağır* ise 2022'de Fakir Baykurt Öykü Kitabı Ödülü'ne layık görülür. Sevimay'ın *Aynalı*, *AnarŞık*, *Aziz ile Nikola* isimli romanları da bulunmaktadır. Bu eserlerden *AnarŞık*, oyun-

[1] Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *TDVİA 6* içinde, (İstanbul, 1992), 509.
[2] Önder Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Ticaret Odası, 2019), 17.
[3] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 15.

laştırılmış ve sahneye taşınmıştır.

Fuat Sevimay kurgusal türlerde metin üretmenin yanında çevirmenlik de yapmaktadır. İngilizceden James Joyce, Henry James, Oscar Wilde ve Paul Beatty, İtalyancadan Luigi Pirandello ve Italo Svevo'nun eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Bunlar arasında Sevimay'ın en dikkat çeken çalışması, James Joyce'un okunması ve çevrilmesi en zor metinlerden biri olarak gösterilen *Finnegans Wake* adlı eserini *Finnegan Uyanması* (2016) adıyla Türkçeye kazandırması olmuştur. Böylelikle Türkçe, Joyce'un eserinin İngilizce dışında yayımlanabildiği yedinci dil olmuş ve bu çeviri, 2017'de İKSV Talat Sait Halman Çeviri Ödülü'ne layık görülmüştür.[4]

2. Modern Türk Edebiyatında Kapalıçarşı

Kapalıçarşı, modern Türk edebiyatında birçok esere çeşitli yönleriyle konu olmuş bir mekândır. Alışveriş yapmak, şehrin merkezinde olması dolayısıyla karakterin güzergâhını meydana getirmek, sokaklarında dolaşmak gibi vesilelerle Kapalıçarşı, kurgusal türlerde kalem oynatan yazarların zaman zaman tercih ettiği bir mekân olmuştur.

Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* adlı romanının kahramanı Ferit, bir gün arkadaşıyla Emin Efendi Lokantası'nda buluşur, lokantadan çıktıktan sonra "Küllüğün önünden geçerken hiçbir üniversiteliyle konuşmaya mecbur olmamak" için koşar adımlarla yoluna devam eder. Bir yandan da yüzünde hissettiği memnuniyetsizlikten ötürü bir an evvel berber koltuğuna oturma endişesi taşır. Çarpıntıları arttığı esnada kendini Kapalıçarşı'ya atar:

> "Fakat o kadar heyecanlıydı ki, hayatta birçok defalar berberin koltuğunda onu bastıran ve bir defasında yalnız bir yanağının tıraşıyla sokağa fırlamasına sebep olan krizlerden birine yakalanabilirdi. Kapalıçarşı'ya doğru yürüdü. Kalbi çarpıyordu. Kriz başlamıştı bile. Çarşının karanlığı artıyor ve bazı dükkânların elektrikleri, ışıkların hareketli bir sudaki akisleri gibi sallanıyordu."[5]

Kapalıçarşı, Ferit'in kriz geçirdiği mekân olarak kurguya dâhil olur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanı, Türk edebiyatında Kapalıçarşı'nın ayrıntılı olarak karşımıza çıktığı eserlerden biridir. Roman kahramanı Mümtaz, sahaflarda kitap karıştırdıktan sonra kendisini Kapalı-

[4] https://www.ithakiyayingrubu.com/yazarlar/fuat-sevimay, erişim 30.07.2024.
[5] Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (İstanbul: Ötüken, 1972), 50.

çarşı'ya atıp kalabalık ve uğultulu sokaklarında gezinmekten, dolambaçlı yollarına sapmaktan zevk alır:[6]

> "O bu yolu öteden beri severdi. Beyazıt Camii'nin yan tarafında, büyük kestanenin altında güvercinleri seyretmek, Sahaflar içinde kitap karıştırmak, tanıdığı kitapçılarla konuşmak, sıcak günden ve sert aydınlıktan çarşının birdenbire insanı kavrayan loşluğuna ve serinliğine girmek, bu serinliği çok arizî bir hal gibi teninde duya duya yürümek hoşuna giderdi. Hatta çok rahatça ve aklına eserse Bitpazarı kapısından girer, Bedesten'e kadar o dolambaç yollardan yürürdü. Öbür taraf çok taklit ve baştan savma olmak üzere bugündü; ancak küçük tezgâh ve imalathane işlerine, ucuz gümrük eşyasına, taklit modalarına rastlanırdı. Hâlbuki Bitpazarı ile Bedesten'de, dikkati açık olursa, daima şaşırtıcı bir şey bulunurdu."[7]

Kapalıçarşı, kahramanın kendisine yüklediği hafıza çerçevesinde ete kemiğe bürünmüş canlı bir mekân olarak karşımıza çıkar. Bu durum da Kapalıçarşı'yı bir mekân olmaktan çıkarıp kahraman seviyesine yükseltir.[8]

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir diğer romanı *Sahnenin Dışındakiler*'de Kapalıçarşı'dan bir alışveriş yeri olması yönüyle bahsedilir. Roman kahramanı Cemal'in mahallesindeki komşulardan olan Asaf Bey ve ailesi refah içinde yaşamaktadır. Asaf Bey savaşın ikinci yılında "kalpten ve kederden ölmüş", evleri satılmış, kızları da ertesi sene veremden birbiri ardına hayatlarını kaybetmiştir. Tek başına kalan, geçim sıkıntısı çeken, kirasını dahi ödeyemeyecek duruma gelen Asaf Bey'in karısı, kızlarının kendi elleriyle hazırladıkları çeyiz takımlarını "dövünerek ve ağlayarak" Kapalıçarşı'da satmak zorunda kalmıştır.[9]

Tarık Buğra'nın *İbiş'in Rüyası* romanında da Kapalıçarşı bir ticaret merkezi olarak karşımıza çıkar. Nahit, lise son sınıfa geçtiği gün paşa babasının "dikkatli kullan ha… en azından yüz lira eder o saat" tembihiyle verdiği, makbul bir markanın altın saatini günü geldiğinde satmaya karar verir. Arkadaşı Vasıf'la, Sahaflar'a onun hemşerisi olan bir kitapçıya gi-

---

[6] Beşir Ayvazoğlu, "Kapalıçarşı Kapalı Kutu: Edebiyat Penceresinden Kapalıçarşı'ya Bakışlar", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk* (İstanbul: Ticaret Odası, 2019), 213-214.
[7] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* (İstanbul: Dergâh, 2010), 42.
[8] Ali Şükrü Çoruk, "Huzur Romanında Mümtaz'ın Kapalıçarşı Yolculuğu", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Ticaret Odası, 2019), 229. Kapalıçarşı'nın Huzur romanında nasıl ele alındığıyla ilgili ayrıntılı bir yazı için bkz. a.e.229-252.
[9] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler* (İstanbul: Dergâh, 2014), 156.

derler ve bu kitapçı vasıtasıyla altın saati yüksek bir meblağ karşılığında satarlar. Bu satışın gerçekleştiği mekân Kapalıçarşı'dan başka bir yer değildir.[10]

Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* romanında Kapalıçarşı'ya Murat ve Selim'le Örücüler kapısından girilir. Murat'ın koltuğunun altında, rahmetli Fatma Hanım'ın "gürültülere ve çekişmelere sebep olan yatak takımı" vardır. Murat ve Selim, bu yatak takımını satıp, ekonomik durumu iyi olmayan öğretmen Ramiz Efendi'ye bir takım elbise alacaklardır. Kapalıçarşı Köseleciler, İç Bedesten, Bezzazlar gibi kapı ve sokaklarıyla, Hacı Halim Efendi'nin çeşit çeşit mallarla tıka basa doldurulmuş karmakarışık dükkânıyla Murat ve Selim'in yatak takımını satma serüvenine ev sahipliği yapar. Bu serüven, yatak takımının sarılı olduğu bohçanın yatak takımından daha değerli olduğunun anlaşılması ve Kemal Tahir'in Kapalıçarşı tasvirleriyle okur için eğlenceli bir hâle dönüşür.[11] Kapalıçarşı, bu eserde de mal alınıp satılan bir yer olarak kendini gösterir.

Kendisini Kapalıçarşı'nın sokaklarında bulan bir diğer roman kahramanı, *Kara Kitap*'ın Galip'idir. Kayıp karısı Rüya'yı arayan Galip'in İstanbul sokaklarında cereyan eden serüveni üzerine kurgulanan romanda Orhan Pamuk, bir gün Galip'i "gözünde kara gözlüklerle *Milliyet* binasından çıktıktan sonra" yazıhanesine değil, Nuruosmaniye kapısından Kapalıçarşı'ya götürür:

> "Terlikçiler Sokağı'na girdiğinde değişen şeyin şehir değil kendisi olduğuna inanmak üzereydi, ama yüzündeki harfleri okuduktan sonra şehrin esrarını anladığına öyle karar vermişti ki, bu doğru olamazdı. Bir halıcı dükkânının vitrinine bakarken, içinden gelen bir dürtüyle, sergilenen halıları daha önceden gördüğünü, kendi çamurlu ayakkabıları ve eski terlikleriyle onlara bastığını, kapı önünde kahvesini içerek şüpheyle kendisine bakan dikkatli dükkâncıyı iyi tanıdığını, dükkânın küçük üçkâğıtçılıklar ve küçük kazıklanmalarla dolu tarihini ve toz kokan hikâyesini kendi hayatı gibi bildiğini düşündü."[12]

Bütün İstanbul kendisine tanıdık gelen Galip, bu duygunun verdiği huzurla Kapalıçarşı'nın darmadağınık sokaklarında kaybolur ve rüyada gezinir gibi dolaşırken bu sokaklarda hem kendinden hem de yüzyıllardır

[10] Tarık Buğra, *İbiş'in Rüyası* (İstanbul: Ötüken, 1980), 18.
[11] Kemal Tahir, *Yol Ayrımı* (İstanbul: İthaki, 2010), 303-330.
[12] Orhan Pamuk, *Kara Kitap* (İstanbul: İletişim, 2012), 327.

o medeniyet dairesinde yaşayıp şehrin şekillenmesinde pay sahibi olan insanlardan işaretler bulur.

Kapalıçarşı'nın edebî eserlere konu olması roman türüyle sınırlı değildir. Orhan Veli'nin "*Kapalıçarşı diyip te geçme / Kapalıçarşı / Kapalı kutu*"[13] mısralarıyla sona eren "Kapalıçarşı" şiiri ilk akla gelen örneklerdendir. Sezai Karakoç, "Kapalıçarşı" şiirinde Kapalıçarşı'ya eski medeniyetimizi temsil eden bir mana[14] yüklemiştir. İkinci Yeni'nin dil karşısındaki tutumunu ifade eden en güzel örneklerden biri, Ece Ayhan'ın "Çapalı Karşı" başlıklı şiiridir. Behçet Necatigil ise ilk şiir kitaplarından birine *Kapalıçarşı* (1945) ismini verir.

Kapalıçarşı'nın çeşitli yönleriyle yazar ve şairlere ilham verdiği anlaşılmaktadır. Modern Türk edebiyatı kapsamlı bir taramadan geçirildiği takdirde bu örnekler artacaktır. Fuat Sevimay'ın yakın bir tarihte yayımlanan *Kapalıçarşı* romanı, Kapalıçarşı'nın hem başlığa taşındığı hem de kurgunun bütününe hâkim olduğu bir örnek olması yönüyle dikkat çekmektedir.

3. Kapalıçarşı Romanında Kapalıçarşı'nın Görünümleri

Fuat Sevimay'ın yazarlık serüveninin başlangıcında yer alan *Kapalıçarşı*, 2015'te Ahmet Hamdi Tanpınar Roman Ödülü'nü kazanmış, 2017'de ise Hep Kitap tarafından ilk baskısını yapmıştır. 2022 yılı itibariyle eserin yayın hakları İthaki'ye aittir. Romanın farklı yayınevlerinde birden fazla baskı yapmış olması ve farklı dillere çevrilip çok geniş bir coğrafyaya yayılması, okuyucu nezdinde ilgi uyandırdığına işaret etmektedir.

Bir önceki bölümde örneklerini verdiğimiz romanlarda Kapalıçarşı, genellikle bir veya birkaç karakterin yolunun düştüğü, alışveriş veya gezi maksatlı kurguya dâhil olan bir mekân işlevi görür. Esas olan, kahramanın hikâyesi veya gelişim çizgisidir. Kapalıçarşı, çoğunlukla olay örgüsünde yer alan duraklardan yalnızca biridir. Fuat Sevimay'ın *Kapalıçarşı* romanında ise merkezde olan ve hikâyesi anlatılan, Kapalıçarşı'nın kendisidir. Nitekim roman, Kapalıçarşı'nın inşasında kullanılacak taşların nasıl getirildiğinin anlatılmasıyla başlar.

Marmara Adası'nın mermer bezirgânı açgözlü Hristo Ağa, "Fatih'in Şehr-i İstanbul'unda" kullanılmak üzere en güzel mermerleri seçmiş, bun-

---

[13] Orhan Veli Kanık, *Bütün Şiirleri* (İstanbul: YKY, 2015), 102.

[14] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri* (İstanbul: Dergâh, 2016), 365.

ları yükleyip İstanbul'a götürecek kırık dökük bir mavna[15*] bulmuş, bu mavna güven vermese de yola koyulmuştur. Hristo'ya bu motivasyonu veren, "yeni kurulacak çarşıya vereceği mermerlerin akçesinin hayali"[16] olmuştur. Böylelikle romanda Kapalıçarşı'dan ilk defa "yeni kurulacak çarşı" ifadesiyle bahsedilir.

Kapalıçarşı'nın ilk olarak Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra şehri bayındır hâle getirme çalışmalarının bir sonucu olarak inşa ettirdiği bilinmektedir. Romanda bu tarihsel gerçekliğe uygun bir kurgu söz konusudur. Mermerler İstanbul'a getirilirken Hristo ile mavnanın kaptanı Frederico arasında geçen diyalog bu doğrultuda gerçekleşir:

> "Stinpoli'nin her tarafı yenileniyor, akın akın insanlar geliyor, dünyanın başşehri oluyor diyorlar, doğru mudur Hristo Ağa? Hristo, ibrişim kuşağının altında duran kesesini, yerinde midir diye bir kez daha yokladıktan sonra, Doğrudur. Doğru olmaz mı hiç. Fatih Sultan bir yandan ülkesine ülkeler katıyor, öte yandan saltanatının başşehrini inci gerdanlık gibi yapılarla süslüyor. Hamamlar, hanlar, yollar, çarşılar, her dinden, her milletten insana yeni mahalleler kuruluyor. Şu mavnanın deposunda götürdüğüm mermerlerim de yeni kurulacak çarşıya yol olacak, sütun olacak."[17]

Kapalıçarşı'nın padişahın emri doğrultusunda inşa ettirildiği, çarşıyı inşa etme görevi kendisine verilen Mimarbaşı Hayreddin tarafından da "Fatih Han ister ki Stinpoli'ye yedi düvelin halkı, bilgini, âlimi, tüccarı, zanaatkârı, bezirgânı, velhasıl ilim ve ticaret ehli kim var ise gelsin. Şehir, sefaletinden harabetinden bir an evvel kurtulsun. Ahiler postlarını sersin, ellerini kapılarını sofralarını açsınlar. Ellerini bağlasınlar, dillerini bağlasınlar, bellerini bağlasınlar. Zanaat ehli kalfalar, çıraklar yetiştirsin. Kıssadan hisse şehir şenlensin. Bu ancak imarlar, imar da mimarla olur"[18] ifadeleriyle dile getirilir.

Kapalıçarşı, daha ortada kendisi yokken 15. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle inşasında kullanılacak taşların İstanbul'a getirilişinin hikâye edilmesiyle karşımıza çıkar. Ancak ne var ki mermerleri taşıyan mavna, iskeleye

---

[15*] Mavna: Yük taşımakta kullanılan ticarî gemi.

[16] Fuat Sevimay, *Kapalıçarşı* (İstanbul: İthaki, 2023), 11.

[17] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 22-23.

[18] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 43.

yaklaşırken "bir göz açıp kapamalık zamanda"[19] batarken Hristo'nun mermerleri suyun dibini boylar. Levhalardan yalnızca bir tanesi kurtarılabilir. Bu kurtarılan levha Kumkapısı'ndaki dükkânında Nazar Usta'nın eline düşecektir.

Yazar-anlatıcı, romanın birinci kısmının sonunda araya girerek merkeze Kapalıçarşı'yı aldığını, hikâyenin Kapalıçarşı'nın etrafında gelişeceğini, okura haber verircesine ifade eder: "Masal işte. Ben anlattım, siz dinlediniz. Hoşunuza gittiyse dahası da var. Mermer sütunlarının dilinden okuyun bakalım, devrin İstanbul'unda ve kurulmakta olan yirmi iki kapılı Kapalıçarşı'nın etrafında daha neler yaşanmış neler."[20]

Burada dikkati çeken ilk husus "masal işte" ibaresidir. Romanın ilk sayfasında yer alan epigrafda da "masal bu ya" ifadesine yer verilmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında Kapalıçarşı için "masallar diyarı"[21] nitelemesi yapılır. Romanda masalsı bir atmosfer söz konusudur. İroni ve mizahın kol kola yürüdüğü, metinlerarası göndermelerin had safhada olduğu, yer yer büyülü gerçekçi esintilerin kendini gösterdiği postmodern bir metin kaleme alan yazar kendine has bir dünya kurgulamıştır. Pasajda dikkati çeken bir diğer husus inşa edilecek çarşının yirmi iki kapısının oluşudur. Kapalıçarşı'nın bugün gerçekten de yirmi iki kapısı mevcuttur. Yazar romanda gerçek olan ve olmayan unsurlara birlikte yer vermiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında Kapalıçarşı'nın günümüzde de kullanılan sokak ve caddelerinin isimleri geçerken hayalî sokak ve cadde isimlerine yer verildiğine de şahit olunur. Romanda geçen Kalpakçılar, Kavaflar, Yorgancılar, Kürkçüler, Yağlıkçılar, Zenneciler gibi sokak ve cadde isimleri bugün de Kapalıçarşı'da bulunan yer isimleriyken yine romanda adı geçen Urgancılar isimli bir sokak bugün yoktur. Sevimay, bazı tarihî gerçekliklere bağlı kalmakla birlikte bunları yalnızca bir dekor olarak kullanmış, Kapalıçarşı'da yolları kesişen insanların hikâyelerini konu edinirken esnek ve özgür bir tutum sergilemiştir. Romanda Kapalıçarşı'nın açılışı esnasında Fatih Sultan Mehmed Han'ın, henüz isim verilmemiş bir sokak için "bu sokağın adı 'Kahraman Kavalalı Arif Efendi' olacaktır. Tiz kayda alınsın"[22] buyruğunu

[19] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 25.
[20] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 27.
[21] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 91.
[22] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 79.

salık vermesi de aynı özgürlük etrafında düşünülebilir. Yazar, okuyucuya seslenerek yer yer gerçeklikten uzaklaşmış olmanın beraberinde getireceği eleştirilere peşinen cevap verir: "Bu arada Kapalıçarşı'ya gidip, ayrı bir masal âlemine girmiş olmanın büyüsüyle hayran hayran dolanırken, 'Kalpakçılar Caddesi'yle Kavaflar Sokağı kesişmiyormuş, aralarında da çapraz bir sokak yokmuş kii' diyenleriniz olacaktır. Efendim, tabii ki kesişmezler ve kesişmedikleri için de 'Kavalalı Kahraman Kavaf Arif Efendi' diye bir sokak da yoktur zaten."[23]

Dürüst, çalışkan ve sözünün eri bir taş ustası olan Nazar Usta, mimarbaşına verdiği sözün mahcubiyetini yaşamaktadır:

> "Sultanın mimarbaşısı Hayreddin üç ay evvel Nazar Usta'ya, yeni sarayın bin ila bin beş yüz arşın ötesine, üç yüz sokak ve üç bin dükkândan müteşekkil çarşının inşasının düşünüldüğünü anlatmış, filayaklarına, sütunlara, yollara döşenecek mermerleri hazır etmesini salık vermiştir. Nazar Usta da Marmara Adası'na giden bir tekneyle mermer bezirgânı Hristo Ağa'ya siparişini iletmiş, Stinpoli'nin imarı bu hızla devam ederse de daha çok mermer alacağını bildirmişti. Ne var ki şimdi Hristo'nun gönderdiği ilk parti mermerler, bir tek levha hariç, Kadırga iskelesinin ötesinde, denizin dibinde derya kuzusu gibi yatıyor, Nazar Usta'nın bel bağladığı Hristo Ağa da deli divan Stinpoli'nin sokaklarında biçare dolanıyordu."[24]

Mimarbaşına verdiği sözü tutamamanın sıkıntısını çeken Nazar Usta'nın dükkânına, rüyasında kendisiyle konuşan bir taş gördüğü gecenin sabahında yaşlı bir adam gelir. Horasan'dan geldiğini söyleyen, adı sanı olmayan yaşlı adam, Nazar Usta'nın ikram ettiği ayrandan içtikten sonra heybesinden çıkardığı ceylan derisi kaplı kitabı "oku. Taşın sırrıdır"[25] diyerek Nazar Usta'ya verir. Nazar Usta, "taşı taş zanneden bizden değildir", "alın terinin damladığı taşın sırrına vâkıf olacaksın", "denizden çıkan bereketiyle gelir" gibi hikmetli sözler barındıran kitabı biraz karıştırdıktan sonra denizden çıkarılan ve dükkânına getirilen mermere bakıp ona Aras ismini verir. Aras Mermer ise adeta bir insan gibi fısıltıyla nefes alarak "o, benim" der ve susar. Buradaki taş, Nazar Usta'nın rüyasına giren ve onunla konuşan taştır. Nazar Usta, "emrindeyim ustam, dilediğince yont, perdah-

[23] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 90.
[24] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 32.
[25] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 35.

la, parlat beni" diyen Aras'a "benden bir dileğin var mı?" sorusunu yöneltir. Aras ise "biz taşların da gönlü vardır. Senden dileğim bana eş, zarif bir mermerdir ki Pir bu mermerin geleceğini sana bildirmiştir"[26] şeklinde karşılık verir.

Yıllardır paraya meyletmeyen, çıraklarına iş öğreten ve namusuyla çalışan Nazar Usta, "eşyanın ruhu olduğunu bilmenin ödülünü"[27] elinde tutmaktadır. Üç gün üç gece boyunca taşları çoğaltmanın, işlenecek taşlara bereket katmanın, taşın dilini anlamanın sırlarını ve daha taşlarla ilgili türlü gizemli bilgiyi ve taşın esrarını anlatan bu büyülü kitabı okuyup ezberler. Kitaptan öğrendiği iksirle taşları çoğaltan Nazar Usta'nın dükkânında sabah sadece dört levha bulunurken, akşam bu sayı doksan dokuza çıkmıştır. Bu levhalar yeni kurulacak çarşıda kullanılacaktır.

Taşın isminin oluşu, adeta bir insan gibi nefes alması ve konuşması, taşların çeşitli baharatlarla hazırlanan büyülü iksirlerle çoğaltılması gibi olağanüstülükleri büyülü gerçekçilik çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. "Fantastik bir eylemi gerçekçi bir tarzda betimlemek" şeklinde ifade edilen, "olağan ve sıradan olanın, anlatı içinde yadırgatıcı özellikler sergilemeden olağanüstü ve sıradışı ile harmanlanarak sunulması" olan büyülü gerçekçilik, gerçek ve gerçek dışı türlerin bir arada bulunduğu melez bir yapıya sahiptir.[28] Büyülü gerçekçilikte olağanüstü olaylar gerçek zaman ve mekânlarda, yadırgatmadan karşımıza çıkarlar. *Kapalıçarşı* romanında da benzer bir durum söz konusudur. Zaman İstanbul'un fethinden hemen sonrası, yani 15. yüzyılın ikinci yarısıdır. Mekân ise İstanbul'un semtleri, Nazar Usta'nın Kumkapı'daki dükkânı vs. olarak belirginlik kazanır. Buraya kadar hiçbir olağanüstülük söz konusu değildir. Fakat taşın bir isminin oluşu, nefes alıp konuşması, taşların iksirlerle çoğaltılması gibi olaylar, yazarın büyülü gerçekçiliğin imkânlarından faydalandığına işaret eder.

Kapalıçarşı'nın inşası etrafında gelişen olaylar hikâye edilirken dikkati çeken bir diğer husus eşyanın ruhu olduğu vurgusudur. Kendisine isim verilen taş canlanır ve konuşmaya başlar. Onun da bir ruhu vardır. Aras, Kapalıçarşı'nın inşasında da kullanılacaktır. Yazar, mekânın yani Kapalı-

---

[26] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 40.

[27] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 37.

[28] Cemal Melik Dıvarcı ve Abdullah Şengül, "Hayal Gücünün İki Farklı Yüzü: Büyülü Gerçekçilik ve Fantastik", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 12/4 (2023): 1706.

çarşı'nın da bir ruhu olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Nazar Usta'nın elindeki kitap için ifade edilen "eşyanın ruhu olduğunu bilmenin ödülü" nitelemesi, bu yorumu yapmayı daha olanaklı bir hâle getirir.

Kendisine isim verilen ve konuşan tek taş Aras değildir. Osman Paşa'nın "Meriç" ismini verdiği alımlı mermer de canlanıp konuşur. Meriç, Osman Paşa'nın "dile benden ne dilersen" teklifine zarif gözlerini önüne eğerek hoş bir fısıltıyla "beni de bekleyen vardır ustam. İstanbul'da, Nazar nam ustanın tezgâhındadır. Uygun görürsen beni de, tez zamanda maşukama kavuşturmandır dileğim"[29] cevabını verir. Kağnıcı, mermer işlemecisi Osman Ağa'nın mermerle konuşmasını şaşkınlıkla karşılar. Kendilerine iki nehrin isimleri verilen mermer taşlar, canlanıp konuşmalarının yanında birbirlerine aşkla bağlıdırlar. Taşlara böyle bir duygunun yüklenmesi, mekânın ruhu olduğu vurgusu bağlamında değerlendirilmesi gereken hususlardır. Aras ve Meriç, Kapalıçarşı'nın temelini meydana getiren bedesteni süslemek adına Nazar Usta'nın dükkânından alınıp çarşının inşaat alanına taşınırlar.

Kapalıçarşı ruhu olan, yüzyıllar boyunca esnafların ekmek yediği, müşterilerin alışveriş yaptığı, gezginlerin uğrak noktası hâline gelen bir hafıza mekânıdır. Romanda da yolları Kapalıçarşı'da kesişen insanların hikâyeleri konu edilirken aslında Kapalıçarşı anlatılır. Konuşan Kapalıçarşı'nın kendisidir. Bu da taşlara konuşma özgürlüğü verilmesi gibi olağanüstülüklerle sağlanmaktadır. Romanda Pir'in ağzından duyduğumuz "bak evladım. Taş hisseder, taş konuşur, taş uyur, taş doğar, taş ölür, taş görür, taş aşka düşer ve aynı zamanda taş yanar"[30] ifadeleri de bu bakış açısını destekler niteliktedir.

Pir'in şafak vakti kimsenin kalmadığı Kapalıçarşı sokaklarında, yüreği dingin ve sakin bir şekilde yaptığı gezinti esnasında aklından geçenler de Kapalıçarşı'nın bütünleştirici kültüründen izler taşır: "Kimler gelip geçecek acaba bu çarşıdan, diye düşündü sonra. Gözünde nesilden nesile tezgâhtarlar, müşteriler, esnaf kadını, erkeği, çocuğu, sakallısı, kösesi, uzunu, göbeklisi, güzeli, çirkini, cilvelisi, genci, yaşlısı, umursamazı, meraklısı, bir dizi insan canlandı. Hepsinin yüreğinin, türlü gafletlerine rağmen, İstanbul'un kalbinde attığını hissetti."[31]

---

[29] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 48.

[30] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 213.

[31] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 221.

Romanda yolları Kapalıçarşı'da kesişen birçok karakter söz konusudur. Tüccar Hristo Ağa, sonradan Danyal ve Civan isimlerini alacak olan Giovanni ve Diangelo, sandalcı Frederico, aylakçılar, hamallar, kalfalar, çini ustaları, mermer ustaları Nazar Usta ve Osman Ağa, Baba İlyas, Mimarbaşı Hayreddin, mahallenin tombul kedisi Püssük, Hekimbaşı Yakub, Pir, Hurufi Mirza, Hekim İshak, kızıl saçlı Latife, esnaf Tuğrul Efendi, kahveci Sabahattin gibi birçok karakterin doğrudan veya dolaylı yoldan Kapalıçarşı'yla bir ilgisi vardır. Yer yer bahsi geçen karakterlerin geçmişine veya geleceğine yapılan sıçramalarla anlatı zenginleşir. Çarşının yapılmasını emreden Fatih Sultan Mehmet'in dahi romanda büyük bir yer kapladığı söylenemez. Padişah, çarşının çizimleri için "âlâ, aliyyülâlâ"[32] yorumunu yapar. Çarşının inşası için ise "…cami görülür, medrese erişilir, çarşı güvenilir olmalı. Malzemenin hasını kullan ki çarşımızı görenler 'itimat kalesi'ne adım attıklarını bilsinler. Dülgerleri, taşçıları emrine amade bil. Bolca gayret edip iki sefer zamanında bedestenleri ve çarşıyı ayağa kaldırasın. Ol çarşı ki özümüzü saklayan hazine sandığı olsun. Cihan şehri, ticaretin de başşehri olsun"[33] temennisinde bulunur. Fatih Sultan Mehmet savaşları, başarıları, tarihteki yeri ve önemi gibi yönleriyle değil yalnızca çarşının inşa edilmesini buyuran padişah olarak romanda yer alır. Bazı yorumları ve Kapalıçarşı'nın açılışı esnasında bir sokağa isim vermesi dışında romanda boy gösterdiği görünmez. Zira *Kapalıçarşı*, tarihî olay ve figürler etrafında şekillenen klasik anlamda bir tarihî roman değildir. Hatta yazarın öğretilen ve dayatılan tarih bilgisine karşı bir duruş sergilediği, ironik bir dille tarih görüşüne eleştiriler getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi *Kapalıçarşı* romanında Kapalıçarşı, metnin merkezinde yer almakta ve onun kültürünü, tarihini meydana getiren alelade insanların hikâyeleri etrafında şekillenmektedir.

3.1. Ahilik Övgüsü – Kapitalizm Eleştirisi

Ahilik Teşkilatı, 13. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî-içtimaî bir teşkilattır.[34] Fütüvvetnâmelere göre teşkilat mensuplarında bulunması

[32] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 55.

[33] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 55.

[34] Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *TDVİA 1* içinde, (İstanbul, 1998), 540.

gereken vasıflar vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, hiddetten uzak durma, etrafındakileri doğru yola sevk etme, affedici olma gibi özellikler etrafında toplanmaktadır. Şarap içmek, zina etmek, yalan söylemek, gıybet etmek, hileye başvurmak ise teşkilattan atılmayı gerektiren, mensuplarının uzak durması gereken kötü davranışlar arasında gösterilmektedir.[35]

Kapalıçarşı romanında Kapalıçarşı ve esnaf zümreleri etrafında Ahilik geleneği övülmektedir. Hazırladığı iksirle taşları çoğaltmaya hazırlanan Nazar Usta, iksirli suyu damlatırken "bu suyu damlatacağım taşların bulunduğu dükkânlarda iş yapacak esnaf ahilik erkânına nail olsun, Ahi Evran'ın ruhu şad olsun" diye dua eder. Temennisi, çarşıda iş yapacak dükkânlarda "bereket, dürüstlük, namuslu kazanç ve bolluk"[36] olmasıdır. Kapalıçarşı'da kullanılacak mermer taşları hazırlayan Nazar Usta'nın işini namusuyla yapan, çıraklarına iş öğreten örnek bir esnaf olarak tasvir edilmesi de manidardır.

Mermerlerin bir yerden başka bir yere taşınacağı sırada kağnıcının çarşıyı ekmek kapısı olarak gören yaklaşımı, yine ahilik geleneği etrafında değerlendirilmeye müsaittir: "Duydum ki bu mermerleri Fatih'in Şehr-i İstanbul'una kurulacak çarşı için almışsın. Çarşı ki ekmek kapısıdır. Ekmek kapısı ki hak kapısıdır. Yaptığı işin sevabı büyük. İzin ver de bu sevaptan bizim payımıza da bir nebze düşsün. Bu kadar katkı da sevabına benden olsun."[37]

Nazar Usta'nın "bu çarşı neden bu kadar önemlidir, niye seni bunca heyecanlandırır?" sorusuna Mimarbaşı Hayreddin şu cevabı verir:

> "ah be Nazar Usta. Bu çarşı, bugüne değin yapılmış en yüksek bina olmayacak. Mimarî yapıların en heybetlisi, en süslüsü, en büyüğü, en şatafatlısı da olmayacak. Ama gelmiş geçmiş hiçbir bina, bu çarşı kadar şehrin yüreğinde atmayacak, hiçbir bina içinde bulunduğu şehirle birlikte böylesine nefes alıp vermeyecek. Çünkü bu çarşıda fütüvvet ehli ahiler işleyecek. İhvanü's-safâ'nın ruhu çarşıda atacak. Bütün gayretim bu nedenle…"[38]

Kapalıçarşı'nın besmelelerle açılıp esnafın ve ahalinin hizmetine girmesi, birçok dükkânında yüzyıllarca ahilik erkânına uygun iş yapılması,

---

[35] Kazıcı, "Ahîlik", 542.

[36] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 40.

[37] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 44.

[38] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 62.

bereketin bol olması, kazançta da kayıpta da Zümer Suresi'nin elli ikinci ayetinde bildirildiği gibi nimet aranması, romanda ahilik geleneğinin yeri ve önemine işaret eden diğer örneklerdir.[39] Bu gelenekle ilgili detaylar, kuşkusuz inşa edilen çarşıyla birlikte gündeme gelir. İstanbul'un orta yerinde yer alan Çarşı'nın 1461 yılında açılmasıyla birlikte şehir şenlenmiş, şehre isteyerek veya istemeyerek gelip göçenler de bu şenlikteki yerlerini almaya başlamış, yollarını mutlaka bir zaman çarşıdan geçirir olmuşlardır.[40]

İstanbul'da şehrin kalbi hâline gelen, zamanla manevi bir havaya bürünen Kapalıçarşı, içindeki insanlarla bir anlam kazanmaktadır:

> "Çarşı büyüdü, daha da güzelleşti. Çarşı insanla güzel, insanla canlıydı. Çarşıda hayat tüm şehirden farklıydı. Yazılmamış kurallar, gelenek görenek çarşının ruhuna işliyor, işledikçe ruh büyüyordu. Ahi ocaklarında yaren sohbeti ediliyor, edepli ve becerikli gençler teşvik edilirken, arsız çıraklar yolsuz çıkarılıyordu. İmparatorluğun hâli vakti çarşıda konuşuluyor seferlerin haberi önce çarşıya ulaşıyordu. Kimin sadrazam olacağı, kimin kellesinin gideceği çarşıda biliniyor, bazen dilleniyor bazen ser veriliyor sır verilmiyordu".[41]

Kapalıçarşı'nın yalnızca bir alışveriş alanı olmadığı, loncaların denetimindeki bir üretim alanı olduğu, üretim ve ticaret kurallarının yanı sıra mekânın kullanılmasına ilişkin kuralların belirlendiği, aynı zamanda dürüstlük, adalet ilkeleri, insanlık değerleri gibi toplumsal ve kültürel kuralların biçimlendiği, yaşatıldığı sosyal ve ekonomik bir mekân olduğu,[42] Kapalıçarşı üzerine yapılan çalışmalarda dile getirilmektedir.

Romanda ahilik övgüsüyle birlikte kapitalizm eleştirisinin yapıldığı da görülür. Romanın son kısımlarında İlyas'ın ağzından okuduğumuz "burada, şu gördüğün çarşıda dürüstlük, güvenlik daha da önemlisi tok gözlülük, kanaatkârlık ön plandadır ve bu Batı'nın, sizin oraların markentalist yaklaşımıyla çelişir. Bak burada müşteri, misafirdir"[43] ifadeleri bunu açık bir şekilde göstermektedir. Kapalıçarşı'nın inşası esnasında yapıların yükselmesi şu şekilde tasvir edilir: "Bir yanda inşasına başlanacak Kapalıçarşı

---

[39] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 75-76.

[40] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 91-92.

[41] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 222.

[42] Gülay Kurt, "Tarihsel Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı", *Geçmişten Günümüze Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Ticaret Odası, 2019), 55.

[43] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 241.

ve imaret, şehrin silüetini bozmadan ve şehre tepeden bakma ahlaksızlığına kapılmadan hızla inşa edilirken…"[44] Yazar, "şehre tepeden bakma ahlaksızlığı" gibi ifadelerle eleştirilerini satır aralarına yerleştirmiş, bu tutumunu roman boyunca sürdürmüştür.

Kapalıçarşı'da gezinen turist Miriam'ın merakla yönelttiği "Ahilik bu kadar önemli mi ki?" sorusuna Mirza şu cevabı verir: "Şu çarşılar, arastalar, kervansaraylar, yabunlu pazarları, mesleki eğitimler, esnaf örgütlenmesi, sosyal sorumluluk, tüketici hakları, iş hukuku hep bu geleneğin mirası bize. Çarşı'da esnaf zenginliğiyle değil, kişiliğiyle değer buluyorsa, iyi günde kötü günde dayanışma varsa, sonra söz hâlâ senetten çekten değerliyse, hepsi Ahilik geleneğinden bugüne taşınmış". Mirza'nın cevabı, Ahilik geleneğinin roman ve Kapalıçarşı için önemini özetler mahiyettedir.

3.2. Ticaret Merkezi olarak Kapalıçarşı

Kapalıçarşı şehrin merkezinde yer alması, tarihî ve kültürel zenginlikleri, kendine has geleneklerinin yanında sarrafları, halıcıları, tezgâhtarları ve müşterileriyle mal alınıp satılan, alışveriş yapılan bir ticaret merkezidir.

Civan ve kızıl saçlı Latife'nin evlilik kararı almasından sonra Latife'nin annesi, Civan'dan başlık parası olarak bir kese sultaniye altını getirmesini ve bir çeyiz sandığı düzmesini talep eder. Bunları karşılayacak gücü olmayan Civan, Mirza'dan yardım ister ve çeyiz sandığını toparlamak üzere soluğu Kapalıçarşı'da alırlar:

> "Ertesi sabah Mirza'yla Civan erkenden Kapalıçarşı'nın yolunu tuttu. Sedefkârları geride bırakıp, doğruca sandıkçıya gidip hallerini bildirdiler. Maraşlı sandıkçı dükkânın en güzel kakma sandığını Mirza'ya verirken, 'hanım evin bahçesine taş duvar istiyor. Canın ne zaman isterse bir uğra, bakıver. Öylece ödeşiriz' dedi. Sandığı alıp çıktılar ve içine, çarşının muhtelif mağazalarından Buldan işi örtüler, kemha ve canfes kumaşlar, pamuklu peşkirler, kayınpeder için destarlı bir takke, kaynana için Sandal Bedesteni'nden ipekli bir kumaş koydurup çeyiz sandığını tamam ettiler."[45]

Civan ve Mirza hazırladıkları çeyiz sandığıyla Latife'yi istemeye gitseler de yaşanan bazı talihsizliklerden ötürü bu evlilik gerçekleşmez. Hikâyeyi burada Kapalıçarşı'ya bağlayan tek detay alışverişin Kapalıçarşı'da yapıl-

---

[44] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 63.

[45] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 125.

mış olması değildir. Civan'ın talip olduğu Latife'nin babası, Kapalıçarşı'da kavaflık[46*] yapmaktadır.

Romandaki karakterlerin hikâyeleri bir noktada Kapalıçarşı'yla kesişmektedir. Romanın ilk sayfalarından öğrendiğimiz kadarıyla Marmara Adası'ndan İstanbul'a mermer taşıyan, mavnanın batması ve mermerlerin suyun dibini boylaması sonucu büyük bir üzüntü yaşayan, bu üzüntüyle İstanbul'un sokaklarında deli divane "mermerlerim" nidalarıyla dolaşan Hristo Ağa, çeşitli olaylar silsilesinden sonra eline geçen inciyi satıp Kapalıçarşı'da "Hristo Atfendi" isimli bir dükkân açmıştır.[47]

Hamamda yanlışlıkla kadınlar kısmına girip kavafın kızıl saçlı kızını (Latife'yi) çıplak bir şekilde gören, tellaklardan dayak yiyip üzerinde bir tek peştamalla hamamdan kovulan Danyal, soluğu tir tir titreyerek gittiği Kapalıçarşı'daki bezzazda[48*] alır. Parasını daha sonra ödeyeceğini belirterek yeni kıyafetlerini kuşanır.[49] Ortada her ne kadar bir mecburiyet söz konusu olsa da, Kapalıçarşı yine karakterin yolunun düştüğü ve alışveriş yapılan bir mekân olarak kurguya dâhil olur.

Danyal, daha önce Civan'ın talip olduğu Latife'yle evlenmek istemektedir. Kimi kimsesi olmayan Danyal'a kız isteme merasimi için çarşının güngörmüş esnafı Tuğrul Efendi yardımcı olur. Merasim öncesinde çeyiz alışverişi yapılan yer, yine Kapalıçarşı'dır:

> "Erkenden kalkan Danyal yıkandı, güzelce tıraş oldu. En güzel kıyafetini giydi. Kapalıçarşı'nın yolunu tuttu. Gidip Tuğrul Efendi'nin elini öptü, hayır duasını aldı. Kolunun altına bir gün önce, iskeleden ayrıldıktan sonra Hacı Bekir Efendi'den aldığı çifte kavrulmuş lokumu sıkıştırarak Tuğrul Efendi'nin peşi sıra kız istemeye ilerlerken, Terzibaşı Sokağı'nın başında durdular. Tuğrul Efendi, sokağa sapıp ikinci dükkândan, 'kayın atan seni böyle daha çok beğenir' diye Danyal'e destarlı bir takke aldı. Danyal'in, dünyada böyle iyi insanlar da varmış diye içi kıpırdadı. Oradan Zenneciler Sokağı'na geçip, kayın ana için ördekbaşı yeşili, gelin hanım için mor feraceler sardırdılar. Gelin hanım için ayrıca gergefte işlenmiş bir iki parça çeyizlik aldılar."[50]

[46*] Kavaf: Düşük nitelikli hazır ayakkabı yapan ve satan kimse.

[47] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 131.

[48*] Bezzaz: Bez ve bezden yapılma şeyler satan tüccar.

[49] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 154-155.

[50] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 165.

Kapalıçarşı, ilk akla gelen özelliklerinden biri, yani mal alıp satılan bir alışveriş yeri olması özelliğiyle romanda yer yer karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Buluşma Mekânı Olarak Kapalıçarşı – Pir'in Daveti

Kapalıçarşı romanda bir buluşma mekânı olarak da karşımıza çıkar. Pir, Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi'nde on iki kişiyi ağırlayacaktır, davetlilere haber verilmesi görevi ise Danyal'e düşmüştür: "Pir'in Danyal'den istediği ve Danyal'in muhtelif küçük vartalar atlatmasına, aynı zamanda da duygulu anlar yaşamasına rağmen hallettiği iş, on iki seçkin kişinin, Pir'in konuğu olarak miladi iki mayıs 1481, Hicri üç Rebiyülevvel 886 gününün akşamında, Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi'ne davet edilmeleriydi."[51]

Pir'in davetlileri Mimarbaşı Hayreddin, Hekimbaşı Yakub, mermer tüccarı Hristo Ağa, taş ustaları Nazar Usta ve Osman Ağa, Danyal'in kayınpederi yaşlı kavaf, Baba İlyas, Sandalcı Frederico, Hurûfî Mirza, Silivreli midyeci, Civan ve Danyal'dir. Buluşma vakti gelince, davetlilerin her biri – Kapalıçarşı'nın zenginliği ve çok yönlülüğü gösterilmek istenircesine – Şark Kahvesi'ne çarşının ayrı ayrı kapılarından girerek ulaşırlar. Civan, "okumuş etmiş ve mürekkep yalamışların genelde sahaflara uğradıktan sonra yaptıkları gibi" Fesçiler Kapısı'ndan girer. Hekimbaşı Yakub, "acelecilerin ve telaşlıların kapısı" Çarşıkapı'yı kullanır. Mimarbaşı Hayreddin, "eşyanın tabiatı gereği devlet dağının yamacında bulunanların kullandığı Nuruosmaniye kapısından" çarşıya girer. Mirza, Sandal Bedesteni'nden gelir. Frederico, "çarşıya ağır ağır ve hissettirmeden karışmanın en güzel yolu olduğundan halkın kapısı Yorgancılar'dan" girer, Hristo ise "namına uygun olarak Tacirler Kapısı'ndan" girer. Mermer ustaları Nazar Usta Mercan'dan, Osman Ağa ise İstanbul dışından gelenlerin çoğunun yaptığı gibi Beyazıt'tan çarşıya girer. Latife'nin babası yaşlı kavaf ise "esnafın kapısı Mahmutpaşa'dan" yukarı yürümüş ve kahveye gelmiştir.

Pir'in misafirlerine vermiş olduğu akşam yemeği kurgulanırken Hz. İsa'nın havarileriyle yediği son akşam yemeğinden ilham alındığı anlaşılmaktadır. Hristiyan inanışına göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden bir gün önce on iki havarisiyle yediği yemek, "son akşam yemeği" olarak anılmaktadır. Pir'in davetlilerinin sayısı da on ikidir. "Artık bütün davetliler yerle-

[51] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 173.

rini almıştı ve Pir'in son akşam yemeği de başlayabilirdi"[52] ibarelerinden de anlaşılacağı üzere yazar bu benzerliği açık açık göstermiştir. Bu buluşmanın dikkat çekici yanlarından bir diğeri, üç perde hâlinde tiyatro metni olarak sunuluyor oluşudur.[53] Roman türünü zengin yapan özelliklerinden biri, şiir, tiyatro, öykü gibi farklı türleri içinde barındırabiliyor oluşudur. Sevimay da bu imkânlardan büyük ölçüde faydalanmıştır.

3.4. Turizm Mekânı Olarak Kapalıçarşı

Kapalıçarşı, her yıl ağırladığı milyonlarca ziyaretçisiyle Türkiye'nin en seçkin turizm noktalarından biridir. Gerek yerli gerekse yabancı turistlerin uğrak yeri olan Kapalıçarşı, romanda bu özelliğiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Kapalıçarşı romanının büyük çoğunluğu 15. yüzyılın ikinci yarısında geçmektedir. Kapalıçarşı etrafında bir araya gelen kahramanların geçmiş veya geleceklerine yapılan sıçramalarla bu zaman genişlese de vaka zamanı uzun bir süre boyunca 15. yüzyılda kalır. Romanın son kısımlarında yaklaşık beş asırlık bir zaman dilimi hızlıca özetlenerek günümüze gelinir. Yangınlar, depremler ve çeşitli sebeplerle yıpranan Kapalıçarşı'nın her seferinde yeniden ayağa kaldırıldığı, eklemeler, düzeltmeler ve onarmalarla bugünkü hâlini aldığından bahsedilir. Gelişen teknolojiyle birlikte alınan ve satılan malların da farklılaşması gibi detaylar üzerinden Kapalıçarşı'nın yıllar içinde nasıl kabuk değiştirdiği üzerinde durulur. 2010'lu yılların başına geldiğimizde ise Miriam ve Matteo'nun Kapalıçarşı'ya turistik bir gezi yapacağını, onlarda bu gezi isteğini uyandıran ilginin ise okudukları bir kitaptan kaynaklandığını öğreniriz:

> "Matteo elindeki haritayı sağa sola çekip büyük Grand Bazaar'ı bulmak telaşındaydı. Bir an önce vakit kaybetmeden Çarşı'ya gitmek istiyordu, çünkü birkaç hafta önce okuduğu *Heart Of Istanbul – Tale of Grand Bazaar, bizim anlayacağımız şekliyle 'İstanbul'un Kalbi – Kapalıçarşı Masalı' romanından çok etkilenmiş, hem Çarşı'nın hem de İstanbul'un geçmişle bugünü buluşturan büyülü havasını solumak istemişti.*"[54]

Matteo'da Kapalıçarşı'ya karşı ilgi uyandıran kitap, romanın bu kısmına kadar anlatılanlar olarak kurgulanmıştır. Yazar, üstkurmacanın güzel

---

[52] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 187.

[53] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 192-214.

[54] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 230.

bir örneğini sergileyerek romanda anlatılanları Matteo'nun okuduğu kitap olarak sunmuş, anlatının bir kurmaca olduğunu okura hatırlatmıştır.

Matteo ve Miriam Kapalıçarşı'nın renkli ve büyülü dünyasına kapılarak gezilerinin keyfini çıkarmışlardır: "Çarşı, ikisini de içine çekmekteydi ve bundan hiç şikâyetleri yoktu. Binbir renkle bezeli halıları, nakış nakış işlenmiş altınları, buhurdanlıkları, gülabdanları, alev alev lambaları, derileri, kumaşları ve hepsiyle birlikte, Babil Kulesi'nden dağılmış türlü türlü insanları seyirle Fesçiler'e vardılar."[55]

Matteo ve Miriam Kapalıçarşı'yı gezerken onlarda ilgi uyandıran kitabı okuyan, hatta kitapta ismi geçen bazı kahramanların soyundan geldiği öne sürülen, yine aynı kitabın içeriğine vâkıf olan kişilerle sohbet ederler. Konu ise okuduğu kitapta yazarın niçin Kapalıçarşı'yı mekân olarak tercih ettiğidir. Latife, bu tercihe anlam veremeyen, her ne kadar büyülü bir havası olsa da Kapalıçarşı'yı maddiyata dayalı bir mekân olarak gören, İstanbul şehri ya da başka bir mekânı niye tercih etmediğini sorgulayan Matteo'nun sözünü keserek şu açıklamayı yapar: "Çarşı, bildiğin yeni çarşılara benzemez. Görmesini bilirsen, eski değerlerimizi saklayan, muhafaza edilmesi gerekeni koruyan, yakut kakma hazine sandığıdır. Hem ne demiş şair, *Kapalıçarşı deyip geçme, Kapalıçarşı kapalı kutu*".[56]

Orhan Veli'nin "Kapalıçarşı" şiirinden alınan mısralarla biten Latife'nin sözleri, *Kapalıçarşı* romanının yazılma gayesini özetler niteliktedir. Sevimay, "muhafaza edilmesi gerekeni koruyan, yakut kakma hazine sandığı" olarak telakki ettiği Kapalıçarşı'yı hem romanın merkezine alarak hem de başlığa taşıyarak bir metin kaleme almış, bütün hikâyeyi mekânın etrafında kurgulamıştır. Roman boyunca konuşan da anlatılan da Kapalıçarşı'nın kendisidir.

Sonuç

Fuat Sevimay'ın *Kapalıçarşı* romanında Kapalıçarşı, inşa edildiği 15. yüzyıldan günümüze uzanan bir süreçte geniş bir perspektiften ele alınır. Kapalıçarşı, olay örgüsü içinde karakter veya karakterlerin yolunun düştüğü bir durak noktası olmanın çok ötesinde durmakta, romanın merkezinde yer almaktadır. İstanbul'un kalbinde yer alan, ruhu olan bir mekân ola-

[55] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 231.

[56] Sevimay, *Kapalıçarşı,* 240.

rak roman boyunca konuşan da anlatılan da Kapalıçarşı'nın kendisidir. Romanda tarihi, kapıları, sokakları, caddeleri, esnafı, müşterileriyle yüzyıllar içinde yolu Kapalıçarşı'ya düşen insanlar ve hikâyeleri konu edilir. Bu unsurların her biri, aynı zamanda Kapalıçarşı'nın bugün sahip olduğu kültürel zenginlikleri meydana getirmektedir.

Romanda Kapalıçarşı'yla birlikte öne çıkarılan yönlerden biri Ahilik geleneğidir. Doğruluk, dürüstlük, namuslu kazanç, vefa gösterme gibi özellikler etrafında toplanan Ahilik geleneği, çarşının gelişip büyümesinde, yazılı olmayan kurallarıyla kendine has bir yapıya sahip olmasında doğrudan katkısı olan alışkanlıklar bütünü olarak övülmektedir. Ahilik övgüsü, kapitalizm ve materyalizm eleştirisini de beraberinde getirir. Romanı ironi ve mizah unsurlarıyla süsleyen Sevimay, satır aralarına modern çağın yapılaşmasına ve ekonomik ilişkilerine dair eleştirilerini de saklamıştır.

Kapalıçarşı'nın romanda beliren bir diğer özelliği, buluşma mekânı olarak tasarlanmasıdır. Pir, Kapalıçarşı'da yer alan Şark Kahvesi'ne davet ettiği on iki kişiye bir ziyafet verir. Kapalıçarşı'nın bir araya gelme, buluşma mekânı olarak düşünülmesi, Türk edebiyatında daha önceki romanlarda pek rastlanan bir durum değildir.

Kapalıçarşı yüzyıllardır ticaret, son dönemde ise ticaretle birlikte turizmin önemli noktalarından biri hâline gelmiştir. Romanda da bu iki özelliğinin yer yer okurun karşısına çıktığı gözlemlenmektedir. Roman kahramanları çeyiz alışverişini Kapalıçarşı'dan yapmışlar, çeşitli ihtiyaçlarını yine çarşıdaki dükkânlardan satın alarak gidermişlerdir. Kapalıçarşı, romanın son bölümünde ise yabancı turistler Miriam ve Matteo'nun ziyaret ettiği turistik bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Kapalıçarşı romanı, Kapalıçarşı'yı ruhu olan bir mekân olarak algılayan ve anlatan, tarihini bütün çeşitlilik ve zenginlikleriyle bir arada düşünen, kendine has kültürü ve büyülü dünyasıyla ele alan, farklı görünümleriyle okura sunan bir eserdir.

Kaynakça

Ayvazoğlu, Beşir. "Kapalıçarşı Kapalı Kutu: Edebiyat Penceresinden Kapalıçarşı'ya Bakışlar" *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, 213-228. İstanbul: Ticaret Odası Yay., 2019.

Buğra, Tarık. *İbiş'in Rüyası,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.

Çoruk, Ali Şükrü. "Huzur Romanında Mümtaz'ın Kapalıçarşı Yolculuğu" *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, 229-252. İstanbul: Ticaret Odası Yay., 2019.

Dıvarcı, Cemal Melik ve Şengül, Abdullah. "Hayal Gücünün İki Farklı Yüzü: Büyülü Gerçekçilik ve Fantastik", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 12/4, (2023): 1703- 1709.

Eyice, Semavi, "Büyük Çarşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 6 içinde. (İstanbul: 1992), 509-513.

Kanık, Orhan Veli. *Bütün Şiirleri*. İstanbul: YKY, 2015.

Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. İstanbul: Dergâh Yay., 2016.

Kazıcı, Ziya: "Ahîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1 içinde, (İstanbul:1998), 540-542.

Kurt, Gülay. "Tarihsel Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı" *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, 55-84. İstanbul: Ticaret Odası Yay., 2019.

Küçükerman, Önder: "Büyük bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, 13-54. İstanbul: Ticaret Odası Yayınları, 2019.

Pamuk, Orhan. *Kara Kitap*. İstanbul: İletişim Yay., 2012.

Safa, Peyami. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yay., 1972.

Sevimay, Fuat. *Kapalıçarşı*. İstanbul: İthaki Yay., 2023.

Tahir, Kemal. *Yol Ayrımı*. İstanbul: İthaki Yay., 2010.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yay., 2010.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Sahnenin Dışındakiler*. İstanbul: Dergâh Yay., 2014.

5737 SAYILI VAKIFLAR KANUNU M.30 KAPSAMINDA VAKIF KÜLTÜR VARLIĞI NİTELİĞİNDEKİ TAŞINMAZIN VAKFI ADINA TESCİLİ

Arzu GENÇ ARIDEMİR*
Tülay AYDIN ÜNVER**

Özet

VAKIFLAR KANUNU'NUN 30. maddesine göre, vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur. Söz konusu hüküm uyarınca mülkiyetin tekrar mazbut vakfı adına tescil edilebilmesi için birtakım şartların birlikte gerçekleşmiş olması gerekmektedir. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulama alanı bulması için öncelikle mazbut bir vakfın söz konusu olması gerekir. Taşınmazın mazbut vakıf adına tescil edilebilmesi için söz konusu taşınmazın hem kültür varlığı ve/veya eski eser olması hem de vakıf yoluyla meydana gelmiş olması gereklidir. Vakıflar Yönetmeliği m.178 hükmünde, taşınmazın vakıf ile ilgisinin, kültür varlığı olup olmadığının ya da vakıf yoluyla meydana getirilip getirilmediğinin ispatında örnek olarak hangi belgelerden yararlanılabileceği düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca, vakıf yolu ile meydana gelen kültür varlıklarının tespitinin; vakfiyeler, vakıf veya tapu kütüklerindeki kayıtlar, kadastro tespit evrakı, fermanlar, beratlar, kitabeler, tarihi kayıtlar, müze kayıtları ve hükümde belirtilen diğer belgelerden biri veya birkaçı ile yapılacağı ifade edilmiştir. Yine söz konusu hükme göre, eserin vakıf yoluyla meydana gelmiş vakıf kültür varlığı olduğunun ikinci fıkrada belirtilen belgelerle tespiti

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, arzugenc@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8747-617X.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, tulaydin@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9670-3055.

halinde bölge müdürlüğünün talebi üzerine mazbut vakıfları adına tescili yapılacaktır. Bu tebliğde Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulanması için aranan şartlar değerlendirilecektir. Ayrıca söz konusu hükmün uygulanmasına ilişkin olarak uygulamada ortaya çıkan hukuki sorunlar, Yargıtay kararları da dikkate alınarak incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Vakıf, vakıf kültür varlığı, mazbut vakıf, vakıf yoluyla meydana gelme, mülkiyet hakkı.

Registration Of Real Estate As A Foundation Cultural Heritage In The Name Of The Foundation Within The Scope Of The Foundations Law No. 5737, Article 30

Abstract

According to Article 30 of the Code on Foundations, foundation cultural assets that have come into existence through a foundation and have been transferred to the ownership of the Treasury, municipalities, special administrations or village legal entities by any means whatsoever, shall be transferred to the fused foundation. Pursuant to the aforementioned provision, certain conditions must be fulfilled in order for the property to be re-registered in the name of the fused foundation. In order for Article 30 of the Code on Foundations to be applicable, first of all, there must be a fused foundation. In order for the immovable property to be registered in the name of a fused foundation, the immovable property in question must be both a cultural asset and/or an artefact and must have been created through a foundation. Article 178 of the Regulation on Foundations regulates the documents that may be used as an example to prove whether the immovable is related to the foundation, whether it is a cultural asset or whether it was created through a foundation. Pursuant to the aforementioned provision, the determination of cultural assets created by way of foundation shall be made by one or more of the following documents: foundation deeds, records in the foundation or land registers, cadastral survey documents, edicts, certificates, inscriptions, historical records, museum records and other documents specified in the provision. According to the aforementioned provision, if it is determined by the documents specified in the second paragraph that the artefact is a foundation cultural asset created through a foundation, it will be registered in the name of the fused foundations upon the request of the regional office. In this paper, the conditions for the application of Article 30 of the Code on Foundations will be evaluated. In addition, the legal problems arising in practice regarding the application of the said provision will be analysed by taking into consideration the decisions of the Court of Cassation.

Keywords: Foundation, foundation cultural assets, fused foundation, existence through a foundation, property right.

Giriş

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 30. maddesine göre, "*Vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur*."

Vakıflar Kanunu m.30 hükmüne benzer düzenleme Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair 7044 sayılı Kanun'un[1] 1. maddesinde de yer almaktaydı. Söz konusu hükme göre, aslında vakıf yoluyla vücuda gelip de muhtelif kanunlar veya sair suretlerle Hazine, belediyeler veya hususi idarelerin mülkiyetine geçmiş bulunan muhafazası gerekli tarihi veya mimari kıymeti haiz eski eserlerin mülkiyetinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devrolunduğu hükmü getirilmişti[2]. 2008 yılında yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun[3] 80. maddesi ile söz konusu Kanun yürürlükten kaldırılmış ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 30. maddesinde yukarıda belirtilen düzenleme kabul edilmiştir[4]. Bu düzenlemelerin amacı, çeşitli sebeplerle kamu tüzel kişisine devredilmiş ve fakat bakımsızlık gibi sebeplerle yok olmaya yüz tutmuş olan vakıf taşınmazlarını koruma altına almaktır.

Bu çalışmada 5737 sayılı Kanunun 30.maddesi çerçevesinde kültür varlığı niteliğindeki taşınmazın vakfı adına tescil edilebilmesi için gerçekleşmesi gereken şartlar, yargı içtihatları da değerlendirilerek incelenecektir[5].

---

[1] RG.13.09.1957, S: 9705.

[2] Taşınmazın aslında mazbut vakıf adına tescil edilmesi gerektiği halde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devrolunacağına dair düzenlemenin eleştirisi hakkında bkz. Meryem Solmaz Bilici, Türk Medeni Kanunu Çerçevesinde Mazbut Vakıflar (Örnek Mazbut Vakıf İncelemeli), İstanbul 2021, s.77, dn.64.

[3] RG. 27.02.2008, S: 26800.

[4] Vakıflar Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca açılacak davalarda görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesidir. Bkz. Konya Bölge İdare Mahkemesi, 2. İdari Dava Dairesi, 08.10.2020, E: 2020/2242, K: 2020/2163, Lexpera; Danıştay 10. Dairesi, 25.03.2021, E: 2016/14768, K: 2021/1377, Lexpera.

[5] Vakıflar Kanunu m.30'da mazbut vakfına devrolunacak vakıf kültür varlığının taşınır ya da taşınmaz eşya olması açısından bir ayrım yapılmamıştır. Nitekim öğretide de Vakıflar Kanunu m.30'un gerekçesinin vakıf kültür varlıklarının sadece taşınmazlardan ibaret olduğu yönünde bir anlam taşımasına rağmen, hem hükümde bir sınırlama öngörülmemiş olması hem de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümleri dikkate alındığında, taşınır eşya niteliğindeki vakıf kültür varlıkları açısından da Vakıflar Kanunu m.30'un uygulanabileceği ifade edilmektedir. Bu yönde bkz. Harun Demirbaş, "Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakfına İadesi (Vakıflar Kanu-

I. Mazbut Vakıf Olması

A. Eski Vakıf-Yeni Vakıf Ayrımı ve Mazbut Vakıf Kavramı

5737 sayılı Kanunun 30. maddesi çerçevesinde kültür varlığının vakfı adına tescil edilebilmesi için **mazbut bir vakfın söz konusu olması** gerekmektedir. Hükümde, taşınmazın adına tescil edilebilecek vakfın, mazbut vakıf olması gerektiği "*Vakıf yoluyla meydana gelip … vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur*." ifadesiyle açıkça düzenlenmiştir.

Bilindiği üzere, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde vakıf hukuku açısından önemli yenilik ve değişiklik içeren hükümler düzenlenmiştir. Bununla birlikte, bu kanundan önce Osmanlı Devleti döneminde kurulan ve halen faaliyet gösteren vakıflar bakımından ihtiyaç duyulan düzenlemelere Vakıflar Kanunu'nda yer verilmiştir[6]. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda da "yeni vakıf" kavramı ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıfların kastedildiği düzenlenmiş (VK m.3) ve öğretide yapılan ayrım kanun hükümlerine taşınmıştır. Dolayısıyla 743 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önce kurulan vakıflar eski vakıf, bu kanundan sonra kurulan vakıflar ise yeni vakıf olarak nitelendirilecektir[7].

Eski vakıflar amaçları, mülkiyetleri, kullanım şekilleri ve idareleri bakımından sınıflandırılmaktadır[8]. İdareleri bakımından vakıflar, mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, cemaat vakıfları ve esnaf vakıfları olarak ayrılmaktadır[9].

---

nu m.30'un Uygulanma Şartları)", Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, C: 9, S: 119-120, s.124-125. Ancak belirtilmelidir ki uygulamada Vakıflar Kanunu m.30 kapsamındaki ihtilafların hemen hepsi taşınmazlara ilişkindir.

[6] 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, Türk Kanunu Medenisi'nin Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanunun 8.maddesine göre, Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş vakıflar hakkında ayrıca tatbikat kanunu yürürlüğe gireceği belirtilen kanundur. Bkz. Ahmet İşeri, Türk Medeni Kanunu'na Göre Vakıf (Tesis), Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s.16, dn.64.

[7] Solmaz Bilici, s.18-19. Yeni vakıf- eski vakıf ayrımının hukuki kavramların içeriğini açıklamada yerinde bir ayrım olmadığı ve eleştirisi hakkında bkz. Tufan Öğüz, Türk Hukukunda Vakıf Tüzel Kişiliğinin Hukuki Esasları, Beşir Kitabevi, İstanbul 2007, s.9, dn.30; M. Kemal Oğuzman/Özer Seliçi/ Saibe Oktay Özdemir, Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), Filiz Kitabevi, İstanbul 2023, N.1263.

[8] Solmaz Bilici, s.23 vd.; Ahmet İşeri, "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukuki Mahiyetleri)", AÜHFD, 1964, C.XXI, S.1-4, s.201 vd. ("Vakıf Nevileri" olarak kısaltılacaktır).

[9] Solmaz Binici, s.28 vd.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre mazbut vakıf, bu kanun uyarınca Genel Müdürlükçe (Vakıflar Genel Müdürlüğü) yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıf olarak tanımlanmıştır (VK m.3).

Mazbut vakıfların ilki, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi yürürlüğe girmeden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'ndan önce zapt edilmiş veya idaresi zapt edilmiş olan vakıflardır (2672 sayılı VK m.1, 39; 5737 sayılı VK m.3). Osmanlı döneminde mazbut vakıflar, Evkaf-ı Hümayun tarafından yönetilen Osmanlı hanedanı üyelerinin vakıflarını ve mütevellisi kalmaması dolayısıyla el konulan ve yönetilen vakıfları kapsamakta iken[10], 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile mazbut vakıfların kapsamı genişletilmiştir[11]. 2762 sayılı Kanun gereği, kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar (2762 sayılı Kanunun m.1), mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar (2762 sayılı Kanun m.1), mütevellisi olacak kimse kalmamış vakıflar (2762 sayılı Kanun m.21), mütevelliliği vakfedenin alt soyundan başkasına şart edilmiş olan vakıflar (2762 sayılı VK. 1) ve kütüğe kaydedilmemiş olan vakıflar (2762 sayılı VK m.36) da mazbut vakıflardandır[12].

Günümüzde de mülhak bir vakfın[13] mazbut vakıflar arasına alınması mümkündür. Vakıflar Kanunu m.7/1'e göre on yıl süreyle yönetici atanamayan veya yönetim organı oluşturulamayan mülhak vakıflar, mahkeme kararıyla Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilir ve temsil edilir.

Mazbut vakıfların kendi içinde bir yöneticisi veya yönetim organı bulunmamakta, bulunması da mümkün olmamaktadır. Zira Vakıflar Kanunu m.7/2'de, Vakıflar Kanununun yürürlüğe girmesinden önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıflarla, Vakıflar Kanununa göre mazbut vakıflar arası-

---

[10] İşeri, Vakıf Nevileri, s.236 vd.

[11] Hüseyin Hatemi, Medenî Hukuk Tüzel Kişileri, Cilt: I, İstanbul 1979, s.448 vd.; Solmaz Bilici, s.48-49.

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatemi, s.441 vd.; Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, N.1286, dn.340; Solmaz Bilici, s.236 vd.; İşeri, Vakfın Nevileri, s.248 vd.

[13] Mülhak vakıf, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıf demektir (5737 sayılı Vakıflar Kanunu m. 3).

na alınan vakıflara bir daha yönetici seçimi ve ataması yapılamayacağı ifade edilmiştir. Ancak ilgililerin vakfiye şartlarına göre intifa hakları da saklı tutulmuştur (m.7/3). Bu itibarla, mazbut vakıflarda hem yönetim hem olası bir uyuşmazlık hâlinde açılan davada temsil, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilecektir[14] (VK m.6/1).

B. Vakıflar Kanunu m.30 Açısından Taşınmaz Adına Tescil Edilecek Vakfın Mazbut Vakıf Olması

Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında bir taşınmazın vakfı adına tescil edilmesi talep edildiğinde, ilgili vakfın mazbut vakıf statüsünde olup olmadığının tespit edilmesi önem taşımaktadır.

Uygulamada mülhak vakıflar açısından da Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında taşınmazın mülhak vakıf adına tapu kütüğüne tescil edilmesi talebinde bulunulduğu görülmektedir. Yargıtay'ın vermiş olduğu bir karar değerlendirildiğinde, yerel mahkeme tarafından Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında dava konusu taşınmazın mülhak vakfı adına tescil edilmesinin isabetli olup olmadığının hiç değerlendirilmemiş olduğu anlaşılmaktadır[15]. VK m.30 hükmünde açıkça düzenlendiği üzere, taşınmazın ancak mazbut vakıf statüsündeki vakıf adına tescil edilmesine hukuken olanak bulunmaktadır. Bu nedenle ilgili vakfın mazbut vakıf olup olmadığının incelenmesi, mazbut vakıflar arasına alınmasına ilişkin mazbutiyet kararının[16] dosya kapsamında yer alması ve eğer vakıf mazbut vakıf niteliğinde ise Vakıflar Kanunu m.30'un uygulanması gerekmektedir[17].

Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulanması açısından vakfın mazbut vakıflardan olması şartının dışında vakıf türleri açısından başka bir ayrım yapılmadığı görülmektedir. Bu itibarla taşınmazın vakfa tahsisinin sahih nitelikte ya da gayr-i sahih nitelikte olmasının hükmün uygulanması açısından bir etkisi yoktur. Nitekim Yargıtay'ın kararına konu bir olayda da, kültür varlığı olarak tescil edilen taşınmazın vakfa tahsisi gayr-i sahih nite-

[14] Solmaz Bilici, s.55.

[15] Yargıtay 1. HD, 7.3.2019, E: 2016/3186, K: 2019/1638, Lexpera.

[16] Mazbutiyet kararının idari karar niteliğinde olduğu hakkında bkz. Solmaz Bilici, s.51.

[17] Kültür varlığı niteliğindeki vakıf taşınmazının korunması açısından mülhak vakıfların da hükmün kapsamına alınmasını sağlayacak yasal değişikliğin yapılması gerektiği hakkında bkz. Yakup Emre Çoruhlu/Osman Demir/Okan Yıldız/Hülya Yılmaz, Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30. Madde Uygulaması, İBD, 2016, C.90, C.1, s.55.

likte olmasına ve üstelik vakıf şerhinin de sonradan terkin edilmiş olmasına rağmen, Vakıflar Kanunu m.30'un uygulanabileceği kabul edilmiştir[18].

II. Vakıf Adına Tescil Edilmesi Talep Edilen Taşınmaz Üzerinde Kamu Tüzel Kişiliğinin Mülkiyet Hakkının Bulunması

A. Genel Olarak

5737 sayılı Kanun'un 30. maddesinin uygulama alanı bulabilmesi için, mülkiyeti kazanma sebebi önemli olmaksızın, anılan vakıf kültür varlıklarının **hazine, belediyeler, özel idareler veya köy tüzel kişiliklerinin mülkiyetinde olması** gerekmektedir.

Vakıf kültür varlıklarının, özel hukuk gerçek veya tüzel kişilerinin mülkiyetinde olması durumunda ise artık 5737 sayılı Kanun'un 30. maddesi uygulama bulmayacak, Vakıflar Kanununun 28. maddesi uygulanacaktır. Anılan madde uyarınca özel mülkiyet altında olan vakıf kültür varlıklarının korunması için Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından söz konusu taşınmazlar kamulaştırılabilecektir[19].

B. Kamu Tüzel Kişisinin Niteliğinin ve Taşınmazı Edinme Sebebinin Önemli Olmaması

Kanun maddesinde açık bir şekilde vurgulandığı üzere, vakıf yoluyla meydana gelen taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkı sahibi olan kamu tüzel kişisinin türünün bir önemi bulunmadığı gibi, taşınmazın ne suretle hazine, belediyeler, özel idareler veya köy tüzel kişiliklerine devredildiği de önem arz etmemektedir.

Yargıtay kararına konu bir ihtilafta dava konusu taşınmaz, tashihen

---

[18] Yargıtay 1. HD 08.01.2024, E: 2022/8149, K: 2024/44, Lexpera: " …*Haremeynden mazbut ... Vakfından icareli ... parsel sayılı taşınmazın (110 m2, kargir ev) tamamının 08.07.1947 tarihinde ... kızı ... adına tespit görüp tescil edildiği, tespite dayanak 3 haziran 311 tarihli 493 sıra no.lu tapu senedinde de yer alan vakıf şerhinin 02.02.2007 tarihinde terkin edildiği, kayıt malikinin 28.01.1943 tarihinde öldüğü, mirasçılarından ...'in miras payına karşılık gelen taşınmazın davaya konu 1/4 payının Şişli 3. Asliye Hukuk Mahkemesinin 08.06.1999 tarihli ve 1996/998 Esas, 1999/430 karar sayılı kararıyla adı geçenin 24.10.1982 tarihinde ölümü üzerine yegane mirasçısının Hazine olduğu gerekçesiyle Hazine adına tesciline karar verildiği, hükmün derecattan geçerek kesinleştiği ve taşınmazın 1/4 payının davacı Hazine adına hükmen tescil edildiği, 01.07.2014 tarihinde ise 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 30 uncu maddesi gereğince ... Vakfı adına kaydedildiği, taşınmazda 25.10.2001 tarihli, II. derecede korunması gerekli kültür varlığı şerhi bulunduğu anlaşılmaktadır….Davacı Hazine vekilinin temyiz itirazlarının reddi ile Bölge Adliye Mahkemesi kararının 6100 sayılı Kanun'un 370 inci maddesinin birinci fıkrası uyarınca ONANMASINA,…*"

[19] Solmaz Bilici, s.77.

devir yoluyla önce köy tüzel kişiliği adına, sonra tashihen devir yoluyla belediye adına ve sonrasında da tashihen devir yoluyla Hazine adına tescil edilmiş olup Vakıflar Kanunu m.30'un şartları değerlendirilirken, köy tüzel kişiliği, belediye ve hazineye tescilin tashihen devir yoluyla gerçekleştirilmesi açısından fark gözetilmemiştir[20].

Başka kararda da dava konusu taşınmaz il özel idaresine bağışlanmış olup sonrasında hazine adına tahsis suretiyle devredilmiştir[21]. Bu kararda da Vakıflar Kanunu m.30'un uygulandığı görülmektedir. Yine bir başka kararda ise vakıf kültür varlığı niteliğindeki taşınmazın kadastro çalışmaları sırasında gerçek kişi adına tescil edildikten sonra idare tarafından kamulaştırılmış olduğu ihtimalde de yine Vakıflar Kanunu m.30'un uygulandığı görülmektedir[22].

III. Vakıf Adına Tescil Edilmesi Talep Edilen Taşınmazın Kültür Varlığı Niteliğinde Olması

Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulama alanı bulması için gerçekleşmesi gereken diğer bir şart, mazbut vakfı adına tescili talep edilen taşınmazın kültür varlığı niteliğine sahip olmasıdır.

Kültür varlığı kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda söz konusu hükümde bir tanım yer almamaktadır[23]. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun[24] "Tanımlar" başlıklı 3. (a) (1) maddesinde kültür varlıkları tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmıştır. Söz konusu Kanun'un 6. maddesinde ise korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları belirtilmiştir[25]. Yine anılan

---

[20] Yargıtay 1. HD, 11.6.2024, E: 2023/4943, K: 2024/4336, Lexpera.

[21] Yargıtay 1. HD, 19.3.2024, E: 2024/895, K: 2024/2262, Lexpera.

[22] Yargıtay 1. HD, 21.6.2010, E: 2010/6486, K: 2010/7299, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

[23] Ayrıca bkz. Çoruhlu/Demir/Yıldız/Yılmaz, İBD, C.90, C.1, s.42 vd.

[24] RG. 23.07.1983, S: 18113.

[25] Söz konusu hükme göre korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:
"a*) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,*
b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

Kanun'un "Tespit ve Tescil" başlıklı 7. maddesine göre, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılacaktır. Yapılan tespitler koruma bölge kurulu kararı ile tescil olunur. Tescil kararları ise, tapu siciline beyan edilmek[26] üzere ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Vakıflar Kanunu m.28'e göre ise vakıflara ait yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, envanterinin çıkarılması, tescili, Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait olanların korunması, mülkiyeti el değiştirmiş vakıf kültür varlıkları ile koruma alanlarının kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşası Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.

Sonuç olarak, mazbut vakfı adına tescili talep edilen taşınmazlar hakkında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından verilmiş bir kararın da bulunması gereklidir.

IV. Vakıf Adına Tescil Edilmesi Talep Edilen Taşınmazın Vakıf Yoluyla Meydana Gelmiş Olması

A. Genel Olarak Vakıf Yoluyla Meydana Gelen Taşınmaz Kavramı

Vakıflar Kanunu m.30 hükmü kapsamında gerçekleşmesi gereken son şart, mazbut vakfı adına tescili talep edilen ve kültür varlığı niteliğine sahip taşınmazın **vakıf yoluyla meydana gelmiş olması**dır. Bu kapsamda taşınma-

---

d) Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler."

Hükmün 3. fıkrasına göre; kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, mfusallalar, namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, Kapalıçarşılar, sandukalar, siteller, sinagoklar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir."

[26] Burada anılan tescilin, taşınmazın kültür varlığını açıklayan beyan niteliğinde olduğu hakkında bkz. M. Kemal Oğuzman/Özer Seliçi/Saibe Oktay Özdemir, Eşya Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2024, N.1073.

zın vakıf yoluyla meydana gelmesinin anlamı tespit edilmelidir. Vakıflar Yönetmeliği[27] m.3/v hükmünde "vakıf kültür varlığı" kavramı açısından 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. maddesine atıf yapılarak, söz konusu maddede kültür varlıkları olarak tanımlanan varlıklardan Vakıflar Genel Müdürlüğü ile idare ve temsil ettiği vakıflara ait olanların ifade edildiği belirtilmiştir. Ancak bu atıf kültür varlığı niteliğinin tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır; zira Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında sadece taşınmazın kültür varlığı niteliğine sahip olması yeterli olmayıp aynı zamanda kültür varlığının vakıf yoluyla meydana gelmiş olması şartı aranmaktadır[28].

Sonuç olarak, bir taşınmaz korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş olsa dahi, Vakıflar Kanunu m.30 uyarınca dava konusu taşınmazın mazbut vakıf adına tescil edilebilmesi için söz konusu taşınmazın sadece kültür varlığı olması yeterli değildir; aynı zamanda vakıf yoluyla meydana gelmiş olması gereklidir. Dolayısıyla, bir taşınmazın tapu kütüğünün beyanlar hanesinde "*korunması gerekli kültür varlığı*" ibaresinin bulunması ya da korunması gerekli kültür varlığı olduğuna dair kararın bulunması, Vakıflar Kanunu m.30'da belirtilen "*vakıf yoluyla meydana gelmiş olma*" şartını sağlamaya yeterli değildir.

Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından, 7044 sayılı Kanun'un yürürlükte olduğu dönemde verilen bir kararda, vakıflar adına tescilin gerçekleştirilebilmesi için söz konusu kültür varlığının vakıf yoluyla meydana gelmiş olması gerektiği, sonradan inşa edilen binaların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarınca korunması gerekli eski eserler kapsamına alınmasının, ilgili yasal düzenleme uyarınca mülkiyetin devredilmesi imkânını sağlamayacağı, zira bu halde yasal düzenlemenin öngördüğü koşullardan vakıf yoluyla vücuda gelmiş olma şartının ortadan kalkmış olduğu ifade edilmiştir[29].

O halde Vakıflar Kanunu m.30'un uygulama alanı bulması için söz konusu taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelmiş olduğunun tespit edilmesi

[27] RG. 27.09.2008/27010.

[28] Aynı şekilde, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında kültür varlığı olarak nitelendirilen eserlerin ancak vakıf yoluyla meydana gelmeleri halinde vakıf kültür varlığı olarak kabul edilmelerinin mümkün olacağı yönünde bkz. Demirbaş, s. 123.

[29] Yargıtay HGK, 17.05.2000, 1-819/908, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

gereklidir. Vakıflar Yönetmeliği[30] m.178/2 uyarınca ise bir taşınmazın vakıf yoluyla meydana geldiğinin vakfiye, vakıf veya tapu kütüklerindeki kayıtlar, kadastro tespit evrakı, fermanlar, beratlar, atik senetler, yoklama kayıtları, kitabeler, tarihi kayıtlar, müze kayıtları, tescil kayıtları ile mülkname, temessük, tefviz, hazine-i hassa, mütevelli, mültezim, sipahi senetleri gibi belgelerden biri veya birkaçı ile ispatlaması gerekir. Yargıtay'ın vermiş olduğu bir kararda, dosya kapsamındaki "şahsiyet kaydı ve şer'i ilam"da adı ve hayrat yerin dava konusu taşınmazla aynı mevkide olması ve belgede adı geçen mahallin dava konusu taşınmaza uyduğu gerekçeleriyle, taşınmazın vakıf yoluyla meydana geldiğinin ispat edildiği kabul edilmiştir[31].

Vakıf kültür varlığı niteliğindeki bir taşınmazın, vakfedildiği tarihteki durumuyla günümüze kadar ulaşmış olması, vakfedildiği tarihteki durum ve özelliklerinin günümüzde de aynen mevcut olması gerekli değildir[32]. Benzer şekilde, vakıf kültür varlığı niteliğindeki taşınmazın dava tarihi itibariyle mevcut olmaması da Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulanmasını engellemez. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu bir kararda kültür varlığı olarak tescil edilen bahçeli evin dava tarihi itibariyle mevcut olmamasına rağmen, Vakıflar Kanunu m.30'un koşullarının oluştuğunu ve ilgili vakıf adına yapılan tescil işleminin hukuka uygun olduğunu kabul eden yerel mahkeme kararının onanmasına hükmetmiştir[33].

B. Uygulamadan Örneklerle Vakıf Yoluyla Meydana Gelen Taşınmazlar

Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün uygulanması açısından uygulamada sorun teşkil eden hususun özellikle "*vakıf yoluyla meydana gelen kültür varlığı*" kavramına ilişkin olduğu görülmektedir. Nitekim uygulamada bir taşınmazın tapu kaydında kültür varlığı olduğuna dair beyanın bulunduğu ve taşınmazın vakıfla irtibatının bulunduğu her durumda söz konusu hüküm uyarınca dava açıldığı ve mazbut vakıf adına tescilinin talep edildiği görülmektedir. Ancak bu sonuç isabetli değildir. Söz konusu hüküm kapsamında ilgili mazbut vakıf adına tescil edilen taşınmazın vakfın kurulmasından önce inşa edilmiş olması ya da vakfın kurulmasından sonra

[30] RG. 27.09.2008, S: 27010.

[31] Yargıtay 1. HD, 18.10.2022, E: 2022/6296, K: 2022/6786, Lexpera.

[32] Demirbaş, s.124.

[33] Yargıtay 1. HD, 29.3.2023, E: 2022/5509, K: 2023/1859, Lexpera.

üçüncü kişiler tarafından inşa edilmiş olması ihtimallerinin "*vakıf yoluyla meydana gelme şartı*" açısından değerlendirilmesi gereklidir.

Örneğin, bir taşınmazın tapu kaydında korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olduğuna dair bir beyan yer almaktadır. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun vermiş olduğu kararda da, Hagios Polyeuktos kilisesi kalıntılarının devam ettiği anlaşıldığından söz konusu taşınmazın tapu kütüğünün beyanlar hanesine "*korunması gerekli kültür varlığı*" beyanının işlenmesine karar verilmiştir. İlgili vakıf senedi incelendiğinde ise, bu taşınmazın bulunduğu yerdeki taşınmazların vakfiye kapsamında yer aldığı anlaşılmaktadır. O halde söz konusu taşınmazın Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında ilgili mazbut vakfı adına tescili mümkün olur mu? Zira yukarıda da belirtildiği üzere, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun kararından, Hagios Polyeuktos kilisesi kalıntılarının devam ettiği anlaşıldığı için, söz konusu taşınmazın tapu kütüğünün beyanlar hanesine "*korunması gerekli kültür varlığı*" beyanının işlenmesine karar verilmiş olup Hagios Polyeuktus kilisesine ilişkin akademik çalışmalardan anlaşıldığı üzere adı geçen kilise ise, erken Bizans dönemi eseridir[34].

Benzer şekilde, bir taşınmaz Sphendone yapısının oturumunda olduğu için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun kararı ile, çevresindeki diğer parsellerle birlikte korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmişse, bu taşınmazın Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında mazbut vakfı adına tescili mümkün olur mu? Nitekim bilindiği üzere, Sphendone yapısı Bizans hipodromunun dış duvarıdır[35].

Yukarıdaki örneklerden farklı olarak, kültür varlığı olarak tescil edilen taşınmazın, sonraki tarihlerde inşa edilmesi de mümkündür. Bu durumda sonradan üçüncü kişilerce inşa ettirilen taşınmaz, vakıf yoluyla meydana gelen bir kültür varlığı olarak kabul edilebilir mi? Örneğin, şu anda Atatürk Müzesi olan taşınmazla ilgili tarihi bilgilere bakıldığında Mustafa Kemal Atatürk'ün I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a geldiği, bir süre Pera Palas'ta kaldığı, daha sonra dostu Salih

[34] Bkz. Dilek Maktal Canko, "Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi", Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 2(1), 2017, s. 47-63.

[35] Bkz. Nahit Yıldırım, "Constatinopolis Hipodromu", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s. özellikle s. 77 vd., 146 vd.

Fansa'nın Beyoğlu'ndaki evinde misafir olduğu, bu sırada Şişli'de Halaskargazi caddesinde Oseb Kasapyan'ın 1908 yapımı üç katlı evini kiraladığı ve 16 Mayıs 1919 tarihine kadar da bu evde yaşadığı; söz konusu evin 1928'de İstanbul Belediyesi tarafından satın alındığı, Atatürk ile ilgili bilgileri bu binada toplamaya başladığı, söz konusu binanın 1942 yılında müzeye dönüştürüldüğü ve Atatürk İnkılap Müzesi olarak 15 Haziran 1942'de ziyarete açıldığı bilinmektedir[36]. Bu bilgilere göre şu anda Atatürk Müzesi olan ve 1908 yılında inşa edilen taşınmazın ilgili mazbut vakfı adına tescili mümkün müdür?

Kanaatimizce kültür varlığı niteliğindeki taşınmazın sonradan inşa edilmiş olması halinde, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesi, doğrudan Vakıflar Kanunu m.30'un uygulanmasına imkân vermemelidir. Söz konusu taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelip gelmediğinin tespit edilmesi, özellikle kültür varlığı olarak tescil edilen yapının üzerinde bulunduğu arazinin ilgili mazbut vakfın vakfiyesinde vakfedilen araziler kapsamında olduğu, ancak sonrasında arazinin üzerinde bulunan kültür varlığı niteliğindeki yapının üçüncü kişilerce inşa ettirildiğinin tespiti halinde, Vakıflar Kanunu m.30 uyarınca taşınmazın ilgili mazbut vakıf adına tescili talebinin reddedilmesi gereklidir. Benzer şekilde, kültür varlığı olarak tescil edilen yapının ilgili mazbut vakfın kurulmasından önce mevcut olması, sonrasında ilgili vakıf kurulurken vakfedilen taşınmazlar içerisinde kültür varlığı olarak tescil edilen yapının bulunması halinde de Vakıflar Kanunu m. 30 hükmü uygulama alanı bulmamalıdır. Zira söz konusu hükümde kültür varlığı olarak tescil edilen taşınmazın sadece vakfiye kapsamında yer almasının hükmün uygulanması açısından yeterli olacağı kabul edilseydi, "*vakıf yoluyla meydana gelen kültür varlığı*" ibaresi yerine "*vakfiye kapsamında yer alan* kültür varlığı" ibaresi kullanılırdı. Oysa hükmün yorumlanmasından anlaşılacağı üzere, kanun koyucu hükmün uygulanması için kültür varlığı tescil edilen taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelmesini özel olarak aramıştır.

[36] Bkz. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I, "Atatürk Müzesi", s. 387.

Sonuç

Vakıflar Kanunu m.30 hükmünün amacı, çeşitli sebeplerle kamu tüzel kişisinin mülkiyet hakkını kazandığı taşınmazların zaman içinde bakımsızlıktan veya başka sebeplerden dolayı yok olmasını, zarar görmesini engelleyerek, vakıf taşınmazı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından korunmasını sağlamaktır. Hüküm, taşınmazın bazı şartların birlikte gerçekleşmesi halinde mülkiyet hakkını vakfın kazanmasının hukuki sebebini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Vakıflar Kanunu m.30 çerçevesinde taşınmazın vakıf adına tapuda tescil edilebilmesi için taşınmazın kültür varlığı olması, taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelmiş olması, taşınmazın mülkiyetinin kamu tüzel kişisine ait olması ve adına tescil yapılacak vakfın mazbut vakıf niteliği taşımasına ilişkin şartlar incelenmiştir.

Vakıflar Kanunu m.30 kapsamında aranan şartlardan en tartışmalı olanı, taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelmiş bir kültür varlığı niteliğinde olması şartıdır. Uygulamada bir taşınmazın tapu kaydında kültür varlığı olduğuna dair beyanın bulunduğu ve taşınmazın vakıfla irtibatının bulunduğu her durumda söz konusu hüküm uyarınca dava açıldığı ve mazbut vakıf adına tescilinin talep edildiği görülmektedir. Söz konusu hükmün uygulanabilmesi için taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelen kültür varlığı olup olmadığının her somut olayda tespit edilmesi gereklidir. Mazbut vakıf adına tescili talep edilen taşınmazın vakfın kurulmasından önce inşa edilmiş olması ya da vakfın kurulmasından sonra üçüncü kişiler tarafından inşa edilmiş olması ihtimallerinde, vakıf yoluyla meydana gelme şartının değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Kanaatimizce kültür varlığı olarak tescil edilen yapının ilgili mazbut vakfın kurulmasından önce mevcut olması, sonrasında ilgili vakıf kurulurken vakfedilen taşınmazlar içerisinde kültür varlığı olarak tescil edilen yapının da bulunması halinde ya da kültür varlığı niteliğindeki taşınmazın sonradan üçüncü kişilerce inşa ettirilmiş olduğunun tespit edilmesi halinde Vakıflar Kanunu m.30 hükmü uygulama alanı bulmamalıdır. Zira söz konusu hükümde kültür varlığı olarak tescil edilen taşınmazın sadece vakfiye kapsamında yer alması hükmün uygulanması açısından yeterli olmayıp, hükmün yorumlanmasından anlaşılacağı üzere kanun koyucu hükmün uygulanması için kültür varlığı tescil edilen taşınmazın vakıf yoluyla meydana gelmesini özel olarak aramıştır.

Kaynakça

Bilici, Meryem Solmaz. *Türk Medeni Kanunu Çerçevesinde Mazbut Vakıflar (Örnek Mazbut Vakıf İncelemeli*). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Canko, Dilek Maktal. "Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi". *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2(1), 2017: 47-63.

Çoruhlu, Yakup Emre /Osman Demir/Okan Yıldız/Hülya Yılmaz. "Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30. Madde Uygulaması". *İBD*, C.90, C.1, 2016:35-58.

Demirbaş, Harun. "Vakıf Kültür Varlıklarının Mazbut Vakfına İadesi (Vakıflar Kanunu m.30'un Uygulanma Şartları)". *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 9, 2014: 119-120

Hatemi, Hüseyin. *Medenî Hukuk Tüzel Kişileri Cilt: I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979.

İşeri, Ahmet. *Türk Medeni Kanunu'na Göre Vakıf (Tesis).* Ankara: Sevinç Matbaası, 1968.

İşeri, Ahmet. "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukuki Mahiyetleri)". *AÜHFD*, C.XXI. 1964: 1-4.

Oğuzman M. Kemal /Özer Seliçi/ Saibe Oktay Özdemir. *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler).* İstanbul: Filiz Kitabevi, 2023.

Öğüz, Tufan. *Türk Hukukunda Vakıf Tüzel Kişiliğinin Hukuki Esasları*. İstanbul: Beşir Kitabevi, 2007.

Yıldırım, Nahit. "Constatinopolis Hipodromu". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I, "Atatürk Müzesi"

lexpera.com.tr

lib.kazancı.com.tr

1766 İSTANBUL DEPREMİNİN ARDINDAN KAPALIÇARŞI'DA YÜRÜTÜLEN KEŞİF VE ONARIM FAALİYETLERİ

Ayşenur ERDOĞAN*

Özet

OSMANLI DEVLETİ'NİN BAŞKENTİNİN en iyi noktalarından birinde inşa ettirilen bedesten, zaman içerisinde geçirdiği tamirler ve ihtiyaca binaen yapılan eklemeler ile devasa bir çarşıya dönüşmüştür. Ticaretin şah damarı haline gelen ve Çarşu-yı Kebîr, Çarşu-yı Atîk gibi isimlerle anılan Kapalıçarşı, sadece İstanbul sakinlerinin değil, şehre gelen yabancıların da uğrak mekânı olmuştur. Küçük meydanları, çeşmeleri, hanları ve dükkanları ile adeta İstanbul'un bir minyatürü olan Kapalıçarşı, bu şehrin maruz kaldığı doğal afetten asker isyanına kadar birçok hadiseden bil-fiil etkilenmiştir. Bunlardan bir tanesi de 1766 İstanbul depremidir. 22 Mayıs'ta gerçekleşen büyük deprem ve ardından devam eden sarsıntıların neticesinde şehirde ağır tahribat yaşanmış, Kapalıçarşı'nın da hanları, dükkanları ve kemerlerinde hayli hasar meydana gelmiştir. Bu olağanüstü hâl karşısında şehrin yeniden ayağa kaldırılması amacıyla devlet eliyle çalışmalar başlatılmış, Kapalıçarşı'nın onarımı için de Hassa Mimar el-Hac Mehmed Efendi tarafından oldukça detaylı keşif yapılmıştır. Çarşıyı yeniden mamur kılmak ve daha sonraki depremlerde can kaybı ve hasarı önlemek için onarımlara başlanmıştır. Bu noktada esnaf da devletin ileri gelen memurları aracılığıyla isteklerini üst makamlara iletmiş, yenileme ve onarım çalışmalarına müdahil olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Bedesten, Kapalıçarşı, 1766 İstanbul Depremi, Restorasyon

* Dr., aysenur.erdogan@outlook.com.tr, https://orcid.org/0000-0001-5266-3672.

After the 1766 Istanbul Earthquake Exploration and Restoration Activities in the Grand Bazaar

Abstract

The covered bedesten was built at one of the best points of the capital of the Ottoman Empire, it has turned into a huge bazaar with the repairs and additions made over time. The Grand Bazaar, which has become an important place for trade and is known by names such as Çarşu-yı Kebîr, Çarşu-yı Atîk, It has become a frequent destination not only for Istanbul residents but also for foreigners visiting the city. The Grand Bazaar, which is almost a miniature of Istanbul with its small squares, fountains, inns and shops, it has been actually affected by many events that this city has been exposed to, from natural disasters to military mutinies. One such event was the 1766 Istanbul earthquake. As a result of the great earthquake that took place on May 22 and the subsequent tremors, severe damage was experienced in the city, there was also significant damage to the inns, shops and arches of the Grand Bazaar. In the face of this state of emergency, state-sponsored efforts were initiated to revive the city, a very detailed survey was made by architect of Hassa el-Hac Mehmed Efendi for the restoration of the Grand Bazaar. Efforts were undertaken to refurbish the bazaar and mitigate casualties and damages from future earthquakes. At this point, the tradesmen conveyed their requests to the higher authorities through the prominent officials of the state, they were involved in renovation and repair works.

Keyword: Istanbul, Bedesten, Grand Bazaar, 1766 Istanbul Earthquake, Restoration

Resim 1: Matrakçı Nasuh'un İstanbul Minyatüründe Bedesten

Klasik bir Osmanlı şehrini meydana getiren, *"Cuma kılınan ve pazara durulan"* yer anlayışıdır[1]. Bundandır ki Fatih Sultan Mehmed de 1453'te birçok imparatorluğa başkentlik yapmış Konstantinopolis'i teslim aldığında diğer büyük Osmanlı şehirleri misali İslam mabetleriyle donatmaya başlamış ve çok kısa süre sonra vakıflarına akar olması için bir de bedesten inşa ettirmiştir. Konstantinopolis'i klasik Osmanlı şehri yapma yolunda ve yeni başkentinin en iyi noktalarından birinde inşa edilen bu mihenk taşı, çok kubbeli ve kapalı bir mekân olarak tasarlanmıştır. Devamındaki süreçte ise bu Bedesten ve daha sonra inşa edilen Sandal Bedesteni'nin

[1] İlhan Şahin, "Şehir", *DİA*, C.38, s.446.

etrafında hanların yapılması ve zamanla oluşan sokakların üzerinin tonozlarla kapatılması neticesinde İstanbul'un büyük çarşısı meydana gelmiştir.[2]

Ticaretin şah damarı haline gelen ve Çarşu-yı Kebîr, Çarşu-yı Atîk gibi isimlerle anılan Kapalıçarşı, sadece İstanbul sakinlerinin değil, seyahatnameler ve hatıratlardan da anlaşıldığı üzere şehre gelen yabancıların da uğrak mekânı olmuştur. Onların beyanıyla dışarıdan bakıldığında hayli mütevazı görünen fakat kapılarından girildiğinde gerçek ihtişamı ile karşılaşılan bu yapı içerisindeki çeşit çeşit mallar ve kıymetli eşyalarla muhteşem bir hazinedir.[3]

Charles FitzRoy, 1750 yılında gördüğü Kapalıçarşı için bir Alaattin mağarası ifadesini kullanmış ve bu yapının camisi, çeşmeleri, küçük meydanları ve binlerce dükkanıyla minyatür bir şehir olduğunu hatıratında beyan etmiştir.[4] FitzRoy'a ek olarak sokakları, hanları ve kulluklarıyla çarşı gerçekten de İstanbul'un bir minyatürüdür ve benzediği şehrin maruz kaldığı birçok hadiseden bil-fiil etkilenmiştir. 1515, 1539, 1546, 1652, 1660, 1701 ve 1750 tarihli İstanbul yangınlarında ağır tahribata uğrayan çarşı bu sebeple defalarca tamir geçirmiştir.[5] Ayrıca şehrin bir başka gerçeği olan yeniçeri isyanlarından dahi nasibini almıştır. Nitekim 1500'lü yılların sonundaki bir yeniçeri isyanı sırasında çarşıda meydana gelen kargaşadan esnafın zarar gördüğü, bu sırada değerli taşların yerlere saçıldığı günlerce oluklardan taş çıktığı Reinhold Lubenau'un satırlarında görülmektedir.[6] Hal böyle iken İstanbul'un başına gelen acı hadiselerden biri olan depremden çarşının etkilenmemesi ne yazık ki mümkün olmamıştır. Bu etkilerden

---

[2] Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA,* C.5, s. 306-307; Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *DİA,* C.6, s.509.

[3] Hans Breünning, *Breünning Seyahatnamesi, Doğu Ülkelerine Yolculuk; İstanbul 1579*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020, s.164; Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda; Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, Çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s.95; Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, Türkçesi: Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007, s.184

[4] Charles FitzRoy, *Günde Beş Kuruşa Sultan'ın İstanbul'u*, çeviren: Hazal Yalın, Sola Unitas, İstanbul 2018, s.46.

[5] Eyice, "Büyük Çarşı", s.510-511; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri*, C.I, s.337; H. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.27, s.61.

[6] *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi; Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 436.

bir tanesi de 1766 İstanbul depremi ya da bir başka değişle depremler silsilesinde yaşanmıştır.[7]

Deprem silsilesinin ilki 12 Zilhicce 1179 / 22 Mayıs 1766'da Kurban Bayramının üçüncü günü gün doğumunun ardından Marmara Denizi'nin doğusunda meydana gelmiştir. İstanbul'da büyük hasara ve can kaybına yol açmış, Boğaziçi'nden Mudanya'ya kadar tsunamiye dahi sebep olmuştur.[8] Depremin şiddeti devrin tarihçilerinin satırlarında yer bulmuştur, onların ifadeleri ile İstanbul'un fethinden beri böyle bir hadise görülmemiştir, hatta 1509'da yaşanan ve küçük kıyamet olarak adlandırılandan bile daha büyüktür.[9]

> *"…tulû'-i âfitâbdan nısf sâ'at mikdârı mürûrunda iki dakīkadan ekall İstanbul 'da zelzele-i 'azîme olup, evvel hafîf sonra şedîd, ba'dehû eşedd idi. Bu zelzele hîn-i fethden berü görülmemişidi. 'Asr-ı Sultân Bâyezîd 'de eğerçi zelzele-i şedîde olmuşidi, ammâ bu iştidâd üzere değil idi. İstanbul'a isâbet eden hasârât-ı 'azîme tahrîr olunsa mûcib-i se'âmet olur, lâkin şu kadardan fehm oluna ki cevâmi' ve mesâcid ve büyût ve hânât ve emâkin ve dekâkînden bir mahal yokdur ki anda kalîl ü kesîr bir rahne olmaya […]Ez-cümle Câmi'-i Ebi'l-feth Sultân Mehmed Hân ve 'İmâret ve Dâru'ş-şifâ ve Medâris-i Semâniyye ve sâ'ir1 mahallâtı bi'l-külliyye münhedim ve Câmi'-i Mihrimâh ve Eyyûb-i Ensârî ve Bâyezîd ve 'Atîk 'Ali Paşa ve Molla Gürânî ve sâ'ir cevâmi' ve mesâcid bi'l-cümle kiminin menâresi ve kubbesi münhedim oldu. Ancak Sultân Selîm ve Şehzâde ve Süleymâniyye ve Nûr-ı 'Osmânî ve Lâleli ve Vâlide-i Cedîd ve Ayasofya-i Kebîr'den mâ'adâsı münhedim oldu. Bunlarda dahi câ-be-câ rahneden hâlî değiller*

---

[7] Fatma Ürekli, "Kapalıçarşı'nın Geçirdiği Deprem ve Yangınlar ile Sonrasında Gerçekleştirilen Tamiratlar", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2019, s.133-134; Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri", *Osmanlı: Toplum*, C.V, s.681-682; Erhan Afyoncu, Zekai Mete, "1766 İstanbul Depremi ve İstanbul Yaşantısına Tesirleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Âfetler ve Deprem Semineri*, s. 86.

[8] Deniz Mazlum, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s.29; Elizabeth Angell, "Bir Şehrin Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c.I, s.514; Nesrin Yenihayat, *Constraining Source Properties of the 1509, 1766 and 1894 Istanbul Earthquakes*, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2022, s.36.

[9] Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mür›i›t-tevarih, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, C.II A, s.85-86.

idi. Hammâmât dahi hiç rahneden sâlim değil ve çârşûda Du'â-meydânı ve Bedestân *ve etrâfı ve Serây-ı 'atîk dîvârları ve Yedi-kulle 'lerin ikisi…"* [10]

Mehmed Hâkim Efendi'nin beyanında dikkat çekildiği üzere çokça insanın öldüğü, hayvanın ise helak olduğu bu depremde İstanbul duman içinde kalmış, Fatih Camii tamamen yıkılmış, Sultan Bayezid Cami'i ile Edirne Kapısı'nda Mihrimah Sultan Cami'leri ağır hasar almıştır. Eski saray ve İstanbul surları gibi Kapalıçarşı'da bilhassa Du'a-meydanı, Bedesten etrafında ve Kalpakçılar Çarşısında büyük tahribat meydana gelmiştir.

Bu olağanüstü hâl karşısında şehrin yeniden ayağa kaldırılması için devlet eliyle derhal çalışmalar başlatılmıştır. Öncelikle depremden hemen iki gün sonra şehrin şer'i ve örfî hakimleri olan İstanbul Kadısı ve Yeniçeri Ağası ile Haremeyn ve Evkâf müfettişlerine emirler çıkarılmış; depremde ağır zarar gören ne kadar kargir han, dükkân ve minare varsa hepsinin yıkılarak halka zararının önlenmesi istenmiştir.[11] Bununla birlikte İstanbul Kadısı ve Mimar Ağa'dan hasarlı binaların tespiti talep edilmiştir.[12] Ayrıca tamirlerin başlaması için ilgili yapıların yetkilileri ile görüşülmeye başlanmıştır. 30 Mayıs 1766'da yani depremden sekiz gün sonra Kapalıçarşı'daki Haffaflar, Yorgancılar, Muytablar, Kazzazlar ve Tacirler gibi birçok grubunun temsilcisi olan 18 esnaf kethüdası ile meclis-i şer'de görüşülmüştür.

Tablo 1: 30 Mayıs 1766'da Meclis-i Şer'de Hazır Bulunan Kapalıçarşı Esnaf Kethüdaları

Haffâflar Kethüdâsı el-Hâc İsmail	Abacılar Kethüdâsı Ömer
Yağlıkçılar Kethüdâsı el-Hâc Osman	Arakiyeciler Kethüdâsı Mustafa
Yorgancılar Kethüdâsı el-Hâc Mehmed	Bitpazarı Kethüdâsı el- Hâc Mustafa
Kazzâzlar Kethüdâsı el- Hâc Süleyman	Kuyumcular Çarşısı Kethüdâsı Vekîli Memiş
Mûytâblar Kethüdâsı el-Hâc Mustafa	İneciler Kethüdâsı el-Hâc Abdullah
Sipah Çarşısı Kethüdâsı vekîli Mehmed	Terziler Kethüdâsı İsmail
Tâcirler Kethüdâsı Mustafa	Kalpakçılar Kethüdâsı Kostanti

[10] Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi, hazırlayan: Tahir Güngör, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı,* İstanbul 2019, c.2, s.1216-1217.

[11] İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767, çeviri yazı / mukabele: Salih Kahriman, Mümin Yıldıztaş; kontrol: M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Feridun M. Emecen, İdris Bostan, Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019, h.109, s.153.

[12] İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil, h.110, s.153.

Fesciler Kethüdâsı el-Hâc Süleyman	Çukacılar Ustabaşısı Corci
Çadırcılar Kethüdâsı Süleyman	Yahûd Ustabaşısı Avram

Görüşmenin neticesinde yazılan ilama göre çarşının kemerleri ağır hasarlıdır, dükkanların bazıları tamamen yıkılırken, bazıları sadece zarar görmüştür. Bununla birlikte kubbelerde yıkılmalar ve kiremitlerde de çökmeler mevcuttur. Dolayısıyla hali hazırda büyük zararı olan esnaf içeride bulunan mallarının tamamen telef olması konusunda endişe duymaktadır ve ivedilikle çarşının ayağa kaldırılması istenmektedir. Bundandır ki daha önce yaşanan yangında tahrip olan çarşının onarımında kemer masrafları devlet hazinesinden, dükkân masrafları ise sahiplerinden nasıl karşılandı ise bu defa yaşanan depremde de aynısının yapılması için razı olunduğu 18 esnaf grubu temsilcisi tarafından beyan edilmiştir.[13]

İki hafta sonra 19 Haziran'da ise çarşılarından sürekli gelip geçen araba ve yüklü hayvanların kemerleri yıkma tehlikesi bulunduğundan dolayı altında emniyetle duramadıklarından şikayetçi olan Sırıkçılar, Çadırcılar ve Muytapçılar esnafı, üzerlerinde yetki ve sorumluğu olan Yeniçeri Ağası'nın huzuruna çıkmışlardır. Yeniçeri Ağası aracılığıyla konuyu hemen meclis-i şer'e taşıyan esnaf, şikayetlerini bir kez de burada dile getirmiş ve çarşılarının Saraçhane'deki gibi dükkân taraflarının kargir, sokak üstleri ahşaptan puşide, derunu Bağdadi tavan olarak inşa edilmesini ve ışık girmesi için de havale camları yapılmasını istemiştir. Bu şekilde altında emniyetle durabileceklerini belirten esnaf daim duacı olacaklarını da ayrıca makama iletmişlerdir.[14]

Yönetim ise bu aralıkta yetkililer ile görüşürken bir yandan da onarılacak camilerin, kışlaların ve vakıf yapıların keşif ve onarımları için ayrı ayrı heyetler oluşturulmuştur. Kapalıçarşı da Hassa Mimar Mehmed Tahir Efendi'nin sorumluluğuna bırakılırken, bina eminliğine Sabık Şehremini Tıflî Mehmed Efendi getirilmiştir. Diğer bir yandan ise İstanbul çevresindekiler başta olmak üzere birçok şehir teyakkuza geçirilmiştir. Keza şehri ayağa kaldırmak için divan-ı hümayundan çıkan emirlerin sıklığı ve sayıca fazlalığından anlaşılacağı üzere Prof. Dr. Deniz Mazlum'un da ehemmiyetle vurguladığı üzere Osmanlı'nın başkenti tam anlamıyla bir şantiye halini

[13] İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil, h.116, s.156-157.

[14] İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil, h.153, s.186.

almıştır.[15] Selanik, Edirne, Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Çorlu, Karamüsel, Şile, Yalova ve hatta Kayseri gibi birçok şehrin yetkililerine hitaben çıkarılan emirlerle taş ve kireç gibi yapı malzemelerinin, inşaatlarda çalışacak neccar, hamamcı, duvarcı ve sıvacı gibi ustalar ile kireç yakmasını bilen kireççilerin şehre gönderilmeleri istenmiştir.[16]

Kapalıçarşı için Kartal Nahiyesi Naibi ve Voyvodası'dan çarşının inşa ve tamirinde çalışmak üzere Pendik'te bulunan üç duvarcı ustası ve yirmi beş ameleyi seri olarak İstanbul'a göndermeleri istenmiştir.[17] Şehirköy ve Hora yani Tekirdağ'daki Şarköy ve Hoşköy naiblerine ise çarşının çok miktarda kiremide ihtiyaç duyduğundan, o civarda ne kadar kiremit var ise satın alınarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.[18] Karamürsel Naibi ve Voyvodası'ndan ise çarşının bazı yerleri için gerekli olan ot taşların tedarik edilmesi istenmiştir.[19] Ayrıca Sipah Çarşısı, Haffaflar ve Kalpakçılar köşesine denk gelen dört yol ağzının onarımı için bina emini takriri ile Tersane-i Amire'den yedişer zira'dan dört aded eğri temin edilmiş ve tersane eminine on beş guruş kırk akçe ödenmiştir.[20]

22 Mayıs'takinin ardından İstanbul artçılarla sürekli olarak sarsılırken 5 Ağustos'ta daha öncekinin aksine Marmara Denizi'nin batısında meydana gelen deprem şehirde var olan hasarı derinleştirmiş ve yenilerinin oluşmasına sebep olmuştur.[21] Fakat sarsıntılar şehirdeki inşaat faaliyetlerini durdurmamıştır. Keza Kapalıçarşı'da da daha sonraki depremlerde can kaybı ve hasarı önlemek için bina emini Tıflî Mehmed Efendi'nin liderliğinde onarımlar süratle devam etmiş ve üç ay gibi bir süre zarfında başkentin en büyük çarşısı ayağa kaldırılmıştır.

Hassa Mimar Mehmed Tahir Efendi'nin elinden çıkan ve tüm masrafları gösteren otuz üç sayfalık keşif defteri ise çarşı genelinde yapılan onarım-

---

[15] Mazlum, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları,* 33, 40.

[16] A.{DVN, 16/63, 1179 /1766); A.{DVNSMHM.d, 164/1792, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766); A.{DVNSMHM.d, 164/1795, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766); A.{DVNSMHM.d, 164/1797, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766); A.{DVNSMHM.d, 164/1801, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766); C.BLD, 13/641, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766).

[17] A.{DVNSMHM.d, 164/1807, Evahir.Z.1179 (Mayıs 1766).

[18] A.{DVNSMHM.d, 164/1885, Evail.S.1180 (Temmuz 1766)

[19] A.{DVNSMHM.d, 165/41, Evahir.S.1180 (Ağustos 1766)

[20] C.BLD, 140/6994, 7.S.1180 (15 Temmuz 1766).

[21] Angell, "İstanbul Tarihinde Depremler", s.514.

ları ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır.[22] Çarşı genelinde el değmemiş yer bırakılmamış olmakla birlikte belli başlı yerlerin hasar şiddetleri dolayısıyla daha fazla zikredildiği görülmektedir. İç Bedesten, Sandal Bedesteni, Dua Meydanı, Çadırcılar, Kürkçüler, Fincancılar, Sipah Pazarı, Haffaflar, Mikrasçılar, Bit Pazarı, Çukacılar, Gazzazlar, Muytabcılar, Derziler, Sarraflar, Kuyumcular, Kapamacılar, Kavukçular ve Yorgancılar fazlaca zikredilenlerdendir.

Resim 2: Allom'dan Kemerli Kapalıçarşı Sokakları
(Walsh, *İstanbul Manzaraları: Rumeli'de ve Batı Anadolu'da Gezintilerle*, Çizimler: Thomas Allom)

Onarımda devletin üstlendiği kısım bilhassa kemerler olduğundan, öncelikle kemerlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve bir nevi tavan örtüsü mahiyetindeki tonozlar, bağdâdî ya da kârgîr "*tolos*" ifadesiyle tamir defterinin asıl konusudur. Yıkılanlar yeniden inşa edilirken, çatlakları bulunan tonozlarda ise çivileme, sıkıştırma, akıtma ve koltuk gibi adlarla anılan muhtelif şekillerde yara doldurması yapılmıştır. Yine bu tonoz görüntüyü oluşturan kemer, yay, kavis ve kiriş bunların birer unsuru olan fakulya, sakıf, puşîde gibi mimarî nüanslarda mevcut zarardan dolayı yenilenmiş-

[22] KK.d, 7443, 5.L.1180 (6 Mart 1767). Bkz. Ek.

lerdir. Yapı hasarlarına bağlı olarak tonozlar etrafında kalkan duvarı ve evrakta kerbî şeklinde bahsedilen kirpi saçak yenilemesi yapıldığı görülmektedir. Ayrıca tolosların parçası olan sütunların da onarım gördüğü dikkat çekmektedir. Yağlıkçılar, Fincancılar, Bedesten, Haffaflar Çarşısı'nda ve Tuğra-yı Hümâyûn kapısı etrafında yıkılan senk ve küfeki sütunlar yerlerine konulmuş, bazılarında uskundura yani doğrultmak için ahşap iskele uygulaması yapılmıştır. Yine çatlakları bulunanlar yara doldurması ile onarılırken, zarar gören sütunların rıhtım, kafa tahtası, kürsî gibi tamamlayıcı unsurları da yenilenmiştir. Bununla birlikte çarşı genelinde tonozlar, duvarlar ve kubbelerde özellikle horasanlı derz ya da alçılı beyaz sıva onarımları yoğun olarak gerçekleştirilmiştir.[23]

Burada akıllara esnafın altında emniyetle durabilmek için "*sokak üstlerinde ahşap puşide, derununda ise Bağdadî tavan yapılması*" ricası gelebilir. Fakat İstanbul'un yangınlarının şehri ne kadar yorduğu muhakkaktır. Aynı sebepten bu konuda tavizi olmayan yönetim Bağdâdi tavanı uygulamışsa da puşide ahşabı seçmemiştir. Kapalıçarşı'nın onarımı sırasında ahşap daha çok gerdane, payanda ve gergi gibi tamamlayıcı unsurlarda yer yer jengâr ya da süleğen rengine boyanarak kullanılmıştır. Karadeniz çiftesi, Üsküdar eğrisi ile Kilimli, İstefan, İznikmid ve Sakarya omurgası ya da belge diliyle "*ogurgası*", kullanılan ahşap çeşitlerinden bazılarıdır. Yine çarşı genelinde pencere söğe ve çerçeveleri ot taşı, demir ya da kestane ağacından ki bazı yerlerde süleğen boyalı olmak üzere yenilenmiştir. Demir parmaklıkları dökülenler takılarak eksikleri tamamlanmıştır. Ayrıca keşif defterinde tonoz ve kubbelerde yoğun bir cam yenilemesi görülmektedir ki burada cam-ı debbe olarak işaret edilen cins ön plana çıkmaktadır. 1766'daki onarım sırasında çarşının çatı sistemi tamamen elden geçirilmiştir. Şarköy ve Hoşköy yetkililerine yapılan "*ne kadar varsa alın gönderin*" uyarısından da anlaşılacağı üzere çarşının tamamında, kubbe gibi düz olmayan alanların üzerinde dahi kiremit kullanılmıştır. Ayrıca oluklar, yağmurluklar ve çarşı içerisindeki su yolları dahi bu yenilemeden nasibini almıştır.[24]

En nihayetinde Kapalıçarşı depremin sene-i devriyesi olmadan Tıfli el-Hac Mehmed Efendi'nin bina eminliğinde onarılarak ayağa kaldırıl-

[23] Bkz. Ek.

[24] Bkz. Ek.

mıştır. Bununla birlikte tamir için Enderun-ı Hümâyûn hazinesinden 70.000 guruş Bina Emini Tıflî Mehmed Efendi'nin uhdesine geçmiştir. İlk etapta 30.107, inşa sırasında da 6.000 guruş ödeme yapılmıştır. Hassa Mimar Mehmed Tahir Efendi elinden çıkmış keşif defterine göre Kapalıçarşı'nın onarımı 39.893 guruş 24 akçe tutmuştur. Gerek onarımlar gerekse masraflar Baş Muhasebe katiplerinden Seyyid Mehmed Emin Efendi, İstanbul Kadısı tarafından tayin edilen keşf naibi, Mimar Ağa'nın seçtiği Mimar Baş Halifesi ve elemanlarından oluşan ekibin tetkikine tabi tutulmuştur. Ortaya çıkan keşif defteri, Defterdar Efendi'nin sunduğu takrir ve sadaret ile süre gelen yazışmaların neticesinde Bina Emini zimmetinde kalan 24.107 guruşun alınarak Enderun Hazinesine konmasına karar verilmiştir.[25]

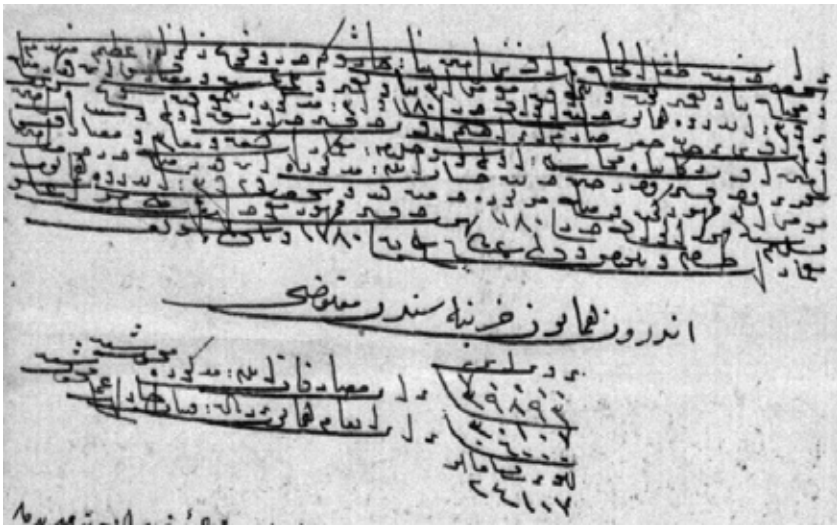

Resim 3: Kapalıçarşı Ödemelerini Beyan Eden Arşiv Kaydı
TS.MA.d, 6724

[25] KK.d, 7443, s.33; TS.MA.d, 6724, 5.L.1180, TS.MA.e, 479/18.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin idarî ve sosyal hayatı hakkında yapılan araştırmalarda vurgulandığı üzere klasik şehir anlayışı "*Cuma kılınan ve pazara durulan*" yerdir. Bundandır ki fethedilmiş her belde gibi Konstantinopolis de 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından alındıktan sonra İslam eserleri ile donatılmış çok geçmeden de bir bedesten inşa ettirilmiştir. Surlarla çevrili İstanbul'un en güzel noktalarından birinde yaptırılan Bedesten, kendisinden sonra inşa edilen Sandal Bedesteni etrafında oluşan yapılaşma ile devasa bir çarşıyı meydana getirmiştir. Çarşu-yı Kebîr, Çarşu-yı Atîk gibi isimlerle anılan Kapalıçarşı, sadece İstanbul sakinlerinin değil, şehrin yabancı misafirlerinin de uğramadan geçmedikleri bir mekân haline gelmiştir.

Küçük meydanları, sokakları, çeşmeleri, hanları ve dükkanları ile adeta İstanbul'un bir minyatürü olan Kapalıçarşı, benzediği şehrin maruz kaldığı her türlü olumsuz hadiseden bil-fiil etkilenmiştir. Bunlardan bir tanesi de 1766 İstanbul depremidir. 22 Mayıs'ta gerçekleşen büyük deprem ve ardından devam eden sarsıntıların neticesinde şehirde ağır tahribat yaşanmış, Kapalıçarşı'nın da hanları, dükkanları ve kemerlerinde hayli hasar meydana gelmiştir. Bu olağanüstü hâl karşısında şehrin yeniden ayağa kaldırılması amacıyla devlet eliyle çalışmalar başlatılmıştır. Mevcut durumdan dolayı zararı büyük olan çarşı esnafı, kendi istekleri ile onarımın malî yükünü devletle paylaşmaya karar vermişlerdir. Bu noktada esnaf devletin ileri gelen memurları aracılığıyla isteklerini üst makamlara iletmiş, yenileme ve onarım çalışmalarına da müdahil olmuşlardır. Yönetim ise onarımlar adına birçok şehir teyakkuza geçirirken, Kapalıçarşı tamirine gerekli olan malzeme ve işçi için de ilgili beldelerin yetkililerine emirler göndermiştir. Çarşıyı yeniden mamur kılmak ve daha sonraki depremlerde can kaybı ve hasarı önlemek için onarımlara çok kısa süre içerisinde başlanmıştır. Sonuç olarak ağır hasarlı Kapalıçarşı, esnaf ve devletin iş birliği ile depremin sene-i devriyesi gelmeden on ay içerisinde onarılarak hizmete açılmıştır.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Kayıtları

A.{DVN, 16/63, 1179 (1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1792, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1795, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1797, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1801, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1807, Evahir.Z.1179 (Mayıs 1766)
A.{DVNSMHM.d, 164/1885, Evail.S.1180 (Temmuz 1766)
A.{DVNSMHM.d, 165/41, Evahir.S.1180 (Ağustos 1766)
C.BLD, 13/641, Evasıt.Z.1179 (Mayıs 1766)
C.BLD, 140/6994, 7.S.1180 (15 Temmuz 1766)
KK.d, 7443, 5.L.1180 (6 Mart 1767)
TS.MA.d, 6724, 5.L.1180 (6 Mart 1767)
TS.MA.e, 479/18.

Birincil Kaynaklar

Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, Türkçesi: Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007.

Breünning, Hans, *Breünning Seyahatnamesi, Doğu Ülkelerine Yolculuk; İstanbul 1579*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.

Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda; Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, Çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mür›ı›t-tevarih, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976.

FitzRoy, Charles, *Günde Beş Kuruşa Sultan'ın İstanbul'u*, çeviren: Hazal Yalın, Sola Unitas, İstanbul 2018.

İstanbul Kadı Sicilleri 76 İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767, çeviri yazı / mukabele: Salih Kahriman, Mümin Yıldıztaş; kontrol: M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Feridun M. Emecen, İdris Bostan, Mehmet İpşirli, Kültür AŞ, İstanbul 2019.

Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, hazırlayan: Tahir Güngör, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019, c.2, s.1216.

Reinhold Lubenau Seyahatnamesi; Osmanlı Ülkesinde 1587-1589, çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

Walsh, Robert, İstanbul manzaraları : Rumeli'de ve Batı Andolu'da Gezintilerle, Çizimler Thomas Allom, çeviren Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, Erhan – Mete, Zekai, "1766 İstanbul Depremi ve İstanbul Yaşantısına Tesirleri", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Âfetler ve Deprem Semineri*, s. 85-92.

Andreasyan, H. D., "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.27, s.59-84.

Angell, Elizabeth, "Bir Şehrin Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c.I, s.510-518.

Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri*, C.I, s.327-414.

Eyice, Semavi, "Bedesten", *DİA*, C.5, s. 302-311.

Eyice, Semavi, "Büyük Çarşı", *DİA*, C.6, s.509-513.

Kuzucu, Kemalettin, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri", *Osmanlı: Toplum*, C.V, s.678-686.

Mazlum, Deniz, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011

Şahin, İlhan, "Şehir", *DİA*, C.38, s.446-449.

Yenihayat, Nesrin, *Constraining Source Properties of the 1509, 1766 and 1894 Istanbul Earthquakes*, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2022

Ürekli, Fatma, "Kapalıçarşı'nın Geçirdiği Deprem ve Yangınlar ile Sonrasında Gerçekleştirilen Tamiratlar", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2019.

EK
Kapalıçarşı'nın Tamiri Dolayısıyla Hazırlanan Defter - KK.d, 7443*

İzztetlû Defterdar Efendi

Bina Emini Efendi Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi'nden masarif-i binâ içün yetmiş bin guruş kabz etmekle işbu keşf defteri mucebince otuz dokuz bin sekiz yüz doksan üç guruş mahsub olduktan sonra zimmeti iktiza eden otuz bin yüz yedi guruşdan altı bin guruşu dahi esnâ-i binâ hasbe'l-iktiza bazı amelenin ücretleri mu'taddan ziyâde olduğuna itibaren ve ebniyenin tefrikiyle sarf vuku'una nazaran afv ve in'am-ı hüsrevâne olmak üzere mahsûb olunan küsûr yirmi dört bin yüz yedi guruş mumaileyhaya zimmet kayd ve tahsil ve Enderun-ı Hümâyûn Hazinesi'ne teslim olunmak üzere telhis eyleyesün deyu buyuruldu. 29.N.1180

Mevcûd tolos tahtına müceddeden beğlik çarşudan mevzû' kavisin sütunları tahtına kârgir ruhtım tecdîdi	1.500
Temel-i mezbûr üzerinde kürsîli ve başlıklı küfekî sütûn ve kafa tahtası	8.800
Sütûnlar üzerinde kavis tecdîdi	2.400
Bu mahalde müceddeden nısf tolos binası ma'a sıva	7.020
Kavisin beyninde vâki' tolos üzerine kiremidi mahlût sakıf tecdîdi	3.850
Bu mahalde mevcûd tolosda alçılı sıva tecdîdi	2.940
Bu mahalde vâki' zikr olunan ikinci kavisden Çadırcılar köşesinde vâki' cedîd tolosa varınca câbe ve Üsküdar ve topaç eğrilerinden ikişer biçme kavisli arşunda bir eğrili her eğri beyninde iki aded dolma biçme Kilimli ogurgası ve saray mânesi mikraslı sakarya ogurgası kuşaklı İnebolu mertekli mahiyesi on iki arşun teki (?) kuranye (silik) kiremid puşîdeli sakıflı koğuş kaplı ve kurşun mismarıyla sıvası rabtlı tahtı alçı ile mahlûten kireç sıvalı bağdâdî tolos	158.565
Mezkûr tolos sakıfının tarafeyni tahtına kalkan divarı ma'a kerbî	22.590
Bu mahalde mevcûd çarçube cam tecdîdi	6.750
Zikr olunan bağdadî tolos tahtına Karadeniz orta cabesinden başlıklı ve kürsili sütun	8.800
Gerdâne ve payanda içün Karadeniz çifte sekizi	3.900
Zikr olunan sütunlar balâsına taban içün on iki kebîri ma'a açma kafa tahtası	3.290
Zikr olunan sütunlar tahtına temel içün kârgîr rıhtım	2.250
Jengâr boyalı on iki çiftesi kiriş	4.050
On iki arşûn teki süleğen boyalı kiriş	2.970

* Defterde kullanılan malzemenin ölçülerine dair bilgiler de bulunmakta olup, ziyade yer kaplaması hasebiyle burada gösterilmemiştir.

Çadırcılar köşesinde üç aded kavis mabeyninde meremmat tolos ma'a sıva	16.800
Zikr olunan meremmât tolos ittisalinde kârgir tolos tecdîdi ma'a sıva	43.680
Zikr olunan sütunlar tahtına temel içün kârgîr rıhtım	2.250
Jengâr boyalı on iki çiftesi kiriş	4.050
On iki arşûn teki süleğen boyalı kiriş	2.970
Çadırcılar köşesinde üç aded kavis mabeyninde meremmat tolos ma'a sıva	16.800
Zikr olunan meremmât tolos ittisalinde kârgir tolos tecdîdi ma'a sıva	43.680
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	4.725
Bu mahalde cedîd ma'a sıva	8.060
Hatıliçün on çiftesi	270
Bu mahalde kiriş içün süleğen boyalı on iki çiftesi	540
Çadırcılar köşesinden Sorguccular Hanı köşesine varınca kezalik bağdâdî tolos	331.520
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divârı ma'a kerbî	40.167
Bu mahalde çarçûbe cam tecdîdi	12.000
Zikr olunan bağdâdî tolos tahtına Karadeniz orta camesinden başlıklı ve vasat kürsili sütun	19.800
On iki arşun çiftesi kebiri jengâr boyalı kiriş	8.100
On iki arşun teki süleğen boyalı kiriş	7.155
Kezalik gerdâne ve payanda içün Karadeniz çifte sekizi	6.075
Kezalik sütunlar balasına taban içün içtima kafa tahtalı ve boyalı on zirâ kebîri	7.647
Zikr olunan sütunlar tahtına temel için kârgîr rıhtım	3.562
Bu mahalde Kürkçüler tarafında kezalik bağdâdî tolos	24.480
Mezkûr tolos sakıfının tarafeyni tahtına kalkan divarı ma'a kerbî	3.600
Bu mahalde on iki arşun kebîri jengâr boyalı kiriş	600
On iki teki süleğen boyalı kiriş	675
Kezalik sütunlar tahtına temel içün kârgîr rıhtım	300
Kezalik gerdane ve payende içün Karadeniz çiftesi sekizi	540
Kezalik sütunlar bâlâsına taban için on arşun kebîri	480
Kebabcı Hanı'na karîb tarikde kezalik bağdâdî tolos	31.350
Mezkûr tolos sakfının tarafeyni tahtına kalkan divarı ma'a kerbî	3.600
On iki arşun çiftesive kebîri jengâr boyalı kiriş	900
On iki arşun teki süleğen boyalı	945

Kezalik sütunlar tahtına temel içün kârgîr rıhtım	600
Kezalik gerdâne ve payende içün Karadeniz çiftesi sekizi	1.080
Kezalik sütunlar balâsına taban içün on iki zira kebîri	750
Sorguccular Hanı önünde mevcûd tolosun sıva tamiratı	1.937
Mevcûd kirişlerde süleğen boya tecdîdi	1.260
Bu mahalde cedîd çarçûbe cam	540
Bu mahalde meremmât sakıf ve aktarma kiremid	3.875
Sorguccular Hanı önünde cedîd tolos ma'a sıva	6.760
Bu mahalde kalkan divarı	360
Sorguccular Hanı'ndan Haffaflar Köşesi'ne varınca kezalik bağdâdi tolos	165.850
On arşun çiftesi kebîri jengâr boyalı kiriş	3.900
On arşun teki süleğen boyalı kiriş	3.240
Mezkûr tolos sakfının tarafeyni tahtına kalkan divârı ma'a kerbî	19.237
Kezalik çârçûbe cam	5.500
Kezalik sütun ma'a rıhtım	13.248
Kezalik gerdane ve payendeler içün Karadeniz çifte sekizi	4.960
Açma kafa tahtalı aşı boyalı taban	3.272
Sipah Bazarı ittisalinde dört yol ağzı köşesinde kezalik bağdâdî tolos ma'a sakıf	31.200
Zikr olunan bağdadinin Haffaflar tarafında kârgîr kavis üzerinde kemerli sadr divârı	2.700
Yine bu mahalde iki başda kârgir kalkan divârı	4.095
Yine bu mahalde koltuk doldurması	300
Bu mahalde tarafeyni sıvalı bağdâdî	2.400
Def'a tarafeyni sıvalı baş olan bağdâdî	1.920
Bu mahalde çârçûbe cam divâr	2.880
Bu mahalde kiriş içün jengâr boyalı on iki arşun çiftesi	810
Bu mahalde süleğen boyalı istefan ogurgası	810
Bu mahalde sade kerbî saçak	660
Sepetçiler Hanı tarafında olan tarik üzerinde bağdâdî tolos ma'a sakıf tecdîdi	54.480
Kezalik kalkan divârı ma'a kerbî	7.650
Kezalik cedîd cam ma'a çârçûbe	2.500
Kezalik on arşun çiftesi jengâr boyalı	810
Kezalik süleğen boyalı on iki arşun teki kiriş	1.620

Kezalik sütun ma'a rıhtım ve kürsî	6.624
Kezalik gerdâne ve payanda	1.260
Zikr olunan sütûnlar bâlâsına taban içün on iki kebiri ve boyalı kafa tahtası	1.470
Mikrasçılar tarafında tarafeyni sıvalı bağdâdî kalkan divarı	800
Haffâflar üzerinde mevcûd kirişlerde jengâr boya tecdîdi	1.440
Def'a mevcûd kirişlerde süleğen boya tecdîdi	360
Haffâflar köşesinden Bit Bazarı köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût sakıf tecdîdî	27.000
Yolgeçen Hanı tarafında mahlût parmak kapı tecdîdi ma'a boya	343 / 120
Pencereler derununda bağdâdi tolos tecdîdî	30.773
Perdeciler köşesinden Çukacılar tarafında vâki' Sandal Bezistanı kapusuna varınca kavisde yara doldurması ma'a meremmat sıva	270
Zikr olunan kavisden tolosa varınca üzengi tahtı hatıllı cedîd tolos ma'a sıva	48.750
Bu mahalde iki aded kavis tecdîdî ma'a sıva	5.400
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı ma'a sade kerbî	5.895
Bu mahalde kiremid puşîdeli sakıf tecdîdî	4.820
Pencereler üzerine mebnî tolos tecdîdi	1.800
Bağlama içün on iki çiftesi	840
Zikr olunan Çukacılar kapusu ittisalinden Derziler köşesinde mebnî cedîd tolosa varınca mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	1.312
Zikr olunan köşeden Çadırcılar köşesi ittisaline varınca mevcûd tolosda kiremid puşîdeli sakıf tecdîdî	6720
Bu mahalde akıtma yara doldurması	280
Bu mahalde sıva tecdîdî	240
Bu mahalde mevcûd tolosda kavis tecdîdî	2.400
Derziler köşesinden Kapamacılar dükkanları ittisalinde köşeye varınca cedîd kiremid puşîdeli sakıf tecdîdi	20.765
Bu mahalde akıtma yara doldurması	360
Bu mahalde mevcûd tolosda beyaz sıva tecdîdî	700
Bu mahalde köşe başında tahta hatıllı nısf tolos tecdîdî ma'a sıva	13.780
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva ve hatıllı	28.080
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı ma'a sade kerbî	4.736
Bu mahalde pencereler derununda cedîd tolos ma'a sıva	2.625
Pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva tecdîdî	210
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	2.800

Bu mahalde çârçûbe cam	2.000
Bu mahalde ve gergi içün on iki çiftesi	420
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı ma'a sade kerbî	2.400
Bu mahalde akıtma yara doldurması	120
Fincancılar Kapusı ittisalinde mevcûd iki aded kubbeler üzerinde mahlûten kiremid puşîde	798
Bu mahalde mevcûd küfeki sütun üzerinde üç aded kârgîr kavisler irritiye olub ve sütun üzerinde cedîd küfeki başlık ve kafa tahtası tecdîdi	3.600
Bu mahalde cedîd simid ve timür çember ve enkazlı kurşun tecdîdî	660
Bu mahalde kavisler üzengisinde kârgîr tuğla divâr tecdîdî	225
Bu mahalde akıtma yara ma'a sıva	800
Bu mahalde mevcûd sütun inhidama mütemail olub mahlline vaz' içün ücret amele tahta kurşun ve timür çivileme masarifi	900
Bu mahalde tarik-i amm üzerinde köşede Alacacı dükkanı önünde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması ma'a meremmat sıva	280
Mezkûr kubbelerden mevcûd atik tolosda varınca müceddeden bina olunan kârgîr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	4.053
Bu mahalde üzeri bağlamalı rıhtım	125
Bu mahalde üzengi tahtı hatıllı nısf tolos tecdîdi	8.830
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	750
Penceler tarafında ve taban sıva tecdîdi	60
Bu mahalde mevcûd kavis üzerinde yüzleme kârgîr divar ma'a sıva	225
Mahall-i mezkûre üzengi tahta hatıllı def'a kârgîr cedîd tolos ma'a sıva tecdîdî	36.010
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	5.400
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divârı	3.920
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	1.966
Bu mahalde on iki kebîri kiriş	540
Bu mahalde mevcûd kavisde meremmat kavis ma'a sıva	337
Bu mahalde pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva tecdîdi	157
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	1.240
Bu mahalde mevcûd atik ve cedîd tolosda mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	1.361
Takyeciler başında dört yol ağzında vâki' kubbeden Mûytablara varınca mevcûd tolosda mahiyesi kireçli mahlût puşîde-i kiremid câbecâ sakıf meremmat	2.493
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	1.440

Bu mahalde meremmat sıva	400
Bu mahalde köşe başında cedîd kavis ma'a sıva	2.300
Takyeciler dükkanı üzerinde sadır divar tecdîdi ve üzeri kiremid puşîde	645
Zikr oluna Takyeciler köşesinde vâki' tolosdan Kapamacılar başında olan Sarraf köşesine varınca mahiyesi kireçli mahlût kiremid puşîde	3.876
Bu mahalde cam-ı debbe ma'a mâne	200
Zikr olunan Sarraf köşesinden sorguçlar hanı mukabilinde vâki' köşeye gelince mevcûd tolos mahlût kiremid puşîde	1.920
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	800
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	560
Mezkûr sarraf mukabilinde vâki' dört yol ağzında kubbeye muttasıl tolosdan Gazzazlar köşesine gelince mevcûd tolos mahlût kiremid puşîde	1.344
Zikr olunan Gazzazlar köşesinde vâki' kubbeye de kalem kiremid puşîde	1.440
Mezkûr kubbeden Kalpakçılar caddesine varınca mevcûd tolosa mahlût kiremid puşîde	1.260
Gazzazlar içinde kain kubbeden Sipah Bazarı içinde vâki' kubbeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1440
Cam-ı debbe ma'a mâne	60
Bu mahalde yüzleme divarı	480
Sipah Bazarı içinde kain kubbeden Fincancılar caddesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.344
Zikr olunan tolosa muttasıl kubbede cedîd kalem kiremid puşîde	1.280
Mezkûr kubbe etrafında yüzleme divar	240
Bu mahalde akıtma doldurması	240
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	2.210
Zikr olunan kavis üzerinde cedîd iki kat tolos ma'a sıva ma'a hatıl	8.190
Zikr olunan tolos tarafeyni tahtına kârgîr divar ma'a sıva	675
Mezkûr kubbeye muttasıl Sipah Bazarında vâki' tarik müntehi olunca mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	1.050
Sipah Bazarı çarşısında orta sokakta mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid puşîde	195
Bu mahalde mevcûd tolosda yüzünden yara doldurması	240
Haffaflar zahrında olan Sipah Bazarı sokakta tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	660
Bu mahalde cam-ı debbe ma'a mâne	180

Bu mahalde yerli oluğu	240
Bu mahalde mevcûd tolos üzerinde akıtma yara doldurması	440
Mahall-i mezkûrdan Kavukçu köşesine varınca mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	273
Haffaflar köşesine müntehî olan Kavukçular sokağı üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	660
Haffaflar zahrında Sipah Bazarı köşesinden Kavukçular sokağı köşesine varınca mevcûd tolosda mahlûten kiremid puşîde	2.352
Yine mahal-i mezkûrdan vasat tarafa gelince aktarma kiremid puşîdesi	198
Yine mahall-i mezkûrdan Haffaflar zahrında olan Eskici Haffaflar köşkesine gelince kezalik aktarma-i kiremid	87
Yine zikr olunan köşeden Haffaflar caddesine varınca kezalik aktarma-i kiremid	441
Bu mahalde mevcûd gergi ve bağlamalarda süleğen ve jengâr boya tecdîdi	200
Zikr olunan köşeden Bit Bazarına varınca Eskici Haffaflar tarafı üzerinde kezalik aktarma	652
Sandal Bazaristanı Çukacılar Kapısı önünde kain beşgen kubbe üzerinde aktarma-i kiremid	180
Bu mahalde mevcûd kavisde beyaz sıva tecdîdi	640
Bu mahalde zikr olunan beşgen kubbe ittisalinden tarik üzerinde dört yol ağzına müntehî Kuyumcular başına varınca cedîd tolos ma'a sıva ve cedîd kiremid puşîde ve tahtı hatıllı	14.800
Zikr olunan yolos tarafeyninde beylik tuğladan kârgîr dîvar	4.462
Bu mahalde koltuk doldurması	2.602
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde tolos ma'a sıva tecdîdi	1.200
Kuyumcular başında mevcûd kavis üzerinde kârgîr kalkan divarı ve beyaz sıva	360
Bezistan-ı mezbur kavisi mukabilinde baştaki Alacacı Dükkanı önünde mevcûd sütun başlığında timür çember tecdîdi ma'a kurşun	1.000
Zikr oluna sütun başlığının meremmat üzengi-i paye	75
Bu mahalde mevcûd kalkan yüzünde beyaz sıva tecdîdi	120
Bu mahalde derzî dükkanı önünde kârgîr yay tecdîdî ma'a sıva	510
Bu mahalde cedîd tolos sıva ma'a sıva	1.510
Bu mahalde çukacı dükkanı önünde taraklı küfekî sütûn ma'a boya başlık ve kafa tahtası	1.800
Bu mahalde kiriş timür ma'a ve kurşun	2.640

Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	870
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	5.316
Bu mahalde sarraf dükkânı önünde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	4.468
Bu mahalde köşe başında hezar-pare küfeki mevcûd sütun inhidama mütemail olub mahalline ve vaz'içün ve (?) masarifi	1.200
Sandal Bezzazistanı tarafında mevcûd tolos üzerinde tarafeyni derzli derelerde mahlûten kaygan döşeme	880
Bu mahalde mahiyeleri kireç ve horasanlı cedîd kiremid puşîde	1.012
Bu mahalde oluklar ağzına cedîd kurşun	648
Oluk-ı bostan	2.880
Kolancılar tarafında Sarraf ve Çukacı ve Alacacı dükkanları önünde tolos cedîd kezalik kiremid puşîde	1.875
Bu mahalde mevcûd fakulyalarda kârgîr beğlik tuğladan rıhtım ma'a sıva tecdîdi	270
Def'a mevcûd fakulyalarda beyaz sıva tecdîdi	90
Bu mahalde derelerde kârgîr rıhtım	337
Sandal Bezistanı'nın Çukacılar Kapusu tarafında vâki' köşeden Kuyumcular köşesine varınca mevcûd küfeki sütunlar üzerinde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi ve tahtı hatıllı	20.917
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	3.300
Zikr olunan tolos tarafeyninde beğlik tuğladan kârgîr divarı	3.730
Zikr olunan tolos tarafeyninde koltuk doldurması	1.726
Zikr olunan pencereler üzerlerinde beğlik tuğladan kârgîr divar	309
Zikr olunan pencereler üzerlerinde tolos tecdîdi ma'a sıva	2.812
Bu mahalde Karaman Sokağı tarafında mevcûd tolos üzerinde tecdîd kiremid puşîde	2.687
Bu mahalde derelerde yerli oluğu ma'a horasanlı derz	600
Bu mahalde kurşun oluk	540
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	320
Bu mahalde mevcûd tolosda tahtı horasanlı devşirme alçılı iki kat beyaz sıva tecdîdi	1.260
Mahall-i mezkûr mukabilinde mevcûd tolos üzerinde mahiyesi kireçli cedîd kiremid puşîde	2.687
Yine bu mahalde derelerde yerli oluğu ma'a horasanlı derz	600
Bu mahalde kurşun oluk	540
Bu mahalde akıtma yara doldurması	400

Bu mahalde alçı ile devşirme beyaz sıva tecdîdi	1.820
Bu mahalde maslak köşebend Terzibaşı Sokağı'na gelince küfeki sütunlar üzerinde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	10.755
Zikr olunan tolos tarafeyninde beğlik tuğladan divar	2.634
Zikr olunan tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.859
Pencereler üzerinde tolos tecdîdi	2.250
Üzengi tahtında kargîr beylik tuğladan divar	375
Bu mahalde tarafeyni koltuk doldurması	1.293
Bu mahalde mevcûd sütun başluğunda temü çenber tecdîdi ma'a kurşun	800
Üzengi tahtında fakulyade ve kavisler yüzünde alçılı beyaz sıva tecdîdi	940
Bu mahalde mevcûd kavis üzerinde kârgîr divar	90
Bu mahalde mevcûd kemer ve sütunlar dahilinde akıtma yara doldurması	560
Bu mahalde mevcûd toloslarda ve kavislerde devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	1.780
Bu mahalde mevcûd tolos üzerinde Gülsuyucu mukabilinde cedîd kiremid puşîdeli sakıf	2.160
Mahal-i mezkûr mukabilinde mevcûd tolosda sade kiremid puşîde mahlût	643
Bu mahalde yerli olduğu ma'a horasanlı derz	720
Kurşun oluk	18
Kuyumcular tarafında vâki' Gülsuyucu köşesinde atik tolosa varınca mevcûd küfeki sütunlar üzerine mebni cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	15.397
Bezzazistan tarafında tolos üzerinde koltukda rıhtım mahalline bina olunan tolos	5.625
Zikr olunan tolos tarafında beğlik kalkan divarı	5.150
Pencereler üzerinde tolos ma'a sıva	1.312
Zikr olunan tolos üzerinde tarafeyni koltuk doldurması	1.267
Bu mahalde tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.488
Zikr olunan tolos tarafeyninde vâki' iki aded mevcûd tolos üzerinde mahlût aktarma-i kiremid	2.016
Zikr olunan tolos mahallinde cedîd tolos	12.180
Bu mahalde cedîd kavis bir çarşudan	1.550
Bu mahalde koltuk doldurması	234
Köşe tarafında çenber-timür ma'a kurşun	340

Def'a iki aded başlı üzerlerinde mevcûd simidlerde kurşun tecdîdi	120
Bu mahalde fakulya tecdîdi	270
Bu mahalde mevcûd tolosda ve kavislerde ve kalkanlarda alçılı beyaz sıva tecdîdi	3.199
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	380
Bu mahalde mevcûd derelerde horasanlı derz tecdîdi	270
Ağızlarında kurşun	1.080
Mukabil sûkide mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	480
Bu mahalde mevcûd tolosda alçılı beyaz sıva tecdîdi	927
Bu mahalde derede yerli oluğu	240
Ağızlarında kurşun	216
Zikr olunan cedîd tolosdan Fincancılar önünde kain tekne kubbeye varınca mevcûd orta tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	3.161
Bu mahalde mevcûd tolosda kilid mahallinden akıtma yara doldurması	1.065
Bu mahalde tolos ve kavislerde alçılı sıva tecdîdi	3.534
Bu mahalde fakulyade beyaz sıva tecdîdi	680
Bu mahalde mevcûd tolosda devşirme beyaz sıva tecdîdi	90
Bu mahalde mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	1.437
Bu mahalde mevcûd derelerde horasanlı derz tecdîdi	270
Zikr olunan dereler ağzında kurşun oluk	1.350
Zikr olunan tolos mukabilinde yine mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	1.437
Bu mahalde alçılı beyaz sıva tecdîdi	1.405
Bu mahalde akıtma yara doldurması	900
Vâki' devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	540
Bu mahalde yerli oluğu ağzında kurşun	351
Zikr olunan tolos ittisalinde Kolancılar köşesinden Derziler sokağı caddesine varınca mevcûd tolos üzerinde mahiyesi kireçli mahlût kiremid puşîde	2.178
Bu mahalde döşeme alçılı beyaz sıva	255
Cevahir Bezzazistanı'nın Fincancılar Köşesi önünde üç yol ağzında kain cedîd tekne kubbe üzerinde cedîd kiremid puşîde	859
Bu mahalde cedîd tolos ma'a beyaz sıva	6.600
Mezkûr tolos tarafında beğlik tuğladan kârgîr divar	750
Mahall-i mezkûrda oluk-ı bostan	360

Zikr oluna tekne kubbeden Sarraf köşesine varınca mevcûd sütunlar üzerlerine kain cedîd tolos cedîd kiremid puşîde	4.737
Bu mahalde cedîd tolos ma'a beyaz sıva ve tahtı hatıllı	37.792
Mezkûr tolos tarafeyninde beğlik tuğladan kalkan divarı ma'a sıva	6.105
Bu mahalde pencereler üzerinde tolos tecdîdi ma'a beyaz sıva	3.187
Bu mahalde mevcûd payelerde ve fakulyalarda alçılı beyaz sıva tecdîdi	855
Bu mahalde koltuk doldurması	2.700
Bu mahalde dokuz aded pencereler tarafeyninde kârgîr divar	1.620
Mezkûr Sarraf önünde kalkanda beyaz sıvalı kârgir divar	90
Yine mahall-i mezkûrda beyaz sıvalı kârgîr kavis	225
Bezzazistan tarafında kain mevcûd tolos üzerinde mahlûten aktarma-i kiremid ve meremmat sakıf	3.121
Dört aded derede tebdil kurşun	408
Bu mahalde dere ağzında cedîd kurşun	1.584
Dükkanlar önünde kalkanlarda meremmat beyaz sıva	440
Bu mahalde tolos meremmat sıva	825
Zikr olunan tolos mukabilinde yine mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	2.322
Mevcûd tolosda ve yaylarda ve beşgenlerde münşak olan mahallere çivileme derz ve meremmat sıva	7.258
Bu mahalde derede kalkanlı bostan oluğu	1.290
Zikr olunan Sarraf köşesinden Kapamacılar köşesine varınca mevcûd tolosda mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	962
Bu mahalde yara doldurması	1.202
Mezkûr Sarraf mukabilinde vâki' dört yol ağzında Gazzazlar içinde kain kubbeye varınca mevcûd tolos üzerinde mahiyesi kireçli mahlût aktarma-i kiremid	2.498
Zikr olunan tolos ittisalinden Kapamacılar Caddesine varınca Gazzazlar Sokağı üzerinde kain mevcûd tolosda mahlûten aktarma-i kiremid	1.684
Gazzazlar içinde kain mevcûd kubbe üzerinde mahlût kiremid puşîdeli cedîd sakıf	2.821
Etrafında yüzleme kârgîr divar	800
Zikr olunan kubbeden yine Gazzazlar içinde kain dört yol ağzında vâki' mevcûd teneke kubbeye varınca mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	546
Yine mahall-i mezkûrda kain teneke kubbe üzerinde mahlût kiremid puşîdeli cedîd sakıf	2.187

Mezkûr kubbe etrafında yüzleme divar	660
Zikr olunan teneke kubbeden sarraf caddesine varınca mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	560
Zikr olunan tolos ittisalinde vâki‘ dört yol ağzında kain teneke kubbeden yine diğer dört yol ağzında Şeridciler Caddesi'nde kain kubbeye varınca mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	498
Mezkûr tolos ittisalinde mevcûd teneke kubbe üzerinde cedîd kiremid puşîdeli cedîd sakıf	2.210
Bu mahalde yay tecdîdi	300
Bu mahalde devşirme beyaz sıva tecdîdi	210
Bu mahalde çivileme yara doldurması	675
Mezkûr tekne kubbe ittisalinde cedîd tolos ma‘a sıva ve tahtı hatıllı	6.350
Tarafeyninde kârgîr divar	1.050
Mezkûr kubbeden Gazzazlar Caddesi'ne varınca atik ve cedîd tolos üzerlerinde cedîd kiremid puşîde	2.578
Üzerinde kalkan divar timürleri mevcûd taş çarçubeli pencere	2.400
Bu mahalde koltuk doldurması	262
Mevcûd pencere derununda sıvalı cedîd tolos	525
Zikr olunan tekne kubbeden Sipah Bazarı köşesine varınca atik ve cedîd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.250
Bu mahalde cedîd tolos ma‘a sıva ve tahtı hatıllı	19.435
Bu mahalde temirleri mevcûd taş çarçubesi cedîd pencere	3.240
Mezkûr pencereler üzerinde sıvalı cedîd tolos	2.250
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	1.264
Mezkûr pencereler derununda tuğla divar	540
Bu mahalde atik tolosda ve yayda beyaz sıva tecdîdi	230
Mevcûd pencerelerde kestane çarçubeli cam ma‘a süleğen boya	750
Def'a çarçube kezalik	120
Sipah Bazarı köşesinde kain cedîd tekne kubbe üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.265
Bu mahalde ortası beşgenli cedîd tolos ma‘a sıva ve tahtı hatıllı	16.055
Mezkûr kubbe etrafında kârgir divar	5.137
Timürleri mevcûd taş çarçubesi cedîd pencere	4.320
Mezkûr pencereler üzerinde cedîd tolos ma‘a beyaz sıva	2.100
Mezkûr pencere derununda tuğla divar	450
Mevcûd pencerede ot taşı söğe	800
Bu mahalde cedîd yay ma‘a sıva	810

Bu mahalde kârgîr divar	225
Bu mahalde süleğen boyalı kestane çarçubeli cam	1.000
Mezkûr kubbe etrafında kerbî	900
Payeler üzerinde üzengi tahtında Karadeniz kebiri cabesi	2.640
Bu mahalde koltuk doldurması	5.250
Bu mahalde alçılı beyaz sıva	420
Mezkûr cedîd tolosdan Sipah Bazarı'nın orta caddesine varınca mevcûd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	3.200
Bu mahalde timüri mevcûd taş çarçubesi cedîd pencere	800
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	450
Tolos birununda kârgîr divar	93
Def'a süleğen boyalı kestane çarçubeli cam	150
Zikr olunan tekne kubbeden ve diğer Sipah Bazarı sûkinde Kavukçulara çıkan tarik üzerinde atik ve cedîd tolos cedîd kiremid puşîde	2.156
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	9.257
Zikr olunan tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	1.425
Bu mahalde koltuk doldurması	900
Bu mahalde ot taşı çarçube	1.200
Mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	750
Pencereler tarafeyninde beylik tuğladan kârgîr divar	180
Bu mahalde kestane boyalı çarçube cam	300
Yine bu mahalde tuğladan kârgîr kalkan divarı	562
Pencereler üzerlerinde kavis	280
Bu mahalde köşede cedîd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.200
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	13.650
Tarafeyninde kârgîr kalkan divar	1.012
Mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	825
Tarafeyninde kârgîr divar	270
Gergiçün saray manesi	150
Mezkûr tolosdan Sipah Bazarı'nın orta sokağında kain cedîd tolos üzerinde kiremid puşîdeli cedîd sakıf	4.200
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva ve tahtı hatıllı	31.395
Taş söğeleri cedîd pencere tecdîdi	6.480
Pencereler derununda cedîd tolos ma'a sıva	1.687
Pencereler tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	540
Tolos tarafeyninde kalkan divarı	2.175

Koltuk tarafeyni kârgîr divar	862
Gergiçün kara sagir	150
Mezkûr cedîd tolosdan köşeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	720
Bu mahalde çivileme derz ve beyaz sıva tecdîdi	240
Zikr olunan cedîd tolosdan maslak köşesinden Kavukçular köşesine varınca mevcûd tolos üzerinde mahlûten mahiyesi kireçli kiremid puşîde	780
Zikr olunan Kavukcular köşesinde üç yol ağzında kain mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	280
Yine mezkûr köşeden eskici Kavukçular köşesine varınca mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	2.430
Yine bu mahalde Eskici Kavukçular Sokağı üzerinde kain mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	735
Bu mahalde yara doldurması	240
Çukacılar Hanı tarafında Kürkçüler Sokağı köşesinden Sandal Bezzazistanı kavisine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.626
Bu mahalde akıtma yara doldurması	720
Bu mahalde mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	240
Bu mahalde Sandal Bezzazistanı'nın Kürkçüler Kapusı önünde kain tekne kubbe üzerinde mahlût kiremid puşîde	420
Mezkûr tekne kubbeden Sandal Bezzazistanı'nın Çukacılar köşesine varınca mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	3.115
Mezkûr köşeden Kuyumcular derununda dört yol ağzında sütunlar üzerine mebni orta tolosa varınca kezalik aktarma-i kiremid	1.412
Bu mahalde akıtma yara doldurması	480
Bu mahalde mevcûd tolosda beyaz sıva tecdîdi	405
Çukacılar Kapusı hizasında köşeden Altıncılar orta sokağına varınca cedîd tolos ma'a beyaz sıva ve tahtı hatıllı	35.454
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	3.250
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerlerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.175
Pencereler tarafeyninde kârgîr dolma divar	450
Tolos tarafeyninde kârgîr rıhtım	750
Tolos ağzında fakulya divarı	270
Tolos tarafeyninde beğlik tuğladan kârgîr divar	5.121
Bu mahalde sade kerbî	210
Bu mahalde kavis tecdîdi ma'a sıva	1.576
Def'a kavis ma'a sıva	1.440

Bu mahalde kiriş içün şehr ağacı ve gayri	720
Mevcûd kalkanda tahta perde	375
Bu mahalde destekli ve tabanlı kiremidsiz yağmurluk tahtası	776
Bu mahalde tarik-i amme tarikinde köşede mevcûd küfeki sütun hedm olub mahalline vaz'ı ve harc-ı uskundura ve kennad ve kurşun nısf came	600
Mezkûr sütun üzerinde küfeki kafa tahtası başlık	480
Altuncılar Sokağı'nın orta köşesinden atik tolosa varınca cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi ve tahtı hatıllı	2.640
Bu mahalde mevcûd pencere üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	375
Mezkûr tolos zahirinde beğlik tuğladan kalkan divarı	375
Bu mahalde kârgîr koltuk doldurması	150
Gergiçün saray manesi	150
Bir çarşudan kârgîr kavis	975
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	450
Zikr olunan cedîd tolos ittisalinden köşeye varınca mevcûd tolos üzerinde aktarma-i kiremid	320
Zikr olunan Altuncılar Sokağı'ndan İkinci Altuncu Sokağı'na varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	375
Bu mahalde on iki kebiri oluk	420
İkinci Altuncu Sokağı üzerinde mevcûd tolos mahiyesi kireçli aktarma	288
Mezkûr ikinci Altuncular sokağı üzerinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	2.887
Mekzur tolosdan mevcûd tolos kubbeye varınca mahiyesi kireçli aktarma	410
Bu mahalde beşgen kubbe üzrinde mahiyesi kireçli aktarma kiremid ve meremmat sakıf	798
Mezkûr kubbe tahtında kavisde taş kilid vaz'ı ve uskundura ile eğreti masrafı	300
Mezkûr beşgen kubbeden Hakkâklar Sokak'da köşeye varınca kubbeler üzerinde aktarma-i kiremid	725
Yine mezkûr beşgen kubbeden Kuyumcular üzerinde mebni küfeki sütuna varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	435
Kilid mahallinde akıtma yara doldurması	160
Mezkûr kavisde ve kalkanda kilid mahallinde çivileme derz ma'a sıva	150
İki aded kemerde çivileme yara doldurması ma'a sıva	200
Zikr olunan küfeki sütunlardan Hacı Veli sokağında mebni kubbe üzerinde mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	332

Mezkûr sokakta ortası beşgenli mevcûd kubbe üzerinde mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	467
Mezkûr kubbelerin derelerinde horasanlı derz	312
Cam-ı debbe ma'a mâne	80
Mezkûr devr-i kubbe ittisalinde ortası beşgenli kubbe üzerinde mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	162
Mezkûr kubbe ittisalinde devr kubbeler üzerinde mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	500
Bu mahalde mevcûd kavislerde akıtma ve timür çivi ile sıkıştırma yara doldurması	360
Karaman Sokağı başında ortası beşgenli kubbelerde aktarma-i kiremid	315
Mezkûr Karamanlu Sokağı üzerinde mevcûd tolosda mahiyesi kireçli aktarma	945
Mezkûr sokak başında tolos tahtında çarşu-ı tuğladan kavis tecdîdi	1.560
Üzerinde kalkan divarı	450
Bu mahalde def'a kavis tecdîdi	800
Bu mahalde yara doldurması ma'a sıva	1.350
Bezistan-ı Kebir'in Kuyumcular Kapusı mukabilinde mevcûd istavros kubbe üzerinde mahiyesi kireçli mahlût kiremid puşîde	9.306
Bu mahalde mevcûd payelerde ve kubbelerde çivileme yara doldurması	40
Bu mahalde beyaz sıva tecdîdi	60
Bu mahalde derede (?) bostan oluğu	240
Cam-ı debbe ma'a mâne	80
Mezkûr Kuyumcular Kapusı önünde dört yol ağzında Kolancılar başına varınca küfeki sütunlar üzerine mebni cedîd tolos ma'a beyaz sıva tecdîdi ve tahtı hatıllı	20.505
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	3.337
Salifü'l-beyan pencereler tarafeyninde ve tabanda beyaz sıva tecdîdi	2.160
Mezkûr tolos tarafeyninde beğlik tuğla kârgîr kalkan divarı	4.512
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a beyaz sıva	2.600
Dere ağzında kurşun oluk	1.872
Mezkûr tolos tarafeyninde rıhtım	615
Bu mahalde tarafeynde fakulyade kârgîr divar	1.080
Üzengi tahtında ve payeler yüzünde iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	990
Def'a mevcûd fakulyade iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	480

Bu mahalde Bezistan tarafınfa küfeki sütunlar dahilinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîdeli cedîd sakıf	6.570
Bu mahalde tolos tarafeyninde derelerde horasanlı derz tecdîdi	876
Bu mahalde akıtma yara doldurması	1.460
Bu mahalde mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	2.560
Bezistan mukabilinde mevcûd sütunlar dahilinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.532
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	720
Bu mahalde mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.710
Kaliçeciler Hanı ittisalinde İznikmid ogurgasından aşı boyalı iki aded sagir ve bir aded kebir mükemmel parmaklık tecdîdi	2.625
Bağlama içün aşı boyalı on iki kebiri	600
Sütun içün çifte saray manesi / tek mane	580
Kürkçüler içinde Lakırdı Sokağı'nda kain mevcûd tolosda mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	700
Bu mahalde bostan oluğu	230
Yahudi Hakkaklar Sokağı üzerinde mevcûd atik tolosdan cedîd tolosa varınca aktarma-i kiremid	400
Bu mahalde üzengi tahtı hatıllı cedîd tolos ma'a sıva	8.060
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	760
Pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva	90
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	627
Bu mahalde koltuk doldurması	412
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	750
Gergiçün çifte sekiz	270
İki tolos beynine bir çarşudan kalkan divarı	187
Bu mahalde cedîd tolos ma'a beyaz sıva tecdîdi	25.935
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	2.927
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	5.684
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	906
Bu mahalde koltuk doldurması	955
Gergiçün çifte sekiz	405
Bu mahalde def'a cedîd tolos ma'a sıva	1.040
Mezkûr tolos ittisalinde atik mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	396
Kumru Sokağı üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	3.876
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	2.990

Bu mahalde alçılı iki kat sıva tecdîdi	400
Mevcûd pencereler ittisalinde ve tabanda sıva	112
Aynacılar Sokağı'nda harpuşte ittisalinden Acı Çeşme'ye varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1.450
Mezkûr Aynacılar sûkitine muttasıl ehl-i hiref sûkî üzerinde mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1.540
Bu mahalde akıtma yara doldurması	3.920
Bu mahalde devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	1.640
Bu mahalde mevcûd pencereler tarafeyninde beğlik tuğladan kârgîr divar	300
Mezkûr pencereler üzerinde sade kerbî tecdîdi	60
Acı Çeşme'de dört yol ağzında tekne kubbe üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.425
Bu mahalde beğlik tuğladan kârgîr divar	3.150
Bu mahalde derede tuğla puşîdeli derz tecdîdi	320
Bu mahalde mevcûd kavisde iki kat alçılı sıva tecdîdi	410
Cevahir Bezistanın kuyumcular kapusunun tarik-i yesarında köşeen açık mahall varınca üzengi tahtı hatıllı cedîd tolos ma'a sıva	32.050
Bu mahalde pencereler üzerinde tolos tecdîdi ma'a sıva	2.437
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	4.025
Mezkûr tolos tarafeyninde beğlik tuğladan kalkan divarı	5.277
Pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva tecdîdi	337
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr rıhtım	675
Bu mahalde dereler ağzında kurşun oluk	2.700
Tarafeyninde fakulyada kârgîr divar tecdîdi ma'a sıva	720
Üzengi tahtında ve payeler yüzünde iki kat alılı beyaz sıva tecdîdi	1.200
Bu mahalde kârgîr kavis	5.265
Mezkûr üç aded kavis üzerinde istavros tolos ma'a sıva	31.150
Bu mahalde dört aded mevcûd kiriş timürleri şikest oluk müceddeden tamir ve mahalline vaz'	560
Bu mahalde simid timür tecdîdi ma'a kurşun	330
Bu mahalde bir aded kebir ve iki aded sagir hezar-pare mevcûd sütunlarda (?) ve kennad ve kurşun	1.245
Ayak üzerinde küfeki çifte taban	720
Mezkûr sütunlar üzerine kafa tahtası	800
Bu mahalde küfeki kebir kürsi	360
Bu mahalde hezar-pare küfeki ayak	3.367

Def'a hezar-pare sütun	3.375
Bezistan tarafında atik ve cedîd tolosda mahlût kiremid puşîdeli sakıf tecdîdi	4.191
Üç aded ayaklarda timür ayaklarda timür kennad ve kurşun	720
Bu mahalde Bezistan Kapısı'na varınca üç aded mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.372
Bu mahalde ayaklar üzerinde kârgîr rıhtım	600
Bezistan mukabilinde mevcûd sütun dahilinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	1.875
Bu mahalde aktarma-i kiremid	150
Bu mahalde derelerde horasanlı derz	504
Bu mahalde mevcûd tolosda devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	210
Bezistan tarafında Kuyumcular başında taş dükkan köşesinden atik tolos varınca mevcûd küfeki sütunlar üzerine kain cedîd tolos ma'a sıva ve hatıllı	8.250
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	2.125
Mezkûr tolos üzerinde mahlûten kiremid puşîde	576
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	950
Bu mahalde pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva tecdîdi	90
Bu mahalde kavis tecdîdi	607
Bu mahalde sade kerbî	45
Bu mahalde def'a mevcûd pencere cedîd tolos	75
Bu mahalde tarafeyninde koltuk doldurması	450
Bu mahalde iki aded fakulya tecdîdi	280
Bu mahalde mevcûd payeler yüzünde ve fakulyalarda iki kat alçılı sıva tecdîdi	870
Bu mahalde tolos tarafeyninde dere ağzında kurşun oluk	864
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva tecdid	2.340
Bu mahalde cedîd orta tolos ittisalinden Bezistan'ın Sahaflar Kapusı'na varınca mevcûd tolosda mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	650
Bu mahalde mevcûd tolos iki kat alçılı sıva tecdîdi	2.437
Bu mahalde mevcûd fakulyalarda sıva tecdîdi	472
Bezistan tarafında kain mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde ve meremmat sakıf	2.835
Mezkûr tolos tarafeyninde dereler ağzında horasanlı derz	1.104
Mezkûr tolos mukabilinde yine mevcûd tolos üzerinde horasanlı derz	2.016
Bu mahalde derelerde kezalik horasanlı derz	1.104

Bu mahalde kezalik sıva tecdîdi	360
Cevahir Bezistanı'nın Sahaflar Kapusı önünde kain cedîd tolos ma'a sıva	8.887
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	2.362
Bu mahalde koltuk doldurması	468
Mezkûr tolos tarafeyninde horasanlı derz	252
Bezistan-ı mezkûr kapusından Yağlıkçılar tarafında maslak köşesine varınca küfeki sütunlar dahilinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde ve meremmat sakıf	4.215
Mukabilinde kezalik sütunlar dahilinde mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1.125
Bu mahalde mevcûd orta tolos üzerinde aktarma-i kiremid	1.000
Bu mahalde mevcûd derelerde kurşun oluk	1.134
Mezkûr tolosda derelerde horasanlı derz	1.200
Mukabilinde kezalik derz	3.620
Kezalik kurşun oluk	252
Bu mahalde oluk-ı bostan	540
Bu mahalde mevcûd tolosda ve payelerde iki kat alçılı sıva tecdîdi	3.750
Mezkûr maslak köşesinden Takyeciler Kapusu'na varınca cedîd tolos ma'a sıva ve hatıl	15.375
Mezkûr tolosda cedîd kiremid puşîde	3.075
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	4.571
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	1.750
Mezkûr tolos tarafeyninde koltuk doldurması	1.200
Bu mahalde dereler ağzında kurşun oluk	1.404
Mezkûr tolos tarafeyninde ve tabanda sıva	225
Bu mahalde kârgîr fakulya divarı	600
Bu mahalde mevcûd fakulyalarda ve payeler ağzında iki kat sıva tecdîdi	1.575
Mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	200
Bezistan tarafında sütunlar dahilinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde ve mahlût sakıf	1.998
Bu mahalde mevcûd derelerde horasanlı derz	786
Yine mukabilinde mevcûd küfeki sütunlar dahilinde mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	2.082
Yine bu mahalde horasanlı derz	786

Takyeciler Kapusu'nda tarik-i yesarında kain açık mahalden Sarraf köşesine varınca cedîd tolos ma'a sıva	18.780
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	2.914
Pencereler tahtında ve tabanda sıva tecdîdi	315
Mezkûr tolos tarafında kalkan divarı	4.959
Bu mahalde mevcûd pencereler içinde cedîd tolos ma'a sıva	2.450
Bu mahalde dereler ağzında kurşun oluk	4.892
Üzengi tahtında kârgîr divar tecdîdi	5.380
Bu mahalde kârgîr fakulya divarı	8.200
Bu mahalde kestane çarçube ma'a cam	480
Bu mahalde koltuk doldurması	1.087
Bu mahalde mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	5.320
Bezistan Kapusu önünde açık tarafta kârgîr tuğla divar ma'a sıva	270
Bu mahalde Bezistan tarafında mevcûd sütunlar dahilinde mevcûd tolosda cedîd sakıf ve mahlût kiremid puşîde	3.880
Mukabilinde sütunlar dahilinde mevcûd tolosda meremmat sakıf ve mahlût kiremid puşîde	2.703
Mezkûr tolos tarafeyninde horasanlı derz tecdîdi	840
Bezistan mukabilinde Takyeciler sûki üzerinde mevcûd tolosda mahiyesi kireçli aktarma-i kiremid	900
Bu mahalde akıtma yara doldurması	400
Mezkûr Takyeciler sûkında dört yol ağzında kain beşgen kubbe üzerinde mahlût kiremid mahlût nısf sakıf tecdîdi	1.912
Mezkûr kubbe etrafında sade kerbî	540
Bu mahale akıtma yara dolurması	240
Bu mahalde timüri mevcûd cedîd küfeki söğe	480
Def'a timüri mevcûd cedîd küfeki söğeli pencere	1.080
Bu mahalde oluk	240
Mezkûr beşgen kubbe ittisalinde Gazzazlar köşesine varınca Yağlıkçılar sokağı üzerinde mevcûd tolos mahlût kiremid	2.456
Bu mahalde cedîd kestane çarçube ma'a cam	440
Mezkûr beşgen kubbe ittisalinde Yağlıkçıların diğer köşesinde kain mevcûd tolosa varınca cedîd kiremid puşîde	1.687
Cam-ı debbe ma'a mâne	20
Zikr olunan mevcûd beşgen kubbe üzerinde mahlût kiremid puşîde	999
Bu mahalde timürleri mevcûd cedîd ot taş söğeli pencere tecdîdi	2.160
Mezkûr pencereler üzerinde bir tuğladan cedîd kavis	675

Bu mahalde süleğen boyalı kestane çarçube ma'a cam	1.260
Bu mahalde çivileme yara doldurması	140
Bu mahalde devşirme beyaz sıva	1.860
Mezkûr pencereler etrafında yüzleme kârgîr divar tecdîdi ma'a kerbî	880
Mezkûr beşgen kubbeden yine Gazzazların diğer köşesinde vâki' Yağlıkçılar sûki üzerinde mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1.402
Bu mahalde cam-ı debbe ma'a cam	80
Bu mahalde oluk bostan	240
Mezkûr beşgen kubbeden cedîd devr-i kubbeye varınca mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	2.137
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	880
Bu mahalde tolos kilidin cedîd tolos ma'a sıva	450
Dua Meydanı tarafında Gazzazlar sûki üzerinde kain cedîd tolos ve üzengi tahtı hatıllı ma'a sıva	48.360
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	4.387
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	5.587
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	8.250
Pencereler tarafeynnde ve tabanda sıva tecdîdi	247
Mezkûr tolos tarafeyninde koltuk doldurması	1.950
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	8.525
Bu mahalde timürleri cedîd ot taşı çarçubeli pencere	4.800
Def'a timür parmaklı kezalik pencere tecdîdi	4.800
Def'a timür ve taşı mevcûd pencere mahalline vaz'	180
Bu mahalline def'a kârgîr kalkan divarı	562
Süleğen boyalı kestane çarçube ma'a cam	420
Kiriş içün çifte sekiz	1.080
Mezkûr kalkan divarı ittisalinde istavroz tolos tecdîdi ma'a sıva	500
Mezkûr tolos derunu tarafında lamba mahallerinde tuğla divar tecdîdi	975
Zikr olunan cedîd tolos ittisalinde mevcûd tolos mahiyesi kireçli cedîd kiremid puşîde	1.771
Mezkûr tolosda sıva tecdîdi	1.700
Dua Meydanı başında (?) cedîd devr-i kubbe ma'a sıva tecdîdi	16.965
Mezkûr kubbe üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.100
Bu mahalde koltuk doldurması	1.050
Timur parmaklı (?) çarçubeli camlı pencere	6.000

Mezkûr kubbe iktirakında divar ma'a sade kerbî	4.410
Def'a koltuklarda kârgîr divar	412
Koltuklar üzerinde cedîd kiremid puşîde	400
Mezkûr kubbe etrafında def'a koltuk doldurması	1.237
Bu mahalde oluk	240
Bu mahalde hatıl içün karadeniz câbesi	1.200
Bezistan tarafında mezkûr kubbe tahtında mevcûd tolos üzerinde nısf kavis tecdîdi	2.511
Mezkûr kubbe tahtında Dua Meydanının canib-i yemini tarafında üç tuğladan cedîd kavis ma'a sıva tecdîdi	6.900
Esbabcılar sûkî tarafında mezkûr kubbe tahtında iki tuğladan kezalik kavis tecdîdi ma'a sıva	9.566
Def'a Yağlıkçı dükkanları tarafında iki tuğladan kezalik kavis tecdîdi ma'a sıva	3.644
Mezkûr kavislerde kiriş ve bağlama içün süleğen boyalı on iki kebiri	1.200
Köşede kavis tahtında divar tecdîdi	1.350
Bu mahalde ısgara üzerine kebir küfeki kürsi	360
Mezkûr kürsi üzerinde küfeki sütun	1.200
Bu mahalde küfeki başlık ma'a zibane ve kurşun	450
Kafa tahtası	400
Bu mahalde koltuk ittisalinde devr-i sütun münhedim olub mahalline mahalline vaz'ı ve harc-ı uskundura ve üstadiye	600
Mezkûr sütun üzerinde küfeki kebir kursi tecdîdi	360
Bu mahade def'a küfeki kebir kafa tahtası tecdîdi	400
Mukabilinde dükkan köşesinde kafa tahtası içün küfeki taban	400
Bu mahalde koltuk ittisalinden Tuğra-yı Hümayun canib-i yesara varınca cedîd tolos ma'a sıva ve üzengi tahta hatıll	25.767
Bu mahalde mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.165
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divarı	2.850
Bu mahalde bir çarşudan kavis tecdîdi	6.922
Mezkûr pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva	180
Bu mahalde koltuk doldurması	1.312
Dere tahtında kurşun puşîde	7.956
Mezkûr kurşun tahtında kârgîr rıhtım	262
Mezkûr kurşun tarafeyninde cilâlı ve horasanlı derz	504
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	1.800
Mezkûr pencerler tarafeyninde kârgîr divar tecdîdi	270

Bu mahalde ot taşı çarçubeli timür parmaklı pencere	3.960
Süleğen boyalı kestane çarçube ma'a cam	540
Dükkân kemeleri beyninde küfeki taş ma'a rıhtım	540
Bu mahalde mevcûd sütunlar üzerinde cedîd tolos tahtında cedîd kavis ma'a sıva	5.330
Bu mahalde fakulya divarı ve rıhtım ma'a sıva	540
Def'a dükkanlar tarafında üzengi tahtında tuğla divar ma'a rıhtım	540
Bu mahalde pencereler tarafeyninde koltukda beyaz sıva tecdîdi	180
Bu mahalde kirişleme başları rabtlarıçün ot taşı	960
Bu mahalde sütunlar tahtına kârgîr temel divarı	9.180
Mezkûr sütunlar başlarında küfeki battal kürsi başlık ma'a zibane ve kurşun	1.800
Çifte tabandan küfeki kafa tahtası ma'a zibane ve kurşun	490
Bu mahalde mevcûd üç aded kebir sütun münhedim olub yerine vaz'ı ve zibâne ve kurşun ma'a jengar boya	2.700
Bu mahalde bağlama ve kiriş içün Karadeniz câbesinden ma'a zibâne ve kurşun	2.520
Bu mahalde (?) kubbe ittisalinden atik tolosa varınca cedîd tolos ma'a sıva	27.040
Bu mahalde ot taşı çarçubeli timür parmaklı pencere ma'a çarçube ve cam	1.500
Mezkûr tolos üzerin cedîd kiremid puşîde	2.250
Dua Meydanı Kolluğu ittisalinden mezkûr Tuğra-yı Hümayuna varınca canib-i yeminde mevcûd sütunlar üzerine meyyiti cedîd tolos ma'a sıva	30.940
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	2.733
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgîr kalkan divar	4.875
Bu mahalde koltuk doldurması	1.500
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	7.020
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.700
Mezkûr pencereler tarafeyninde kalkan ve tabanda sıva tecdîdi	200
Mezkûr pencereler tarafeyninde tolos üzengisinde divar tecdîdi	225
Birinin taşı ve timüri cedîd ve birinin taşı atik pencere	1.680
Bu mahalde süleğen boyalı kestane çarçube ma'a cam	1.080
Mezkûr sütunlar tahtına üçer zibane kurşun ma'a timür	3.600
Bu mahalde süleğen boyalı Karadeniz orta câbesinden kerbî ve kiriş ma'a zibane ve kurşun	1.440

Bu mahalde dereler ağzında teneke boru ma'a yüzü	696
Gergi rabtıçün köprülük taş ma'a rıhtım	360
Kebir sütun ittisalinde çıkrıkçı kârî trabzanlı ve bâbâlı açma şileli ve elvân boyalı bel tahtalı iki kat tahta döşemeli koltuk	3.000
Basamak içün ot taşı taban	240
Mezkûr Tuğra-yı Hümayun'dan atik tolosa varınca cedîd tolos ma'a sıva	12.220
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	1.038
Bu mahalde koltuk doldurması	738
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	968
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	600
Mezkûr pencereler tarafeyninde kârgîr divar	90
Ot taşı çarçubesi cedîd timür parmaklı pencere	1.080
Def'a taşı mevcûd timür cedîd pencere	360
Süleğen boyalı cam çarçubesi ma'a cam	180
Dua Meydanı'ndan Sipah Pazarı köşesine varınca Hasırcılar sûki üzerinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	8.787
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	3.600
Süleğen boyalı cam çarçubesi ma'a cam	180
Mezkûr Hazırcılardan münşaib Kavukcular caddesine çıkan sokak üzerinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	3000
Cam-ı debbe ma'a mâne	200
Bu mahalde iki aded baca etrafında horasanlı derz	72
Bu mahalde akıtma yara doldurması	240
Yine mezkûr caddeden münşaib Çukacı Hazırcılar caddesi üzerinde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	4631
Bu mahalde akıtma yara doldurması	230
Bu mahalde alçılı iki kat beyaz tecdîdi	90
Def'a mezkûr caddeden münşaib yine Kavukçular caddesine varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1003
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva tecdîdi	360
Cam-ı debbe ma'a mâne	60
Cevahir Bezistan'ının Sahaflar kapısı tarafında maslak köşesinde dört yol ağzında üzerinde mevcûd tolosda sakıflı cedîd kiremid puşîde	3.800
Bu mahalde iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	1.387
Cam-ı debbe ma'a mâne	40

Bu mahalde mevcûd kavis üzerinde beğlik çarşu tuğladan cedîd kalkan divarı	1.350
Bu mahalde kalkan divarı taşrasında dolma kârgir divar	225
Bu mahalde mevcûd tolosda cedîd pencere üzerinde cedîd tolos maʿa sıva	204
Bu mahalde yüzleme kalkan divarı tecdîdi	120
Zikr olunan köşeden Yağlıkçılar içinde kain beşgen kubbeye varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	673
Mezkûr mevcûd beşgen kubbe üzerinde aktarma-i kiremid mahlûten	1.056
Mezkûr beşgen kubbe ittisalinde orta Yağlıkçılar sûki üzerinde mahlût kiremid puşîde	3.420
Bu mahalde akıtma yara doldurması	1.600
Yine mezkûr beşgen kubbeden kebir istavroz kubbeye varınca mevcûd tolosda aktarma-i kiremid	1.100
Bu mahalde akıtma yara doldurması	480
Bu mahalde devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	135
Maslaklı Yağlıkçılar sûki üzerinde cedîd kiremid puşîde	6.343
Bu mahalde ikilik cam-ı debbe maʿa timür	824
Bu mahalde cedîd tolos	26.910
Bu mahalde tolos tarafeyninde kalkan divarı	3.000
Bu mahalde sade kerbî	390
Bu mahalde cedîd kavis	1.994
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos maʿa sıva	2.100
Bu mahalde kârgîr koltuk doldurması	1.350
Bu mahalde defʿa cedîd tolos	50
Bu mahalde iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	3.600
Bu mahalde kestane çarçube maʿa cam	720
Kuyumcular köşesinde Acı Çeşme üzerinde mevcûd kavisden Hakkaklar köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.122
Bu mahalde mevcûd tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.916
Bu mahalde derelerde horasanlı derz tecdîdi ve beğlik tuğladan kârgir divar	955
Bu mahalde (?) oluk-ı bostan	240
Bu mahalde kûfekî sütunlar dâhîlinde üç aded beşgen kubbe üzerinde mahlût kiremid	644
Zikr olunan kubbeler etrafında mevcûd divarda derz tecdîdi	426

Mezkûr Hakkaklar köşesinden cadde ile yine Hakkakların diğer köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	5.480
Tolos birununda mevcûd divarda tamirat-ı derz	348
Bu mahalde mevcûd tolosda çivileme ve sıkıştırma yara doldurması ve alçılı sıva tecdîdi	200
Dört yol ağzında mevcûd kubbe üzerinde horasanlı ve cilalı kalem meremmatı	1.500
Bu mahalde kestane çarçube ma'a cam	480
Bu mahalde devr-i kubbe köşesinde kârgîr divar	225
Bu mahalde kubbe birununda derede kurşun tecdîdi	1.836
Mezkûr pencereler tahtında piçe içün kurşun	896
Mezkûr köşeden sahaflar kapusu mukabilinde köşeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid	1.586
Mezkûr tolos birununda beylik tuğladan kârgir divar	150
Mezkûr tolosda çivileme yara doldurması ma'a alçılı sıva	550
Yüzleme tolos tamiratı ma'a sıva	120
Mezkûr devr-i kubbe ittisalinden yine Haffaflar sûkinde köşeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	5.187
Bu mahalde mevcûd divarda çifte kerbî	660
Mezkûr köşkede istavroz şeklinde mevcûd dolosda mahlût kiremid puşîde	675
Cam-ı debbe ma'a mâne	240
Mezkûr istavroz şeklinde olan tolosdan Acı Musluk köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1909
Gergiçün on iki çiftesi	420
Mezkûr tolos tarafeyninde mevcûd divara merammat derz	134
Mezkûr istavroz şeklinde olan tolos ittisalinden Evliya Cami muakabili köşesine mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	5.280
Mezkûr tolos tarafeyninde divarda merammat derz	640
Haffafların Yağlıkçılara çıkan sûki üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.581
Salifü'l-beyân Haffaflar köşesinden Kulluk kurbunda cedîd tolos nihayetine varınca mevcûd tolos üzerinde mahlût kiremid	3.780
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	1.560
Bu mahalde iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	7.875
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	5.135
Tarafeynde kârgir kalkan divarı	450

Bu mahalde koltuk doldurması	225
Gergiçün çifte sekiz	135
Derlikçiler sûkî köşesinden cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda mahîyesi kireçli mahlût kiremid puşîde	2.976
Bu mahalde akıtma yara doldurması	560
Bu mahalde iki kat alçılı beyaz sıva tecdîdi	975
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	22.967
Bu mahalde cedîd kavis ma'a	1.425
Bu mahalde iki aded mevcûd kavislerde bir çarşudan besleme	1.350
Mezkûr tolos tarafeyninde kârgir divar kalkan	2.550
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	1.775
Bu mahalde koltuk doldurması	1.012
Mezkûr tolosda cedîd kiremid puşîde	1.916
Mezkûr tolos üzengisi tahtı istihkamı içün on arşun çiftesi	480
Gergiçün çifte sekiz	540
Kestane çarçube ma'a cam	960
Bu mahalde dört yol ağzı üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	12.718
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	1.527
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	937
Bu mahalde koltuk doldurması	618
Mezkûr tolos tarafeyninde yay ağzında def'a çarşu tuğladan kalkan divarı	900
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	1.168
Kestane çarçube ma'a cam	960
Bu mahalde canib-i yesarda zokak üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	19.293
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.750
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	2.000
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a beyaz sıva	1.875
Fakulya divarı	540
Mezkûr tolos üzengisi tahtı istihkam içün on arşun çiftesi	480
Gergiçün çifte sekiz	405
Bu mahalde koltuk doldurması	1.012
Kestane çarçube ma'a cam	960
Yaylar yüzünde ve fakulyalarda sıva	840
Mezkûr tolos ittisalinden Haffaflar sûkîle cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda mahlûten kiremid puşîde	3.813

Mezkûr kavislerde ve tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.338
Bu mahalde akıtma yara doldurması	1.200
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	13.448
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.062
Bu mahalde mezkûr tolos tecdîdi cedîd kavis ma'a sıva	2.850
Bu mahalde pencereler derununda cedîd tolos ma'a sıva	960
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	1.125
Süleğen boyalı kestane çarçube ma'a cam	420
Bu mahalde koltuk doldurması	375
Bu mahalde gergi içün on iki kebiri	600
Bu mahalde istavros kubbe ittisalinde cedîd tolos ma'a sıva	15.740
Bu mahalde çarşudan cedîd kavis ma'a sıva	2.716
Bu mahalde pencereler üzerinde tolos ma'a sıva	525
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	1.180
Mezkûr tolos tarafeyninde sade kerbî	330
Bu mahalde koltuk doldurması	675
Üzengi tahtında hatıl içün çifte sekiz	810
Bu mahalde fakulyada kârgîr	360
Kestane çarçube ma'a cam	360
Bu mahalde atik ve cedîd tolosda cedîd kiremid puşîde	2.156
Gergiçün orta câbe	300
Bu mahalde istavroz şeklinde cedîd tolos ma'a sıva	8.872
Mezkûr tolos birununda divar tecdîdi	937
Bu mahalde bir çarşudan kalkan divar	2.160
Bu mahalde üç aded senk sütun inhidama mütemail olub yerine vaz'ı ve harc-ı uskundura ve timür çember sülüs câme	600
Bu mahalde köşelerde kalkan üzerinde bağlama içün çifte sekiz	540
Bu mahalde kestane çarçube ma'a cam	480
Bu mahalde gergiçün çifte sekiz	270
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	1.650
Bu mahalde cedîd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.218
Mezkûr istavros kubbeden Parçacılar caddesiyle cedîd ve atik tolosda cedîd kiremid puşîde	6.243
Bu mahalde iki kat alçılı sıva tecdîdi	5.550
Bu mahalde alçılı akıtma ve çivileme yara doldurması	1.000
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	300

Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	15.340
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı ma'a ihrac-ı pencere	882
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.700
Pencere tolosları üzengisinde cedîd divar	225
Bu mahalde koltuk doldurması	525
Gergiçün saray manesi	225
Bu mahalde dökme cam	720
Mezkûr tolosda def'a kalkan divarı	225
Cam-ı debbe ma'a mâne	20
Acı Çeşme kulluğu karşusunda Tacirler sûkitinde kain cedîd tolos ma'a sıva	7.832
Üzerinde cedîd kiremid puşîde ve cedîd sakıf	1.274
Tarafeyninde kalkan divarı	912
Pencereler üzerinde tolos ma'a sıva	925
Mevcûd kavis üzerinde bir çarşudan kârgîr kalkan divarı ma'a sıva	675
Mezkûr cedîd tolosdan köşeye varınca mevcûd tolos üzerinde meremmat sakıf ve mahlût kiremid	7.109
Bu mahalde çivileme yara doldurması ma'a sıva	1.500
Mevcûd pencere üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	282
Mevcûd kalkan divarı bir buçuk çarşudan yüzleme divar	2.430
Mezkûr divarda horasanlı derz	1.008
Bu mahalde maslak köşesinden Haffaflar caddesine varınca mevcûd tolosda mahiyesi kireçli mahlût kiremid	1.296
Mezkûr köşeden Mercan Hanı'na doğru sokakda kain sebile varınca mevcûd tolosda sülüsânı cedîd kiremid puşîde	2.840
Mezkûr tolosda iki kat alçılı sıva tecdîdi	3.219
Def'a bargirler derununda alçılı iki kat sıva tecdîdi	787
Bu mahalde akıtma ve çivileme yara doldurması	1.010
Mevcûd yaylarda iki kat alçılı sıva tecdîdi	340
Mezkûr sebilden cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda sülüsanı cedîd kiremid puşîde	3.000
Akıtma yara doldurması	1.000
Mevcûd pencereler içinde iki kat alçılı sıva tecdîdi	562
Bu mahalde cedîd baca üzerinde tolos tecdîdi ma'a sıva	675
Mezkûr baca etrafında tuğla divar ma'a sıva	510
Bu mahald cedîd tolos ma'a sıva	39.050

Bu mahalde def'a cedîd tolos ma'a sıva	21.710
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	2.997
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	5.666
Tarafeyninde kârgîr bir çarşusudan kalkan divarı	7.278
Bu mahalde koltuk doldurması	2.925
Pencereler tarafeyninde tuğla divar	310
Mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.887
Gergi içün on iki teki	945
Hatılliçün istefan ogurgası	720
Üzengi tahtında yolma? divarı üzerinde kiriş içün küfeki köprüleme	120
Mercan Kapusu önünde tarik-i amme tolosiçün harc-ı uskundura	2.400
Orta cam	300
Bu mahalde oluk-ı bostan	240
Tacirler sûkî başında mevcûd tolosdan cedîd tolosa varınca yine mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	1.128
Mezkûr atik tolosdan Perdahcılar kavisine varınca cedîd tolos ma'a sıva	54.785
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	1.900
Bu mahalde koltuk doldurması	2.100
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı bir çarşudan	8.122
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	4.680
Bu mahalde bacada cedîd tolos	225
Mezkûr baca etrafında kârgîr divar	225
Bu mahalde hatıl ve gergiçün on iki çiftesi	2.310
Bu mahalde derelerde kurşun oluk	2.448
Bu mahalde cedîd pencereler tarafeyninde ve tabanda beyaz sıva	60
Bu mahalde rıhtım	300
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	4.052
Bu mahalde diğer Taciler Sûkîtinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.260
Mezkûr toloda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.687
Bu mahalde akıtma yara doldurması	800
Perdahçı Hanı kapısı hizasıyla yine Tacirler sûtitinde kain mevcûd kiremid puşîde	1.756
Bu mahalde akıtma yara doldurması	730
Bu mahalde alçılı iki kat sıva tecdîdi	975

Perdahcılar kapısı önünde merkuz cedîd tolosdan caddeye varınca atik tolosda mahlût kiremid puşîde	7.213
Perdahçılar Hanı sırasıyla Berber dükkanı karşısında olan sûkinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.928
Bu mahalde mevcûd pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	375
Bu mahalde akıtma yara doldurması	880
Bu mahalde iki kat alçılı sıva tecdîdi	495
Mezkûr tolos tarafeyninde çifte kerbî	1.440
Gergiçün on iki çiftesi	210
Kestane çarçube ma'a cam	210
Mezkûr sûkdan münşaib sûkdan tarik caddeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	2.574
Astarcılar Hanı kapısı ittisalinde vâki' kavisden atik tolosa varınca cedîd tolos ma'a sıva	44.243
Mezkûr tolos üzerinde mahlût kiremid puşîde	1.777
Mezkûr tolos tarafeyninde bir çarşudan kalkan divarı	6.712
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.000
Koltuk doldurması	712
Pencereler tarafeyninde ve tabanda beyaz sıva	183
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	5.200
Astarcılar Hanı kapısı üzerinde kain iki oda ve bir matbah hedmi muktezi olan tolos üzerinde olmağla avihteye alınıb iki mahalden taban, öte iki taraftan dahi (?) sütunları vaz' olunub ve eşikleme ve bağlamalar ile gereği gibi bağlanub tolos tekmiline dek harc ve masrûfı	3.000
Han Kapusı önünde üzengi tahtında som ayak üzerinde başlığında çember timürü ma'a kurşun	880
Bu mahalde som ayak zahrında münşak olan mahallerine alçılı akıtma yara doldurması ve timür ile çivileme	870
Mezkûr tolos ve sütunda ziya içün sakıflı ve üzeri kurşundu cam-ı debbe vaz'	612
Timürleri ve söğeleri mevcûd pencere	960
Bu mahalde cedîd ot taşı söğe	240
Def'a timürleri mevcûd söğeleri cedîd pencere	1.080
Mezkûr cedîd tolosdan yine cedîd tolsa varınca mevcûd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	8.858
Mevcûd tolos ve pencereler derununda akıtma yara doldurması	3.540
Bu mahalde devşirme alçılı beyaz sıva tecdîdi	3.135
Bu mahalde Giyehciler Hanı kurbunda kain cedîd tolos ma'a sıva	44.036

Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	3.018
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	3.300
Bu mahalde cedîd kavis	5.200
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	3.600
On iki çiftesinden ve tekinde gergi	688
Bu mahalde koltuk doldurması	984
Pencereler tarafeyninde ve tabada kezalik sıva	300
Giyehciler Hanı kapusı önünde meremmat tolos ma'a sıva	100
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	33.735
Üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.625
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	2.587
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	3.120
Hatıl içün çifte sekiz	135
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	1.350
Gergiçün on iki kebiri ve çiftesi	510
Kezalik pencereler tarafeyninde sıva	157
Kestane çarçube ma'a sıva	300
Bu mahalde koltuk doldurması	562
Mezkûr tolosdan cedîd beşgen kubbeye varınca mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	3.637
Bu akıtma yara doldurması ma'a sıva	1.680
Mezkûr atik tolos ittisalinde dört yol ağzı üzerinde kain cedîd beşgen kubbe	19.890
Bu mahalde ot taşı çarçubeli pencereler ma'a cam ve ma'a ziyane ve kurşun	13.680
Bu mahalde cedîd kiremid puşîde	2.475
Mezkûr kubbe etrafında sade kerbî	1.200
Mezkûr kubbenin etraf-ı erbasında kalkan divarı	5.700
Mezkûr kubbe köşelerinde kiremid puşîdeli kârgir divar tecdîdi	1.080
Mezkûr kubbe etrafında rıhtım	2.025
Gergiçün on iki çiftesi	630
Def'a hatıl içün orta câbe	1.200
Mezkûr pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	4.200
Pencereler üzengisi tahtında tuğla divar	300
Mezkûr tolos üzengisi tahtında kârgîr divar	3.240
Pencereler tarafeyninde beyaz sıva	300

Mevcûd yaylar yüzünde ve fakulyalarda iki kat alçılı sıva tecdîdi	1.440
Mezkûr beşgen kubbeden diğer beşgen kubbeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.443
Bu mahalde mevcûd kavisin kilid mahalline senk köprülükden (?) tecdîdi ma'a harc-ı uskundura	300
Bu mahalde cedîd tolos	150
Bu mahalde akıtma yara doldurması	1.560
Bu mahalde meremmat kavis	250
Evliya Camii önünde vâki' kubbeden diğer kebir kubbeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	2.736
Mezkûr kubbede mevcûd pencere mahalline vaz'	180
Mezkûr pencere üzerinde cedîd kavis bir çarşudan	375
Bu mahalde kebir kubbe üzerinde mahlût kiremid puşîde	1.260
Mezkûr kebir kubbeden Dua Meydanı kurbunda cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.260
Bu mahalde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması	600
Bu mahalde devşirme beyaz sıva tecdîdi	480
Dua Meydanı'nda cedîd kubbeden Kavukçulara çıkan caddenin ikinci sokağına köşeye varınca mevcûd tolosda ekseri cedîd kiremid puşîde	2.880
Bu mahalde kilidde ve mevcud pencereler derununda akıtma yara doldurması	720
Bu mahalde devşirme beyaz sıva	375
Mezkûr ikinci sokakdan beşinci sokak köşesine varınca mevcûd tolosda ekseri cedîd kiremid puşîde	3.519
Mezkûr beşinci sokakdan Abacılar köşesine varınca Kavukçular Sûkî üzerinde mevcûd tolosda sülüsanı cedîd kiremid puşîde	3.914
Yine bu mahalden Bodrum Hanı'na varınca mevcûd tolosda ekseri cedîd kiremid puşîde	7.020
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	1.560
Bu mahalde kilid mahallinde tolos tecdîdi ma'a sıva	600
Mezkûr köşeden Bit Bazarı kulluğuna varınca mevcûd tolosda ekseri cedîd kiremid puşîde	7.038
Bu mahalde akıtma yara doldurması ma'a sıva	2.720
Bu mahalde devşirme beyaz sıva	290
Badâmi astar cam divar	480
Mezkûr kulluk üzerinde mevcûd kalkanda cedîd kavis	450
Kalkan birununda horasanlı derz tecdîdi	108

Bu mahalde kolluk üzerinde mevcûd iki aded tolosda cedîd kiremid puşîde	3.612
Bu mahalde oluk	240
Mevcûd kalkanda tahta perde ve mahlût timürlik saçağı tecdîdi	900
Bodrum Hanı mukabilinde Bezzazlar sûkî üzerinde mevcûd tolosda sülüsanı cedîd kiremid puşîde	960
Cam-ı debbe ma'a mâne	20
Bit Bazarı köşesinde kulluk karşısında kain çeşmeden mevcûd tolos nihayetine varınca ekseri cedîd kiremid	10.692
Yine Bit Bazarı caddesinde vâki' Ali Paşa Hanı köşesinden cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	3.870
Bu mahalde akıtma yara doldurması	64
Mezkûr Bit Pazarı caddesinden Hallaçlar köşesşnde kain cedîd tolosdan atik tolosa varınca cedîd tolos ma'a sıva	65.738
Mezkûr tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	5.906
Bu mahalde cedîd kavis	5.482
Mezkûr pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	13.037
Mezkûr tolos tarafeyninde kalkan divarı	5.300
Bu mahalde koltuk doldurması	4.800
Üzengi tahtında hatıl içün on iki çiftesi ve puştivanları beş ziraadan	2.310
Gergiçün on iki çifte ve kebiri	1.530
Mezkûr pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva	1.335
Bu mahalde zikr oluna cedîd tolosdan Parmak Kapıya varınca mevcûd tolosda mahiyesi kireçli cedîd kiremid puşîde	16.762
Akıtma yara doldurması	5.920
Kazgancılara çıkan Parmak Kapı ittisalinde cedîd tolos ma'a sıva	28.705
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	5.793
Zahrında kalkan divarı ma'a sade kerbî	3.600
Parmak Kapı üzerinde tolos yüzünde sıvalı sade kerbî	368
Gergiçün çifte sekiz	405
Tarafeyninde koltuk doldurması	1.875
Üzerinde sütunları Karadeniz çiftesinden beş aded parmaklı İznikmid ogurgasından ve sakaryadan ve kuşakları tek mâneden eşikli parmak kapu tecdîdi ma'a boya	2.100
Üzerinde kalkanda koğuş tahtasından aşı boyalı perde	875
Parmak kapıda kollu açılır ve kapanır timür ma'a dökme	150
Somun ve zibane içün ve kurşun	840

Bu mahalde somun tahtında orta kürsi	240
Mevcûd fakulyalarda alçılı beyaz sıva tecdîdi	210
Kapu rabtıçün sakarya ogurgası	60
Eski Parçacılar sûkî üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.947
Üzerinde kiremid puşîde ve cedîd sakıf	533
Üzengi tahtında beyaz sıva	450
Koltuk doldurması	262
Tarafeyninde kârgîr divar	421
Salifü'l-beyân cedîd beşgen kubbede maslak köşesinden Evliya Hanı ittisalinde Yorgancılar caddesiyle İstanbul Ağası Hanı kapısı kurbunda kırma mahalle varınca atik cedîd tolosda ekseri cedîd kiremid puşîde	9.963
Bu mahalde cedîd tolos ma'a beyaz sıva	18.752
Üzengi tahtında bir çarşudan kalkan divarı	720
Def'a üzengi tahtında tuğla ile mahlût kârgîr divar	450
Tarafeyninde kalkan divarı bir çarşudan	4.083
Bu mahalde köşelerde divar tecdîdi	262
Bu mahalde cedîd kavis ma'a sıva	250
Koltuk doldurması	562
Hatıl içün istefan ogurgası	240
Mezkûr kırma mahalden diğer kırma mahalde Ali Paşa Hanı köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid	4.752
Mezkûr köşeden Bit Pazarı caddesine karib diğer köşesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	5.052
Cam-ı debbe ma'a mâne	200
Etrafında horasanlı derz	264
Mezkûr (?) mahalle karib köşeden cedîd tolosa varınca mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	5.000
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	36.097
Def'a tolos başında (?) mahallinde cedîd tolos ma'a sıva	930
Mezkûr tolosda cedîd kiremid puşîde	3.412
Üzengi tahtında kârgîr divar ma'a sıva	450
Tarafeyninde beylik çarşudan kalkan divarı	6.615
Bu mahalde pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.756
Koltuk doldurması	1.575
Mezkûr tolosda hatıl içün istefan ogurgası	720
Pencereler tarafeyninde ve tabanda sıva	210

Puştivan içün beş arşun	150
Gergi içün çifte sekiz	945
Bu mahalde atik tolosda kalkan divarı	270
Kestane çarçube ma'a cam	1.440
Bu mahalde pencereler üzerinde tuğla divar	315
Yorgancılara muttasış Hallaçlar üzerinde mevcûd tolos mahiyesi kireçli mahlût kiremid	960
Def'a bu mahalde mevcûd tolosda mahiyesi kireçli mahlût kiremid	3.216
Yağlıkçılar caddesinde Yorgancılar sokağı caddesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid	2.550
Bu mahalde mezkûr köşeden diğer köşeye varınca mevcûd tolosda aktarma kiremid	1.295
Bu mahalde Yeşil Direkden köşeye varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	2.496
Hallaçlar sûkîtinde vâki' mevcûd tolos kurbunda Sakarya ogurgası tabanlı akeşte ogurgası mertekli kuranye tahta puşîdeli sakıf yağmurluk ve mahlût kiremid puşîde	4.200
Seyid Ali ve Hacı Ali dükkanları beynlerinde bulunan mevcûd tolos avihyete alınıb yolma duvarı yüzü hedm muhtaç olduğundan mahalle küfeki sütun vaz' ve üzerinde kafa tahtası ve başlık ve tahtında kürsi ve temel divarı	800
Kafa tahtası içün kezalik sülüs çifte taban	133
Kârgîr temel divarı kezalik sülüs çifte	360
Yorgancılarda ? oğlu sûkî üzerinde atik ve cedîd tolosda cedîd kiremid puşîde ve câ-becâ meremmat sakıf	7.128
Mezkûr tolosda aktarma-i kiremid	200
Sûk-ı mezkûrda cedîd tolos ma'a sıva	14.820
Mezkûr tolos tarafeyninde bir çarşudan kalkan divarı	2.190
Mezkûr tolosda pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	850
Koltuk doldurması	637
Bu mahalde mevcûd tolosda bir çarşudan kalkan divarı	1.350
Pencereler derununda sıva	60
Üzengi tahtına hatıl içün on iki çiftesi ma'a puştiban	440
Bu mahalde kalkan divarı başında bir çarşudan kârgir divar tecdîdi	360
Yine bu mahalde kalkanda bir çarudan kavis tevdidi	225
Def'a gergi içün on teki	600
Def'a kestane çarçube ma'a cam	480

Mevcûd kalkanda dökme yerli cam	450
Dua Meydanına karib Yazmacı? ve Yorgancı sûki üzeride mevcûd tolosda cedîd kiremid	1.300
Bu mahalde kiremid	81
Cam-ı debbe ma'a hâne	80
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	21.835
Üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.975
Mezkûr tolos tarafeyninde taş ile mahlût tuğladan kalkan divar	6.112
Mezkûr tolos tarafeyninde öteki tahtında yine tolos ile mahlût tuğla divar	4.126
Def'a üzengi tahtında bir çarşudan kârgîr divar	630
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	2.812
Bu mahalde koltuk doldurması	1050
Bu mahalde atik tolosda bir çarşudan kalkan divarı	585
Hatıl içün on iki çiftesi ma'a püştiban	14.960
Gergiçün çifte sekiz	540
Kestane çarçube ma'a cam	3.240
Yine bu mahalde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	1.387
Yorgancılar içinde yeşil direk üzerinde mevcut kavisden Akbabalı dükkanı köşesine varında mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	3.575
Bu mahalde köşede Hacı Hasan Sûk'i başında üzengi tahtı on iki kebiri hatıllı cedîd tolos ma'a sıva tecdîdi	12.411
Mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	1.650
Tarafeyninde bir çarşudan taş ile mahlût kalkan divarı	3.280
Bu mahalde pencere üzerinde cedîd tolos	262
Bu mahalde kalkan doldurması	1.012
Etraf-ı derelerinde puşide-i kurşun elvâh	1.518
Mezkûr derelerde kârgîr rıhtım	1.518
Bu mahalde oluk-ı bostan	720
Gergiçün istefan ogurgası	120
Çifte sekiz	135
Tek mâne	150
Def'a bu mahalde on beş kebiri hatıllı cedîd tolos ma'a sıva	27.000
Üzerinde cedîd kiremid puşîde	2.062
Etrafında kezalik kârgir divar	6.262
Pencereler derununda cedîd tolos ma'a sıva	1.050

Koltuk doldurması	1.687
Gergiçün on çiftesi	135
Üzengi tahtında cedîd kavis üzerinde taş ile mahlût kârgîr divar tecdîdi	1.350
On iki kebiri	495
Bu mahalde iki çarşudan kavis tecdîdi	4.081
Def'a kezalik kârgîr divar tecdîdi	1.212
Divar tarafında üzengi tahtında küfeki taban	240
Bu mahalde iki çarşıdan def'a kavis tecdîdi	945
Bu mahalde üzengi tahtında küfeki taban	240
Taşlar tahtında kârgîr divar	1.575
Bu mahalde iki aded kavisler tahtında kebir kürsi başlıklı ve çifte taban kafa tahtalı ve yine kebir kürsili küfeki sütun tecdîdi	2.020
Mezkûr sütun tahtında kârgîr temel divarı kazıklı	1.215
Yay yüzünde bağlama içün on beş kebiri	630
Def'a üzengi bağlama içün on beş kebiri	630
Cam-ı debbe ma'a mane	40
Bu mahalde mevcûd tolosda cedîd kiremid puşîde	400
Yine bu mahalde mevcûd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.925
Bu mahalde def'a tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	1.100
Yorgancılar caddesinde Yazmacılara çıkan Tulumbalı sokak üzerinde atik ve cedîd tolos üzerinde cedîd kiremid puşîde	4.375
Bu mahalde cedîd tolos ma'a sıva	14.787
Mezkûr tolos tarafeyninde bir çarşudan kalkan divarı	3.015
Pencereler üzerinde cedîd tolos ma'a sıva	1.125
Pencereler derununda sıva tecdîdi	135
Koltuk doldurması	562
Gergiçün on çiftesi, çifte sekiz	405
Üzengi tahtında hatıl içün on iki teki	270
Bu mahalde kalkanda bir çarşudan kârgîr divar tecdîdi	90
Bu mahalde Kürkçü Sûk'i üzerinde mevcûd tolosda akıtma yara doldurması ve çivileme derz	320
Bu mahalde beyaz sıva tecdîdi	240
Bu mahalde beyaz sıva tecdîdi	120
Kestane çarçube ma'a cam	420

Mezkûr tolos ittisalinde eski Parçacılarda tulumbalu sûkda atik sundurma üzerinde mahlût kiremid puşîde	990
Yine bu mahalde Kürcüler / Kürkçüler sûki üzerinde sundurma ve atik mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	2.448
Bit Bazarı caddesinde Parçacılar sûki üzerinde mevcûd tolsoda cedîd kiremid	2.250
Yüncüler Hanı kapusı hizasında Yüncü sûki üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid	2.376
Yorgancılarda mekteb sûki üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.872
Yine Ali Paşa Hanı caddesinde kuyulu sokak ile caddeden Kavukçular caddesine varınca mevcûd tolosda mahlût kiremid	5.988
Yine bu mahalde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	1.716
Def'a mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	816
Def'a bu mahalde mevcûd tolosda mahlût kiremid	180
Bu mahalde sebil ceryanı içün orta kütük ma'a rıhtım	150
Def'a bu mahalde Kapamacıların Gelincik sûki üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid	4.290
Gelincik sûkinde diğer sokak üzerinde mevcûd tolosda mahlût kiremid puşîde	3.178
Cam-ı debbe ma'a mâne	260
Salifü'l-beyan Yorgancıların Yeşil Direk tabir olunan sûkinde cedîd tolos tahtında küfeki sütun	480
Sütun tahtına ve balasına küfeki kürsi ma'a zibâne ve kurşun	240
Kestane çarçube ma'a mâne	720
Bilcümle tolos ve divar hedmiyesi	117.600
Küfe, kürek, hamaliye ve masarif-i saire-i lazıme	424.507
Yekûn	478.7184 (akçe)
Be-hesab	39893 guruş 24 akçe

Vech-i meşrûh üzere derûn-ı defter keşfinde mestûr ve mevazi marifet şer'i ve saâdetlû Defterdar Efendi hazretleri tarafından tayin olunan Mehmed Efendi ve baş muhasebe katiblerinden Mehmed Emin Efendi ve sair erbâb-ı vukuf muvacehesinde taraf-ı çakerîden mesâha ve taraflarından tahrîr olunan keşf defterine cümle hulefa kulları ittifakıyla vaz' fiyat mucebince hesâb-ı ma'lûm inâyetleri buyrulduk da emr u ferman devletlû inayetlû efendim sultanım hazretlerinindir

Bende

Hassa Mimar Mehmed Tahir

İzzetlû Defterdar Efendi

Telhîs mucebince mumaileyhaya zimmet kayd ve meblağ-ı mezbur kendüsünden tamamen tahsîl ve Enderûn-ı Hümayûn Hazinesine teslîm ettüresin deyu buyruldu

Selh.N.1180

Arz-ı bendeleridir ki

Bi-İradetullahu Teala vuku' bulan zelzele takrîbî ile münhedim ve muhtaç-ı tamir olub kaide-i kadim üzere canîb-i mirîden yaptırılması muktezi olan çarşu kemer-i küllileri ve lazıme-i sairesi ebniye-i seniyye taraf-ı devlet-i aliyyeden bina emini tayin olunan Tıfli el-Hac Mehmed Efendi kulları ma'rifetiyle bina ve tamir olunan mahaller bade'l-tekmîl sadır olan fermân-ı alîleri mucebince taraf-ı çakeranemden tayin olunan Mehmed Efendi ve Baş Muhasebe katiplerinden memur kılınan Seyyid Mehmed Emin Efendi ve İstanbul Kadısı Faziletlu Efendi daileri tarafından ta'yin olunan keşf naibi ve Mimar Ağa kulları tarafından ta'yin olunan Mimar Baş Halifesi ve sair fenninde mahir mimar hulefaları marifetleriyle kemal-i tahriri ve terkik ve masarifi hususı dahi kemâ-hüve hakka tevfik ve tahkik olunarak üç ay mikdarı eyyam-ı mumaileyhin bina ve tamir eylediği mahal-i adide yegan yegan keşf ve muayene ve mesahe ve tahrir ve defter olunduktan sonra ber-mukteza-i kaide-i mer'iye-i miriye bil-cümle mimar halifeleri ittifaklarıyla mahal-i acil-i mevcûd buldukları ebniyenin kemiyet ve mikdar ve ecnâsı ve enva'ının tahmillerine göre kaide-i kadime-i mimaran üzere vaz' eyledikleri fiyat ile masarif-i tamiri ağa-yı mumaileyh ocakları hulefa ve küttabı muvacehelerinde hesab eyledikde masarifi canib-i miriden verilmek iktiza eden ebniyenin mecmu masarifi yalnız otuz dokuz bin sekiz yüz doksan üç guruş yirmi dört akçeye baliğ olduğunu havi mimar ağa kullarının verdiği memhur ve mümzî keşf ve hesabı defteridir taraf-ı çakeriden bundan mukaddemce terkim olunan takrir ile defter-i mezkûr huzur-ı alilerine bade'l-arz bina emini mumaileyhin Enderun-ı Hümayun hazinesinden masarif-i bina içün ceste ceste ale'l-hesab makbuzu olan yetmiş bin guruşdan işbu keşf defteri natık olduğu üzere otuz dokuz bin sekiz yüz doksan üç guruş masarifine mahsub ile füru nihade olunduktan sonra zimmeti iktiza eden otuz bin yüz yedi guruşun altı bin guruş dahi esna-i binada hasbe'l-iktiza bazı amelenin ücretretleri mu'taddan ziyade olduğuna itibar ve (silik) tefrikiyle serik vuku'una nazaran afv ve in'am-ı hüsrevâne olmak üzere mahsub olunub kusur yirmi dört bin yüz yedi guruş mumaileyha zimmet kayd ve tahsil ve Enderun-ı Hümayun hazinesine teslim olunmak üzere telhis olunmak bâbında fermân-ı alîleri şeref südûr olmağla sadır olan ferman-ı alileri mucebince mumaileyhin bervech-i muharrer Enderun-ı Hümâyun hazinesinden masaruf bina içün makbuz olan yetmiş bin guruşdan işbu keşf defteri mantukunca iktiza eden otuz dokuz bin sekiz yüz doksan üç guruş masarifi mahsûb olunduktan sonra zimmeti iktîza eden otuz bin yüz yedi guruşun altı bin guruşa dahi kelam-i merhamet hüsrevane ve nihayet ayniyet-i şahaneden esna-i binada hasbe'l-iktiza bazı amelenin ücretleri ziyadeliği ve ebniyenin tefrikle sarf vuku'ı i'tibarıyla afv u in'am olunmak üzere mahsub buyurulub kusur-ı zimmetinde lazım gelen yirmi dört bin yüz yedi guruş baş muhasebede mumaileyh zimmet kayd olunduktan sonra ber-muceb-i emr u ali meblağ-ı mezkûr aliyyü'l-hal üç beş günün tarafında kendüsünden tamamen tahsil ve Enderun-ı Hümâyûn hazinesine teslim ettirilmek üzere fermân-ı alileri isdarı beyanda emr u ferman devletlu sultanım hazretlerinindir.

KENT MERKEZİNDE GELENEKSEL MESLEKLERİN ÜRETİMİ: İSTANBUL KAPALIÇARŞI VE HANLARIN ZANAATLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDEKİ ROLÜ

Esra ÇAM*

Özet

BİR TOPLUMUN RUHUNU, kimliğini ayna gibi yansıtan, kültürel üretimin yapıldığı mekânlar vardır. Bu kültürel alanlar *hıdırlıklar*, *bayram yerleri* gibi kamusal açık mekânlar olduğu gibi *han* gibi kapalı kamusal kültürel mekânlar da olabilmektedir. Hanlar; kültürel üretimin yapıldığı, konaklama ve depolama alanları olarak kullanılan mekânlardır. Çalışmamızın konusu; hanların konaklama ve depolama özelliklerinden ziyade kent merkezinde kültürel üretimin yapıldığı ve geleneksel bilginin gelecek kuşaklara aktarıldığı İstanbul Kapalıçarşı mekânsal yapılmasında yer alan hanların kültürel üretimdeki ve sürdürülebilirlikteki rolü üzerine odaklanmaktadır. İstanbul'un imgesi olan Kapalıçarşı içerisinde ve etrafında bulunan hanlarda günümüzde "2486 dükkân" yer almakta, kültürel, toplumsal ve ekonomik etkileşim sağlayan mekân özellikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Kapalıçarşı'nın yapılanmasında bulunan "18 han" ise geleneksel üretimin yapıldığı mekân özelliğiyle ön plana çıkarak anılmaktadır. Gelişen teknoloji, "tüketim katedrallerinin" artması ve değişen sosyokültürel şartlar gibi daha pek çok unsur kültürel mekânların ve geleneklerin unutulmasına ya da değişip dönüşüp güncellemesine sebep olmuştur. Bu noktada üreten ve üretim yeri, geleneğin sürdürülmesinde büyük önemli rol oynamaktadır. UNESCO gibi kurum ve kuruluşlar bu bağlamda önemli adımlar atmaktadır. Örneğin UNESCO, insanı ve insanın ürettiği mekânı sözleşmelerinde geniş bir şekilde yer vermekte ve üreten ve üretim yerinin yok olmasında kültürün sürekliliğin sağlanamayacağına dikkat çekmekte, projeler üretilmesine destek vermektedirler. Bu çalışmada, somut olmayan kültürün mirasının üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı İstanbul Kapalıçarşı hanlarının kültürel mekânlar olarak tanıtımı,

* Dr., esrauz.ege@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2346-2502.

kültürel mirasın korunmasındaki rolü, kültürel değerleri ve gelenekleri nasıl yansıttığı, kültürel mekânlarda yaşanan modernleşme ve değişim süreçlerindeki pozisyonu ve de kültürel mekânların gelecek için nasıl korunabileceği, güçlendirileceği ve aynı zamanda bu mekânların sürdürülebilirliği için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Kapalıçarşı, hanlar, kültürel mekân, sürdürülebilirlik, UNESCO.

The Production Of Traditional Professions In The City Center: The Role Of Istanbul Grand Bazaar And "Han"s In The Sustainability Of Crafts

Abstract

There are places that reflect the spirit and identity of a society like a mirror, and where cultural production takes place. These cultural spaces can be public open spaces such as hıdırlıks and feast places or closed public cultural spaces such as "han" (inn/khan). "Han"s are places where cultural production is made and used as accommodation and storage areas. The subject of our study focuses on the role of "han" in cultural production and sustainability in the spatial structuring of Istanbul Grand Bazaar, where cultural production is made in the city center and traditional knowledge is transferred to future generations, rather than the accommodation and storage features of "han". Today, there are "2486 shops" in and around the Grand Bazaar, which is the image of Istanbul, and stands out with its spatial features that provide cultural, social and economic interaction. The "18 han" in the structure of the Grand Bazaar are remembered with the feature of being a place where traditional production is carried out. Developing technology, the increase in "consumption cathedrals" and changing sociocultural conditions have caused cultural spaces and traditions to be forgotten or changed, transformed and updated. At this point, the producer and the place of production play a crucial role in sustaining the tradition. Institutions and organizations such as UNESCO take important steps in this context. For example, UNESCO includes the human being and the place where human beings are produced in its conventions and draws attention to the fact that the continuity of culture cannot be ensured if the place of production and production is destroyed, and they support the production of projects. In this study, the presentation of Istanbul Grand Bazaar "han"s, where the heritage of intangible culture is produced, kept alive and transferred, as cultural spaces, their role in the protection of cultural heritage, how they reflect cultural values and traditions, their position in the processes of modernization and change in cultural spaces, and how cultural spaces can be protected and strengthened for the future, as well as what should be done for the sustainability of these spaces will be emphasized.

Keywords: Istanbul Grand Bazaar, hanlar/inns, cultural space, sustainability, UNESCO.

Giriş

Çarşılar, somut ve somut olmayan yönleriyle bir toplumun kimliğini yansıtan mekânlardır. "Hem tarihî hem de kültürel olarak bulundukları şehirlere imaj, kimlik ve kültür kazandıran çarşılar, bu yönleriyle ticaret merkezi olmalarının çok ötesinde çeşitli fonksiyonlara sahiptirler"[1]. Tarih boyunca toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel merkezleri olmuşlardır. Çarşılar, toplumsal etkileşimin, kültürel paylaşımın ve geleneklerin devam ettiği mekânlardır. Bu sebepten dolayı çarşıları sadece ticaretin yapıldığı mekânlar olarak ifade etmek eksik bir tanımlama olacaktır.

Konum itibariye Türkiye'nin en büyük şehrinin merkezinde yer alan kompleks bir yapıya sahip olan Kapalıçarşı dünyanın en kadim ve de en büyük çarşılarından biri olma özelliği taşımaktadır. Çarşı, tarihsel süreci boyunca çeşitli afetler yaşasa da asırlardır hem ticari hem de kültür merkezi olma özelliğiyle varlığını sürdürmüştür. Öyle ki Kapalıçarşı; sosyal paylaşımların yapıldığı, pek çok geleneğin aktarıldığı, şekillendiği, yaşatıldığı mekân olma özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Burada vurgulamak gerekir ki tarihî Kapalıçarşı hem Türk halkının hem de dünyanın dört bir köşesinden gelen müşteri, ziyaretçileri için İstanbul'u, Türk kültürünü, millî kimliği ve Türk ruhunu yansıtan mekân olduğu gibi aynı zamanda evrensel olarak da pek çok milletin, toplumun sanat ve zanaatlarını, kültürel kimliklerini yansıtan ticaret ve kültür merkezidir.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki Kapalıçarşı ve onun etrafında konumlanan hanlar bu bağlamda geleneksel Türk sanat, zanaat/mesleklerin üretildiği, yaşatıldığı, gelecek kuşaklara aktarıldığı ve ticaretinin yapıldığı mekânlardır. Bir başka ifadeyle diyebiliriz ki zanaatkârların, sanatçıların ürettiği nesnelerin, ürünlerin hem vitrini hem de üretim mekânlarıdır. Bu çalışmanın konusu da İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde, İstanbul'un kalbinde konumlanan Kapalıçarşı ve hanlarda geleneksel mesleklerin/zanaatların sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunması açısından rolünü belirlemektir. Bu rolü üstlenen hanlarda geleneksel mesleklerin/zanaatların sürdürülebilirliği konusundaki eksikliklere dikkat çekmek ve bu durumun nasıl giderilebileceğine dair fikirler öne sürmek bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu araştırmada öncelikle Kapalı-

[1] Nükte Sevim Derdiçok, "Kentte Mekânın Kültürel Anlamı: İzmir Tarihî Kemeraltı Çarşısı", *Kent Folkloru* içinde, Ed. E. Arslan, (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2023), 101-119.

çarşı ve hanların tarihî ve ticarî yapısı hakkında bilgi verilecek akabinde kültürel mirasın sürdürülmesindeki rolü ve önemi mekândan hareketle incelenecektir.

Kapalıçarşı ve onun etrafında konumlanan hanlar bu bağlamda geleneksel Türk sanat, zanaat/mesleklerin üretildiği, yaşatıldığı, gelecek kuşaklara aktarıldığı ve ticaretinin yapıldığı mekânladır. Bir başka ifadeyle diyebiliriz ki zanaatkârların, sanatçıların ürettiği nesnelerin, ürünlerin hem vitrini hem de üretim mekânlarıdır. Bu çalışmanın konusu İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde, İstanbul'un kalbinde konumlanan Kapalıçarşı ve hanlarda geleneksel mesleklerin/zanaatların sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunması açısından rolünü belirlemektir. Bu rolü üstlenen mekânlarda geleneksel mesleklerin/zanaatların sürdürülebilirliği konusunda tespit etmiş olduğumuz eksikliklerin giderilmesi için neler yapılabileceğine dikkat çekilecektir. Bu araştırmada, Kapalıçarşı ve hanların tarihî ve ticarî yapısı hakkında bilgi verildikten sonra, kültürel mirasın sürdürülmesindeki rolü ve önemi mekândan hareketle incelenecektir.

1. Kapalıçarşı Tarihine Kısa Bir Bakış

Kapalıçarşı, *Büyük Çarşı*, *Çarsû-yı Kebîr*, *Sûk-ı Kebîr*, Batı literatüründe ise *Grand Bazaar*, *Covered Bazaar* olarak adlandırılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren *Çarsû-yı Kebîr* adı terk edilmeye başlanarak *Kapalıçarşı* veya *Kapalıçarşı* şeklinde yaygın olarak kullanılmaktadır.[2]

Fotoğraf-1: Kapalıçarşı'nın yüksekten dış görünümü.[3]

[2] Yaşar Baş, "İstanbul Kapalıçarşısı. (XV. VII. yüzyıl)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. 2008), 34.

[3] Çalışmada kullanılan fotoğraflar Esra Çam'a aittir.

İstanbul'da 1453'ten önce zanaatkârlar ve pazarlar Haliç'teki limanların arasında konumlanmıştır. Ticari amaç için kullanılan bölge (Artopoleion civarı) 1455-1456 yılında Fatih Sultan Mehmet'in emriyle (Beziztan-ı cedid) yapımına başlanır.[4] Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi İstanbul'un fethinden sonra İç Bedesten denilen çok kubbeli mekânda ticaret toplanır. Tursun Bey, Kritovulos, Dukas gibi tarihçilerin verdiği bilgilere göre çarşının ilk çekirdeği Fatih Sultan Mehmet'in hayatında atılmıştır.[5] Vakıf kayıtlarında yer alan bilgiler de bu kaynakları destekler niteliktedir.

Çarşının kurulduğu bölge konumu dolayısıyla hem Bizanslılar hem de Türkler tarafından üretim ve pazarlama için uygun alan olarak görülmüş, ticaret merkezi olmuştur. İnalcık'ın verdiği bilgiye göre, Bizans döneminde alanda, imparatorluk yolu (Mese) üzerinde ve Forum Constantini yakınında değerli malların satıldığı bir bazilika olmakla birlikte Bedesten ve Büyük Çarşı (bugün Kapalıçarşı) bu Bizans bazilikasının batısında inşa edilir.[6] Kapalıçarşı, 1460-1461 tarihlerinde bitmiş, diğer bölümleriyle birlikte Aya Sofya Cami vakfına dahil edilmiştir.[7]

1489 yılında Büyük Çarşı/Kapalıçarşı'da; 641 dükkân (33'ü ayakkabıcı, 33'ü mestçi, 44'ü takkeci, 50'si abacı ve terzi, 75 kuyumcu ve başka sanatlar/zanaatlar vardı. Daha sonra dükkân sayısı 1000'i bulmuş, çarşıların üstü örtülmüş, İstanbul ticaret merkezi Kapalıçarşı böylece meydana gelmiştir.[8] Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilen kısımlara ek olarak bedestenler ve hanlar inşa edilmiş asıl çarşı ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiştir. 1600'lü yılların sonundan itibaren hanların sayısı hızlıca artmıştır.[9] Han, arasta ve bedesten çarşının ana çekirdeğidir. Osmanlı çarşılarında iki tür han yapılanması vardı. Kent merkezinde yabancılara konaklama veren hanlar altta mallar depolanır, üst katta yatılırken diğer

---

[4] Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ülker Sayın (İstanbul: YKY, 2021), 345.

[5] Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2019), 1.

[6] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde, *C.I,* ed. Çoşkun Yılmaz, (İstanbul: İSAM, 2024), 56.

[7] Müller-Winner, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası, 243-245.*

[8] Halil İnalcık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası". *Dünya Kenti İstanbul/İstanbul-World City*, (1996): 30-31.

[9] Şahin Gürz, "Alışveriş Merkezlerinin Tarihi ve Kapalıçarşı'nın İncelenerek Modern Alışveriş Merkezleriyle Karşılaştırılması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üni., 2014), 34.

han türü kentlerdeki düşkünlerin, imarethanelerin ortasında yer alır. XIX. yüzyıldan sonra konaklama için hanlar tercih edilmemektedir.[10] Kapalıçarşı bölgesinde konumlandırılmış hanlar, bu özelliklerinin yanı sıra zanaatkârların zanaatlarını icra ettikleri mekân olma ve de esnafların ticaret mekânları olma özelliği taşır .[11]

Eski bedesten ve Büyük Çarşı (Kapalıçarşı) tarihte pek çok kez yanıp kül olmuştur. Örneğin; 1954 yılında elektrik kontağından çıktığı tespit edilen yangın tüm çarşıya yayılmış, 28 günde söndürülmüştür. Depremler de Kapalıçarşı'nın hasar görmesine sebep olmuştur. Richter ölçeğine göre 7.0 şiddetinde olduğu tahmin edilen 1894 depremi büyük hasar vermiştir.[12] Kapalıçarşı ve hanlar tarih boyunca çok kez tahribat görse de her defasında yeniden inşa edilmiş ve dönemin ihtiyaçlarına göre genişletilmiştir.

Kapalıçarşı'nın tarihi süreçteki mekânsal içeriğine örnek vermek gerekirse; 1940 yılında Kapalıçarşı'da; 3000 dükkân, hanların da imalathâne olarak kullanılması sebebiyle onlar da ilave edilince sayı 4000'e ulaşmaktadır. Çarşı civarında başlangıçta 21 han vardır, 6'sı depremde yıkılır. Kapalıçarşı'da 18 kapıdan giriş yapılmaktadır[13] Eyice'nin verdiği bilgiye göre Kapalıçarşı'da; 2 bedesten, 4399 dükkân, 2195 oda, 24 han, 497 dolap adı verilen küçük dükkân, 1 hamam, 1 cami, 10 mescit, 16 çeşme, 8 tulumbalı kuyu, 2 şadırvan, 1 sebil, 1 türbe, 1 mektep vardır.[14]

Kapalıçarşı günümüzde İstanbul'da Fatih ilçesinde Beyazıt, Molla Fenari ve Dayahatun Mahalleleri sınırları içinde bulunmaktadır.[15]Kapalıçarşı Yönetim Kurulunun 2024 yılı verilerine göre; 2 bedesten, 2486 dükkân, 1

---

[10] Kenan Mortan ve Önder Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı,* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 116-120.

[11] Bünyamin Demir, 2010 yılında hazırlamış olduğu "XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü" doktora çalışmasında, Kapalıçarşı hanlarının esnaflarını ve hanların ekonomik yönlerini tespit ederek bilgi vermektedir. Bölgedeki han esnaf sayısının ve meslek dağılımının gösterilmesi bakımından çalışma önem taşımaktadır.

[12]Gürz, "Alışveriş Merkezlerinin Tarihi ve Kapalıçarşı'nın İncelenerek Modern Alışveriş Merkezleriyle Karşılaştırılması", 36.

[13] Halil İnacık, "İstanbul'un İncisi: Bedesten", *İktisat ve Din içinde* Hzl. Mustafa Özel, (İstanbul: İz, 1997), 132.

[14] Eyice, "Büyük Çarşı", 52.

[15] Gülay Kurt, "Tarih Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2019), 78.

cami, 4 mescit, 11 çeşme (6 han, 1 bedesten, 4 sokak içinde), 18 han[16], 62 sokak, 22 kapı (42.000 m²), 5 banka, 2 atm yer almaktadır.

İstanbul-Eminönü'ndeki ticaret bölgesi işlevsel olarak; Liman Bölgesi, Nuruosmaniye ile Bayezıt arasındaki bölgede yerleşmiş olan merkezi çarşı Kapalıçarşı ve bu iki bölge arasındaki bağlantıyı sağlayan hanlar bölgesinden oluşmaktadır.[17] Hanlar Bölgesi, Beyazıt ve Çemberlitaş Meydanlarını, Eminönü Meydanı ile İstanbul Üniversitesi ve Babaali Caddesi'ne bağlayan tarihî akslar yer almaktadır.[18]

2. Ticari Yapılanma

Dünyanın farklı coğrafyalarında kökeni kimi zaman M.Ö. II.-III. yüzyıllara dayandığı ileri sürülen zanaatların mesleki örgütlenmesi Türk toplumunda da vardır. Zanaatkârlığın mesleki örgütlenmesi loncalar, Anadolu'da Ahi Teşkilatı adıyla XIII. yüzyılda faaliyet göstermiştir.[19] Kapalıçarşı'da faaliyet gösteren esnaf zaman içinde birkaç aşama geçirir. İlk aşamada Osmanlı'nın kuruluşunda esnafa yön veren Ahilik olmuştur.[20]

Osmanlı Devleti'nde "ehl-i herif" olarak adlandırılan sanat ve beceri gerektiren iş ve meslek erbaplarının bulunduğu topluluk vardı. Saray'a bağlı ehl-i hıref topluluğuyla Çarşı arasında bağlantı bulunmaktadır.[21] Osmanlı'da ticaret denilince başlıca iki sınıf akla gelenlerden biri olan ehl-i hıref zanaatkârlardan oluşan küçük veya orta ölçekli esnaftır. Bunlar; küçük perakendeciler, seyyar satıcılar, her türden normal zanaatkârlardır. Zanaatkârlar, hammadde işler, imalat yapar ve aynı zamanda satış da yapabilirlerdi. Ticarette en büyük etkinliği ise bezirgân, tüccâr veya hâcegi denilen

---

[16] Kurt, Kapalıçarşı'da 2385 dükkân, 14 han ve 2 bedesten bulunduğunu ifade eder (2019, 78); Mortan ve Küçükerman ise 3285 dükkân, 16 han ve 22 kapıdan oluştuğunu belirtirler (2011, 317).

[17] Nihan Kıvrak, "'Eski Kent Mekanlarının Canlandırılması' Bağlamında İstanbul Eminönü Hanlar Bölgesi'nde Mimari Tasarım İlkelerinin İrdelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Yıldız Teknik Üni, 2010), 79.

[18] Kurt, "Tarih Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı",76.

[19] Elif Tuğba Doğan, "*İşin Anlamı ve Yaratıcı Emeğin Piyasada Konumlanması Bakımından Türkiye'de Zanaatkârlık: Cam İşçiliği Örneği*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni, 2011), 60.

[20] Küçükerman, Önder (2019). "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2019), 23.

[21] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 19-21.

büyük esnaf grupları yapmaktaydı Bunların etkinliği, bir başka beldeden veya ülkeden getirdiklerini satan veya satmak üzere götüren büyük tüccarın yaptığı faaliyetlerin bütününü kapsamaktaydı.[22]

Ehl-i hiref teşkilatında; usta, şakird, kethüda, yiğidbaşı, serbölük, seroda gibi ünvanları içeren hiyerarşi oluşmuştur. Serbest esnaf ile ehl-i hiref teşkilatı arasında benzerlik usta-kalfa-çırak ilişkisinde vardır. Ancak ehl-i hiref de sadece usta-şakird hiyerarşisi söz konusudur.[23]

Bilindiği üzere zanaatkâr olabilmek için çırak ustasının[24] yanında yeterli görülen eğitimi alma sürecinden sonra kazanılan beceriyle ustalık sıfatına erişilmektedir. Bu mesleki yapı içerisinde usta-kalfa-çırak ilişkisi hassasiyetle yönetilmiş hatta usta vefat edince yerine gelecek kimse yoksa lonca bu duruma el koymuştur.[25]

Osmanlı döneminde geleneksel anlamıyla sanat "gedik" düzenine göre düzenlenmiştir. Herkes istediği yere iş kuramaz ve bunu sürdüremezdi.[26] Selçuklularda artması istenen esnaf sayısı ve mekânı Osmanlı döneminde disiplin getirilerek kural ve düzene bağlanmıştır[27]

Bu düzen içerisinde üretim de belli bir standarda göre yapılmaktaydı. XVI. yüzyılda yer alan kanunnamede yer alan bilgilere göre örneğin; ipekli-pamuklu kumaşın boyunun beş arşın olması zorunluydu. Aksi halde cezayı gerektirirdi. Boyacılar, gözetlenir, kötü boya yapanlar cezalandırılırdı. Kazancılar, mallarını yeni bakırdan yapmak durumunda idiler. Eski bakırı

---

[22] Baş, "İstanbul Kapalıçarşısı. (XV. VII. yüzyıl)", 112-113.

[23] Sakine Akcan Ekici, "*17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. 2018), 24-26.

[24] Meyer'e göre öğrenme süreci her zaman usta çırak ilişkisiyle olmayabilir. Ustaları izleyerek, kitap okuyarak, deneme yanılma yoluyla kendi kendine ve de okula giderek farklı şekillerde öğrenebilmektedir, 1975, 4. Ancak Bayram'a göre Türk Ahi geleneğinde ustadan edinilmeyen bilgi kutsiyetiz ve haysiyetsiz kabul edilmiştir, 1994, 49-50. Bir başka ifadeyle ustadan "el alma" makbul ve kutsal görülmektedir. Sennet'in verdiği bilgilere göre Avrupa'da Orta Çağ loncasında da usta-kalfa-çırak ilişkisi önem taşımaktaydı. Orta Çağ'da erkek otoritesi ustalar, kalfalar ve çıraklar şeklinde hiyerarşik yapı oluşturmaktaydı. Çıraklık süresi genellikle yedi yıl olarak belirleniyor, giderleri aileler karşılıyordu. Kalfa mertebesine ulaşmış bir zanaatkâr beş -on yıl arası bir süre çalışmak zorunda idi. Ustanın verdiği hüküm son söz yerine geçiyor, otorite sahibi kabul ediliyordu. Usta aynı zamanda ebeveyn statüsü de kazanmaktaydı 2013, 81-87.

[25] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 25.

[26] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 25.

[27] Mortan ve Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı,* 110.

işlemek suretiyle üretim yapamazlardı.[28] Öte yandan bu sistem kanunlarla, müşteri ve esnaf ilişkilerinin de belli kurallar çerçevesinde sürdürülmesine, mağduriyetin en aza indirgenmesi sağlanmıştır.

Sistemli bir şekilde örgütlenen bu ticari yapı, geleneksel mesleklerin sürdürülmesine, gelecek kuşaklara aktarılmasına ve ekonomiye büyük katkı sağlamıştır. Ürünlerin kaliteli malzemelerden usta zanaatkârlar tarafından üretilmesi sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası bir prestij kazandırmış, övgüyle anılmalarına sebep olmuştur. Örneğin, Avrupalılar Türk zanaatkârların işçiliklerine hayranlıklarını sıklıkla kaleme aldığı bilinmektedir. Fresne- Caneye, Türklerin her alanda mükemmel usta ve zanaatkâr sıkıntısı çekmediklerini ifade ederken Sait- Maurice, onların işlerinden daha güzel ve temiz yapanın olmadığını dile getirmiş, Tournefort ise ayakkabı ve bakırcıların ürettiği ürünleri Avrupa ile karşılaştırarak zanaatkârların başarılarına dikkat çeker.[29]

Öte yandan Mantran, Türk özellikle de Müslüman zanaatkârların bazı maddeleri (deri, bakır, kumaş) işlemekte başarılı olduklarını ancak bazı zorunlu ihtiyaç maddeleri dışında becerilerini ancak "küçük sanatlar" sayılan zanaatkârların sahip oldukları zayıf teknik olanaklarına uyan ve onların tekniklerine uygun düşen alanlarda uygulanmakta olduğunu ileri sürer. Zanaatkârlığın "kireçlenmesi"; esnaf çevresi, devlet denetimi, hak ve ayrıcalıkları koruma kaygısı, girişim yokluğu ve de yenilenmeye engelden kaynaklandığını ifade eder.[30]

16. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı kent sistemi içinde meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişimler kentin ekonomisinin zanaattan ticarete kaymasına sebep olmuştur.[31] Örneğin, Sanayi Devrimi ile birlikte yeni düzene girilmiş, Kapalıçarşı da bu düzenden etkilenmiştir. Yeni askeri üniformalarda kullanılmak için el işi düğmeler yerine yeni madeni düğmeler kullanılmaya başlanır, Avrupa'dan ithal edilir. 1850 yılına kadar Osmanlı esnafı kendi içinde geliştirdiği eski düzene göre çalışmıştır.[32] Mantran, ithal mallara İstanbul ve Osmanlı topraklarında talep artarken bazı istisnalar

---

[28] Baş, "İstanbul Kapalıçarşısı. (XV. VII. yüzyıl)", 156.

[29] Robert Mantran, *XVI.-XVII. yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali, Kılıçbay (İstanbul: Eren, 1965), 119.

[30] Mantran, *XVI.-XVII. yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,* 119-120.

[31] Mortan ve Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı,* 108.

[32] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 28.

hariç ihraç edecek alıcı bulunmamasına, fazla talepçi olmayan iç piyasada kalmalarına sebep olduklarını belirtir.[33]

Osmanlı Devleti'nde ticaret adına yeni bir oluşum süreci başlar. "Oda" düşüncesi benimsenir ve 1876 yılında Ticaret ve Ziraat Meclisi, 1882 yılında "Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası" kurulur[34] Daha sonraki 1950'li yıllarda ise Kapalıçarşı esnafı için pek çok dernek kurulur. 1952 yılında İstanbul Kapalıçarşı Esnafı Tesanüt Cemiyeti kurulmuştur.[35] Kapalıçarşı Esnafları Derneği bu derneğin devamı olarak dernek tarafından kabul edilmektedir.

Geleneksel Türk mesleklerinin sürdürülmesine olanak sağlayan Kapalıçarşı'nın cadde ve sokak isimlerinde o bölgedeki iş kollarından almıştır. 60'dan fazla sokak isminin günümüzde hâlâ adlandırılması ise kültürel kimliğin korunması açısından dikkate değerdir. Bu yapı gruplaşması grup kimliğinin yansıması olarak da okunabilir. Buna paralel olarak aidiyet duygusuyla "Kapalıçarşı zanaatkârı", "Çarşı esnafı" olarak da mekân-insan ilişkisi söz konusudur. Ancak 1960'li yıllarda Kapalıçarşı merkezi çarşı olmaya devam ederken 1980'li yıllarda ekonomideki değişimler yaşanmış, yeni satış mekânları ortaya çıkmış çarşı yerine bu tür mekânlara ilgi artmıştır.[36]

Değişen sosyokültürel, sosyoekonomik yapı Kapalıçarşı ve hanlar bölgesindeki üretimi de etkilemiş zanaatkârların sayısının azalmasına hatta bazı zanaatların çarşıda yer edinememesine, el işçiliği, özgün tasarım ürünlerinin git gide azalmasına yerine seri üretim fabrikasyon ürünlere bırakmasına sebep olmuştur.

Başlangıçta konaklama ve depolama olarak kullanılan hanlar, daha sonra zanaatkârların üretim ve satış da yapabildikleri atölye olma özellikleriyle ön plana çıkarken günümüzde bu özelliklerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Pek çok han üretim olma özelliğinden uzaklaşarak depo ya da hediyelik eşya gibi çeşitli ürünlerin satıldığı mekânlara dönüşmüştür. Peki Kapalıçarşı ve Hanların geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliğindeki güncel durum nasıl?

---

[33] Mantran, *XVI.-XVII. yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,*120.

[34] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 23-45.

[35] Çelik Gülersoy, *Kapalıçarşının Romanı*, (İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1979), 52.

[36] Kurt, "Tarih Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı", 73.

3. Kapalıçarşı ve Çevresi Hanlarda Geleneksel Mesleklerin Sürdürülebilirliği

Yukarıda da ifade edildiği gibi dünya konjonktürünün[37] değişmesi dünyadaki diğer ülkelerde olduğu gibi Kapalıçarşı'daki ticari yapılanmayı, mesleklerin sürdürülebilirliğini etkilemiştir. Sadece ulusal değil uluslararası bu konu da Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması adına UNESCO tarafından çeşitli adımlar atılmış ve atılmaya devam etmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kültürel mirasın korunması 2. maddenin 3. bendinde şu şekilde tanımlanmaktadır: "koruma" terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelmekte ve bu kavram; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması dahildir.[38] Kuşaklar arası aktarım ve süreklilik esas alınmaktadır.

UNESCO, SOKÜM Sözleşmesiyle koruma ve aktarımı amaçlarken 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle de bu amacı desteklemektedir. El sanatları geleneği, Hedef 8: "İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme" ve Hedef 12: "Sorumlu Tüketim ve Üretim" ile doğrudan diğer 15 hedefle dolaylı olarak ilişkilidir.[39]

Kültürel miras, "insanlıkla birlikte başlar ve bilinmeyen bir zamana kadar hüküm sürer. Dolayısıyla kültürel mirasın doğasında sürdürülebilirlik bulunmaktadır."[40]Geleneğin özünde bulunan değişim dönüşüm zanaatlarda, üretimin ve satışın yapıldığı çarşı geleneğinde yaşanmış ve yaşanacaktır. Önemli olan Ölçer Özünel'in dikkat çektiği gibi nasıl koruyarak dönüştürebiliriz? Korumak istediğimiz hususlar nelerdir? Sürdürülebilirlik nasıl gerçekleşmelidir? gibi sorulara cevap aramak ve uygulamaktır.

Bu noktada Gürçayır Teke'nin dikkat çektiği noktaya değinmek istiyorum. Araştırmacı, SOKÜM Sözleşmesinin yaşayan miras unsurların sürdürülmesini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını hedeflese de Taraf Devlet-

---

[37] Endüstri Devriminin ardından Marx, makinelerin ilk ele geçirdikleri üretim alanında zanaat ve manifaktür tipi işletmelerin hayatına son verdiklerini ileri sürmektedir (2011, 367).

[38] Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?,* (Ankara: Geleneksel, 2013), 130-131.

[39] Bilge Tüzel, "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerindeki El Sanatları Unsurları ve Ticaretleştirme", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üni., 2020), 1.

[40] Evrim Ölçer Özünel, *Gelecekten Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*, (Ankara: Grafiker, 2023), 26.

lerin "otantik" ve "koruma" anlayışında "müzelik eyleme dönüştürme"nin söz konusu olduğunu yaşayan doğasından öte arkaikliğin öne çıkarıldığını belirtir ki bu durum Sözleşme'nin amaçlarıyla çelişmektedir.[41] Tuna Yıldız da bazı devletlerin aşırı otantik ve öze dönük miras anlayışının tam tersine unsurun kendisi sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğunu belirtmektedir.[42] Dolayısıyla geleneği koruma adına bir noktaya sabitleme, günümüz ihtiyaçlarına karşılık vermesine engel olma doğru yaklaşım olmayarak geleneğin aktarımını, sürdürülebilirliğini engelleyecektir. Kapalıçarşı'nın bir mekân olarak sürdürülebilirlikteki konumunu ve sürdürülebilirliği devam ettirmek için neler yapılabilir olduğunu değerlendirmek gerekirse:

Mekânın Fiziksel Koşullarının Önemi

Hem yerel hem de küresel anlamda kültürel ve ticari bir buluşma noktası olan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi her ne kadar geçmişteki kadar popüler olmasa da zanaatların sürdürülmesine hizmet eden mekânlardır. Bu mekânlar, geleneksel el sanatlarının, zanaatlarının üretiminin yapıldığı, kuşaklara aktarıldığı ve pazarlandığı alanlardır. Dolayısıyla Kapalıçarşı ve hanların hem üreticiye hem de tüketiciye hitap etmesi geleneğin sürdürülmesinde önem arz etmektedir.

Sürdürülebilirliğin belli mekânlarda devam etmesinde belli başlı faktörler vardır. Bu değişkenler özellikle kültürel, ekonomik ve sosyal boyutlarda çeşitlenerek, mekânda uzun vadede muhafazası ve sürekliliği sağlanır. Çevresel, kültürel, ekonomik, sosyal, yönetim ve politika, teknoloji gibi faktörler sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili faktörler arasında sayılabilir.

Peki Kapalıçarşı ve Hanlarda zanaatların sürdürülebilirliğini etkileyen faktörlerden hangileri ön plana çıkmaktadır? Öncelikle madem konumuz bir mekânda sürdürülebilirliğin rolü zanaatkârlar ve tüketici için de önemli olan mekânlara değinmek istiyorum. Kültürel değerlerin ve ge-

[41] Selcan Gürçayır Teke, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler", *Millî Folklor,* 120, (2018): 29.

[42] Tuna Yıldız, "Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği", (Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacı Bayram Veli Üni, 2020), 160.

leneğin yaşatıldığı iş yerlerinin uygun fiziksel şartları, zanaatkârların verimli, güvenli ve uygun bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır. Bir başka deyişle mekânların fiziksel koşulları üretim süreçlerini, zanaatkârın motivasyonunu doğrudan etkiler. Örneğin; aydınlatma, havalandırma, ergonomik düzen ve güvenlik özelliklerine sahip olması üreticinin verimini etkileyen faktörler arasındadır. Kurt'a göre 20. yüzyılda hanlar bölgesi fiziksel yapısı özellikleri nedeniyle yeni ekonomik yapılanmada yer almamıştır. İmalat ve depolama görevi görmektedir. Eksik altyapısı, yaşam standartlarının düşük hale gelmesine sebep olmuştur.[43] 2022 ve 2024 yılında aralıklarla yapmış olduğum alan araştırmalarında hanların pek çoğunun mimari yapılarının restorasyona ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Örneğin geçmiş yıllarda silahların üretildiği, satıldığı hanlardan biri olan Cebeci Han tarihî dokusunu kaybetmeye yüz tutmuş ve zanaatkârların mekânı olma özelliğini hemen hemen kaybetmiştir. Ancak Çuhacı Han, Zincirli Han ise daha iyi bir mekânsal dokuya sahip olduğu söylenebilir. Bu mekânlarda geleneksel mesleklerin sürdürülmesi de dikkat çekicidir. Örneğin Zincirli Han'da bulunan ustalar ve esnaflar üretimi ve ticareti aktif olarak sürdürmektedirler.

Fotoğraf-3-4: Cebeci Han.

[43] Kurt, "Tarih Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı", 73.

Hanların fiziksel yapısının iyileştirilmesi, zanaatkârların orada mesleklerini icra etmeleri için sağlıklı, cazip koşulların oluşturulması geleneksel el sanatlarının sürdürülmesi adına önem taşımaktadır.

Burada değinmek istediğim bir başka nokta tüketici için mekânın önemi. Tüketim katedralleri alışveriş merkezleri pek çok tüketici tarafından daha cazip gelmiştir. Konforlu binalar, Ritzer'in dikkat çektiği "birbirine geçmiş" tek bir yapılar, sınırsız bir mekân duygusu, gösteriler tüketicileri büyüleyerek tüketim katedrallerine çekmektedir.[44] Geleneksel el sanatların hem üretildiği hem pazarlandığı yer olan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesinin tüketici için daha cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Restorasyon, çevresel düzenlemeye ihtiyaç duyan hanların, tüketici için uygun mekânlar haline dönüştürülmesi müşteri memnuniyetini artırarak ticaretin canlanmasına bu durum da geleneksel el sanatlarının sürdürülmesine hizmet edecektir.

Fotoğraf- 5-6: Cebeci Han.

Bu noktada kısaca mekânların aidiyet sürdürülebilirlik ilişkisine de dikkat çekmek istiyorum. Zanaatkârın atölyesine, dükkânına, sokağına veya

[44] George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Funda Payzın (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 196.

çarşısına duyduğu bağlılık o mekânda geçirdiği zaman, ilişkiler, deneyimlerle kendini tanımlamasına sebep olur ve toplumsal aidiyet ve kimliğini güçlendirir. Mekânlar, kimlik ve aidiyet hissinin oluşmasında, kültürlerin aktarılmasında, yaşatılmasında ve başlı başına kendisi etrafında somut olmayan kültürel miras oluşmasında etkili olmaktadır. Kimlik ve aidiyet duygusu yaratan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi de kişisel grup kimliğinin oluşmasını hizmet etmiş ve aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın oluşumuna ve aktarımını sağlamıştır. Ötekilerden farklı olma özelliği taşınılarak, Kapalıçarşılı olma gurur kaynağı kabul edilmesi grup kimliğinin mekân etrafında oluşmasına örnek teşkil etmektedir. Bu kimliğin korunması geleneksel mesleklerin bu mekânlarda korunmasını ve sürdürülmesini de etkilemektedir. Zanaatkârların mekânla aidiyet kurması için mekânların fiziki koşullarının da kalitesinin artması gerekmektedir.

Kapalıçarşı'da Usta-Çırak Dinamikleri

Tarihî çarşıda geleneksel mesleklerin usta-çırak ilişkisiyle sürdürülmesi sadece mesleki bilgilerin aktarılmasından çok daha öte bağ söz konusudur: Mekâna bağlılık. Keza mekâna bağlılık ve yer kimliğinin kültürel temelinde[45] özellikle aile yoluyla, kuşaklar boyunca aktarılan tarihsel boyut ve mülkiyet, her türlü edinme ve politik olan yoluyla oluşan ekonomik bağlantılar vardır.[46] Bu yapının bozulması, zayıflatılması konumuzla ilişkilendirildiğinde meslekten uzaklaşmaya, hevesi kırmaya, geleneğin kesintiye uğramasına sebep olabilir. Kapalıçarşı esnafı, ustası, çırağı olmaktan uzaklaşılır ve bir başka deyişle Kapalıçarşı ruhu kaybolur. Dolayısıyla ustaların çırak geleneği ise yok olmakla karşı karşıya kalır. Oysaki usta-çırak eğitimi geleneğin sürdürülebilirliğinde merkezi özellik taşımaktadır.

Kapalıçarşı'da geleneksel usulle çırak yetiştirmenin eskisi kadar popüler

---

[45] Mekâna bağlılık ve yer kimliğinin kültürel temelinde;
1.Aile yoluyla, kuşaklar boyunca aktarılan tarihsel boyut, 2. Yerle, mekânla ilişkide kayıp ya da iradi olmayan ayrışlar nedeniyle oluşan bağlantılar, 3. Mülkiyet, her türlü edinme ve politik olan yoluyla oluşan ekonomik bağlantılar, 4. Ruhsal veya mitolojik ilişkilerle bağlantılı kosmolojik çerçeve, 5.Dinsel ve/veya seküler çerçeve ve kültürel laylara katılım yoluyla gerçekleşen bağlantılar, 6. Hikâyeler,, söylenceler ve yer adlarıyla bağlantılı ortaya çıkan anlatıya dayalı (narrative) çerçeve (Göregenli, 2010, 180-181) bulunmaktadır.

[46] Melek Göregenli, *Çevre Psikolojisi İnsan Mekân İlişkileri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2010),180-181.

olmadığı hatta yok olmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında eğitim sisteminin etkisi, ekonomik durumlar, mesleklerin eski popülerliğini yitirmesi gibi çeşitli dinamikler söz konusudur. Burada dikkat çekmek isterim ki 1972 yılındaki verilere göre 22 meslek grubu mevcutken bu sayı 1993 yılında 13'e düşmüştür.[47] Kuşaklar arası aktarımın olmaması, Kapalıçarşı'da geleneksel meslek sayısının azalmasında payı büyüktür. Bu durumun arka planında ise özellikle ekonomik kaygılar öne çıktığı söylenebilir. Ustalar, meslek hayatlarında yaşadıkları maddi, manevi zorluklar sebebiyle çocuklarına mesleklerini öğretmek istemeyebilmektedir. Örneğin, Örücü Zeki'den sonra örücülük mesleği oğluna aktarılsa da üçüncü kuşaklara aktarılamadığı tespit edilememiştir. Kapalıçarşı'da kuyumculuk alanında kuşaklar arası aktarımın ise en yaygın zanaat olduğu söylenebilir.

Öte yandan zanaatların popülerliğinin eskisi gibi olmaması ailelerin çocuklarını birebir eğitim almak için usta yanına çırak vermesini de etkilediği söylenebilir. Bu noktada ebeveynlerin bilinçlenmesi büyük önem arz etmektedir. Çocuklarını iyi gözlemleyen aileler çocuklarının yetenekleri doğrultusunda zanaat dallarına yönlendirmesi geleneğin gelecek kuşaklara aktarımında etkili olacaktır. Eğitim sisteminin etkisiyle zamansal açıdan daha uygun alan yaratmak için eğitim dönemi boyunca olmasa da yaz tatillerinde çocukların çıraklığa yönlendirilmesi, meslek liselerinin staj sürecinde[48] ya da çeşitli İSMEK gibi sanat ve meslek eğitim kurslarında Kapalıçarşı zanaatkârlarından eğitim alması geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliği adına önem taşımaktadır. Bir başka ifadeyle bu öğretim modeli geleneksel usta-çırak ilişkisini formel, modern eğitim sistemi içerisinde verilmesine olanak sağlar. Aynı zamanda zanaatkârların bir kısmı mesleklerini grup atölyeleri düzenleyerek aktarmaktadırlar.

Eğitim-öğretim ve farkındalık hem ekonomik hem de kültürel sürdü-

---

[47] Çiğdem Banu Sönmez, "Kapalıçarşı'nın Fonksiyonel Değişimi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni., 1993), 18.

[48] 1868 yılında Sanayi Mektebi kurulmuş madene dayalı (kuyumcu, demir dökücü, çilingir vb.), ahşaba dayalı (arabacı ve faytoncu, sandalye ve kanepeci vb.), çeşitli meslekler (kunduracı, terzi vb.). Derslerin teorik aşaması sabahları okulda yapılıyor, uygulamalar ise okul ve çeşitli iş yerlerinde sanat öğretmenlerinin denetiminde yapılıyordu. Birinci sınıfı bitirenler çırak", ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfı tamamlayanlar "kalfa", beşinci sınıfı tamamlayanlar "usta" ünvanı alıyordu. Staj yerleri hakkında bilgi sahibi olunamasa da muhtemelen Kapalıçarşı olduğu düşünülmektedir (Küçükerman, 2019, 39-40).

rülebilirlik için kritik noktalardır. Zanaatkâr bilgi ve yeteneklerini gelecek nesillere aktarılmasını sağlar hem de kültürel miras olarak değer görmesini ve korunmasına olanak tanır. Özellikle de modern dünyanın hızlı değişimi ve teknolojik değişimler karşı önem arz eder. Zanaatkârlardan faydalanılarak çeşitli eğitim atölyelerinin, kursların açılması mesleklerin devam ettirilmesine olanak tanır. Kapalıçarşı'daki ustalarının da bu bilinçle geleneği sürdürmeleri ve gelecek kuşaklara aktarmaları önem arz etmektedir.

Zanaatkârlara Verilen Değer

Toplumun geleneksel mesleklere verdiği kültürel değer, bu mesleklerin sürdürülebilirliği için temel faktördür. Eğer bir toplum, geleneksel sanatları değerli ve önemli görüp kültürel miras olarak kabul ediyorsa mesleklerin korunması ve yaşatılması daha kolay olur. Dolayısıyla ustaya verilen değer geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliğini doğrudan aktarımın önemli faktörüdür. Ustaların motivasyonunu, toplumsal bilgilere olan ilgiyi, ekonomik talebi ve kültürel zenginliği pekiştirir. Zanaatkârın bilgi ve becerilerinin takdir edilmesi üretim süreçlerini de belirler. Gelecek nesillere aktarılmasına teşvik ettiği gibi gençlerin de bu mesleklere ilgi duymasına ve eğitim almalarına teşvik eder.

Zanaatkârların ürettiği ürünlerin ve kendilerinin tanıtılması, ödüllendirilmesi, sanatlarını iyi koşullarda sürdürmeleri, kitlelere ulaşımlarını sağlamak adına *Yaşayan İnsan Hazineleri* statüsüne kazanmaları bu bağlamda önem arz etmektedir.

UNESCO konseyi bir bireyin sanat ustası olarak belirlenebilmesi için özellikle;

1. Mesleğini en az on yıldır icra etmesi,
2. Az bulunur ve olağanüstü bir beceriye sahip olmak,
3. İyi örnekler ortaya koymak ve becerisini en iyi biçimde bir çırağa aktarmayı kabul etmektir[49]

Kapalıçarşı ve çevresindeki hanlar bölgesinde zanaatlarını sürdüren kişileri belirlemek adına "Yaratıcı Ekonomi Kaynağı Olarak Somut Olmayan Kültür Varlığı Kapsamında Zanaat-Tasarım İnovasyon İlişkileri: Kapalıçarşı'nın Yaşayan İnsan Hazineleri" başlıklı bilimsel araştırma projesi yapılmıştır. Proje kapsamında Kapalıçarşı'da UNESCO'nun "Yaşayan İnsan

[49] Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?,* 44.

Hazineleri" envanteri kriterlerini sağlayan 45 usta insan hazinesi olarak belirlenmiştir. Bu tür projeler geleneğin sürdürülmesinde önemli motivasyon sağlamaktadır.

2010 yılında İstanbul'da başlayan, 2017 yılında Marmara Bölgesi, 2023 yılında Ege Bölgesi eklenen ve Türkiye'yi kapsayacak "Türkiye'nin Ustaları" projesi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğiyle yapılmaktadır.[50] Bu projede yer alan bazı ustaların Kapalıçarşı'da ustalardan eğitim almış olmaları geleneksel el sanatlarının sürdürülmesinde Kapalıçarşı'nın ve orada zanaatlarını sürdüren ustaların önemini bir kez daha göstermektedir[51] Bu noktada vurgulamak gerekli ki Bakanlıkların, STKların, il ve ilçe belediyelerinin vb. desteğini almak geleneksel el sanatlarının sürdürülmesinde büyük önem arz etmektedir. Kapalıçarşı'daki ustaların, zanaatkârların desteklenmesi de bu mekânlarda geleneğin sürdürülmesine katkı sağlayacaktır.

Öte yandan Kapalıçarşı'da sadece hanlarda üretilen el sanatları ürünlerinin satışı yapılmamaktadır. Türkiye, Türk dünyasının çeşitli bölgeleri ve diğer ülkelerin de el sanatı ürünlerinin satışı yapılmaktadır. Dolayısıyla hem Türk hem de yabancı sanatçı ve zanaatkârların ustalıklarını sergiledikleri mesleklerini yaşattıkları kültürel bir alandır. Kapalıçarşı'da ustalara olan saygı, sanatına olan talep, emeğinin karşılığını alması sanatın, zanaatın evrensel sürdürülebilirliğinde de söz sahibidir.

Ekonomik Faktörlerin Etkisi

Ekonomik kaygılar, geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen faktörler arasındadır. Görüştüğüm zanaatkârlar özellikle satışların düşüklüğüne dikkat çekmişler ve pek çok zanaatkârın atölyelerini kapatmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan Kapalıçarşı'daki yüksek kiralar, küçük esnafların, zanaatkârların faaliyetlerini sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle ekonomik kriz, COVİD-19 gibi pandemi süreci zanaatkârların ayakta durmasını etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum hem ekonomik hem de kültürel açıdan ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Geleneksel zanaatların sürdürülebilirliği için daha uygun kiralama politikaları

[50] https://turkiyeninustalari.org/tr Son güncelleme 19.09.2024.

[51]https://turkiyeninustalari.org/tr/ustalar/kuyumculuk-sanati-mucevher-sanati/makbule-sema-bereketlioglu Son Güncelleme 19.09.2024.

ve devlet destekleri, bu mesleklerin korunmasına yardımcı olabilir. Aksi takdirde yüksek kiralar, geleneksel mesleklerin devamlılığını tehdit ederken aynı zamanda kültürel mirası ve yerel ekonomiye de olumsuz yönde etkileyecektir.

Öte yandan Kapalıçarşı'daki yüksek kiralar, küçük esnafların, zanaatkârların faaliyetlerini sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle ekonomik kriz, COVİD-19 gibi pandemi süreci zanaatkârların ayakta durmasını etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum hem ekonomik hem de kültürel açıdan ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Geleneksel zanaatların sürdürülebilirliği için daha uygun kiralama politikaları ve devlet destekleri, bu mesleklerin korunmasına yardımcı olabilir. Aksi takdirde yüksek kiralar, geleneksel mesleklerin devamlılığını tehdit ederken aynı zamanda kültürel mirası ve yerel ekonomiye de olumsuz yönde etkileyecektir.

Geleneksel mesleklerin yaşatılabilmesi ve uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi için ticarileşmeye ihtiyaç vardır. Ancak burada vurgulamak gerekir ki geleneğin özünü ve ruhunu kaybetmeden ticarileşmenin yapılması gerekmektedir. Ticari kaygılar sebebiyle gelenekselliğin dışına çıkmak el sanatlarına zarar vermek demektir.[52] Evrim Ölçer Özünel'in tespitine bu noktada dikkat çekmek istiyorum; yöresel olanın yerini "yöreselmiş gibi" olana, hediyelik eşya tezgahlarını Çin malı yöresel ve otantik eşyalara bırakması sorunlar arasında yer almaktadır.[53] Maalesef Kapalıçarşı'da da geleneksel, otantik eşyaların yerini bu tür ürünler alabilmektedir. Bu bağlamda bilinçli tüketici, bilinçli esnaf ve zanaatını layıkıyla icra eden zanaatkâr olmak önem taşımaktadır. Önemli olan geleneksel formu mümkün olduğunca koruyarak aktarmaktır.

Bilinç tüketici çünkü tüketicinin üretilen, satılan ürünlerin üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Kapalıçarşı'da bir esnaflık yapan bir kişinin; "İspanyol ve Japonlar geldiği zaman turkuaz kolyeler üretildi, onlar bitti. Yugoslavya'dan veya Sırplar geldi kumaşlar satıldı. Bugün Araplar geliyor lokum ve baharat."[54] ifadesiyle tüketicinin çarşıdaki etkisini gözler önüne

---

[52] Geniş bilgi için bk.Tüzel, Bilge. "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerindeki El Sanatları Unsurları ve Ticaretleştirme" Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli, 2020.

[53] Evrim Ölçer Özünel, "Kültür Turizminde Yöresel ve Otantik Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine", *TURKISH STUDIES*, 6, 4, (2011), 259.

[54] Nur Kübra Kanlıcıoğlu, "*İstanbul Tarihi Şehir Dokusunda Ticaret Mekanları: Kapalıçarşı ve Historia AVM Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara

sermektedir. Türün üzerinde etkili olan tüketici satın aldığı ürünün kalitesi konusunda da söz sahibi olur. Dolayısıyla geleneğin sürdürülebilirliğinde dolaylı yoldan da olsa tüketicinin etkisi söz konusudur.

Fotoğraf 7-8: Geleneksel ürünlere örnekler.

Tüzel'in tespitine göre; el sanatlarını yaşatarak koruma süreçlerinde ticarileştirmenin farklı içeriklerle projelendirilmesi, fuarlar ya da festivallerle desteklenmesi, kültür pazarlamasında alan yaratılması gibi unsurlar geleneksel el sanatların sürdürülmesinde önem taşımaktadır.[55] Bu bağlamda dikkat çekmek isterim ki Avrupalılar sergilerin öneminden yola çıkarak 1863 yılında *Serg-i Umûmî-i Osmanî* adıyla sergi açmışlar yurt dışındaki malların üretimi tanıtmışlardır.[56] Kapalıçarşı'da geleneksel el sanatları ve zanaatları sergilerinin yaygın olarak açılması, kültür pazarlaması açısından

Üni., 2021), 115.

[55] Tüzel, "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerindeki El Sanatları Unsurları ve Ticaretleştirme", 108.

[56] Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı", 37.

önem arz etmektedir. Atölyelerin sayısının artması ve talep de ustalara ek gelir kapısı açacak ve geleneğin sürdürülmesine katkı sağlayacaktır.

Toplumun kültürel mirasına olan ilgisi ve desteği zanaatkârların üretimini doğrudan etkilemektedir. Arz, talep meselesi geleneğin sürdürülmesini belirleyen faktörler arasındadır. Talebin artması için kültürün pazarlanması da önem arz etmektedir. Kapitalist girişimciler, sistemli bir şekilde tüketim ürünlerinin hızla tüketilmesi, modasının geçip demode olması ironik bir şekilde kültürel değişime sebep olmaktadır. Bu değişim hem kişisel anıları hem de alışkanlık belleği açısından kültürel bir unutkanlığa sebep olmaktadır.[57] Bu noktada kültürel belleğin hem canlanmasına hizmet etmek hem de kültür ekonomisine teşvik etmek önemlidir. Özdemir'in dikkat çektiği gibi kültürel ürünleri için gerekli olan talebin yaratılması ve kitlesel tüketimin sağlanması için "ayartıcılardan" etkin şekilde faydalanılması gerekmektedir. Görsel ve işitsel medyada kampanya haberleri, medyadaki reklamlar, yarışmalar duyurular, seri yazılar, çekilişler gibi ayartıcılar kültür ekonomisine/endüstrisine yeni müşteriler bulmaktadır.[58] Yeni müşteriler bulmak demek pazarlama desteği demek ve zanaatkârın daha çok para kazanması ve de geleneğin sürdürülmesi anlamına gelmektedir.

Sosyal Faktörler

Kapalıçarşı, yalnızca bir fiziksel mekân olmaktan çok öte kültürel değerleri ve ekonomik sistemleri barındıran canlı bir organizmadır. Kapalıçarşı'daki geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliği mekân ve sosyal faktörler arasındaki güçlü bağa da dayanır. Bir başka deyişle geleneksel mesleklerin sürdürülmesinde sosyal ve çarşı boyutlarının da bir arada düşünülmesi gerekir. Çarşılar, geleneksel mesleklerin yaşatıldığı, toplumsal bileşenlerin ve kültürel değerlerin aktarıldığı bir zemindir. Eğitim, sosyal katılım gibi unsurlar geleneğin sosyal faktörleri arasında yer alır. Toplumsal yapıların ve kültürel bağların değişmesi de geleneksel mesleklerin toplumsal ihtiyaçları ve değerlerle uyum içinde güncellenmesi gerekir. Çünkü geleneksel ürünlerin

---

[57] Paul Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur*, çev. Kübra Kelebekoğlu (İstanbul: SEL, 2018), 136.

[58] Nebi Özdemir, "Kültür-Tüketim İlişkisi ve Kültür Ekonomisi", *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi* içinde, (Ankara: Hacettepe, 2012), 3 6.

sürekliliği, yalnızca ürünlerin üretimiyle değil aynı zamanda toplumun bu ürünlere ilgisi ve desteğiyle mümkündür.

Turizm de bu bağlamda önemli sosyal bir faktör olarak çıkar. Kapalıçarşı'daki geleneksel mesleklerin sürdürülebilirliği mekân ve sosyal faktörler arasındaki güçlü bağa dayanır. Turizm de bu bağlamda önemli sosyal bir faktör olarak çıkar. Yerli ve yabancı turistlerin Kapalıçarşı'ya ve geleneksel ürünlere olan ilgisi zanaatların yaşatılması, sürdürülmesi açısından kritik rol oynar. Geleneksel Türk sanatları ve zanaatlarının, yerel ürünlerin tanıtılması, kültürel değişim, ekonomik destek ve hatta ustaların yetişmesine olanak sağlar. Ancak burada fabrikasyon ürünlerin satışı sorun teşkil etmektedir. Çünkü bilinç ve ilgi sahibi tüketiciler olmadığı takdirde el sanatları ürünlerine talep olmayacaktır. Yerli ve yabancı turistlerin Kapalıçarşı'ya ve geleneksel ürünlere olan ilgisi zanaatların yaşatılması, sürdürülmesi açısından kritik rol oynar. Geleneksel Türk sanatları ve zanaatlarının, yerel ürünlerin tanıtılması, kültürel değişim, ekonomik destek ve hatta ustaların yetişmesine olanak sağlar. Ancak burada fabrikasyon ürünlerin satışı sorun teşkil etmektedir. Çünkü bilinç ve ilgi sahibi tüketiciler olmadığı takdirde el sanatları ürünlerine talep olmayacaktır.

Bu noktada bazı önlemler alınması gerekmektedir: Yerli ve yabancı turistlerin geleneksel el sanatlarını satın almaları konusunda bilinçlendirmek, zanaatkârların dükkânlarına ya da atölyelerine gitmelerini sağlamak adına yeni rotalar belirlemek önemli adımlar olarak görülebilir ve sürdürülebilirliğe katkı sağlaması mümkündür. Öte yandan turistler ve yerel halkın geleneksel sanatların atölyeleri hazırlamak üretim tekniklerin öğrenilmesi, bağın kurulmasına sebep olabilmektedir. Aktif üretim ve ticari mekâna dönüştürmek geleneksel meslekleri hem bir kültürel miras unsuru olarak korurken hem de ekonomik ve toplumsal açıdan yaşatılmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan her çarşıya gidişin alışveriş boyutu yoktur. Kapalıçarşı birer sergi yeri ya da müze özelliği de göstermektedir. Geleneksel mesleklerin birer müze objesi ya da sergi materyali gibi görülmesi geleneksel mesleğin sürdürülebilirliğini olumlu etkilediği söylenemez. Çünkü zanaatkârın ürettiği materyalden ekonomik gelir elde etmesi geleneksel mesleklerin sürdürülmesinde önemli etkendir.

Sonuç Yerine

Kapalıçarşı kompleks yapısıyla asırladır ticari merkez olmanın çok ötesinde kültürel aktarımın yapıldığı, kimliklerin yansıtıldığı, geleneklerin sürdürüldüğü bir merkez olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışmamızda, Kapalıçarşı ve çarşı etrafından konumlanış hanların, geleneksel mesleklerin, zanaatların sürdürülmesinde önemli bir payı olduğu görülmüştür. Çarşı, hem ulusal hem de uluslararası sanatçı ve zanaatkârların ürünlerini, eserlerini tüketiciyle buluşturmak için olanak sağlamaktadır. Ancak hanların üretim merkezi olması özelliği çalışmamız bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Hanlarda usta-kalfa-çırak ilişkisi geleneğin aktarılmasına hizmet eden bir akademi özelliğinin eskisi gibi olmasa da günümüzde hâlâ taşıdığı tespit edilmiştir. Ancak geleneğin aktarılmasının iyileştirilemeye muhtaç olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda geleneğin ustalarının mekânsal, ekonomik, sosyal şartlarının iyileştirilmesi ve tüketicilerin geleneksel zanaatlar hakkında bilinçlendirilmesi vb. geleneksel mesleklerin Kapalıçarşı ve hanlarda sürdürülmesinde daha etkili olacak tespit edilmiştir. Sosyal faktörler arasında yer alan turizm potansiyelinde ise turistler için yeni rotaların oluşturulması, geleneksel ürünler, eserler hakkında bilinçlendirilmesi, hem tüketici hem de üretici çıkarları göz önünde bulundurularak ekonomik önlemler alınması ürünlerin, eserlerin "pahalı" algısından sıyrılınılmasını sağlayacak böylece daha çok alışverişin olmasına olanak sağlayarak dolayısıyla geleneksel mesleklerin sürdürülmesine hizmet edecektir.

Bugüne kadar yapılan pek çok bilimsel proje, akademik toplantılar, yönetimler tarafından yapılan projeler Kapalıçarşı'nın somut ve somut olmayan özelliklerini iyileştirmiş olsa da geleneksel mesleklerin/zanaatların sürdürülmesi açısından hâlâ desteklenmeye, iyileştirilmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu nedenle zanaatkârlarla işbirliği halinde daha çok çalışılması ve teşvik edilmeleri gerektiği söylenebilir. Aynı zamanda çarşının fiziki yapısının korunması, onarılması, mimari şartların daha çok iyileştirilmesi geleneklerin sürdürülmesine hizmet edecektir. Fiziksel yapının korunması bir başka ifadeyle sosyokültürel, sosyoekonomik yapının da korunmasına olanak sağlayacaktır.

Hulasa buraya kadar verilen bilgilere dayanarak ifade edebilir ki; kültürel ve hafıza mekânları olan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi, Somut Kültü-

rel Mirasın kendisi, Somut Olmayan Mirasın da yaşatıldığı mekânlardır. Somut Kültürel Miras da olduğu gibi Somut Olmayan Kültürel Mirasın sürdürülebilirliğini de mekân-insan bağlantısı etkilemektedir. Zanaatın üretildiği, pazarlandığı bu mekânlar, Somut Olmayan Kültürel Mirasın sürdürülebilirliği hedeflerine katkı sağlamaktadır.

Hulasa buraya kadar verilen bilgilere dayanarak ifade edebilir ki; kültürel ve hafıza mekânları olan Kapalıçarşı ve hanlar bölgesi, Somut Kültürel Mirasın kendisi, Somut Olmayan Mirasın da yaşatıldığı mekânlardır. Somut Kültürel Miras da olduğu gibi Somut Olmayan Kültürel Mirasın sürdürülebilirliğini de mekân-insan bağlantısı etkilemektedir. Zanaatın üretildiği, pazarlandığı bu mekânlar, Somut Olmayan Kültürel Mirasın sürdürülebilirliği hedeflerine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Akcan Ekici, Sakine. "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri." Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.

Baş, Yaşar. "İstanbul Kapalıçarşısı (XV. VII. Yüzyıl)." Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2008.

Bayram, Mikail. *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilâtı)*. Konya: Damla Ofset Matbaacılık, 1994.

Connerton, Paul. *Modernite Nasıl Unutturur*. Çeviren Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: SEL, 2018.

Demir, Bünyamin. "XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü." Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Derdiçok, Nükte Sevim. "Kentte Mekânın Kültürel Anlamı: İzmir Tarihî Kemeraltı Çarşısı" Kent Folkloru içinde, Editör: Erkan Arslan, 101-119. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2023.

Doğan, Elif Tuğba. "İşin Anlamı ve Yaratıcı Emeğin Piyasada Konumlanması Bakımından Türkiye'de Zanaatkârlık: Cam İşçiliği Örneği." Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.

Eyice, Semavi. "Büyük Çarşı" Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, Editör: Ali Şükür Çoruk, 1-13. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2019.

Göregenli, Melek. *Çevre Psikolojisi İnsan Mekân İlişkileri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Gülersoy, Çelik. *Kapalıçarşının Romanı*. İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1979.

Gürz, Şahin. "Alışveriş Merkezlerinin Tarihi ve Kapalıçarşı'nın İncelenerek Modern Alışveriş Merkezleriyle Karşılaştırılması." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, 2014.

Gürçayır Teke, Selcan. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler." *Millî Folklor*, 120, (2018), 19-31.

İnalcık, Halil. "İstanbul'un İncisi: Bedesten" İktisat ve Din içinde, Hazırlayan: Mustafa Özel, 119-136. İstanbul: İz, 1997.

İnalcık, Halil. "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası" Dünya Kenti İstanbul/İstanbul- World City, 22-37, 1996.

İnalcık, Halil. "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u" Antik Çağdan XXI.

Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi I içinde Editör: Çoşkun Yılmaz, 36-71. İstanbul: İSAM, 2024.

Kanlıcıoğlu, Nur Kübra. "İstanbul Tarihi Şehir Dokusunda Ticaret Mekanları: Kapalıçarşı ve Historia AVM Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021.

Kıvrak, Nihan. "'Eski Kent Mekanlarının Canlandırılması' Bağlamında İstanbul Eminönü Hanlar Bölgesi'nde Mimari Tasarım İlkelerinin İrdelenmesi." Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Kurt, Gülay. "Tarih Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı." Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, Editör: Ali Şükür Çoruk, 55-85. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, 2019.

Küçükerman, Önder. "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı" Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, Editör: Ali Şükrü Çoruk, 13-55. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınlar, 2019.

Mantran, Robert. *XVI.-XVII. yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat.* Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren, 1965.

Marx, Karl. *Kapital 1.* Çeviren Mehmet Selik ve Nail Satılgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

Meyer, C. *People Who Make Things: How American Craftsmen Live and Work*. New York: Atheneum, 1975.

Mortan, Kenan ve Küçükerman, Önder. *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Çeviren Ülkü Sayın, İstanbul: YKY, 2021.

Oğuz, Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel, 2013.

Ölçer Özünel, Evrim. "Kültür Turizminde Yöresel ve Otantik Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine." *TURKISH STUDIES*, 6, 4, (2011), 255-262.

Ölçer Özünel, Evrim. *Gelecekten Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Grafiker, 2023.

Özdemir, Nebi. "Kültür-Tüketim İlişkisi ve Kültür Ekonomisi" Kültür Ekonomisi ve Yönetimi içinde, 27-43. Ankara: Hacettepe, 2012.

Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. Çeviren Funda Payzın, İstanbul: Ayrıntı, 2016.

Sennett, Richard. *Zanaatkâr.* Çeviren Melih Pakdemir, İstanbul: Ayrıntı, 2013.

Sönmez, Çiğdem Banu. "Kapalıçarşı'nın Fonksiyonel Değişimi." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.

"Türkiye'nin Ustaları" Google, Son güncelleme 19.09.2024. https://turkiyeninustalari.org/tr

"Türkiye'nin Ustaları", Google, Son güncelleme 19.09.2024. https://turkiyeninustalari.org/"tr/ustalar/kuyumculuk-sanati-mucevher-sanati/makbule-sema-bereketlioglu

Tüzel, Bilge. "UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerindeki El Sanatları Unsurları ve Ticaretleştirme." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020.

Yıldız, Tuna. "Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği." Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020.

KAPALIÇARŞI'NIN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ'NİN ESNAF TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ergün AKTÜRK*
Sena GÜLTEKİN**

Özet

FATİH SULTAN MEHMET'İN İSTANBUL'U fethi ile İstanbul'un bir finans ve ticaret merkezi haline getirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1461 yılında inşaatına başlanılan Kapalıçarşı günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Çarşı, Osmanlı Devleti döneminde sermayenin saklandığı kasaların bulunması şehirde ticaret yapan ve bir süreliğine ayrılan kişilerin mal varlığının korunması işlevini görmekteydi. Ayrıca saray hazinesinin saklanması, alışveriş merkezi ve ticaret merkezi olması açısından da ekonomide önemli bir yere sahipti. Günümüzde hala alışveriş merkezi olma özelliğini koruyan Kapalıçarşı'da kuyumcu, halıcı ve süs eşyaları satan bir dizi dükkân bulunmaktadır. Bunun dışında Kapalıçarşı altın ve döviz ticaretine de ev sahipliği yapmakta ve bu alanlarda tıpkı borsa gibi çalışmaktadır. Banka ve döviz bürosu gibi işlev gören bu çarşıda her an altın ve döviz alışverişi yapılmaktadır. Özellikle kuyumculuk sektöründe hem üretim hem de ticaret merkezi olan çarşı bugün de sektördeki önemini korumaktadır. Burada üretilen ürünler Türkiye'nin dört bir tarafına satılmaktadır. Buna ek olarak Kapalıçarşı'nın tarihi dokusu, esnafın kendine özgü yapısı ve satılan yerel ürünler İstanbul'a gelen turistlerin oldukça ilgisini çekmektedir. Bu durum ülkeye döviz girişinin artmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda burada yaşanan deneyim turistlerin kendi ülkelerinde sözlü reklam yapma olasılığını da artırmaktadır. Bu nedenlerle, Kapalıçar-

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, eakturk@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6925-1850.
** Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi, İİBF, sena.gultekin@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1860-8802.

şı'nın ekonomik boyutunun dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Ancak literatür incelendiğinde Kapalıçarşı'nın yeterince incelenmediği görülmüştür. Mevcut çalışma ile Kapalıçarşı'nın ekonomik boyutu incelenmiş ve bu kapsamda çarşıda dükkân işleten esnafla nitel görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde esnafın konu ile ilgili görüşleri alınmış daha sonra görüşmeler Maxqda paket programı ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapalıçarşı, Esnaf, Türk Ekonomisi, Kuyumculuk, Nitel Veri Analizi

Evaluation of the Place of the Grand Bazaar in the Turkish Economy by the Shopkeeper

Abstract

With the conquest of Istanbul by Fatih Sultan Mehmet, it was aimed to turn Istanbul into a financial and trade center. In this direction, the Grand Bazaar, the construction of which started in 1461, still maintains this feature today. During the Ottoman period, the bazaar functioned to protect the assets of people who traded in the city and left for a while by having safes where the capital was kept. It also had an important place in the economy in terms of storing the palace treasury, being a shopping center and trade center. The Grand Bazaar, which is still a shopping center today, has a number of shops selling jewelry, carpets and ornaments. Apart from this, the Grand Bazaar also hosts gold and foreign currency trading and works just like a stock exchange in these areas. In this bazaar, which functions like a bank and exchange office, gold and foreign currency are exchanged at any time. The bazaar, which is both a production and trade center especially in the jewelry sector, maintains its importance in the sector today. The products produced here are sold all over Turkey. In addition, the historical texture of the Grand Bazaar, the unique structure of the artisans and the local products sold attract the attention of tourists visiting Istanbul. This situation increases foreign currency inflow to the country. At the same time, the experience here increases the likelihood of tourists making verbal advertisements in their own countries. For these reasons, the economic dimension of the Grand Bazaar needs to be carefully examined. However, when the literature is examined, it is seen that the Grand Bazaar has not been sufficiently examined. The current study will examine the economic dimension of the Grand Bazaar and in this context, qualitative interviews will be conducted with shopkeepers operating shops in the bazaar. In these interviews, the opinions of the shopkeepers on the subject will be taken and then the interviews will be analyzed with the Maxqda package program.

Keywords: Grand Bazaar, Shopkeeper, Turkish Economy, Jewelry, Qualitative Data Analysis

Giriş

Roma, Doğu Roma ve Osmanlı olmak üzere üç imparatorluğa başkentlik yapan kentin merkezinde bulunan Fatih semti tarihi yarımadayı da içinde bulunduran yaklaşık 8.000-8.500 yıllık bir yerleşim merkezidir. İçerisinde saray, kilise, cami ve çarşılar bulunduran bu büyük semt her zaman ticaretin merkezi olmuştur. Yenikapı'da bulunan liman sayesinde ticari gemiler İstanbul'a gelmiştir. Ticaret sayesinde önemli bir kentsel yapılaşma sağlanmış ve ticaretin devamlılığını sağlayacak yollar yapılmıştır. Kara yolları limanlara bağlanmış, Roma döneminde bu yollar üzerinde alışveriş mekanları kurulmuştur. Osmanlı döneminde ise han ve çarşılar bu ticaretin devamlılığını sağlamıştır.[1]

Ayasofya'ya gelir sağlamak için Fatih Sultan Mehmet tarafından iki adet bedesten (Cevahir ve Sandal) inşa ettirilmiş ve bu bedestenler Kapalıçarşı'nın temelini oluşturmuştur. Daha sonra bu bedestenler etrafında açık pazarlar oluşmaya başlamıştır. Bu pazarların zaman içerisinde kapalı yerler haline gelmesi ile 250 yıl gibi bir sürede Kapalıçarşı tamamlanmıştır. Zaman içerisinde sürekli ekleme yapılması, yangınlar, onarımlar ve depremlerdeki yıkımlar nedeniyle dağınık bir yapıya sahiptir. Osmanlı döneminde üretim ve alışverişin merkezi konumunda olan çarşı ticari açıdan çok önemli bir yere sahipti.[2] Kapalıçarşı Osmanlı İmparatorluğu'nun hem kültürel hem de iktisadi yükseliş döneminde kurulmuş, bu dönemin etkisiyle oldukça hızlı bir biçimde merkez haline gelmiştir. Bu çarşı ticarete yön verecek şekilde kurulmasının yanında bir zanaat ve sanat mekânı olarak örgütlenmiştir. Çarşı aynı zamanda esnaf ve zanaatkârların örgütlenmesi ile yeni bir gelenek de oluşturmuştur. Bu örgütlenme ticari düzenlemelerin yanında sosyal ve ekonomik hayatta iyilik ve güzelliği de aşılamıştır. Çarşıda esnaf ve müşteriler arasında güven ortamı sağlanmasının yanında esnaf arasında da dayanışma kurulmuştur.[3]

---

[1] Meltem Özçakı, "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Alışveriş Mekânlarının Üç Yapı Üzerinden İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı ve Historia Alışveriş Merkezi," Şehir ve Medeniyet Dergisi 3, no.1 (2020): 393-416.

[2] Meltem Özçakı, "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Alışveriş Mekânlarının Üç Yapı Üzerinden İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı ve Historia Alışveriş Merkezi,"

[3] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması," Sketch: Journal of City and Regional Planning 5, no.01 (2023): 1-26. https://doi.org/10.5281/zenodo.8210448

Zaman içerisinde Haliç'in ticari statüsünü kaybetmesi, AVM kültürünün yaygınlaşması, şehrin oldukça fazla büyümesi gibi nedenlerle Kapalıçarşı merkezi özelliğini kaybetse de tarihi dokusunu hala koruması, turistik bir mekân olması ve altın ve döviz gibi kıymetlerin satış merkezi olması açısından hala önemini korumaktadır. Buna ek olarak son dönemde üretim merkezi olması özelliğini büyük oranda kaybetse de alışveriş merkezi olarak hala önemli bir yere sahiptir. 19. yy itibariyle geleneksel üretim Tarihi Yarımada'da bulunmaya devam etse de endüstriyel üretim kent sınırlarına ve geniş alanlara doğru kaymıştır. Tarihi bölgede küçük ve orta boyutlu sermaye kalmaya devam etmiştir. Küçük çaplı üreticiler global koşulların değişmesi ile yok olmaya mahkûm olmuştur.[4]

Çarşı çok katmanlı ve çok boyutlu bir kültürel yapıdır. Alışveriş mekanları tarih boyunca insanların toplandığı yerler olmuştur. Bu bağlamda Kapalıçarşı ilk kurulduğu andan itibaren hem bir ticaret hem de kültür merkezi olmuştur. Zanaat ve sanatın bu bölgede gelişmesi ile beraber üst düzey bir kültür oluşturmuştur. Kapalıçarşı günümüz alışveriş merkezlerinden farklı olarak sosyal ilişkiler kurulmasına imkân sağlamaktadır. Pazarlık ve kişiye özel üretim gibi unsurlar tüketiciyi çarşının bir parçası haline getirmektedir. Bu durum özellikle mücevher satışında görülmekte, bireylerin zevk ve kültürel tercihleri kişiye özel üretim parçalarına yansımaktadır.[5] Kapalıçarşı ticaret organizasyonu ve üretimin kolaylaştırılması için her bir cadde ve bölgede belli bir zanaat olacak şekilde dizayn edilmiştir. Bu durum aynı zamanda loncalar tarafından fiyat ve ürün kalitesinin kontrolü için de oldukça yararlı olmuştur.[6]

1980'lerde Türkiye'nin liberal politikaları benimseyerek yurt dışına açılması ile beraber altın ve döviz piyasasının kalbi Kapalıçarşı'da atmaya başlamıştır. Yurt dışına açılma ile beraber dövize olan talep hızla artmış bu da döviz bürolarının sayısında bir artışa neden olmuştur.[7] Günümüz-

---

[4] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması,"

[5] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması,"

[6] Bilge Köroğlu, Tanyel Eceral ve Aysu Uğurlar, "The story of a jewelry cluster in Istanbul metropolitan area: grand bazaar (Kapalıçarsı)," Gazi University Journal of Science 22, no.4 (2009): 383-394.

[7] Bilge Köroğlu, Tanyel Eceral ve Aysu Uğurlar, "The story of a jewelry cluster in Istanbul metropolitan area: grand bazaar (Kapalıçarsı),"

de de devam eden bu durum sayesinde kuyumculuk sektörü çarşıda hızla gelişmiştir. Özellikle el işlemesi ürünler dünya pazarında önemli bir yerde bulunmaktadır.

Zanaatçılık Türkiye'de hala usta-çırak geleneği ile devam etmektedir. İstanbul'un kültürel, tarihi ve ekonomik bir merkez olması bu geleneğin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, İstanbul yaratıcı endüstrileri ve üretim yetenekleri nedeniyle dünyanın dört bir yanından tasarımcıları kendine çekmektedir. Zanaat üretimi, çoğunlukla şehir merkezinde olmak üzere çeşitli mahallelerde oluşan kümelerden oluşmaktadır. Kapalıçarşı yıllardır kuyumculuk sektörü ve diğer el sanatları için merkezi bir yer olmuştur. Ancak insanlar giderek daha çok alışveriş merkezlerini tercih ettiğinden, Kapalıçarşı nispeten daha az popüler ve daha az ziyaret edilen bir yer haline gelmiştir.[8]

Kapalıçarşı kuruluşundan günümüze kadar geleneksel el sanatlarının merkezi olmuş ve bu durum tarihsel süreçte çarşının kimliğini oluşturmuştur. Özellikle kuyumculuk sektörü çarşının tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Kapalıçarşı kuyumculuk sektörünün geliştiği en önemli merkezlerden biridir. Hem üretim hem de ticari boyutunda merkezi bir yere sahiptir. 1980'lerde liberal politikalara geçilmesiyle beraber el yapımı ürünler yerini daha çok imalata yönelik ürünlere kaydırmıştır. Bu dönemde Kapalıçarşı döviz ve altın piyasasının kalbi haline gelmiştir. Aynı zamanda altın ve gümüş işçiliği, zengin bir ticaret ve üretim fonksiyonu olmuştur.[9] Bu bölgede gümüş işleme sanatı, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'dan gelen gümüş ustalarının Kapalıçarşı çevresine yerleşmesiyle gelişmiştir. Bu ustalar belirli bir ahlaki kod ve usta-çırak ilişkileriyle yeni nesillere aktarılan bir gelenek geliştirmişlerdir.[10]

Kuyumculuk birçok alt dalı olan ve uzmanlık gerektiren bir sektördür ve Kapalıçarşı'nın kuruluşundan itibaren günümüze kadar çarşıda varlığını devam ettirmiştir. Burada emek yoğun üretim yapılmaya devam et-

---

[8] Berilsu Tarcan ve Ayça Tunç Cox, "An Apprenticeship Project: Silversmithing in Kapalıçarşı (the Grand Bazaar." Craft Research 10, no.1 (2019): 91-119.

[9] T. Özelçi Eceral, B. Armatlı Köroğlu ve Aysu Uğurlar, "Kuyumculuk Kümeleri: İstanbul Kapalıçarşı ile Dünya Örneklerinin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi," Ekonomik Yaklasim 20, no.70 (2009): 121-143. https://doi.org/10.5455/ey.10683

[10] Berilsu Tarcan ve Ayça Tunç Cox, "An Apprenticeship Project: Silversmithing in Kapalıçarşı (the Grand Bazaar."

mektedir. Kapalıçarşı altın ve mücevher üretimi tüm Türkiye'yi etkileyecek güce sahiptir. Türkiye'de en çok üretim ve ihracat yaparak öne çıkan 10 kuyum firmasının 9'u burada bulunmaktadır. Bununla beraber dünya ticaretinde de önemli bir yere sahiptir. Burası aynı zamanda tarihsel bir kültür oluşturmuş, ince işçiliğin ve 'Kapalıçarşı Ekolü' denilen mücevher tarzının temsilcisi olmuştur. Bu ekol çarşı kurulduktan sonra uluslararası arenada yer edinmesi için dönemin en iyi usta ve zanaatkarlarının getirilmesi ile oluşmuştur. Bu ince işçilik Ermeni ve Süryani ustalar eliyle sürdürülmüş ve zamanla ünü yayılmıştır.[11] Kapalıçarşı'da mücevher üretiminin hızla artması ile beraber şehrin merkezinde bu kadar büyük bir üretim alanı olması sorun oluşturmaya başlamıştır. Üretim süreçlerinde kullanılan kimyasalların artan tüketimi, çarşıda ve yakınında kirliliğe neden olmuştur.[12] Daha sonra ise çıkarılan bir kanunla kuyumcu atölyeleri Kuyumcukent'e taşınmak zorunda kalmıştır. Burası büyük firmalar için seri üretim merkezi olarak çalışmaya başlamıştır. Ancak her ne kadar Kuyumcukent koşulların iyileşmesi ve maliyetlerin düşürülmesi için önemli bir yer olsa da Kapalıçarşı tarihsel birikimi ve geleneksel üretimi ile sektörün ve zanaatın merkezi olmaya devam etmektedir.[13]

Kapalıçarşı alışveriş turizmi açısından da oldukça önemli bir yerde bulunmaktadır. Çarşının tarihi ve kültürel dokusu yerli ve yabancı turistleri kendisine çekmekte, buranın kendine has bir adabının olması ve yerel ürünleri satması da ilgi çekici olmaktadır. Mevcut çalışma ile Kapalıçarşı'nın ekonomik boyutu incelenmeye çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde literatür taraması verilecek daha sonra yöntem ve analiz kısmı yer alacaktır. Son olarak sonuç bölümü ile çalışma noktalandırılacaktır.

Literatür İncelemesi

Bayar ve Erbey[14] tarafından yapılan çalışmada kuyumcuların Kuyumcu-

---

[11] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması,"

[12] Bilge Köroğlu, Tanyel Eceral ve Aysu Uğurlar, "The story of a jewelry cluster in Istanbul metropolitan area: grand bazaar (Kapalıçarsı),"

[13] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması,"

[14] Berfin Bayar ve Y. Dilek Erbey, "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması,"

kent ve Kapalıçarşı'da kümelenmesi ve geçirdiği mekânsal değişim incelenmiş ve bu kapsamda kuyumcular ile görüşmeler yapılmıştır. Köroğlu vd.[15] de benzer şekilde Kapalıçarşı'daki kuyumcu kümelerini incelemişlerdir. Eceral vd.[16] ise çalışmalarında Kapalıçarşı kuyumculuk kümesinin yapısı ve dinamiklerini incelemişlerdir. Tarcan ve Tunç Cox[17] tarafından yapılan çalışmada geleneksel zanaat yöntemleri ve çağdaş tasarımlarla ilişkisi incelenmiş ve saha çalışması yürütülmüştür. İstanbullu Dinçer ve Kanay[18] yaptıkları çalışmada Kapalıçarşı'nın alışveriş turizmi bakımından güçlü ve zayıf yönlerini incelemişlerdir. Çalışmada yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla 25 esnaf ile görüşülmüştür.

Literatürde çeşitli alışveriş mekanlarının karşılaştırıldığı çalışmalar bulunmaktadır.[19] Erşahin ve Demirkol[20] tarafından yapılan çalışmada ise alışveriş turizmi kapsamında müşterilerin online şikayetleri incelenmiştir. Bunun dışında sözlü tarih çalışması ile geçmişten günümüze Kapalıçarşı kuyumcularının iş geleneğinde farklılıklar olup olmadığı incelenmiştir.[21] Ayrıca Kapalıçarşı'yı mekânsal bazda inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.[22]

Mevcut çalışma ile literatürde birkaç boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Öncelikle Kapalıçarşı ile ilgili oldukça sınırlı sayıda çalışma olması ve bu çalışmaların genelde binanın kendisi ve turizmle ilgili olması çarşı-

---

[15] Bilge Köroğlu, Tanyel Eceral ve Aysu Uğurlar, "The story of a jewelry cluster in Istanbul metropolitan area: grand bazaar (Kapalıçarsı),"

[16] T. Özelçi Eceral, B. Armatlı Köroğlu ve Aysu Uğurlar, "Kuyumculuk Kümeleri: İstanbul Kapalıçarşı ile Dünya Örneklerinin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi,"

[17] Berilsu Tarcan ve Ayça Tunç Cox, "An Apprenticeship Project: Silversmithing in Kapalıçarşı (the Grand Bazaar."

[18] Füsun İstanbullu Dinçer ve Kanay Deniz, "Kapalıçarşı'da Gerçekleştirilen Alışveriş Turizminin Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi," Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1, no. 2 (2017): 1-18.

[19] Meltem Özçakı, "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Alışveriş Mekânlarının Üç Yapı Üzerinden İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı ve Historia Alışveriş Merkezi,"

[20] Ezgi Erşahin ve Şehnaz Demirkol, "Alışveriş Turizmi Kapsamında Kapalıçarşı Ziyaretçilerinin E-Şikâyetleri Üzerine Bir Araştırma," Turar Turizm ve Araştırma Dergisi 9, no.1 (2020): 4-25.

[21] Refika Bakoğlu, "Geçmişten Günümüze Kapalıçarşı Kuyumcularının İş Gelenekleri ve Büyüme Mekanizmaları: Sözlü Tarih Çalışması," İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi 45, (2016): 133-139.

[22] S. Mihriban Güral Seyhan, "Tarihsel Çevre Peyzajları Kapsamında Anadolu'daki Ticari Yapı Tipolojilerinin İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Örneği," Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture 3, no.1: 1-22.

nın diğer özelliklerini vurgulama konusunda önemli bir eksikliktir. Mevcut çalışma ile Kapalıçarşı'nın ekonomik boyutu incelenecek, bunun yanında Kapalıçarşı özelinde de incelemeler yapılacaktır. Bir diğer katkı ise araştırma metodolojisidir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde büyük bir kısmının teorik olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmada esnaf ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, bu sayede işin merkezinde olan kişilerden görüşler alınarak Maxqda paket programı ile analiz edilmiştir. Ayrıca Kapalıçarşı ile ilgili verinin kısıtlılığı bu alanda analiz yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Bu çalışma ile oldukça kapalı bir alandan veri toplanması ve ekonomik boyutlarının incelenmesi sağlanmıştır.

Yöntem ve Analiz

Yöntem

Araştırma nitel veri analizi ile yapılmış ve veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmıştır. Bu form ile veri toplanmadan önce alandan esnaf ve öğretim üyeleri ile sorular incelenmiştir. Bu sorular bir ölçekten alınmadan doğrudan yazarların merak ettikleri konuları ön plana çıkaracak şekilde hazırlanmıştır. Daha sonra görüşmelere katılacak kişiler kar topu örneklem ile belirlenmiştir. Bu yöntem evreni oluşturan birimlere erişmenin zor veya evren hakkındaki eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır.[23] Kapalıçarşı esnafındaki herkesin bu tarz görüşmeleri rahatlıkla kabul etmemesi bu örneklem seçimini gerekli kılmıştır. Görüşmeler Sena Gültekin tarafından telefonla uzaktan yapılmış, bu sırada ses kaydı alınmıştır. Ses kaydı alındığı daha önceden bilgilendirme yapılan kişilerin rızasına uygun olarak alınmıştır. Ses kaydına dahil olmak istemeyen kişiler örneklem dışında tutulmuştur. Katılımcıları rahatsız etmemek adına kişisel hiçbir soru sorulmamış, sadece esnaflık süreçleri ile ilgili bilgiler alınmıştır. Esnaflık süresi ile ilgili sorulan soru ise Kapalıçarşı'ya ne kadar hâkim olduğunu anlama amacıyla sorulmuştur.

Çalışma kapsamında 14 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler yazar tarafından doygunluğa ulaşıldığı düşünülerek burada kesilmiştir. Katılımcıların hepsi erkeklerden oluşmaktadır. Genelde ilkokul ve lise mezunu olan bu katılımcılar zorunlu eğitimini tamamladıktan sonra çıraklığa başlamış-

[23] Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme," Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7, no.1 (2018): 231-274.

tır. Analiz sürecinde konuşmalar Word dosyasına aktarılmadan doğrudan ses kayıtları üzerinden kodlama yapılarak sürdürülmüştür.

Analiz

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorular sorulmuş ve bu sorular yanında parantezle verilen şekilde kodlanmıştır.

- Bize biraz kendinizden bahseder misiniz? (Kaç senedir esnaf, kaç senedir Kapalıçarşı'da, hangi sektörde) (Esnaflık Süresi, Esnaflığa Başlama, Sektör)
- Sizce Kapalıçarşı bir cazibe merkezi mi? İnsanları Kapalıçarşı'ya çeken nedir? (Kapalıçarşı'nın Cazibe Merkezi Olması)
- Müşterilerinizin belli bir portföyü var mı? (Turist-Türk, zengin-orta halli, yaşlı-genç gibi) (Müşteri Portföyü)
- Turist müşterileriniz nasıl alışveriş yapıyor? Genelde döviz olarak mı ödeme yapıyorlar? Sizce müşterilerinizin turistlerden oluşması ülkeye döviz girişi sağlıyor mu? (Turistlerin Ödeme Şekli, Döviz Girişi)
- Kapalıçarşı esnafı olmanızın avantajları ve dezavantajları nelerdir? (Kapalıçarşı Esnafı Olmanın Avantajları, Kapalıçarşı Esnafı Olmanın Dezavantajları)
- Burada bulunan esnafın önündeki en büyük tehdit nedir? (Kapalıçarşı Esnafının Önündeki Tehditler)
- Sizce Kapalıçarşı'nın Türk ekonomisindeki yeri nedir? (Kapalıçarşı'nın Ekonomideki Yeri)
- Hangi düzenlemeler yapılsa ekonomiye daha çok katkısı olurdu? (Yeni Düzenlemeler)
- Kapalıçarşı'nın altın-döviz piyasasının kalbi olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu durum sizi nasıl etkiliyor? (Altın Ve Dövizin Kalbi)
- Sizce buradaki hangi sektör daha gelişmiş? Neden? (Kapalıçarşı'daki En Gelişmiş Sektör)
- Sizin sektörünüzde Türkiye'nin diğer şehirleri veya yurt dışı ile ticaret yapma olanağınız oluyor mu? (Ticaret İmkânı)
- Günümüzde çok fazla AVM ve online satış yapan siteler var. Bu durum sizin ticaretinizi etkiliyor mu? (Kapalıçarşı'nın Cazibesini Kaybetmesi)

Bunlara ek olarak katılımcılar Kapalıçarşı'nın çeşitli sorunları ve ekonomik sorunların Kapalıçarşı'ya olan etkilerinden de bahsetmiş bunlar da ayrıca kodlanmıştır. Şekil 1 kodların 14 görüşmede kaç kere kodlandığını

göstermektedir. Buna göre katılımcıların sorulan soruların çoğuna cevap verdiği görülmektedir.

Şekil 1: Kod Frekansları

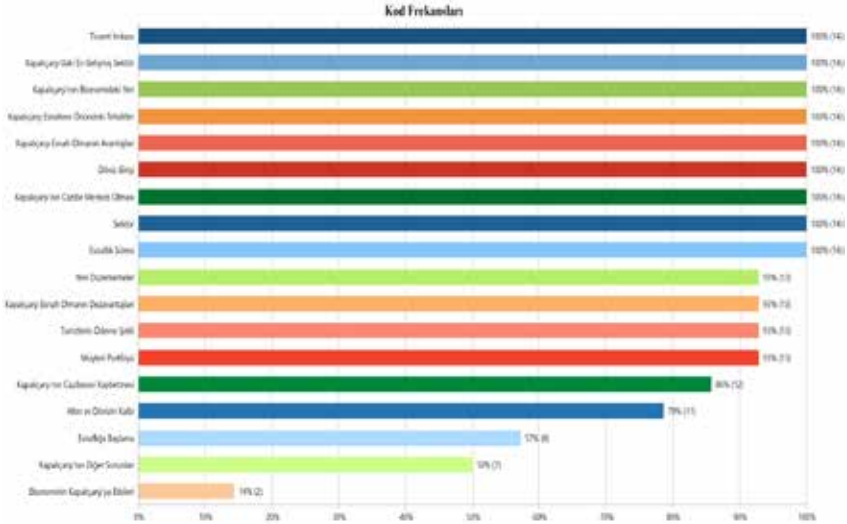

Şekil 2 ise bütün kodlu bölümler içerisinde hangi kodlamanın ne kadarlık bir yüzdeye sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre, en çok Kapalıçarşı Esnafı Olmanın Avantajları ve Kapalıçarşı'nın Cazibe Merkezi Olması konuları üzerinde durulurken, en az Ekonominin Kapalıçarşı'ya Etkileri üzerinde durulmuştur.

Şekil 2: Kodlu Bölümler Frekansı

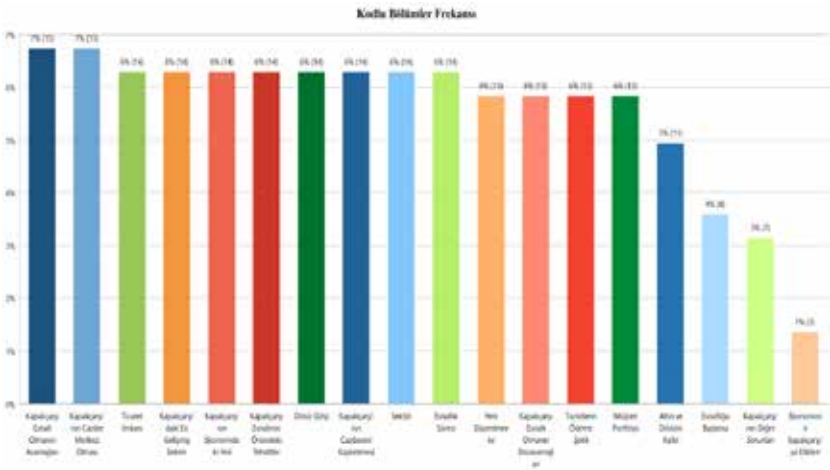

Nitel kodlamalar sonucunda Tablo 1'deki özet tablosuna ulaşılmıştır. Bu tablo bireylerin sorulan soruyla ilgili yorumlarını özet olarak sunmaktadır. Sütunlardaki sayılar kişileri yansıtmaktadır. Tablo incelendiğinde örnekleme alınan esnafın çok uzun süredir çarşıda çalıştığı ve işe küçük yaşlarda başladığı görülmektedir. Görüşme yapılan kişiler Kapalıçarşı'nın büyük bir kısmını oluşturan kuyumcular ve üreticilerden oluşmaktadır. Esnaf Kapalıçarşı'nın cazibesini korumasını büyük oranda tarihi yapısına bağlamıştır. Ancak bu cazibenin yavaş yavaş ortadan kaybolduğu, bu durumun ise genellikle çarşıda geleneğin kaybedilmesi ve online satış imkanlarının artmasına bağlanmıştır. Ayrıca çarşının reklamının yeterince yapılmaması ve çevresiyle ilgili yaşanan sorunlar da bu cazibenin kaybolmasına neden olmaktadır. Özellikle ulaşım ve park sorunu çarşının ticaretini etkilemektedir. Müşteri portföyüne bakıldığında ise her kesimden insanın olduğu vurgulanmıştır. Ancak gençlerin çarşıya çok ilgi göstermediği ve bu kişilerin ilgisini çekecek adımların atılması da gerekli görülmüştür. Çarşı esnafı olmanın bir dizi avantajı sayılmış ve çarşının bir nevi üniversite olduğu görüşü sıklıkla dile getirilmiştir. Özellikle yeni kültür öğrenme, kendini geliştirme, kolay erişilebilir olma ve ticaretin merkezinde olma sıklıkla vurgulanmıştır. Buna karşın çarşı esnafı olmanın kapalı ve küçük bir ortamda olması, altyapı sorunları ve maliyeti gibi dezavantajları üzerinde durulmuş ama genel olarak büyük bir dezavantajı belirtilmemiştir. Bunun dışında çarşı adabında yetişmeyen kişilerin turistlere kötü davranması, çok fazla sahte mal satılması ve çarşı dışında seyyar satıcıların turistlere zorla mal satmaya çalışması da Kapalıçarşı'nın müşterisini kaçırdığı ifade edilmiştir.

Tablo1: Özet Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7
Esnaflık Süresi	70'lerden beri esnafız ve 85'ten beri bu dükkandayız	25 yıl	4 yıl	22 yıl	Yaklaşık 10 senedir şahsen esnafım	44 yıl	7 yıl
Esnaflığa Başlama	Burası baba ocağı ben de 35 senedir buradayım	Baba mesleği		Çıraklıktan yetişme	Dedemden beri kuyumcuyuz	İlk okulu bitirdiğim hafta ustamın yanında çırak olarak başladım	6 yıl önce ü sitede öğre ken çırak o başlama
Sektör	Kuyumculuk tamiri	Kuyumculuk	Kuyumculuk	Kuyum	Altın toptancısı	Kuyumculuk imalatı	Döviz ve ku culuk
Kapalıçarşı'nın Cazibe Merkezi Olması	Burası bir cazibe merkezi, dünyanın en büyük ticaret yapılarından biri. Ama esnaflık ve ticaret kafa yapısı değişmezse bu durum değişir. Esnaflıkta ve insanlarda bozulma var. Ticari anlayış, komşuluk ilişkileri maddiyata dayandı. Çakma ürün çok fazla ve gayri resmi para çok oluyor. Böyle giderse cazibe merkezi olmaktan çıkacak	Burası tarihi bir yer, bu deneyim için geliniyor. Alışverişi rahat	Tarihi ve iç ambiyansı önemli. Eski kültürü ve Osmanlı'yı merak eden turistler geliyor	Tarihi yapısı insanları kendine çeken en önemli unsur	Kapalıçarşı dünyadaki ilk AVM, bu tarihi doku ve esnafı sayesinde bir cazibe merkezi	Kapalıçarşı artık eskisi gibi cazibe merkezi değil.	Para piyasa hala çok et Çarşının al eksik olmas rağmen bin ruhu ve gel insanları o tutuyor. Sö senettir ve ilişkileri çok lişmiştir. Tu açısından i insanı çeke yapısı var. bina çok et ve labirent yapısı çok i

	8	9	10	11	12	13	14
	Tam olarak esnaf değilim, yöneticilik yapıyorum ama 4 senedir sektördeyim	20 yıl	30 yıl oldu, on yıldır da kendi işletmemi çalıştırıyorum	5 yıl	54 yıldır sektördeyim 34 yıldır da dükkanım var	17 yıl	19 yıl
niver- nciy- larak		15 yaşında başladım					Bu iş baba mesleği, babam yaklaşık 45 yıldır çarşıda çalışıyorum. Başkasının yanında işe başladım 11 yaşında. Askerlikten sonra da kendi işimde çalıştım
uyum-	Kuyumculuk	Kuyumculuk	Kuyumculuk	Mücevher	Kuyumculukta önce imalatçılık yaptım. Şimdi dolar ve ziynet satışı yapıyorum	Kuyumculuk	Kuyumculuk
asında kili. tyapısı sına anın eneği rada z insan k ge- urizm se en bir Tarihi kileyici gibi lginç	Tarihi bir miras var. Ticaretin ustalarının yetiştiği yer. Ambiyansı çok güze, eşsiz bir mekân. Buradaki düzen derslerde bile okutuluyor. Kuyumculuk denince burası akla geliyor, en eski ve en iyiler burada	En büyük nedeni tarihi dokusu, hala dünyanın en büyük kapalı alışveriş merkezi. 3 bin üzerinde dükkân var. Turizm için çok önemli. Yabancı turist için hala cazibe merkezi. Ama yerli müşteride öyle değil. Eskiden buraya gelip fiyat alıp ürün seçerlerdi. Online alışveriş ile bunu yapıyor artık	Tarihi ve değişik bir havası var. Aradıkları çoğu şeyi bulabiliyorlar. Eskiden semtlerde mağazalar yokken hep buradan alınırdı. O gelenek de hala var. Turistlerde çok rağbet ediyor	İmitasyon mallar ve lokumcular gibi kişilere rağmen hala gerçek esnaflar var. Osmanlı'dan beri çok önemli bir yer	Burası çok büyük bir ticaret merkezi ve sektörün ana damarları burada	Tarihi, mistik havası, eski esnaflığı, çek ve senet olmadan borç-alacak ilişkisi olması hepsi cazibedir. Osmanlı'dan kalan tek meslek. Burası bir üniversite	İstanbul›un ticaretinin döndüğü yer. Her sektör var ve yan yana çalışıyor. Bu nedenle cazibe merkezi

Kapalıçarşı'nın Cazibesini Kaybetmesi	Bizi çok etkilemedi ama mağazacılığı çok etkiliyor	Online satışlar ticaretimizi fazla etkilemedi. İnsanlar buralarda araştırma yapıyor ama yine de dokunarak görerek almak istiyor	Online satış bizi çok etkiledi. Gençler buraya gelmeden sosyal medyadan alışveriş yapıyor. Ama AVM o kadar etkilemedi	Online alışveriş nedeniyle insanlar artık sadece gezmeye geliyorlar. Esnaf farklı semtlerde dükkân açtı. AVM'ler nedeniyle kişiler artık bu kadar uzun yollar aşıp çarşıya gelmek istemiyor. Ayrıca trafik de sorun oluşturuyor. Bu nedenle satışlar düştü.	Kapalıçarşı artık çoğunlukla nihai alıcıya satış yapamıyor. AVM ve semt dükkanları buradan alıp kendileri son tüketiciye satıyorlar. Ama online siteler ve AVM'ler bize zarar vermedi. Önemli olan son tüketiciye ulaşmak	Taklit ürün çok fazla ve her yerde kuyumcu açılması nedeniyle aynı ürünler var. Eskiden sadece kuyumcu yoktu başka meslekler de vardı ve bunlar birbirini tamamlardı. Mesleklerin kaybolması zarar verdi. Bu nedenle Mısır Çarşısı, Kapalıçarşı'nın önüne geçti. Online satış yerleri ve AVM'ler bizim ticaretimizi etkilemiyor. Siz işinizi düzgün yaparsanız sorun olmaz. İnsanlar da bilmediği yerden bir şey almaz.	Gelenler ge yaşlı kesim kuşağının i çekmiyor. C de gezmeyi etmiyorlar
Müşteri Portföyü		Burada belli bir grup yok hem Türk hem yabancı turisti çekecek cazibesi var	Orta yaş ve üzeri müşterilerimiz oluyor genelde. Gençler altına önem vermiyor artık. Sadece mekânı görmeye geliyorlar	Her sınıf ve gruptan insan geliyor	Biz toptancı olduğumuz için genelde müşterilerimiz yerli halktan oluşuyor	Ürün yelpazemiz de müşteri yelpazemiz de çok geniş, her kesimden müşteri var	Ben çırakke ABD ve Du gibi ülkeler kalbur üstü lar gelirdi. A ülkedeki ek nomik ve si düzen bozu Balkanlar v gibi daha d ülke grupla gelmeye ba Para birimi ğerinin düş yabancıyı ç de süper ze ler kalabalı şikâyet etti gelmiyor. Y bancılarda yerlilerde o ve üzeri gel gençlerin il çekmiyor
Turistlerin Ödeme Şekli		Döviz ve TL ile alışveriş yapan da var	Döviz ve kredi kartı	Turistler genelde kredi kartı ile alışveriş yapıyor	Çarşı içinde döviz büroları yaygınlaşsa da genelde dövizle alışveriş yapıyorlar	Dövizle	Genelde dö işlem yapıy Döviz büros dan çevirer var ama ge esnaf döviz eder
Döviz Girişi	Çok ciddi döviz girişi oluyor. Ancak esnaf ve yönetim beraber hareket etse ve kaliteli bir yaklaşım olsa tarihi yarımada üzerinden 3 kat daha fazla giriş olabilir	Ciddi bir giriş sağlıyor. Döviz harcamak daha kolay. TL'de sıfırlar çok olunca anlaşılması zor oluyor	Türkiye'ye döviz bir turizmden giriyor bir de Kapalıçarşı gibi böyle mistik yerlerden giriyor	Enflasyonun yüksek olması nedeniyle son yıllarda altın fiyatları da çok yükseldi. Bu durumdan turistler de çok fazla etkilendiği için ülkeye döviz girişi düştü	Kapalıçarşı'daki ürünlerin fiyatlarının yüksek olması nedeniyle yüksek miktarda döviz girişi sağlıyor	Ciddi bir döviz girişi olduğunu düşünmüyorum	Turizm bac sanayi ve b gelen döviz ye'nin döviz nı kapatma çok önemli

enelde , Z lgisini Genel- i tercih	AVM dükkanları pahalı olduğu için herkes gidip dükkân açamaz. Bu nedenle oralar bizi ticari olarak etkilemiyor. Ama online alışveriş çok yaygınlaştı son zamanda. Bu bizi kötü etkilemiyor çünkü orada satış yapanlar ürünleri bizden alıyorlar. Bu da bizi daha fazla insana ulaştırır			Online alışverişte ürünün kapıya gelmesi ticarete sekte vurdu ama buralardan dolandırıcılar da çıkabiliyor	AVM gibi yerler bizi etkilemez çünkü Kapalıçarşı semtlere göre çok ucuzdur. En uzak semtteki bile kalkıp buraya gelir	İnternet ticareti etkiliyor. Online satışta iade imkânı olduğu için bunu kötü kullananlar var. Alıp özel gününde takıp iade ediyor. O nedenle internet sektöre darbe vuruyor. Kıymetli madenler yerinden alınmalı	İnternet ve sosyal medya satışları bizi çok etkiliyor. Buralardan insanlar evden satış yapıyor. Bizim dükkân ve çalışan maliyetlerimizden ötürü fiyatlar farklı oluyor. Bu nedenle insanlar onları seçebiliyor. Ama bizdeki ürünler sertifikalı iken onlar nasıl bilinemez. Garantisi yok gerçek olduğuna dair. Pandemiden sonra bu çok arttı. Ama AVM etkilemez çünkü onun müşterisi farklı. Buranın ayrı bir müşterisi var
en bai den insan- Ama ko- yasi ulunca e İran üşük rı aşladı. nin de- mesi ekse engin- ktan ği için a- ve rta yaş liyor, gisini	Burada 14 ayar da ürün var 24 ayar da oldukça ince ve düşük gramajlı ürün de alınabilir büyük ve ağır şeyler de. O nedenle her kesimden müşterimiz var	Buraya tabi ki belli bir harcama gücü olanlar geliyor, sonuçta ürünler her zaman günlük hayatta kullanılacak şeyler değil. Ama yerli ve yabancı turistlerin geleceği ilk üç yerde. Yerliler genelde altın alırken, yabancılar hediyelik eşya ve halı alıyor. Son dönemde şeker, çikolata ve tatlılara da yabancılarda rağbet var	Vitrinde ürünü görüp beğenen herkese satış yapıyoruz o yüzden herkes müşterimiz olabiliyor	Her gruptan müşteri var	Müşteriler karışıktır. Yerli de yabancı da ticaret ve alışveriş için buraya gelir	İç piyasaya çalıştığımız için tamamen Türk. Ama orta halli aile de olur çok zengini de olur. Genelleme yapamayız	Biz perakende satış yapmadığımız için bize genelde Anadolu esnafı geliyor ama perakende satış yapan yerlere her grupta insan gelir
vizle orlar. sun- n de nelde kabul	Genelde dövizle ya da TL karşılığı ile yapılıyor. Türkiye'den alışveriş yapmak avantajlı olduğu için herkes buradan alım yapmak istiyor	Genelde ülkelerinden çıkarken az bir dövizle çıktıkları için kredi ve banka kartı kullanıyorlar	Döviz	TL ve döviz	Turistler genelde dövizle alışveriş yapar ve orijinal takı ve has altın alır	%99'u dövizle ödeme yapar	%80 dövizle ödeme yapılır
asız uraya Türki- açığı- sında	Biz ihracat yaptığımız için ciddi bir döviz girişi var	Turistler ciddi döviz girişi sağlıyor	Katkı sağlıyor	Ülkeye döviz girişi sağlıyor	Turistler döviz girişi sağlıyor ama onun dışında biz yurt dışına mal da satıyoruz. Bu da döviz girişi sağlar	İstanbul'a gelen bir turistin ilk geleceği yer burası ve gelince alışveriş yapar. O yüzden çok döviz girişi olur	Burada sadece altın olarak düşünmemek lazım. Yediği yemeği bile dövizle ödüyor. Özellikle yaz aylarında ciddi bir giriş sağlıyor

Kapalıçarşı Esnafı Olmanın Avantajları	Babam buraya bir giren pişman bir de girmeyen pişman derdi. 7 dil bilen esnaf var. Burası çok farklı bir yer. Çarşı yeni başka bir dünya, üniversite gibi. Başka yerde öğrenemeyeceğin şeyleri öğrenebilirsin	Her gün değişik bir insanla tanışıyorsun	Esnaf burada çok eski olduğu için eski Osmanlı beyefendilerini görüp örnek alıyorsun. Mülk sahipleri çoğunlukla Ermeni ve Süryani kökenli olduğu için çok fazla kültür ve milletten insanla tanışıyorsun	Turistlerle iç içe olmak yeni kültürler tanımaya ve ufkunu geliştirmeye yardımcı oluyor. Onlardan gördüklerimizden ilham alarak yeni tasarımlar yapabiliyoruz	Kapalıçarşı bir üniversite gibi, burada işe başlayan ve öncesinde sıkılgan olan çıraklar bir süre sonra girişken ve atik hale geliyorlar.	Burası bir üniversite, çıraklar ustasından ne görürse onu yapar. Rol model alırlar. Yeni başlayan çırak insanlarla nasıl konuşacağını burada öğrenir	Burası bir k veya aile üy gibi, herkes birbirini tan ve güveniyo alıp veriyor da insana g veriyor. Baş sıkışınca gi leceğin insa veriyor. Esk ahilik sister Kurumsal y daki soğukl
Kapalıçarşı Esnafı Olmanın Dezavantajları	Küçük dükkanlarda kutu içine sıkışmış gibi hissediyorsun. Ama çok dezavantajı yok	Burası zorlu bir yer, kapalı alanda çalışıyorsun ve çalışma saatleri uzun	Burası şartlı tahliye hapishanesi gibi, gün yüzü göremiyorsunuz. Güneşe çıkma imkânı yok	Dezavantajı yok	Doğrudan bir dezavantaj yok. Ancak burada çalışan kişiler çok fazla değerli ürünle uğraştıkları için küçük meblağlar bir yerden sonra değerini kaybedebiliyor. Buna dikkat etmek lazım		Dezavantaj
Kapalıçarşı Esnafının Önündeki Tehditler	Ticari ahlak çok büyük sıkıntı. Yabancı turistlerin kandırılmaya müsait kişiler gibi görülmesi gibi yanlış şeyler var	Çarşının reklamının iyi yapılması lazım. Eski el sanatları geri gelmeli. Eskiden her sokağın bir ismi vardı ve buralarda bu işler yapılırdı. Artık bu kayboldu. Çarşı çok fazla modernleşti	Otopark problemi çok sıkıntı. Çevredeki otoparklar kapandı, Laleliye bağlanan yol yaya yolu oldu. Tramvayla gelmek zorunda kalıyoruz. Ama insanlar yanında yüklü miktarda altın ve parayı tramvayda taşımak istemiyor. Tramvay sabahları çok kalabalık oluyor. Bu nedenle yüklü alışveriş yapmak isteyen buraya gelmiyor. Biz de müşteri kaybediyoruz	Son dönemdeki enflasyon nedeniyle turist sayısı azaldı. Turistler farklı ülkelere gidiyorlar ya da alışveriş yapamıyorlar	İşimizi düzgün yaptığımız sürece ben bir sorun yaşayacağımızı düşünmüyorum. Ekonomik problemler her zaman olabilecek şeylerdir	Esnaf kendi tehdidini kendi oluşturuyor. Vergi vermeme ve sigortasız işçi çalıştırma ekonomiye büyük kayıp veriyor. Daha sonra denetleme olunca da isyan ediyorlar. Ayrıca eski gelenekler korunmadığı için yozlaşma oluyor. Eskiden bir ustanın yanında çalışan çırak başka dükkâna geçemezdi. Şimdi ise 100 lira için bırakıp gidebiliyorlar	Teknoloji b sektörleri ç zorluyor. O alışveriş im nedeniyle i lar mağaza gelerek alış yapmıyor. D paraların ç dövizcileri t ediyor. İnsa fiziki paraya ihtiyacı kalı Ayrıca yeni çarşıda sat ürünlere ra etmiyor
Kapalıçarşı'nın Ekonomideki Yeri	MB'nın yeri neyse burası da aynı	Burası dünyanın ilk alışveriş merkezi, kim gelirse gelsin burayı görmek istiyor. O yüzden önemli	Burası deniz turizminden sonra en çok döviz kazandıran yer. Ekonominin bel kemiği	Çarşı Türk ekonomisinin kalbi	Ekonomideki yer çok büyük, çünkü alışverişin merkezi burası	Burası ilk AWM dolayısıyla turistik açıdan çok önemli. Sadece alışverişe değil gezmeye gelen de çok fazla. Ürün çeşitliliği de çok önemli	Burası fiyat belirleyici v talebi düze bir yapıya s Bütün düny parası bura dönüyor

ulüp veliği s ıyor or. Kız . Bu güven şın idebi- anlar ki mi gibi. apılar- luk yok	Piyasanın ve ticaretin merkezindeyiz. Buradaki perakendeciler bizden toplu ürün alıp satabiliyorlar. Bu iki tarafa da avantaj sağlıyor. Ayrıca yurt içi ve dışından gelen perakendeciler de bizi kolaylıkla bulup toplu mal alabiliyor	Öncelikle iyi para kazandırıyor. Her çeşitten insan gördüğünüz için kişisel gelişimde çok faydalı oluyor. Ayrıca kriz yönetimini de öğreniyorsunuz. Yabancı müşteriler dil öğrenme ve insan davranışlarını gözlemleyerek milletler hakkında fikir edinmede çok önemli	Kapalıçarşı bir marka, dışarıda alışveriş yaparken burada esnafım deyince insanlar farklı bakıyorlar	Güvenilir ve tarihi bir yer	Burası ticaretin üniversitesi, kendini geliştiriyorsun	Burası herkesin bildiği, güvendiği ve ilk olarak geldiği bir merkezdir	İnsanın ufkunu çok geliştiriyor. Ayrıca bana müşteri gelse bende olmayan mal istese ben onu gönül rahatlığı ile başka arkadaşıma yönlendiririm
ı yok	Burası eski bir bina. Biz ve müşteriler trafikte zorlanıyoruz. Park yeri bulmak da çok zor	Dezavantajı yok, herhangi bir yerde olacağıma burada esnaf olmayı tercih ederim	Dükkanım var deyince herkes hemen kilolarca altın düşünüyor. Herkesi çok zengin olarak görüyorlar ama orada yarım kilo ile de iş yapan var. Ödemelere de bu yansıyor. Ödeme yapmayayım sen zenginsin sana bir şey olmaz diye geçiştiriliyor	Dezavantajı yok	Eskiden yurt dışı ticareti bile sözle yapılırdı. Nesil değiştikçe bu bozuldu. Artık çok dikkatli ticaret yapmak gerekiyor	Burada dükkân açmak çok maliyetli çünkü kiralar altın üzerinden. Altın arttıkça kira da yükseliyor	Dezavantajı yok
azı ok nline kânı nsan- ya şveriş Dijital kması tehdit anların a madı. nesil ılan ğbet	Yurt içi ve dışındaki fiyat uyumsuzluğu Türkiye'den giden malları pahalı yaptığı için ihracatçılar kötü etkileniyor. Aynı zamanda perakendeciler de sıkıntı yaşıyor	Altyapı çok büyük bir sorun. Bu nedenle online alışveriş bu kadar yaygınken biz çarşıda bunu yapamıyoruz. Tarihi dokuya uygun tadilat yapılmalı. Daha güzel tanıtım yapılabilir. Ama bazen rant her şeyin önüne geçiyor	Eski esnaf çok kalmadı. Yeni gelenler de para veya siyasi güçle geliyor ve çarşının adabını bilmiyor. Turistleri ve vatandaşları çok yoruyorlar	Güvenlik konusunda sorun yok. Ama tadilatlarda dükkanların boyutları ile oynadılar. İsteyenler dükkanını biraz dışarı çıkarıyor. Bu da tarihi yapıya zarar veriyor ve bunlara göz yumuluyor. İmitasyon ürünler satılmasına izin veriliyor. Bunlara dair denetim yok	Ticarette sözle anlaşma yapılır, çek ve senet çok olmaz. Açığa mal verilir. Birine altın verirsin o gidip satar sana o parayı öyle verir. Altın çok arttığı için satan kişi gelip bazen parayı çekmiyor. Bu da dolandırıcılık oluyor. Genelde bunu İranlılar yapıyor. Dükkân açıp bir iki sene buraya yerleşip yer ediniyor. Sonra oradan buradan mal alıp satıyor ama parayı vermiyor. Buna çarpılma deniyor	Burada güvenlik sıkıntılı. Ayrıca bina eski olduğu için müdahale etmek yasak	İnternet ve sosyal medya satışları bizi çok etkiliyor. Buralardan insanlar evden satış yapıyor. Bizim dükkân ve çalışan maliyetlerimizden ötürü fiyatlar farklı oluyor. Bu nedenle insanlar onları seçebiliyor. Ama bizdeki ürünler sertifikalı iken onlar nasıl bilinemez. Garantisi yok gerçek olduğuna dair. Pandemiden sonra bu çok arttı
e nleyici sahip. yanın ada	Serbest piyasa ekonomisini burası belirliyor. Borsa, döviz ve altın hepsi burada olduğu için çok ciddi etkiliyor	Şimdi de Osmanlı›da da piyasaya yön veriyor. Turizm gelirlerinde çok önemli bir yerde. Binlerce kişi çalıştırarak önemli bir istihdam yaratıyor. Burada çok büyük şirketler var ve onların kalkınmasını sağlıyor. Hala burada büyük ustalardan zanaat öğrenilebilir. Bu da en büyük kültürel miras	Paranın kalbi olduğu için etkisi çok	Çarşı ayaklı borsa, altın ve dövizin nabzını tutuyor. Çok büyük işletmeler ve toptancılar var. Bunların ekonomiye katkısı çok büyük	Çok büyük paralar dönüyor. Gayri resmi ticaret de var. Ayrıca Turgut Özal zamanında ülkenin dışa açılması ve Rusya'nın dağılmasından sonra altının Türkiye'ye akması ile beraber İstanbul'da fabrikalaşmayı da sağlamıştır	Burası çok kuvvetli bir sermayeye sahip. Para politikası burada dönüyor. Sadece altın değil diğer sektörler de var. Mesela dünya mutfağının en iyi örnekleri var	Kuyum sektöründe üretim ve satışta Türkiye'nin %80-90'ı buradan sağlanıyor

Yeni Düzenlemeler	Çarşı etrafındaki otopark sorunu çözülmeli, insan kalitesi düzeltilmeli, restorasyon ile çarşı katledildi orijinal kimliğine kavuşturulmalı	Turizm desteklenmeli. Eski el zanaatları geri gelse insanlar sırf bunları görmek için daha fazla gelir. Bunların canlandırılması lazım	Türkler turistlere karşı saygılı olmalı. Özellikle kadınlara karşı daha özenli olunmalı. Bazıları fazla ilgilenildiğinde korkuyorlar	Öncelikle enflasyonun düzenlenmesi lazım ki biz de yeterince müşteriye sahip olalım	Vergi düzenlemesi yapılması gerekir. Esnaf vergi oranlarını artırmalıdır	Ürün çeşitliliği artırılmalı. Mısır çarşısına giden bir kişi bütün ihtiyaçlarını alıp çıkabiliyor. Ama Kapalıçarşı'da sadece altın alabilir. Yerli halka hitap etmiyor	Kapalıçarş çok devinin yapı var. Eğ sıkıntı olurs kendi kendi düzenler. D tin müdaha çok gerek y Ama havale gibi buranı kirleten yur şına sürekli transferi ya kişiler var. I yasadışı işl kontrol altın alabilir. Bak eliyle daha timli çırak y bilir. Artık iy bulunamıyo an bazıları bilmiyor ve leri kandırm çalışıyor. B kanan da b gelmiyor. Ç konusunda ve çalışma gelmeli
Ticaret İmkânı	Biz yurt içi ve yurt dışı ile ticaret yapıyoruz. Burada imalatçılardan yurt dışı ile ticaret yapan çok büyük firmalar da var	Biz perakende satış yapıyoruz. Perakendeciler genelde mağazaya gelen müşteriye satar çok ticaret olmaz	Biz yapmıyoruz ama burada el işçiliği çok ön planda olduğu için diğer dükkanlar yapıyor. Son dönemde Euro ve dolar çok arttığı için yurt dışına satışlar kapandı	Eskiden ticaret olanağı daha fazlayken ekonomik koşulların kötüleşmesi ticareti düşürdü	Yurt içinde her şehirle ve ona göre az olsa da yurtdışı ile de ticaret yapıyoruz	Biz yurtdışı ile ticaret yapıyoruz. Çok az bir kısmını ülke içine veriyoruz.	Döviz ve alt talebini tüm buradan ka Adana ve G antep gibi k açıdan çok olan illerin tedarikçisi Anadolu mı risi çarşının büyük dest çisidir
Kapalıçarşı'daki En Gelişmiş Sektör	Son dönemde altın ve döviz alım satımı yapanlarda çok ciddi bir genişleme var	Şu an kuyumculuk çok önde, Kapalıçarşı denince insanın aklına altın geliyor. Halı da vardı ama o kadar değil artık	Kuyumculuk 2. planda kaldı. Buraya turistler internette fake bazaar diyorlar. Çok fazla imitasyon var. Son dönemde baharat, lokum ve kıyafet çok öne çıktı	Kuyumculuk	Kapalıçarşı deyince akla ilk altın gelir ama döviz, pırlanta ve halı gibi sektörler de gelişmiştir	Kuyumculuk	En gelişmiş sektör turiz bunun içinc hediyelik eş kuyum öne
Ekonominin Kapalıçarşı'ya Etkileri			Turistler artık buradan yüklü miktarda alışveriş yapmak istemiyorlar. Türkiye pahalı olduğu için Asya ve Mısır'a gitmeye başladılar	Ekonominin kötü olması nedeniyle fiyatları düşürmek için düşük ayar altın ve daha kalitesiz taşlarla üretim yapılmaya başlandı. Ekonomik koşullar nedeniyle turistleri en büyük rakiplerimizden biri olan İtalya'ya kaptırıyoruz. Fiyat marjının kapanması nedeniyle bireyler bizden değil İtalya'dan alışveriş yapıyorlar			

'da nli bir ğer bir sa onu ine Devle- lesine yok. eciler n adını t dı- i para pan Bu tarz eri na kanlık eği- vetişe- yi çırak or. Şu dil turist- naya ir kere ir daha ıraklık eğitim kıstası	Burada Kuyumcular Odası ve İhracatçılar Birliği gibi resmi birlikler var. Bunlar ülke yönetimi ile birlikte çalışıp ihracatı artırmaya yönelik düzenlemeler yapılabilir. Bu aynı zamanda istihdamı da artırır ve firmalar daha rahat hareket eder	Güncel değişmelere ayak uydurması gerekiyor. Kendini internet çağına adapte etmeli. Yabancı influecerlarla reklamlar yapılıp sosyal medyada tanıtımları olabilir. Tanıtımı daha iyi olmalı		Çalışan kişilerin kayıt altına alınması lazım. Kim çalışıyor bazı yerlerde belli değil	Piyasaya fazla müdahale edilmesi sistemi bozuyor. Altının getirisi zaten çok yüksek değil. Eskiden kotalar yoktu ve ülkeye çok büyük para girişi oluyordu. Şimdiki kotalar nedeniyle küçük esnaf büyüklere komisyon vererek iş yapmak zorunda kalıyor. Bu nedenle küçük esnaf ithalat ve ihracat yapamıyor. MB gelen altını 1 hafta 10 gün inceliyor. Bu durum üretimi sekteye uğratıyor. Aynı zamanda o sürede altının fiyatı değiştiği için zararlar oluyor	Devlet burayı desteklemeli ve işleri kolaylaştırmalı. Prosedür işleri düzene sokulmalı. Sadece buraya yönelik belediyenin bir birimi olmalı	Taksilerde turistler korunmalı ve daha rahat ulaşım imkânı olmalı. Denetim yok ve suiistimal ediliyor. Eskiden çok ciddi turist sirkülasyonu vardı. Haliyle turist azaldı. Taksiye artık güvenmiyorlar. Aşırı fiyat veriliyor veya bazı yerlere gitmem diyorlar. Bu engellense daha fazla turist gelir
tın n iller rşılar. Gazi- kültürel talebi burada olur. üşte- n en ek-	Biz toptancı olduğumuz için bizden ürün alıp genelde başkalarına satan müşterilerimiz oluyor ama mallarımız yurt içi ve yurt dışında her yere gidiyor	Dünya'da altın ve kuyumculuk sektöründe üretim ve satışta İtalya birinci, biz ikinciyiz. Ama üretim son dönemde Kuyumcukent'e kaydı, çarşıda genelde toptan ve perakende satış var. Zanaatçılar ve iş bilenler burada olduğu için hala önemli bir yerdeyiz	Ülke içinde ticaret yapıyoruz	Biz ticaret yapmadık	Hem yurt içi hem de yurt dışına ticaret yapıyoruz. Çarşıda genelde 81 ille döviz ve altın ticareti yapılır	Ben ticaret yapmıyorum	Atölyesine göre ithalat-ihracat değişir. Biz yurt içi ile ticaret yapıyoruz ama yurt dışı ile yapan da çok fazla
ş m, de de şya ve mli	Borsa, kuyumculuk, hediyelik eşya çok var. Son dönemde gıda, lokum, halıcılık, eşarp ve gümüşçülük de yaygınlaşmaya başladı	Altın-kuyumculuk	Kapalıçarşı deyince akla kuyumculuk gelir	Gümüş ve altın	Kuyumculuk, bunun içinde de imalat ve yurt dışına satış. Çok ciddi satışlar var yurt dışına	Kuyum. Altın ve işçilikte dünyada bir numaradayız. Çok iyi ustalarımız var. Zanaat bizde çok önemli	Pırlanta ve 14 ayar altın

Altın ve Dövizin Kalbi	İşlenmiş altında hareketlilik arttıkça bizim de işimiz artıyor. Ama çok fazla kayıt dışı hareket de var		Bu insanların güven duymasını sağlıyor. Burası altın yuvası, turistler ve yerliler dışarıda bir yere değil buraya geliyor. İnsanlar güveniyor ve nesiller boyu aynı dükkâna gelen müşteriler oluyor	Altın denince akla ilk Kapalıçarşı gelir	Bu durum bizi olumlu etkiliyor. İnsanların altın ihtiyacı olduğunda hala aklına çarşının gelmesi önemini koruduğunu gösteriyor	Bizi etkilemiyor	Kurumsal y bunu bazen tehdit olara algılayabiliy çünkü bura yapı biraz f Ancak Merl Bankası ve bankalar bi döviz ihtiya buradan sa Bu bizim iç bir artı
Kapalıçarşı'nın Diğer Sorunları			Arap turistler elimizden gitti. Artık Mısır'a gidiyorlar. Buradan aldığının aynısını yarı fiyatına oradan alabiliyor. Bizde fiyatlar çok yükseldi. Yarı yarıya fiyatla Mısır'dan alabiliyor. Biz bile oraya gidiyoruz. Çok turist kaybettik		Binanın tarihi olması nedeniyle oldukça fazla altyapı problemi var. Yağmur yağınca esnaf kapılarda su çekiyor. Bu görüntü çarşıya yakışmıyor. Restorasyon çalışması yapılmalı	Kapalıçarşı'nın etrafındaki ayakçı takımının temizlenmesi gerekiyor. Bunlar hizmet vermiş gibi yaparak turistten zorla para alıyorlar, vermeyeni de dövüyorlar. Bu kişiler özellikle yabancılardan oluşuyor. Taksiciler aşırı para istiyor. Esnaf çok fırsatçılık yaptığı için de insanlar turist olarak farklı yerlere gidiyorlar	Kapıdan çıl sahte parfü leri ile turist sıkıştıran in var. Bu turis evlerine gid çevrelerinin buraya gelm mesine ned oluyor. Dev bu tip insan müdahale e gerekiyor

apılar n k yor daki arklı. kez diğer le cını ğlıyor. in		Bizi olumlu etkiliyor. Tam merkezde olduğumuz için kur takibini yapmak daha kolay. Hatta burada kazanılan paranın büyüklüğü kur fiyatlarını etkiliyor. Burada yapılan iş Türkiye'nin bir aynası. Deniz turizminden sonra alışverişte kur etkileyecek kapasiteye sahip. Burayı referans kabul edebiliriz		Biz fiyatlarımızı dövizcilerin devamlı yaptığı canlı yayın ile belirliyoruz. Bizim için iyi oluyor	Biz burada anlık takip edebildiğimiz için bizim için çok iyi. Bankaların altın hesabı satması kuyumculuk sektörüne çok zarar veriyor. Biz burada anlık işlem yapıyoruz ama onlar müşteriyi günlerce bekletiyor. Ayrıca bizim kâr marjımız çok düşük ama onlarınki çok yüksek	Bu bizi olumlu etkiliyor. Burada en yüksekten bozdurup en düşükten alabilirsiniz	Elindekini bozdurmak isteyen burada daha iyi fiyata yapabiliyor. Ayrıca ürün çeşitliliği de var. Bunlar birer avantaj ve insanları çekiyor
kınca m- tleri nsanlar stler dince n me- len letin nlara etmesi		Burası ele alınırken sadece çarşı değil etrafında eskiden kalma han, hamam ve iş merkezleri gibi yapılar da korunmalı. Tarihi yapılar çok kötü kullanılıyor. Topluca tarihi yarımada korunmalı	Sonradan gelen ve çıraklıktan yetişmeyen kişiler adabı bilmediği için turistlere zorla mal satmaya çalışıyor. Baskı oluşturuyorlar. Dışarıda parfümcüler var, onlar insanları rahatsız ediyor. Peşinden uzun süre takip ediyorlar. Fahiş fiyatlarla satıyorlar. Bu da ülkeye kötü reklam oluyor	Motor kuryeler neredeyse çarşı içine giriyor. Buna önlem alınmalı. Turist otobüsleri için yakınlarda bir park yeri yapılmalı			

Kapalıçarşı'nın Türk ekonomisindeki yeri oldukça önemlidir. Özellikle kuyumculuk sektörünün %80'inden fazlası burada bulunmaktadır. Tarihin ilk alışveriş merkezi olması ile başlayan bu konum gün geçtikçe önemini sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllarda başlayan serbestleşme politikaları ile beraber altın ticaretine başlanması çarşıyı daha da önemli bir konuma getirmiştir.

> "…90'lı yıllarda Rusya'nın yıkılması ile Türkiye'ye çok büyük girdisi vardır. Ellerinde mesela çok değersizdi onların parası, para yoktu. Dolar olayı çok zordu. Biliyorsunuz bir zamanlar bizim ülkemizde de dolar taşımak yasaktı. Ama Kapalıçarşı'da bütün paralar dönüyordu. Böyle bir olay vardı. Rusya mesela dağıldıktan sonra Türkiye'ye çok büyük altın girdisi oldu. Altınla geldiler giyim aldılar, altın aldılar, ayakkabı vs. bunları bavul ticareti gibi Rusya'ya götürdüler ve bunların hepsi Kapalıçarşı ve etrafı yani Laleli bu civarlarda dönüyordu. O yıllarda atölyecilik hayatı bir nevi Turgut Özal'ın sayesinde fabrikalaşmaya döndü. Çok büyük bir gelişme kat etti. Tişörtünden, çorabına, iç çamaşırına her şey yani. Hepsi bu Gedikpaşa olsun Mahmutpaşa olsun buralarda döndü. Ondan sonra herkes büyümeye başladı, fabrikalar oluştu, çok büyük fabrikalar. Altın üzerine olsun giyim üzerine olsun bunlar büyüdü. Yani ülkenin şu duruma gelmesine bile vesile olan bir yerdir çarşı piyasası…"
>
> "…hala aktif olarak Türkiye'nin en büyük tezgâh üstü para piyasasının döndüğü yer…para piyasasının hala yaşadığı bir yer. Sadece Türkiye değil Orta Doğu ve Balkanların da aynı şekilde. Fiziki para transferlerinin, altın piyasasının, hatta fiyatların belirlendiği yer…"

Kapalıçarşı'da yapılan ticaret Türkiye için önemli bir döviz girişi sağlamaktadır. Bu durum hem döviz açığının kapanması hem de enflasyonun belli bir seviyede tutulması için oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle Kapalıçarşı döviz piyasasında düzenleyici bir rol de oynamaktadır. Burada altın ve döviz piyasası dengeye gelmekte ve fiyatlar belirlenmektedir. Büyük bankalar ve Merkez Bankası'nın da döviz ihtiyacı için başvurduğu bir yer olan çarşı büyük bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yıllardaki gibi bazı dönemlerde yaşanan döviz arz problemlerinde bireyler ve tüzel kişiler ihtiyaçlarını karşılamak için sıklıkla çarşıyı kullanmıştır. Bunun dışında Kapalıçarşı'da döviz ticareti sadece çarşı içinde değil hemen yanında bulunan ve ayaklı borsa diye tabir edilen bölgede de yapılmaktadır. Burada büyük pazarlıklarla döviz alışverişi yapılmaktadır.

"…Turistler dışında bizim yurt dışı ile bağlantılarımız var. Ben yurt dışına işlenmiş mal gönderirim geri döviz gelir…"

"…zaten turizmden çok faydalanan bir ülkeyiz, o yüzden gelir kalemlerimizin başında da geliyor. Döviz açığı olan bir ülke olduğumuz için turizmden gelecek para çok kıymetli bizim için o yüzden Kapalıçarşı'nın bu dövizi çekebilme kabiliyeti çok büyük bir artı yazıyor…"

"…Kapalıçarşı piyasada düzenleyici rolü olan görünmez bir el gibi çalışır. Örneğin çarşıda arbitrajcılar vardır. Piyasa dengeleyicilerdir bunlar, örneğin piyasalarda oluşan bir farklılığı yakalarlar ve o farklılık düzelene kadar oradan faydalanırlar ve bu şekilde piyasa düzenini yaratırlar… para piyasasının döndüğü yerdir… yurt dışından çok fazla para çekme potansiyeline sahip bir yer. Şu anda Balkanlardan Arap dünyasına kadar bütün ülkelerin parasının elden geçtiği bir yerdir Kapalıçarşı… aynı zamanda devlet de müdahale edebiliyor. Mesela burada on kişi var ve devlet biliyor ki bu on kişi satmadığından döviz düşmeyecek. Yani böyle çok kuvvetli yapıların, ekiplerin olduğu bir yer olduğu için ben piyasanın düzenleyicisi olduğunu düşünüyorum…"

"…bankalar da Kapalıçarşı ile çalışıyor. Yeri geliyor döviz talebini çarşıdan sağlıyor…yeri geliyor Merkez Bankası bile dolarını buradan alıyor. Burası bir merkez…"

"…hatta Kapalıçarşı'da esnafa gelen para kur fiyatlarını bile etkileyebiliyor, o andaki kur fiyatlarına etki edebiliyor. Kapalıçarşı'da dönen iş Türkiye'nin aynası gibidir… deniz turizminden sonra alışveriş turizminde en başta yön veren yer olduğu için burada kurları bile etkileyebilecek kapasiteye sahip veya bunun referansı kabul ediliyor…"

"…Kapalıçarşı demek ayaklı borsa demek, altın ve dövizin nabzını tutan yer demek. Çok büyük işletmeler var orada…ekonomiye çok büyük katkısı vardır…"

Çeşitli kısıtlamalar ve kurallar nedeniyle bireyler döviz ve altın alışverişini bankalardan değil Kapalıçarşı'dan yapmaktadır. Son dönemde hızla artan enflasyon nedeniyle parasını TL'de tutmak istemeyen küçük yatırımcı bankalar üzerinden yatırım yapmak yerine yastık altı altın ve döviz tutma yoluna gitmiştir. Bu durum bankaların altın hesaplarında yüksek kâr marjına sahip olması ve bireylerin hesaplarını kapatmak istediklerinde anında fiziki altın sunamamasından kaynaklanmaktadır. Bankadan alınan altının değer kazanması uzun zaman sürerken kuyumcudan alınan altında marj oranı çok dar olmasından dolayı kısa zamanda kâra geçilmektedir.

Özellikle altın ithalatına kota getirilmesi ile beraber çarşı ve bankalar arasındaki marjlar gittikçe artmıştır.

> "…son zamanda bankalara çok fazla imkân tanıdıklarından dolayı, biliyorsunuz belli bir limiti aştıktan sonra sen alamıyorsun, bankalara gitmen lazım. Misal ben doları şu anda 34 liraysa ben 34.200'den alıyorum. Ama banka 33.900'den alıyor. Ne oluyor banka kar ediyor. Esnaf olsun vatandaş olsun biz hep bankalardan yüksek alırız, satarken de bankadan düşük satarız. Çünkü niye bizim kar marjlarımız çok düşük olduğundan dolayı mesela bankalar şu anda altın satıyorlar. Rezervlerinde altın olmamalarına rağmen vatandaşa diyor ki biz altın hesabı açıyoruz. Geri satmaya çalışınca da bizde 2000 liraysa o 1950 liradan satmaya çalışıyor farazi konuşuyorum… kişi bize satmak isteyince fiziki olarak bana getirmen lazım diyoruz…banka altınınızı şu an veremeyiz elimizde yok diyor…altın olarak verirsem fark yazarım ama ben altın aldım diyor. Bizim ticaretimiz böyle diyor… 15 gün sonra sana veririm diyor…bazen kiloda 10 bin 15 bin fark oluyor…"

Enflasyon ve ekonomik çalkantılar her yerde olduğu gibi Kapalıçarşı'da da problemlere neden olmaktadır. Döviz kurunun baskılanarak belli bir düzeyde tutulması belirlenen kur ile piyasa kuru arasında farkın açılmasına neden olmaktadır. Düşük kurdan döviz bulamayan kişiler daha yüksek kurdan piyasada döviz bulmaktadır, bu da iki farklı kurun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[24] Aynı zamanda dövizi belli düzeylerde tutmak ve altına kota uygulamak, altın fiyatlarının yurt içi ve yurt dışında farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu farklılaşma nedeniyle hem yerli tüketici hem de aldığı ürünün fiyatını altın cinsinden ödeyen ihracatçılar oldukça fazla etkilenmektedir.

> "…zaman zaman bizim yurt dışı ve yurt içi altın fiyatları arasında farklılıklar oluşuyor dünya piyasalarından dolayı. Altın fiyatı dolar veya Euro bazında Amerika veya Avrupa'ya göre yüksek kaldığı dönemlerde, son 2-3 yıldır maalesef bunu çok sık yaşadık, bir aylık dönemde nispeten fark kapandı. Bu farklılık olduğu zaman nispeten Avrupa'ya göre ve yurt içine de göre pahalı kaldığımız için ihracatçılar bundan yoğun etkileniyor ve satış yapamıyoruz maalesef. Ki bu nitekim perakendecileri de perakende sattıklarında etkiliyordur diye düşünüyorum…"

[24] Mahfi Eğilmez "Kapalıçarşı'da Niçin Farklı Kur Oluşuyor?" Kendime Yazılar, Nisan 20, 2023, https://www.mahfiegilmez.com/2023/04/kapalcarsda-nicin-farkl-kur-olusuyor.html.

Bunlara ek olarak enflasyonun çok yüksek olması ve ekonomik koşulların kötüleşmesi Kapalıçarşı'ya olan talebi de etkilemiştir. Bir yandan bireylerin günlük kullanım için aldığı altın düşerken diğer yandan yatırım amacıyla alınan altına talep artmaktadır. Bu durum yastık altı biriktirmek için alınan altına talebi artırmıştır. Altının son dönemde yüksek getiri elde etmesi ile yatırım amacıyla biriktirilmesi de artmıştır. Ancak bu durum eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmaktadır. enflasyon nedeniyle gelirinin büyük bir kısmını temel tüketim harcamalarına ayırmak zorunda kalan düşük gelirli ailelerin tasarrufları daha da düşmekte ve bununun sonucunda ailelerin gelecekte daha da fakirleşme olasılığı artmaktadır.

> "…bu ekonomide kimsenin altın alacak hali kalmadı…kuyumcu için potansiyel müşteri dar gelirli vatandaştır. Zengin gelip altın almaz. Fakir niye alır? Çoluğundan çocuğundan keser, üç kuruş kenara koyar. Onunla bir çeyrek bir yarım alır ki yarın öbür gün başıma bir şey gelirse onu bozdurayım. Elime biraz para olsun diye yapar. Ama zenginin böyle bir kaygısı olmadığı için gelip de böyle bir şey yapmaz…"

Kapalıçarşı'da ticaret ve yatırım ilişkileri kolaylıkla sözlü anlaşmalar ile yürütülebilmektedir. Para ilişkilerinde resmi bağlara gerek kalmadan söz vererek hızla ticaret yapılabilmektedir. Bir borçlanma yapılacağı zaman senet imzalamadan doğrudan yapıldığı sıklıkla görülmektedir. Bu durum esnaflar arasında güven kültürünün yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu güven ortamı diğer bölgelerden esnafı Kapalıçarşı'ya çekmektedir.

> "…farklı bir semtte yeni binalarla aynı şeyi yakalamak mümkün değil. Binanın ruhu var. Orada bir gelenek oluşmuş. Bu babadan oğula geçene bir gelenek…burası sözün senet olduğu bir yer. Kapalıçarşı'yı diğerlerinden ayıran da bu. Tamamen insan ilişkileri üzerine kurulmuş bir yapı var…"

Ancak bu durum zamanla değişmekte ve ticaret ahlakının bozulduğu görüşülen bütün esnaflar tarafından tekrar edilmektedir. Hatta bu durum vergilere de yansımaktadır. Son dönemde vergi sorunları yüzünden çarşı esnafına baskınlar düzenlenmiş ve ciddi vergi açıkları ortaya koyulmuştur. Özellikle küçüklükten gelip burada belli bir gelenekle yetişmeyen esnaf tarafından sıklıkla yapılan bu yasa dışı işlemlerden görüşülen esnaf da şikâyet etmektedir.

> "…Eskiden üç kağıtçılar barınamazdı. Bu da bir türün değişikliğinden kaynaklanıyor. Eskiden bir çırak birinin yanından ayıldığı zaman başka

yerde çalışamazdı. Kimse onu işe almazdı. Ama şimdi benim yanımda çalışan çocuk 100 lira fazla için yandaki dükkâna girip çalışabiliyor. Yandaki dükkandaki adam da ben bunu senin yanından almadım demiyor veya almam demiyor. Eskiden böyleydi. Ben askere gittim geldim ustam bana sana hayatındaki en büyük kötülüğü yapacağım dedi. Kasayı açtı, çekmeceyi çekti. Bir anahtar verdi bana, bir de çıkardı bir demet para verdi bana. Bu dedi senin sermayen, bu da dükkânın anahtarı. Şimdi sana hayatındaki en büyük kötülüğü yapıyorum, gidiyorsun dükkanında oturup çalışmaya başlıyorsun dedi. Eskiden sistem böyleydi ama şimdi değil. Eskiden insanların birbirine saygısı vardı…"

"…Kuyumculara baskın neden oluyor? Vergi ödemezseniz, adam yanında 30 tane adam çalıştırıyor 3 tane sigortalı var yanında. Çoğunun vergi açılışı bile yok. Bu çok büyük bir ekonomik kayıp. Sonra da devlet taş koyuyor diyorlar. Devlet doğru düzgün çalışan adama taş koymaz..."

Sonuç

Kapalıçarşı sadece İstanbul'da değil tüm Türkiye'de altın ve döviz piyasasının belirleyicisi konumundadır. Aynı zamanda yüksek ticaret hacmi ile ekonomiye ciddi miktarlarda döviz girişi sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle değerinin anlaşılması ve yapılacak düzenlemelerin ticareti geliştirici şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Ayrıca son yıllarda yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle yabancı turistler eskisi kadar alışveriş yapmamaktadır. Özellikle Arap ülkeleri ve Avrupa'dan gelen turistler Mısır gibi ülkelere yönelmektedir. Bu ülkelerde hem daha ucuza alışveriş yapabilmekte hem de kaldığı süre boyunca daha az harcama yapabilmektedir. Ayrıca enflasyon daha düşük kalite mal üretilmesine neden olmakta, bu da çarşının ana özelliği olan işçilikli ürünlerdeki üstünlüğünü farklı ülkelere kaptırmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Kapalıçarşı'nın ticaret yoluyla döviz girişi sağlayabilmesi için öncelikle enflasyonu düşürücü müdahalelerin yapılması gerekmektedir.

Bunun dışında görüşülen bütün esnaflar çarşı etrafında sahte ürün satan seyyar satıcılardan şikâyet etmiş ve bunların turistleri korkutup kaçırdığına dikkat çekmiştir. Bu konuda önlem alınması, çarşı etrafında mekânsal dönüşümler yapılması ve trafik-otopark sorununun çözülmesi çarşının ticaretinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Özellikle ulaşım konusunda taksicilerin turistlere olan olumsuz tavrı da sıklıkla dile getirilmiştir. Ulaşım ve taksi sorunu 6 katılımcı tarafından vurgulanmıştır.

Kapalıçarşı'nın reklamının iyi yapılması ve tanıtımların sıklaştırılması üzerinde durulan bir diğer önemli konu olmuştur. Resmî kurumların bu alanda iş birliği yapması ve turizm acentelerinin turistleri bu alana çekmek için yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu alanda influencerlar ile çalışmalar yapılması da esnaf tarafından önerilmiştir.

Mevcut çalışmanın en büyük kısıtı sadece Kapalıçarşı'yı içeren veri setinin olmamasıdır. Buradan sağlıklı veri alınamadığı için nitel çalışma yapılmış ancak nitel veri analizini destekleyecek nicel veri analizi ortaya koyulamamıştır. Ayrıca konu ile ilgili kapsamlı bir literatür olmaması teorik tartışmayı sınırlandırmaktadır. İlerleyen çalışmalarda müşteriler ile görüşmeler yapılıp çarşının onların gözünden değerlendirilmesi için çalışılacaktır.

Kaynakça

Bakoğlu, Refika. "Geçmişten Günümüze Kapalıçarşı Kuyumcularının İş Gelenekleri ve Büyüme Mekanizmaları: Sözlü Tarih Çalışması," *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 45, (2016): 133-139.

Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme," *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no.1 (2018): 231-274.

Bayar, Berfin ve Erbey Y. Dilek. "Kapalıçarşı'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası Kuyumculuk: Bir Değişim Okuması," *Sketch: Journal of City and Regional Planning* 5, no.01 (2023): 1-26. https://doi.org/10.5281/zenodo.8210448

Eceral T. Özelçi, Köroğlu B. Armatlı ve Uğurlar, Aysu. "Kuyumculuk Kümeleri: İstanbul Kapalıçarşı ile Dünya Örneklerinin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi," *Ekonomik Yaklasim* 20, no.70 (2009): 121-143. https://doi.org/10.5455/ey.10683

Erşahin, Ezgi ve Demirkol, Şehnaz. "Alışveriş Turizmi Kapsamında Kapalıçarşı Ziyaretçilerinin E-Şikâyetleri Üzerine Bir Araştırma," *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi* 9, no.1 (2020): 4-25.

Güral Seyhan S. Mihriban. "Tarihsel Çevre Peyzajları Kapsamında Anadolu'daki Ticari Yapı Tipolojilerinin İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Örneği," *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture* 3, no.1: 1-22.

İstanbullu Dinçer, Füsun ve Deniz, Kanay. «Kapalıçarşı›da Gerçekleştirilen Alışveriş Turizminin Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi,» *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2017): 1-18.

Köroğlu, Bilge, Eceral, Tanyel ve Uğurlar, Aysu. "The story of a jewelry cluster in Istanbul metropolitan area: grand bazaar (Kapalıçarsı)," *Gazi University Journal of Science* 22, no.4 (2009): 383-394.

Mahfi Eğilmez "Kapalıçarşı'da Niçin Farklı Kur Oluşuyor?" *Kendime Yazılar*, Nisan 20, 2023, https://www.mahfiegilmez.com/2023/04/kapalcarsda-nicin-farkl-kur-olusuyor.html.

Özçakı, Meltem. «İstanbul Tarihi Yarımada'daki Alışveriş Mekânlarının Üç Yapı Üzerinden İncelenmesi: Kapalıçarşı, İstanbul Manifaturacı-

lar Çarşısı ve Historia Alışveriş Merkezi,» *Şehir ve Medeniyet Dergisi* 3, no.1 (2020): 393-416.

Tarcan, Berilsu ve Tunç Cox, Ayça. "An Apprenticeship Project: Silversmithing in Kapalıçarşı (the Grand Bazaar." *Craft Research* 10, no.1 (2019): 91-119.

19. YÜZYIL HATIRALARINDA ZAMANSIZ BİR MEKÂN: ÇÂRŞÛ-YI KEBÎR

Fırat KÜSKÜ*

Özet

ÇALIŞMAMIZDA DEĞİŞEN ZAMANA rağmen yüzyıllardır varlığını muhafaza eden, bir alışveriş merkezi olarak ticari faaliyetlerini sürdürdüğü gibi tarihsel-kültürel değerlerini de koruyan Çârşû-yı Kebîr, Kârgir Çarşı, Büyük Çarşı veya Kapalıçarşı isimleriyle anılan meşhur çarşı, hatıratlardan faydalanmak suretiyle incelenmiştir. İstanbul'da ticaretin kalbi durumundaki bu mekân hem yerli hem de yabancı ziyaretçilerin hatıratlarında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim hatıratlar tarih yazımında oldukça önemli bir yere sahip olan, birinci elden kaynaklardır. Hatırat adı dışında; anı, hatırat, seyahatname, mektup, makale, gazete kupürü ve benzeri şekillerde yayınlanmış olan bu türden eserlerde, başka kaynaklarda bulunmayacak ölçüde kıymetli bilgilere ulaşmak mümkündür. Çalışmamızda, 19. yüzyılda Kapalıçarşı'yı ziyaret eden; seyyah, gazeteci, asker, memur, diplomat, arkeolog, sanatçı vb. çok sayıda yerli ve yabancı şahsın çarşı izlenimlerine yer verilmiştir. Kapalıçarşı'daki ticari faaliyetler, çarşı esnafı, çarşının fiziksel özellikleri, çarşıda gündelik hayat, halkın çarşıya ilgisi, çarşının güvenliği, eğlence hayatı ve sosyalleşme mekânı olarak çarşı gibi çeşitli konulara değinilmiştir. Ayrıca ilgili konularda dönemin basını ve Osmanlı arşiv belgeleriyle birlikte hatıratlarda anlatılanlar arasında paralellik kurulmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle birinci elden kaynaklara dayalı bir çalışma ile bugün hâlâ İstanbul'un sembollerinden birisi olmaya devam eden Kapalıçarşı'nın 19. yüzyıldaki portresi canlı bir biçimde çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapalıçarşı, Hatırat, 19. Yüzyıl, Seyyahlar, İstanbul.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fkusku@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4980-6219.

An Untimely Place in 19th Century Memoirs: The Grand Bazaar

Abstract

In this study, we examine the renowned bazaar known by various names such as Çârşû-yı Kebîr, Kârgir Çarşı, Büyük Çarşı, or Kapalıçarşı, which has preserved its existence and commercial activities as a shopping center for centuries despite changing times, while also maintaining its historical and cultural values. This central hub of commerce in Istanbul holds a significant place in the memoirs of both local and foreign visitors. Memoirs, as primary sources, hold a crucial position in historiography. Beyond the term 'memoirs,' these works are published as reminiscences, travelogues, letters, articles, newspaper clippings, and similar forms, providing invaluable information often not found in other sources. Our study focuses on the impressions of numerous local and foreign individuals, such as travelers, journalists, soldiers, civil servants, diplomats, archaeologists, and artists, who visited Grand Bazaar in the 19th century. Topics covered include commercial activities within the bazaar, its tradespeople, physical characteristics, daily life, public interest, security, entertainment, and its role as a socialization space. Additionally, we aim to establish parallels between accounts in memoirs and contemporary press and Ottoman archival documents on related topics. Through this approach, we seek to vividly portray the 19th-century image of Grand Bazaar, which continues to be one of Istanbul's iconic symbols today, based on primary sources.

Keywords: Grand Bazaar, Memoirs, 19th Century, Travelers, Istanbul

Giriş

Kapalıçarşı; Çârşû-yı Kebîr, Kârgir Çarşı veya Büyük Çarşı isimleriyle anılmaktadır. Hatıratların birçoğunda ise Kapalıçarşı olarak değil, yalnızca çarşı veya bedesten olarak geçmektedir. Bedesten kelimesi ise bez satılan çarşı anlamındaki Bezzâsistan kelimesinden türemiştir.[1] Çarşı, Fatih Sultan Mehmed döneminde yaptırılan Cevahir Bedesteni ve Sandal Bedesteni etrafında sokakların zamanla üstlerinin kapanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bedestenler kâgir iken dükkanlar ve sokakların üstü uzun süre ahşap idi. 1515, 1539, 1546, 1652, 1660 ve 1701 yangınlarında çarşının kül olması nedeniyle Sultan II. Mustafa'dan itibaren sokak üstlerinin de kâgir olmasına karar verildi.[2]

---

[1] Semavi Eyice, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 5, İstanbul 1992, s. 302.

[2] Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *DİA,* C. 6, İstanbul 1992, s. 509-513.

15. yüzyıldan günümüze kadar İstanbul'a gelen ortalama bir yabancının ekseriyetle Eminönü, Sultanahmet, Kapalıçarşı, Beyoğlu ve Galata'yı ziyaret ettikleri bilinmektedir. Çarşıyı ziyaret için genelde iki rota takip ediliyordu. En fazla tercih edileni Sultanahmet'i gezdikten sonra kısa bir yürüyüşle Nuruosmaniye bölgesine gitmekti. Diğer bir yol ise Eminönü'nü gezdikten sonra çarşıya yürümekti.[3] Çarşıya gelenler karşılarına çıkan manzara karşısında şaşkınlıklarını gizleyememiş; "*çıkabilen sokaklarıyla üstü örtülü küçük bir şehir*"[4], "*güzel ve görkemli*"[5], "*çok gelişmiş bir alışveriş merkezi*"[6], "*İstanbul'un en lüks ve en güzel çarşısı*"[7], "*kendi başına bir şehir*"[8] gibi tanımlamalar kullanmışlardır.

Kapalıçarşı ile ilgili hatıralara hemen her yüzyılda rastlamak mümkündür. Örneğin, 1547'de İstanbul'a gelen Monsieur D'Aramon Kapalıçarşı'da bulunan Sandal Bedesteni'nde köle satışı yapıldığını yazar. Cuma günleri hariç her gün açık olduğunu belirttiği çarşıda vahşi hayvanların da satıldığını hayretle belirtir.[9] Ancak D'aramon'un esir satışıyla ilgili verdiği bilgi yanlıştır zira esir satışı Kapalıçarşı'nın dışında Esir Hanı'nda yapılmaktaydı. 1553'te çarşıyı ziyaret eden Alman Hans Dernschwam, bedestenin taştan yaptırıldığını, üstünün kubbeli olduğunu, her türlü mücevher ve ipekli kumaşların bulunduğunu, yolların 5-6 kişinin yürüyebileceği genişlikte olduğunu belirtir. Padişaha hediye edilen gümüş kupa ve eşyalar da burada satılırdı. Çarşıda Rum, Yahudi, Ermeni ve diğer milletten tüccarlar dostça oturup sohbet ederlerdi.[10]

1578'de Almanya'dan İstanbul'a seyahat eden Salomon Schweigger, Be-

---

[3] Arif Bilgin, "Seyahatnamelerde Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı,* (Ed. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2019, s. 85.

[4] Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyâhat,* (Çev. Kemal Turan), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 27.

[5] Fedorico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı,* (Çev. Yıldız Ersoy Canpolat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 66.

[6] Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1587,* (Çev. S. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 146.

[7] Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 131.

[8] Clara Erskine Clement, *Constantinople: The City of the Sultans,* s. 237.

[9] Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi (Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya),* (Çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 28-29.

[10] Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* s. 130-131.

zesten dediği çarşıda Hristiyan ülkelerinde bulunmayan kumaşlar bulunduğunu, içerde birkaç dukalığı satın alabilecek kadar mal olduğunu, yalnızca alışveriş değil aynı zamanda değerli eşyaların muhafaza edildiği bir hazine dairesi bulunduğunu, çeşitli ülkelerden gelen farklı ürünler ile Türk deri işçiliğini güzel örneklerinin bulunabildiğini yazar.[11] 1699'da şehre gelen Fransız bitki bilimci Tournefort, çarşının 1695 yangınından sonra yeniden yapım aşamasında olduğunu, eskisinden daha aydınlık olacak şekilde tasarlandığını yazar. Bedestende her türlü malın satıldığını, tüm malların güven içinde olduğunu, çarşının erkenden kapandığını belirtir. Çarşıya yakın bir konumda yer alan esir pazarını da ayrıntılı bir biçimde anlatır.[12]

17. yüzyılda Seyahatname eserini kaleme alan Evliya Çelebi de Kapalıçarşı'yı ayrıntılı bir biçimde tasvir etmişti. Bedesteni Kırım'da bulunan Kahkaha Kalesi'ne benzeten yazar, bütün vezir ve seçkinlerinin mallarının burada muhafaza edildiğini belirtir. Her iki bedestenin de Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığını, bedestenlerinin dört bir yanının çarşılar ve kapılarla çevrildiğini belirtir. Bedesten duvarındaki kartal kabartmasını ise diğer hiçbir hatıratta yer almayan bir biçimde tanımlar. Ona göre kazanç havaya uçan vahşi bir kuştu, kuşu nezaketle avlayanlar bu çarşıda kar edebilirdi. Evliya Çelebi çarşıda; bekçiler, hamallar, tellallar, çukacılar, atlasçılar, dibacılar, kadifeciler, yastıkçılar, daracılar, hilatçılar, muhattemciler, alacacılar, peştemalciler, kaşhaneciler, dimiciler, bezciler, abacılar, halıçecilr, ihramcılar, silahpazarı esnafı, bitpazarı esnafı, avratpazarı esnafı, dellallar, meyancılar esnafının bulunduğunu belirtir. Özellikle bekçilerin mısır hazinesi kadar mal içinde hiçbir şeye el sürmeden gece boyunca nöbet tutmalarını hayranlıkla anlatır.[13]

18. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'a gelen İspanyol denizci Federico Gravina, çarşının 1461'de II. Mehmed tarafından inşa edildiğini, geniş ve sağlam bir yapı olduğunu belirtir. Çarşı çok sayıda kubbeden ışık alan, taştan yontulmuş kubbelerle örtülüdür. Her akşam dükkanlar kapanırken bazı dükkanlar mallarını sergilemek için açık bırakır, çarşıdaki bekçilere

---

[11] Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1587,* s. 146.

[12] Joseph De Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi,* (Ed. Stefanos Yerasimos), (Çev. Teoman Tunçdoğan), C. II., Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 43-44.

[13] *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul,* (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), C.1 K. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 617-620.

emanet ederlerdi. Çarşıda yangın çıkmamasına özen gösterilir, yangın çıkarsa bekçiler bunu canıyla öderdi. Çarşıda Avrupa, Asya, Hindistan gibi çeşitli merkezlerden gelen her türlü mal satılmaktaydı. Çarşının yakınında bir de esir pazarı bulunuyordu.[14] Çarşıda bulunan dükkanlar zaman zaman denetlenir, ahlaka mugayir bir durum varsa tahkikat başlatılırdı.[15] Çarşıda devamlı bekçiler bulunur, mal ve paraların güvenliğini sağlarlardı.[16]

Federico Gravina çarşı gözlemlerini şöyle anlatır: *"Çok sayıda Yahudi, Türk ve Ermeni'nin Asya'ya özgü her türlü yün, çeşit çeşit pamuklu ve keten kumaşlar ve her türlü Sardunya ile Napoli malları sattıkları büyük bir pazarı, Kapalıçarşı'yı görmeye gittik. Çarşı denilen ve yünlü, pamuklu kumaşların, silahın, altın ve gümüş mücevherin, deri eşyanın satıldığı tek bir anayol ve buna bağlanan bir sürü sokak; herhangi nezih bir kentte olduğu gibi burada da düzen egemen. Bu çarşı çok geniş, ama karanlık ve hiçbir güzelliği yok."*[17] Gravina belki de Kapalıçarşı'yı beğenmeyen tek gezgindir.

19. Yüzyıl Hatıralarında Kapalıçarşı

1814 yılında İstanbul'u ziyaret eden Edwad Raczynski, Sultanahmet Meydanı'ndan Mısır Çarşısı'na oradan da Kapalıçarşı'ya gider. Çarşı için Bedesten ismini kullanır. Sokaklarını tarif ettikten sonra Avrupa'da bulunmayan eşyalarla bezeli bu çarşının çok ilgi çekici olduğunu belirtir. Çarşı esnafı namuslu ve dürüsttü. Satıcı bir fiyat söyler, alıcı başka bir fiyat söyler üçüncü bir fiyatta anlaşılırsa ürün satılır aksi halde satış gerçekleşmezdi. Esnaf kazanç hırsına kapılmaz beş vakit namazını kılardı. Dükkanlar kapatılmaz, kapının önüne bir bez çekilirdi. Yine de hırsızlık yaşanmazdı.[18]

1836 yılında Kapalıçarşı'yı gezen Julia Pardoe'nün çarşı izlenimleri oldukça canlıdır. Avrupalıların bazar dedikleri bu çarşının en büyük cazibesinin boyutu olduğunu belirten yazar, kaba taşlarla döşeli zemini, nahoş kokusu, temiz olmayışı ve labirent gibi karmaşık yapısıyla daha önceki seyyahlardan duyduğu kadar abartı bir güzellikle karşılaşmadığını ifade etmiş-

---

[14] Fedorico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı,* s. 66-67.

[15] BOA, DH.MKT., 2605/118 11 06 1322.

[16] BOA, ZB., 378/53 R 12 05 1325.

[17] Federico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı,* (Çev. Yıldız Ersoy Canpolat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 29-30.

[18] Edwad Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyâhat,* s. 28.

tir. Buna rağmen gezdikçe çarşının kendisini etkilediğini söylemek gerekir. Pardoe'ye göre burası adeta tek çatı altında toplanmış bir ticaret kasabasıydı. Ermenilerin ağırlık olduğu ve camekanlarda sergilenen mücevheratın dikkat çektiği kuyumcular sokağı, sırmalı ve simli dokumalarıyla kumaşçılar, şık ve kışkırtıcı görüntüleriyle pabuççular, havada parfüm bulutunun dolaştığı esansçılar, tarçın, mısır ve karanfil kokularıyla dolu baharatçılar, göz alıcı desenleriyle seramikçiler Pardoe'nün gözlerini ağrıtacak kadar etkilemişti. Daha sonra da ne zaman sıkılsa kendisini çarşıya atarak Şark'ın parıltılı büyüsünde, kumaşlar ve ziynet eşyaları arasında dolaşırken bulmuştur kendisini. Her yanda koşturma ve heyecanın olduğu, satıcıların mallarını göklere çıkarttığı, önünüze binlerce parlak eşyanın serildiği, düşüncelerinizden uzaklaşmak istiyorsanız daha iyi bir mekân bulamazsınız diye de eklemiştir.[19]

Sultan II. Mahmud Kapalıçarşı'da Kalpakçılar çarşısında bir dükkânda oturarak halkın ahvalini seyretmeyi âdet edinmişti.[20] Kapalıçarşı Ramazan'da vakit geçirmek isteyenlerin de uğrak yeriydi. Çarşı'da bulunan Sandal Bedesteni bilhassa işi az olan eski memurların dolap adı verilen dükkanlarda sohbet ederek vakit geçirdikleri bir alandı. [21] Çarşı dualarla açılır, akşam ezanıyla da kapanırdı.[22] Normal şartlarda geceleri kapalı olan Kapalıçarşı, yalnızca Sultan Abdülaziz'in 1867'de Avrupa seyahatinden dönüşü şerefine Sadrazam Fuad Paşa'nın emriyle bir gece açık tutulmuştu. Gece ışıl ışık aydınlatılan Kapalıçarşı'yı gezmek isteyen halk nedeniyle çarşıda yürümek imkânsız hale gelmişti.[23]

---

[19] Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul,* (Çev. M. Banu Büyükkal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 35-36, 527.

[20] Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul,* s. 219.

[21] Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul,* s. 222.

[22] Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul,* s. 243.

[23] Ebru Boyar, Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi* (Çev. Serpil Çağlayan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 76.

Tablo 1: Kapalıçarşı'daki Kapıların Listesi[24]

Kalpakçılar	Yorgancılar	Lütfullah Ağa	Hacı Memiş
Yüncüler	Örücüler	Mercan	Tığcılar
Mahmud Paşa	Kürkçüler	Nuruosmaniye	Kökçüler
Sepetçi Hanı	Sorguçlu Hanı	Hacı Hüsnü	Bitpazarı
Çadırcılar Kapısı			

Çarşı birçok taşra şehir merkezinden daha büyük bir şehirdi. 18. yüzyılda çarşıda; 2 bedesten, 4399 dükkân, 2195 oda, 479 dolap, cami, çeşmeler, kuyular, hanlar ve lokantalar bulunuyordu. Ayrıca tabloda gösterilen ve zaman içinde kimilerinin ismi değişen kimileri de kaldırılan 17 kapısı bulunuyordu. Bu yönüyle çarşıdan Beyazıt civarında hemen her yere çıkmak mümkündü. Yine iç kapılardan geçerek bambaşka avlulara ulaşılıyordu.[25] 61 sokak üzerine kurulan çarşıyı yabancı seyyahların devasa bir labirente benzetmeleri de işte bu çok sokaklı, kapılı, çarşılı, avlulu yapısı yüzündendi.

1853 yılında Kırım Harbi sırasında İstanbul'a gelen ve geri dönmeyip Osmanlı'ya sığınan Heinrich Ziegler (daha sonra Murat Efendi), 1878'de yayınlanan Türkische Skizzen'de Kapalıçarşı'yı oldukça canlı bir biçimde tasvir etmişti. *"Burası İstanbul'un Kapalıçarşı'sı. Çarşı, esnaf ve zanaatkarlara göre bölümlere ayrılmış, çok anlamlı ve pratik bir düzen. Belirli bir ürünü arayanlar tek bir yerde aradığı ürüne ait tüm seçenekleri bir arada bulabiliyor. Taştan yapılmış büyük bir yapı olan çarşı İstanbulluların buluşma yeri, sadece satıcıların ve alıcıların değil, vakit öldürmek isteyenlerin, züppelerin ve İstanbul'un kibar hanımlarının da rağbet ettiği bir yer. İstanbul'un sokak yaşantısını tanımak, gözlemlemek isteyenler için ideal bir ortam. Elbette çarşının içinde pek çok aşevi, kahvehane, berber dükkânı, hamam ve çeşme var. Seyyar simitçileri, kâğıt helvacılar ve şerbetçileri de eksik olmuyor."*[26]

1856-1858 yılları arasında amcasını ziyaret eden Durand de Fontmagne, hatıratında Kapalıçarşı'ya geniş yer ayırmıştır. İstanbul'un en eğlenceli yerlerinden birisi dediği çarşının canlı, hareketli, kolayca kaybolunacak,

[24] Sâtıa Hanım Sultan, *Eski İstanbul ve Sosyal Hayat,* (Haz. Yunus Emre Kaleli), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2019, s. 87-90.

[25] Sâtıa Hanım Sultan, *Eski İstanbul ve Sosyal Hayat*, s. 87-90.

[26] Murad Efendi, *Türkiye Manzaralar,* (Çev. Alev Sunata Kırım), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 46-47.

ürünleri ayrı sokaklarda ayrı bölümlerde kümelenmiş, doğu ve batının her türlü el sanatının bulunabileceği, her çeşit insanın bulunduğu, eğlenip vakit geçirilebilecek bir yer olduğunu ifade etmiştir.[27]

1870'te İstanbul'a gelen Edmondo De Amicis, Kapalıçarşı'yı İstanbul'un kalbi, mucizelerle dolu evrensel bir panayır, karanlık ve gizli şehir olarak tanımlar.[28] Çoğu seyyah gibi o da Eminönü'nde bulunan keskin kokulu Mısır Çarşısı'ndan hareketle Kapalıçarşı'ya ulaşmıştır. Bir yabancı çarşıya adım attığı an tellallar üstlerine çullanırdı. Kimin hangi ülkeden olduklarını anlayıp o dilde yaklaşırlardı. Bir şey almak istemiyorum deseler bile yanlarından ayrılmazlardı. Rumlar yüksek sesli jestlerle müşteriye yaklaşırken Ermeniler daha sessiz ancak kurnaz bir biçimde yaklaşıyordu. Yahudiler insanların kulaklarına fısıldıyordu. Türkler ise dükkân önünde bağdaş kurarak yalnızca göz temasında bulunuyordu.[29]

Çarşıya giren yabancılar yüzlerce küçük kubbe, bedestenler, camiler, çeşmeler, sokaklar, caddeler, kavşaklar, çarşılar, avlular, labirentler, ürünler ve insanlar karşısında şaşkınlıklarını gizleyememiştir. Yine burada yapılan kahve ikramları, insanların her dilde konuşabilmesi, ilgi ve alakaları dikkat çekicidir. Çarşıda her malın kendine ait bir bölgesi vardır. Örneğin; tekstil ve kıyafet çarşısı, pipo çarşısı, mücevherciler çarşısı, ayakkabıcılar çarşısı, silah çarşısı, eski kıyafetler çarşısı, antikacılar çarşısı, fes çarşısı gibi.[30]

1888 yılında İstanbul'a gelen ve Sultan tarafından Saray'a davet edilen Çek piyanist Anna Grosser Rilke de Kapalıçarşı'dan oldukça etkilenmiştir. Çarşıların en büyüğü olarak adlandırdığı Kapalıçarşı'da kapıdan girer girmez birinin koluna girip dükkanında semaverde çay ikram ettiğini şaşkınla belirtir. Rilke bir antikacıya işlemeli bir örtünün fiyatını sorar. Satıcı onun satılık olmadığını söyler. Biraz sonra, bir Osmanlı prensesinin 20 lira verdiğini, 21 lira verirse kendisine bırakabileceğini söyler. Bunun üzerine pazarlığa girişen Rilke sonunda ürünü 1.5 liraya satın alır. Eve geldiğinde ise ürünün Almanya'da üretilen fabrikasyon bir örtü olduğunu, üzerine kahve sürülerek eskitildiğini anlayınca fazladan para ödediğini de anlamış

---

[27] La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,* (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 117.

[28] Edmondo De Amicis, *İstanbul,* (Çev. Sevinç Tezcan Yanar), Pegasus Yayınları, İstanbul 2009, s. 83.

[29] Edmondo De Amicis, *İstanbul,* s. 87.

[30] Edmondo De Amicis, *İstanbul,* s. 87-102.

olur. Rilke esnaflar arasında en kibar ve mesafelilerin Türkler olduğunu, en hararetli olanların Ermeni ve Rumlar olduğunu en kurnazlarının ise Museviler olduğunu belirtir.[31]

1890'da İstanbul'a gelen Francis Marion-Crawford, çarşıda her esnafın dükkanını adeta bir kale gibi gördüğünü belirtir. Dükkanlar uzun süren pazarlıklar nedeniyle sürekli kalabalıktır. Pazarlık konusu Kapalıçarşı'ya gelen yabancıların en fazla şaşırdıkları ve üzerinde durdukları konu olmuştur. Crawford'a göre dükkâna giren bir yabancı aslında hangi ürünü istediğini belli etmemeli, onlarca farklı ürünün fiyatını sorarak araya asıl istediği ürünü sıkıştırmalı, aslında alışverişe gelmediğini sadece gezmeye geldiğini belirtmeli, asla ilk girdiği dükkandan ürün almamalı, çok sayıda dükkanı gezip fiyatları sorduktan sonra birkaç gün aralıklarla gelip yeniden fiyat sorması gerektiğini, minimum 3. kez geldiklerinde asıl almak istedikleri ürünle ilgilenmeleri gerektiğini, dükkan sahibinin ilk söylediği fiyatın 3'te 1'nden fazla vermemeleri gerektiğini, satıcıya baskın çıkarak bir ürünü almak için günlerce şeytani planlar yapılması gerektiğini ve sonuçta bir meydan savaşına hazır olunması gerektiğini belirtir.[32]

Crawford'a göre Kapalıçarşı'da her şey gizemli ve güzeldi. Çok sayıda küçük kubbeden sızan ışıklar, labirent gibi dar ve karmaşık sokakları, dünyanın her köşesinden gelen insanlar, Doğu ve Batı sanatının her çeşidi, Doğu'ya özgü kokusu, yaşamı, sesleri, renkleri ile üç kıtanın buluştuğu dünyadaki tek yerdi. İç bedestende ise doğu sanatının türlü hazineleri ile muazzam bir servet bulunuyordu. Bu kısımda satılan antikaların yalnızca kataloğu için yüzlerce ciltlik bir eser gerekiyordu. Eşsiz sanat eserlerinin ucuz taklitleri de yine aynı çarşıda bulunabiliyordu.[33]

1881'de İngiliz Sefareti'ne atanan babasıyla birlikte İstanbul'a gelen Lady Dorina Neave, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarının İstanbul'unu anlattığı eserinde Kapalıçarşı'ya yer vermiştir. Lady Dorina 1894 depreminde çarşının büyük kubbesi altına sığınan insanların göçük altında kaldığını ve aylarca orada kaldıklarını yazar. Kapıdan girdikleri anda satı-

---

[31] Anna Grosser Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Hoş Bir Sada,* (Çev. Deniz Banoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 171.

[32] Francis Marion-Crawford, *1890'larda İstanbul,* (Çev. Şeniz Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 29-30.

[33] Francis Marion-Crawford, *1890'larda İstanbul,* s. 31, 38, 59.

cılar âdeta yalvarıyordur. Sayısı geçitlerle ve aynı türden ürünlerin satıldığı çarşılarla dolu bu alan insanı hayrete düşürmektedir. Rehineci dükkanları özellikle ramazan aylarında dolup taşmaktadır. Zira iftar ve sahur için çeşitli yemekler hazırlanan ramazan aylarında insanlar erzak alabilmek için mallarını bu dükkanlara rehin bırakıyordu.[34]

Kapalıçarşı'da bulunan lokantalardan birisinin 1896 yılına ait örnek menüsü şu şekildedir: mangal ateşinde pişirilen kuzu kebabı, pirinç pilavı, mayasız ekmek, şekerli süt ve gülsuyu ile hazırlanan güllaç, tavukgöğsü, kahve, bademli lokum. Bu ürünler oldukça süslü tabaklarda servis edilir ve çarşıyı gezenlere bir ziyafet sunulurdu.[35]

Lady Dorina'nın anlatımında yer verdiği 10 Temmuz 1894 depreminde Kapalıçarşı büyük zarar görmüştü. Kapılar yıkılmış, çarşılar göçük altında kalmıştı.[36] Deprem nedeniyle uzun süre kapalı kalan dükkanlara vergi affı getirilmişti.[37] Sultan II. Abdülhamid çarşının bir an evvel açılması için tamir çalışmalarını bizzat takip etmiş, yenilenen kapıların ve çarşıların fotoğraflarını çektirip albümleri incelemiştir.[38]

Nobel Edebiyat ödüllü yazar Knut Hamsun, 1899 yılında İstanbul'a geldiğinde bir cumartesi günü yapılabilecek en güzel aktivitenin Kapalıçarşı'yı ziyaret etmek olduğunu belirtmiştir. Kaldığı otelde çalışan bir Rum ile pazarı gezen Hamsun'a otel görevlisi cumartesi günleri Yahudilerin tatili olduğu için bazı dükkanların kapalı olacağını iletmiştir. Ancak Hamsun buna inanmaz zira onun iddiasına göre otel rehberleri çarşıda anlaşmalı oldukları dükkanlara müşteri götürür buradan da bir komisyon alırlardı. Balık pazarıyla başlayan turlarında tütüncülere, baharatçılara, eski kıyafet dükkanlarına, silahçılara, dokumacılara, ipekçilere ve cevahir bedestenine giderler. Burada acayip imalathaneler, her çeşit insanın bulunduğu mistik avlular, yolu açmak için bağıran hamallar, hadımağaları ile peçeli kadınlar, tüfekleri bellerinde çöl Bedevileri, dilenciler, mal yüklü develer, eşekler ve köpekler arasında kaybolurlar.[39]

---

[34] Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamid Devrinde İstanbul'da Gördüklerim,* (Çev. Neşe Akın), İstanbul 2020, s. 113-114.

[35] Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamid Devrinde İstanbul'da Gördüklerim,* s. 115.

[36] BOA, Y..PRK.ŞH.., 4/93 09 01 1312.

[37] BOA, BEO, 1376/103157 18 05 1317.

[38] BOA, Y..PRK.TNF., 4/59 07 05 1314.

[39] Knut Hamsun, Hans Christian Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, (Çev. Banu Gürsaler

Esnaf ile ilgili Hamsun'un görüşleri de Amicis'inkine benzerdir. Ermenilerin elindeki ürünleri sallayarak bağırdığını, Yahudilerin ezilip büzüldüğünü, Arapların herkese tepeden baktığını, Türklerin ise huzur içinde bağdaş kurup oturarak ses çıkarmadıklarını sakin ve vakur insanlar olduklarını belirtmiştir.[40] Satılan ürünlerle ilgili Hamsun, doğunun en kıymetli mallarının her renginin, eşsiz Hint ipeklerinden Bengal işi atkıların, örümcek ağından inceden keçe kadar kalına her türlü kumaşın, şallardan kaftanlara envai çeşit ürünün çarşıda bulunabileceğini belirtir.[41]

19. yüzyılın son yıllarını anlattığı eserinde Hagop Mintzuri'ye göre konak kadınları toplu halde Kapalıçarşı'ya gider, alışveriş yaparlardı. Pazarlığı ise grubun en yaşlı üyeleri yapardı.[42] Çarşıda Türk kadınlarının rahatça alışveriş yapıyor oluşu yabancıları etkilemiştir. Özellikle soylu kadınların harem ağaları ve hizmetindekilerle birlikte kalabalık gruplar halinde çarşı gezileri yaptıkları hatıralara yansımıştır. Yine de kadınlarla ilgili bazı kurallar da yok değildi. Örneğin kadınların camları buzlu veya kumaşla örtülü olan dükkanlara girmeleri yasaktı.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarını anlattığı eserinde Musahipzade Celal, Kapalıçarşı esnafını ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Kapalıçarşı'da İç Bedesten'de kuyumcular kapısından girildiğinde sahaflar vardı. Yalnızca çarşının içinde değil, çarşının etrafında da çok sayıda esnaf bulunuyordu. Örneğin, Mercan Yokuşu'ndan çarşıya kadar olan yol boyunca kadın erkek elbiselerinin onarıldığı örücüler vardı. Alt sokakta iplik yapan iğciler vardı. Yine yokuş boyunca terlik satılan mercan terlikçileri bulunuyordu.[43]

Çarşının içindeki Sandal Bedesteninde, sandal adı verilen ipekten yapılan kıymetli kumaş astarları satılırdı. Hint'ten ve Avrupa'dan gelen nadir kumaşlar da burada satılıyordu. Çarşının içinde samur ve kuzu derisinde kalpak yapan kalpakçılar vardı. Kalpakçılardan sapınca kürkçüler ve sorguçcular başlardı. Hazır iç çamaşırlarının satıldığı yerlere yağlıkçı deniyordu. Yağlıkçılardan çıkıldığında gaytancı ve düğmeciler başlıyordu. Burada kollara ve yakalara düğme dikiliyordu. Düğmecilerin yanında fermeneciler

---

Syvertsen), Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 59-60.

[40] Knut Hamsun, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, s. 63-64.

[41] Knut Hamsun, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, s. 66.

[42] Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları 1897-1940,* (Çev. Silva Kuyumcuyan, Haz. Necdet Sakaoğlu) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 27.

[43] Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 177-178.

vardı. Önü kapanmayan işlemeli yelekler satıyorlardı. İç bedestende. Zenneciler yer alıyordu. Burada yatak takımları, halılar, döşemeler, yastıklar, gelinlikler, hil'atler satılıyordu.[44]

İç bedestenin sahaflar, kuyumcular, sırmacılar kapısı ve zenneciler kapısı olmak üzere dört kapısı bulunuyordu. Buradaki yüksek kubbeli bina dönemin bankasıydı. Buraya para bırakan insanların paraları muhafaza edilir hatta işletilip kar edilirdi. Yine mücevher rehin bırakıp para alıp alışveriş yapanlar olurdu. Kapalıçarşı denince aklan gelen kuyumcular da her dönemde aktif olarak çarşıda yer almıştır. Buralar yalnızca satış değil mücevherin işlendiği, gümüş kap kacak yapılan, altın ve gümüşle eşyaların yaldızlandığı yerlerdi. Misk yağcılar ise dönemin parfümeri dükkanlarıydı.[45] 1907 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelen Bulgar yazar Evgenia Mars, Kapalıçarşı'yı dar sokaklarında evler yerine dükkanlar bulunan, payitahtta görülmeye değer bir labirent olarak tanımlar. Diğer seyyahlarda olduğu gibi yabancıların kolaylıkla kandırıldığından ve her çeşit ürünün dışarıya kıyasla çok daha ucuza alınabildiğinden bahseder.[46]

19. yüzyılın ikinci yarısında Amerikalı seyyah Clara Clement'in çarşı gözlemleri oldukça canlıdır. Çarşıda doğunun ve batının tüm ürünleri bulunuyordu. Bir yabancı için çarşıda birkaç tur atmak önemliydi çünkü satıcılar ne kadar yumuşak da gözükseler pazarlık için matematiksel bir zekâları vardı. Parfüm çarşısı insanları kokusuyla sarhoş ederken kadınların daha fazla ilgisini çekiyordu. Çarşıyı gezmek acelesi olmayanlar için oldukça keyifliydi zira dükkanlarda kahve, sigara ve nargile ikramları yapılıyordu. Bu çarşıyı gezmek müze gezmekten, opera veya tiyatro izlemekten daha keyifliydi. Özellikle silah çarşısı bir ticaret yerinden ziyade bir müze gibiydi. [47]

Clement'in çarşıdaki ilgi çekici gözlemlerinden birisi de kuyumcular çarşısına bakış açısı üzerinedir. Bu çarşının değerli taşlar açısından inanılmaz zengin olduğunu belirttikten sonra, Türklerin altın-gümüş gibi kıymetli madenlere diğer yatırım araçlarından çok daha fazla ehemmiyet verdiklerini belirtir. Türkler için ceplerinde bir servet taşımak ve istedikleri an nak-

---

[44] Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı,* s. 180-182.

[45] Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı,* s. 183-187.

[46] Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah,* (Çev., Hüseyin Mevsim), Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 54.

[47] Clara Erskine Clement, *Constantinople: The City of the Sultans, Guy and Bird,* London 1895, s. 237.

de çevirmeleri çok daha cazipti. Bankalar ve hisse senetleri ise Türkler için iğrençlikti. Esasında bu durumun Türk milleti için bugün de devam ettiğini söylemek mümkündür. Türk milletinin günümüzde de altını en önemli yatırım aracı olarak görmesinin ve Kapalıçarşı'nın çok sayıda kuyumcu barındırmasının tarihsel kökenleri Clement'in anlatımında görülmektedir.[48]

Kuyumcular çarşısı ile ilgili diğer seyyahlarda olduğu gibi Clement'in anılarında da değinilen nokta bu çarşıyı gezmenin diğerleri kadar zevkli olmadığı yönündedir. Zira altınlar ve diğer kıymetli taşlar dükkanların önünde ahşap kutular ve tel örgüler ardında saklanıyordu. Yalnızca satın almak isteyen müşterilere gösteriliyordu. Gösterildiği zaman da satıcıların dikkati müşterinin üzerine oluyordu. Ancak yine de buradaki elmas, yakut, inci, safir, zümrütler inanılmazdı. Clement son olarak çarşıdaki ürünlerin Paris, Londra, New York gibi şehirlerde de bulunabileceğini ancak buradaki insan topluluğunu görmenin mümkün olmadığını belirtmiştir.[49]

Sırtında koyun postu olan dağdan gelmiş birinden Avrupa'dan gelen en açık renkli insana, her ırktan ve dinden insana rastlamak mümkündür.[50] Buradaki insanların zevkleri Avrupa'dakinden farklıdır, o yüzden bir Avrupalı için her şey ilgi çekicidir.[51] Dükkâna girer girmez kahve ve çubuk ikram ediliyor, ikram müşteriyi bağlamak için değil yalnızca bir şark inceliği.[52] Buradaki satıcıların tatlı dilliği insanı sarıyor.[53]

Sonuç

Sonuç olarak, 19. yüzyılda Kapalıçarşı, seyyahların gözünde sadece bir ticaret merkezi olmanın ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının önemli bir yansıması olarak öne çıkmıştır. Seyyahlar, çarşının çok katmanlı yapısına dikkat çekerek, burayı bir yandan Osmanlı'nın uluslararası ticaret ağındaki stratejik konumu ile tanımlarken, diğer yandan yerel üretimin ve sanatkârlığın merkezi olarak betimlemişlerdir. Farklı milletlerden tüccarların buluştuğu kozmopolit bir merkez olarak Kapalıçarşı hem Batı'nın hem de Doğu'nun ticaret geleneklerinin

---

[48] Clara Erskine Clement, *Constantinople: The City of the Sultans,* s. 238-239.
[49] Clara Erskine Clement, *Constantinople: The City of the Sultans,* s. 240-243.
[50] La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,* s. 116.
[51] Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyâhat,* s. 27.
[52] La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,* s. 117.
[53] La Baronne Durand De Fontmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul,* s. 117.

harmanlandığı bir mekân olarak anlatılmıştır. Seyyahların dikkatini çeken bir diğer nokta ise çarşının zengin ürün çeşitliliği ve bu çeşitliliğin hem Osmanlı'nın geniş sınırlarını hem de imparatorluğun kültürel çeşitliliğini yansıtmasıdır.

Bununla birlikte, seyyahların gözlemleri, Kapalıçarşı'yı sadece ticari bir mekân olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir yaşam alanı olarak da ele almıştır. Çarşı, hem günlük hayatın merkezinde yer almış hem de dönemin sosyo-ekonomik ilişkilerini şekillendiren bir platform olmuştur. Seyyahlar, çarşıdaki alışveriş ritüelleri, pazarlık usulleri ve buradaki sosyal dinamikler hakkında detaylı betimlemeler sunmuş; çarşının karmaşık ama düzenli yapısının, Osmanlı toplumunun genel işleyişiyle uyumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu gözlemler, Kapalıçarşı'nın 19. yüzyıldaki önemini anlamak için değerli bir perspektif sunarken, aynı zamanda bu mekânın Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve ekonomik canlılığını nasıl yansıttığını da gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA),

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 1376/103157 18 05 1317.

Dahiliye Mektubi (DH.MKT.), 2605/118 11 06 1322.

Yıldız Şehremaneti Maruzatı (Y..PRK.ŞH..), 4/93 09 01 1312.

Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y..PRK.TNF.), 4/59 07 05 1314.

Zabtiye (ZB.), 378/53 R 12 05 1325.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Amicis Edmondo De. *İstanbul*, (Çev. Sevinç Tezcan Yanar), Pegasus Yayınları, İstanbul 2009.

Bilgin, Arif. "Seyahatnamelerde Kapalıçarşı", *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı*, (Ed. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2019.

Boyar, Ebru. FLEET, Kate, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi* (Çev. Serpil Çağlayan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Chesneau, Jean. *D'Aramon Seyahatnamesi (Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya)*, (Çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Clement, Clara Erskine. *Constantinople: The City of the Sultans*, Guy and Bird, London 1895.

Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Edward, Raczynski. *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyâhat*, (Çev. Kemal Turan), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Eyice, Semavi. "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* C. 5, İstanbul 1992, s. 302-311.

Eyice, Semavi. "Büyük Çarşı", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 509-513.

Fontmagne, La Baronne Durand De. *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), C.1 K. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Gravina, Federico. *İstanbul'un Anlatımı*, (Çev. Yıldız Ersoy Canpolat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Hamsun, Knut, Andersen, Hans Christian. İstanbul'da İki İskandinav Seyyah, (Çev., Banu Gürsaler Syvertsen), Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Marion-Crawford, Francis. *1890'larda İstanbul,* (Çev. Şeniz Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Mars, Evgenia. *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, (Çev., Hüseyin Mevsim), Kitap Yayınevi, İstanbul 2019.

Mintzuri, Hagop. *İstanbul Anıları 1897-1940*, (Çev. Silva Kuyumcuyan, Haz. Necdet Sakaoğlu) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

Murad Efendi, *Türkiye Manzaralar*, (Çev. Alev Sunata Kırım), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Neave, Dorina L. *Sultan Abdülhamid Devrinde İstanbul'da Gördüklerim*, (Çev. Neşe Akın), İstanbul 2020.

Pardoe, Julia. *Sultanlar Şehri İstanbul*, (Çev. M. Banu Büyükkal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Rilke, Anna Grosser. *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Hoş Bir Sada*, (Çev. Deniz Banoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

Sâtıa Hanım Sultan, *Eski İstanbul ve Sosyal Hayat*, (Haz. Yunus Emre Kaleli), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2019.

Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1587*, (Çev. S. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

Tournefort, Joseph De. *Tournefort Seyahatnamesi*, (Ed. Stefanos Yerasimos), (Çev. Teoman Tunçdoğan), C. II., Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

TANZİMAT SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN MÜLKİYETİ: KAPALIÇARŞI

Funda ÖZTÜRK*

Özet

AMERİKAN İHTİLALİ'NDEN BAŞLAMAK suretiyle sonrasında yayınlanan 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi'nde mülkiyet hakkı temel hak olarak ele alınmış hatta bireyin özgürlüğü mülkiyet hakkına sahip olup olmamasıyla belirlenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısı incelendiğinde evlenme, boşanma, miras, mülkiyet hakkı gibi meselelerin çoğunlukla İslam hukuku devlet idaresi ve arazi intikali gibi konuların ise örfi hukuk kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet hakkına sahip olup olmadığı ve Tanzimat'ın mülkiyet hakkı üzerindeki olumlu/olumsuz etkileri incelenmiştir. Ayrıca mülkiyet hakkı ve hukuki işlem ehliyeti hususunda kadın ve erkek arasında fark olup olmadığı, kadınların medeni durumunun bu hakları nasıl etkilediği gibi sorular araştırılıp değerlendirilmiştir. Değerlendirilmesi gereken bir başka nokta ise Osmanlı Devleti'nde kadınların hangi yollarla mülk edinebildiği ve mülkleri nasıl değerlendirdiği hususudur. Tüm bu hususlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde kadınların, mülkiyet hakkı incelenerek hem hukuki statüleri anlaşılmış olacak hem de kadınların Kapalıçarşı'daki mülkiyetleri incelenerek ekonomideki yeri gösterilmiştir. Zira Kapalıçarşı ticaret merkezi olarak Osmanlı'nın iktisadi yapısında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle kadınların bu merkez içerisinde mülk edinimi de ayrı bir önem taşımaktadır. Yapılan arşiv taramasında Kapalıçarşı'da kadınların sahaf, kuyumcu ve terzi benzeri dükkanların sahibi ya da hissedarı olduğu anlaşılmıştır. Yine bu belgelerde kadınların dükkanlarla ilgili

* Dr., Araştırmacı, fndozturk87@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9176-4572.

olarak miras intikali, vergi borcu, kiracı sorunları, dükkân tadilatları -özellikle 1894 İstanbul depremi sonrası- gibi konularla karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda bu çalışma ile gerek Osmanlı kadının mülkiyet hakkı gerekse Kapalıçarşı'daki kadın mülkiyetine vurgulanmıştır.

Anahtar Kelime: Osmanlı hukuku, Kapalıçarşı, kadın, mülkiyet hakkı, ekonomi.

Women's Property in the Ottoman Empire After Tanzimat: Grand Bazaar

Abstract

In the French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen of 1789, published after the American Revolution, the right to property was considered a fundamental right, and even individual freedom was determined by whether one had the right to property. In this context, when examining the legal structure of the Ottoman Empire, issues such as marriage, divorce, inheritance, and property rights were primarily governed by Islamic law, while matters such as state administration and land transfer were handled under customary law. This study will examine whether women had property rights in the Ottoman Empire and the positive and negative effects of the Tanzimat reforms on these rights. Additionally, it will investigate whether there were differences between men and women in terms of property rights and legal capacity and how women's marital status affected these rights. Another aspect to be evaluated is the ways in which women could acquire property in the Ottoman Empire and how they managed these properties. By examining women's property rights and their role in the economy, particularly in the Grand Bazaar, this study aims to shed light on the legal status of women in the Ottoman Empire. The Grand Bazaar, as a significant trade center in the Ottoman Empire, is of particular importance in this context. The archival research reveals that women in the Grand Bazaar were owners or shareholders of second-hand bookstores, jewelry shops, tailors, and similar businesses. The documents also show that women faced issues such as inheritance transfer, tax debts, tenant problems, and shop renovations, particularly after the 1894 Istanbul earthquake. This study highlights both the property rights of Ottoman women and their property holdings in the Grand Bazaar.

Keywords: Ottoman Law, Grand Bazaar, Women, Property Rights, Economy

Giriş

Amerikan İhtilali ve sonrasında insan haklarıyla ilgili olarak ortaya çıkan belgelerde mülkiyet hakkı temel hak olarak görülür. Öyle ki, mülkiyet hakkı, bireyin hukuki statüsü ve özgür olup olmadığı hususunda dahi önem arz eder. Bu bağlamda Virginia Haklar Bildirgesi, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi'nde mülkiyet hakkı, kişilerin vazgeçemeyecekleri bir hak olarak yerini alır. Nitekim, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan liberal düşünce kapsamında mülkiyet hakkına sahip olmayan birey özgür sayılmaz. Bu anlayışa göre, birey, mal varlığı üzerinde tasarruf ehliyetine sahipse yurttaş olarak nitelendirilir. Bu nedenle bireyin, hukuki statüsü ile özgür olup olmadığının belirlenmesinde mülkiyet hakkı büyük öneme sahiptir ve bu durum kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde de etkili olur.[1]

Batı hukukunda kadının hukuki statüsü ve mülkiyet hakkı ile ilgili hususlar 18. yüzyılda yaşanan hadiselerle birlikte gelişme gösterirken Osmanlı hukukunda durum daha farklıdır.[2] Zira, Osmanlı Devleti'nin hukuki temelleri İslam hukukuna dayanmakla birlikte hem şer'î hem de örfî hukuk kuralları geçerlidir.[3] Ki bu durum Osmanlı hukukunda kadınların mülkiyet hakkı da dahil olmak üzere pek çok hakka sahip olmasında etkili olmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde kadın mülkiyeti, Kapalıçarşı özelinde ele alınmış olup Osmanlı ticaretinde önemli bir merkez olan çarşıda kadınların varlığı arşiv belgeleri temel alınarak incelenmiştir. Ayrıca kadınların Osmanlı hukukunda mülkiyet hakkına dair bilgiler Gül Akyılmaz'ın *"Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü"* ile *"Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet*

---

[1] Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", *II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, editör Fethi Gedikli, (İstanbul, Onikilevha Yayıncılık, 2016), 195-197; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (2017): 329-330.

[2] ABD'de 1809 yılında evli kadınlara mülkiyet hakkı; İskandinav ülkelerinde 19. yüzyılın ortalarında kadınlara eşit miras hakkı; İngiltere'de ise 1882 yılında kadınlara mülk edinme ve işletme hakkı verilmiştir. Nihal Cihan Temizer, "19. Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Yeri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022): 61.

[3] Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2020), *40-62; Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021), 164-176.

Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar" adlı çalışmalardan faydalanılmıştır. Osmanlı hukukuna dair genel bilgiler ise Mehmet Akif Aydın'ın *Türk Hukuk Tarihi*; Halil Cin ve Ahmed Akgündüz'ün *Türk Hukuk Tarihi* ile Halil Cin ve Gül Akyılmaz'ın *Türk Hukuk Tarihi* adlı eserleri temel alınmıştır.

1. Osmanlı Hukukunda Kadının Mülkiyet Hakkı

Mülk, bireyin sahip olduğu ve kendi başına tasarrufta bulunabildiği mal anlamına gelir.[4] Mülkiyet ise, insan ve eşyanın birbiriyle olan ilişkisinin hukuki ifadesidir.[5]

Osmanlı hukuk sisteminde kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve borçlar hukukunda İslam hukuku kuralları geçerlidir. Dolayısıyla kadınların mülkiyet hakkı da İslam hukuku kuralları çerçevesinde ele alınır. Fakat miri ve vakıf arazilerin mirasla geçmesi durumunda örfî hukuk kuralları uygulanır.[6] Bu hususların yanı sıra Osmanlı hukukunda bir kişinin lehine ya da aleyhine hak ve borçların oluşabilmesi için sahip olması gereken ehliyetler vardır. Bunlar eda ve vücub ehliyeti olarak ikiye ayrılır.[7] Eda ehliyeti, kişinin hak ve borç doğurucu işlemleri kimsenin izni olmadan yapabilme yeterliliğine denilmektedir. Eda ehliyetine sahip olabilmek için temyiz kudreti, büluğ ve rüşt olma şartları aranır. Bununla birlikte tam eda ehliyetine sahip olan kişiler her türlü hukuki işlemi yapabilir.[8] Bu durumda kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımından oluşan bir fark söz konusu değildir. Zira, kadınlar da erkekler gibi alım-satım, kira, bağış, rehin gibi her türlü hukuki işlemi yapabilmektedir. Bir diğer konu ise evlilikle beraber kadınların hukuki statüsünde değişiklik olup olmadığıdır. Osmanlı hukukunda evlilik, kadınların hukuki işlem ehliyeti üzerinde hiçbir değişikliğe neden olmaz. Osmanlı ile hem-asr olan birçok devlette ise evli kadınlar hu-

---

[4] M. Macit Kenanoğlu, "Mülk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 31* içinde, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 540.

[5] Büşra Figen Kaplan, "*Osmanlı Eyübü'nde Kadın ve Mülkiyet (1700-1725)"* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018), 25.

[6] Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", 221.

[7] Ekinci, *Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk,* 396; Ekrem B. Ekinci, *Hukukun Serüveni* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021), 349.

[8] Halil Cin ve Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 447-448.

kuki kişilik olarak kabul edilmediği gibi evlilikle birlikte kadın ve erkek tek kişilikte birleşir. Bu birleşik kişiliği temsil eden kişi ise erkek yani kocadır. Bu anlayış sonucunda kadının menkul ve gayrimenkul tüm mal varlığı kocanın malı olarak kabul edilmiş ve koca bunlar üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilmiştir. Halbuki, Osmanlı hukukunda kadın evli dahi olsa ayrı bir hukuki kişiliğe sahiptir ve bu husus vücub ehliyeti olarak ifade edilmektedir. Vücub ehliyeti, kişinin hak ve borçlara ehil olması anlamına gelir ve köleler dışında sağ olarak doğmuş kadın, erkek herkes bu ehliyete sahiptir. Dolayısıyla Osmanlı hukukunda kadınlar, bekâr ya da evli, eşi ölmüş ya da eşinden ayrılmış olsun vücub ehliyetine sahiptir.[9] Ayrıca İslam hukuku hükümlerine uygun olarak Osmanlı hukukunda "mal ayrılığı" rejimi kabul edildiğinden kadın, mal varlığını kocasına teslim etmek zorunda değildir. Ki kadın, kocasından izin almadan malları üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunma ve hukuki işlem yapabilme hakkına da sahiptir.[10] Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde alım-satım, kira, hibe, rehin, ödünç gibi sözleşmelerin tarafları olarak kadınlarla karşılaşmak mümkündür.[11]

Osmanlı Devleti'nde kadınlar genellikle miras[12], mehir, hibe ve alım-satım gibi yollarla gayrimenkul sahibi olmuşlardır.[13] İslam ve Osmanlı huku-

---

[9] Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyâtı Özel Hukuk-I* (Şahsın Hukuku-Aile Hukuku), C. 2, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012), 53; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2019), 208-209.

[10] Berna Yürüt, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", *Türkiye Barolar Dergisi (2017)*: 373.

[11] Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", 333; Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", 223-224.

[12] İslam hukukuna göre, babanın vefat etmesi halinde erkek çocuğa iki kadın payı alma; oğlu yoksa ve ikiden fazla kızı varsa mirasın üçte ikisini, sadece bir kızı varsa mirasın yarısını alma hakkı doğar. Kadına düşen miras ise çocukları yoksa dörtte bir, çocukları varsa sekizde bir oranındadır. Tiğinçe Oktar ve Mehtap Özdeğer, "Osmanlı'da Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Müslüman Kadın Gedikleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi* içinde, haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 536. Osmanlı miras hukukunda kadın haklarına dair ayrıntılı bilgi için bakınız. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2, (2007): 471-502; Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener, (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 193-197.

[13] Tereke kayıtlarında kadınlara ait taşınmazlara rastlanmakla birlikte erkeklerin daha fazla taşınmaza sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca belli bir düzeyde servet sahibi olan kişilerin terekeleri incelendiğinde erkeklerin ev, bağ, bahçe, arazi gibi taşınmazlara kadınların ise daha çok kişisel eşya ve diğer taşınır mallara sahip olduğu görülmektedir. Ancak çok sık olmamakla birlikte kadınların

kunda mehir erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para ya da maldır. Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde mehir kadının malvarlığına dâhildir ve koca ya da bir başkası mehir üzerinde hak iddia edemez. Mehir, kadının ölümünden sonra diğer malları gibi mirasçılarına intikal eder.[14] Şer'iyye sicillerindeki mehir kayıtları incelendiğinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccelin genellikle altın, gümüş ya da nakit para olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların taşınmaz edinim yollarından biri de hibedir. Kimi zaman birinci dereceden yakınlar kimi zaman da eş-dost tarafından kadınlara menkul ya da gayrimenkul malların hibe edildiği görülmektedir.[15] Ayrıca kadınların alım-satım yoluyla da gayrimenkul sahibi olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalarda taşınmaz malların alım-satım işlemlerinde kadınların aktif oldukları belgelerle ortaya konulmuştur. Bununla birlikte kadınların gayrimenkul satın almaktan daha çok gayrimenkullerini satmış olduğu ve tasarruflarını para şeklinde muhafaza ettiği de söylenebilir. Kadınların gayrimenkullerini paraya çevirmelerinin nedeni ise malvarlıklarını bu şekilde korumanın daha kolay olacağı düşüncesi olabilir. Çünkü başta arazi olmak üzere gayrimenkuller, koca ya da erkek akrabalar tarafından bir şekilde kadınların elinden alınmıştır. Bu nedenle kadınların özellikle mirasla kendilerine geçen gayrimenkulleri satması onların top-

---

taşınmaz malları da bulunmaktadır. Bu taşınmazların büyük kısmını mülk-i menzil denilen evler ile nadiren de olsa arazi, bağ, bahçe gibi tarımsal değeri olan ve gelir getiren gayrimenkuller oluşturmaktadır. Erkeklerin terekeleri incelendiğinde ise aradaki fark daha net anlaşılmaktadır. Zira, bu evlerin ahır, bahçe gibi eklentileri olduğu ya da altlı üstlü mülk menzil olduğu ifade edilmektedir. Yine bu evlerin iki katlı olduğu ve ilk katında ahır, kiler, ambar ile hizmetçilerin oturduğu ikinci katında ise ailelerin ikamet ettiği bölümlerin olduğu belirtilmektedir. Bunlar genellikle değeri yüksek mülk menzillerdir. Kadınların evleri ise genellikle iki, üç odadan oluşan küçük mülklerdir. Ayrıca kadınların bırakmış olduğu miraslarda taşınmazlara daha az rastlanmaktadır. Akyılmaz, Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü, 233-253; Abdülkadir Erçin, "*1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2014), 128; 188; 222; 226.

[14] Mehr-i muaccel, nikâh akdinden önce ya da nikâh akdi sırasında kadına verilirken mehr-i müeccel, evlilik, ölüm veya boşanmayla sona ererse kadına ödenir. Öyle ki, koca vefat ettiği zaman öncelikle terekesinden kadının mehr-i müecceli verilir sonrasında miras taksimi yapılır. Eğer vefat eden kişi kadınsa terekesinde mehr-i müeccel de yer alır ve miras olarak malvarlığı içinde değerlendirilir. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 91-92.

[15] Ayşe Şimşek, "*18. Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri* (1750-1800)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018), 101-109.

lumdaki erkek hakimiyetine karşı geliştirdiği bir strateji olarak görülebilir.[16]

Osmanlı klasik döneminde kadınlar, genellikle şer'î intikal yoluyla taşınmaz sahibi olurken 19. yüzyıla gelindiğinde yapılan hukuki düzenlemelerle örfî intikalle de taşınmaz sahibi olmuş ve erkek mirasçılarla eşit pay alabilmiştir. Ancak şer'iyye sicilleri incelendiğinde kimi zaman İslam miras hukuku kurallarına uyulmadığı ve kadınlara hak ettiklerinden daha az pay verildiği görülür.[17]

2. Kapalıçarşı'da Kadın Mülkiyeti ve Kadınların Yaşadığı Sorunlar

Kadınların ekonomik şahsiyet kazanmasında gerek İslam dininin kadına verdiği haklar gerekse Türk gelenek yapısı etkili olmuştur. Nitekim, bu sayede kadınlar, mal mülk sahibi olarak ticari faaliyetlerde yer alabilmiştir. Ayrıca, mülk sahibi kadınlar, mülklerini işletmiş, istedikleri kişilere satmış ve ticari faaliyetlerde bulunarak tüccarlık yapmışlardır. Hatta kadınlar beratları aracılığıyla Osmanlı çalışma hayatında dahi etkili olmuştur.[18] Tanzimat'la birlikte idare, hukuk, eğitim gibi pek çok alanda gerçekleşen değişimin kadınların sosyal ve kültürel yaşamları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Zira, eğitim ve hukuk alanında yapılan reformlar kadınların erkekler karşısında haklarının artmasına ve kadınların daha fazla iktisadi yaşamda yer almasına olanak sağlamıştır. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen kadının, mülk ve servet edinme yollarının klasik dönemle benzer olduğu söylenebilir.[19] Bu bağlamda Kapalıçarşı özelinde yapılan araştırmada kadınların Osmanlı hukuk sistemi dahilinde yukarıda da belirtildiği üzere miras, hibe, satın alma gibi yollarla mülk sahibi olduğu görülmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde de bu hususlara dair pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Kapalıçarşı'da[20] sahipsiz kalan dükkânları iltizam

---

[16] Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", 236-237.

[17] Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Sayram Yayınları, 2020), 474-476.

[18] Burçak Yakın ve Enver Aydoğan, "Osmanlı'da Kadınların Ekonomik Hayata Katkısı: Beratlı Kadınlar", *Türk Bilim Araştırma Vakfı* 12/4 (2019): 27.

[19] Oktar ve Özdeğer, "Osmanlı'da Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Müslüman Kadın Gedikleri", 538.

[20] Büyük Çarşı, Çarşû-yı Kebîr ya da Kapalıçarşı denilen bu çarşı, zaman içinde iki bedestenin çevresinde hanların yoğunlaşması ve aradaki sokakların üstlerinin tonozlarla örtülerek dükkânların kagire dönüştürülmesi neticesinde oluşmuştur. Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 6* içinde, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 509.

yoluyla satın alan ve sonrasında vefat eden Reşit Paşa'nın dükkânlarının Adile Hanım'a geçerek kiraya verilmesi için Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden[21] izin istenmiştir.[22] Yine vefat eden dârü's-saâde ağası[23] Hafız Behram Ağa'dan miras kalan, Kapalıçarşı, Kebeci Hanı'ndaki 29 numaralı mağazanın Şefika Hanım'ın üzerine kaydının yapılması ve ona göre senedin düzenlenmesi istenmiştir.[24] Bu örnekler kadınların Kapalıçarşı'da miras yoluyla gayrimenkul sahibi olduğunu göstermektedir.[25]

Miras yoluyla mülk ediniminde vasilik meselesi de önem arz etmektedir. Zira, evli kadınlar malvarlıklarını gerek kendileri gerekse kocaları ya da başka bir şahıs aracılığıyla yönetebilmektedir. Ayrıca kadınlar, ehliyetsiz ya da sınırlı ehliyete sahip kişilere vasi olup onların gayrimenkullerini de kontrol edebilmektedir.[26] Çünkü vasi olmak için akil, baliğ, reşit, hür, temsil ettiği kişi ile aynı dinden ve güvenilir olması yeterlidir. Yine cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım söz konusu değildir.[27] Örneğin, vasisi olduğu kızına büyük babası Hacı Ahmet Efendi bir dükkân miras bırakmıştır. Bu bağlamda baba, vasi olarak Kapalıçarşı, Terzibaşı sokağında aylık kirası 110 kuruş olan terzi dükkânının eski kıymeti 55.000 kuruşken çarşı, eski önem ve değerini kaybettiğinden kıymetinin 36.000 kuruşa indirilmesi talebiyle Maliye Nezâreti'ne[28] müracaat etmiştir.[29] Bir başka örnekte ise bir annenin evlatlarına vasi olduğu ve onların gayrimenkullerini yönettiği görülmekte-

---

[21] Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 171-176.

[22] BOA, İ. DH., 532/36863, 2 Şaban 1281 (31 Aralık 1864).

[23] "Sarayın harem dairesinde bulunan harem ağası". Ferit Devellioğlu, "Dârü's-saâde ağası", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* (Ankara: Aydın Kitabevi), 168.

[24] BOA, HH. İ., 175/17, 29 Şaban 1322 (8 Kasım 1904).

[25] Hacı Raşit Bey'in Kapalıçarşı, Yağlıkçılar caddesinde sahip olduğu 171 numaralı dükkânı vefat etmesi üzerine miras olarak kızı ve oğluna geçmiştir. BOA, ŞD., 3026/21, 16 Recep 1321 (8 Ekim 1903). Bununla birlikte Kapalıçarşı'da dükkânı olan kadınların bu dükkânları miras bıraktığına dair belgelere rastlamakta mümkündür. Örneğin, Hazîne-i Hâssa Şâhâne muhasebe kalem müdürü Cemile Bey zimmetine para geçirme suçu nedeniyle işinden el çektirilmiş ve annesinden miras kalan Anadolu Hisar'ındaki konak ile Kapalıçarşı, Kalpakçılarbaşı'ndaki dükkânın yarısına el konulmuştur. BOA, HH. İ., 105/16, 8 Cemâziyelâhir 1314 (14 Kasım 1896).

[26] Halil Cin ve Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi,* 447-456.

[27] Seda Saraç Özturan, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 3/1* (2018): 243; Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 43* içinde, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 67.

[28] Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856),* 114-152.

[29] BOA, ŞD., 3022/16, 4 Cemâziyelâhir 1321 (28 Ağustos 1903).

dir. 1899 yılında vasi olan anne, beş erkek ve kız evladına miras kalan ve Tablo 1'de mevki, eski kıymeti ve kira bedelleri yazılı olan 12 adet dükkân vesairenin önceden belirlenmiş olan kıymetlerin indirilmesi için Maliye Nezâreti'ne bir dilekçe yazmıştır. Bu talep doğrultusunda öncelikle birikmiş olan 13.128.5 kuruş verginin ödenip ödenmediğinin bidayet memurları tarafından araştırılması gerekmiştir. Ardından dükkânların kıymetinde toplam 92.000 kuruş indirim yapılmıştır. Fakat bu karara itiraz edilerek bir kerede istinaf memurları tarafından incelenmesi Üsküdar'da Kaptanpaşa mahallesinde sakine ibaresi ile talep edilmiştir.[30]

Tablo 1: Erkek ve kız evlatların sahip olduğu dükkânlar hakkında

Kira Miktarı	Eski Kıymeti	Mevki
150	30000	Çarşû-yı Kebîr'de Keseciler sokağında 109 numaralı dükkân
080	3000	Çarşû-yı Kebîr'de Keseciler sokağında 27 numaralı dükkân
030	17500	Çarşû-yı Kebîr'de Keseciler sokağında 14 numaralı dolap[31]
060	12500	Çarşû-yı Kebîr'de İmamali Han'da 8 numaralı oda
080	10000	Çarşû-yı Kebîr'de İmamali Han'da 16 numaralı mağaza
120	55000	Çarşû-yı Kebîr'de Redahcı Han sokakta 3 numaralı dükkân
060	40000	Çarşû-yı Kebîr'de Redahcı Han sokakta 58 numaralı dükkân
000	07500	Sultanahmet'te ? mahallesinde 4 numaralı münhedim[32] han arsası

[30] BOA, ŞD., 2992/45, 17 Şevval 1316 (28 Şubat 1899).

[31] Kapalıçarşı'daki dükkânlar (sandıklar/dolaplar) ilk zamanlarda ahşaptı. Toplandığında, genellikle kepenk olarak iş gören bir kapı sundurması yani dolap bulunmaktadır. Bu dükkânların cephesi ve derinliği nadiren 3 metreyi aşarken yükseklikleri de dükkân türüne göre değişmektedir. Yine dükkânlar, duvar önlerinde çoğunlukla 6-8 ayak uzunluğunda ve 3-4 ayak derinlikte olan küçük mekânlardır. Bunlara çarşıda dolap denilmektedir. Dolaplar, yaya trafiğine açık ve duvar tarafında yer tutan bir divanlar dizisi halindedir. Dolayısıyla önlerinde vitrin ve duvara yer verilmez. Dükkânlar aşağı inen veya yukarı kalkan iki kepenk kullanılarak kapatılmaktadır. Bir kanat sabit peykelerden aşağı sarkarken arkadan menteşeli üst kanat ise iple yukarı doğru çekilerek açılmaktadır. Ayrıca bu kanatların üzeri desen ve resimlerle süslüdür. Yaşar Baş, *"İstanbul Kapalıçarşısı (XV-XVII. Yüzyıl)"* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 53-54.

[32] "Yıkılan, yıkılmış, harâbolmuş". Devellioğlu, "Münhedim", 728.

000	06000	Sultanahmet'te Firuzağa mahallesinde 133 müşterek dükkân arsası
108	36000	Mahmutpaşa'da Hacı Küçük mahallesinde 227 numaralı dükkân
108	35000	Mahmutpaşa'da Hacı Küçük mahallesinde 205 numaralı dükkân
120	26000	Mahmutpaşa'da Hacı Küçük mahallesinde 215 numaralı dükkân
305500	213500	
Bidayet memurları tarafından beyan edilen kıymet		
Toplam	92000	

Osmanlı Devleti'nde kadınlar hem bağış/hibe yoluyla gayrimenkul sahibi olmuş hem de gayrimenkullerini dilediği kişiye hibe edebilmiştir. Örneğin, Emine Hatun, yaşlı olduğundan dolayı Kapalıçarşı'da sahip olduğu bir adet dükkânının yarısını kendisine bakmak şartıyla gelini Ayşe Hasibe Hanım'a vermiştir. Ancak gelini, çocuk sahibi olmadan vefat edince Emine Hatun dükkânın yeniden kendisine iade edilmesini talep etmiştir. Ayrıca Emine Hatun, dükkânı 15.000 kuruş peşin para ile sorumluluğuna almayı talep etmiş ve sonrasında ne kadar kira alınabileceği kararlaştırılarak gereğinin yapılması Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nden istenmiştir.[33] Son olarak kadınların satın alma yöntemiyle gayrimenkul sahibi olduğuna dair pek çok[34] örnekle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Hayriye ve Hatice hanımlar Terzibaşı sokağında 150 liraya dükkân satın alıp tapusunu üzerlerine almışlardır. Ardından 23 numaralı bu dükkâna defterhanede eski kıymeti olan 36.000 kuruştan harç alındığı anlaşılmıştır. Ancak bir

[33] BOA, ŞD., 93/1, 6 Muharrem 1288 (28 Mart 1871).

[34] Naime Hanım, Kapalıçarşı, Yağlıkçılar caddesinde ve Astarcı Hanı'nın yakınındaki 68 numaralı gümüşçü dükkânını 550 kuruş bedelle satın almıştır. Bu dükkânın, kıymetinin 8.000 kuruş, yıllık kira getirisinin de 500 kuruş olduğu eski sahibi tarafından kabul edildiğinden bahsi geçen kıymet Naime Hanım'a sorulmadan Maliye tarafından onaylanmıştır. Bu durum karşısında Naime Hanım, Birinci Daire'ye itiraz dilekçesi yazılmışsa da mal kaleminden, Maliye tarafından onay verilmesi nedeniyle durumun değiştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Fakat Naime Hanım, dükkânın yıllık 500 kuruş kirası olmadığı ve aylık kirasının da sadece iki adet sim mecidiyeden ibaret olduğunu belirterek dükkâna 8.000 kuruş vergi vermesi halinde mağdur olacağı hatta ileride düzenli vergi veremeyeceğinden bahsederek sorunun çözülmesi için gereğinin yapılmasını talep etmiştir. BOA, ŞD., 2992/35, 10 Zilkade 1316 (22 Mart 1899).

mülkün alım satımındaki emlak bedeli, gerçek kıymetini belirleyeceğinden bahsi geçen kıymetin değiştirilmesi talep edilmiştir. Yapılan işlemler neticesinde dükkâna, bidayeten[35] 18.000 kuruş, temyiz[36] olunmak üzere istinafen[37] 24.000 kuruş kıymet belirlenmiştir.[38] Hayriye ve Hatice hanımlara temyize dahi başvuru yapabileceklerinin belirtilmesi kadınların hiçbir engelle karşılaşmadan mahkemeye gidebileceklerini ve haksızlığa uğradıkları takdirde mahkemenin kendi lehlerine karar verilebileceğini göstermektedir.

Kadınlar sahip olduğu gayrimenkullerde kimi zaman sadece hisse sahibi olmuş ve gayrimenkullerini diğer ortakları ile yönetmiştir. Örneğin, Kapalıçarşı'da Gübreciler Hanı'nın alt katında açık arttırma ile 3.250 kuruşa satın almış olduğu bir adet oda gediği kıymetinin değiştirilmesi için Fatma Şükriye mührüyle dilekçe takdim edilmiştir. Zira, Mustafa Mazhar Efendi ve diğerleriyle ortaklaşa sahip olduğu dükkâna Maliye tarafından 12.000 kuruş kıymet belirlenmiştir. Fatma Şükriye'nin isteği üzerine Maliye aracılığıyla bir kere daha araştırma yapılmış ancak önceden tahmin edilen 12.000 kuruşun uygun olduğunu belirten bir rapor hazırlanmıştır.[39] Bu rapor üzerine kıymetin değiştirilmesine gerek olmadığı anlaşıldığından bundan sonra dükkâna dair yapılan işlemlerde bu kıymetin esas alınması uygun bulunmuştur.[40] Bu örnekte kadınların hukuki haklarını bizzat kendilerinin arayabildiği, erkek ortakları olmasına rağmen Fatma Şükriye Hanım'ın şikâyet dilekçesi sunabildiği ve itirazının yetkililer tarafından dikkate alınarak değerlendirildiği görülmektedir. Yine Kapalıçarşı'da Gülsucu sokağında Makbule Leman Hanım'ın sahip olduğu 4 numaralı kuyumcu gediğine üçte bir hissenin yarısı nakit, yarısı kupon olmak üzere 3.000 kuruş karşılığında kardeşi Mehmet Nuri Bey talip olmuştur. Ancak Leman Hanım'dan sahipsiz kalan dükkânın 5.000 kuruştan açık arttırmaya

---

[35] "[eskiden] asliye mahkemelerine verilen ad". Devellioğlu, "Bidayet Mahkemesi", 100.

[36] "[Tanzimat'tan sonra] bir davanın üçüncü ve son görülme derecesi". Devellioğlu, "Temyiz", 1075; Ekinci, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, 579.

[37] "Bidayet mahkemesinden verilen hükmün bir üst mahkemeye başvurarak feshini isteme". Devellioğlu, "İstinaf", 461; Ekrem B. Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası,* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017), 105-107.

[38] BOA, ŞD., 3062/24, 18 Recep 1327 (5 Ağustos 1909).

[39] BOA, ŞD., 2954/51, 9 Cemâziyelevvel 1310 (29 Kasım 1892).

[40] BOA, BEO., 116/8699, 15 Cemâziyelevvel 1310 (5 Aralık 1892).

çıkarıldığı ve bu gibi gediklerde açık arttırmasız satışın ihale kanuna uygun olmaması nedeniyle Mehmet Nuri Bey'e usul dairesinde açık arttırmaya müracaat ederek hisseleri alması gerektiği bildirilmiştir.[41] Bir başka meselede ise Emine Gülizar Hanım'ın tasarrufundaki Beylerbeyi, İstavroz mahallesindeki hane ile Kapalıçarşı'daki bir adet dükkânın Emine Hanım'ın vefatıyla sahipsiz kaldığı Defterhâne yazı işleri katiplerinden Niyazi Efendi tarafından ihbar edilmiştir. Ancak Niyazi Efendi, mahlûlât[42] idaresinden kendisine ihbariye verilmek istenmediğinden bahsederek hakkının korunması için Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'ne dilekçe vermiştir.[43] Osmanlı hukukunda kadınlar mülk ve gayrimenkullerini miras bırakabilmekle birlikte örnek vakalarda görüldüğü üzere sahipsiz kalan gayrimenkuller açık arttırma yoluyla satılmaktadır. Bununla birlikte sahipsiz kalan gayrimenkullerin tespit edilmesinin de önemli olduğu ihbar eden kişiye belirli bir ücret verilmesinden anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu tür gayrimenkuller ekonomi ve ticari hayat için önemli olduğundan dükkânların boş kalması veya işlememesi gibi nedenlerle oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir örnekte ise sadece devletin değil dükkân sahiplerinin de maddi zarardan korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, Meclis-i Vâlâ mektubi odası kâtibi Meşil Efendi'nin kayınvalidesinin Terzi sokağında sahip olduğu ve kapalı olan terzi dükkânının açılması, işlemiş olan 2 yıla yakın kirasının da lazım gelenlerden tahsil edilmesi hakkındaki dilekçesi üzerine zaptiye ile görüşülmüştür. Yapılan araştırma neticesinde dükkânın tüccarın iflas etmesi nedeniyle iflas komitesi tarafından kapattırıldığı anlaşılmıştır. Fakat dükkânın bir buçuk yıl kapalı bırakılması sahibine zarar vereceğinden dükkândaki malların hemen başka bir yere gönderilip dükkânın açılması ve işlemiş olan kiranın da alınıp Meşil Efendi'ye teslim edilmesi bildirilmiştir.[44]

Kapalıçarşı'da gayrimenkul sahibi kadınlar yukarıda da belirtildiği üzere bireysel işlemler ve sorunlarla ilgili çeşitli konularda ilgili mercilere başvuru yapmışlardır.[45] Fakat kimi zaman yaşanan hadiseler Kapalıçarşı'nın

---

[41] BOA, BEO., 1324/99229, 4 Safer 1317 (14 Haziran 1899).

[42] "Mirasçısı olmayan bir ölünün evkafa veya mîriye kalan mirası". Devellioğlu, "Mahlûlât", 568.

[43] BOA, BEO., 1173/87963, 21 Rebîülevvel 1316 (9 Ağustos 1898).

[44] BOA, MVL., 496/52, 23 Zilhicce 1282 (9 Mayıs 1866).

[45] Hatice Hatun ile kızları Nafia ve Ayşe hanımlar, Kapalıçarşı'da ortaklaşa sahip oldukları iki adet sahaf dükkânlarından dolayı bazı hususlarda zaptiyeye dilekçe sunmuşlardır. BOA, A.} MKT.

ortak sorunu haline gelmiştir. Bu bağlamda İstanbul'un yaşamış olduğu en şiddetli depremlerinden biri 10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelmiş ve şehirdeki pek çok cami, bina ve yapı zarar görmüştür. Bu yapılardan biri de Kapalıçarşı'dır ve büyük ölçüde zarar görmüştür. Bilhassa Bitpazarı, Yağlıkçılar, Çadırcılar sokakları ve buralara açılan kubbeli dükkânlar yıkılmış ve uzun süre enkazlar kaldırılmamıştır. II. Abdülhamit'in emriyle başlanan tamiratta çarşının sınırları daraltılmış ve kubbesi yıkılmış olan Çadırcılar caddesinin üstü tamamen açılmıştır. Ayrıca Çadırcılar, Kürkçüler kapılarının kaldırılmasıyla içeride kalan Duapazarı, Bitpazarı, Yorgancılar ve Koltukçular kapıları da dışarı açılır hale getirilmiştir. Lutfullah sokağı ise yıktırılmıştır. Önceden çarşı içinde olan Sarnıçlı Han, Paçavracı Han ile Ali Paşa Hanı'nın tamamı, Yolgeçen Hanı'nın da bir kısmı Kapalıçarşı dışında bırakılmıştır. Yine çarşının ana caddesi olan ve Beyazıt'la Nuruosmaniye arasında devam eden Kalpakçılar sokağının iki tarafına birer kapı yapılmıştır. 1894 depreminden sonra tamir edilen çarşının sınırları daraltılmış ve hanların yarısı da dışarıda bırakılmıştır.[46] Bu durum dükkânların konumlarında ve değerlerinde olumsuz yönde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu tarihten sonra dükkân sahiplerinin yaşadığı en büyük sorun dükkânlarının değerinin yüksek gösterilmesi ve bu değerler üzerinden vergilerini vermek zorunda kalmalarıdır. Bu bağlamda dükkânların değerinin yeniden hesaplanması ve indirim yapılması hususunda pek çok dilekçeye rastlamak mümkündür.

Yaşanan mağduriyetlerden bir kısmının ortadan kaldırılması için merkezi hükümet tarafından Kapalıçarşı'da bulunan ve deprem sebebiyle harap olup kapalı kalan dükkânların bu tarihten açıldıkları tarihe kadar ki vergilerinin affedildiğine dair bir irade çıkarılmıştır. Ayrıca tamirattan dolayı kapalı kalıp sonradan açılan ya da henüz tamir edilmeyip kapalı olan hanların vergisi hakkında da bu dükkânlara benzer muamele yapılması uygun görülmüştür.[47] Bu düzenlemeler neticesinde pek çok kişinin vergiden affedilmek için gerekli birimlere müracaat ettiği görülmektedir. Ki, bu kimseler içinde gayrimenkul sahibi kadınlar da bulunmaktadır. Ör-

NZD., 386/58, 17 Cemâziyelâhir 1278 (20 Aralık 1861).

[46] Eyice, "Büyük Çarşı", 511-512.

[47] BOA, İ. ML., 34/19, 12 Cemâziyelevvel 1317 (18 Eylül 1899); BOA, BEO., 1376/103157, 18 Cemâziyelevvel 1317 (24 Eylül 1899).

neğin, Emin Efendi'nin kızları Naciye ve Zeynep hanımlar vergi affından faydalanabilmek için Kalpakçılarbaşı caddesinde sahip oldukları iki adet dükkânın 1893 ve 1894 yıllarına ait olan ve önceden verilen verginin kaç kuruş olduğunun açıklanmasını istemiştir. Bu doğrultuda Birinci Daire[48] mal memurluğundan gönderilen defterde vergilerin miktarı 58.515 kuruş 20 para ve bilinen hissenin 2.951 kuruş 20 para olduğu, Naciye ve Zeynep hanımlara ait olan akçenin ise 5.200 kuruş vergi ile 260 kuruş maarif hissesinden ibaret olduğu açıklanmıştır.[49]

Deprem sonrası vergi ödemelerinde yaşanan güçlüklerin önüne geçilmek için gerekli düzenlemeler yapılmakla birlikte çarşının eski ihtişamlı günleri kalmadığından dükkânlarının eski değerinden vergiye tabii tutulmaması ve dükkânlarının değerinin yeniden belirlenerek indirim yapılmasına dair de pek çok müracaat olduğu görülmektedir.[50] Fakat dükkân

---

[48] Birinci Daire-i Belediye, sahil kesimi Yalı Köşkü'nden Aksaray'a ve Beyazıt ile Süleymaniye'den Unkapanı İskelesi'ne kadar olan yerleri içine almaktadır. Ahmet Deniz, Pınar Akarçay ve Adem Karakaş, "Osmanlıda Belediyeciliğin Gelişimi ve Modernleşme Çabaları", *Akademik Bakış Dergisi* 64 (Kasım-Aralık 2017): 320.

[49] BOA, BEO., 2011/150808, 3 Zilhicce 1320 (3 Mart 1903); BOA, BEO., 2512/188367, 20 Zilhicce 1322 (25 Şubat 1905).

[50] Fatma Zehra Hanım, Keseciler caddesinde sahip olduğu 36, 38, 40 ve 42 numaralı dört adet dükkâna asıl kıymetinden fazla zam yapıldığına dair itirazda bulunmuştur. Çünkü dükkânlarının kıymetleri 18.000 kuruşa düşürülse de hali hazırdaki gelir ve itibarından dolayı bu kıymetin hâlâ yüksek olduğunu düşünmektedir. BOA, ŞD., 3014/2, 4 Zilhicce 1320 (4 Mart 1903); Zehra Hanım'ın Kalpakçılarbaşı caddesinde sahip olduğu 101 numaralı dükkânın aylık kirası önceleri 8-10 lirayken iki yıldan beri bu meblağ 3,5 liraya düşmüştür. Çarşının artık eski itibarı kalmadığından dükkâna daha önce verilmiş olan 150.000 kuruş değerin bahsi geçen kirayla orantılı bir derecede değiştirilmesi hususu Maliye Nezâreti'ne dilekçe ile sunulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde Birinci Daire memurları tarafından dükkânın 130.000 kuruş kıymette olduğu bildirilmiş ve bu kıymet Zehra Hanım tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu karara da istinaf memurları tarafından itiraz edilmiştir. Zira, dükkân, çarşının iyi bir mevkiinde bulunmaktadır. Netice itibariyle önceki kıymetin değiştirilmemesi karara bağlanmıştır. Bu karar karşısında Maliye Nezâreti'ne yeniden müracaat edilerek çarşının eski itibarının kalmadığı bu nedenle bahsi geçen caddedeki dükkânların kiracılarının araştırılması talep edilmiş ayrıca 150.00 kuruş kıymet verilmesi halinde Zehra Hanım'a haksızlık olacağı onun adına Erkan-ı Harbiye miralayından Sabri tarafından ifade edilmiştir. Bununla birlikte bahsi geçen belgede 1893 ve 1894 yılları arasında ödenmesi gereken vergilerin de deprem nedeniyle affedildiğinden bahsedilmiştir. BOA, ŞD., 3021/40, 29 Zilkade 1321 (16 Şubat 1904); BOA, ŞD., 413/51, 26 Rebîülevvel 1322 (10 Haziran 1904); Hassa-i Nizamiye birinci nişancı tabur sancaktarı yüzbaşısı, Kapalıçarşı, Divriği sokağında, eşi Feride Hanım'ın tasarrufunda olan 5 numaralı tuhafiyeci dükkânının depremden sonra aylık 50 kuruştan fazla kira getirmediğini hatta satıldığı takdirde 50 liradan fazla bir talibi bulunmadığını belirterek önceden belirlenmiş olan ver-

değerlerinin belirlenmesi hususunda depremden öncede bireysel müracaatların olduğu ancak depremle birlikte bu hususun genel bir sorun haline geldiği söylenebilir.[51] Örneğin, Hanife Hanım, Yağlıkçılar'da sahip olduğu 151 numaralı bir adet dükkânın depremden önce 25.000 kuruş olan kıymetine 5.000 kuruş zam yapılarak 30.000 kuruşa yükseltildiğinden ve Kavakçılar'daki 3 numaralı dükkânına ise 8.000 kuruş kıymet verildiğinden bahsederek bu kıymetlerin düzeltilmesini talep eder. Bu talep üzerine daire memurlarınca inceleme yapılır. İnceleme neticesinde Yağlıkçılar'daki dükkânın 1.900 kuruş geliri olduğu, Kavakçılar'daki dükkânın ise kapalı olmasına rağmen 50 kuruşa kiraya verilebileceği muhtemel bulunması nedeniyle her iki dükkân için belirlenen kıymet ortalama bulunur. Bu hesaplamalara mukabil dükkân sahibi tarafından 151 numaralı dükkânın depremden önce dahi bahsedilen geliri olmadığı, 3 numaralı dükkânın ise 30 kuruşa dahi kiraya verilemediği bu nedenle hâlâ kapalı olduğu belirtilir. Ancak Hanife Nafia Hanım, Maliye'den sadece kapalı olan dükkânın vergisinin silindiğine dair ihbarname alınca dükkânların kıymetlerinin değiştirilmesi ve haksızlıktan kurtarılması için bir kez daha dilekçe yazar.[52] Kıymet belirlenmesi hususunda yaşanılan bir başka sorun ise kurumların kimi zaman birbirinden farklı değer belirlemesidir. Örneğin, Ayşe Hanım, Kalpakçılarbaşı'nda sahip olduğu 116 numaralı dükkân kıymetinin çok fazla olduğundan bahsederek Birinci Daire-i Belediye'ye müracaat etmiştir. Bu dairece yapılan araştırma neticesinde dükkâna konulan 40.000 ku-

---

ginin indirilmesi için Maliye Nezâreti ile Birinci Daire-i Belediye'ye dilekçe sunmuştur. Ayrıca 50 kuruşa dahi zar zor kiraya verilebilen bu dükkânın birikmiş vergilerinin 1898'den 1904 yılına kadar 36.000 kuruş; 1907 yılından itibaren ise 12.000 kuruş üzerinden ödenmesini talep etmiştir. Netice itibariyle dükkânın kıymeti 50 lira olarak kabul edilmiş ve vergisinin de bu kıymet üzerinden alınmasına; 1898 yılından beri birikmiş vergilerinin ise eski kıymetinden alınmasına karar verilmiştir. BOA, ŞD., 3045/30, 24 Zilkade 1325 (29 Aralık 1907); Yağlıkçılar caddesinde sahip olduğu 105 numaralı bir adet yazmacı dükkânının kıymeti 40.000 kuruş tahmin edildiği ihbarname ile bildirilmiştir. Dükkânın mevkindeki değişimden dolayı mukavelesine göre şimdi yıllık 1.920 kuruş kira getirisi olduğu belirtilerek 40.000 kuruş tahmin edilen kıymetin uygun bir fiyatla değiştirilmesi rica edilmektedir. BOA, ŞD., 3025/51, 21 Cemâziyelevvel 1322 (3 Ağustos 1904).

[51] Tornisya Hanım, Yağcılar caddesinde sahip olduğu 49 numaralı dükkân ile Yol Geçen Hanı'nın alt katındaki 8 numaralı odaya, Birinci Daire-i Belediye tarafından yıllık kirası oranında 45.000 kuruş kıymet verildiği ancak bu değerin Maliye memurları tarafından 54.000 kuruşa çıkarıldığından bahsederek şikayetçi olunca dilekçesi Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. BOA, ŞD. 2942/90, 18 Ramazan 1308 (27 Nisan 1891).

[52] BOA, ŞD., 3026/63, 20 Rebîülevvel 1322 (4 Haziran 1904).

ruş kıymet Ayşe Hanım tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu kıymete Maliye Nezâreti'nce itiraz edilmesi üzerine istinaf yoluyla inceleme yapılarak dükkânın değeri 50.000 kuruşa çıkarılmış ve durum ihbarnameyle bildirilmiştir. Ayşe Hanım ise mevcut olan mukaveleyi gerekçe/kanıt göstererek karara itiraz etmiştir. Çünkü mukaveleden de anlaşılacağı üzere aylık kira bedeli 235 kuruş olan dükkâna konulan 50.000 kuruş kıymet çok yüksektir.[53] Bir başka örnek olayda ise, Luspar Hanım dükkânları için belirlenen kıymeti önce kabul etse de sonradan hatalı işlem yapıldığı gerekçesiyle itirazda bulunmuştur. Şöyle ki, Kapalıçarşı'da Perdahçı Han sokağında 45, Rabia Hanı'nda 13 ve Kürkçüler Çarşısı'nda 38 numaralı üç adet emlakinin kıymetinin fazla olduğundan bahsederek bunların değiştirilmesi için Maliye'ye dilekçe sunmuştur. Dilekçesinde; yapılan değişikliği her ne kadar kabul etmiş olsam da bunların gelirlerinin bazısına 25, bazısına 40 yıllık hesap yapılarak kıymet belirlendiğini sonradan gördüm, diyerek bu durumun zamanla mağduriyetine neden olacağını bildirmiştir. Bu nedenle adaletin sağlanması ve haksızlıktan korunması için emsallerine uygun olarak hesap yapılmasını talep etmiştir.[54]

Kapalıçarşı'nın yeniden inşa ve tamir sonrasında da dükkân kıymetlerine dair itiraz dilekçeleri bulunmaktadır. Örneğin, Kalpakçılarbaşı'nda emlak sahibi olan Emine ve Ayşe hanımların eski kıymeti 4.500 kuruş olan 75 numaralı silk[55] dükkânı tamir edilmiştir. Yapılan inşa ve tamir işlemlerinden sonra sahip oldukları emlake istinafen toplam 40.000 kuruş kıymet tahmin edilmiştir. Fakat emlak sahiplerinin bu kıymete itirazları varsa on beş gün içinde bizzat veya aracıyla Şûrâ-yı Devlet'e müracaat etmeleri gerektiği de bildirilmiştir.[56] Yine, Tahsin Paşa'nın kızı Lütfiye Hanım, Kazzazlar sokağında sahip olduğu 56 ve 58 numaralı dükkânlarının

---

[53] BOA, ŞD., 3018/52, 22 Muharrem 1321 (20 Nisan 1903); Kapalıçarşı, Fesciler caddesinde 105 numaralı bir adet dükkâna memurlar tarafından 30.000 kuruş kıymet belirlenmiştir. Ancak dükkân sahibi Vesile Hanım bu kıymetin değiştirilmesi için Maliye Nezâreti'ne dilekçe yazmıştır. İtiraz gerekçesinde ise, istinafen onaylanan kıymetin çarşının şu an ki itibarına bakılırsa ne kadar fazla olduğu anlaşılacaktır, denilmiştir. Bu bağlamda Vesile Hanım, gerekli araştırma yapıldıktan sonra dükkânın değerinin 15.000 kuruşa indirilmesini talep etmektedir. BOA, ŞD., 3022/37, 3 Muharrem 1322 (20 Mart 1904).

[54] BOA, ŞD., 3026/46, 21 Cemâziyelevvel 1322 (3 Ağustos 1904).

[55] "İplik"; "inci ve tesbih gibi tanelerin geçirildiği iplik". Devellioğlu, "Silk", 953; Şemseddin Sami, "Silk", *Kâmûs-ı Türkî,* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006), 733.

[56] BOA, ŞD., 3022/38, 12 Şaban 1321 (3 Kasım 1903).

şimdiki muhtemel kirası dikkate alınarak kıymetlerinin değiştirilmesi için Maliye Nezâreti'ne başvurmuştur. Bu talep üzerine bidayeten her birine 10.000 kuruş belirlenmiş ancak bu kıymetlere de itiraz edilince istinafen her birine 8.000 kuruş toplam 16.000 kuruş kıymet belirlenmiştir. Fakat dükkânın bulunduğu mevki ve kiralar dikkate alındığında bu kıymetlerde fazla bulunmuş ve yeniden bir düzenleme yapılması istenmiştir.[57] Yeniden tamir ve inşa sürecinde gayrimenkul sahibi kadınların benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığı arşiv belgelerinde benzer şikâyetlerin varlığından anlaşılmaktadır.[58]

Kapalıçarşı'nın genel bakımı ve güvenliğine dair yapılan düzenlemeler de kimi zaman bireysel şikâyetlere ve sorunlara yol açmıştır. Örneğin, Hacer Hanım'ın Keseciler ve Gülsucular sokakları başında 128 ve 19 numaralı iki adet dükkânı bulunmaktadır. Bununla birlikte dükkânlarının altında üç adet büyük su köprüsü olduğunu ve sonradan yapılan tamirat sırasında çarşının inşaat komisyonu tarafından dükkânlarının yerine bir taş direk yapılınca her iki dükkânın da artık hiçbir işe yarayamayacak şekilde zarara uğradığını bildirmiştir. Bu nedenle Emine Hacer Hanım, vermiş olduğu vergi üzerinden -18.000 kuruş bedelle- kanunen istimlake razı edilmesi veya dükkânlarına eş değer bir yer gösterilmesi ya da emlakinin eski haliyle kendisine teslim edilerek mağduriyetinin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir.[59] Çarşı'nın güvenliği açısından yapılan bir düzenleme ise dükkân sahibi bir kadının şikâyetiyle sonuçlanmıştır. Buna göre, Kalpakçılarbaşı'nda Dirohi Sahkiyan sahip olduğu 136 ve 138 numaralı iki adet dük-

[57] BOA, ŞD., 3021/62, 27 Cemâziyelâhir 1324 (18 Ağustos 1906).

[58] Maliye Nezâreti Muhasebe Umumiye memurin kalemi katiplerinden Mehmet Raif Efendi'nin eşi Fatma Afife Hanım'ın Keseciler caddesinde sahip olduğu 78 numaralı dükkâna vaktiyle 12.000 kuruş kıymet konulmuştur. Halbuki bu dükkân 1906 yılında 5.000 kuruş bedelle alınmış olduğundan bu kıymete karşılık alınan vergi fazla bulunmuş ve indirim yapılması için Maliye Nezâreti'ne dilekçe sunulmuştur. Bu dilekçe üzerine yapılan araştırma neticesinde dükkânın kıymeti 9.000 kuruşa indirilmiştir. Zira, dükkânın aylık kirası 50 kuruş olmakla birlikte dükkân 3 aydan beri de boştur. Bu mesele haricinde Afife Hanım, Perdahçılar Hanı yakınındaki 34 ve 36 numaralı dükkânları içinde başvuruda bulunur. Bahsi geçen bu dükkânlarına önceden 17.000 kuruş kıymet belirlendiği ancak bu dükkânların da aylık kirasının 50 kuruş olduğu belirtilerek kıymetlerinde indirim yapılması talebinde bulunmuştur. Bu dükkânların kıymetleri de 11.000 kuruşa indirilmiştir. Bu düzenlemeye rağmen bahsi geçen kıymette fazla bulunmuş ve bu durumun kendisine haksızlık olacağından bahsederek dükkân kıymetlerinin emsalleri dikkate alınarak belirlenmesini talep etmiştir. BOA, ŞD., 3040/48, 27 Zilkade 1324 (12 Ocak 1907).

[59] BOA, ŞD., 2991/21, 2 Recep 1316 (16 Kasım 1898).

kânın önüne depremden sonra polis kulübesi konulması nedeniyle zarar gördüğüne dair şikâyetçi olmuştur. Ancak asayiş ve güvenliğin sağlanması gerektiği ve dükkânlarına herhangi bir zararı olmadığı gerekçe gösterilerek mahkemeye müracaat etmesi gerektiği kendisine tebliğ edilmiştir.[60] Bununla birlikte kulübenin bulunduğu yerin etrafı küçük parmaklıkla sarılarak zabıtaya mahsus bir alan oluşturulduğu ve çarşının genel menfaat ve güvenliği için orada zabıta memurunun bulundurulmasının elzem olduğu ifade edilmiştir. Ayrıyeten Kapalıçarşı inşaat komisyonu tarafından da kulübenin oradan kaldırılmasının uygun olmayacağı açıklanmıştır. Buna mukabil dükkân sahibinin zarara uğratılmaması için de gereğinin yapılması İstanbul polis müdürlüğünden ifade edilmiştir.[61] Sonuç olarak bu kulübe dükkânların bir kısmını işe yaramaz hale getirdiğinden kulübenin başka bir yere nakli Şûrâ-yı Devlet tarafından karar altına alınmış ve kararın uygulanması Zaptiye Nezâreti'ne emredilmiştir. Fakat kulübe hâlâ oradan kaldırılmadığından Dirohi Sahkiyan, meselenin çözülmesi için gereğinin yapılmasını istirham ederim,[62] diyerek yeniden şikâyette bulunmuştur.

Son olarak, Kapalıçarşı'da dükkân sahibi olan kadınların vergi verme hususunda da sık sık Maliye'ye müracaat ettiği ve biriken vergilerini ödemek için düzenleme istedikleri görülmektedir. Örneğin, Dârülmuallimîn Kimya muallimi kol ağası Doktor Mustafa Bey, eşinin tasarrufunda bulunan Kapalıçarşı'daki bir adet dükkânın birikmiş vergisini ödemek için Maliye'ye başvurunca dükkânın 1890 yılından 1901 yılı sonuna kadar 4.275 kuruş 10 para birikmiş vergisi ortaya çıkmıştır.[63] Benzer bir müracaatta 1916 yılında Atiye Hanım adına yapılmıştır. Şöyle ki, dosya memuru Alaattin Bey, büyük validesi Atiye Hanım'ın Kalpakçılarbaşı'nda sahip olduğu 161 numaralı dükkânın üçte bir hissesinin birikmiş vergi borcunun maaşından ödenmesi için başvuruda bulunmuştur. Ayrıca Alaattin Bey, Atiye Hanım'ın vergi borcunu ödemek için daha öncede başvuruda bulunduğunu ancak evrakların kaybolması nedeniyle işlemlerin takip edilemediğini söyleyerek bu mağduriyetlerinin de göz önüne alınmasını rica etmiştir.[64]

---

[60] BOA, DH. MKT., 2326/59, 30 Zilkade 1317 (1 Nisan 1900).

[61] BOA, ŞD., 3001/36, 4 Cemâziyelevvel 1318 (30 Ağustos 1900).

[62] BOA, BEO., 1618/121341, 24 Şevval 1318 (14 Şubat 1901); BOA, DH. MKT., 2458/93, 16 Zilkade 1318 (7 Mart 1901).

[63] BOA, MF. MKT., 854/45, 8 Rebîülevvel 1323 (13 Mayıs 1905).

[64] BOA, DH. İ. UM., 5/14, 20 Recep 1334 (23 Mayıs 1916).

Sonuç

Osmanlı hukukunun temelleri İslam hukuku ve örfî hukuka dayandığından kadınların mülk edinimi ve mülkiyet hakkı gibi konularda çağdaşlarının daha ilerisinde olmasına olanak sağlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde kadınlar, alım-satım, miras, hibe gibi yollarla menkul ve gayrimenkul sahibi olabilmiş ve kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın eda ehliyetine sahip her kadın hukuki işlemlerini kendi gerçekleştirebilmiştir. Hatta kadının evli olması, eşinin ölmüş olması ya da eşinden ayrılmış olması dahi sahip olduğu haklar hususunda herhangi bir değişikliğe, kısıtlamaya veya engellemeye neden olmamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile çağdaş olan Batılı devletlerin bahsi geçen haklar konusunda atmış olduğu adımlar dikkate alındığında Osmanlı hukukunda kadınların bilhassa mülkiyet hakkı hususunda görece daha ileri seviyede olduğu söylenebilir. Görece ifadesinin kullanılmasına neden olan ise bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, Osmanlı hukukunda kadınlara tanınmış hakların kimi zaman kültürel yapının da etkisiyle uygulamada aynı ölçüde karşılık bulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu husus Kapalıçarşı özelinde incelendiğinde çarşıda kadınlara ait dükkânların varlığının kesin olduğu ancak kadınların bu dükkânları ellerinde ne kadar süre tutabildiği, dükkânlarını satıp satmadığı, satış yaptıysa kime (eş, ağabeyi veya yakın akrabadan bir erkek) sattığının takibini yapmak arşiv araştırmasının sınırlılıkları nedeniyle pek mümkün olmadığından bu hususta genel bir çıkarım yapmak mümkün olamamıştır.

19. yüzyılda dahi Kapalıçarşı'da kadınların Osmanlı klasik döneminde olduğu gibi miras, mehir, satın alma ya da hibe yoluyla mülk sahibi olduğu görülür. Bu nedenle 19. yüzyılda kadınların mülk ediniminde şer'î haklarından ziyade örfî haklarında gelişme olduğu söylenebilir.

Tereke kayıtları incelendiğinde kadınların sahip olduğu mal varlıkları hakkında genel bilgi edinilebildiğinden sosyo-ekonomik konumları daha net bir şekilde anlaşılabilmektedir. Ancak Kapalıçarşı özelinde yapılan incelemede gayrimenkul sahibi kadınların genel serveti bilinemediğinden sosyo-ekonomik konumu hakkında kesin hüküm vermek pek kolay değildir. Fakat kadınlara paşa, dârü's-saâde ağası gibi kimselerden miras kalması, bazı kadınların üç, dört ve daha fazla dükkânın sahibi olması ya da kadınların dükkânlarını paşa, yüzbaşı, kâtip ve memur gibi kimselerin

aracılığıyla yönetmesi Kapalıçarşı'daki gayrimenkul sahibi kadınların sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olduğuna dair ipucu vermektedir.

Kapalıçarşı'da dükkân, oda ya da dolaba sahip olan kadınların gayrimenkullerini genel olarak kiraya vererek değerlendirdiği görülmektedir. Zira, bu çalışma kapsamında incelenen arşiv belgelerinde kadınların çarşıda esnaf olarak değil mülk sahibi ya da hissedarı olarak varlık gösterdiği anlaşılmıştır.

Son olarak kadınların Kapalıçarşı'da yaşamış olduğu sorunların çözümü için devlet kurumlarının her kademesinde (belediye ve bidayet, istinaf, temyiz mahkemelerine) şikâyetçi olabildiği ve şikâyetlerin kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın değerlendirilerek çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret, Mektubi Kalemi Evrakı [A.} MKT. NZD.] 386/58.

Bab-ı Ali Evrak Odası [BEO.] 116/8699; 1324/99229; 1173/87963; 1376/103157; 2011/150808; 2512/188367; 1618/121341.

Dahiliye, Mektubi Kalemi [DH. MKT.] 2458/93; 2326/59.

Dahiliye, İdare-i Umumiyye [DH. İ. UM.] 5/14.

Hazine-i Hassa, Hazine-i Hassa İradeler [HH. İ.] 175/17; 105/16.

İrade, Dahiliye [İ. DH.] 532/36863.

İrade, Maliye [İ. ML.] 34/19.

Maarif Nezâreti, Mektubi Kalemi [MF. MKT.] 854/45.

Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Vâlâ [MVL.] 496/52.

Şûrâ-yı Devlet, Şûrâ-yı Devlet [ŞD.] 93/1; 2942/90; 2954/51; 2991/21; 2992/35; 3026/63; 3001/36; 3045/30; 3014/2; 3018/52; 3022/38; 3021/40; 413/51; 3022/37; 3025/51; 3026/46; 3021/62; 3040/48; 3062/24; 3022/16; 2992/45; 3026/21.

Kitap, Makale ve Diğer Yayınlar

Akgündüz, Ahmed. *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyâtı Özel Hukuk-I (Şahsın Hukuku-Aile Hukuku)* C. 2. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856).* İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (2017): 325-364.

Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", *II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, editör Fethi Gedikli, 195-290. İstanbul, Onikilevha Yayıncılık, 2016.

Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2, (2007): 471-502.

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli.* İstanbul: İSAM Yayınları, 2020.

Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2019.

Bardakoğlu, Ali. "Vesâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43 içinde. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 66-70.

Baş, Yaşar. "*İstanbul Kapalıçarşısı (XV-XVII. Yüzyıl)*". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2008.

Cin, Halil ve Ahmed Akgündüz. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.

Cin, Halil ve Gül Akyılmaz. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınları, 2020.

Deniz, Ahmet ve Pınar Akarçay ve Adem Karakaş. "Osmanlıda Belediyeciliğin Gelişimi ve Modernleşme Çabaları", *Akademik Bakış Dergisi* 64, (Kasım-Aralık 2017): 314-325.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2006.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Hukukun Serüveni*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017.

Erçin, Abdülkadir. "*1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskisehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2014.

Eyice, Semavi. "Büyük Çarşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 6 içinde. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 509-513.

Kaplan, Büşra Figen. "*Osmanlı Eyübü'nde Kadın ve Mülkiyet (1700-1725)*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 2018.

Kenanoğlu, M. Macit. "Mülk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 31 içinde. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 539-540.

Oktar, Tiğinçe ve Mehtap Özdeğer. "Osmanlı'da Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Müslüman Kadın Gedikleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi* içinde, haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler, 533-546. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

Özturan, Seda Saraç. "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3/1, (2018): 238-255.

Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener. Ankara: Otto Yayınları, 2018.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.

Şimşek, Ayşe. "*18. Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)*". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2018.

Temizer, Nihal Cihan. "19. Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Yeri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1, (2022): 51-70.

Yakın, Burçak ve Enver Aydoğan. "Osmanlı'da Kadınların Ekonomik Hayata Katkısı: Beratlı Kadınlar", *Türk Bilim Araştırma Vakfı* 12/4, (2019): 26-44.

Yürüt, Berna. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", *Türkiye Barolar Dergisi* (2017): 365-396.

OSMANLI SARAY KUYUMCULUĞU VE CİLT SANATI

Doç. Dr. Güssün GÜNEŞ*
Müeyyet ADAŞ**

Özet

OSMANLIDA BİRÇOK ZANAAT ALANININ evi olan İstanbul'un ünlü tarihi Kapalıçarşı'sı tarih kokan yapısı ve dokusu ile günümüzde hala çok ilgi çekmektedir. Çarşı kompleksi içerisinde yerleşmiş yüzlerce mesleğe ve zanaat alanına ev sahipliği yapan bu tarihi yapı içinde, kuyumculuk ve kitap sanatı, imparatorluğun kültürel ve sanatsal zenginliklerini yansıtan önemli zanaat alanları idi. Bu sanat dallarının incelenmesi, Osmanlı sanat estetiğinin anlaşılması ve dönemin toplumsal yapısına dair bilgiler sunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu iki sanat dalı, sarayın sosyal ve kültürel yaşamında merkezi bir rol oynamış, imparatorluğun estetik anlayışını ve sanatsal zenginliğini yansıtan eserler üretilmiştir. Saray kuyumcuları, sultanlar ve yüksek rütbeli devlet adamları için özel olarak tasarlanmış mücevherat ve ziynet eşyaları üretirken, bu eserlerde kullanılan malzemeler (altın, gümüş, değerli taşlar) ve işçilik, Osmanlı zanaatkarlığının incelik ve estetik anlayışını göstermesi açısından büyük önem taşıyordu. Osmanlı sarayında kitap sanatı, bilgi ve kültür aktarımının yanı sıra estetik bir gösteriş

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Müessese Arşivleri Anabilim Dalı Marmara Üniversitesi, Toplum ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Marmara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü, gussun.gunes@marmara.edu.tr, ORCID ID: https:orcid.org/0000-0002-1340-7366.

** Klasik Cilt Sanatçısı, Doktorant, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları, mueyyetadas@gmail.com, ORCID ID: https:orcid.org/0000-0003-2516-0345.

aracı olarak da kullanılmıştır. Osmanlı Sultan hazinelerinden günümüze ulaşan eserler arasında değerli taşlarla bezeli kitap kapları bulunmaktadır. Birkaç istisna dışında büyük kısmını Mushafların oluşturduğu bu ciltler, döneminin kuyumculuk ve cilt sanatının nadide örnekleri arasındadır. Osmanlı saray kuyumculuğu, kullanılan malzemelerin çeşitliliği ve uygulanan tekniklerin inceliği ile tanınır. Bu teknikler mücevher, süs eşyası, takılar, taht, miğfer gibi eşyaların dışında kitap kaplarına da yansımıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar olan süreçte saray kuyumculuğunun teknik ve tasarım özelliklerini ciltlerin üzerinde görmekteyiz. Her biri Ehl-i Hıref Teşkilatı içinde faaliyet gösteren zergerân ve mücellidân bölüklerinin iş birliğiyle üretilen eserler, hazine seksiyonunun önemli parçaları arasında yer almaktadır. Hazinede mevcut değerli taşlarla bezeli kuyumculuk örneklerinin çoğunluğu, Osmanlı devletinin sosyal, siyasi ve ekonomik olarak en güçlü olduğu 16. yüzyıla aittir. Bu çalışmada, Osmanlı saray kuyumculuğu ve kitap sanatları içinde yer alan cilt sanatının Osmanlı kültüründeki rolünü ve etkisini inceleyerek bu iki sanat dalı tarafından ortaklaşa üretilen sanat eserlerinin akademik çerçevede değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında murassa cilt örnekleri üzerinden Osmanlıda saray kuyumculuğunun dönemsel önemi, kullanılan malzemelerin çeşitliliği, teknikler ve kuyumculuğun saray yaşamı üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak, değerli taşların kitap sanatında kullanımı ve sanatsal etkileşimin Osmanlı kültüründeki yeri ile estetik değerleri açısından kültürel mirasa olan katkıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kuyumculuğu, Değerli Taşlar, Cilt Sanatı, Kitap Sanatları.

The Art of Ottoman Palace Jewelry and Bookbinding

Abstract

The historic Grand Bazaar of İstanbul, once the epicenter of numerous craft traditions during the Ottoman Empire, continues to captivate attention with its rich historical structure and atmosphere. Housing hundreds of professions and artisanal domains within its architectural complex, this iconic marketplace served as a significant hub for crafts such as jewelry-making and book arts fields that reflected the empire's cultural and artistic opulence. The examination of these art forms is crucial for understanding the aesthetic values of Ottoman art and for providing insights into the sociocultural structure of the era. These two disciplines occupied a central role in the social and cultural life of the imperial palace and gave rise to works that embodied the aesthetic sensibility and artistic wealth of the empire. Palace jewelers produced jewelry and ornaments specifically designed for sultans and high-ranking officials, with materials such as gold, silver, and precious stones. These materials and the associated craftsmanship offer valuable testimony to the finesse and aesthetic principles of Ottoman artisanship. In the

Ottoman palace, book arts served not only as a medium for transmitting knowledge and culture but also as an expression of aesthetic display. Among the artifacts preserved from the imperial treasury are book covers adorned with precious stones. Predominantly used for Qur'anic manuscripts, with few exceptions, these bindings represent exquisite examples of the synergy between jewelry-making and bookbinding traditions of the period. Ottoman palace jewelry is renowned for its diversity of materials and sophistication of techniques, which extended beyond personal adornment to influence the decorative schemes of book covers, thrones, helmets, and other objects. From the latter half of the 16th century to the 19th century, the technical and stylistic features of palace jewelry can be discerned on book bindings. These works, produced through the collaboration of the zergerân (jewelers) and mücellidân (bookbinders) divisions within the Ehl-i Hıref organization, constitute important elements of the palace treasury. A majority of the jewelry-adorned artifacts in the treasury date from the 16th century, a period during which the Ottoman state reached its zenith in social, political, and economic terms. This study aims to examine the role and significance of bookbinding as a subfield of book arts within Ottoman palace culture, with particular focus on its intersection with palace jewelry-making. Through an academic analysis of jeweled binding (murassa) examples, the research will explore the historical importance of palace jewelry, the diversity of materials employed, technical practices, and their impact on palace life. It will also assess the use of precious stones in book arts, the artistic interplay between these disciplines, and their contributions to Ottoman cultural heritage in terms of aesthetic value.

Keywords: Ottoman Jewelry, Precious Stones, Bookbinding Art, Book Arts.

1. Giriş

Osmanlı'nın "beylikten", "devletleşme" sürecine geçişi ile İstanbul'u Türk ve İslam medeniyetinin yeni başkenti olması aynı zamanda siyasi, ilmi ve kültürel faaliyetlerin merkezi konumuna yükselmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethi ile başlayan bu süreç gerek Fatih döneminde gerekse sonraki yüzyıllarda bu etki devam etmiştir. Genellikle şehirde ticaret mekânı olarak başlanılan Kapalıçarşı, Ayasofya'ya yakın konumda taştan oluşan bedestenler ve dükkanlar olarak tasarlanmış, zamanla etraflarındaki açık pazarlarla çevrelenerek üzerileri kubbelerle örtülmüştür. Bir ticaret merkezi olarak çok değerli mallara ve ticaret hayatına imkân sağlayan Kapalıçarşı mimarisi ve işlevsel yapısı gereği kalın duvarlı, demir kapılı taş hücre yapılarında inşa edilmiştir. Kapalıçarşı, İstanbul'da dönem dönem yaşanan çeşitli büyük yangınlar ve depremlerle çok hasar görmüş,

bazı yangınlar sırasında çarşı içerisindeki dükkanlar yağmalanmıştır. Çarşı birçok zanaat alanına ev sahipliği yapmış, üretilen bu ürünlerin ticaretinin oluşmasını sağlayarak bir sanat üretim merkezi niteliğini de kazanmıştır. Çarşı içerisinde sadece ticarethaneler değil, bu ürünlerin üretildiği atölyeler de bulunmakta idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ehl-i Hiref yapısı gereği her zanaat kolu bir lonca içinde örgütlenmiştir. Lonca kuruluşunun yerleşme prensipleri doğrultusunda, esnafın sunduğu hizmetler ve iş kolları göz önünde bulundurularak Kapalıçarşı içerisindeki sanat ve ticaret meslekleri, her cadde ve sokağa belli iş kollarını tahsis edecek şekilde yerleştirilmiştir. Çarşının yapısındaki bu düzenleme, müşterilerin ihtiyaçlarını daha kolay karşılamalarını, alışveriş trafiğini, denetimi ve güvenliği kolaylaştırmak amacıyla yapılmıştır. 16. ve 18.yüzyıllar arasında ortalama 40-45 arasında meslek bölüğü ve yaklaşık 300 ile 1500 sayıları arasında çalışan olduğu ***Ehl-i Hiref Defteri'ne dayandırılarak bildirilmektedir. Evliya Çelebi 17.yüzyıl ortalarında İstanbul'da 3000 kuyumcu dükkanının olduğunu ve buralarda yaklaşık 5000 kişinin çalıştığını bildirir.***[1] Bu mesleki kolların bazılarını altıncılar, kuyumcular-gümüşçüler, nakkaşlar, yaldızcılar, bozmacılar, oymacılar, çakmakçılar, sedefkârlar, kamacılar, kakmacılar, kabartmacılar, hakhaklar, varakçılar, hattatlar, sahaflar, kitapçılar, müzehhipler, bıçakçılar, makkasçılar ve onların altın işlemecileri, miğferciler, tüfekçiler, kılıççılar, makta'cılar, müttekacılar, antikacılar, halıcılar, pabuççular, köseciler, işlemciler, şalcılar, çuhacılar, astarcılar, rubiyeciler, sırmacılar-altın gümüş telcileri, sedefkarlar, zarfçılar, taklitçiler, tamirciler, izabelciler, kaşıkçılar, bağa ve fildişi işleyenler, aynacılar, kalemtraş ve makta yapanlar, tesbihçiler, aktarlar, itriyatçılar, kürkçüler, yorgancılar, tuhafiyeciler, eskiciler olarak listelenebilir. İlk bedestende mücevherciler, silahlar, billurcular, kumaşçılar bulunurken, kuyumcular ise bedesten dışında bulunmakta idi. Çarşıda mücevherciler ile kuyumcular o zaman ayrı ayrı meslekler olarak yapılandırılmıştır. O zaman için kuyumcular altın ve gümüş işleyen meslek alanı olarak değerlendirilirken, cevahirciler-mücevherciler elmas, pırlanta, zümrüt gibi değerli taşları satan esnaf ve tüccarlardı. Altın ve gümüş Osmanlı İmparatorluğu'nda her gün kullanılan ve para birimi olduğu için kuyumcular bedesten dışında idi. İç bedesten olarak adlandırılan Cevahir

[1] Arsen Yarman, *Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular.* Cilt 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.

Bedesteni ayrıca değerli ve pahalı taş çarşısı olmasının yanında zenginlerin bu eşyaları nakit paraya çevirmesinden yanısıra bu paraları saklayacak bir *kasa bir emanet kurumu olarak da değerlendirilmesi özelliğinin olması Kapalıçarşı'nın güvenliğinin de en üst düzeyde olmasını sağlamıştır. Yarman, ilk kurulduğunda birçok farklı esnafın kullanımına tahsis edilen bedestenin sonraları ağırlıklı olarak değerli madenlerden ve değerli taşlardan yapılan eşya ve mücevherlerin saklanması ve satışı için kullandığını aktarmaktadır.*[2]

Osmanlı sarayı padişahın hem ikamet hem de devletin yönetim merkezi olduğundan yüzyıllar boyunca kuyumcular, mücevherciler ya da cevahirciler *Ehl-i Hiref Teşkilatı* içinde birçok sanatçı ve zanatçı Osmanlı sarayı için üretim yapmakta idi.[3] Ehl-i Hiref Teşkilatı, Osmanlı saray sanatında üslup birliğini sağlanması, nitelikli sanat anlayışının ve üslubunun oluşmasını amaçlayan bir yapı olarak, Osmanlı sarayının usta sanatçı ve zanaatkârlar yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.[4] Bu kişiler sarayın ve zanatkarların istekleri ile "sanat birle (sanatı sayesinde)" kaydı konularak yetenek ve becerilerine göre bir maaşla saray sanatçıları arasına alınırdı. Saray mensupları, kuyumculara genellikle Muhasip Ağa veya Hazinedar Ağalar aracılığıyla sipariş veriyorlardı. Bu sanatçılar, her yıl farklı vesilelerle padişaha en güzel eserlerini hediye ediyor; özellikle padişah kızlarının düğünleri ile şehzadelerin sünnet düğünlerinde düzenlenen esnaf geçitlerinde dikkat çekici ürünler ve gösterilerle padişahın önünden geçiyorlardı. Bu tören geçitlerindeki detayları, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde, Surnamelerde, seyyahların kitaplarında, Cevhernâmelerle ya da Nusretname isimli eserlerde çok sayıda minyatürlerde betimlenerek günümüze aktarılmıştır.[5](şekil 1-2)

---

[2] Arsen Yarman, *Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular*, 2023.

[3] Filiz Çağman, *Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu/Osmanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984.*

[4] Hülya Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi." The *Journal of Academic Social Science Studies 3*, no. 33.s.279–294, 2019.

[5] Sabahattin Türkoğlu, *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü,* İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası, 2013.

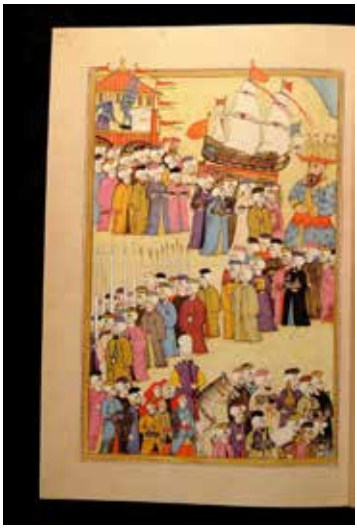

1

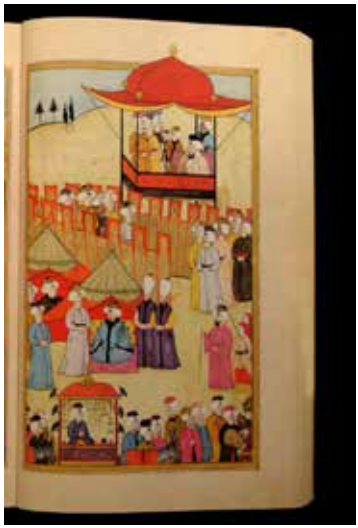

2

Şekil 1-2. *Surnâme-i Vehbî*' Kuyumcu Esnafı Geçişi, Milli Saraylar Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A. 3593

Osmanlı İmparatorluğu, tarih boyunca sanatsal üretimde bulunduğu pek çok alanda olduğu gibi, özellikle saray kuyumculuğu ve kitap sanatı konularında da büyük bir ustalık ve estetik sergilemiştir. Bu iki sanat dalı, sarayın sosyal ve kültürel yaşamında merkezi bir rol oynamış, imparatorluğun estetik anlayışını ve sanatsal zenginliğini yansıtan sanatsal eserler üretilmiştir. Saray kuyumculuğu, Osmanlı sarayında yüksek estetik anlayışla, sultanlar ve yüksek rütbeli devlet adamları için özel olarak tasarlanan mücevherat ve diğer değerli metal işçiliklerini kapsayan, altın, gümüş ve değerli taşların işlenmesiyle oluşturulan bu sanatsal eserler hem işlev açısından hem de estetik değer taşıyan objeler olarak sarayda ve günlük yaşamda kullanılmıştır. Bilhassa kılıç ve hançer kabzaları, aynalar, divitler, tatlılık, fincan, kâse, hokka, buhurdan gibi sanat değeri yüksek objeler zamanın sanatçıları tarafından değerli taşlardan imal edilmiş, hakkahlar tarafından bu taşlara mühürler kazınmıştır.

Osmanlı kitap sanatı, hat (kaligrafi), tezhip (altın yaldız işleme), minyatür ve ciltleme gibi disiplinleri içeren geniş bir yelpazede incelenebilir. Kitap sanatları, bilgi ve kültürün yanı sıra, estetik bir gösteriş aracı olarak da sarayda büyük bir öneme sahiptir. Kitapların üretimi, dönemin tekno-

lojik ve sanatsal gelişmelerini de gözler önüne sermekte olup, bu eserler aynı zamanda dönemin sosyal yapısını, estetik değerlerini ve entelektüel zenginliğini de yansıtan öğeler içermektedir. Ehl-i Hiref'in yapısındaki saray sanatkarları, bu kitapların her bir sayfasını özenle süsleyerek, sanatlarını gelecek nesillere aktarma konusunda büyük bir titizlik göstermişler ve eserler üretmişlerdir.

Osmanlı sarayının bu iki önemli sanat dalı, sarayın ihtişamını ve entelektüel birikimini gözler önüne sermekle kalmayıp, aynı zamanda imparatorluğun kültürel kimliğine de derinlemesine katkıda bulunmuş zanaat grubudur. Bu sanat dallarının, Osmanlı estetiğinin anlaşılması ve dönemin toplumsal yapısına dair bilgiler sunması açısından *Osmanlı Saray Sanatları*'nın incelenmesi bağlamında, saray kuyumculuğu ve kitap sanatının tarihsel gelişimini ve kültürel etkilerini incelemek önemlidir.

2. Kuyumculuk Kavramı

Kuyumculuk, değerli metalleri ve taşları işleyerek mücevher ve ziynet eşyaları üretme sanatıdır. Bu sanat dalı, tarih boyunca çeşitli kültürlerde estetik ve statü sembolü olarak büyük bir önem taşımıştır. Kuyumcular, altın, gümüş, platin gibi değerli metalleri kullanarak elmas, yakut, zümrüt gibi birçok farklı değerli taşlarla birleştirip, yüzük, kolye, küpe gibi çeşitli mücevherat ürünleri ortaya çıkarırlar. Kuyumculuk, yalnızca zanaat ve estetik bir uğraş olmanın ötesinde, aynı zamanda bir bilim dalı olarak da ele alınabilir. Metallerin özelliklerini, taşların nasıl kesileceğini ve işleneceğini bilinmesini gerektir[6].

Kuyumculuğun tarihi, insanlık tarihi kadar eski olup, ilk mücevherlerin neolitik çağdan ortaya çıktığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Antik dönemlerde, Mısır, Mezopotamya, Hindistan ve Çin gibi büyük medeniyetler kuyumculuğu büyük bir ustalıkla icra etmişlerdir. Örneğin, Antik Mısır'da kuyumcular, firavunlar ve diğer yüksek rütbeli kişiler için dini ve büyük öneme sahip takılar yapmışlardır. Orta Çağ Avrupa'sında ise, mücevherler sıklıkla soyluluğun bir göstergesi olarak kullanılmış ve dini simgeler içeren tasarımlar, sanat eserleri ortaya çıkarılmıştır.

---

[6] Fatih Saraç, *Kuyumculuk Sektörü ve Kuyumcu İşletmelerde Stok Hesaplarının Denetimi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

3. Osmanlı Saray Kuyumculuğu Tarihsel Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu, tarihsel süreç içinde saray kuyumculuğunun gelişimine büyük katkılar sağlamıştır ve bu alanda üretilen sanat eserleri, Osmanlı estetiğinin ve ihtişamının bir göstergesi olarak kabul edilir. Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte, Bizans'tan devralınan sanat anlayışı ve teknikleri, Osmanlı kültürü ile harmanlanarak saray sanatlarında yeni bir donemi başlatmış, Osmanlı sarayında kuyumculuk, sadece estetik bir disiplin olmanın ötesinde, sosyal ve ekonomik bir güç göstergesi olarak da önem kazanmıştır. Sultanlar ve yüksek rütbeli devlet adamları, zenginliklerini ve güçlerini göstermek amacıyla altın, gümüş ve çeşitli değerli taşlarla süslenmiş mücevherleri tercih etmişlerdir[7]. Osmanlı'da kuyumculuk, saray tarafından sevilip desteklenen bir sanat dalı olarak yüzyıllar boyunca saygın meslekler arasında yer almıştır. Padişahlar tarafından değer verilen bu meslek, padişahların da sanat eğitimi aldığı ve ilgi duyduğu bir alan olmuş, böylece kuyumculuk, saray tarafından korunan ve desteklenen bir sanat dalı haline gelmiştir.[8]

Evliya Çelebi, Ordu-yu Hümayun(Osmanlı Darphanesi) Alayı'nın geçişi sırasında gözlemlediği esnaf ve zanaatkarlar hakkında "zergeran yani kuyumcu başı esnaf ve zanaatkarları" başlığı altında kuyumcular ile ilgili olarak; cevahir bezirganı, incici, cevahir kuyumcuları, saatçiler, sikkezan başı, damgacı başı, kuyumcular ehl-i kıblesi, darphaneciler, nazırlar emini, gümüşhaneciler, rumatçılar, saf altın ve gümüş tizapçıları(kezzapçılar), elmas tıraşçıları, hakkaklar, mühür kazıcılar, gümüş mühür ve tılsım kazıcılar, kuyumcu kalemkarları, haddeden tel çekenler, potacılar, buracılar(-kaynak yapanlar), civacılar, sarı pirinç borucuları, divitçiler, bıçak kıncılarını sayar.[9]

16.yüzyıl, Osmanlı saray kuyumculuğunun altın çağı olarak kabul edilir. Bu dönemde kendisi de kuyumcu olan Kanuni Sultan Süleyman ve sonrasında gelen padişahlar Avrupa ve Asya'dan getirilen sanatkârlarla sarayın sanatsal çeşitliliği daha da artmasını sağlamış, geleneksel Türk

---

[7] Süleyman Kırımtayıf, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

[8] Gül İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri: Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak,* İstanbul: BKG Yayınları, 2012.

[9] Murat Uğurluer, *Osmanlı Dönemi Gaziantep Kuyumculuğu*, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Gazi Kültür A.Ş., 2016.

motifleri ile yabancı unsurların harmanlanması sonucu eşsiz sanat eserleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sarayın ihtiyaçları için kurulan atölyelerde, gelişmiş tekniklerle donatılmış ve çok sayıda sanatkârın eğitim aldığı bir yapı kurulmuştur. 16.yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu modernleşme çabaları içindeyken, saray kuyumculuğu batılı tasarımlardan daha fazla etkilenmiş ve bu süreçte yeni tasarım anlayışları benimsenmiştir. Bu dönemde de saray kuyumcuları, Osmanlı geleneğinin zarif detaylarını koruyarak modernleşme ve batılılaşma arasında bir denge kurmayı başarmışlardır. Osmanlı saray kuyumculuğunun tarihsel gelişimi, İmparatorluğun sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerini yansıtan bir ayna görevi görmüş ve günümüzde müzelerde sergilenen eserlerle bu zengin miras korunmaya devam etmektedir. 16. ve 18. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlaması ile saray kuyumculuğunu da etkilemiş, ancak yüksek kalitede eserler üretilmeye devam edilmiştir. Avrupa etkisinin görülmeye başladığı 17. yüzyıldan itibaren üretilen eserlerde Avrupa'daki barok ve rokoko akımlarının etkisi görülmekte, kalemişi, kabartma tekniği, mine işçiliği, elmas, yakut, zümrüt, turmalin, seylan taşı ve inci süslemeler, altın ve gümüş ajur tekniğinde motifler ve mücevher tasarımları daha detaylı ve süslü hale gelmiştir[10].

İmparatorluğun başkenti ve kuyumculuğun merkezi olan Kapalıçarşı'nın yanı sıra sadece İstanbul şehrinde değil, Bitlis, Diyarbakır, Eskişehir, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Halep, Kıbrıs, Kula, Mardin, Midyat, Prizren, Samsun, Sivas, Şam, Trabzon ve Van gibi şehirlerde de kuyumculuğun geliştiği, özellikle Osmanlı mücevherlerinde kakma, kazıma, oyma, savatkarış, telkâri, granülasyon, kalıp işi, hasır, kaplama, yaldızlama, minekâri, firuzehâri gibi tekniklerle çalışıldığı, 17. yüzyıldan itibaren kolay uygulanan bir teknik olan kalıpla çakma tekniğinin kullanıldığı belirtilmektedir.[11]

16. yüzyılda kuyumculukla meşgul olan esnaf gruplarını daha ayrıntılı bir şekilde ele almak mümkündür. Bu dönemdeki zanaatkarlar arasında Zergerler (altın işçileri), Hakkaklar (işlemeciler), Zernişanlar (altın kakma-

[10] Kemal Kaplan, *Türkiye'de Kuyumculuk ve Altın,* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004.
[11] Gül İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri: Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak*, İstanbul: BKG Yayınları, 2012.

cıları), Kûftegerânlar (kakma ve çakmacılar), Sikkezenler(para ve madalya üretiminde kalıp hazırlayanlar) önemli bir yer tutmaktadır. Bu grupların sanatkarlık işleri ve teknik becerilerini daha derinlemesine incelemek, dönemin zanaatkarlık anlayışına ve kuyumculuk sanatı üzerindeki etkilerine dair kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.[12] Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda kuyumculuk mesleği, saray çevresinde örgütlenmiş sanatkâr gruplarının en önemli bölümlerinden birini teşkil etmekteydi. 16. yüzyılda altın işçiliği ile öne çıkan ***Zergerler***, Osmanlı İmparatorluğu'nda, "Cemâat-i zergeran-ı hâssa" olarak bilinen Zergerler Bölüğü, sarayın değerli eserlerini üreten önemli bir sanatkârlar grubudur. Bu bölük, altın gibi değerli metaller üzerine çeşitli tekniklerle motif işleyen ve bu eserleri elmas, yakut, firuze gibi kıymetli taşlarla süsleyen ustalardan oluşmaktaydı. Kullanılan teknikler arasında savat ve mine işçiliği öne çıkmaktadır. 16. yüzyıl, bu sanatsal üretimin zirveye ulaştığı bir dönemdi ve bu dönemde yeşim, necef, çinko ve altından yapılmış eserler, klasik Osmanlı üslubuna uygun olarak tasarlanmıştır.[13]

Zergerler Bölüğü'nün atölyeleri, Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini'nin arkasında yer alan ve saray darphanesini de içeren bir kompleks içerisinde konumlanmıştır. Bu kompleks, değerli madenlerle çalışan sanatçılar için son derece korunaklı bir yapıya sahip ve içinde altın iplikle işleme yapan zerduzlar ile değerli taş işleyicileri ve yerleştiricileri olan hakkâklar bölüğünün atölyeleri de bulunmaktaydı. Zergerler Bölüğü, Osmanlı saray sanatlarında her zaman en fazla sanatçıyı barındıran bölüklerden biri olarak bilinir. 1596 yılına tarihlenen maaş defterine göre, bölük o dönemde 110 sanatçı ve şakird barındırıyordu. Ancak 1722'den 1796'ya kadar olan dönemde bu sayı azalarak, son defterde sadece dokuz sanatçının çalıştığı kaydedilmiştir. 16. yüzyılda, bazı maaş defteri kayıtlarında zergerler, "zergeran-ı rum" ve "zergeran-ı acem" olarak iki ayrı kategori altında sınıflandırılmıştır. Bu ayrım, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra getirdiği Tebriz kökenli sanatçıların sarayda özel bir statüye kavuşturulması amacıyla yapılmıştır. Bu sanatçılara sarayda ayrı kadrolar tahsis edilerek,

---

[12] Pelin (Filiz) Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı: Ehl-i Hiref,* Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul. s.32-35, 2010.
[13] Zeren Tanındı, "Türk Cilt Sanatı." *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, 426–427, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.

onlara özel bir yer verilmiştir, bu da onların eserlerine ve tekniklerine olan ilgiyi artırmıştır.[14]

Hakkâklar, Osmanlı İmparatorluğu'nda, "Cemâat-i hakkâkân-ı hâssa" olarak tanınan hakkâklar bölüğü, Ehl-i Hiref içinde yüksek itibar gören bir kuyumcu grubudur. Bu bölüğe dahil sanatçılar, saray için üretilen mücevher ve süs eşyalarında kullanılan değerli taşların kesim ve yerleştirme işlemlerinden sorumluydular. Hakkâklar, özellikle mühür yapımında da yetenekleriyle bilinmişlerdir. Bu sanatçıların çalışma alanları, diğer kuyumcu birlikleriyle birlikte saray kompleksindeki darphane-i amire içinde bulunurdu[15]. Ehl-i Hiref'in maaş defterlerine yansıyan bilgilere göre, hakkâklar bölüğü, özellikle klasik dönemde yoğun bir üretim gerçekleştirmiştir. Bu dönemde hakkâklar, yeşim, necef, tutya ve altından yapılmış kaplar, kutular ve özellikle Çin porselenlerini süslemek için kullanılan değerli taşlar üzerinde çalışmışlardır. Sanatçılar, eserler üzerine natüralist Osmanlı üslubunu yansıtan gül, lale, karanfil ve nar motifleri içeren altın yuvalara yuvarlak veya gül kesimli zümrüt ve yakutları yerleştirmişlerdir.

Hakkâklar Bölüğü, 16. yüzyılın sonunda en kalabalık dönemini yaşamış, bu dönemde yirmi sekiz sanatçı ve yirmi yedi şakird ile çalışmalarını sürdürmüştür. 1698'den 1796'ya kadar olan dönemde sanatçı sayısı azalmış ve son maaş defterlerinde yalnızca üç sanatçı kaydedilmiştir. Sarayın çeşitli kuyumcu bölüklerinde olduğu gibi, hakkâklar bölüğü de farklı kökenlerden sanatçıları bir araya getirmiştir. Balkanlar'dan, Horasan, Hersek, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi yerlerden getirilen sanatçılar, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde sarayın hakkâk atölyelerinde uyum içinde çalışmış ve dönemin estetik anlayışına uygun eserler üretmişlerdir. [16]

Zernişanlar, Osmanlı sarayının kuyumculuk birliklerinden biri olan zernişanlar, maaş defterlerinde "cemâat-i zernişânyân-ı hâssa" olarak bilinirdi. Bu sanatçılar, altın kakma işleriyle tanınırlar; gümüş, bakır, ahşap ve fildişi gibi malzemeler üzerine altınla çeşitli motifler ve kompozisyonlar

---

[14] Banu Mahir, "Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri." *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1* (1986): 113–130 ve 209–234.

[15] Emine Bilirgen, *Osmanlı Saray Hazinesindeki Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentler Işığında Osmanlı Saray Kuyumculuğu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

[16] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri.*" *Belgeler 15* (1986): 23–76.

işlerlerdi. Zernişanların çalışma alanları, diğer kuyumcu birlikleriyle aynı yapı kompleksinde, darphane-i amirenin bulunduğu yerde yer alır. [17]

Zernişan Bölüğü'ne dahil ustalar, askeri eşyalardan devlet sembollerine, günlük kullanım eşyalarına kadar çok çeşitli nesneler üzerinde altın kakma süslemeler yaparlardı. Bu objeler arasında kılıçlar, tüfekler, miğferler, kalkanlar, ok ve yay keseleri, sorguçlar, top askıları, at koşum takımları, kitap ciltleri, yazı çekmeceleri, aynalar, leğenler ve ibrikler bulunur. Saray koleksiyonlarına bakıldığında zernişanların çelik üzerine altınla ajur ve kabartma tekniklerinde süslemeler yaptıkları da görülür. Zernişan Bölüğü'nün sayısı, 16. yüzyılın ilk yarısında en yüksek seviyeye ulaşmış olup, 1558›den sonra azalmaya başlamıştır. 1722›den 1796›ya kadar bazı yıllarda hiç çalışanı olmayan bu bölüğün sanatçı sayısı en fazla bir kişi olmuştur. Zernişanlar, diğer kuyumcu bölükleri gibi, Çerkez, Rum, Hırvat ve Hersekli gibi çeşitli coğrafyalardan gelen sanatçıları bünyesinde barındırmıştır. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinde, IV. Murad döneminde Evliya Çelebi›nin babası Derviş Mehmed, zernişanların başı olarak bu atölyede çalışmıştır.[18]

Osmanlı sarayının diğer önemli kuyumculuk birliklerinden biri olan ***Kûftegerânlar,*** Osmanlı sarayının kûftegerân-ı hâssa olarak bilinen sanatçı bölüğü, altın ve gümüş kullanarak bakır ve bronz gibi madenler üzerine detaylı süslemeler yapılmıştır. Bu süsleme işlemleri, kakma ve çakma teknikleri ile gerçekleştirilirdi. Kakma tekniğinde, kalemkârlar tarafından belirlenen motifler önce çizilir, ardından bu motifler madende oyularak çıkarılır ve açılan yuvalara gümüş dolgular yerleştirilirmiştir. Çakma tekniğinde ise, madeni objelerin iç tarafından dövülerek itilmesiyle iç, ve dış yüzeylerde kabartma motifler oluşturulurdu. Her iki teknik, saray atölyelerinde çeşitli madeni objeler üzerinde dönemin estetik anlayışına uygun motiflerle uygulanmıştır.[19]

Son olarak ***Sikkezenle***r, Osmanlı sarayının sikke künân-ı hâssa bölüğü, para ve madalya üretiminde kullanılan kalıpların hazırlanmasından sorumlu bir grup sanatçıydı. Bu sanatçıların atölyeleri, Aya İrini'nin ar-

---

[17] Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkârları: 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

[18] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri.*" *Belgeler 15* (1986): 23–76.

[19] Sabahattin Türkoğlu, "Saray Kuyumculuğu." *Sanat Dünyamız* 34 (1985): 12–17.

kasındaki yokuş boyunca uzanan ve yüksek duvarlarla çevrili olan Darphane-i Amire binasında yer alıyordu. Bu yapı, saraya bağlı diğer kuyumcu bölükleriyle aynı kompleks içinde bulunmaktaydı. 1526 tarihli Ehl-i Hiref maaş defterinde sikkezenler için ayrı bir başlık açılmamış, fakat Hacı Sinan Sikkezen, Hayreddin Sikkezen ve İskender Sikkezen gibi bazı sikkezenler, zergeran bölüğüne bağlı olarak kaydedilmiştir. 1545 yılından sonra sikkezenler bölüğüne mensup sanatçıların sayıları zamanla değişiklik göstermiş ve en kalabalık oldukları dönem olan 1596'da şakirdlerle birlikte toplam yirmi bir sanatçı görev yapmıştır. 1698 ile 1796 yılları arasında ise, her defterde on üç sanatçının çalıştığı belirtilmiştir. Bu dönemler boyunca sikkezenler, Osmanlı sarayının ihtiyaç duyduğu değerli sikke ve madalyaların üretiminde kritik bir rol oynamıştır.[20]

4. Osmanlı Kitap Sanatı Kavramı

Osmanlı kitap sanatı, İslam sanatının en önemli dallarından biri olarak kabul edilir ve bu sanat dalı, hat (kaligrafi), tezhip (altın yaldız işleme), minyatür, cilt sanatları ve kitap bağlama gibi çeşitli disiplinleri içerir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kitap sanatı sadece bilgi aktarımı amacıyla değil, aynı zamanda estetik bir obje olarak da büyük önem taşımıştır. Bu eserler, zengin süslemeleri ve sanatsal detayları ile dönemin kültürel ve estetik değerlerini yansıtan değerli objeler olarak görülür[21].

Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle birlikte saray yönetiminin sanata ve sanatçıya ilgisi ve desteği artmış, sanatın diğer alanlarında olduğu gibi kitap sanatına ve sanatçısının koruma görevini padişahlarla birlikte sadrazamlar, şehzadeler, vezirler, harem sultanları, eyalet valileri, defterdarlar ve saray ağaları gibi yüksek rütbeli devlet görevlileri üstlenmiştir. Ciltçilik gelişmeye başladığında, diğer Ehl-i Hiref loncalarında olduğu gibi ciltçiler de örgütlenmiştir. Osmanlı sarayında çalışan ciltçilere Mücellidan-ı Hassa denmiştir. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda İstanbul'da nakkaşlarla birlikte 300 ciltçinin 100 dükkânda çalıştığını ve bunların Ordu Mollası'na bağlı olduklarını aktarmaktadır. [22]

---

[20] Sabahattin Türkoğlu, "Saray Kuyumculuğu." *Sanat Dünyamız* 34 (1985): 12–17.

[21] Derya Uzun Aydın, "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış." *Istanbul Journal of Social Science* 4, 2013.

[22] Mine Esiner Özen, *Türk Cilt Sanatı,* İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Osmanlı Sultan hazinelerinden günümüze ulaşan eserler arasında değerli taşlarla bezeli kitap kapları bulunmaktadır. Birkaç istisna dışında büyük kısmını Mushafların oluşturduğu bu ciltler, döneminin kuyumculuk ve cilt sanatının en nadide örnekleri arasındadır. 16. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar olan süreçte saray kuyumculuğunun teknik ve tasarım özelliklerini ciltlerin üzerinde görmekteyiz. Hazinede mevcut değerli taşlarla bezeli kuyumculuk örneklerinin çoğunluğu, Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik olarak en güçlü olduğu 16. yüzyıla aittir.

İstanbul'un fethi sonrası ekonomik ve siyasi yönden güçlenen Osmanlı Devleti ülke topraklarına katılan ulusların sanat ve kültür birikimleriyle de zenginleşmiştir. Özellikle çevre kültürlerin taşınabilir nitelikteki kültür varlıkları, sanat eserleri, zanaatkâr ve sanatkârları Osmanlı Sarayına getirilmiştir. Bunlar arasında kuyumcu ustaları da bulunmaktadır.

Kuyumculuk sanatının gelişiminde önemli rol oynayan Cemaat-ı Zergeran sadece takı işleriyle uğraşmamış başta sorguçlar olmak üzere her türlü kullanım eşyalarına, silah, miğfer, yazı takımı ve kitap kaplarına değerli taş ve madenleri işlemişlerdir.

3 4 5

Şekil 3. Yazı Kutusu, 16. yüzyıl, 2/488. **Şekil 4.** Tören Matarası, 16. yüzyıl, 2/3825. **Şekil 5.** Miğfer, 16. yüzyıl, 2/1187 (Foto. M. Adaş, 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

1566-1596 yılları arasında tutulan ehli hiref maaş defterlerinde kuyumcuların kökenleri ile ilgili detaylı bilgiler ışığında Osmanlı kuyumculuğunun gelişimini takip edebilmekteyiz. Başlangıçta saray kuyumculuk işlerinde form, motif ve beğeni açısından, Timurlu dönemi Herat ve erken Safevi etkileri gözlenir. 16. yüzyılın ortalarında belirgin etkilerden arınan Saray

kuyumculuğu, Osmanlı zevk ve beğenisini yansıtır niteliğe ulaşır. Özellikle 16. yüzyılın son çeyreğinde saray kuyumculuğu en parlak dönemini yaşar.[23]

Bu dönemde verdiği eserlerle Türk kuyumculuğunda önemli bir yere sahip olan serzergerân Mehmed bin İmad eserlerine imza atan nadir sanatçılardandır. Mehmet Usta'nın imzasını attığı III. Murad Divanı, Hırka-i Saadet Sandığı, Kâbe kilidi ve anahtarı, hazinedeki eserleridir. Hazinede bu eserlerdeki üsluba benzer özellikte birçok cilt eseri vardır.

Milli Saraylar Koleksiyonunda kuyumculuğun cilt sanatı üzerindeki işleri Topkapı Sarayı Müzesi dışında Milli Saraylar Başkanlığı tarafından İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinden devredilerek Yıldız Sarayında bulunmaktadır.

5. Cilt Sanatı ve Murassa Cilt

Yazılı metinlerin iki kapak arasında korunması amacıyla gelişen ciltçilik, Türk İslam kültür ve medeniyeti içinde kitaba verilen ehemmiyet neticesinde kendine özgü tasarım ve teknikleriyle bir sanata dönüşmüştür. Osmanlıda bu sanat, kitapların kullanım ömrünü uzatmak ve onları sanatsal objeler haline getirmek için büyük bir titizlikle uygulanmıştır. Osmanlı cilt sanatı, Ehl-i Hiref olarak bilinen saray sanatçılarının bir bölümü olan mücellidan-ı hassa tarafından yürütülürdü ve bu ustalar, saray kütüphanesi için değerli metinleri ciltlerken, aynı zamanda özel siparişler üzerine de çalışmışlardır. Osmanlı ciltçiliği, malzeme seçimi ve süsleme teknikleri açısından zengindir. Temel malzeme olarak genellikle deri kullanılmış bunun yanı sıra, çeşitli renklerde ipek veya kadife kaplamalar da tercih edilmiştir. Altın veya gümüş yaldızlarla bezenen ciltlerde kullanılan renkler genellikle kırmızı, yeşil, mavi ve siyah gibi canlı tonlardır (İnay, 2006).

Derinin üzerine yapılan süslemeler dönemler arasında farklılık göstermektedir. İlk dönem eserlerde geometrik motifler sıklıkla kullanılırken 15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl başlarından itibaren klasik dönem ciltlerinde şemse, salbek ve köşebentlerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir[24] (şekil 6-7).

---

[23] Filiz Çağman, "Serzergerân Mehmed Usta ve Eserleri", *Kemal Çığ'a Armağan,* İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1984, s.53.

[24] Müeyyet Adaş, *"II. Bâyezid Dönemi Cild Sanatı Örneklerinde Tasarım",* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2021, s.364-365.

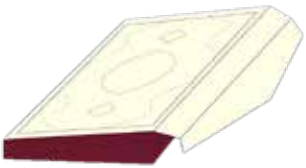

Kapak- kapak içi

Şekil 6. Klasik cilt (çizim, M. Adaş).

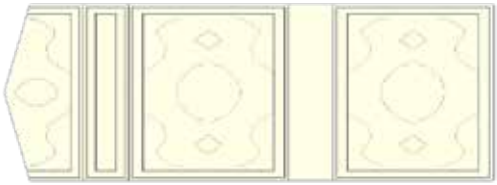

Miklep Sertap Sol kapak Sırt Sağ kapak

Şekil 7. Klasik cildin yapısı (çizim, M. Adaş).

Saray kuyumculuğunun cilt sanatına yansıması murassa cilt kavramını ortaya çıkarmıştır. Murassa, çeşitli madenlerden ve malzemeden yapılmış eserlerin üzerlerine kıymetli ya da yarı kıymetli taşlarla çoğunlukla mıhlama tekniğiyle yapılmış süslemedir.[25] Murassa her türlü kullanım eşyasının üzerine olduğu gibi kitap kapları üzerine de uygulanmıştır. Kitabın muhafaza edilmesi amacıyla hazırlanan ciltler kullanılan malzemeye, taşıdığı sanat değerine ve üzerindeki tezyini uygulamalara göre türlere ayrılır.[26] Kitap kabının üstünde belirli noktalara kıymetli taşların yerleştirilmesiyle hazırlanan ciltlere murassa cilt denir.[27] Bu tarz ciltler zerger ve mücellidin iş birliğiyle yapılmıştır.

Osmanlı sarayında kıymetli madenden yapılmış kuyumculuk ürünlerinin bol miktarda kullanıldığı özellikle Hz. Muhammed'in ve ashabının eşyalarının muhafazaları, Kur'an kapları, sancak Kur'an'larının kutuları, bazı hilyelerin çerçeveleri, gibi nesneler en ileri kuyumculuk eserleri arasında yer alır.[28]

Değerli taşlarla bezeli eserlerin üretimi birçok farklı tekniğe dayanmaktadır. Bunlardan biri olan mıhlama, değerli madenlerden altın ve gümüş üzerine kıymetli taşları yerleştirme işlemidir. Mıhlama tek başına bir teknik olmamış, savat, telkâri, kalem işi gibi diğer tekniklerle beraber kullanılmıştır. Mıhlama işleminde önce taşın yerleştirileceği boşluk, yani taş evi hazırlanır. Kullanılacak taşın şekline göre, taşın yüksekliği de ayarlanarak, kesme makası ile gümüş ya da altın astar kesilir. Üst tarafta zikzaklı diş-

[25] Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006, s. 159.

[26] İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız,* Ankara, 1975, s.9.

[27] Mine Esiner Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü,* s. 49.

[28] Sabahattin Türkoğlu, *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü,* İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası, 2013.

ler oluşturulur. Bu dişlere tırnak denilir. Kıymetli taş evine yerleştirilir ve tırnaklar zarar vermeden taşın üstüne yatırılır. Tırnaksız olanlarda ise taş yerleştirildikten sonra çelik kalemle sıvanarak taş sağlamlaştırılır.[29]

Bir diğer teknikte gümüş ya da altın üzerine karakalem görünüşlü nakşetme işi olan savat tekniğidir. Kükürt ve maden karışımı olan siyah renkteki savat, eser üzerine açılan yivlere ve yuvalara doldurulmak suretiyle renk kontrastı elde edilir.[30] Savat, gravür tekniğine benzerse de ondan daha zordur. Çünkü gravür sadece düz satıh üzerine uygulanırken savat her türlü geometrik biçim üzerine uygulanmıştır.[31]

Murassa kitap kaplarında delik işi diye de tabir edilen ajur tekniği ile süslemeler yapılmıştır. Madeni eserlerin üzerine, kesici ve delici aletler kullanılarak, delikli süslemelerin yapıldığı bu teknikte bazen maden tabakasının üzerine çizilen desenin zemin kısımları kesilerek çıkartılır; bazen de zemin bırakılarak desenler kesilip çıkartılır. Sonra kesilen kenarlar törpülenerek pürüzleri giderilir. [32]

Altın ve gümüş tellerin eğip bükerek desenler yapma işi olan telkâri (filigre) bezeme, murassa eserler üzerinde görülen tekniklerdendir. Tellerle yapılan motifler lehim kullanılarak birbirine veya madeni zemin üzerine tutturulur. Maden üzerine dıştan ya da içten çekiç ya da başka aletlerle vurmak suretiyle yapılan kabartma süslemeler de murassa eserlerde görülmektedir. Eski çağlardan beri kullanılan mine ile süsleme her türlü ziynet eşyasının yanı sıra ciltler üzerine uygulanan tekniklerdendir.[33]

Taşlar, bezeme elemanı olarak küçük parçalar halinde kullanılmasının yanında ajur tekniğinin alt kısmını oluşturan düz satıh olarak da kullanılmıştır. Özellikle Osmanlıya İran'dan gelen firuze iki şekilde sıkça uygulanmıştır. Mücevherli eşyalar yanında değerli taşların işlenmemiş halleriyle de diplomatik hediye olarak verilmesi benimsenmiş bir armağan biçimiydi. 1578 yılı kayıtlarında İran elçisinin padişaha sunduğu iki değerli Mushaf-ı Şerif'in yanı sıra işlenmemiş birkaç külçe firuze getirdiği

---

[29] Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Dünkü Sanatımız-Kültürümüz,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994, s. 141-143.

[30] Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları,* 1978, s. 43.

[31] Kuşoğlu, *Dünkü Sanatımız,* s. 33-34.

[32] Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi,* s. 37.

[33] Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi,* s. 44- 47.

yer alır. Firuzekâri denilen firuzeyi ince tabakalar halinde keserek mücevher eşya ya da cildin yüzeyinin kaplama işinde böyle parçaların kullanılmış olması muhtemeldir.

Tasarımlarda Osmanlı renk beğenisine uygun renklerdeki değerli taşların tercih edildiği görülmektedir. Elmasla birlikte ya da sadece yakutla zümrütün veya yakutla firuzenin bir arada kullanımı yaygındır. Zümrüt ile firuzenin birlikteliğine neredeyse rastlanmaz. Mine işlerinde de seçilen renkler kırmızı, yeşil ve turkuazdır. Safir ise mücevherde klasik renk beğenisinin dışında kalarak az kullanılırken 19. yüzyılda daha çok tercih edilmiştir. Mücevherleri işlemede gerek altın ve gümüş yüzeylerde gerekse taşların yerleştirilmesinde bir nakkaş gibi incelikle çalışan Osmanlı kuyumcusunun taşların şekli hususundaki eğilimi özellikle erken dönemde taşın doğal biçimine az müdahale yapmaya yönelik olmuştur. Bunun neticesinde de 16. yüzyılda düz kesimli, kenarları az tıraşlı elmas, yakut ve zümrütler mükemmel kesimin getirdiği kesin çizgilerle oluşan simetri aranmadan kullanılmıştır. Böylece birbirinden farklı boyutlarda kesilmiş değerli taşlar bombeli biçimleriyle orijinal durumlarına yakın duran kaboşon yakutlar, zümrütler ve firuzelerin oluşturduğu bilinçli bir doğallık ortaya konmuştur.[34]

5.1. Milli Saraylar Koleksiyonu Topkapı Sarayı'nda Bulunan Murassa Ciltler

Topkapı Sarayı hazinesinde Osmanlı kuyumculuk örnekleri arasında 16.yüzyıldan 19. yüzyıla değin saray kuyumculuk tekniklerini, dönemlere göre değişen üslupları yansıtan en önemli koleksiyon, kitap kaplarıdır.[35] Milli Saraylar Koleksiyonu içinde yer alan çoğunluğu Kur'anlara ait olan bu eserler arasında sancak Kur'an mahfazaları da bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan değerli taşların kitap kabına uygulandığı ilk örneklerden biri 16. yüzyılın ortalarına tarihlenen Divan-ı Babür'ün (TSMK R 741 mükerrer) cildidir (Şekil 8). Bu cilt, bordürü içine açılan yuvalara inciler yerleştirilerek[36], sade ve zarif bir kuyumculukla yapılmıştır. Benzer sadelikte diğer bir kitap kabı, seçili Kur'an surelerini içinde toplayan ve 1583 tarihli eserdir (TSMK EH 406). Vişne rengi deri cildin

[34] İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri*, s.60-62.

[35] Bilirgen, *Osmanlı Saray Hazinesindeki Murassa,* s. 385.

[36] Zeren Tanındı, *Rugani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri,* s. 229.

üzerine kalıpla sarmal dallar, hatayiler ve bulut motiflerinin ortasına firuzeler ve yakutlar yerleştirilmiştir (şekil 9).[37] Cilt, altın yaldızla 1/4 simetrik kompozisyon esasına göre tüm kapağı kaplayan bir tasarıma sahiptir.

Şekil 8. Divan-ı Babür, Milli Saraylar, TSMK R 741 mükr.

Şekil 9. En'am ve Kehf Sureleri, Milli Saraylar, TSMK EH 406.

Serzergerân Mehmed b. İmad'ın elinde hazırlandığı düşünülen EH 207 numaralı Kur'an kabı, altından yapılmıştır (şekil 10-11). Altın plakalar işlendikten sonra cildin kapaklar, sertap ve mıklebine altın çivilerle ayrı ayrı monte edilmiştir. Kabartma motiflerde kademeli bezeme uygulanmıştır. Alt sırada kıvrımlı dallar üzerine küçük çiçek ve yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Üst kademede kıvrımlı dallar ve hatayiler negatif yöntemle savat tekniğinde yapılmıştır. Çökertilen zemin kumlamayla matlaştırılmış, motifler kuyumcu kalemiyle biçimlendirilmiş. Ön kapakta savatsız uygulanan kompozisyon ön ve arka kapaklarda farklılık yaratmıştır. Kabın içi deriden olan eser, 12 x 7,5 cm ölçüsündedir.[38]

[37] Zeren Tanındı, *"Kitap ve Cildi" Osmanlı Uygarlığı,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s. 855-858.

[38] Filiz Çağman, , *Serzergerân Mehmed Usta,* 1984, s.64-65.

10 **11**

Şekil 10-11. Kur'an-ı Kerim, ön ve arka kapak, Milli Saraylar, TSMK EH 207.

Murassa ciltlerin çoğu Sarayın hazine bölümündedir. Hazine seksiyonu 2/2132 envanter numaralı 1588 (h.997) yılına tarihlenen Mushaf'ın klasik Osmanlı cilt şemasındaki kabı, kabartma küçük çiçek bezemeli altın plakalarla kaplıdır. Şemse, salbek ve köşebentleri firuzekâri (firuzeyle mozaik işi) delik işi altındır. Tüm yüzeyler yüksek ve dilimli kaideli zeminlerdeki altın yuvalara kaboşon yakut, firuze ve zümrütler yerleştirilmiştir. Sertapta mozaik firuze ve altın işi ile Vakıa suresinin ayeti (56/79) yazılı pafta vardır. Miklepte zemin firuzekâri, şemse ve köşebentler kabartma çiçekli altındır. Sırt ve sertap bağlantıları yatay altın zincirlidir. Kabın içi, zemini yeşil, turuncu renkli altından ajur tekniğinde altın levha halinde paftalı ve altı yeşil, turuncu, lacivert, siyah renklerde boyalıdır. Eserin ölçüsü, 170 x 105 mm'dir.[39] Cilt bezemesinde taş kullanımıyla Safevi- İran etkisi, bu eserde olduğu gibi birçok kitap kabında görülmektedir (şekil 12,13,14).[40]

[39] Filiz Çağman, *Anadolu Medeniyetleri III,* Osmanlı, s. 229.

[40] Emine Bilirgen, *Hazine-i Hümayunda Bulunan Murassa Kitap Kapları*, s. 141.

12 **13** **14**

Şekil 12. Kur'an-ı Kerim, 16. yy., MSK 2/ 2132. **Şekil 13.** Kur'an-ı Kerim, 16. yy., MSK 2/2898. **Şekil 14.** Kur'an-ı Kerim, 16. yy., MSK 2/2901(Foto. M. Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi).

16. yüzyıla tarihlenen Kur'an kabının tüm yüzeylerinde klasik cilt düzeninin mücevhere dönüşmüş hali 2/ 2900 numaralı eserde görülür (şekil 15). Bitkisel altın motifler altın yuvalar içindeki yakutlar, zemine yayılan firuzekâri işlemeyle birlikte dönemin renkli kuyumculuk beğenisini yansıtır. Merkezde şemsenin ortasına yerleştirilen irice firuze tasarımın denge noktasını oluşturur. Ciltler düz yüzeylere sahip oldukları için firuzekâri işlemeye uygundur. Bu teknik diğer tekniklerle yerleştirilen taşlarla ve altınla birleştirilerek sıkça kullanılmıştır.[41] Firuze kullanımıyla Safevi etkili ciltler arasındadır yer alan eser, 140 x 100 mm ölçüsündedir. Aynı tasarım özelliklerine sahip ciltler deri üzerine yapılmıştır (şekil 16).

[41] Gül İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri,* s. 112.

15

16

Şekil 15. Kur'an-ı Kerim, 16.yy., MSK 2/2900.

Şekil 16. Kur'an-ı Kerim, 16.yy., MSK 2/2902.

(Foto. M Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

Deri üzerine altın plakalar tutturularak yapılan ciltler 2/2123, 2/2129, (şekil 17,18) numaralarda kayıtlı Kur'an kaplarıdır. 2/2137 numaralı eser (şekil 19), benzer özellikte ancak diğerlerinden farklı olarak sağ kapakta mıklebin geleceği bölüme taş yerleştirilmeyerek yapılmıştır. Taş yerine rumi ve hatayi grubu motiflerle altın bezeme bulunmaktadır. Kabın sağ ve sol kapakları, sertabı ve mıklebi kabartma çiçek motiflerle bezelidir. Altın yuvalar içine yakut ve firuzeler oturtulmuştur. Şemse ve köşebentlerde mozaik firuze işi vardır.[42] Kapak içleri kırmızı, yeşil ve lacivert zemin üzerine ajur tekniğiyle hazırlanmıştır.

Şekil 17. Kur'an-ı Kerim Kabı,16. yy, MSK 2/2123.

Şekil 18. Kur'an-ı Kerim Kabı,16. yy, MSK 2/2129.

(Foto. M Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

[42] Bilirgen, *Hazine-i Hümayun,* s. 141.

Erken Safevi döneminin Osmanlı üslubunda etkili olduğu örneklerden biri de hazinede bulunan 2/2136 numaralı Kur'an kabıdır (şekil 20). Klasik cilt kompozisyonunda yapılmayan kabın üzeri, iri firuzeler, yakutlar ve incilerle bezelidir. 2137 nolu Mushaf ile bu eserin envanter kayıtlarında Medine'den geldikleri yazılıdır.

Şekil 19. Kur'an-ı Kerim Kabı,16. yy, 170 x110 mm, MSK 2/2137.
(Foto. M Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

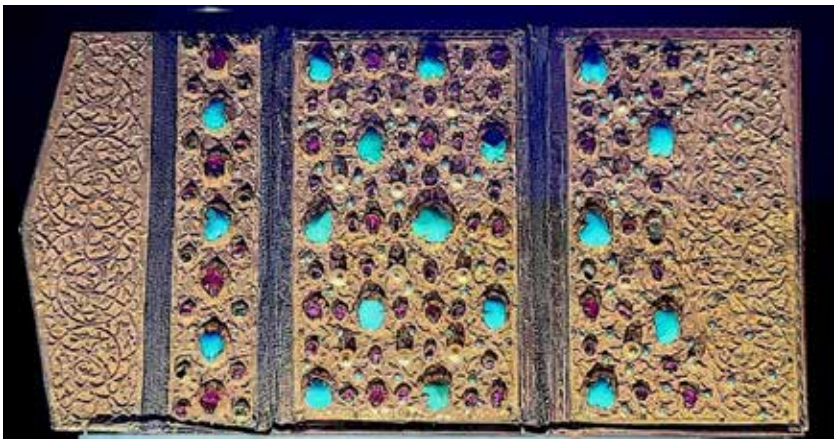

Şekil 20. Kur'an-ı Kerim Kabı,16. yy, 120 x170 mm, MSK 2/2136.
(Foto. M Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

Farklı coğrafyalardan gelen sanatçıların saray atölyelerinde Ehl-i Hıref teşkilatı içinde çalışmalarıyla 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek çok sanat dalında olduğu gibi kuyumculukta da bir senteze ulaşılmıştır. Osmanlı kuyumculuğu birçok etkiden arınarak ortak çalışma ile Osmanlı klasik üslubunu yaratmıştır. Bu oluşum içinde üretilen eserlerden biri de III. Murad'ın Türkçe divanının kabıdır. Hazine seksiyonu içinde kutsal kitabın dışında tek eser olan bu divan, 2/ 2107 numarada kayıtlıdır (şekil 21,22).

Mehmet b. İmad'ın imzasının taşıyan divan kabı tümüyle altındandır. Klasik cilt tasarımındaki şemse, köşebent ve bordürlerde yer alan paftalar, kabartma kıvrım dallarla çiçekli altın levhalar halindedir. Kapak ve miklep zemini delik işi (ajur) tekniğinde rumi motiflerle bezelidir. Rumilerin üzeri kuyumcu kalemi ile biçimlendirilerek taranmıştır. Alt kısım açık mavi ipek kumaşla kaplıdır. Şemselerin ince bordürü ve salbekler yüzeysel kazıma ile yaprak işlemeli ve zümrütlüdür. Ayrı olan bu parçalarda kuyumcu kalemiyle zemin çökertilerek kabartma motifler elde edilmiştir. Zemine ayrıca kumlama yapılarak motiflerde ton farkı elde edilmiştir. Bu yüzeylerde altın yuvalar içinde döneme özgü düz kesimli kenarları hafif tıraşlı zümrüt, yakut, elmaslar yerleştirilmiştir. Derviş isimli bir şairin divanı öven dizelerinin muhakkak hatla yazılı olduğu iç bordürde harfler savatla renklendirilmiştir. Diğer paftalarda eseri toplatıp ciltletenin Zeyrek Ağa olduğu, kabın serzergerân Mehmet Usta tarafından yapıldığı bilgisiyle birlikte 996 (1588) tarihi yazılıdır. Sertap ve bordürün ara paftaları ile miklebin ince dış bordürünün zemini savat tekniğinde ve üzerinde altınla yapılmış motifler bulunur. Miklebin şemse ve köşebentleri yer yer savatlanmış hatayi motifleriyle bezelidir. Bütün parçalar eserin üzerine altın çivilerle monte edilmiştir.[43] Sırt ve sertap bağlantıları altın zincir işidir. Cildin içi ise bordo renk deri üzerine, altın yaldızla mülemma cilt özelliğinde gömme kalıp tekniğiyle şemse, köşebent ve bordürden müteşekkildir.

[43] Çağman, *Serzergerân Mehmet Usta,* s. 55-58.

Şekil 21-22. III. Murat Divanı'nın Kabı ve içi,1588 Tarihli, 370 x 220 mm, MSK 2/2107.

2/2121 numaralı 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Mushaf kabı, zarif bir kuyumculuk sanatına haizdir (şekil 23,24). Erken Safevi örneklerinden farklılık göstererek Osmanlı üslubunda olan eser, yeşil yeşim taşından yapılmıştır. Kapakları ve sertabı bükümlü altın tellerle bordürlüdür. Şemse, bordür ve zeminin içi yakutlarla, köşebentler ise altın gül yuvalı zümrütlerle bezelidir. Ortadaki büyük yakutlar, kaboşon, bunların altında ve üstünde bulunan taşlar gül kesimli, diğer taşlar ise düz kesimlidir. Çiçeklerin araları bükümlü altın tellerle birleştirilmiş altın yapraklarla süslenmiştir. Altın süslemelerin tümü yeşim zemine oyularak hafif kabartma olarak yerleştirilmiştir. Mıklepte kıvrım dal ve rumi bezeme yapılmıştır. Sırt ve diğer bağlantılar altın zincir işidir.[44]

Kapak içinde lacivert zeminde delik işi(ajur) tekniği uygulanmıştır. Eserde uygulanan zincir işi, ince işçilik, savat tekniğindeki beceri, kullanılan motifler, saray baş kuyumcusu Mehmet b. İmad'ın eserleriyle yakın bir benzerliğe sahiptir. Sırtın ortasında altın ajur işi paftada sülüs hatla Vakf-ı Enver Paşa Nazırü'l- Harbiye Hadımü'l- İslamiyye yazılıdır. 16. yüzyıla ait bu eser, Enver Paşa'ya saraya damat olması nedeniyle verilmiştir. Paşa daha sonra bu eseri Medine'deki Hz. Muhammed'in kabrine vakfetmiştir. Kur'an Kabı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Medine'nin boşaltılmasına karar verilmesinden sonra Hazineye getirilen eserler arasındadır.[45]

---

[44] Çağman, *Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/Osmanlı,* s. 230.

[45] Bilirgen-Murat, *Topkapı Sarayı Hazine,* s. 108.

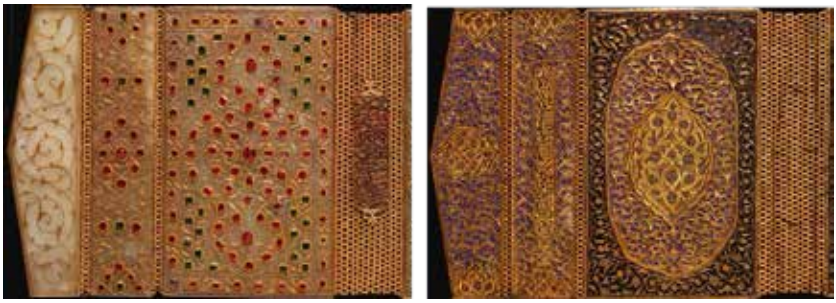

Şekil 23-24. Kur'an-ı Kerim Kabı ve içi, Medine eşyası, 16. yüzyıl ikinci yarısı, 178 x 108 mm, MSK 2/2121.

İki kapağı ve miklebi yeşimden yapılan 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Kur'an kabı hazine 2/2095 numaralıdır (şekil 25,26). Klasik Osmanlı cilt şemasına sahip eser, bükümlü altın teller, içleri yakutlu altın çiçekler ve yapraklarla bezelidir. Sertap ve sırtı örme altın zincirdir. Mıklebin üzerinde altın kakma tekniğinde rumi bezemeler yer alır. Kabın iç yüzeyleri ajur tekniğinde bezenmiştir. Kur'an ı Kerim, Seyyid Abdullah ketebelidir.[46]

Şekil 25-26. Kur'an-ı Kerim Kabı ve içi, Seyyid Abdullah hatlı, 16. yy, MSK 2/2095.

16.yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı kuyumculuğuna yön veren Serzergeran Mehmet ustanın üslubunda hazırlanan eserlerden biri 2/2086 envanter numaralı küçük boyutlu bir Kur'an cildidir (şekil 27). 129 x 77 mm ebadındaki Kur'an, ketebe kaydına göre Abdurrahman imzalı ve 1706 tarihlidir. Cildin dışı ve içi altından yapılmıştır. Benzer üslupta diğer bir Kur'an kabı 2/2899 numaralı eserdir (şekil 28).

[46] Bilirgen-Murat, *Topkapı Sarayı Hazine,* s. 101.

27

Şekil 27. Kur'an-ı Kerim, 1706 Tarihli, MSK 2/2086.

28

Şekil 28. Kur'an-ı Kerim, 16-17. yüzyıl, MSK 2/2899.

(Foto. M. Adaş 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi)

Ahmed Karahisarinin yazdığı 1546 tarihli Kur'an için 17. yüzyılın ikinci yarısında hazırlandığı muhtemel cilt, mukavva üzerine kumaş geçirilerek salbekli şemse, köşebent ve bordür paftalardan oluşmaktadır (şekil 29). Altın plakalardan oluşan parçalar, çivilerle tutturularak kalıpla çakma tekniğinde yapılmıştır. Şemse, köşebent ve paftaların içi yaprak ve stilize çiçek motifleriyle bezelidir.[47] Yakut, firuze ve inciler açılan oyuklara yerleştirilmiş.

Şekil 29. Kur'an-ı Kerim, 17. yüzyıl ikinci yarısı, MSK 2/2097.

Şekil 30. Kur'an-ı Kerim, 18.yüzyıl başları, MSK 2/2094.

[47] Çağman, *Osmanlı Sanatı,* s. 265.

18. yüzyıl başlarına tarihlenen hazine 2/2094 numaralı Kur'an kabı, Karahisari Kur'an cildi ile benzer özellik gösterir ancak kuyumculuk yönünden aynı kalitede değildir (şekil 30). Gümüş kaplama olan kabın şemse, köşebent, salbek ve bordürleri altın yaldızlıdır.[48] Şemse ve köşebentlerde plakalar üzerine açılan oyuklara yaprak motiflerinin içine firuzeler, çiçek motiflerinin içine yakutlar yerleştirilmiştir. Köşebent ve şemse arasındaki bölümde savat uygulama ile rumi bezeme yer almaktadır.

Murassa ciltler 19. yüzyıla kadar dönemlerinin üslubunu yansıtarak üretilmişlerdir. Hazinede bulunan geç döneme ait bir örnek altın üzerine mineli ve çok sayıda elmas kullanılarak yapılmış Kur'an mahfazasıdır (şekil 31,32). 2/ 3369 envanter numaralı eser, 180 x 125 x 50 mm ebadındadır. Ön yüzünde altın üzerine yeşil mineli, Batı tarzında elmas kontürlü altın dal ve çiçeklerden oluşan bir süslemenin ortasında fasatlı[49] 11x 13 mm boyutunda bir zümrüt yer almaktadır.[50]

31

32

Şekil 31-32. Kur'an-ı Kerim mahfazası ve yandan görünüşü, 19. yy, MSK 2/3369. (Foto. M. Adaş 2024, Milli Saraylar Topkapı Sarayı Müzesi).

5.1.1.Sancak Kur'an-ı Kerimler

Seferlerde ordunun sancaklarının alemine takılmak üzere hazırlanan küçük boyutlu Mushaflar sancak Kur 'an-ı Kerim olarak adlandırılmaktadır. Hazine seksiyonunda farklı formlara sahip sancak Kur'an-ı Kerimler bulunmaktadır. Safevi zevkini yansıtan sancak Kur'an-ı Kerim mahfazalarına örnek olarak yuvarlak kutu biçiminde firuze, yakut, inci ve zümrütlerle

[48] Bilirgen, *Hazine-i Hümâyûnda Bulunan Murassa Kitap Kapları,* s. 143.

[49] Bilirgen, *Osmanlı Saray Hazinesindeki,* 1995, s. 389.

[50] Köseoğlu, *Topkapı Sarayı İmparatorluk Hazinesi,* s. 80.

süslü 2/2088, 2/2089 numaralı eserleri kaydedebiliriz (şekil 33,34).

16. ve 17. yüzyıllarda geleneksel Osmanlı kuyumculuğu üslubunda değerli taşlarla bezeli kaplarda yeşim zemin sıkça kullanılmıştır. 2/2897 numaralı sancak Kur'an-ı Kerim kabı ile 2/2896 numaralı eserler benzer özellikte sekizgen biçimlidir (şekil 35-36). 45 mm çapındaki 2/2896 numaralı Mushaf kabı, yeşim kapağının ortasında iri zümrüt ve çevreleyen yakutlarla zarif bir örnektir. Taşlar kakma tekniğinde yuvalara oturtulan kabın, sırtı altın zincir işidir. Gubari hatla yazılmış olan Kur'an-ı Kerim Mehmet Tahir ketebeli ve1570 tarihlidir. [51]

16. yüzyılın ortalarına tarihlenen 2/2087 envanter numaralı yeşimden sancak Kur'an-ı Kerim mahfazası 50x50 mm boyutlarındadır (şekil 37). Kutu formunda kare biçimli olan mahfazanın kapağı cüz kesesi gibi üsten açılır. Kutunun dış yüzeyi altın kakma ve kabartma tekniklerinde yaprak ve ortada yakutla belirlenmiş çiçek motifleriyle bezelidir. Kutunun iki ucunda kırmızı ve beyaz sırmadan kordonu vardır.[52]

33 **34** **35** **36**

Şekil 33. Sancak Kur'an-ı Kerim, 16. yüzyıl, MSK 2/2088. **Şekil 34.** Sancak Kur'an ı Kerim, 1583 Tarihli, MSK 2/2089 **Şekil 35.** Sancak Kur'an ı Kerim, 16. yy, MSK 2/2897. **Şekil 36.** Sancak Kur'an ı Kerim, 1570 Tarihli, MSK 2/2896. (Foto. M. Adaş, 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi).

Şekil 37. Sancak Kur'an ı Kerim Mahfazası, 16. yy. ortaları, MSK 2/2087. (Foto. M. Adaş, 2024, Milli Saraylar, Topkapı Sarayı Müzesi).

[51] Bilirgen- Murat, *Topkapı Sarayı Hazine, s.113.*

[52] Bilirgen- Murat, *Topkapı Sarayı Hazine,* s. 112.

5.2. Milli Saraylar Koleksiyonu Yıldız Sarayı'nda Bulunan Murassa Ciltler

Milli Saraylar Başkanlığı tarafından İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Yıldız Koleksiyonu'nda ait kitap, mobilya, vb. birçok eser fiziksel ve bu materyallerin dijital kopyaları da dahil olmak üzere 2016 yılında Milli Saraylara devredilmiştir. Bu araştırma kapsamında incelediğimiz Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nde 18.-19. yüzyıllara ait dört adet murassa cilt bulunmaktadır. Bu eserler hazinedekilere göre daha sadedir. Arapça yazmalar bölümünde A 6543 numarada kayıtlı ilk eser, ketebe kaydına göre Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin III. Ahmed'in emriyle 1712 (h.1124) tarihinde yazdığı Kur'an'dır (şekil 38-39). Siyah deri üzerine tasarlanmış Mushaf kabının dışı, şemse, salbek ve köşebentleri murassa özelliğinde kuyumculuk eseridir. Rumi desenler som altından oygu şeklinde kesilerek elmas, yakut, zümrüt ve firuze taşları ahenkli bir şekilde çakılmasıyla murassa cilt vasfının kazanmıştır. Eser, 295 x 195 mm ölçüsündedir.

38

39

Şekil 38-39. Kur'an-ı Kerim, Kapak ve Kapak içi, Milli Saraylar, Yıldız Sarayı Kütüphanesi A 6543.

Şemse ve köşebentlerin arasında kalan deri zemin yazma tekniğiyle ezilmiş altın fırça ile küçük pençlerle süslenerek aralara da yakut ve firuze

taşları yerleştirilmiş. Mıklep ve sertapta murassadır.[53]

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'ye ait aynı kütüphanede yer alan 150 x 100 mm ebadındaki Kur'an kabı incilerle bezeli benzersiz bir örnektir (şekil 40). 1830 yılına tarihlenen başka bir Mushaf, inci, yakut ve zümrütle süslenmiştir.[54] Şemsenin ortasında çiçek içinde ve dört tarafında zümrütler, şemsenin dışında yakutlar yerleştirilmiştir. Çiçekler ve köşelerde kuş motifleri incilerle yapılmış. Bordürde irili ufaklı incilerle bezenmiş (şekil 41). 1896 yılında (h.1314) Kudüs'te hazırlanan matbu bir gramer kitabının kabına ahşap üzerine sedefle Kubbetü's-Sahra resmedilmiştir (şekil 42).

40

41

42

Şekil 40. Kur'an-ı Kerim, 1717 Tarihli, Milli Saraylar, Yıldız Sarayı Kütüphanesi, A 6574. **Şekil 41.** Kur'an-ı Kerim, 1830 Tarihli, Milli Saraylar, Yıldız Sarayı Kütüphanesi, A 6553. **Şekil 42.** Silsile-i Tedris,19.yy., Milli Saraylar, Yıldız Sarayı Kütüphanesi M 78338.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nun saray kuyumculuğu ve kitap sanatı, imparatorluğun sanatsal ve kültürel zenginliklerinin en belirgin örneklerini sunmaktadır. İnceleme sürecinde bu iki sanat dalının, Osmanlı sarayının estetik değerlerini, sosyal hiyerarşisini, entelektüel ve simgesel yaşamını nasıl şekillendirdiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Saray kuyumculuğu, sadece estetik bir faaliyet alanı olarak değil, aynı zamanda politik güç ve

[53] Uğur Derman, Doksandokuz İstanbul Mushafı, s. 216.

[54] Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s. 38.

zenginliğin bir göstergesi olarak da Osmanlıda önemli bir rol oynamıştır. Kullanılan malzemelerin değeri ve işçilik kalitesi, Osmanlı sarayı elitinin ihtişamını ve prestijini yansıtmanın yanı sıra, imparatorluk içindeki ve dışındaki diğer güç odaklarıyla olan ilişkilerinde de stratejik bir araç olarak kullanılmıştır.

Kitap sanatı ise, metinlerin korunması ve süslenmesi yoluyla bilgi ve kültürün aktarımında merkezi bir rol oynamıştır. Hat, tezhip, minyatür ve ciltleme teknikleri, metinlere sadece görsel bir zenginlik katmakla kalmamış, aynı zamanda dini ve felsefi metinlerin otoritesini ve kutsallığını pekiştirmiştir. Bu sanat eserleri, zamanla Osmanlı toplumunun değişen estetik zevklerini, dini inançlarını ve entelektüel arayışlarını yansıtan birer belge haline gelmiştir.

İncelediğimiz zerger ve mücellidin ortaklaşa üretimi olan murassa ciltler, öncelikle kitap olma özellikleri sebebiyle mücellid işidir. Tasarımlar saray çevresinin dönemsel beğenisine göre yapılmıştır. Kuyumculuk eseri olan ciltlerin dış kapaklarının çoğunun sağ kapak, sırt, sol kapak, sertap ve mıklebiyle bir bütün olarak hazırlandığı görünmektedir. Klasik cildin ana malzemesi deridir. Deriden hazırlanan ciltler sırttan birleştiği için iki parçadan müteşekkildir ve sırtta bezeme yapılmamaktadır. Sağ kapak ve sırt bir parça; sırt, sol kapak, sertap ve mıklep ikinci parçayı oluşturur. Yazılı metin cilt ustası tarafından önce formalar halinde dikilir, şirazesi yapılır ve kapak ölçüsü alınarak kapakları hazırlanır. İncelenen murassa eserlerde muhtemelen öncelikle mücellit tarafından kapak ölçüleri alınmıştır. Sonrasında kuyumcu kapakların dış kısmına tasarımını yapmıştır. Bazı eserlerde kuyumculuk işlerinin deri üzerine yapıldığı görülmektedir. Bu eserler klasik cilt usulleri çerçevesinde sırttan birleştirilmiş ve sırtı sade bırakılmıştır.

Murassa ciltler, tasarım ve teknik özellikleri ile diğer murassa eserlerle benzerlikler göstermektedir. Bunun sebebi sarayın tüm sanat ve zanaat işlerinin tek elden Ehl-i Hıref Teşkilatı içinde saray nakkaşhanesinde yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmalar eserlerin kolektif bir çalışma ile hazırlandığını bildirmektedir.

Osmanlı bezeme sanatı, çevre kültürlerin etkileri yanında yerli üretim teknikleriyle oluşan bir sanat sentezidir. Bu sentez zamanla kuyumculukta da kendini göstermiştir. Kitap kaplarına işlenen mücevher sanatı zaman içinde Osmanlı'ya özgü bir sanat olarak teşekkül etmiştir. Tüm sanat alan-

ları gibi kuyumculuk sanatı da devlet eliyle örgütlenerek kolektif bir ortamda politik ve ekonomik gücün sanatsal eğilimleri doğrultusunda gelişmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı saray kuyumculuğu ve kitap sanatı üzerine yapılan bu inceleme, söz konusu sanat dallarının sadece teknik beceri ve estetik başarılarını değil, aynı zamanda bu eserlerin sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda nasıl anlam kazandığını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve sanatsal kimliğinin oluşumunda nasıl kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu sanatlar, Osmanlı sarayının zengin sanatsal geleneğinin sürdürülmesine ve yeni nesiller tarafından keşfedilmesine olanak tanıyan değerli kültürel miraslar olarak önemlerini korumaktadır.

Kaynakça

Adaş, Müeyyet. *"II. Bâyezid Cild Sanatı Örneklerinde Tasarım"*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2021.

Aydın, Derya Uzun. "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış." Istanbul Journal of Social Science 4 (2013).

Bilirgen, Emine. Osmanlı Saray Hazinesindeki Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentler Işığında Osmanlı Saray Kuyumculuğu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Bilirgen, Emine ve Süheyla Murat. Topkapı Sarayı Hazine-i Hümâyûn. Yayına hazırlayan Selmin Kangal. İstanbul: Gilan, 2002.

Bilirgen, Esin. "Hazine-i Hümayunda Bulunan Murassa Kitap Kapları, Cüz Keseleri ve Cilbentlerdeki Osmanlı Saray Kuyumculuğu." İçinde Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu, yay. haz. Ahmet Akcan, 139–147. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2012.

Binark, İsmet. Eski Kitapçılık Sanatlarımız. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.

Bozcu, Pelin (Filiz). *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı: Ehl-i Hiref*. Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul. s.32-35, 2010.

Çağman, Filiz. Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu/Osmanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984.

Çağman, Filiz. «Serzergerân Mehmet Usta ve Eserleri.» İçinde Kemal Çığ'a Armağan, 51–87. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, 1984.

Derman, Uğur. Doksandokuz İstanbul Mushafı. İstanbul: Türk Petrol Vakfı, 2010.

Erginsoy, Ülker. İslam Maden Sanatının Gelişmesi: (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

İnay, Özlem. Türk İslam Kitap Sanatında Lake Cilt Tasarımları. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006.

İrepoğlu, Gül. Osmanlı Saray Mücevheri: Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak. İstanbul: BKG Yayınları, 2012.

Kalyoncu, Hülya. "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve

Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi." The Journal of Academic Social Science Studies 3, no. 33 (2019): 279–294.

Karatay, Fehmi Ethem. Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu. Cilt 1. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1962.

Kaplan, Kemal. Türkiye'de Kuyumculuk ve Altın. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004.

Kırımtayıf, Süleyman. XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Köseoğlu, Cengiz. Topkapı Sarayı İmparatorluk Hazinesi. [y.y.]: Akbank Yayınları, 1989.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki. Dünkü Sanatımız-Kültürümüz. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki. Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

Mahir, Banu. "Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri." Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1 (1986): 113–130 ve 209–234.

Özen, Mine Esiner. Türk Cilt Sanatı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Özen, Mine Esiner. Türk Cilt Sanatı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Özen, Mine Esiner. Yazma Eser Sözlüğü. İstanbul, 1985.

Saraç, Fatih. Kuyumculuk Sektörü ve Kuyumcu İşletmelerde Stok Hesaplarının Denetimi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Tanındı, Zeren. "Türk Cilt Sanatı." İçinde Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, 426–427. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.

Tanındı, Zeren. "Kitap ve Cildi." İçinde Osmanlı Uygarlığı, yay. haz. Halil İnalcık ve Günsel Renda, 841–863. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009.

Tanındı, Zeren. "Rugani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri." Kemal Çığ'a Armağan, 223–253. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Müd. Yay., 1984.

Tanındı, Zeren. "Osmanlı Sanatında Cilt." Yeni Türkiye Dergisi 34 (2000): 602–623.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit. Osmanlı Sanatının Oluşumunda Yazı, Hat ve

Tezhip Sanatı. Editör Ali Rıza Özcan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

Türkoğlu, Sabahattin. "Saray Kuyumculuğu." Sanat Dünyamız 34 (1985): 12–17.

Türkoğlu, Sabahattin. Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası, 2013.

Uğurluer, Murat. Osmanlı Dönemi Gaziantep Kuyumculuğu. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Gazi Kültür A.Ş., 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri." Belgeler 15 (1986): 23–76.

Yaman, Bahattin. Osmanlı Saray Sanatkârları: 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Yarman, Arsen. Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular. Cilt 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR VE AHMET RASİM'İN ESERLERİNDE KAPALIÇARŞI

İbrahim ÖZEN*

Özet

TARİHİ DOKUSU VE KENDİNE özgü yapısıyla İstanbul için kültürel bir miras konumundaki Kapalıçarşı, Türk edebiyatında bir mekân olarak yazar ve şairlerin eserlerine yansımıştır. Bilhassa eserlerinde İstanbul'u anlatan yazarlar, Kapalıçarşı'yı genellikle buluşma yeri ve alışveriş mekânı olarak kurgusal zemine taşımışlardır. Bu yazarlardan biri hikâye ve romanlarında İstanbul'u konak ve yalı çevresinden kenar mahallelerine varıncaya kadar farklı mekânları, çeşitli insan tipleriyle anlatan Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Bir diğeri ise eski İstanbul'un gündelik hayatını neredeyse bütün ayrıntılarıyla anlatma gayretinde olan Ahmet Rasim'dir. Bu çalışmada, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Ahmet Rasim'in eserlerine mimari yapısı, dükkânları, esnafı, müşterisi, işlevi, toplum katındaki değeri itibariyle yansıyan Kapalıçarşı bir mekân olarak incelenmiştir. Çalışmanın kaynakları, Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim'in roman, hikâye, hatıra ve mektup türündeki eserlerinden oluşmaktadır. Hüseyin Rahmi, özellikle Tesadüf, Sevda Peşinde ve Can Pazarı adlı romanlarında, "Yankesiciler Kulübü" adlı hikâyesinde kahramanlarının yolunu Kapalıçarşı'dan geçirmiştir. Roman kahramanlarından bazıları alışveriş yapmak ve sevdikleriyle buluşmak için çarşıya uğramışlar, bazıları da miras kalan dükkânlarıyla çarşıdan gelir sahibi olmuşlardır. Ahmet Rasim ise semtleri, eğlence yerleri, ulaşım araçları, insanı ve problemleriyle İstanbul'u anlattığı Şehir Mektupları'nda bir mektubunu Kapalıçarşı'ya ayırmış, bir çarşı diyalogunu kitabına taşımıştır. Ahmet Rasim, yine aynı şehrin kitabı olarak kaleme aldığı, realist çizgilerle şehrin zevk ve eğlence

* Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, i.ozen@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7707-5252.

hayatının panoramasını sunduğu Fuhş-ı Atik'te Kapalıçarşı'ya yer vermiştir. Dolayısıyla her iki yazar da farklı yönleri ve işlevleriyle Kapalıçarşı'yı eserlerine taşımışlardır. Çalışma sonucunda İstanbul'la bütünleşen böylesi önemli iki yazarın eserlerinde, şehrin simgesel bir değeri olan Kapalıçarşı'nın varlığı tespit edilmiş, Kapalıçarşı'nın Türk edebiyatına yansıyan yönü noktasında literatüre bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Mekân, İstanbul, Kapalıçarşı.

Grand Bazaar In The Works Of Hüseyin Rahmi Gürpınar And Ahmet Rasim

Abstract

The Grand Bazaar, which is a cultural heritage for Istanbul with its historical texture and unique structure, has been reflected in the works of writers and poets as a place in Turkish literature. In particular, the writers who describe Istanbul in their works have generally carried the Grand Bazaar to the fictional ground as a meeting place and shopping place. One of these writers is Hüseyin Rahmi Gürpınar, who describes Istanbul in his stories and novels with different places and various human types, from the surroundings of mansions and mansions to the outskirts. Another is Ahmet Rasim, who endeavored to describe the daily life of old Istanbul in almost every detail. In this study, the Grand Bazaar, which is reflected in the works of Hüseyin Rahmi Gürpınar and Ahmet Rasim in terms of its architectural structure, shops, tradesmen, customers, function and value in society, will be analyzed as a place. The sources of the study consist of the works of Hüseyin Rahmi and Ahmet Rasim in the genres of novels, stories, memoirs and letters. Hüseyin Rahmi, especially in his novels Tesadüf, Sevda Peşinde and Can Pazarı, and his story "Yankesiciler Kulübü", took his characters through the Grand Bazaar. Some of the characters of the novels visited the bazaar to shop and meet, and some of them earned income from the bazaar with their inherited shops. Ahmet Rasim, on the other hand, devoted a letter to the Grand Bazaar in his Şehir Mektupları, in which he describes Istanbul with its districts, entertainment places, means of transportation, people and problems, and carried a bazaar dialogue to his book. Ahmet Rasim included the Grand Bazaar in Fuhş-ı Atik, which he wrote as a book about the same city and presented a panorama of the city's pleasure and entertainment life with realist lines. Therefore, both authors included the Grand Bazaar in their works with its different aspects and functions. As a result of the study will determine the presence of the Grand Bazaar, a symbolic value of the city, in the works of two such important writers who are integrated with Istanbul. This will contribute to the literature on the aspect of the Grand Bazaar reflected in Turkish literature.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Place, İstanbul, Kapalıçarşı.

Giriş

Geçmişten günümüze İstanbul'un bir ticaret ve alışveriş merkezi konumundaki Kapalıçarşı, şehri anlatan şair ve yazarların çeşitli edebî türlerdeki metinlerine yansımış bir mekândır. Beşir Ayvazoğlu, edebiyat penceresinden Kapalıçarşı'yı incelediği bir yazısında bahsi geçen mekâna yönelik roman ve şiir türleri özelinde tespitler yapmıştır. Ayvazoğlu'nun tespitine göre Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve *Sahnenin Dışındakiler*, Tarık Buğra'nın İbiş'in Rüyası, Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*, Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* adlı romanlarında kahramanların yolları çeşitli vesilelerle Kapalıçarşı'dan geçmiştir.[1] Bunlara ilave olarak Esra Türkekul'un *Kapalıçarşı Cinayeti* [2013], Fuat Sevimay'ın *Kapalıçarşı* [2017] adlı romanları Çarşı'yla ilgili yakın dönemde çıkan eserlerdir. Şiir özelinde bakıldığında Behçet Necatigil, 1945'te yayımlanan ilk şiir kitabına *Kapalıçarşı* adını vermiştir. Çarşı'nın bir şiir kitabına isim olmasının yanı sıra Orhan Veli ve Sezai Karakoç'un "Kapalıçarşı", Ece Ayhan'ın "Çapalı Karşı" adlı şiirleri mevcuttur.[2]

Kapalıçarşı, bahsi geçen yazar ve şairlerin dışında Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Ahmet Rasim'in eserlerinde geçmektedir. İsimleri daha çok İstanbul'la özdeşleşen bu iki yazarın önce edebî kişiliklerine ve şehirle bağlarına değinmek, daha sonra Kapalıçarşı'ya yer verdikleri eserlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

1880'li yılların sonundan 1940'lı yıllara uzanan yazarlık hayatında ellinin üzerinde eser veren Hüseyin Rahmi, hikâye ve romanlarında sosyal faydayı ön planda tutmuş, toplum hayatının daima bozuk ve gülünç taraflarına dikkat çekerek realist-natüralist çizgide eserler vermiştir. Kahramanlarının seçimi noktasında ise yerli kalmaya titizlik göstermiş, onları daima fizyolojik, sosyolojik, psikolojik şartları ve irsiyet özellikleriyle değerlendirmiştir. Hikâye ve romanlarında kendi gözlemlerinden ve hayat tecrübelerinden faydalanan Hüseyin Rahmi, 20. Yüzyılın başında Türk toplumunu ilgilendiren siyasi, sosyal, ekonomik ve psikolojik meseleleri

---

[1] Beşir Ayvazoğlu, "'Kapalıçarşı'da Kapalı Kutu' Edebiyat Penceresinden Kapalıçarşı'ya Bakışlar," *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde,* ed. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yay., 2019), 213-219.

[2] Ayvazoğlu, "'Kapalıçarşı'da Kapalı Kutu' Edebiyat Penceresinden Kapalıçarşı'ya Bakışlar," 219-222.

en küçük ayrıntısına kadar eserlerine taşımıştır. Bunu yaparken en ciddi konuları dahi mizahî bir üslupla işlemeyi başarmıştır.[3]

Hüseyin Rahmi'nin romanlarının bir diğer özelliği, çeşitli insan tipleri, sokağı ve mahallesiyle İstanbul'u anlatmasıdır. Cevdet Kudret, onun eserlerinde "büyük konak ve yalılarda yaşayan insanlardan en kenar mahallelerde yaşayan yoksul halka kadar, paşası, efendisi, hanımı, küçük beyi, gelini, kaynanası, mürebbiyesi, metresi, züppesi, zamparası, delisi, doktoru, hacısı, hocası, üfürükçüsü, tulumbacısı, dilencisi, vb. ile eski İstanbul'un her katından"[4] insanların kendi çevrelerinde ve her türlü özelliklerine sadık kalınarak yaşatıldığını belirtmiştir. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında II. Meşrutiyet dönemi İstanbul'unun bütün özellikleriyle yansıtıldığını belirten Önder Göçgün, bu eserlerde "Cumhuriyet öncesi yılların atlı tramvaylarını, Kâğıthane gezilerini, Şehzadebaşı'ndaki ramazan eğlencelerini, yani bütün İstanbul folklorunu ve geçen yüzyılın sonlarından 1930'lara kadar gelen yarım asırlık sosyal hayatını en ince ayrıntıları ile"[5] bulmanın mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Hüseyin Rahmi gibi İstanbul denilince akla gelen bir diğer isim olan Ahmet Rasim, 1885 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çalışmaya başlamış, hayatı boyunca devrinin çeşitli gazete ve dergilerinde yazmış velut bir gazetecidir. Kendi ifadesiyle mutavassıt bir kimse olan Ahmet Rasim, "Türkiye'ye Batı'dan gelen yenilikleri, mahallî hayatı ve asırlar boyu teşekkül eden zevki gözden uzak tutmadan benimsemenin doğru olacağına"[6] inanmıştır. Onun edebiyat anlayışı ve dil zevki bu düşünce çerçevesinde şekillenmiştir. Şarkıları ve şiirleri olmasına rağmen daha çok nesir sahasında kalem oynatan Ahmet Rasim; roman, hikâye, deneme, sohbet, fıkra, hatıra türündeki eserleriyle ve tarih kitaplarıyla tanınmaktadır. Eserleriyle ve çalışma tarzıyla bir ansiklopedisti düşündüren Ahmet Rasim, daha çok gazetecilik ve gazeteye bağlı edebî türlerle ön plana çıkmıştır.[7]

Ahmet Rasim, bir İstanbul yazarıdır. Onun 1897-1899 yılları arasındaki

---

[3] Önder Göçgün, "Gürpınar, Hüseyin Rahmi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Ankara: TDV Yay., 1996), 14: 324.

[4] Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman,* cilt 1, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 295.

[5] Göçgün, "Gürpınar, Hüseyin Rahmi," 325.

[6] Şerif Aktaş ve Nuri Özcan, "Ahmed Râsim," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, (Ankara: TDV Yay., 1989), 2: 118.

[7] Şerif Aktaş, *Edebiyatımızın Zirvesindekiler: Ahmet Rasim* (Ankara: Akçağ Yay., 2004), 50.

yazılarından oluşan ve hayattayken kitap olarak yayımladığı[8] Şehir Mektupları, kendine özgü canlı ve samimi üslubu ile İstanbul'da yaşanılan hayatı konu edindiği başlıca kitabıdır. Adı geçen kitabının yanı sıra Ahmet Rasim, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde 1923-1928 yılları arasında "İstanbul Mektupları" başlığıyla 218 mektup yazmıştır.[9] Bu mektuplarında yazar, Mütareke yıllarından başlamakla birlikte bilhassa Cumhuriyet'ten sonra problemleri, züppeleşmiş Batılı tipleri, mekânları, sokakları, ramazan ayları, eğlenceleri başta olmak üzere şehrin sosyal ve kültürel hayatını ilgilendiren pek çok konuyu köşesine taşımıştır.[10] Yine onun 1898 yılında *Servet* gazetesinde "Şehir Mektupları"nın yanı sıra "İstanbul Mektupları" başlığı altında 18 mektup yayımladığı bilinmektedir. Bu yazılarında, "genellikle tramvay, reji kolcuları, bankalar, Terkos kumpanyası, arabacılar, sokak köpekleri, Şirket-i Hayriye vapurları, vagonların temizliği gibi toplumsal yaşamla alakalı konulardan"[11] bahsetmiştir.

Ahmet Rasim, Şehir Mektupları ve "İstanbul Mektupları" dışında *Gecelerim, Makalat ve Musabahat, Menakıb-ı İslam I-II, Tarih ve Muharrir, Eşkâl-i Zaman, Cidd ü Mizah, Fuhş-i Atik, Muharrir, Şair, Edib, Gülüp Ağladıklarım, Falaka, Muharrir Bu Ya* adlı eserlerinde çeşitli yönleriyle İstanbul'u anlatmıştır.[12] Adı geçen kitaplarda eski İstanbul, "mektepleri, çarşı pazarı, piyasa mahalleri, cadde ve sokakları, muhtelif alışveriş ve eğlence yerleri, matbuat ile alakalalı hayat tezahürlerine sahne olan semtleri ve bazı camileri ile"[13] tanıtılmıştır. Ahmet Rasim, kitapları dışında gazetelerde kalan yazılarında da İstanbul'un sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına dokunan pek çok ayrıntıyı okurlarına sunmuştur.[14]

---

[8] Selma Çelik, "İstanbul Mektupçusu Ahmet Rasim," *Hars Akademi 4,* 8 (Aralık 2021): 519, https://dergipark.org.tr/tr/pub/hars/issue/67636/1021037.

[9] Ahmet Ferhat Özkan, "Ahmet Rasim'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayımladığı Yazıların İncelenmesi," (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014), 4-5.

[10] Özkan, "Ahmet Rasim'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayımladığı Yazıların İncelenmesi," 393.

[11] Çelik, "İstanbul Mektupçusu Ahmet Rasim," 527.

[12] Şerif Aktaş, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997), 717.

[13] Aktaş, "*Edebiyatımızın Zirvesindekiler: Ahmet Rasim,*" 88.

[14] Muzaffer Gökman, *İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam Ahmet Rasim*, cilt 1, (İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yay., 1989), 395-480.

1. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Eserlerinde Kapalıçarşı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1900 yılında İkdam gazetesinde tefrika edilip aynı yıl içinde kitap olarak basılan *Tesadüf* adlı romanında, büyücülük yaparak geçimini sağlayan Nefise Hanım'ın ağına düşürdüğü insanların trajik bir sonla biten hayatlarını anlatır. Romanın başkahramanı Mail Bey, bir taraftan karısı Saibe'nin diğer taraftan kendisiyle nikâhlanma planları yapan yasak aşkı Şöhret'in Nefise Hanım'a başvurmaları neticesinde hem mal varlığını kaybetmiş hem de yuvasının dağılmasına sebep olmuştur.

Romanda Kapalıçarşı'yla ilgili hususlardan biri büyücü/üfürükçü muhitleriyle ilgilidir. Şöyle ki Nefise Hanım'ın namı bir hayli senedir bulunduğu mahallenin sınırlarını aşamamıştır. Bir işle iştigal edenler ne kadar çoğalırsa o işten edilecek kârın da o oranda bölüneceğini söyleyen anlatıcı yazar, "Nuruosmaniye, Çarşı Kapısı gibi işlek mahallerde birçok pufçu Hacı Babaların türemesi" sonucunda Nefise Hanım gibi kendi evinde "icra-yı sanat eden yerli üfürükçüleri[n]" işlerinin azaldığını dile getirmiştir.[15]

Tesadüf romanında Kapalıçarşı, kahramanların bir karşılaşma mekânı olarak da geçmektedir. Mail Bey, arkadaşı Hayati tarafından Macuncu civarındaki bir eğlence evine götürülür. Alışık olmadığı eğlence ortamına oldukça yabancı kalan Mail Bey, burada Şöhret'le tanışır ve onun tesirinde kalarak evine döner. Mail Bey'le Şöhret'in ikinci karşılaşmaları, ilk karşılaşmalarından on gün sonra Kalpakçılarbaşı'nda gerçekleşir. Şöhret, "gayet parlak bir tuvalet ve iki refikasıyla bütün çarşı halkının enzar-ı dikkatini celp ederek"[16] yürümektedir. Tam o sırada Mail Bey'i görüp işveli bir eda ile yanına yaklaşır, onu yeni bir eğlenceye davet eder. Bu sırada Mail Bey'in nutku tutulmuş, cevap dahi verememiş, Şöhret'in iltifatına mazhar olduğu için Çarşı'dan gelip geçenlerin kıskanç bakışlarının hedefi olmuştur.

Şöhret Hanım, Şeyda Bey'in kapatması olarak yaşarken ondan kaçıp kurtulmak ve Mail Bey'e kavuşmak ister. O, bu kaçma girişimini, kendisine bekçi dikilen kadının refakatinde Kalpakçılarbaşı'na alışverişe gittiğinde gerçekleştirir. Öteberi satın aldıkları o gün arabaları kutularla, paketlerle dolmuştur. Bir hanın önünden geçerken Şöhret, yakınlardaki bir terziye uğramak bahanesiyle hanın bir kapısından girip diğerinden çıkarak izini kaybettirir, daha sonra Hayati Bey aracılığıyla Şöhret Bey'in kendisi için

[15] Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tesadüf, haz. Hamdi Üngör* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022), 61.
[16] Gürpınar, *Tesadüf,* 178.

tuttuğu Samatya'daki eve getirilir.[17]

Tesadüf romanının sonunda büyücü Nefise Hanım daha fazla para kazanma hırsıyla Mail Bey'i, karısı Saibe'yi ve yasak aşkı Şöhret'i birbirine düşürmeyi başarmıştır. Nihayetinde Mail Bey mal varlığını kaybetmiş, Saibe yaşadığı felaketlere dayanamayarak ölmüş, Şöhret ise sefil bir hayatın içine düşmüştür. Bu süreçte Mail Bey ile Şöhret'in son karşılaşmaları yine Çarşı'da gerçekleşmiştir. Çünkü Şöhret, Çarşı'da takke satarak geçimini sağlamaya çalışan muhtaç bir kadın durumuna düşmüştür:

> "Mail bir gün kapısız kalmış bir uşak kıyafeti, aynı o meskenet, aynı o zilletle çarşıdan geçerken birkaç beyaz iç takkesi ve tütün kesesinden ibaret sermaye-i taayyüşünü önüne yaymış, geçenlerden bir nazar-ı tenezzül bekleyen bir kadın görmüş… Gözü ısırmış yanına yaklaşmış, bakmış ki eski belalısı… 'Vay Şöhret!' nida-yı istiğrabıyla hitap edince karı zehirlediği kimseyi unutmayan bir yılan gibi başını kaldırmış. 'Vay Mail! Çok şükür Allah'a bana bugünü de gösterdi. O ne kıyafet? Elli kuruşa ispirlik etmek istersen sana bir kapı bulayım.' Cevabını vermiş. Mail son nefretiyle karıyı boğmak için boğazına atılmış. Etraftan yetişmişler, bu eski âşık maşuku birbirinin dest-i intikamından zor ayırmışlar."[18]

Tesadüf romanında Kapalıçarşı küçük ayrıntılar içinde de geçmektedir. Nefise Hanım, romanın başında Gülsüm ve annesini kandırmayı başarmıştır. Kocası Rıfkı Efendi'yle tekrar eski günlerine kavuşturmak için Gülsüm'den sürekli para istemiş, o da evdeki değerli eşyaları satmaya başlamıştır. Gülsüm ile annesi, Rıfkı Efendi'nin başka bir kadınla evleneceğine yönelik Nefise Hanım'ın verdiği yanlış bilgi üzerine hiç bilmedikleri bir düğün evine baskına gitmişler ve olay çıkarmışlardır. İşte bu sırada düğün evinde kendisini açıklamaya çalışan Gülsüm, Nefise Hanım'a para vermek için kızının paçalığını sattığını, bahsi geçen paçalığı "Kalpakçılarbaşı'ndan Andonaki'den, hani sokak başındaki o geyikli dükkândan"[19] aldığını söylemiştir.

Hüseyin Rahmi'nin 1912 yılında yayımlanan *Sevda Peşinde* adlı romanında Kapalıçarşı âşıkların tesadüf eseri karşılaştığı, daha sonra görüşmek üzere sözleştiği bir mekândır. Romanın başkahramanı Ayn-ı Nur Hanım, zorla evlendirildiği için kocası Nezihi Bey'i sevmeyen, kocasını kendisine

---

[17] Gürpınar, *Tesadüf,* 256.

[18] Gürpınar, *Tesadüf,* 362.

[19] Gürpınar, *Tesadüf,* 88.

denk bulmayıp başkasına âşık olan, nihayetinde pişmanlıklar yaşayıp intihar ederek hayatına son veren bir kadındır.

Ayn-ı Nur Hanım, Nezihi Bey'le evliliğinin üzerinden beş yıl geçtikten sonra bir gün yanına hizmetçisini alarak alışveriş yapmak üzere Kalpakçılarbaşı'na gider, Nuruosmaniye kapısındaki dükkânların birinden ipek seçer. O sırada peçesi tamamıyla açıktır. Bu arada sokak tarafında durup dükkânın camekânındaki işlemelere bakan Ali İlhami Bey'e tesadüf eder ve göz göze gelirler. Bir anda kalp çarpıntısına uğrayan Ayn-ı Nur Hanım, ruhunun taptığı adamın, hayatının tek arzusunun o olduğunu düşünür. Genç kızlık zamanında cami avlusunda karşılıklı masumca bakışmalarla sevdiği, çıldırdığı Ali İlhami Bey, şimdi serpilip güzelleşmiş, hafif bıyıkları terlemiş, yanakları pembeleşmiş, "afet gibi bir delikanlı"[20] olmuştur. Ayn-ı Nur Hanım, bu tesadüfün kendisi için talihin bir lütfu mu yoksa kahrı mı olduğunu tayin edemez. Onlar, bir müddet gözlerini birbirinden ayıramazlar, ancak Ayn-ı Nur Hanım yanındaki hizmetçisinin bu bakışmayı fark etmesi üzerine peçesini kapatır, Ali İlhami Bey de ortalıktan kaybolur. İpeklerin renklerini, çeşitlerini seçmeye gücü kalmayan Ayn-ı Nur Hanım eline ne geçtiyse çantasına atıp parasını ödeyerek dükkândan çıkmak zorunda kalır.

Ayn-ı Nur Hanım'ın Çarşı'da karşılaştığı Ali İlhami Bey'le münasebeti muhtelif tarihli mektuplarından takip edilmektedir. Yıllar sonra karşılaştığı aşığını tekrar görme arzusu duyan Ayn-ı Nur Hanım, "Bir hafta sonra aynı gün, aynı saat ve Kalpakçılarbaşı'nda aynı dükkânda bulunmaya karar ver[ir]."[21] Çünkü gün, zaman ve mekândaki bu tekrarın aynı tesadüfün yeniden meydana gelmesine yardım edeceğini düşünür. Sabırsızlıkla geçirdiği günlerin ardından hizmetçisi Rabia Hanım'la birlikte geçen salı günkü tesadüf vaktinden bir saat kadar önce Kalpakçılarbaşı'na çıkar. Bir iki tuhafiyeci dolanır, nihayet vakit de gelmiştir. Yüncü dükkânına girer, büyük bir kalp çarpıntısıyla etrafına, sokaklara bakar. Ali İlhami Bey'in orada olmaması, gözükmemesi kendisini dehşetli bir ümitsizlik içinde bırakır. Nihayetinde Ali İlhami Bey gelir ve kendisine bir mektup bırakır. Kalpakçılarbaşı'nda teslim edilen bu mektubun ardından âşıkların Heybe-

[20] Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Sevda Peşinde, haz. Birsel Oruç Aslan vd.* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022), 186.

[21] Gürpınar, *Sevda Peşinde,* 193.

liada'da yasak aşka yelken açmaları ve Ayn-ı Nur Hanım'ın intiharla biten hayatı başlamış olacaktır.

Hüseyin Rahmi'nin 1922 yılında İkdam gazetesinde tefrika edilip ölümünden sonra kitaplaşan *Can Pazarı* [1968] adlı romanı, hayatın aldatmak ya da aldatılmak sonuçlarını içeren bir mücadele olduğu düşüncesi etrafında kurgulanmıştır. Romanda olay örgüsü Maşuk, Veysi ve Muhsin isimli üç arkadaşın "Yavuzlar Çetesi" adıyla kurdukları çete ile yaptıkları dolandırıcılık faaliyetleri etrafında şekillenir. Romanın başlıca mekânlarından biri, yankesicilerin, dolandırıcıların mekânı konumundaki Kapalıçarşı'dır.

Yavuzlar Çetesi'nin üyeleri genellikle Çarşıiçi'nde Kaspar Ağa adındaki Ermeni bir aşçının lokantasında karınlarını doyururlar. Burası "bir tek tepe penceresinden aydınlık alan sarnıç gibi bir dükkân"dır.[22] Üç arkadaş bir gün yine burada karınlarını doyurup çakırkeyif bir halde Çarşıiçi'nde yürürken Kuyumcular Çarşısı'na gelirler. Romandaki sosyal adalet sorgulamasının yapıldığı, "Yavuzlar Çetesi"nin hırsızlıklarına bir dayanak sundukları yer burasıdır. Aç insanlar varken kokusu tüttürülerek satılan dönerler, çok sayıda insanın karnını doyuracağı paraya hiç hak etmeyen insanların satın alabildiği kuyumculardaki mücevherler onları düşünmeye sevk etmiştir.

> "İşte bu Kuyumcu Çarşısı'nda gördüğünüz bu kadar elmaslar, güzel, oynak karılara ziynet olmak için burada nöbet bekliyorlar. Avuç avuç liralar pırlanta şeklinde kadınların kollarında, göğüslerinde, başlarında pırıl pırıl ışıldayacak, karı düşkünü birtakım heriflerin gözlerini doyuracak, kaplarını çarptıracak, kanlarını ateşleyecek, sen ancak ayda iki defa döner kebabı yiyebileceksin. Senden daha bedbahtları hiç ağızlarına koyamayacaklar. Ulan, bir kere düşununüz, parasızlıktan haftalarca döngel orucu tutan, betleri benizleri toprak rengi bağlamış, bunca zavallılar varken on bin, yirmi bin liranın zengin fakat kalpsiz bir herifin gözlerini nurlandırmak için fındıkçı bir karının gerdanına asılıp kalmasının ne demek olduğunu bir kere aklınızla şavullayınız."[23]

Üç arkadaş konuşmalarının devamında kuvvetin parayla ve kurnazlıkla sağlandığı yönünde hemfikir olurlar. Savaşın sınırlarda değil, şehirlerde halkın arasında olduğunu düşünen Maşuk, herkesin sabahtan akşama

---

[22] Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Can Pazarı, haz. Hatice Yasemin Yıldırım vd.* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2021), 44.

[23] Gürpınar, *Can Pazarı,* 64

kadar birbirini aldatarak yaşadığını söyler. Bu söylemini oradaki ihtiyar kuyumcuyla örneklendirir. Nitekim bahsi geçen kuyumcu elindeki mahfazayı karşısındaki genç müşteriye "ballandırarak yutturmaya"[24] uğraşmaktadır. Diğer taraftan "biraz ötede elinde sepetle giden herif 'âlâ' tereyağıyla, badem içiyle yapılmış mis gibi" kurabiyelerini birer kuruşa satmakta, "bir alan beş daha alıyor şatafatıyla" bağırmaktadır. "Hiç bu zamanda halis tereyağıyla, badem içiyle yapılmış kurabiyelerin tanesi kırkar paraya verilebilir mi?" diye sorarak insanların birbirini aldattığını söyleyen Maşuk, "Çarşı esnafı içinde değil, en samimi dostlar, en aziz akraba arasında bile hissiyat[ın]" bu merkezde olduğunu dile getirir.[25] Sosyal adaletle ilgili düşüncelerini roman kahramanları aracılığıyla aktaran Hüseyin Rahmi'nin örneklerden de görüleceği üzere Kapalıçarşı'yı seçmesi tesadüfi değildir. Kapalıçarşı, İstanbul'un çeşitli insan tiplerini bir araya getirmesi, paranın hâkim olduğu bir alışveriş merkezi işlevi görmesi bakımından adalet sorgulamasının yapılmasına uygun bir yerdir.

Hüseyin Rahmi, *Can Pazarı* romanında Kapalıçarşı'da geçen bir dolandırıcılık hadisesine yer verir. Dolandırıcılıkta ün salmış olan Hımhım Osman, Patlıcan Ahmet, Şehla Safinaz, Moloz Agâh ve Boğmaklı Reşide'nin hünerlerini gösterdikleri başlıca mekânlardan biri Kapalıçarşı'dır. Kaspar Ağa'nın lokantasında karınlarını doyurup Kuyumcular Çarşısı'na doğru yürüyen "Yavuzlar Çetesi"nin üyeleri ise Boğmaklı Reşide ve arkadaşlarının Çarşıiçi'nde Karadenizli bir tüccarı dolandırmalarına şahitlik ederler. Şöyle ki, dolandırıcılar ilk olarak baş başa bir görüşme gerçekleştirdikten sonra her biri ağır ağır başka yönlere dağılırlar. Boğmaklı Reşide, "kırk sekizlik, ellilik, yuvarlak vücutlu, tümsek burunlu, siyah iri, çukur, kartal, çıkık, geniş alınlı bir kadın"dır; dolandırıcılık yaparken dünya işlerinden bihaber, beceriksiz bir hacı kadın rolündedir.[26] Boğmaklı Reşide rolüne girdiği sırada, "Yağlıkçılar'dan doğru inen geniş yoldan çakşır üzerine uzun paltolu, göğsü kat kat gümüş köstekli, tablalı fesinin kenarına unnabi yemeni sarılı, orta yaşlı babayani bir adam"[27] belirir. Boğmaklı Reşide, bir çenebazlık içinde yavaş yavaş elindeki çıkını çözerek içinden bir mahfaza

[24] Gürpınar, *Can Pazarı,* 67.
[25] Gürpınar, *Can Pazarı,* 67.
[26] Gürpınar, *Can Pazarı,* 69.
[27] Gürpınar, *Can Pazarı,* 70.

çıkarır. Mahfazanın içindeki broşu gören tüccar, gelinlik yaşa gelmiş kızına böyle kıymetli bir hediye almak hevesine düşer.

> "- Bak efendi bak, mal kendini gösteriyor. (birkaç defa geniş geniş geğirerek) Öööö… Merakım kalktı, bu elmas yavrucağımın başında da böyle par par parıldardı. Son defa Ferik Paşa'nın düğününde taktıydı. Ah, ah… Bu ölümün ettiğini kimse etmiyor. Yalancı dünya bir varmış bir yokmuş. Ah, ah… Kızımı görmüş gibi oldum. İçimi bir ateş sardı. Ben böyle değerli bir yadigarı hiç satar mıyım? Amma ne yaparsın… Bu yoksulluğu görüyor musun? Kör boğaz her gün yiyecek ister. Bu zamanda satan daima aldanıyor, alan kâr ediyor. Bari şu broş bir helalzadeye düşeydi.
>
> Reşide broşu ışıldata ışıldata böyle bin bir yalanın belini bükerek nihayet efsunlar. Adamcağız sorar:
>
> - Hanım, bu elmasa ne istiyorsun?
>
> - Bilir miyim yavrum ben? Benim aklım erer mi? Kim bilir vaktiyle kaç kese akçeyle alındı. Söylerlerdi. Bu taşların arasında birkaç tane pek temiz pırlanta varmış, onları söküp ayrıca satsan bilmem kaç yüz lira edermiş."[28]

Boğmaklı Reşide, sonradan fakirleşerek paraya muhtaç hale gelmiş saf kadın rolüne bürünerek tüccarın ilgisini çeker. Tüccar broşu incelerken Boğmaklı Reşide'nin arkadaşları olan Şehla Safinaz ile Moloz Agâh bir anda müşteri rolünde yanlarına gelirler. Sadık Efendi ismiyle muhammin rolünde yanlarına gelen Patlıcan Ahmet broşa altı yüz lira fiyat biçer. Sarraf rolünde pazarlığa dâhil olan Hımhım Osman ise Bedesten'de sarraflık yapan Muammer Efendi'nin elinde bu broşun aynısından bir tane daha olduğunu, iki aydır eşini aradığını, dolayısıyla bu broşun rahatlıkla yedi yüz liraya satılabileceğini söyleyerek Kapalıçarşı'nın Örücüler Kapısı'na doğru yürür. Hımhım Osman ile tüccarın konuşmasına şahitlik eden Patlıcan Ahmet, tüccarın broşu satın almasını, daha sonra aralarında ellişer lira taksim etmek şartıyla Bedestenli Hacı Muammer'e götürüp yedi yüz liraya satmayı teklif eder. Bu cazip teklifi geri çevirmeyen tüccar altı yüz liraya broşu satın alır. Daha sonra Patlıcan Ahmet ile tüccar broşu satmak üzere Bedesten Kapısı'ndaki mezat yerine giderler:

> "Bin ayak bir ayak üzerinde… On beş kişiye sürtünmeden iki adım ilerlemek kabil değil. Didişme, itişme, kakışma, bağrışma, hırlaşma bir kı-

[28] Gürpınar, *Can Pazarı,* 71-72.

> yamettir gidiyor. Boğmaklı Reşide'nin müşterisi pek alışkın olmadığı bu insan kaynaşması içinde hayırhahını kaybetmemek için serbest kalan elini herifin omzuna atar. Fakat birkaç adım sonra elinin altındaki omuz şiddetle silkinerek kendine döner."[29]

Patlıcan Ahmet, mezat yerinin kalabalığında izini kaybettirmeyi başarır. Mezat yerinde tek başına kalan tüccar, Bedestenli Hacı Muammer'i aramaya koyulur ancak dükkân sahipleri böyle bir ismin varlığından habersizdir. Son olarak Çarşı'nın otuz beş senelik bir esnafıyla sohbetinde kandırıldığını, broşun camdan yapıldığını ve altmış kuruş dahi etmeyeceğini öğrenir. Bu arada Boğmaklı Reşide, "Biraz evvel oynadığı ağır vücutlu kocakarı rolünün zıddına çelik bacaklı bir tulumbacı"[30] kesilerek Çarşı'nın yan sokaklarından Kalpakçılarbaşı'na çıkıp izini kaybettirir.

Karadenizli tüccarın nasıl dolandırıldığını uzaktan takip eden Yavuzlar Çetesi üyeleri, Boğmaklı Reşide ve arkadaşlarının yaptıkları işten pay sahibi olma niyetindedirler. Maşuk, bu manzara karşısında seyirci kalmak yerine harekete geçmeyi düşünür. Mademki bu dolandırıcılar masum insanların paralarını çalıyorlardı, o hâlde onların da bu hırsızlardan para almalarında hiçbir mahsur olamazdı. Bu düşünceyle hareket eden Yavuzlar Çetesi üyeleri, Boğmaklı Reşide'yi takip ederek dolandırıcılıkla elde edilen altı yüz liranın yarısına el koymuşlardır.

Kapalıçarşı, Hüseyin Rahmi'nin *Can Pazarı* romanında olduğu gibi "Yankesiciler Kulübü"[31] adlı hikâyesinde de dolandırıcıların muhitidir. II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havasının ironik bir dille eleştirildiği bu hikâyede, bir grup yankesicinin diğer meslek gruplarının yaptıkları gibi kulüp kurması söz konusudur. Kulübün başkanı, eskiden avukatlık yapan ancak geçinemediği için kulübe katılan bir hukukçudur. Hikâye, kulüp üyesi yankesicilerin bir araya gelerek yeni anayasanın ardından sanatlarını nasıl gerçekleştirecekleri üzerine konuştukları ilk toplantıda geçer. Kulüp başkanının konuşmasından sonra hikâyenin kahramanı birinci aza sözü alarak kendi hikâyesini anlatır. II. Meşrutiyet'in sağladığı imkânla hapishaneden çıkarıldıklarını ancak nasıl geçinecekleri hakkında kendilerine bir şey söylenmediğini belirterek konuşmaya başlayan birinci aza, ne yapaca-

---

[29] Gürpınar, *Can Pazarı,* 84.

[30] Gürpınar, *Can Pazarı*, 91.

[31] Hüseyin Rahmi Gürpınar, "Yankesiciler Kulübü," *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022), 153-168.

ğını bilemez halde caddeye doğru yürürken tramvaya binmek için durakta bekleyen iki kadınla bir çocuğa rast gelir. Çocuğun boynundaki gümüşten yapılmış muskayı çalar. Muskayı satmak için Çarşı'daki kuyumcularа doğru yürür. Çarşı'daki halk pek heyecanlı, dalgın ve hürriyet sevinci içindedir. İnsanlar birbirini tanımasa dahi herkes birbirine sarılıp öpüşür. Bu sevinç tokalaşmasına kendisi de dâhil olur. Bir taraftan dudakları "o terli yanaklara hürriyet, uhuvvet, müsavat buseleri kondurur iken" elleri de adalet coşkusu içindeki kardeşlerinin ceplerindeki saatleri, kordonları, para çantalarını taramakla meşgul olur. Birinci aza, yankesiciliğe başladığından beri "böyle bereketli, böyle mübarek bir güne"[32] ilk defa tesadüf etmiştir. Tüm cepleri çaldığı eşyalarla dolan birinci aza, bu çalıntı eşyaları biran önce elinden çıkarmak ister. Bedesten içindeki tellala vermenin tehlikeli olduğunu düşünerek tanıdığı bir kuyumcuya başvurur, böylelikle çalıntı malları paraya çevirmeyi başarır.

Hüseyin Rahmi, "Kadınlar Vaizi"[33] ve "İnsan Çekiştiren Vaizler"[34] adlı hikâyelerinde Kapalıçarşı'nın başka bir yönüne dikkat çekmiştir. "Kadınlar Vaizi" hikâyesinde Şeyh Küçük Efendi, camiye gelen kadınlara ahlak ve siyasete dair konularda vaaz verir, insanları cehennemle korkutur, her vaazında yarım bıraktığı peygamber kıssaları anlatır. Vaiz sinirli olduğu bir gün yine günahlardan söz ederken, "Oğlun tiyatroya gider. Gelinin o dar peştamal gibi çarşafın içinde uzun ökçeli potinlerle Kalpakçılarbaşı'nda fink atar. Kızın komşunun oğluyla nameleşir."[35] ifadelerine yer vermiştir. Hüseyin Rahmi'nin "İnsan Çekiştiren Vaizler" hikâyesinde de Şeyh Küçük Efendi gibi İslam dinini insanlara korkutarak anlatan, vaazında günah işleyen insanlardan örnekler veren sert mizaçlı bir vaiz tipi olan Hacı Mehmet vardır. Hacı Mehmet de vaaz sırasında cemaatin günahlarını sayarken, "Kocan meyhanede, oğlun tiyatroda, umumhanede sefa sürerler. Gelinin o dar peştamal gibi çarşafın içinde uzun ökçeli potinlerle Kalpakçılarbaşı'nda fink atar."[36] örneklerini vermiştir. Hüseyin Rahmi'nin her iki hikâyesinde

---

[32] Gürpınar, "Yankesiciler Kulübü," 157.

[33] Hüseyin Rahmi Gürpınar, "Kadınlar Vaizi," *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022), 375-384.

[34] Hüseyin Rahmi Gürpınar, "İnsan Çekiştiren Vaizler," *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022), 1193-1200.

[35] Gürpınar, "Yankesiciler Kulübü," 382.

[36] Gürpınar, "İnsan Çekiştiren Vaizler," 1198.

verdiği aynı örnek, Kapalıçarşı'nın alışveriş mekânı olmasının yanı sıra kalabalıktan istifade ile bir buluşma mahalli olduğunun, kadınların tek başına Çarşı'ya gitmeleri noktasında olumsuz bir çağrışım değeri kazandığının göstergesidir.

2. Ahmet Rasim'in Eserlerinde Kapalıçarşı

Ahmet Rasim'in İstanbul'u denince şüphesiz ilk akla gelen kitap Şehir Mektupları'dır. Bu kitabında bir mektubunu Kapalıçarşı'ya ayıran Ahmet Rasim, Çarşı'daki çeşitli insan tiplerinden ve esnafların satış yapmak için sarf ettikleri sözlerden hareketle adeta bir sahne canlandırması yapmıştır. Burada "poturlu, şalvarlı, feraceli, yeldirmeli, çarşaflı, paltolu, ceketli, saltalı, tablalı, işportalı, sırtı kefeli, başı simitli, bastonlu, iri, kısa, şişman, zayıf ne kadar cins varsa" hepsi bir ağızdan konuşmaktadır. Dükkân önlerinde duran patalyacılar, "yıllanmış kuşçu çığırtkanı gibi" bağırmaktadır. Etrafa hâkimiyet kuran bu gürültü ortamında, "ince kalın, nezleli, öksürüklü, pes, tiz, tatlı, sert, ağır, hoppa, elhasıl derecât-ı tasavvutun cümlesine muvafık" olarak esnafların da sesleri işitilmektedir. Onlar, "'Ne âlâ! Potinler, çoraplar, mendiller!', 'Ne güzel, ipekli, hediyelik kumaşlar!', 'Hanımefendi! Ne şık mendillerim var.', 'Büyükhanım! İki kuruş daha verir misin?'" şeklindeki seslenişleriyle ortamı daha velveleli bir hale getirmişlerdir.[37]

Ahmet Rasim, sunduğu sahnenin ardından Kapalıçarşı'ya yönelik "Burası çarşı değil Babil kulesi. Durmak ihtimali yok, omuz omza! Tam yankesici yatağı olacak yer!"[38] ifadelerine yer vermiştir. Dolayısıyla Ahmet Rasim'in Kapalıçarşı'sı, insan kalabalığının ve kargaşanın hâkim olduğu tekinsiz bir mahaldir. Ancak Çarşı'daki kalabalığın sebebi sadece alışveriş yapanlar değildir, burası aynı zamanda "gözlüklü bastonlu, eldivenli şık" beylerin "piyasa yeri"dir.[39]

Piyasa yeri demişken Ahmet Rasim'in İstanbul'un zevk ve eğlence hayatını anlattığı *Fuhş-i Atik*'ine değinmenin tam sırasıdır. Onun bu kitabında Kapalıçarşı özelinde dikkat çektiği yer Kalpakçılarbaşı Caddesi'dir. Ahmet Rasim'in anlatımıyla bahsi geçen cadde, "üstü kapalı, yan tarafları fesçi, canfesçi, tuhafiyeci, sucu, limonatacı, basmacı, muhallebici, velhasıl sonu

[37] Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Oğlak Yay., 2018), 127.
[38] Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, 128.
[39] Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, 128.

daima 'ci' ile gelen sıra sıra esnaf dükkânlarıyla çevrilmiş, ortası işportalı, sepetli, küfeli, tablalı, zembilli, hatta torbalı seyyar satıcılar, piyazcı, sövüşçü, francalacı, simitçi, yaymacı, yazmacı ve türlü ticaret erbabı ile vıcır vıcır vıcır kaynar bir faaliyette bulunan bir geçit[tir]."[40]

Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin günlük bir rutini vardır. Öğleye kadar sakin olan cadde, öğleden sonra kalabalıklaşmaya başlar ve ikindiden sonra tekrar tenhalaşarak yoğunluğunu kaybeder. Nitekim buradaki kalabalık Bitpazarı, Kürkçüler Kapısı, Nuruosmaniye yoluyla yavaş yavaş dağılır. Caddenin en tenha günleri cuma ve pazar günleri sayılır. Kandil ve ramazan günleri de buradan dört tarafa dağılan yayalar Direklerarası, Divanyolu, Laleli ve Aksaray istikametlerine yönelerek genel manzarayı kısmen değiştirirler.[41]

Ahmet Rasim, "Şehrin bütün fuhuş ve rezalet unsurları sıradan günlerde burada, Yağlıkçılar, Kuyumcular arasında gezinirlerdi." bilgisini verir; Kalpakçılarbaşı'nı "bir piyasa mahalli" olarak anar. Direklerarası ve Kâğıthane'de gördüklerinin daha fazlasına bu caddede şahit olduğunu dile getiren Ahmet Rasim, kalabalığın beraberinde getirdiği izdiham ortamının caddede "her türden teması idare edebil[ecek]" potansiyelde olduğunu söyler. Öyle ki "türlü alışverişler[e]" sahne olan koridorda, "çimdik, sürünme, dürtme, çatma, başörtü çekme, çarşaf, ferace kesme, sıkma, sıkıştırma, kucaklama, abanma, konuşma, çevirme, yol kesme, darılma, azarlama, şemsiye, tokat, bohça, paket, pabuç vurma, iğne sokma, tükürme, püskürme ve benzeri hareketler de" görülmektedir.[42]

Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler* kitabında Çarşı'yı bir görücü yerine benzeterek *Fuhş-i Atik*'te verdiği bilgileri desteklemiştir. Bu kitabında verdiği bilgiye göre İstanbul'un düşkün kadınlarını Çarşı içinde gören erkekler; tuhafiyeci, yağlıkçı, muhallebici dükkânlarında ve Kalpakçılarbaşı piyasasında onlarla birer dakika görüşürler, gereken sözü aldıktan sonra buluşma yerlerine doğru giderler.[43] Peki, kimdir Kalpakçılarbaşı'nın ziyaretçileri? Ahmet Rasim, küçük ayrıntıları dahi ihmal etmeden giyim ve kuşamlarını, tavır ve davranışlarını dikkate alarak caddede vakit geçiren

---

[40] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik* (İstanbul: Avrupa Yakası Yay., 2007), 77-78.

[41] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik,* 81.

[42] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik,* 80-81.

[43] Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler* (İstanbul: Çağdaş Yay., 1983), 111.

kadın erkek fark etmeksizin çeşitli insan tiplerinin portrelerini sunmuştur:

> "Kırmızı çizgili peştamalını büküp beline sokmuş aşçı kalfasından tutun da üzerine rengarenk yemeni, ipekli mendil, fesini külahını rahat tavırlarına uydurmuş, altı kaval üstü şişhane kabilinden şalvar üstüne setre, pardösü giymiş erkeklerden; İstanbulinli, redingotlu, ceketli, düzgün, perişan, simasına ayrı bir zampara şivesi kondurmuş, yobaz, molla beylerden; kılıcının şakırtısı o büyük gürültü arasında güme giden Harbiyeli, tıbbiyeli, yeni zabit çıkmış ya da hovardalıkta eskimiş kolağası, binbaşı rütbesinde, başçavuş, sıra çavuşu, bölük emini nişanlarıyla sok kolu ağır basmış, tokmaklı püskullü bir perende ile fesinin tablasına oturmuş, beyaz elbisesi kırmızı bir kuşak ile ikiye ayrılmış, taşıdığı silahı yürüdükçe sırtından kabara kabara gözüken kara, deniz askerlerinden, kukuletalı kısa ceketinin iç omuz yerinden havlusu sarkmış, çekeceği belinde, yemenisine basmış, fesi arkaya atık, perçemleri dağınık fırça kaş, süzük göz, karanfil bıyık tulumbacılardan, sıfır kalıp, kara fes, yağ yüzünden cilalı siyah bir yüzey halinde parlayan veyahut dalları etrafa taşmış fesleğen saksısını andıran saçlarının ortasına oturtmuş, maviş, karayağız, açık sarı benizli, kaşı, bıyığı kozmetikli, Trablus uşağı görünsün diye etekleri belini örtmeyecek şekilde biçtirilmiş siyah ceketli, yakasız mintanlı, cepkeni çözük, Fransız biçimi bol paça pantolonlu, yüksek ökçe, domates burun, tokası güllü yarım potinli külhanilerden; işiyle gücüyle meşgul, dilinde hemen her an bir 'lahavle' dolaşan abanili babacanlardan, o zamanda bile askeri veya devrik yaka giyen gizli kabadayılardan, bir aşağıya, bir yukarıya, kah sağa, kah sola gidip gelen, dükkan önlerini, içlerini kapayıp açan, doldurup boşaltan bu güruh arasında renk renk canlı, iri kareli Trabzon çarşaflı, çeşit çeşit yeldirmeli, yaşmaklı, feraceli, başörtülü, yaşlı, genç; bembeyaz, esmer, kumral, sarışın, çilli, allıklı, düzgünlü, hotozlu, oyalı yemeni, enseden, gerdandan, koldan dekolte, çuvala bürünmüş gibi ne olduğu belirsiz, çeneden buruna, tepeden kaşlar üzerine kadar kapalı bir bilinmez sima üzerinde yalnız iki gözü parıl parıl ışıldar; yerli, taşralı kadınlardan, kızlardan, kokonalardan, dudulardan, koniçalardan oluşan bir kalabalık görürdüm."[44]

Ahmet Rasim, Çarşı esnafının müşteri çekmek için kalabalığa yönelik seslenişini de canlandırmıştır. Esnafın kullandığı ifadeler, alışverişten ziyade Çarşı'nın "piyasa mahalli" niteliğine daha uygun içerikte ve çağrışım değerindedir:

---

[44] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik,* 78-79.

"'Allı verelim, sarılıverelim.' Gibi kaba kaba imalar fırlarken, bas bir ses üzerinden:
'Pranzelas.' Cıyak cıyak tabirine uyan:
'Hani ya güler yüz, tatlı dilden!' Kaba rast perdesinden:
'Ne ala basmalarım, canfeslerim.' Yılışık bir eda ile:
'Küçük hanım. Bir çeyrek daha vermez misin' Dudaklarını hızlı nefesle titreterek:
'Buuzzzdan için!' Yine kaba rasttan:
'Terlikler, pantuflalar! Yün, fanila çoraplar! Şalaki, lahuraki! Ekseriya ince, keskin bir eda ile:
'Dantelalar, fistolar, yumaklar, makaralar!'…"[45]

Kapalıçarşı, kadınlara sözle sataşan, lafla sarkıntılık eden harfendazların mekânıdır. Çarşı ve Bonmarşe gibi muhitlerde vakit geçiren bu tipler, bir kadına söz atmayı veya namussuzca bir davranışta bulunmayı kendilerince şeref sayabilecek kadar hürmetsizdirler. Onlar, zabıta tarafından cezalandırılacaklarını bilseler de kaşla göz arasında kadınlara müstehcen kelimeler sarf edip hiçbir şey olmamış gibi hareket ederler. Ahmet Rasim, harfendazların dayak dahi yeseler tavırlarından vazgeçmeyeceklerini, ellerini pantolonlarının yan ceplerine sokup Çarşı'da bir aşağı bir yukarı piyasa yapmaya devam edeceklerini belirtmiştir.[46]

Kapalıçarşı'nın kalabalığı, kargaşası, piyasa mahalline dönüşmesi yüzünden kadınların Çarşı'ya tek başlarına gitmeleri şehir insanı tarafından çok hoş karşılanmamıştır. Ahmet Rasim, "İzinsiz çarşıya gitmiş diye karısını boşamış!", "Çarşıya mı? Bizimkiler ayak bile atmazlar!", "Kızın ismini çarşı güzeli çıkarmışlar!"[47] gibi söylentileri örnek göstererek Çarşı'nın kötü şöhretine dikkat çekmiştir.

Ahmet Rasim'in Kapalıçarşı'ya yönelik bir hatırası muhitin can güvenliği açısından tehlikeli olduğunun göstergesidir. 1890'lı yıllarda *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çalışırken Şehzadebaşı'nda oturan Ahmet Rasim, bir akşamüstü işi bitince Kürkçüler Kapısı'ndan girip Büyük Çarşı'nın içinden geçerek Beyazıt Meydanı'na çıkmak istemiştir. Tavuk Pazarı Sokağı'ndan

---

[45] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik,* 79.

[46] Ahmet Rasim, *Makalat ü Müsabahat,* cilt 1, (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası: 1325), 99-100'den aktaran Zehra Hamarat, "Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 273.

[47] Ahmet Rasim, *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik,* 81.

yürüdüğü sırada, kendisi gibi ağır ağır yürüyen, "uzun boylu, başı kalpaklı, pos, püskürme bıyıklı" iri yarı birisi, önündeki adama saldırmış, "çekmiş olduğu enli bir kamayı ân-ı vahitte gırtlağına sokarak kanırtıp boylu boyuna" yere yatırmıştır.[48] Gırtlağından kanlar fışkıran, ayaklarıyla debelenen maktulü o sırada yaklaşık yirmi otuz kişi izlemiştir. Katil ise arkasına bile bakmadan Esir Pazarı'na girip gözden kaybolmuştur.

Ahmet Rasim'in bazı kitaplarında Kapalıçarşı asıl amacına uygun olarak çeşitli türde eşyaların satıldığı, zor bulunan eşyalar için başvuru kaynağı konumundaki alışveriş merkezidir. *Falaka* kitabında okula başlama merasimi yapılacak çocuklar için "en iyisinden yeni elbiseler, başta altınlı, nazarlıklı fesler, ayakta gıcır gıcır potinler,"[49] sırmalı cüz keseleri için alışveriş yeri olarak Çarşı'yı işaret eden Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya* adlı kitabında orta oyununun oynandığı mekânlar için "Uzun Çarşı yapısı bir kafes ile dükkân"[50] ihtiyacından bahsetmiştir. Şehir Mektupları'nda ise fes çeşitlerini sıralarken zafer feslerinin temizlenmesi, tamiri ve uygun şekle sokulması için eski zaman kalıplarına ihtiyaç duyulduğu, ancak bu tür kalıpların Çarşı'da dahi yapılamadığı bilgisini vermiştir.[51]

Kapalıçarşı'nın bir alışverişi mekânı olmasından söz ederken Ahmet Rasim'in *Menakıb-ı İslam* adlı eserindeki "Musahabe-i Ramazaniye" başlıklı bölümüne bakmak yerinde olacaktır. Bu yazıda Beyazıt Meydanı'nın kalabalığına, şehir için önemine değinen Ahmet Rasim, meydana çıkan yolların yerli sanayi erbabının ticaret yeri olduğunu açıklamıştır. Daha sonra "Çarşu-yı Kebir'in Kaşıkçılar Kapısı ile Okçularbaşı, Mürekkebçi Kapısı, Kazancılar ciheti[nin]"[52] bu iddiayı ispat edeceğini belirtip bahsi geçen yerler hakkında bilgi vermiştir. Ahmet Rasim'in kendi gözlemlerine dayanarak muhitteki kaşıkçı, okçu, mürekkepçi ve bakırcı dükkânları ve esnafı hakkında verdiği bilgiler, Kapalıçarşı muhitindeki meslekler ve meslek erbapları hakkında adeta bir kayıt niteliğindedir.

---

[48] Ahmet Rasim, "Eli Keserli Katil," *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Nisan 1927, 2.

[49] Ahmet Rasim, *Falaka* (Ankara: Arba Yay., 1969), 32.

[50] Zehra Hamarat, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 273 (Ahmed Rasim, Muharrir Bu Ya, Haz.: Hikmet Dizdaroğlu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 42).

[51] Ahmet Rasim, Şehir Mektupları, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Oğlak Yay., 2018), 230.

[52] Ahmet Rasim, *Menâkıb-ı İslâm,* cilt 2, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1326), 461-463'ten aktaran Şerif Aktaş, Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997), 148.

Sonuç

Kapalıçarşı, Hüseyin Rahmi Gürpınar ile Ahmet Rasim'in çeşitli türlerdeki eserlerinde bir mekân olarak yer almıştır. Hüseyin Rahmi, gerçek hayattan kurgusal bir zemine taşıyarak roman ve hikâyelerinde Kapalıçarşı'ya yer vermiştir. Ahmet Rasim ise deneme, sohbet, fıkra ve hatıra türündeki eserlerinde Kapalıçarşı hakkında tanıtıcı mahiyette yazılar kaleme almıştır.

Kapalıçarşı, Hüseyin Rahmi'nin *Tesadüf* romanında büyücülerin türediği, Mail Bey ile Şöhret'in tesadüf eseri karşılaştığı, Şöhret'in kalabalıktan istifade ederek Şöhret'e kaçtığı, Gülsüm Hanım'ın kızı için alışverişe gittiği bir mekân işlevi üstlenmiştir. S*evda Peşinde* romanında Ayn-ı Nur Hanım'ın çocukluk aşkını görüp sonu intiharla biten yasak aşka kapı araladığı bir mekân olan Kapalıçarşı, *Can Pazarı* romanında olay örgüsünün şekillendiği bir yer konumundadır. Nitekim "Yavuzlar Çetesi" ve bu çeteye benzer gruplar dolandırıcılık faaliyetlerini genellikle Kapalıçarşı'da gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra Kuyumcular Çarşısı, gelir eşitsizliğine yönelik sosyal adalet sorgulamasına, Çarşı'da gıda malzemesi satan esnaf ise insanların birbirini aldatmaya yönelik meylinin olduğuna yönelik kahramanların söylem geliştirdiği mekânlar olarak dikkati çekmiştir. "Yankesiciler Kulübü"nde hırsızlık mekânı olmasıyla, hırsızların işini kolaylaştıran kuyumcularıyla kendine yer bulan Kapalıçarşı, "Kadınlar Vaizi" ve "İnsan Çekiştiren Vaizler"de kadınların tek başlarına gitmelerinin ayıplandığı bir mekândır.

Kapalıçarşı, Ahmet Rasim'in Şehir Mektupları'nda insan kalabalığının ve kargaşanın hâkim olduğu tekinsiz bir mahal konumundadır. *Fuhş-i Atik*'te Kalpakçılarbaşı Caddesi'ne odaklanan Ahmet Rasim, burayı her türden alışverişin yapıldığı "bir piyasa mahalli" olarak anmıştır. Kapalıçarşı, *Anılar ve Söyleşiler* kitabında bir görücü yeridir, aynı zamanda fuhuş yapan kadınların erkeklerle konuşup anlaştıkları bir sözleşme mekânıdır. *Makalat ve Müsabahat*'ta kadınlara sözle sataşan, laf atarak sarkıntılık yapan harfendazların vakit geçirdiği yerler arasındadır. *Falaka*, *Muharrir Bu Ya*, Şehir Mektupları kitaplarında asıl amacına uygun olarak, zor bulunan her türlü eşyanın satın alınabileceği bir alışveriş merkezidir. Ahmet Rasim, *Menakıb-ı İslâm* adlı kitabında ise kendi gözlemlerinden faydalanarak Çarşı muhitindeki esnaflar ve ticaret kolları hakkında bilgi vermiştir.

Kapalıçarşı, şüphesiz ki Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim dışında eserle-

rinde İstanbul'u merkeze alan Sermet Muhtar Alus, Osman Cemal Kaygılı, Ercüment Ekrem Talu gibi pek çok yazarın eserinde bir mekân olarak yer almıştır. Kapalıçarşı'ya yönelik edebiyat minvalinde yapılacak yeni çalışmalar buranın tarihini, işlevini, toplum katındaki çağrışım değerini daha iyi anlamaya imkân sağlayacaktır.

Kaynakça

Ahmet Rasim. "Eli Keserli Katil." *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Nisan 1927, 2.

Ahmet Rasim. *Anılar ve Söyleşiler*. İstanbul: Çağdaş Yay., 1983.

Ahmet Rasim. *Eski Fuhuş Hayatı- Fuhş-i Atik.* İstanbul: Avrupa Yakası Yay., 2007.

Ahmet Rasim. *Falaka*. Ankara: Arba Yay., 1969.

Ahmet Rasim. Şehir Mektupları. Hazırlayan Nuri Akbayar. İstanbul: Oğlak Yay., 2018.

Ahmet Rasim, *Külliyat-ı Say ü Tahrir Makalat ü Müsabahat, cilt 1.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası: 1325. Aktaran Zehra Hamarat, "Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Ahmet Rasim, *Menâkıb-ı İslâm, cilt 2.* İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1326. Aktaran Şerif Aktaş, *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.

Aktaş, Şerif ve Özcan, Nuri. "Ahmed Râsim," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 2: 117-119. Ankara: TDV Yay., 1989.

Aktaş, Şerif. *Ahmed Rasim'in Eserlerinde İstanbul.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.

Aktaş, Şerif. *Edebiyatımızın Zirvesindekiler: Ahmet Rasim*. Ankara: Akçağ Yay., 2004.

Ayvazoğlu, Beşir. "'Kapalıçarşı'da Kapalı Kutu' Edebiyat Penceresinden Kapalıçarşı'ya Bakışlar." *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, editör Ali Şükrü Çoruk, 213-227. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yay., 2019.

Çelik, Selma. "İstanbul Mektupçusu Ahmet Rasim." *Hars Akademi* 4, 8 (Aralık 2021): 516-538, https://dergipark.org.tr/tr/pub/hars/issue/67636/1021037.

Göçgün, Önder. "Gürpınar, Hüseyin Rahmi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 14: 324-326. Ankara: TDV Yay., 1996.

Gökman, Muzaffer. İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam Ahmet Rasim, cilt 1. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yay., 1989.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Can Pazarı.* Hazırlayan Hatice Yasemin Yıldırım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2021.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Sevda Peşinde*. Hazırlayan Birsel Oruç Aslan

vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Tesadüf.* Hazırlayan Hamdi Üngör. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. "İnsan Çekiştiren Vaizler." *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd., 1193-1200. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. "Kadınlar Vaizi." *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd., 375-384. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. "Yankesiciler Kulübü." *Hikâyeler* içinde, haz.: Ahmet İnce vd., 153-168. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2022.

Kudret, Cevdet. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, cilt 1.* İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.

Özkan, Ahmet Ferhat. "Ahmet Rasim'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayımladığı Yazıların İncelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014.

REFİK HALİT KARAY VE SERMET MUHTAR ALUS'UN KAPALIÇARŞI'SI

İsmail Alper KUMSAR*

Özet

SIRASIYLA 1887 VE 1888 yıllarında doğan Sermet Muhtar Alus ve Refik Halit Karay yalnızca çağdaş iki edebiyatçı değil aynı semtte büyümüş iki iyi dosttur. Her ikisinin de Göztepe'deki Taş Mektep'te, daha sonra Galatasaray Sultanisi'nde ve nihayet Mekteb-i Hukukta tahsil gördüklerini bildiğimize göre ikili arasında dostluktan da öte bir kader birliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Refik Halit'i her ne kadar Memleket Hikâyeleri kitabı ve bu kitapta çizdiği Anadolu portreleri ve yaşadığı sürgünlerde edindiği izlenimlerden hareketle kaleme aldığı metinlerle hatırlasak da esasında o tam bir İstanbulludur. Hep İstanbul başlığı altında derlenen yazıları, Karay'ın İstanbul'a hâkimiyeti konusunda bir fikir verecektir. Sermet Muhtar, Refik Halit kadar meşhur bir edibimiz olmamakla birlikte onun İstanbul bilgisi Karay'ınkinden aşağı değil hatta daha üstündür. İstanbul'u avucunun içi gibi bilen Alus'a "İstanbul'un muhtar"ı dense abartılmış sayılmaz. Dostu, Karay'ın tabiri ile o bir İstanbulisttir. Reşat Ekrem Koçu'nun meşhur İstanbul Ansiklopedisi'nde azımsanmayacak katkısı olduğunu da belirtmekte fayda var. Bu çalışmada İstanbul'un hafızası sayılabilecek iki edibimizin hem hayatlarının kesişme noktalarına ve dostluklarına dikkat çekilmiş hem de İstanbul'un sembol mekânlarından olan Kapalıçarşı'ya nasıl baktıklarına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece mimarlık tarihimizin kıymetli bir mekânı olan Kapalıçarşı'nın teknik ve

* Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alperkumsar@duzce.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-2172-4900

tarihi yönünün dışında iki önemli edebiyatçımızın ruh dünyasındaki karşılığı tespit edilmiştir. Yaklaşık 150 yıl önce Kapalıçarşı'nın toplum hayatında oynadığı rol de bu vesile ile bir parça aydınlanmıştır. Sonradan farklı ediplerimiz üzerinden benzer bakış açıları ile yapılacak muhtemel çalışmalar sayesinde Kapalıçarşı'nın edebiyat dünyasındaki anlamını daha bütüncül biçimde tespit etmek mümkün olacaktır. Mekânın yazma süreçlerinde oynadığı rol ve yazı içinde icra ettiği fonksiyon konusunda yapılacak değerlendirmeler edebî metin / edebiyatçı ve mekân ilişkisi konusundaki literatürün zenginleşmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Sermet Muhtar Alus, Kapalıçarşı, mekân, edebiyat.

Grand Bazaar By Refik Halit Karay and Sermet Muhtar Alus

Abstract

Born in 1887 and 1888 respectively, Sermet Muhtar Alus and Refik Halit Karay are not only two contemporary literary figures but also two good friends who grew up in the same neighborhood. Since we know that both of them were educated at Taş Mektep in Göztepe, then at Galatasaray Sultaniye and finally at Mekteb-i Hukuk, it would not be wrong to say that there was a unity of destiny between the two beyond friendship. Although we remember Refik Halit for his book Memleket Hikâyeleri (Stories of the Homeland) and the Anatolian portraits he drew in this book and the texts he penned based on the impressions he gained during his exile, in fact he is a true Istanbulite. His writings on Istanbul, compiled under the title Always Istanbul, will give you an idea of Karay's command of Istanbul. Although Sermet Muhtar is not as famous as Refik Halit, his knowledge of Istanbul is not inferior to Karay's, but even superior. It would not be an exaggeration to call Alus, who knows Istanbul like the back of his hand, the "muhtar" of Istanbul. In the words of his friend Karay, he is an Istanbulist. It is also worth mentioning that Reşat Ekrem Koçu made a significant contribution to the famous Istanbul Encyclopedia. In this study, attention will be drawn to the intersection points of the lives and friendship of our two literary figures, who can be considered the memory of Istanbul, and evaluations will be made on how they view the Grand Bazaar, one of the symbolic places of Istanbul. Thus, in addition to the technical and historical aspects of the Grand Bazaar, which is a valuable place in our architectural history, the equivalent of the Grand Bazaar in the spiritual world of our two important literary figures will be determined. The role played by the Grand Bazaar in the life of the society about 150 years ago will also be enlightened in this way. Thanks to the possible studies to be carried out later on with similar perspectives on different authors, it will be possible to determine the meaning of the Grand Bazaar in the world of literature in a more holistic way. The evaluations to be made on the role of the place in the writing processes and

the function it performs in writing will enrich the literature on the relationship between literary text / literati and place.

Keywords: Refik Halit Karay, Sermet Muhtar Alus, Grand Bazaar, Space, Literatur.

Giriş: İki Edip İki Hayat

Sermet Muhtar, Sultan II. Abdülhamid iktidarının 11. Yılında (1887), Refik Halit ise 12. Yılında (1888) doğdu. Biri Beylerbeyi'nde diğeri Saraçhanebaşı'nda dünyaya gözlerini açmışsa da kader onları daha çocukluk yıllarında Göztepe'deki Taş Mektep'te bir araya getirdi. Sermet Muhtar'ın ailesi Göztepe'deki yazlığa taşınınca Refik Halit'le "semttaş" oldular. Refik Halit Göztepe'nin yazlıkçılarını şöyle tarif ediyor: "Göztepe'de bir Taş Mektep vardı ki civar sayfiyelerinin bütün kibar çocukları oraya giderdi ve akşamüzeri kapısında midilliler, sepet arabalar ve kupalar beklerdi. Kız erkek beraber okurduk."[1] Refik Halit'in "Civar sayfiyelerinin kibar çocukları" şeklinde tanımladığı çocuklardan biri de Sermet Muhtar'dı. "Kibar çocuğu"ndan kasıt soyluluk, görgü ve nezaketse gerçekten de Sermet Muhtar'ı anlatmak için daha iyi bir kelime bulunamazdı. Sermet Muhtar'ın babası Ahmet Muhtar Paşa[2] askerî müzecilik tarihinin önemli isimlerinden biriydi. Babasının ve ailesinin bu konumu sayesinde hayata bir "paşazade" olarak başlayan Alus, konaklarda özel öğretmenler nezaretinde eğitim görmüştü. Refik Halit'in kendisi için de durum çok farklı değildi. O da bir aristokrat çocuğuydu. Maliye Başveznedarı Babası Mehmed Halit Bey, tahsil ve terbiyeye meraklı bir kişi olan dayısı İhsan Bey, Avrupa'da fen tahsili gören ağabeyi Hakkı Halit Bey, Karay'ın aile çevresi hakkında bir fikir verecektir sanırım.[3]

Sermet Muhtar'ın Taş Mektep'e dair yazdıklarından Refik Halit'le orada tanışmadıkları anlaşılıyor: "*Aydede*'nin 50. sayısında dostum Refik Halit Karay 'Bizim Çocukluğumuzdaki Tatil Günleri'ni anlatırken Taş Mektep'e gittiğinden söz ediyor. Oraya dair epeyce hatıralarım vardır. Kısaca yaza-

[1] Refik Halit Karay, *Bir Avuç Saçma,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009), 131.

[2] Bkz.: Tülin Çoruhlu, "Ahmed Muhtar Paşa, Ferik", *DİA* içinde, (İstanbul: Diyanet Yayınları, 1989), 2: 106-108.

[3] Karay'ın aile çevresi ve çocukluk yılları için bkz.: Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay,* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 15-20.

cağım."[4] girişiyle başlayan yazıda mektepteki birçok tanıdığı isimden söz etmekle birlikte Refik Halit'i anmaz.

İkili arasındaki tanışıklığın daha sonra kaydoldukları Galatasaray Lisesi'nde gerçekleştiğini Ercüment Ekrem'in Sermet Muhtar'ın ölümü üzerine kaleme aldığı bir yazıdan anlamak mümkün:

> Mekteb-i Sultani'de benden bir sınıf aşağıda idi, fakat arkadaştık. Mektebin verimli yılları idi. Ahmet Haşim'in, Namık İsmail'in, şair Tahsin Nahid'in, Emin Bülend'in, Müfit Ratib'in, Refik Halit'in, Refi Cevad'ın ve daha da bu gibilerin yetiştikleri feyizli devir. Teneffüslerde hep bir araya gelir edebiyattan, felsefeden, tiyatrodan konuşurduk. Sermet de aramıza katılır keskin nükteleri, zarif esprisi ile meclise neşe verirdi. Onu mektepte sevmeyen yoktu. Bazen iğnelediği hocalarla arkadaşların bile ona karşı muhabbetleri vardı.[5]

Okuldan çıktıktan sonra bu sohbetler evlerde devam ederdi. Hafta tatillerinde arkadaşlarını evine davet eden Sermet Muhtar babasının konağını bir akademiye çevirir, her mevzu üzerinde o devre göre cesur sayılabilecek mübaheseler yürütürlerdi.[6] Alus'un yazdığı bir yazıdan bahsi geçen ziyaretlerin zaman zaman Refik Halit'in evine de yapıldığı anlaşılmaktadır: "...Refik Halit Karay üstadın pederi Halit Bey merhum kuş meraklısıydı. Kozyatağı'ndaki köşkünde, havuzun üstündeki koskocaman mükemmel kuşhanesi kanaryaların en makbul cinsleriyle doluydu. 20 yıl evvel bir ziyaretimizde rahmetli bir çiftini verecek olmuştu da..."[7]

Karay'ın dalgalı bir seyir takip eden öğrencilik hayatına mukabil Sermet Muhtar'ın son derece düzenli ve başarılı bir öğrencilik hayatı vardı. Sermet Muhtar okul yıllarını "...Mektepte pek havyar kesenlerden değildim; geçirdiğimiz imtihanlarda hep dolgun numara almıştım.."[8] diye anlatırken Refik Halit'in mektebe dair düşünceleri şu şekildedir:

> Küçükken fena huylarımdan birisi de mektepten kaçmaktı. Sekiz yaşından on sekiz yaşıma kadar, yani mektebe devama mecbur kaldığım bu on uzun sene zarfında kaçmak fırsatını hiçbir zaman kaçırmazdım. Ne iptidaisini, ne leylisini, hatta ne âlisini, hülasa mekteplerden hiçbirisini

---

[4] Sermet Muhtar Alus, "Göztepe'deki Taş Mektepten Hatıralar," *Aydede,* 6 Kasım 1948, 2.

[5] Ercüment Ekrem Talu, "Sermet Muhtar Merhum", *Son Posta,* 22 Mayıs 1952, 2.

[6] Talu, *Sermet Muhtar*, s. 2.

[7] Sermet Muhtar Alus, "Kanarya", *Akşam (Semavi Eyice Koleksiyonu),* Akt. Meral Demiryürek, Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus (1887-1952), (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 41.

[8] Sermet Muhtar Alus, "Kem Nazara Dair", *Akşam*, 12 Ekim 1947.

> sevmek, hattâ sevmekten vazgeçtim, benimsemek bile bana müyesser olamamıştı; gözüm hep dışarıda yaşardım. Fakat öyle birçoklarının yaptığı gibi azgınlık ve haşarılığa meydan bulmak için değil, sırf kırlarda dolaşmak, mevsimlerden istifade etmek için...[9]

İki edibimiz arasındaki okuldaşlık Galatasaray Lisesi ile de sınırlı kalmaz. Refik Halit, liseyi 1906 yılında terk edip dışarıdan olgunluk sınavına girerek 1907'de mezun oldu ve aynı yıl içinde Hukuk Mektebi sınavını kazanıp buraya kaydoldu. Sermet Muhtar ise ondan bir yıl önce bu okula dâhil olmuştu. Elbette yine Sermet Muhtar son derece başarılı bir profil çizerken Refik Halit'in bedeni hukuk mektebinde aklı tıbbiyede idi. Zaten bu nedenle Hukuk Mektebini de ikinci sınıfta terk edecektir:

> Doktor olmadığıma her doktor yanında veya levhası önünde içimden bir teessüf geçer. Ama ben doktorluğu bilfiil icrayı sanat için istemem, buna merakım, sırf bilgi cihetindendir. Şayet Mekteb-i Hukuk yerine zamanında Tıbbiyeye girse idim muhakkak zevk ile, lezzet ile ikmale muvaffak olurdum. Hukuk dersleri bana o derece yavan, laftan güzaftan ibaret görünmüştü ki başımı alıp ikinci senesinden dar kaçmıştım.[10]

İki edibimizin istikbalde yaşayacakları sefaletten (birisi ekonomik diğeri siyasi) henüz bir işaret yoktu. Sermet Muhtar, paşazade geleneğine uygun olarak Hukuk Mektebine dört atlı araba ile uşaklarla, lalalarla geliyor,[11] Refik Halit mektebe devam ederken bir yandan da Maliye Nezaretinde sessiz sakin kâtiplik yapıyordu. İki yüz kuruş maaşına ilaveten babasından aldığı ayda beş altınla rahat bir hayat sürüyordu. Sermet Muhtar, hukuk mektebini âdeti veçhile başarıyla tamamladı. Refik Halit, ikinci sınıftayken ilan edilen II. Meşrutiyet'in havasına kapılıp okulu terk etti. Mekteb-i Hukuk'un iki talebesi hukukçuluklarından ziyade ediplikleri ile meşhur oldular. Sermet Muhtar henüz hukuk mektebinde iken haftalık mecmualarda "Necdet" müstearıyla hikâyeler yazmaya başladı. Refik Halit ise hemen hemen aynı yıllarda gazetelerde isimsiz yazılar yayımlıyordu. Meşrutiyet'in ilanından sonra her ikisinin de ismi gazetelerde daha sık görülmeye başlandı. Refik Halit muharrirlikte bir parça daha meşhur oldu.

Yazılarında zaman zaman birbirlerine göndermeler yaptılar. Sözgelimi Refik Halit İstanbul'un tarihini anlatan bir eser neşrini teklif ettiği

---

[9] Refik Halit Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009), 162.

[10] Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2015), 337.

[11] Şevket Rado, "Sermet Muhtar Alus", *Akşam,* 22 Mayıs 1952.

yazısında "semttaş"ı Sermet Muhtar'ın İstanbul'a vukufiyetini şöyle hatırlatmıştı:

> "Elli ve biraz daha eski yıllardaki İstanbul adamları, konakları, semtleri, cemiyet hayatı ve yaşayış tarzı hakkında malumat sahibi olanlardan birkaçı hamdolsun henüz hayattadır ve dostum Semih Mümtaz, semttaşım Sermet Muhtar, yukarıda ismini andığım Said N. Duhani ve saire gibi içlerinde bildiklerini kaleme alarak memleketlerine hizmet edenler de vardır ki bu bir nimettir. Ancak hatıralar çeşitli kalemlerle, çeşitli usullerde yazıldıklarından ve bir metoda bağlanmadıklarından dolayı ortada derli toplu, tercüme edilir, vesika sayılır mahiyette bir eser yok. Bir eser ki anekdot denilen gerçek fıkralar ve düzenli tarifler, tasvirlerle yüz yıllık bütün İstanbul'u bize tanıtabilsin; çehresini ve havasını verebilsin: ansiklopedi değil, bir şehrin romanı olsun. Beş yüzüncü fetih yılı için inşallah milyonlar harcayacağız. Kutlama faslından bu işe de bir şey ayırmaz. İstanbul'u iyi bilenlerden hakkıyla faydalanmazsak yazık olur. Zira ne öyle fırsat bir daha zuhur eder ne de o insanlar bir daha ele geçer."[12]

Bir başka yazısında ise sakızleblebisi satan bir Rum'un tercüme-i halini Sermet Muhtar'ın o müthiş hafızasına şu sözlerle ısmarlamıştı:

> "Çocukluğumda Şehzadebaşı-Saraçhanebaşı-Saraçhane semtinden bir Rum sakızleblebicisi geçerdi! 'Libido! Libido!' gibi acayip nakaratlı, ne lisandan olduğu fark edilmez bir türkü söyler ve on paralık leblebi aldınız mı ayrıca da, işportası göğsünde lambur lambur oynardı. Hem yazlıkta, hem kışlıkta semttaşım ve aile dostum olan has İstanbul çocuğu Sermet Muhtar Alus behemehal hatırlar. Belki de yalnız şahsını değil, türküsünü ve tercümei halini de bilir."[13]

"Has İstanbul çocuğu" Sermet Muhtar'ın böyle orijinal bir adamı unutması elbette mümkün değildi. Sermet Muhtar ufak bir detay dışında her şeyi hatırlamaktadır. Üç gün sonra yazdığı yazısında bakalım ne cevap vermiş dostu Refik Halit'e:

> "Kıymetli edip ve üstat, Refik Halit Karay dostumuzun geçenki Hafta Konuşması'nda bahsettiği sakız leblebici Rum'a gelelim: İkindi sonraları Çırçır, Atpazarı, Saraçhanebaşı Bozdoğan kemeri sokaklarında sabahi makamından, yanık yanık nağmelerle 'Sizak sizak dibidan dibidan! Du-

[12] Refik Halit Karay, "Sokaklarımızın Tarihi", *Akşam,* 20 Ekim 1946.

[13] Refik Halit Karay, "Chewıng Gum İptilasına Doğru", *Akşam,*16 Kasım 1947.

man apur, dibidan dibidan'ları tekrarlıya tekrarlıya dolaşırdı. Saçı başı leylek yuvası, sakalı bir parmak uzamış; lime lime mintanlı; siyah şalvarlı; aptalımsı; daha doğrusu adeta meczup; Sakızlı bir Rum genciydi. Boynuna İple bağlı, içi Sakız leblebisi dolu; borusundan dumanlar tüten sac kutuyla gezer; yalnız çoluk çocuk değil; yetişkin kızlar; tazeler de çağırıp alır; on para verilince mendile avuç avuç leblebi doldurur; üstelik -üstadın dediği gibi- lambur lumbur da oynardı. Adını bilirdim amma hatırımda kalmamış."[14]

Kaderin hemen hemen aynı şartlar altında besleyip büyüttüğü iki edibimizin hayat çizgileri bu noktadan sonra farklılaşmaya başladı. Meşrutiyet'ten sonra siyasete heves eden Refik Halit Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik ve Halep sürgünlerini yaşadı. Refik Halit gibi siyasete heveslenmeyip gazetelerde etliye sütlüye karşımadan önemli önemsiz -ama daima heyecanla okunan- birçok meseleden söz eden Sermet Muhtar ise ciddi ekonomik zorluklar yaşadı. Refik Halit sivri dilinin bedeli olarak İstanbul'dan uzun dönem ayrı kaldı. Sermet Muhtar ise hep İstanbul'daydı. Refik Halit İstanbul'a dönüşünden 10 yıl sonra (1948) *Aydede*'yi yeniden çıkarmaya başladığında derginin yazarları arasında "sevgili dostu" Sermet Muhtar da vardı. Sermet Muhtar çok sevdiği İstanbul'u iki yıl boyunca bu kez dostunun dergisinde yazdı.

Sermet Muhtar 1952'de (65 yaşında) vefat etti. 35-40 kişinin katıldığı ikinci sınıf bir cenaze merasimi, yıllarca emek verdiği matbuat dünyasında birkaç köşe yazısı ve soğuk taziye ilanları ile faniler âlemine veda etti. Cenaze merasimindeki 35-40 kişi içinde Refik Halit var mıydı bilmiyoruz. Ama dostunun ölümünü müteakip günlerde yazdığı yazılarda "okuldaş"ı, "semttaş"ı, "has İstanbullu" Sermet Muhtar hakkında herhangi bir taziyesine, birkaç satır dahi olsa yazısına rastlamıyoruz. Refik Halit'in ilerleyen günlerde de Sermet Muhtar'a dair bir gönderme yaptığı vaki değildir. Alus'un ölümünün üzerinden on beş yıl geçmiş (1965), Refik Halit 77 yaşına gelmişti. Boğaz'da içkili bir lokantada "ölçüsü miktarında içip" ertesi gün elini kolunu sallayarak gittiği hastanedeki ameliyattan sonra o da hayata gözlerini yumdu.

Bu kısa hâl tercümelerinden anlaşıldığı üzere her iki edibimiz büyük bir imparatorluğun –beraberinde bir zihniyetin- yıkılışına ve Cumhuriyetin

[14] Sermet Muhtar Alus, "Eski Tiyatrolardan Hatıralar", *Akşam,*19 Kasım 1947.

kuruluşuna şahit oldular. Kalemin gücüne inanarak hayatlarının büyük bir bölümünü basın emekçisi olarak geçirdiler. Hayatlarında birçok kesişme noktası olmakla birlikte onların en dikkate değer ortak vasıfları İstanbul hakkındaki birikimleridir. İstanbul'un hafızası diyebileceğimiz bu iki edip için Kapalıçarşı'nın ne ifade ettiğine bakalım.

İstanbul Âşığı İki Edip

"İstanbulsuz bir Türkiye tasavvur edilemeyeceği
gibi ansiklopedisiz bir İstanbul da düşünülemez.
Bu şehri tanımadıkça memleketi tanımış olamayız.
İrfanın, sanatın, siyasetin, ince zevkin, zevk ve safanın,
Türk hayatının aynası, kaynağı, merkezi,
lübbünün lübbü eskiden beri ve hâlâ İstanbul'dur."[15]
Refik Halit Karay

İlk bölümde Sermet Muhtar ve Refik Halit'in hayatlarındaki kesişme noktalarını tespit ederken söylediklerimden anlaşıldığı üzere her iki edibimiz için de İstanbul yaşanan yer olmaktan öte bir anlam ifade eder. Refik Halit, kalem arkadaşı olan Sermet Muhtar'ın İstanbul bilgisine atfen ona "İstanbulist" lakabını yakıştırmıştı.[16] Gerçekten de Sermet Muhtar kelimenin tam anlamı ile bir İstanbulist'tir. Onun neredeyse İstanbulsuz bir metnine rastlamak mümkün değildir. Üstelik Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi için de azımsanmayacak sayıda madde yazmıştı.[17] Ancak Refik Halit'in de ondan aşağı kalır yanı olmadığını bilmek gerekir. Kapalıçarşı'nın bir kapısından önce Refik Halit ile girelim:

[15] Refik Halit Karay, *Memleket Yazıları 1 -Hep İstanbul-,* haz. Tuncay Birkan (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 553.
[16] Taha Toros, "Sermet Muhtar Alus", *Tarih ve Toplum,* 122, (Şubat 1994), 35.
[17] Bahsi geçen maddelerin tam listesi için bkz.: Meral Demiryürek, *Bir İstanbul Bilgesi,* 498-501.

Refik Halit'in Kapalıçarşı'sı

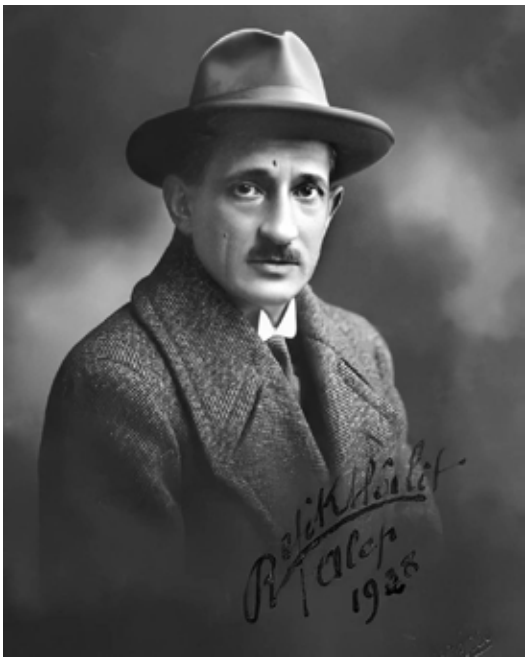

Fotoğraf 1: Refik Halit Karay

İstanbul'un yürüyen merdivenli, tepeden tırnağa ışıl ışıl, toprakla arasındaki mesafe bir hayli uzak, devasa alışveriş merkezleri açılmadan önce alışverişin en canlı mekânı yüzyıllar boyu Kapalıçarşı oldu. Modern muadilleri gibi dikey büyümeyi değil yatay genişlemeyi esas alan bu eski zaman binası başlangıçta tüccarların değil büyük oranda zanaat sahibi esnafların mekânıydı. Zira sözlükler esnafı "kazançları sermayeden ziyade çalışmaya ve beden gücüne dayanan zanaatkârlara ve küçük ticaret sahiplerine verilen isim" olarak tarif ederken "tüccar"ı "ticaretle uğraşan kimse" şeklinde tarif etmektedir. Yani Kapalıçarşı yüzyıllar boyu ağırlıklı olarak üretim ve pazarlamanın bir arada yürütüldüğü bir mekândı. Çuhacı, kürkçü, örücü, iğci, kalpakçı, yağlıkçı, kavaf nevinden esnaf nesiller boyu yaptığı işte uzmanlaşmış ailelerin fertleriydi. Mesleklere ayrılan bölgelerde yer alan hemen her sokaktaki küçük çaplı atölyelerde üretim de yapılırdı. Değerli kumaşlar, mücevherler, silahlar, eşyalar üretilip satışa sunulurdu. Ancak dünyada ve ülkemizde üretim biçimlerinin değişmesinden Kapalıçarşı da nasibini aldı.

Bu değişime hâlâ direnen az sayıda kuyumcu ve değerli taş işçilerinin daha ne kadar dayanacakları meçhul. Refik Halit de bahsi geçen dönüşümden rahatsızlık duymuş olacak ki Ramazan Bayramlarında Kapalıçarşı'dan tedarik edilip dağıtılan ithal mendiller hakkında şunları söylüyordu:

> "Gayet iyi hatırlarım: Ramazan sonlarına doğru anam ev halkı için ahçı yamağından bahçıvan çırağına, sütnine çocuğundan dadı torununa kadar bayramlık çamaşır ve elbiselik düzmeye Kapalıçarşı'ya gittiği gün en ucuzundan çok pahalısına kadar düzinelerce mendil de satın alırdı. Mendil satın almayan, mendil hediye etmeyen, mendil hediyesi toplamayan kim vardı ki? Bir milyondan fazla nüfus barındıran o zamanki İstanbul'da adam başına üç mendil hesap etseniz arifeden önceki mendil satışının ne tuttuğu, bu alışverişe ne harcandığı hakkında az çok bir fikir edinmiş olursunuz. Bu parayı Avrupa çekerdi. Hoş, şekerin kaynağı da yine Avrupa olduğuna göre o bayramlar bizden ziyade mendil itibariyle Fransa, İtalya, İspanya ve şeker cihetinden de Avusturya fabrikalarına yarar, bayramımızla içten alakaları bulunmayan ekalliyet komisyoncu ve dükkâncılarını kazandırıp sevindirirdi. Bursa'nın ipek mendilleri sert olduğundan rağbeti çekmezdi. Keten ve iplikleri ortalama hesap, yarım ve bir çeyrek altına, adileri ise en aşağı iki gümüş kuruşa satılan üç, dört milyon mendil bu! Adriyatik kıyılarından Basra Körfezi'ne ulaşan saha dâhilindeki memleketler hariç! Hanımın zevk seviyesi, cömertliği, soyzadeliği, mevkiinin şerefine uyar hareketi verdiği mendillerden anlaşıldığı için bazıları buna çok dikkat ederler, servetleri pek müsait olmasa da küçük düşmek istemezlerdi. Bizim pek yakın akrabamızdan bir hanımefendiyi bilirdim ki serasker kızıydı; Plevne'de bulunmuş, genç yaşında liva olmuş, vefat etmiş bir kumandan zevcesiydi; dul maaşıyla kıt kanaat geçinirdi. İşte o hanım ne yapar, ne eder, bizlere çok güzel mendiller ve mendillerle beraber çeyrek altınlar yahut çil kuruşlar verirdi. Sonradan serasker, derken sadrazam kaynanası da olmadı mı?.. 'Allah yağ mumu yakana yağ mumu, bal mumu yakana bal mumu verir,' derler."[18]

Refik Halit, bir romancı olması nedeniyle genel anlamda İstanbul'un özelde ise Kapalıçarşı'nın kuru ansiklopedik bilgilerle anlatılmasının yeterli olmadığını düşünüyordu. Birçok yazısında İstanbul'un çeşitli muhitlerini türlü yönleriyle anlatan vesikalara dayalı romanların yazılmasını tavsiye

[18] Refik Halit Karay, "Şeker Bayramı - Mendil Bayramı", *Akşam,* 17 Ağustos 1947

etmiş,[19] bu meyanda 18 Mart 1845'te "Kapalıçarşı'nın Romanı" başlıklı bir metin[20] de kaleme almıştır. Kapalıçarşı'nın bakımsızlığından şikâyet eden bir girişle yazısına başlayan Karay çarşı için bir restorasyonun gerekliliğinden söz eder. Ancak restorasyon tek başına yeterli değildir. Ona göre Kapalıçarşı, yaklaşık beş yüz asırlık tarihinde "İstanbul'un giyim kuşam, süs ve zarafet hayatını" temsil etmiştir. Bu bağlamda Sadabad ve Boğaziçi kadar -belki de daha fazla- "seyre değer bir güzellik ve güzeller sergisi"dir. İstanbul erkeğinin ve kadınının herhangi bir gezinti yerinde süsünü sağlayan, cinsi cazibesini arttıran peri hazinesi bu loş kubbeli ve dar kemerli çapraşık mağarada saklıdır. Bu nedenle restorasyona olduğu kadar "ehemmiyetle, emekle, kudretle" yazılmaya da muhtaçtır.

Karay'ın, aynı yazı içindeki kimi paragrafları yazının teklifine uygun olarak bir roman parçası gibi kurgulanmış hatta bununla da yetinilmeyerek bahsi geçen kısımlar *Nilgün* romanına da dâhil edilmiştir. İşte o etkileyici kısımdan bir parça:

> "Türk İmparatorluğu'nun başkentine -öz memleketin her tarafında örülen, işlenen, bükülen, boyanan, dokunan, imbikten ve perdahtan geçen, çeşit çeşit, en ince, en hünerli sanat ve zanaat eserlerinden başka- Çin yolundan develer, katırlar sırtında ulu dağlara, ucu bucağı bulunmayan bozkırlara kamçı ve çıngırak sesleri yayarak gelen kervanlarla, Yemen ve Mısır ülkelerinden yelken açıp korsan ağlarını aşarak güçbela erişen gemi kafilelerile can pahasına taşınmış bu eşyadan Kapalıçarşı'ya kim bilir nasıl bir zenginlik kokusu sinerdi... Kürk kokusu, Hint kumaşı kokusu, telatin ve sahtiyan kokusu; Halep kili, Şiraz gülü, sandal ağacı, misk keçisi, çiçek suyu, bergamot ve amber kokusu... Dünyanın soğuk ve sıcak her ikliminden gelip birikmiş malların, pahalı ziynet eşyasının, ıtriyatın her birinden ayrı ayrı yapılan kokular birleşince zaten üstü kapalı bu pazar yerinde bin bir kokudan toplanmış bir tek koku duyulurdu: Süs ve lüks kokusu... Sonra inci, mercan, elmas, zümrüt ve altın ışığı!"[21]

Kapalıçarşı'nın büyük hasar aldığı 1894 depreminde Refik Halit henüz altı yaşındaydı ancak anlattığına bakılırsa bu depremi hayal meyal hatırlamaktadır. 10 Temmuz Salı günü öğle vakti alafranga saate göre 12:24'te

---

[19] Bkz.: Refik Halit Karay, "İstanbul Meydanlarının Tarihi Romanını Okuyabilseydik", *Yeni İstanbul,* 24 Mart 1958.

[20] Refik Halit Karay, "Kapalıçarşı'nın Romanı", *Akşam,* 18 Mart 1945.

[21] Refik Halit Karay, *Nilgün,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009), 540-542.

(alaturka saate göre 04.37) büyük bir gürültü ve şiddetli sarsıntı ile başlayıp yaklaşık bir dakika süren bu depremin artçıları neredeyse bir ay devam etti. Çarşının özellikle Fesçiler, Kuyumcular, Yağlıkçılar, Çadırcılar ve Bitpazarı tarafı neredeyse tamamen yıkıldı. Çarşının en hareketli olduğu öğle vaktinde meydana gelen deprem, sadece çarşıda150 kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu.[22] Bahsi geçen Kapalıçarşı yıkımı Karay'ı yakından ilgilendirmektedir. Zira bu yıkımda Karay'ın tanıdığı bir delikanlı da hayatını kaybetmiştir:

> Pek küçüktüm, bir gün öğleden evvel Erenköyü'ndeki köşk temelinden sarsıldı, tavan çatırdadı, dam tepemize göçtü sandım. Annem: "Zelzele!" diye haykırdı ve dualar mırıldanmaya başladı. İşte "büyük zelzele" budur ve Kapalıçarşı o zelzelede yıkılmıştır. Sonradan öğrendik, tanıdık bir delikanlı tam Nuruosmaniye Kapısı'ndan girerken enkaz altında can vermişti; üç adım eksik atsaydı, kurtulmuş olacaktı![23]

Bu yıkım Karay'ı bir başka açıdan daha ilgilendirmektedir. Çarşıda Karay'ın ailesine ait dedelerinden kalma, üç beş dükkân da yıkılmıştır. Çarşının tamiri yıllarca sürmüş dirilip eski çehresini alması ancak Refik Halit'in 13-14 yaşlarına denk gelmiştir.

Bu deprem Kapalıçarşı'daki ticareti de derinden etkilemiştir. Refik Halit'in anlattığına göre yıkılan ve sakatlanan dükkânlar şehrin içine dağılmış; halk, özellikle kadınlar -tamirden sonra bile- uzun müddet çarşıya girmekten çekinmiştir. Sultanhamamı'nın, Eminönünü'ün, daha sonra da Şehzadebaşı ile Beyoğlu'nun parlak alışveriş devri o zaman başlamış, Kapalıçarşı üçüncü derecede mal satılan bir yer haline gelmiştir. Ramazan Bayramlarında evin kapıcısına, uşağına, arabasına bayram bohçası hazırlamak için Kapalıçarşı'ya gitme âdeti ise devam etmiştir. Ramazanlarda Kapalıçarşı'daki mendil alışverişine pek sıcak bakmadığını daha önce söylediğimiz Refik Halit bayram bohçasına karşı daha hoşgörülüdür. Yazısında bu hediye merasiminin ayrıntıları pek güzel anlatır:

> "Bayram bohçası, konaklarda ve konak yavrularında belli başlı geleneklerden biriydi. Gözümün önünden gitmez: En zengin bohça ahçıbaşı-

[22] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fatma Ürekli, "1894 Depremi ve İstanbul'un Ticaret Merkezi Büyük Çarşı (Kapalıçarşı)", *İTÜ Vakfı Dergisi*, 67, (2015), 59-64.

[23] Refik Halit Karay, "Kapalıçarşı'dan Hatıralar" *Zafer,* 5 Aralık 1954; Alıntılar şuradan yapılmıştır: Refik Halit Karay, Memleket Yazıları 5 -Pek İyi Hatırlarım-, haz. Tuncay Birkan, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 95-99.

> nınkiydi; ipek futadan sırma işlemeli uçkura, çevrelere, para kesesine kadar bütün bir çamaşır takımı. Ahçıya ipekli mintan verilirdi; ama uşakla arabacıya kaskatı frenkgömleği ve arkası lastikli siyah papyon kravat... Arnavut bahçıvanlara hediye edilen bohçadaki mintanlar beyaz patiskadandı. Ayrıca memleketlerindeki eşlerine göndersinler diye o bohçalara birer fistanlık kadın kumaşı konması da lazım gelirdi."[24]

Konak çalışanları için bayram alışverişi Kapalıçarşı'dan yapılmakla birlikte aile fertleri için daha kaliteli ürünlerin satıldığı Sultanhamamı ve Beyoğlu tercih edilmektedir. [25]

Kapalıçarşı büyük depremden sonra her ne kadar uzunca bir dönem korkulan bir yer olmuşsa da Refik Halit için çarşının hep hoş bir yanı vardır. Memleket hikâyecisi için çarşı o kadar gizemli ve anlamlıdır ki yılda birkaç kere hiç işi olmadığı halde bir kapısından girip çarşının geçmiş devirlerini hayalinde yaşatarak ağır ağır yürüyüp öteki kapısından çıkmayı alışkanlık haline getirmiştir.

Refik Halit Kapalıçarşı'nın yalnız eşya alışverişi bakımından değil, İstanbul'un kadın-erkek münasebetleri dolayısıyla da cemiyet tarihimizde iz bıraktığını söyler: "Çarşının dar dehlizleri ve dar dükkânları az macera mı kaydetti? Çarşı sayısız nesilleri ve asırlarca damı altında toplayıp yakınlaştırarak gönüller alınıp verilen bir muhabbet pazarı olması cihetinden de bir başka abide ve yadigârdır."[26]

Refik Halit'in Kapalıçarşı'yla asıl teması Hukuk Mektebine başladığı sıralar (18 yaşındayken) oldu. Cağaloğlu'ndaki Mektepten çıkar, öğle yemeği için Kapalıçarşı'nın içindeki Tokatlıyan'a giderdi. (Tokatlıyan sonradan Beyoğlu'nun meşhur lokantası olacaktır.) Düyunuumumiye'nin pür azamet ecnebi memurları da öğle yemeklerini muntazaman bu lokantada yerlerdi. Yemekten sonra gene çarşı içinden yürüyerek Beyazıt'a çıkan Karay, memur olduğu Maliye Nezareti'ne giderdi. Karay'ın Kapalıçarşı'da uğradığı iki muhallebici dükkânı vardı. Biri Nuruosmaniye kapısından girince sağ taraftaki dükkân, diğeri ise Mahmutpaşa yokuşu kapısındaki "Köşklü" isimli dükkândı. Birincisine insanlar "eski mana ve hassasiyle" 'keşkül' yemek için giderken ikincisine sütlülerden ziyade zendostluk

---

[24] Karay, "Kapalıçarşı'nın Romanı".

[25] Refik Halit Karay, "Kapalıçarşı'dan Hatıralar".

[26] Karay, "Kapalıçarşı'nın Romanı".

için gidilirdi. Mekânın müdavimleri genel olarak hafif meşrep kadınlarla hovardalığa çıkmış erkeklerdir. Mekânın üst katına çıkan çarşaflı kadınlarla iletişim, çırakların götürüp getirdikleri mektuplarla olurdu. Elbette "mektubun hangi renk ve biçim çarşaflı, ne boyda kadına verileceği iyice anlatıldıktan sonra!" Çarşıdaki rastlaşmalar sayesinde birbirine âşık olup evlenen gençler de bir hayli fazla idi. Ancak buluşma ve rastlama yerleri çoğalıp etrafa yayıldıkça Kapalıçarşı'yı ehemmiyetten düşürmüştür.[27] Kapalıçarşı'nın gönül eğlenceleri Refik Halit'in romanlarına da yansımıştır. *Sonuncu Kadeh* romanının 1910'lu yılları anlatan bölümlerinde Şehriban'ı bulmak için Kapalıçarşı'ya gelen Cemşit, çarşıda az evvel sözünü ettiğimiz "Köşklü" isimli muhallebicide oturur. Mekâna gelen müşterilerin profili Cemşit'in diliyle şu şekilde nakledilir: "(…) O zaman bu dükkân Müslüman sokak yosmalarının sözleşip buluştukları yerlerdendi; kadınlar yukarı kata çıkarlardı; erkekler aşağıda otururlar ve önlerinden geçen haspalarla işaretleşip anlaşırlardı."[28]

6 yaşında Kapalıçarşı'nın bir depremle yıkılışına şahit olan Refik Halit 1943 ve 1954'teki iki büyük Kapalıçarşı yangınına da şahit oldu. Özellikle ikinci yangın Kapalıçarşı için tam bir felaketti. Elektrik kontağından çıktığı düşünülen yangın ancak iki gün sonra kontrol altına alınabilmiş, beşte ikisini harap olan çarşıda 2.730 dükkândan 1.364'ü kullanılamaz hale gelmiştir. Refik Halit bu yangından yaklaşık 15 gün sonra yazdığı yazıda patlıcan közlerken ya da "laubali ve savsak" biçimde elektrik kullanarak yangına mahal verenlerden yakınır.[29] Aynı günlerde Yaşar Kemal'in Orman yangınları üzerine yazdığı bir röportajdan söz ederken ormanları tabiatın Kapalıçarşılarına benzetmiş ve "her yıl, utanç rengini andıran kırmızılığı yüzümüze vurmadan yanıp gidiyor"lar[30] diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.

Refik Halit'in birçok romanında kahramanların Kapalıçarşı'dan alışveriş yaptıkları görülür. Kimi zaman doğrudan ismi anılarak verilen çarşı kimi zaman ismi anılmaksızın verilir. *Dört Yapraklı Yonca, Ekmek Elden Su Gölden, Sonuncu Kadeh, Kadınlar Tekkesi, Ayın On Dördü, Nilgün, So-*

[27] Refik Halit Karay, "Kapalıçarşı'dan Hatıralar".

[28] Refik Halit Karay, *Sonuncu Kadeh,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2018), 217-218.

[29] Refik Halit Karay, "Patlıcan ve Elektrik", *Akşam* (6 Aralık 1954).

[30] Refik Halit Karay, "Tabiatın Kapalıçarşı Yangınları", *Akşam,* 13 Aralık 1954.

nuncu Kadeh romanlarında kahramanlar Kapalıçarşı'da alışveriş yaparlar.[31] Karay'ın romanlarında bazen Kapalıçarşı'nın esnaflarına da rastlanır. *Ayın On Dördü* romanındaki Tülbentçi Hacı Hamza, Kapalıçarşı'nın dürüst esnaflarını temsil eden bir karakterdir. Bu özelliği sayesinde İstanbul'da şöhrete kavuşmuş, zengin olmuştur.[32] Karay'ın romanlarında nadiren de olsa Kapalıçarşı'ya olumsuz bakan kahramanlar da görülür. Bu kahramanlar çoğunlukla Avrupai yaşam biçimini benimsemiş tiplerdir. Onlar için yüksek kaliteli, ithal, son moda ürünleri bulacakları yer Beyoğlu mağazalarıdır. Sözgelimi *Yerini Seven Fidan*'daki Nevbahar, çarşıdaki alışveriş şeklini ve buranın mallarını beğenmediği gibi havasından da nefret eder.[33] *Bugünün Saraylısı*'nda Ayşen, İstanbul'a geldiği ilk günlerde Mahmutpaşa yokuşundan inerken Kapalıçarşı'daki kuyumculara bakar, çarşının güzelliğine hayran olur. Fakat İstanbul'u gezip gördükçe Beyoğlu'ndakilerin bir başka olduğunu düşünmeye başlar.[34]

Sermet Muhtar'ın Kapalıçarşı'sı

Fotoğraf 2: Sermet Muhtar Alus

[31] Kaan Yalnız, "Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 131-134.

[32] Çiğdem İnanç Önal, "Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 50.

[33] Refik Halit Karay, *Yerini Seven Fidan,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009), 233.

[34] Çiğdem İnanç Önal, "Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla", 51.

Sermet Muhtar'ın Kapalıçarşı'ya dönük izlenimleri, hatıraları Refik Halit'inki kadar yoğun değildir. Kapalıçarşı Sermet Muhtar'ın kimi metinlerinde ismen geçmekle birlikte münhasıran Kapalıçarşı'yı ele aldığı sadece bir tane yazısı vardır. Bu yazının ortaya çıkışı ise Alus'un Nuru Osmaniye'de oturan bir ahbabını ziyaretten sonra tramvaya gitmek üzere Kapalıçarşı'nın içinden geçmesi ile olur. Yazının girişinden anlaşıldığına göre Sermet Muhtar, Kapalıçarşı'ya sık uğrayan kimselerden değildir: "Bizim bildiğimiz akşam ezanında çarşının kapıları kapanır. Bekçiler kimseyi içeri salıvermez. Meğerse orası da yediye kadar açıkmış. Aman efendim dükkânların şıkır şıkır aydınlığını görmeyin, hepsinde elektrikler, kiminde florasanlı ışıklar…"[35] Sermet Muhtar'ın naklettiğine göre eskiden -çocukluk yıllarını kastediyor olmalı- çarşıda değil elektrik, havagazı hatta petrol lambası bile bulunmazmış.

Çarşının tarihinden, sık sık deprem ve yangınlarla sarsıldığından, 1894 depreminden sonra esnafın başka yerlere nakledilişinden söz eden Sermet Muhtar da tıpkı Refik Halit gibi Avrupa'dan gelen fabrika imalatı ürünlerden yakınır: "Bilhassa Tanzimat'tan sonra Avrupa'dan akına başlayan fabrika metaı yerli mamulatımızın ocağına incir dikmiş. Kalpakçılar Caddesinde kalpak yapanlardan eser kalmamakla beraber çuhacı hanına kuyumcular ve mıhlayıcılar; kalcı, kebeci gibi sair hanlara da başkaları yerleşmiş."[36] 1894 depremi ve nihayetinde esnafın başkaca yerlere dağılarak Kapalıçarşı'nın eski canlılığını yitirmesi meselesi Sermet Muhtar'ın da aktardığı bir bilgidir.

Refik Halit'in Erenköy'deki köşkte yakalandığı depreme Sermet Muhtar Göztepe'deki evin tavan arasında kendisinden sekiz-on yaş büyük zenci hizmetçileri Hadi ile oyun oynarken yakalanmış. Depreme dair oldukça canlı tasvirler yapan Alus yazının bir yerinde şunları söyler: "Çarşıların çoğu derakap başka yerlere taşınmışlar, tuhafiyecilerin ve yorgancıların bir kısmı da Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Çarşısı'na yerleşmişlerdi."[37] Bir başka yazısında Kapalıçarşı esnafının bölgeden ayrılışını şu sözlerle anlatır: "Semte Kapalıçarşılı Ermenilerin rağbetleri 1894 zelzelesinden sonra. Yerin deprenmesinden dizbağları gevşemiş olanların hepsi mahallelerindeki

[35] Sermet Muhtar Alus, "Kapalıçarşı", *Aydede,* 5 Ocak 1949.

[36] Alus, "Kapalıçarşı"

[37] Sermet Muhtar Alus, *Eski Günlerde,* (İstanbul: Kopernik Yayınları, 2024), 83.

omuz omuza evlerinden kapağı oraya atmışlar; ekseri mahalleleri Kumkapı'dan, Samatya'dan farksız hale getirmişlerdi."[38] Alus'un "Kuyumcunun Havalanması" isimli hikâyesinde de ana kahraman Bedros Palabıyıkyan, depremden sonra Kapalıçarşı'daki kuyumcular çarşısının dışında bir handa dükkân açar.

Alus, çocukluk yıllarına gönderme yaparak Kapalıçarşı'nın özellikle orta tabakanın yoğun biçimde alışveriş yaptığı bir mekân olduğunu söyler. Üstelik burada sadece alışveriş yapanlar değil, gezintiye ve piyasaya gelenler de hiç eksik olmazmış. Bir tarafta "Çarşaflık âlâ saten dilyonlarımız geldi hemşiranım" "Yeldirmelik kaşmerdikoz mu istiyorsun valide" sesleri, diğer tarafta "Böcek kabuğu yanardöner iskarpinlerim cicim!", "Allı verelim, morlu verelim açık sarı verelim!" çığlıkları duyulurmuş. Çarşının çığırtkan esnafı bazen yoldan geçen müşteriye musallat olup "Burası aradığınız gemili (veya kuşlu) mağaza işte burası! Girin bir kere, bakmasına para pul almıyoruz!" diyerek çamsakızı gibi yapışıverirmiş. Ancak asıl alışveriş (Alus'un deyişiyle aksata) muhallebicilerde olurmuş. Göz kırpmalar, işaretler, fiskoslar, kalıp sigaraları, fındık fıstık teatisi ile kadınlar ve erkekler arasında yakınlaşmalar başlarmış.

Refik Halit'in ilgi alanında olan Nuruosmaniye kapısının hemen sağındaki muhallebici Sermet Muhtarın da uğradığı yerlerden olmalı. Lezzet konusunda oldukça hassas olan Alus'a göre Bursalı Ahmet Usta'nın bu mekânındaki keşkülü başka yerde bulmak mümkün değildir. Üstelik Ahmet usta son derece temiz ve mutaassıp bir kişi olması münasebetiyle "fasafiso" peşindekileri hemen sezerek kaşlarını çatıp dükkânından kovarmış. Buradan anlaşılıyor ki Ahmet Usta'nın dükkânında piyasa yapamayanlar soluğu Refik Halit'in söylediği "Köşklü" isimli dükkânda alıyorlarmış.

Sermet Muhtar'ın zihninde kalan sadece Kapalıçarşı'nın muhallebicileri değildir elbette, bir yazısında çarşının kebapçı ve aşçılarına da dikkat çeker. Sultanhamamı, Kapalıçarşı, Çemberlitaş, Beyazıt, Aksaray, Tophane gibi semtlerde Alus'un deyişiyle lenger lenger, türlü türlü yemekleri mostrasına dizen dükkânlar; dönerlerin, şişlerin, cızbızların dumanlarını buram buram ortalığa savuran kebapçılar bulunurmuş.[39]

---

[38] Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 153.

[39] Sermet Muhtar Alus, *İstanbul'un Geçmiş Günlerinde Yeme İçme*, (İstanbul: Can Yayınları, 2021), 39.

Sermet Muhtar'ın ismini belirtmediği Fransız bir muharrireden yaptığı tercümede de İstanbul'un Kapalıçarşılarına dair önemli gözlemler görülmektedir. "75 Yıl Evvelki Kapalıçarşılar" başlığını taşıyan yazı, Sermet Muhtar'ın doğumundan yaklaşık 30 yıl önceki Kapalıçarşıları ele alır. Fransız muharrirenin gözlemleri ile Alus'un gözlemleri arasındaki temel fark esnafın müşteriye karşı tavrındaki değişiklik olarak görülüyor. Muharrirenin anlattığı Kapalıçarşılarda esnafın çığırtkanlığından ve ısrarcılığından eser yok: "Küçücük kerevetlerin üzerinde bağdaş kurmuşlar, dudaklarını hiç kıpırdatmadan, gözlerinin ucuyla gelip geçen müşterileri kolluyorlar. (…) İpeklileri, kumaşları, seccadeleri istediğiniz kadar elleyiniz; gönlünüz çekerse alınız, çekmezse almayınız; hiçbir satıcı oralı olmuyor ve ağzını açmıyor."[40] İçine girilip oturulabilecek büyükçe dükkân sahipleri müşteriye karşı gayet mükrim ve mültefit davranmakta derhal kahve ve çubuk ikramında bulunmaktadır. Ancak çarşıda günümüz fırsatçılarını andıran esnaflar da bulunmaktadır. Çarşının Ludoviç namındaki meşhur antikacısı[41] heyetteki birinin beğendiği kumaşa şaşırtıcı bir fiyat söyleyince Fransa'nın İran büyükelçisi derhal müdahale eder. Ludoviç'in tepkisi hayret vericidir: "Bu fırsat bir daha ne zaman düşer? Kaçırmak günah değil mi benim efendim?"[42]

Kadın seyyahın Kapalıçarşılar hakkındaki bizce çok isabetli olmayan bir yorumu da şu şekildedir: "Ticaret merkezlerinin uzaklığı, sokakların emniyetsizliği tüccarları böyle mahfuz çarşılarda, toplu bulunmaya mecbur ediyor."[43] Kadın seyyahın Kapalıçarşıların en çok üzerinde durduğu özelliği insan çeşitliliğidir. İmparatorluğun hülasası nasıl İstanbul'sa, İstanbul'un hülasası da Kapalıçarşılardır fikrini doğrulayabilecek cümleleri şu şekilde:

Girer girmez, elbiselerin garabetinden, renklerin tenevvüünden şaşa-

---

[40] Sermet Muhtar Alus, *Masal Olanlar -Eski İstanbul'da Hayat (1932)-* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2023), 306.

[41] Kapalıçarşı'nın Prensi olarak anılan ve 19. yüzyılın ortalarında dükkânını ziyaret eden Fransız seyyah-yazar Théophile Gautier'yi (1811- 1872) evinde de ağırlayan Ermeni antikacı Lutfik Tensufyan (1805-1877) dönemin en önemli antikacıları arasındadır. Gautier, Tensufyan'ın dükkânının büyülü dünyasını çok canlı bir şekilde tasvir eder: "Rembrandt, antik eserler müzesini daha da zenginleştirecek şeyler bulurdu burada: eski silahlar, eski kumaşlar, garip mücevherler, görülmemiş biçimli çanak çömlekler, neye yarayacağı bilinmeyen aletler." Bkz.: Arsen Yarman, *Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 4.

[42] Alus, *Masal Olanlar,* 307.

[43] Alus, *Masal Olanlar,* 307.

> kaldık. Birçok yerlerde, kalabalığı tersim etmek isteyen ressam, paletinin üzerine, siyah ve gri renkleri koyar ve bu ona kâfi gelir. İstanbul'da bu renkler katiyen mevcut değil. Çarşının ucu bucağı bulunmayan sokaklarında akla hayale gelmeyecek tiplere tesadüf olunmakta. Elbiselerinin üzerine koyun pöstekileri giymiş taşralılar, solgun benizli Avrupalılar, koyu siyah veya kahverenkli zenciler.[44]

Sermet Muhtar'ın hikâye ve romanlarında da Kapalıçarşı bir mekân olarak sıkça karşımıza çıkar. Kimi zaman sünnet çocukları için hediyelik eşyaların alındığı, kimi zaman hac malzemelerinin tedarik edildiği bir yerdir. Kapalıçarşı'nın meşhur esnafları bazen isim değiştirerek Sermet Muhtar'ın hikâye ve romanlarına dâhil olur. Sözgelimi *On İkiler* romanındaki Basmacı Yeprem, *Tombul Mirasyedi*'deki Kuyumcu Şehbaz akla hemen gelen isimler olarak sayılabilir.

Sonuç

Sermet Muhtar ve Refik Halit büyük bir imparatorluğun –beraberinde bir zihniyetin- yıkılışına ve Cumhuriyetin kuruluşuna şahitlik ettiler. Hemen hemen kırk yaşına kadar bir imparatorluğun vatandaşı iken bundan sonra bir ulus devletin vatandaşı oldular. Dolayısıyla eski ve yeninin birbirinden en keskin hatlarla ayrıldığı iki farklı zaman dilimini bir arada yaşadılar. Aynı dönemde ülke gündemini derinden etkileyen hemen her meseleyi gazeteci vasfıyla yakından takip edip tüm vatandaşlar gibi sonucundan bir şekilde etkilendiler. Kalemin gücüne inanarak hayatlarının büyük bir bölümünü basın emekçisi olarak geçirdiler. Meşhur sayılabilecek ailelerin çocukları olan iki edibimiz hem semttaş, hem okuldaş, hem meslektaş olmak bakımından dünya hayatını benzer şartlar altında idame ettirdiler. İkisi de dışa dönük, nüktedan, hoş sohbet, damak tadı gelişmiş insanlar olarak tanındı. Ancak bütün bu benzerliklere rağmen iki ayrı insan olmalarından kaynaklı farklılıklar da vardı elbette. Refik Halit'in memleketin geleceğine ve siyasetine dair ilgisi hemen her vakit diri bulunurken Sermet Muhtar'da bunun izleri neredeyse hiç görülmedi. Eski İstanbul'u görece eski bir dille anlatmaktaki ısrarını gizli bir tavır olarak okumak mümkün mü bu ayrıca tartışılabilir.

Sermet Muhtar ve Refik Halit'in hayatlarındaki birçok kesişme nok-

[44] Alus, *Masal Olanlar,* 305.

tasına temas ettik. Bu ortaklıklar arasında dikkate değer bir vasıf olarak İstanbul hakkındaki birikimlerini ve İstanbul'un her anını, her kişisini, her mekânını anlatma azimlerini de saymak gerekir. İstanbul'un hafızası diyebileceğimiz bu iki edip İstanbul'u anlatma arzuları bakımından Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Osman Cemal Kaygılı gibi yazarların çizgisine yaklaşmaktadır. İstanbul'un bir özeti sayabileceğimiz Kapalıçarşı da elbette iki yazarımızın ilgi alanındadır.

Sermet Muhtar ve Refik Halit'in yazılarına yansıyan Kapalıçarşı'da dikkat çeken ortak özellik ikisinin de kurgusal metinlerinde Kapalıçarşı'nın önemli bir mekân olarak yer almasıdır. Kimi zaman bir çarşı esnafı kimi zaman çarşıdaki sosyal hayat, kimi zaman çarşıdaki bir dükkân çeşitli veçheleri ile roman ve hikâyelerine dâhil olur. 1894'te yaşanan depremden sonra Kapalıçarşı'nın ticari ehemmiyetinin azalması, çarşı esnafının değişik semtlere dağılışı iki yazarın çeşitli vesilelerle ifade ettikleri tarihsel bir gerçeklik olarak dikkat çeker. Çarşının insan çeşitliliği ve hareketliliği de yine İstanbullu yazarlarımızın dikkat alanındadır. Özellikle kimi muhallebicilerdeki kadın erkek yakınlaşmaları eski hayatın ilişki biçimlerini yansıtması bakımından önem arz etmektedir.

Refik Halit'in bir yazısına başlık olan "Kapalıçarşı'nın Romanı" ifadesi aynı zamanda yazarın bir arzusunu da hissettiriyor. Ancak ne yazık ki Refik Halit Karay, kurgusal metinlerinde yaptığı ufak göndermeler dışında Kapalıçarşı'yı merkeze alan bir roman veya hikâye yazmadı. Bu arzusunu "semttaş"ı, "okuldaş"ı, "meslektaş"ı Sermet Muhtara havale etseydi arkadaşı onun bu arzusuna cevap verir miydi bilinmez. Ancak bu iki edibin hangisinden olursa olsun bir Kapalıçarşı romanı şüphesiz bir şaheser olurdu. Artık bu imkân kalmadığına göre iki yazarımızın eserlerinden alınıp geliştirilebilecek tipler üzerinden yazılacak bir Kapalıçarşı romanını beklemekten başka çare yok.

Kaynakça

Aktaş, Şerif. *Refik Halit Karay.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Alus, Sermet Muhtar. "Eski Tiyatrolardan Hatıralar", *Akşam,*19 Kasım 1947.

Alus, Sermet Muhtar. "Göztepe'deki Taş Mektepten Hatıralar." *Aydede,* 6 Kasım 1948.

Alus, Sermet Muhtar. "Kapalıçarşı." *Aydede,* 5 Ocak 1949.

Alus, Sermet Muhtar. "Kem Nazara Dair." *Akşam,* 12 Ekim 1947.

Alus, Sermet Muhtar. *Eski Günlerde*. İstanbul: Kopernik Yayınları, 2024.

Alus, Sermet Muhtar. *İstanbul Kazan Ben Kepçe*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Alus, Sermet Muhtar. *İstanbul'un Geçmiş Günlerinde Yeme İçme*. İstanbul: Can Yayınları, 2021.

Alus, Sermet Muhtar. *Masal Olanlar -Eski İstanbul'da Hayat (1932)-,* İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2023.

Çoruhlu, Tülin. "Ahmed Muhtar Paşa, Ferik." *DİA* içinde. 2: 106-108. İstanbul: Diyanet Yayınları, 1989.

Demiryürek, Meral. *Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus (1887-1952)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Ürekli, Fatma. "1894 Depremi ve İstanbul'un Ticaret Merkezi Büyük Çarşı (Kapalıçarşı)", İTÜ Vakfı Dergisi, 67, (2015), 59-64.

Karay, Refik Halit. "Kapalıçarşı'dan Hatıralar." *Zafer*, 5 Aralık 1954.

Karay, Refik Halit. "Chewıng Gum İptilasına Doğru." *Akşam,*16 Kasım 1947.

Karay, Refik Halit. "İstanbul Meydanlarının Tarihi Romanını Okuyabilseydik." *Yeni İstanbul,* 24 Mart 1958.

Karay, Refik Halit. "Kapalıçarşı'nın Romanı." *Akşam*, 18 Mart 1945.

Karay, Refik Halit. "Sokaklarımızın Tarihi." *Akşam*, 20 Ekim 1946.

Karay, Refik Halit. "Şeker Bayramı - Mendil Bayramı." *Akşam*, 17 Ağustos 1947.

Karay, Refik Halit. *Ago Paşa'nın Hatıratı.* İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009.

Karay, Refik Halit. *Bir Avuç Saçma*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009.

Karay, Refik Halit. *Memleket Yazıları 1 -Hep İstanbul-*. haz. Tuncay Birkan. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.

Karay, Refik Halit. *Memleket Yazıları 5 -Pek İyi Hatırlarım-*. haz. Tuncay

Birkan. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.
Karay, Refik Halit. *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2015.
Karay, Refik Halit. *Nilgün*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009.
Karay, Refik Halit. *Sonuncu Kadeh.* İstanbul: İnkılap Yayınları, 2018.
Karay, Refik Halit. *Yerini Seven Fidan.* İstanbul: İnkılap Yayınları, 2009.
Önal, Çiğdem İnanç "Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
Rado, Şevket. "Sermet Muhtar Alus.", *Akşam*, 22 Mayıs 1952.
Re.- Ha. "Patlıcan ve Elektrik." *Akşam,* 6 Aralık 1954.
Re.- Ha., "Tabiatın Kapalıçarşı Yangınları." *Akşam*, 13 Aralık 1954.
Talu, Ercüment Ekrem. "Sermet Muhtar Merhum." *Son Posta*, 22 Mayıs 1952.
Toros, Taha. "Sermet Muhtar Alus". *Tarih ve Toplum,* 122 (Şubat 1994): 35-42.
Yalnız, Kaan. "Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
Yarman, Arsen. *Osmanlı Döneminde Mücevher ve Ermeni Kuyumcular*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.

KAPALIÇARŞI'DA ZANAATLAR BAĞLAMINDA OLUŞAN TİCARET KÜLTÜRÜNÜN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Mahmut DELEN*
İsmail KABAN**

ÖZET

İNSANLIK, ESKİ DÖNEMLERDEN beri müşterek yaşamın gereği olan dayanışma ve paylaşmanın sağlanması amacıyla alışveriş yapmak için çeşitli vesilelerle bir araya gelmiştir. Kervanlarla yapılan ticaretin tüm ihtiyaçlara cevap verememesi ve şehirlerin gündelik ihtiyaçları karşısında yetersiz kalması sonucunda pazar ve çarşılar kurmaya başlayan insanlar, ticarete bağlı kültürlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu araştırma da Osmanlı Devleti döneminde Kapalıçarşı'da icra edilen zanaatların tespitini yaparak çarşının ticaret kültürüne mercek tutmayı ve bu zanaat kültürünün günümüzdeki izdüşümünü ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Muhtevası itibarıyla keşfedici bir araştırma niteliğini taşıyan çalışma, işletme tarihi ile kültür alanlarını birleştiren disiplinler arası bir hüviyet sergilemektedir. Araştırma sürecinde yöntem olarak nitel yaklaşım, desen olarak kültür analizi; veri toplama tekniği olarak doküman analizi ve yüz yüze görüşme metodu tercih edilerek bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda dijital arşiv belgeleri kapsamlı bir şekilde taranmış ve konu ile ilgili anahtar kelimeler (Çarşı-yı Kebir + esnaf; Çarşı-yı Kebir + dükkân; Çarşı-yı Kebir + zanaat; Çarşı-yı Kebir + tüccar) kullanılarak arşiv üzerinde elektronik sorgular gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında ilgili dönemde Çarşı-yı Kebir olarak isimlendirilen Kapalıçarşı'da icra edilen zanaatlar ve esnaflık faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca görüşme yöntemi kullanılarak yapılandırılmış görüşme formu vasıtası ile bölgede faal olarak mesleki faaliyet yürüten bir turist rehberinin tecrübesine başvurulmuş, çarşının aktüel

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi. mahmut.delen@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7332-6971

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi. ismailkaban@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4138-244X

ticaret hayatında Osmanlı dönemi esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerine ilişkin kültürel dokunun izleri araştırılmıştır. Çalışma ile ayrıca modern dünyanın parçalanmış zaman sorunu karşısında kültürel süreklilik bağlamında geleneksel mekânın üstlendiği role ilişkin cevaplar üretilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda dijital arşivin tamamı üzerinde taramalar yapılarak günümüzdeki ticaret kültürü ile mukayeseli bir analiz ortaya konulmasının çalışmanın önemini arttırdığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler Kapalıçarşı, Çarşı-yı Kebir, Zanaat, Esnaflık. Dükkân, Ticaret, Tüccar.

World And Today Of Trade Culture Created In The Context Of Craftsmanshıp In Grand Bazaar

Abstract

Since time immemorial, mankind has come together on various occasions to shop, in order to ensure the solidarity and sharing that is a necessity of living together. As a result of the inability of caravan trade to satisfy all needs and the inadequacy of towns to meet daily needs, people began to set up markets and bazaars, paving the way for the emergence of commercial cultures. This research aims to identify the crafts practiced in the Grand Bazaar during the Ottoman Empire, to shed light on the commercial culture of the bazaar, and to reveal the projection of this craft culture today. The study, which is exploratory in nature, has an interdisciplinary identity, combining the fields of economic history and culture. In the research process, qualitative approach as a method, cultural analysis as a design, document analysis and face-to-face interviews as data collection techniques were preferred to reach the findings. In this context, digital archive documents were extensively scanned and electronic searches were conducted in the archive using keywords related to the topic (Çarşı-yıKebir + craftsmen; Çarşı-yıKebir + shop; Çarşı-yıKebir + crafts; Çarşı-yıKebir + merchant). In the light of the findings, information is given on the craft and trade activities carried out in the Grand Bazaar, which was called Bazaar-yıKebir in the relevant period. In addition, the experiences of a tourist guide who is actively involved in the region were consulted through a structured interview form using the interview method, and the traces of the cultural texture of the Ottoman period craftsmen and handicraft activities in the current commercial life of the bazaar were investigated. The study also aims to provide answers to the role of traditional space in the context of cultural continuity in the face of the fragmented time problem of the modern world. In this context, it is assessed that the scanning of the entire digital archive and the presentation of a comparative analysis with today's commercial culture increases the importance of the study.

Keywords: Grand Bazaar, Big Bazaar, Handicraft, Craftsmanship Shop, Trade, Merchant.

1. Giriş

İnsanlar, hayatlarını sürdürürken çeşitli gereksinimlerini karşılamak için eski çağlardan beri müşterek yaşama ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç, alışveriş yapmayı ve yapılan alışverişe çeşitli normlar getirmeyi zorunlu kılmıştır. Çarşı ve pazarlar da bu normlarla oluşarak uzun yıllardır insanların alışveriş yapmasına zemin hazırlamıştır.

Alışveriş kavramı, tüm dünya toplumlarında pek çok farklı disiplince desteklendiği ve bunları beslediği için öncelik kazanan bir kavramdır. Kavrama arkaik olarak baktığımızda ilkel toplumların yaşam biçimlerinin yapılan takaslar ile farklılaştığı dile getirilebilir. Üretim kaynaklarının artı değere geçmesiyle birlikte hangi malın ne ile ölçüleceğine o toplumun ihtiyaçlarının karar verdiği bir ortam oluşturulmuştur. Alışveriş bu bağlamda aynı zamanda sosyal bir oluşumun da göstergesi sayılmaktadır.[1]

Ticari mallar, kimi zaman kervanlarla uzun mesafeli, kimi zaman daha kısa mesafeli, kimi zaman da aynı yerde üretilip tüketiciye ulaşacak biçimde üreticiden başlayarak çeşitli serüvenler ile ihtiyaçlara cevap vermektedir. Ticari malın farklı mesafeleri aşarak yaptığı bu yolculuk, kentin ticari bölgelerinde sonlanmaktadır. Yahut da bir kentten diğer bir kente ilerleyerek yolculuğu devam eden ticari mal, bu serüveninde çeşitlenmekte ve zenginleşmektedir. Bu zenginleşme yol güzergâhları üzerinde kervansaraylar ile kentlerde ise hanlar, bedestenler, arastalar ve çarşılar ile sağlanmaktadır.[2]

İnsanların yerleşik çarşılardan önce pazarlar ile tanıştığı düşünülmektedir. Pazarlar, daha zahmetsizce kurulan, daha fazla yerde ticaret yapmaya imkân veren, ticaret kervanlarının güzergâhları ile uygun biçimde hareket edilmesi noktasında kolaylık sağlayan bir ortam oluşturmuştur. Koday ve Çelikoğlu (2011)'na göre pazarlar, üretici ile tüketiciyi geçmişten günümüze dek bir araya getirerek alışveriş olanağı oluşturmuşlardır. Muayyen bir günü olan pazarlar, kırsal kesimlerde temel ihtiyaç malzemelerini teminde kolaylık oluştururken bir yandan da üretim fazlası ürünlerin pazarlanması

---

[1] Arzu Erçetin, "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekân Kurgusu ile Kapalıçarşı." *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2) (2019): 68-69.

[2] Tuba Akar, "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 13 (2009): 267.

imkânını sağlamaktadır. Şehirlerde ise pazarlar hüviyet değiştirerek şehirde bulunan malların alternatiflerini sunmakta ya da tamamlayıcısı olmaktadırlar.

Pazarların, yerleşik büyük şehirlerdeki ihtiyaçlara cevap verememesi sonucunda ise çarşılar oluşturulmaya başlanmıştır. Çarşılar, hem alışverişin amaç ve ihtiyaçlara matuf gerçekleştirilmesine olanak sağlamış hem de başlı başına bir kültür inşa edicisi rolü oynamışlardır. Osmanlı döneminde kurulan çarşılar ile de çarşı kültürünün ulaştığı seviyenin en yükseğe taşındığı söylenebilir.

Osmanlı dönemi çarşıları, Türk kültürünün İslami öğretileri ile şekillendirilmiş şehirlerin belirli alanlarında konumlandırılmıştır. Çarşıların şehir içinde yer alan konumları, pek çok faktör göz önüne alınarak seçilmiştir. Yer seçimi yapılırken kale veya şehir surlarına yakın olmasının gözetilmesinin yanı sıra ana yollara ve kültürel değeri bulunan alanlara yakınlık gibi etmenler de önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Osmanlı şehir çarşıları, işlevselliği ile beraber şehri tamamlayıcı bir şekilde gelişme göstermiştir. Çarşılarda yapılan ticaret kadar yapılan üretim ve birçok tesisleşme de son derece önemli sayılmıştır. Bu sistematik yapısı ile şehir hayatının merkezi durumunda olan çarşılar, meslek gruplarını da belirli bir düzen içinde icracı hale getirmiştir. Çarşı siteminin merkezi, genellikle cami veya bedesten ile oluşturulmuştur. Bu merkezin etrafında ticaret yapılan bir kuşak oluşturmaktadır ki söz konusu kuşak, aynı zamanda konaklama, dinlenme, ibadet ve kişisel hizmetler gibi fonksiyonlara da sahiptir. Çarşı sisteminin dış kuşağı ise üretim yapılan alanlarla teşkil edilmiştir. Çarşıdaki sistemin muntazam işlemesi için de çarşının ikamet alanlarından kesin çizgilerle ayrılmasına dikkat edilmiştir.[3]

2. Osmanlı Döneminde Çarşılar

Osmanlı dönemindeki çarşılar incelendiğinde bu çarşıların, yalnızca dönemin gerekleri ile değil bir geleneğin devamı olarak ortaya konduğu söylenebilir. Bu gelenek ise Selçuklu döneminde temelleri atılan Türk ticari merkez kurgusuna dayanmaktadır. Eray ve Kutlu (2021)'nun çalışmasında söz konusu müşterekler konu edilmiştir. Buna göre Selçuklu dönemi ile Osmanlı

[3] Mehmet Sait Şahinalp ve Veysi Günal, "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi." *Milli Folklor*, *24*(93) (2012): 149.

dönemi arasında ekonomik yapı, ticaret ve ona hizmet eden mekânların kurgusu, kent planlama mantığı ve bu düzen içinde ticari merkez ve onun en önemli öğesi olan çarşının konumu ve işlevlerinin çok sayıda ortaklık barındırdığı öne sürülmüştür. Osmanlı döneminde kurulan şehirlerin ticaret merkezleri, genellikle tek bir bölgede planlanmıştır. Bu bölgeler, bedesten, han ve arastalardan teşkil edilmiştir. Buralarda çeşitli nitelikte imalat ve ticaret birlikte sürdürülmüştür. Perakende ve toptan satışın yapıldığı ticari yapıların haricinde, çarşı bölgesinde çarşının büyüklüğüne göre değişen cami ve hamam yapıları da imar edilmiştir. Bu müştemilat çevresinde pazar ve panayır alanları da kurularak sosyal hareketliliğin canlı tutulması da planlanmıştır. Pazarlarda haftanın belirli günlerinde genellikle yiyecek maddelerinin veya hayvanların satışı yapılmıştır. Böylece şehir çarşısı, her sosyal tabakadan insanın uğradığı ve türlü ihtiyaçların karşılandığı mekânlar haline gelebilmiştir.[4] İnsanların yoğun şekilde bulunduğu bu alanın sosyal hayatın canlılığını muhafaza etmesinin bunlardan başka önemli bir sebebi daha vardır. Bu da çarşı ve çevresinin aynı zamanda yönetsel olarak ifade ettiği anlam olarak zikredilebilir.

Çarşıların çevresindeki cami, han, hamam, darüşşifa, medrese gibi yapılar, genellikle bir vakıf bünyesinde imar edilmiştir. Osmanlı'nın sosyal düzeni için benzersiz öneme sahip olan vakıfların yanı sıra ahilik ve lonca teşkilatlarının bulunması, çarşılara sosyal güvenlik fonksiyonunu da böylece kazandırmıştır. Bu sisteme ilave olarak şehrin idare edildiği hükûmet konaklarının da genellikle çarşı alanları içinde yer alması, çarşıların yönetimsel fonksiyona sahip olmasını da sağlamıştır. Tüm bu etkenler göz önüne alındığında Osmanlı şehirlerinin neden çarşılar etrafında geliştiği anlaşılmaktadır.[5] Çarşılar etrafında şehirler gelişirken çarşılar da bedesten etrafında gelişmektedir.[6]

Çarşı-merkez odaklı olan Osmanlı şehirlerinde yukarıda söz edilen fonksiyonlarla zenginleştirilen çarşının merkezi bedestenlerden oluşur. Bedestenin çevresinde ticaret ve hizmet faaliyetlerinde ustalaşan kişilerin yer

---

[4] Akar, "Osmanlı Kentinde," 267.

[5] Mehmet Sait Şahinalp ve Veysi Günal, "Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi", *Electronic TurkishStudies,* 11(8) (2016): 335.

[6] Saide Selin Eray ve İzzettin Kutlu, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme." *Kent Akademisi*, 14(2) (2021): 515.

aldığı sokaklar ortaya çıkmıştır. Merkezde han, kapan, açık-Kapalıçarşılar, işlenmiş eşya çarşısı, pazar alanı, kervansaraylar yer alırken en dışta ise deri atölyeleri kendine yer bulmuştur.[7] Bahsi geçen bu geniş yaşam alanı, dış tehditlere karşı da korunmak istenmiştir. Bunun için Osmanlı Devleti, çarşıların etrafını surlarla çevirmiştir.[8]

2.1. İstanbul Kapalıçarşı

İstanbul, tarihin her döneminde dünyanın en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Hem coğrafi hem de stratejik konumunu ile büyük medeniyetlerin göz bebeği saydığı İstanbul, Osmanlı Devleti için de fethi ile birlikte en önemli şehir haline gelmiştir. İstanbul için en önemli yapılardan biri olan eski ismi ile "Çarşû-yî Kebîr" yani büyük çarşı, bu dönemde ortaya çıkmıştır.

İstanbul'un Osmanlı dönemindeki ticaret bölgesi, Eminönü, Bab-ı Âli, Çemberlitaş, Bayezid, Uzunçarşı olarak ifade edilebilir. Bu bölgelerin merkezi konumunda ise Kapalıçarşı vardır. Çarşı, fetihten beri canlı şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu özelliği ile Osmanlı Devleti'nin yükseliş sonrasındaki her döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne dek sosyal kırılmaların, ekonomik değişimlerin, buhranların, mimari dönüşümün tamamının okunabildiği tarihi bir vesika olarak değerlendirilen çarşı, günümüzde de bu vasfını korumaktadır.[9]

Yapımına 1461 yılında başlanan ve mimarlığı Mimar Hayreddin tarafından yürütülen Kapalıçarşı, 30.700 metrekarede 66 sokağı, takribi 4.000 dükkânı ile Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Eser, adeta bir şehri andıran, bütünü ile üst örtülü bir site görünümündedir. Zaman içerisinde gelişip büyümeye devam eden ve popüleritesini koruyan çarşı, içinde son zamanlara kadar 5 cami, 1 mektep, 7 çeşme, 10 kuyu, 1 sebil, 1 şadırvan, 24 kapı, 17 han bulundurmuştur.[10]

2.2. İstanbul Kapalıçarşı'da Zanaat

İstanbul, büyük İslam coğrafyasının pek çok bakımdan merkezi sayılmak-

---

[7] D. Türkan Kejanlı, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi." *SocialSciences,* 5(3) (2010): 300-301.

[8] Saide Selin Eray ve İzzettin Kutlu, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent," 515.

[9] Feridun Akozan, "İstanbul'un Kapalıçarşısı." *Tarih Dergisi,* 32 (1979): 760

[10] Erçetin, "Geçmişten Günümüze," 71.

tadır. İstanbul'un merkez olma hüviyeti, ticaret kültürü ve zanaatlar bakımından da uzun dönemler sürmüştür. İstanbul'un ticaret ve zanaat bakımından kalbinin de Kapalıçarşı olduğu dile getirilebilir. Kapalıçarşı, son dönemlerdeki değişimlere ve tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme dalgasına karşın yüzlerce yıl her sokağında belirli mesleklerin yer aldığı bir canlılıkla varlığını devam ettirmiştir.

Kapalıçarşı, Osmanlı döneminde el işi imalatının sıkı denetim altında bulundurulduğu, ticari ahlak ve törelere azami saygının gösterildiği bir çarşı olarak bilinmektedir. Çarşıda her türden değerli kumaş, mücevherat, silah, antika eşyanın ticareti, ticaret kültürünü nesillerce aktarmış ve alanlarında uzmanlaşmış aileler tarafından tam bir güven içinde icra edilmiştir. Birkaç büyük yangın ve deprem felaketi ile asli hüviyetinde çeşitli değişimler meydana gelen Kapalıçarşı'da tüm dükkânlar, genişliği aynı olacak şekilde inşa edilmiştir. Her sokakta yorgancılar, terlikçiler gibi muayyen ürünlerin ustalarının loncalar halinde bulunduğu çarşıda satıcıların arasında rekâbet yaşanmasına müsaade edilmemiştir. Bu yasağa öylesine incelikle riayet edilmiştir ki bir ustanın tezgâhını dükkânın önüne çıkarıp kalabalığa göstererek ürün işlemesi bile hoş karşılanmamıştır. Üretilen ürünler de serbest piyasa koşulları ile değil devletin belirlediği fiyatlardan satılmıştır. Söz konusu ticari manzara, Evliya Çelebi tarafından da "Güçlü bir kale" şeklinde tanımlanmıştır.[11]

Kapalıçarşı'nın ticaret merkezinde zanaatkârların olduğu söylenebilir. Bu hususta da ülkenin ve belki de dünyanın en maharetli zanaatkârlarının çarşıda olmasının önemi büyüktür. Günümüzde bazılarının yalnızca sokak isimlerinde kaldığı görülen zanaatların yüzlerce yıl fiili olarak bulunduğu çarşının canlılığı bu faaliyetler ile sağlanmıştır. Bu canlılık, yalnızca zanaat kollarının ürettiği ürünlerle değil aynı zamanda ihdas ettikleri güvenle de devam edebilmiştir. Erçetin (2019)'in çalışmasında zikredildiğine göre eskiden esnafa olan güven duygusu esnafların farklı fonksiyonlar icra etmesine da ortam hazırlamıştır. Buna göre halktan birikmiş paralarını değerlendirmek isteyenler, esnaflara bu paralarını emanet etmiş ve işletilmesine imkân sağlayarak kar ortaklığı müessesesine benzer biçimde ortamlar hazırlamışlardır.

[11] Erçetin, "Geçmişten Günümüze," 71.

3. Araştırmanın Amaç Ve Yöntemi

Kapalıçarşı'da sokaklar, çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu isimlerin de büyük çoğunluğunun zanaat kolları ile ilgili olduğu görülmektedir. Ancak bu zanaat isimlerinin pek çoğu günümüzde yalnızca isimleri ile bilinmekte ve icra edilememektedir.

Kalpakçılar, kuyumcular, aynacılar, fesçiler, yağlıkçılar gibi iş kollarına göre yapılan isimlendirmeler, günümüzde nostaljik bir çağrışımla dillendirilmekte ve birçok sokaktaki dükkânlar fonksiyon değişikliğine uğramaktadır. Asli fonksiyonunu kaybeden bu isimlere yorgancılar, terlikçiler, fesçiler gibi meslek grupları da eklenebilir.[12] Araştırmada bu bağlamda çarşıda daha evvel icra edilen zanaatlar, doküman analizi ile ortaya çıkarılmaya çalışılmış; ortaya çıkan bulgulardan hareketle icra edilen zanaatların günümüzdeki durumu incelenmiştir. Bunun için de faal olarak bölgede tur rehberliği yapan bir kişinin görüşlerine yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtası ile başvurulmuştur.

3.1. Bulgular

Araştırma kapsamında Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi üzerinde dijital tarama yapılarak Osmanlı döneminde İstanbul Kapalıçarşı'da icra edilen zanaat faaliyetleri ortaya çıkarılmıştır. Bu faaliyetler kısaca açıklanmış ve ardından bu zanaatkârlık faaliyetlerinin icra edildiği Kapalıçarşı'nın, oluşan kültürün devamlılığına üzerindeki etkisini ölçebilmek için bölgede tur rehberliği yapan bir kişinin görüşlerine yer verilmiştir.

3.1.1. Kapalıçarşı'da Zanaatlar Bağlamında Oluşan Ticaret Kültürünün Dünü

Dijital arşiv üzerinde konu ile ilgili anahtar kelimeler (Çarşı-yı Kebir + esnaf; Çarşı-yı Kebir + dükkân; Çarşı-yı Kebir + zanaat; Çarşı-yı Kebir + tüccar) kullanılarak yapılan taramalar neticesinde 57 ayrı esnaf ve zanaat kolu olarak abacılık, antikacılık, astarcılık, aynacılık, bağcılık (Kolancılığa Merbut), basmacılık, canfesçi, çadırcılık, çedikçilik, çukacılık, deri tüccarlığı, dikicilik, feracecilik, fes perdahtçılığı, fırıncılık, gübrecilik, haffafçılık, halıcılık, ipekçilik, işportacılık, kahvecilik, kavafiyecilik, kazzazlık, kebecilik, kılapdancılık, kolancılık, koltukçuluk, kösele tüccarlığı, kumaşçılık, kürk-

[12] Erçetin, "Geçmişten Günümüze," 71.

çülük, lokantacılık, mahlepçilik, manifaturacılık, matbaacılık, mesçilik, muhallebicilik, münadilik, örücülük, pabuççuluk, saatçilik, saçakçılık (kolancılığa merbut), sahaflık, sarıkçılık, sarraflık, simitçilik, sofracılık, şamdancılık, şeridçilik, terlikçilik, terpuşçuluk, terzilik, tuhafiyecilik, tülbentçilik, varakçılık, yağlıkçılık, yorgancılık, zennecilik faaliyetlerinin Kapalıçarşı'da icra edildiği saptanmıştur. Bu esnaflık ve zanaatkarlık faaliyetlerine ilişkin dijital arşiv kayıtları ayrıntılı olarak EK 1'deki tabloda sunulmuştur. İlgili faaliyetlere ilişkin arşiv belgeleri miladi 1815-1918 tarihleri arasının kaydını taşımaktadır. Bu durum ilgili esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerinin günümüzden iki asır öncesine kadar uzandığını göstermektedir.

Ekli tabloya bakıldığında çarşıdaki esnaflık kültürünün oluşmasında zanaat faaliyetlerinin ağırlığı göze çarpmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde Osmanlı döneminde icra edilen zanaatlar ile ilgili de ayrı bir bahis açıldıktan sonra söz konusu zanaatların günümüzdeki durumu kaynak kişiye yöneltilen soruların analiz edilmesi ile incelenecektir. Aşağıda dijital arşiv kayıtlarından ulaşılan ticari faaliyetler kısaca tanımlanmıştır.

Abacı, aba yapan ve satan kişiye denilmektedir. Ya da abadan giyecek yapmak olarak tanımlanmaktadır.[13] Aba ise yünden yapılmış kaba kumaştır.[14]

Antikacılık ise eskiden kalma ve tarihî değeri olan eski eşyaları alıp satan kişilere verilen addır.[15]

Astarcılık, astarlama işi yapmaktır. Astar ise tekstil ürünlerinin içine geçirilen ince kata denmektedir.[16]

Aynacılık, ayna yapıp satan kimselerin işine verilen addır.[17]

Bağcılık (Kolancılığa Merbut), bağcık üretimi ile ilgili işler iken basmacılık, Türkçe sözlükte ikinci manada pamuklu, tülbent gibi ürünlere kalıplarla baskı yapma işi şeklinde tarif edilmiştir.[18]

Canfesçi, canfes adlı ince dokunmuş, ipekli ve desensiz kumaşı işleyen kimselere denilmektedir.[19]

---

[13] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* (Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1988). 1.

[14] Ferit Develliioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2003), 2.

[15] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 74.

[16] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 95.

[17] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 115.

[18] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 146.

[19] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 246.

Çadır yapıp satan kişiye çadırcı denilirken eskiden mesh üzerine giyilen sarı pabuca çedik denilmektedir.[20] Çedikçiler de bu iş ile iştigal etmektedir.

Çukacılık, sözlükte "Çuhacılık" olarak geçmektedir. Çuha, tüysüz, ince ve sık dokunmuş yün kumaştır. Bu kumaşı dokuyan kişiye ise çuhacı denir.[21]

Deri Tüccarlığı, derinin dabaklanma işleminden ziyade deri alım satım işini işaret etmektedir. Dikicilik işi, günümüzdeki terzilikten daha farklı anlam ifade etmekte olup dikicinin temel uğraşı ayakkabı dikimi ve eskiyen ayakkabıların onarımıdır[22]. Profesyonel anlamda dikme işini ifade eden dikicilik işi, günümüzde endüstriyel olarak yapılan dikim işini ihtiva etmektedir.

Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, uzun giysiye denilen feraceyi[23] imal edip satanlara feraceci denilirken Devellioğlu (2003) tarafından "cila ve parlatma" işi olarak tanımlanan perdahçılığı fes üzerinde yapan kişiye fes perdahçısı adı verilmektedir[24].

Haffafçılık ise döneminde "haffaf" adı verilen ve Devellioğlu (2003) tarafından ayakkabı, terlik gibi ürünleri yapan kişiye verilen isimden türetilen zanaat koluna verilen ad iken[25] Kavafiyecilik ise basit ve ucuz yöntemlerle ayakkabı yapım işine denmektedir.[26]

Kazzazlık ise Devellioğlu (2003) tarafından ipekçi, ipek işleyen ve satan anlamı ile tarif edilen "kazzâz" kelimesinden müteşekkildir[27].

Kebecilik kısa kepenek anlamına gelen "kebe"nin imal işleri için kullanılan bir tabirdir. Kepenek ise çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üretilen üstlüğe verilen addır.[28]

Kılaptancılık, günümüzdeki ses uyumu kaidelerine göre kılaptancılık olarak da anılmaktadır. Kılaptan ise pirinç, bakır, kalay gibi madenlerden faydalanılarak oluşturulan ve çekilerek ince bir iplik haline getirilen yaldız vurulmuş ince metal iplik işi olarak bilinmektedir.[29]

Kolancılık kelimesinin öne çıkan iki anlamı vardır. Bunlardan ikinci-

---

[20] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 286.
[21] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 324.
[22] Kubbealtı Lügati, 2024, https://www.lugatim.com/s/dikicilik.
[23] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 495.
[24] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe,* 858.
[25] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe,* 310
[26] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 815.
[27] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe,* 500
[28] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 838.
[29] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 848.

sinin araştırmanın konusu olan zanaatlar ile ilgili olduğu düşünülmüştür. Söz konusu manaya göre, hayvanın semerini ya da eğerini sıkabilmek için kullanılan yassı kemere kolan denilmektedir.[30]

Münadilik, ise diğer iş kollarından farklı olup araştırma kapsamında bir veri içermemektedir. Sözlük tanımına göre kamuya duyurulacak olan haberleri yüksek sesle duyurma işidir.[31]

Saçakçılık (Kolancılığa Merbut) ise çeşitli ürünlere (halı vb.) saçak yapılması işini ihtiva etmekte ve günümüzde de varlığını sürdürmekte iken[32] şeridçilik işi tekstil ürünleri ile ilgili şerit işinin yapılması anlamına gelmektedir.

Terpuşçuluk, terpuş yapım ve satım işidir. Terpuş, püsküllü ve fese benzeyen bir çeşit başlığa verilen isimdir.[33]

Varakçı varakla süs yapan zanaatkâr olarak tanımlanırken[34] yağlıkçılık ise isminin günümüzdeki kullanımından farklı olarak havlu ve çamaşır gibi şeyleri satma işine denilmektedir.[35] Zennecilik de yine günümüzdeki kullanımından farklı olarak kadın eşyası satan kimse olarak tanımlanmaktadır.[36]

Fırıncılık, gübrecilik, ipekçilik, kahvecilik, koltukçuluk, kösele tüccarlığı, kumaşçılık, kürkçülük, lokantacılık, mahlepçilik, manifaturacılık, matbaacılık, mesçilik, muhallebicilik, örücülük, pabuççuluk, saatçilik, sarıkçılık, sarraflık, sahaflık, simitçilik, sofracılık, şamdancılık, terlikçilik, terzilik, tuhafiyecilik, tülbentçilik, yorgancılık, halıcılık, işportacılık gibi işler ise günümüzde bilinen anlamları ile Osmanlı döneminde de icra edilmiştir.

3.1.2. Kapalıçarşı'da Zanaatlar Bağlamında Oluşan Ticaret Kültürünün Bugünü

Araştırma kapsamında Osmanlı döneminde Kapalıçarşı'da yürütülen zanaatlar mercek altına alınarak bölgede yürütülen ticaret kültürüne ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise bölgede uzun dönemlerdir faal olarak tur rehberliği yapan bir kişinin görüşlerine yarı yapılandırılmış görüşme

---

[30] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 885.

[31] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 1055.

[32] Pınar Karababa Demircan. "Yeni Tüketim İlişkileri İçinde İpek Hereke Halısının Dönüşümü", *MadJournal,* 2020: 117.

[33] Ferit Devellioğlu. *Osmanlıca-Türkçe,* 1087.

[34] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 1550.

[35] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 1578.

[36] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük,* 1669.

formu vasıtası ile başvurulmuştur. KK-1 olarak kodlanan kişiye görüşmenin ilk kısmında aşağıdaki 4 soru yöneltilmiştir:

"1. Esnaf ve zanaatkârlık faaliyetleri bağlamında Kapalıçarşı'da bugün öne çıkan ticari kültürel doku hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

2. Aşağıdaki tabloda (Araştırmada sunulan EK 1'deki tablo, kaynak kişiye gösterilmiştir.) Osmanlı döneminde Kapalıçarşı'da icra edilen esnaf ve zanaatkârlık faaliyetleri yer almaktadır. Bunlar arasından Çarşı'da bugün aynıyla ya da form değiştirerek devam ettirilen faaliyetler hangileridir. Bilgi verir misiniz?

3. Rehberlik faaliyetleriniz esnasında Kapalıçarşı'da turistlerin ilgisini görece daha fazla çeken ticari faaliyetler hangileridir? Bunlar arasında geleneksel ticaret kültürünün izlerini taşıyanlar hakkında bilgi verir misiniz?

4. Kapalıçarşı'nın geleneksel ticaret kültürü dokusunun yaşatılmasında üstlendiği rol hakkında düşünceleriniz paylaşır mısınız? Modern çağın dinamikleri karşısından varlığını sürdürmekte zorlanan geleneksel esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerinin yaşatılmasının gerekliliği hakkında düşünceleriniz nelerdir?"

Katılımcıya yöneltilen "Esnaf ve zanaatkârlık faaliyetleri bağlamında Kapalıçarşı'da bugün öne çıkan ticari kültürel doku hakkında kısaca bilgi verir misiniz?" sorusuna cevaben katılımcı ilk olarak Kapalıçarşı'nın İstanbul'un tarihin her döneminde ticaret merkezi olarak öneminin olduğunu söylemiştir. Bu da bölgenin tarihsel kökeninin ve öneminin halen bilindiği, söz konusu mirasın anlam bulmaya devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bunun ardından katılımcı, son 250 yılda çarşının mevcut durumuna gelmesi noktasında pek çok değişimin yaşandığını ifade etmiştir. Bu bilginin de Sanayi Devrimi ile beraber zanaata bağlı kültürün dönüşmesine işaret ettiği dile getirilebilir. Sonrasında katılımcı, günümüzde esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerinin pek çoğunun artık turistlerin dikkatini çekebilmek maksatlı yapıldığını düşündüğünü ifade etmiştir. Bu düşünceden yola çıkılarak Osmanlı dönemindeki işlevselliğinin çeşitli gelişmeler sonucunda azaldığı öne sürülebilir.

Katılımcıyla, araştırma kapsamında Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi üzerinde yapılan taramalarla ortaya çıkarılan EK 1'dekitablo paylaşılmış ve tabloda Osmanlı döneminde Kapalıçarşı'da icra edilen esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerinin yer aldığı bilgisi verilmiştir. Ardından "Bunlar

arasından Çarşı'da bugün aynıyla ya da form değiştirerek devam ettirilen faaliyetler hangileridir. Bilgi verir misiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı tabloda yer alan zanaatların pek çoğunun yaşamadığını ifade ederek en çok yaşatılan zanaatların, yabancılara en fazla cazip gelen meşgaleler olduğunu zikretmiştir. Bundan hareketle Kapalıçarşı'nın geçmiş ile günümüz kıyaslandığında büyük bir fonksiyon değişikliğine uğradığı kanaati güçlenmiştir. Soru tekrarlanarak tablodaki zanaatlardan hangilerinin icra edildiğine şahit olunduğu bilgisi istendiğinde ise Antikacılık, Aynacılık, Halıcılık, Sahaflık, Saatçilik, Tülbentçilik ve Kahvecilik gibi zanaatların en çok icra edildiği cevabı alınmıştır. Zikredilen zanaat kollarının genelde turistik ticari ürünleri içermesi de Kapalıçarşı'nın günümüzde ihtiyaç gidermekten daha farklı manalar kazandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Katılımcıya rehberlik faaliyetleri esnasında Kapalıçarşı'da turistlerin ilgisini görece daha fazla çeken ticari faaliyetlerin hangileri olduğu sorulmuş, bunlar arasında geleneksel ticaret kültürünün izlerini taşıyanlar hakkında bilgi vermesi istenmiştir. Katılımcı, değişimlere rağmen Kapalıçarşı'da Türk kültürüne dair pek çok izin yaşadığını beyan ederek cevabına başlamış, ardından geleneksel Türk kültüründen en fazla örnek taşıyan zanaatların başında halıcılık, kuyumculuk, çinicilik, baharatçılık ve hediyelik eşyacılığın geldiğini ifade etmiştir. Cevaptan hareketle günümüzde zanaatlar içerisine farklı kolların eklendiğini ve bazı zanaatların mezcedilerek "hediyelik eşya" gibi yeni zanaat kollarının oluştuğu anlaşılmıştır. Katılımcı bu noktada ayrı bir bahis açarak bilhassa halıcılıkta eski dönemlerle benzer usullerle halıcılık zanaatının sürdürüldüğünü, kuyumculuk faaliyetlerinin de benzer geleneksel şekilde yapıldığını zikretmiştir. Bu konuda ise artan maliyetlerin söz konusu ürünlerin elde edilmesini zorlaştırdığı göz önünde bulundurularak el emeği gerektiren zanaat kollarının lüks bir mal hüviyetine taşındığı söylenebilir.

Katılımcıya Kapalıçarşı'nın geleneksel ticaret kültürü dokusunun yaşatılmasında üstlendiği rol hakkındaki düşünceleri ile esnaf ve zanaatkârlık faaliyetlerinin yaşatılması hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcı, soruya cevap vermeden önce Kapalıçarşı'nın 22 kapısının her birinin dünyaya açıldığını söylemiş ve bu yönü ile çarşının Türk kültürünün tanıtılmasında öncü rol üstlendiğini beyan etmiştir. Ticaret kültürünün kendi dokusu içerisinde zanaatlara bağlı olarak doğallığını her şeye rağmen sür-

dürdüğünü dile getiren katılımcı, bahsi geçen kültürün modern çağın getirdiği küreselleşme rüzgârına karşı bir direnç hattı oluşturduğunu; ancak buna mukabil yeterli önemi görmediğini ifade etmiştir. Kültürel ortamın sağlıklı biçimde gelecek kuşaklara aktarılması için gerek kamusal desteğin gerekse de fert fert halk desteğinin verilmesi gerektiğini söyleyen katılımcı, ilgisizlikten şikâyet etmiştir.

4. Sonuç

Somut olmayan kültürel miras niteliğindeki mesleklerin yaşatılması, kurulan bir medeniyetin varlığını sürdürmesinin bir gereği olarak kuşaklar arasında tarihsel bilincin aktarımını sağlamak açısından önem arz etmektedir. Bu itibarla araştırma kapsamında İstanbul Kapalıçarşı ticaret hayatına esnaflık ve zanaatkârlık bağlamında ışık tutmak amacıyla ticaret kültürü fihristi hüviyetinde bir tablo oluşturulmuştur. Söz konusu tablo ile Osmanlı döneminde (1815-1916 tarihleri arasında) icra edilen zanaat kolları gün yüzüne çıkarılmıştır. Tabloda yer alan ve günümüzde anlamı bilinmeyen ya da kaybolmuş olan zanaatların tanımları yapılmıştır. Araştırmanın ilk kısmında Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi taranarak ortaya konulan verilerden hareketle Kapalıçarşı'da zanaatlar bağlamında oluşan ticaret kültürünün dünü, literatürdeki bilgilerden faydalanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise Osmanlı döneminde şehrin adeta can damarı olan Kapalıçarşı'nın, yaklaşık iki asır önceye uzanan zanaatlar bağlamında oluşan ticaret kültürünün günümüze aktarımında üstlendiği rol incelenmiştir. Bu amaçla bölgede faal olarak turist rehberliği yapan bir kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile kendisine birtakım sorular yöneltilmiştir. Görüşmeden elde edilen verilerden hareketle Kapalıçarşı'da Osmanlı dönemindeki canlılığın form değiştirdiği, çarşının canlılığının artan nüfusa nispeten kan kaybettiği; buna rağmen değişen koşullarla turist ziyaretleri merkezli yeni bir zanaat kültürü yapısı ortaya konduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca tablo vasıtası ile sunulan zanaatların pek çoğunun günümüzde yaşatılamadığı, hatta isimlerinin bile unutulduğu kaydedilmiştir. Bu itibarla modernitenin üretim ve ticaret hayatında meydana getirdiği hızlı değişim eğiliminin bir uzantısı olarak geçmişle bağlantısız bir şekilde mekânın da hızlı dönüşümünü beraberinde getirdiği ve zamanın sürekliliği üzerinde tehdit oluşturduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

Erçetin, Arzu. "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekân Kurgusu ile Kapalıçarşı." *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *9*(2) (2019): 68-77. https://dergipark.org.tr/en/pub/tojdac/issue/44330/547771.

Akar, Tuba. "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13 (2009): 267-292.https://dergipark.org.tr/en/pub/talid/issue/43449/529939.

Şahinalp, Mehmet Sait ve Günal, Veysi. "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi." *Milli Folklor*, *24*(93) (2012): 149-168.

Şahinalp, Mehmet Sait ve Günal, Veysi. "Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi". *Electronic TurkishStudies*, *11*(8) (2016): 335-360.http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9627.

Eray, Saide Selin ve Kutlu, İzzettin."Anadolu'da Selçuklu Ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme." *Kent Akademisi*, *14*(2) (2021): 506-517. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/issue/61924/847196.

Kejanlı, D. Türkan. "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi." *SocialSciences*, *5*(3) (2010): 287-302. https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsasocial/issue/20102/213686.

Akozan, Feridun."İstanbul'un Kapalıçarşısı." *Tarih Dergisi*, 32 (1979): 759-770. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/101839.

Koday, Saliha ve Çelikoğlu, Şaban."Geleneksel Alışveriş Mekânlarına Bir Örnek: Bartın Kadınlar Pazarı (GallaBazarı)." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *15*(2) (2011): 243-262. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/32279.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. Ankara:Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1988.

Karababa Demircan, Pınar. "Yeni Tüketim İlişkileri İçinde İpek Hereke Halısının Dönüşümü", *MadJournal*, 2020: 111-120.

Devellioğlu, Ferit.*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* Ankara: Aydın Kitabevi: 2003.
Kubbealtı Lügati. 2024. https://www.lugatim.com.

Kaynak Kişi

KK-1: Kaynak Kişi 1, Kokartlı Tur Rehberi, 1988, Antakya.

EK 1: Osmanlı Döneminde Kapalıçarşı'da Ticaret Kültürünü Oluşturan Esnaflık ve Zanaatkârlık Faaliyetleri Tablosu

Arşiv	Fon	Kutu	Gömlek	Ticari Faaliyet Adı	Evrak Tarihi
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HH.d...	13182	-	Abacılık	H-13-11-1278
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ZB.	64	30	Antikacılık	R-04-07-1322
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MB.İ...	116	115	Astarcılık	H-09-05-1300
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.UHM.	301	3	Aynacılık	M-15-06-1895
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..BLD.	84	4161	Bağcılık (Kolancılığa Merbut)	H-05-03-1230
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	İ..DH..	875	69823	Basmacılık	H-24-03-1300
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.TH..	256	34	Canfesçi	M-17-06-1901
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	63	32	Çadırcılık	H-14-03-1265
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	462	16	Çedikçilik	H-30-07-1281
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	İ..MVL.	239	8504	Çukacılık	H-01-09-1268
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.SFR.04..	800	65	Deri Tüccarlığı	M-26-06-1905
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	462	16	Dikicilik	H-30-07-1281
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.MKT.	843	68	Feracecilik	H-27-06-1291
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	A.}MKT.MHM.	433	81	Fes Perdaht-çılığı	H-21-10-1285

Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..EV..	370	18764	Fırıncılık	H-13-06-1240
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ŞD.	2954	51	Gübrecilik	H-09-05-1310
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	BEO	459	34393	Haffafçılık	H-17-02-1312
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ZB.	379	92	Halıcılık	R-3 -05-1322
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	26	47	İpekçilik	H-04-07-1264
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	460	61	İşportacılık	H-21-07-1281
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ZB.	707	7	Kahvecilik	R-17-12-1316
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	A.}MTZ.(05)	8	271	Kavafiyecilik	H-24-05-1330
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	26	47	Kazzazlık	H-04-07-1264
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..BLD.	65	3222	Kebecilik	H-27-10-1231
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HAT	629	31081	Kılapdancılık	H-29-12-1232
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..BLD.	84	4161	Kolancılık	H-05-03-1230
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ZB.	350	20	Koltukçuluk	R-01-06-1310
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.EUM.5.Şb	50	21	Kösele Tüc-carlığı	H-20-02-1336
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.MKT.	2113	46	Kumaşçılık	H-18-05-1316
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	363	49	Kürkçülük	H-15-02-1277

Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	A.}MKT.MHM.	433	81	Lokantacılık	H-21-10-1285
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	BEO	1178	88330	Mahlepçilik	H-30-03-1316
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	İ..MVL.	239	8504	Manifaturacılık	H-01-09-1268
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.MKT.	190	37	Matbaacılık	H-21-06-1311
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	462	16	Mesçilik	H-30-07-1281
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	A.}MKT.MVL.	94	58	Muhallebicilik	H-27-05-1274
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.MKT.	1999	121	Münadilik	H-18-02-1310
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.TH..	114	91	Örücülük	M-30-11-1891
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MVL	462	16	Pabuççuluk	H-30-07-1281
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.MKT.	1793	143	Saatçilik	H-8 -05-1308
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..BLD.	84	4161	Saçakçılık (Kolancılığa Merbut)	H-05-03-1230
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.TH..	94	46	Sahaflık	M-14-11-1889
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ŞD.	2885	10	Sarıkçılık	H-20-12-1292
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.MKT.	185	1	Sarraflık	H-10-06-1311
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ŞD.	2992	35	Simitçilik	H-10-11-1316

Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	C..BLD.	57	2817	Sofracılık	H-16-10-1235
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.TH..	74	8	Şamdancılık	M-07-07-1887
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HAT	629	31081	Şeridçilik	H-29-12-1232
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	BEO	443	33214	Terlikçilik	H-21-01-1312
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	ŞD.	2978	37	Terpuşçuluk	H-26-07-1314
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	MB.İ...	18	184	Terzilik	H-11-10-1279
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	İ..MVL.	239	8504	Tuhafiyecilik	H-01-09-1268
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	HR.SFR.04..	790	69	Tülbentçilik	M-02-05-1904
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.TMIK.M..	108	53	Varakçılık	H-12-05-1319
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.EUM. THR.	92	68	Yağlıkçılık	H-12-11-1327
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	İ..ŞE..	6	7	Yorgancılık	H-10-03-1312
Devlet Arşivleri Baş-kanlığı Osmanlı Arşivi	DH.EUM. THR.	104	43	Zennecilik	H-28-01-1328

GÖSTERGEBİLİMLE DÜŞÜNMEK: KAPALIÇARŞI'NIN DOĞAL VE KÜLTÜREL BAĞLAMLARDA OKUNMASI

Murat KALELİOĞLU*

Özet

DÜNYANIN NERESİNDE OLURSA OLSUN; jeopolitik konumu ve şanlı tarihiyle, kültürel, siyasal, toplumsal ve iktisadi hayata olan katkı ve zenginliğiyle insanlık tarihinin başından bu yana tüm insanlığın gözlerinin üzerinde olduğu kadim bir dünya kentidir İstanbul. Türk tarihinin ihtişamlı ve şanlı göstergelerinden biri olan bu kent, kendi dizgesini oluşturan sayısız güzellik ve özellikte birçok alt dizgeye de ev sahipliği yapmaktadır. Bir dünya kenti olarak İstanbul'a anlam ve değer katan bu oluşturucu alt dizgelerden biri de yüzyıllardır varlığını ve dinamizmini koruyan ve hayatın birçok alanında insanlığa hizmet eden Kapalıçarşı'dır. Geçmişten bugüne kurgusundaki estetik ve işlevsellikle, kendi dizgesi içinde biçimlenen tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel dokusuyla birçok düşüncenin, sanat eserinin ve yaşamın kimi zaman nesnesi, kimi zaman da öznesi olan bir dizgedir Kapalıçarşı. Yüzyıllardır içinde bulunduğu coğrafyaya, insanına ve dünyanın her yerinden kendisini görmeye gelen ziyaretçilere sadece bir uzam olarak ev sahipliyi yapmamış, aynı zamanda değişik türden göstergeler aracılığıyla kendi dizgesinde kurgulanan diliyle de durmadan bir şeyler aktarmıştır. Bu özelliğiyle İstanbul'un tarihsel, doğal ve kültürel kurgusuna, bu kurgunun derinliğine ve estetiğine önemli katkılar sunma yetisine sahip, her daim farklı yaklaşım, teknik ve çözümleme araçlarıyla incelenmeye değer, bir göstergeler imparatorluğudur Kapalıçarşı. Bu çalışmada Kapalıçarşı'nın kendi dizgesi içinde nasıl üretildiği, bu üretim süre-

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, kalelioglu.murat@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8037-3792.

cinde rol oynayan oluşturucu ögelerin neler olduğu ve birbiriyle eklemleniş biçimleri göstergebilimin olanakları çerçevesinde disiplinlerarası bir anlayışla çözümlenmiştir. Bu çözümleme sürecinde Kapalıçarşı'nın doğal ve kültürel özellikleri de göz önünde bulundurulmuş ve geçmişten günümüze aktarılan bu dizgenin ve edinilmiş değerlerinin korunması ve sürdürülebilir olması için özneye düşen roller de tartışılmıştır. Bu sayede doğal ve kültürel göstergelerin anlamlı dizilişleriyle paha biçilmez bir göstergeler imparatorluğuna dönüşen Kapalıçarşı'nın anlam evreni, bu evrene ait değerlerin sürdürülebilirliği ve bunun neden gerekli olduğu sistemli bir düşünme biçimini gerektiren göstergebilimsel bir bakış açısıyla ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapalıçarşı, göstergebilim, uzam göstergebilimi, kültür göstergebilimi

Thinking With Semiotics: Reading The Grand Bazaar In Natural And Cultural Contexts

Abstract

With its geopolitical location and glorious history, contribution, and richness to cultural, political, social, and economic life, İstanbul is an ancient city of the world on which the eyes of all humanity have been fixed since the beginning of human history. This city, one of the magnificent and glorious signs of Turkish history, is also home to many sub-structures with countless beauties and characteristics that make up its system. One of these constituent sub-structures that add meaning and value to İstanbul as a world city is the Grand Bazaar, which has preserved its existence and dynamism for centuries and serves humanity in many areas of life. From past to present, the Grand Bazaar is a system that is sometimes the object and sometimes the subject of many thoughts and works of art. It lives with its aesthetics and functionality in its fiction and its historical, social, political, and cultural texture shaped within its system. For centuries, it has not only hosted the geography in which it is located, its people, and the visitors who come to see it from all over the world as a space, but it has also constantly conveyed something with its language constructed in its system through various kinds of signs. With this feature, the Grand Bazaar is an empire of signs that has the ability to make significant contributions to the historical, natural, and cultural fiction of Istanbul. The depth and aesthetics of this fiction are always worth analyzing with different approaches, techniques, and analysis tools. In this study, how the Grand Bazaar is produced within its system, what the constituent elements that play a role in this production process, and how they articulate with each other will be analyzed with an interdisciplinary approach within the framework of the possibilities of semiotics. In this analysis process, the natural and cultural characteristics of the Grand Bazaar will also be considered, and the subject's roles in the protection and sustainability of this system and its acquired values

transmitted from the past to the present will also be discussed. In this way, the semantic universe of the Grand Bazaar, which has turned into a precious empire of signs with a meaningful arrangement of natural and cultural signs, the sustainability of the values belonging to this universe and why this is necessary will be revealed from a semiotic perspective that requires a systematized way of thinking.

Keywords: Grand Bazaar, semiotics, semiotics of space, semiotics of culture

1. Giriş

İstanbul'un kalbinde yer alan Kapalıçarşı hem tarihsel hem de kültürel açıdan büyük öneme sahip bir yapıdır. Bizans döneminden Osmanlı İmparatorluğu'na ve günümüz Türkiye'sine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan çarşı, sadece bir alışveriş merkezi değil, aynı zamanda Türk kültür tarihinde önemli yeri olan kültürel miraslardan biridir. Doğal yapısı, mimarisi ve kültürel zenginliğiyle her daim dikkatleri üzerine çeken çarşı insanlık için bir cazibe merkezi olmayı da sürdürmektedir.

> "Büyük Çarşı, Çârşû-yı Kebîr veya halk arasında Kapalıçarşı olarak adlandırılan çarşı, tek kitle halinde ve aynı zamanda kurulmuş olmayıp iki bedestenin etrafında hanların yoğunlaşması ve bunların arasındaki sokakların üstlerinin zaman içinde tonozlarla örtülerek dükkânların kâgire dönüştürülmesi sonucu oluşmuştur. Belirli girişlerin kapılarla korunması ve emniyete alınması da tek kitle halinde büyük bir Kapalıçarşı'nın meydana gelmesine yol açmıştır. Bu sebeple Türk halkı burayı genellikle Kapalıçarşı olarak adlandırırken yabancılar Büyük Çarşı (Grand Bazar, Great Bazaar, Grossbazar) adını kullanmayı tercih ederler."[1]

Kapalıçarşı, İstanbul'un doğal, kültürel ve yapısal zenginliklerinin önde gelen simgelerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Yüzyıllardır hem ticaret merkezi hem de kültürel etkileşim noktası olan bu çarşı tarihsel süreçte geçmiş ve gelecek arasında bir iletişim köprüsü vazifesi görmektedir. İstanbul'un çokkültürlü ve evrendeş yapısını keşfetmek isteyenlerin vazgeçilmez duraklarından biri olan Kapalıçarşı aynı zamanda incelenmeye değer kültür dünyamızın zengin geçmişine kapı aralayan eşsiz bir uzamdır.

> "Kültürün zaman içindeki değişimi ya da başka bir anlatımla zenginleşmesi, toplumda yaşayan insanı, yaşadığı topluma ayak uydurabilmesi

[1] Semavi Eyice, "Büyük Çarşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 6 (1992): 509-513, Erişim 20 Ekim 2024, https://islamansiklopedisi.org.tr/buyuk-carsi--istanbul.

> bakımından sürekli bir anlamlama döngüsü içine sokar. Yaşamını kültürel gelişmeler ışığında yeniden biçimlendirme ihtiyacı duyan insanın içine girdiği bu anlamlama sürecinde her zaman galip gelmesi söz konusu olmayabilir. Kültürel dönüşüm ve genişlemenin de etkisiyle insanın yaşama dair ortaya çıkan yeni biçim ve yönelimlere ayak uydurabilmesi, maruz kaldığı yeni durumların farkında olmasıyla mümkündür. Bu farkındalığı oluşturmanın bir yolu da göstergebilim bağlamında sistemli ve karşılaştırmalı bir çözümlemeden geçmektedir. Kültürün zaman içinde nasıl bir değişim gösterdiğini ve bu değişimin insan yaşamındaki etkilerini anlamak için kültürel ögelerin, insanın ve yaşam biçiminin merkezde olduğu bir çözümleme gerekmektedir."[2]

Mademki incelenmeye değer bir kültür mirasından söz ediyoruz, o halde bu yapıyı inceleme yetisine sahip olan göstergebilim kuramının bu çalışmadaki çerçevesinden de söz etmek gerekir. Bu bağlamda Ferdinand de Saussure'ün dilbilim ile göstergebilimin sınırlarını çizen bir önermesini hatırlatmak yerinde olacaktır. Ferdinand de Saussure, toplumları ve yaşayışlarını daha iyi anlamak için "sosyal ve kültürel yapıların ve dil ötesi göstergelerle kurulan bu yapılar içindeki her bir dizgenin çözümlenmesi gerektiğini dile getirir. Bunun için de göstergebilimi işaret eder."[3] Saussure'ün sosyal ve kültürel yaşama biçim veren ve bu biçim sayesinde toplumların kendilerine has özellikleri ve bu özelliklerin ürettiği değere nitelik kazandıran göstergelerin incelenmesi *dizge ve işlev kavramlar*ı çerçevesindedir. Süreç içinde toplumların yaşayışı, gelenek-görenekleri, inançları, değişik amaçlarla yapılan kutlama ve törenleri, kültürel ürünleri ve mimari yapıları gibi olgular incelenmiş ve bu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar göstergebilim de dahil olmak üzere sonraki çalışmalara ışık tutmuştur.[4]

Bu çalışmada ilk olarak 21. Yüzyılın önemli uygulamalı bilim alanları arasında yerini alan göstergebilimin verilerinden yararlanılarak; (a) bir dizge olarak Kapalıçarşı'nın nasıl üretildiği, bu üretim sürecinde rol oynayan oluşturucu ögeleri ve bunların birbiriyle eklemlenerek çarşıyı nasıl bir

---

[2] V. Doğan Günay v. dğr., *Kültür Göstergebilimi: 21. Yüzyılda Yaşam Biçimlerinin Çözümlenmesi* (İstanbul: Papatya Bilim Yay., 2022), vıı-vııı.

[3] Ferdinand de Saussure *Course in General Linguistics* (New York: Philosophical Library, 1959), 68.

[4] Murat Kalelioğlu, "Başarı Başarısızlık Bağlamında Öznenin Yaşam Mücadelesine Göstergebilimsel Bir Bakış", *Düşünbil Dergisi* 92 (Haziran 2020): 10.

"göstergeler imparatorluğuna"[5] dönüştürdüğü göstergebilimin olanakları çerçevesinde aktarılacaktır. Bu aktarım sırasında dilbilime yönelik bazı düşünce ve önermeleriyle özellikle de Avrupa'daki göstergebilim çalışmalarına katkı sunan Saussure'ün *dizge, değer, biçim ve töz, kavramlarından yararlanılacaktır. Göstergebilimsel bir okuma sırasında bu kavramlara başvurulmasının bir nedeni de Saussure'ün dil ve sistematiği için önermiş olduğu ilkelerin dil ötesi mimari bir yapı olan Kapalıçarşı ve çarşının dilini ortaya koymada nasıl bir rol oynadığına yönelik bir belirleme yapmaktır. İkinci olarak (b) çözümleme sürecinde Kapalıçarşı'nın bazı doğal ve kültürel özellikleri de göz önünde bulundurularak, geçmişten günümüze aktarılan bu dizgenin ve edinilmiş değerlerinin korunması ve sürdürülebilir olması için özneye düşen roller tartışılacaktır. Bu sayede doğal ve kültürel göstergelerin anlamlı dizilişleriyle paha biçilmez bir göstergeler imparatorluğuna dönüşen Kapalıçarşı'nın anlam evreni, bu evrene ait değerlerin sürdürülebilirliği ve bunun neden gerekli olduğu sistemli bir düşünme biçimini gerektiren göstergebilimsel bir bakış açısıyla ortaya konacaktır.*

2. Kapalıçarşı'nın Dili

Üzerinden asırlar geçmesine karşın bugün halen gündelik yaşamın ve bilimin önemli konuları arasında yerini korumayı başaran bir yapıdan bahsedebiliyorsak bunda kendisinin geçen yüzyıllar içinde toplumun her kesimiyle kurduğu etkin iletişimin rolü olduğunu söylemek mümkündür. Tarihi dokusu, mimarisi, toplumsal rolü ve bunun gibi birçok özelliğiyle Kapalıçarşı her daim bulunduğu kentin ruhunu, sosyal ve kültürel atmosferini yansıtan önemli bir mekandır. Bu özellikleriyle çarşının insanlıkla arasında etkin ve sürekli bir iletişimi söz konusudur. Kimi zaman bu iletişimin öznesi kimi zaman da nesnesi durumunda olan Kapalıçarşı kendisine koşan, onunla iletişim kurabilen hiç kimseyi boş çevirmemiş ve tüm ihtişamıyla herkesi kucaklamıştır. Çarşı ve insanlık arasındaki bu diyalektik yüzyıllarca devam etmiştir.

Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında sağlam köprüler oluşturan Kapalıçarşı kullandığı dil aracılığıyla kimi zaman insanlığa yalın ve birikimli bir şekilde bulunduğu uzamın tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini, kimi zaman da her şeye rağmen yüz yıllara direnen duruşuyla, içi-

[5] Roland Barthes, *Empire of Signs* (New York: Hill and Wang The Noonday Press, 1989), 108.

ni acıtan, dokusunu kanatan atlattığı nice badireleri anlatmıştır. Yüzyıllar boyunca ayakta kalan bu mekân, bölgesel zanaatların gelişiminden, ticaret yollarının değişimine kadar pek çok bilgiyi taşıyan bir açık hava müzesi işlevini de görmektedir. Bu bakımdan çarşının dili, kendisini oluşturan ögelerin mimarisinde, ticari ilişkilerinde ve insanlıkla olan etkileşiminde gizlidir. Bu dil öyle bir dildir ki çarşının içinden geçtiği dönemlerin siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik düzenini anlamak için mükemmel bir kaynaktır.

Çarşının dilini anlamak demek, bir uzam olarak barındırdığı özellikleri anlamak, hak ettiği değeri vermek ve çarşıyı çarşı yapan unsurların korunmasına katkıda bulunmak demektir. İçinde bulunduğu kapsayıcı bir uzam olan kentte yaşam her ne kadar fark edilemeyecek kadar hızlı, yoğun, yorucu ve çetin olsa da kapsanan bir uzam olan çarşının sınırlarına girildiğinde durum aniden değişmekte ve yerini büyüleyici bir atmosfere bırakmaktadır. Bu sebeple dünyanın neresinden olursa olsun yılın her dönemi akın akın ziyaretçiyle dolup taşan bu büyülü çarşı insanlık için sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın takas yeri haline gelmiştir.

A. Dizge ve Değer Bağlamında Kapalıçarşı

İnsan yaşamına dair birçok sosyal, ruhsal, iktisadi ve kültürel takas ve aktarımın merkezi niteliğinde olan Kapalıçarşı'ya bir dizge olarak bakıldığında bu dizgeye değer katan farklı türden birçok destek öge, yani gösterge, görmek mümkündür. Saussure, dile ve sistematiğine yönelik çalışmalarında "dizge içinde oluşturucu bir öge olarak kabul gören her bir göstergenin değerinin aynı dizge içindeki diğer göstergelerle arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu varsayar."[6] Bu söylemden hareketle Saussure'ün dile yönelik bu önermesini, anlamlı bir bütün olan Kapalıçarşı dizgesinin oluşumuna katkı sunan ögeler, bu ögelerin kendi içinde kurduğu bağıntı, bu bağıntıdan ortaya çıkan ve dizgenin anlamlı bir bütün haline gelmesini sağlayan değer kavramıyla ilişkilendirebiliriz.

Nasıl ki dile ait bir göstergenin kendi dizgesinden bağımsız olarak değerlendirilmesi bulunduğu dizgenin değerini açıklamaya yetmiyorsa, Kapalıçarşı dizgesinin oluşmasına katkıda bulunan bir göstergenin de

[6] Murat Kalelioğlu, *Yazınsal Göstergebilim: Bir Kuram Bir Uygulama* 2. Baskı. (Ankara: Seçkin Yay., 2024), 105.

üretildiği dizgeden bağımsız değerlendirilmesi ilgili dizgenin değerini açıklamada da yetmeyecektir. Yani, Kapalıçarşı'yı bugünkü durumuna getiren, zamanla kullandığı dili ve yüklendiği anlamları derinleştiren, ona kimlik kazandıran ve değerine değer katan her bir gösterge birbiriyle olan ilişkisinden dolayı önemlidir. "Göstergeler anlamlarını üretildikleri dizge içinde kazanırlar. Bir göstergenin tek başına hiçbir değeri yoktur ve gösterge kendi başına hiçbir anlam ifade etmemektedir."[7] Bu durum, göstergelerin aynı dizge içinde karşılıklı kurdukları ilişki ve dile getiriliş biçimi değerin yanı sıra Kapalıçarşı dizgesine önemli ölçüde bir işlevsellik de kazandırmaktadır.

Örnek olarak Kapalıçarşı dendiğinde bu dizge içinde büyük öneme sahip, kendisine ve dünyaya açılan hiçbir kapısını, labirent edasıyla birbirine bağlanan ve ziyaretçilerine rahat ulaşım ve hareket olanağı sağlayan hiçbir sokak ve caddesini, insan ilişkilerinin ve maddi manevi takasların gerçekleştiği tarihe tanıklık etmiş hiçbir hanını bu dizgenin dışında düşünemeyiz. Çünkü belirli bir dizgede bulunan göstergelerin "bir bütün olarak değeri her zaman tek tek öğelerin değerinden daha fazladır."[8] Her bir gösterge, içinde kurgulandığı dizgeye hem anlam hem de işlev açısından büyük değer katmakta ve hepsi Kapalıçarşı dizgesinin anlam evreninin üretilmesine hizmet etmektedir.

Dolayısıyla zamana meydan okuyan hanlarından dükkanlarına, sokaklarından caddelerine, kapılarından kubbelerine bu oluşturucu ögelerin birini diğerinden bağımsız düşünmek ilgili göstergeyi sadece bağlamından uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda, yüklendiği anlamı sığlaştırır ve göstergeyi anlamsal derinlik açısından değer kaybına uğratır. Bu durum, Saussure'ün dil için önerdiği dizge/değer ilişkisinin, göstergenin türü ne olursa olsun göstergebilimsel çerçevede yapılan bir anlamlandırma ediminde ne denli önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Tıpkı dilde birbiriyle anlamlı ilişkiler kurarak sonsuzluğa açılan bir edayla kelimelerin, tümcelerin, paragrafların üretilmesine olanak sağlayan bir alfabedeki harflerin anlamlı dizilişlerinden doğan değer kavramı gibi, Kapalıçarşı da kendisinin üretilmesine ve sonsuz anlamlar yüklenmesine olanak sağlayan oluşturucu

---

[7] Arthur A. Berger, *The Objects of Affection: Semiotics and Consumer Culture* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 6.

[8] Zeynel Kıran ve Ayşe Kıran, *Dilbilime Giriş* 4. Baskı (Ankara: Seçkin Yay., 2013), 120.

ögelerinden doğmuş ve bunların birbiriyle olan ilişkisi üretildiği dizgenin değerini ortaya koymuştur.

B. Biçim/Töz Bağlamında Kapalıçarşı

Saussure'ün dilin yapısına yönelik çalışmalarına bakıldığında, onun "dil bir töz değil, bir biçimdir."[9] önermesiyle karşılaşılır. Dil ile oluşturulan anlamlı her dizge, kendisine verilen *biçim*den kaynaklanırken, *Töz* ise Saussure'ün ilgilendiği dilsel olguların dışında kalan şeylerdir. Biçim/töz karşıtlığını göstergebilimsel bağlamda bu çalışmanın inceleme nesnesi olan Kapalıçarşı'yla ilişkilendirmek ve çarşıyı *doğa/kültür* bağlamlarında değerlendirmek de mümkündür:

> "Bunun en önemli nedeni biçim ve tözü birbirinden ayıran özelliklerin doğa ve kültürü de birbirinden ayırmasıdır. Tam da bu noktada *töz*, herhangi bir şeyin saf ve biçim verilmemiş hali olarak *doğa*yla ilişkilendirilebilirken, *biçim* de birey ve toplumların edimleriyle kendi düşünce yapıları ve amaçlarına uygun olarak, tözsel, yani doğal olan olgulara verilen *biçim*ler olarak *kültür*le ilişkilendirilebilir. Doğanın kendi bütünlüğü içinde ortaya çıkan her şey *doğal*, insan eliyle biçim verilen her şey de *kültürel* varlıklardır. Sonuç olarak *töz* doğa ise *biçim* de kültürdür."[10]

Kapalıçarşı'yı *kapsayan* ve *kapsanan* uzamları açısından biçim/töz karşıtlığı bağlamında ele almak mümkündür. Buna göre gerek coğrafi konumuyla ilgili özellikler gerekse çevresindeki özellikler olsun doğanın Kapalıçarşı ve insanlığa sunduğu olanaklar göz ardı edilemez. Kapsanan bir uzam olarak coğrafi konumu açısından Kapalıçarşı önemli bir kapsayan uzam olan İstanbul'un ve dizgesinin oluşturucu ögelerinden sadece biridir. Çarşıyı kapsayan bu uzamın tözsel yani doğal özelliklerinin başında, içinde yer aldığı coğrafi konumu gelir. İstanbul'un kapsayıcı konumsal özelliği Kapalıçarşı'ya ve işlevlerine de önemli ölçüde değer katar:

> "İstanbul, *coğrafi konum*u itibariyle tarih boyunca ticarette önemli bir noktada yer almıştır. Çevresinde yer alan kent devletler arasında önem kazanmasında; Roma, Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının

[9] Saussure, *Course in General Linguistics,* 122.

[10] Murat Kalelioğlu, "Latmos: a semiotic view on the subject's role in the sustainability of natural and cultural values", *Semiotica,* 251(2023): 110-111, erişim 20 Eylül 2024. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/sem-2021-0161/html?srsltid=AfmBOoqEI-JWtTf5AmjrnbuPdKmiyLJ9ezyUK8nA70R265yaLvrj8Sm2.

> başkenti olma sürecinde ayrıcalıklı konumu sürmüştür. İmparatorluğun başkenti olarak devlet erkânını barındıran, ticaret de dâhil olmak üzere ülke ile ilgili kararların alındığı bir merkez olmuştur. *İki kıtanın birleşiminde yer alması, boğaz geçişi*ne hâkim olması, *İpek Yolu* gibi önemli ticaret yolları ile ilişkisi, başkenti olduğu imparatorlukların dünya tarihini yönlendirmeleri, kentin ticaretteki konumunu güçlendirmiştir. Osmanlı Devleti zamanında yapılan Kapalıçarşı, kentsel ticaret sistemi içinde önemli bir *konum*da yer almıştır. Kapalıçarşı, Osmanlı devletinin ve İstanbul'un merkezindeki konumu, kentin ticaret hayatındaki yeri ve esnafın Topkapı Sarayı ile ilişkisi bağlamında ayrıcalıklı ve özelleşmiş bir yapı olmuştur. Doğu Roma başkentinin kentsel akslarının sürekliliği içinde; Osmanlı başkentinin kentsel akslarının ve ticaret hayatının içinde yer almıştır."[11]

Kapalıçarşı'yı tarihi yarımadanın merkezinde barındıran İstanbul'un coğrafi konumu ve jeostratejik özellikleri ile çevre coğrafyasındaki çeşitlilik zaman içinde kara, hava, demir ve deniz yollarının verimli bir şekilde kullanımına olanak sağlamıştır. Bu durumdan *kapsanan* bir uzam olan Kapalıçarşı ve çevresi de büyük ölçüde yararlanmaktadır. Çünkü İstanbul, üzerinde kurulduğu yarımada nitelikli *doğal* uzamın, kendisine tanıdığı imkanlarla geçmişten bugüne limanları ve çeşitlilik gösteren ulaşım sistemleri sayesinde birçok yere rahat ulaşılabilen bir kent olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca burada jeomorfolojik eklentili bir ria olarak Boğazlar'ı, Haliç'i ve bu bölgelerdeki doğal limanları, işlevlerini ve Kapalıçarşı'ya ulaşımda sunduğu olağanüstü katkıları da unutmamak gerekir. Tüm bunların hepsi *kapsayan* bir uzam olarak İstanbul'un üzerinde bulunduğu *tözsel* yani doğal yapısı kapsanan uzamlardan biri olan Kapalıçarşı'nın gelişmesinde ve bugünkü halini almasında önemli bir rol oynamıştır.

Kapsayan bir uzam olan ve Kapalıçarşı'nın gelişimini destekleyen İstanbul ve doğal göstergeleri elbette sadece denizleri, doğal limanları ve ulaşım yollarının oluşmasına destek veren coğrafi özellikleriyle sınırlı değildir. Bu göstergeleri çoğaltmak mümkündür ve biz bu tür göstergelere doğal diyoruz. Çünkü burada adı geçen oluşturucu ögelerin en önemli özelliği kendi dizgesi içinde insan müdahalesi olmadan doğal yollarla ortaya çık-

---

[11] Meltem Özçakı, "İstanbul Kapalıçarşı'nın Kentle Kurduğu İlişki ve Günümüz İçin Öneriler", *Yakın Mimarlık Dergisi* 4, sy. 2(2021): 91, erişim 22 Eylül 2024. https://dergi.neu.edu.tr/index.php/yakinmimarlik/article/view/315/136.

masıdır. Bu duruma örnek teşkil eden bir başka doğal özellik de "Kapalıçarşı'nın bulunduğu bölgenin zemininin killi ve marnlı toprak yapısında olmasıdır."[12] Bu doğal göstergeler sayesinde kendi *dizge*si içinde anlamlı olan Kapalıçarşı'nın gelişim süreci bireysel, toplumsal ve kültürel dayatma ve keyfiyetten uzak bir şekilde gerçekleşme imkânı bulmuştur.

Tarihsel süreç içinde Kapalıçarşı'yı nitelikli kılan bir diğer önemli husus da *biçim*i ilgilendiren kültürel olgulardır. "Doğal ve kültürel dizgeler arasındaki en önemli fark, kültürün belirleyicisinin doğal koşullar ve sunduğu olanaklar olduğudur."[13] Doğal koşullar belirli bir uzam üzerinde kurgulanan yapıların işlev ve özelliklerini ve bu yapılar çevresinde oluşan insan topluluklarının yaşam koşullarını belirler. Tarihi yarımadanın merkezinde konumlanan Kapalıçarşı'nın yer aldığı uzam, ulaşılabilirliği kolaylaştırdığı için bedestenleriyle, dükkanlarıyla, sokaklarıyla, kadim kültürü ve tarihi dokusuyla zaman içinde gelişme fırsatı bulmuş ve İstanbul'da sadece insanımız için değil aynı zamanda dünyanın farklı ülkelerinden gelen milyonlarca ziyaretçi için de önemli bir değiş tokuş merkezi haline gelmiştir. Geçmişten günümüze çarşının kültür dizgesi içindeki oluşturucu ögelerine bakıldığında; mimarisinde kullanılan taş, toprak, mermer, demir vb. malzemeler, bu malzemelere verilen şekiller, üzerlerindeki işleme ve süslemeler, cadde, sokak, han ve dükkanların inşa ediliş biçimleri tüm bunların hepsi çarşının kültürel dizgesini oluşturan önemli yapısal, işlevsel ve estetik göstergelerdir.

Burada bir başka önemli konunun altını çizmek gerekir. O da kültür dizgesi içinde saymış olduğumuz yapıları inşa etmede kullanılan değişik türden malzemelerin yerine göre doğal ve kültürel dizgelerde yer alabileceğidir. Ancak bunun belirleyicisi, doğal olanın kültürel olanla ne zaman temas ettiğidir. Bu duruma Kapalıçarşı'nın önemli oluşturucu ögelerinden biri olan kapılar ve bu kapılarda kullanılan taş ve demir cevheri gibi doğal malzemeler örnek olarak verilebilir. Ham yani doğal, yani töz halinde çıkarılan bu malzemelerin doğadan koparılması ve belirli amaçlar doğrultu-

---

[12] Gül Yücel ve Görün Arun. "İstanbul Kapalıçarşı Tahliye Organizasyonunun Afetten Etkilenebilirlik Değerlendirmesi", *Mimarlık Dergisi* 354(2010) erişim 1 Kasım 2024, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=368&RecID=2439.

[13] Kalelioğlu, "Latmos: a semiotic view on the subject's role in the sustainability of natural and cultural values", 12.

sunda işlenmesi tözün biçime dönüşmesine örnektir. Bu işleme ve biçim verme sırasında ilgili nesnelerin kullanım yerleri, işlev ve amaçları önemlidir. Çünkü töz halinde olan taş ve demir cevherinin biçimlendirilmesi ve ona belirli bir işlevin kazandırılması saydığımız olgulara bağlıdır. Amaç, işlev, beklenti, bu beklentiyi karşılamaya yönelik kazandırılacak biçim kültürle yakından ilişkilidir.

"Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu gerçekliktir. Dolayısıyla kültür, bir yandan dildir, diğer yandan insanın amaçları doğrultusunda doğayı kendisine uygun hale getirmek için yaptığı her şeydir."[14] Örneğin, Kapalıçarşı bölgesinde gerçekleşen "metro sondajlarında, Beyazıt kapısı önünde 15 metre kalınlığında killi ve marnlı zemin üzerinde 5.20 metre, Nuruosmaniye Cami avlusunda 7.6 metre dolgu olduğu anlaşılmıştır. Kapalıçarşı'nın, daha kalın bir dolgu toprak ve moloz üzerinde kurulduğu ve 1894 depreminde gördüğü hasarın zemin yapısı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir."[15] O halde mademki doğayı insanın içinde yaşadığı şart ve gereksinimlere göre uygun hale getirmek söz konusu, bu durumda zemini killi ve marnlı toprak yapısında olan çarşının hem bir takım toplumsal ihtiyaçları karşılama hem de yapıyı daha sağlam bir zemine kavuşturma konusunda yapılan bu girişimlerin hepsi kültüreldir. Çünkü burada insan eli ve zekasıyla doğal olana bir müdahale söz konusudur; yani tözsel olanı daha farklı bir biçime kavuşturmak ve üzerine kurulduğu zemini daha sağlam hale getirmek vardır.

Görüldüğü gibi Saussure'ün biçim ve töz karşıtlığı sadece dil içi göstergeleri anlamlandırmada değil aynı zamanda dil dizgesi dışında kalan dil ötesi göstergeleri anlamlamada da önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum doğadan kültüre ya da tersi bir yönelimle anlamlandırılmaya çalışılan Kapalıçarşı'nın göstergebilimsel bağlamda da ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

3. Dizgeyi Oluşturan Değerlerin Korunması ve Sürdürülebilirlik

Doğal ve kültürel varlıklar kendi dizgelerini oluşturan göstergelerin sistemli düzenlenişleriyle meydana gelir. Bu dizgeler birbirini tamamlayan

[14] V. Doğan Günay, *Kültürbilime Giriş: Dil, Kültür ve Ötesi,* (İstanbul: Papatya Yay., 2016), 24.

[15] Yücel ve Görün, "İstanbul Kapalıçarşı Tahliye Organizasyonunun Afetten Etkilenebilirlik Değerlendirmesi".

oluşturucu ögelerin ardı sıra eklemlenmesiyle anlamlı bütün oluşur. Bu bütündeki tek bir ögenin yokluğu dizgenin bütünlüğünü, oluşturucu ögeler arasındaki işleyişi ve düzeni bozar. Bu durum anlamlama açısından bazı sorunlara yol açabilir. Bu bağlamda, özellikle de söz konusu doğal ve kültürel dizgeleri anlamlı kılan oluşturucu ögeler olunca, "işlemci özneye" 16 önemli görevler düşer. Çünkü özne, kendisine belirli bir bütünlük içinde sunulan bu dizgeleri herhangi bir anlam ve işlev yitimine uğratmadan, zarar görmelerini engellemek, korumak ve onu gelecek kuşaklara aktarmakla sorumludur.

Göstergebilimsel bağlamda bir *özneden bahsedildiğinde bunu birkaç farklı açıdan değerlendirmek mümkündür. Göstergebilimde "öznenin tür ve özellikleri gerçek, tüzel ve kolektif kişiler" olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılabilir."*17 Bu özneler bilinci yüksek ve sorumluluk sahibi olduğu zaman içinde yaşadıkları toplumun değerlerini korumayı ve hatta bu değeri birikimli bir şekilde arttırarak gelecek nesillerin de kullanımına sunmayı amaç edinirler. Bu amaç, kolektif belleğin oluşmasına katkı sunan tüm doğal ve kültürel olguların varlığını ve insanlığın bunlardan yararlanmasını sürdürülebilir kılmayı da sağlar.

Sözü edilen özne türleri *Kapalıçarşı bağlamında daha somut hale getirildiğinde; yüzyıllara direnen çarşının ayakta kalması ve onu değerli kılan özelliklerin korunması için burada bulunan bulunmayan her bir birey gerçek kişiye, bu bireylerin oluşturduğu insan gurupları, topluluklar ve halk kolektif kişiye, ve merkezi ve yerel idarelerden konuyla ilgili kurum ve kuruluşlara, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarından basın-yayın kuruluşlarına her bir yapı da tüzel kişiye işaret eder. Bu kişi türlerinin hepsi her ne kadar da birbirinden farklı yapısal ve işlevsel özelliklere sahip olsalar da Kapalıçarşı ve onun gibi topluma ve kültür dünyasına mal olmuş maddi-manevi değeri yüksek varlıkları korumak ve onları geleceğe taşımak ortak amaçlar arasındadır. Durum Kapalıçarşı özelinde ele alındığında, belirtilen özne türlerinin verdiği çabanın çarşıyı oluşturan, değer katan ve bu değerle anlam evreninin daha da derinleşmesini sağlayan çarşının ve içinde kurulduğu dizgenin*

[16] Algirdas Julien Greimas ve Joseph Courtès, *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary* (Bloomington: Indiana University Press, 1982), 321.

[17] Murat Kalelioğlu, *A Literary Semiotics Approach to the Semantic Universe of George Orwell's Nineteen Eighty-Four* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018), 75.

anlam yitimine uğratılmadan sürdürülebilirliğini sağlamak için olduğunu görmek mümkündür.

4. Sonuç

Bu çalışmada öncelikle Kapalıçarşı dizgesinin nasıl üretildiği, bu dizgenin oluşmasını destekleyen ögeleri ve bunların birbiriyle eklemleniş biçimleri göstergebilimsel bir okuma edimiyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çözümleme sürecinde anlamlı bir bütün olan Kapalıçarşı'nın oluşturucu ögelerine ve dizgenin oluşmasındaki rollerine dizge ve değer bağlamlarında bakılmış ve çarşının oluşturucu ögeleri arasındaki ilişkisel düzeyin, değerinin de belirleyicisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, biçim/töz, yani, doğa ve kültür bağlamlarında da değerlendirilen çarşı ve dizgesindeki doğal ve kültürel özellikler göz önünde bulundurularak dizgenin ve edinilmiş değerlerinin korunması ve sürdürülebilir olması için özne türleri ve rolleri de tartışılmıştır. Bu sayede doğal ve kültürel göstergelerin sistemli dizilişleriyle bir göstergeler imparatorluğuna dönüşen Kapalıçarşı'nın anlam evreni, bu evrene ait değerlerin sürdürülebilirliği ve bunun neden gerekli olduğu sistemli bir düşünme biçimi olan göstergebilimle aktarılmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi "kültür her toplumun ortak alanıdır. Yani bir arada üretilen bir değerler sistemidir. Kültür denilen ortak edinimler, bir arada yaşayan insanların ortaya koyduğu değerler bütünüdür ve bir dizgedir. Toplumsal düzlemde ortak bir kültürden söz etmek demek, ilgili toplumun kültürünün ve kültüre ait değerler dizgesinin oluşacağı süre kadar bir arada yaşaması demektir. Bunun için de sürdürülebilirlik önemlidir" (Günay, Kalelioğlu ve Çanakpınar 2022: vıı)[18]. Sonuç olarak Türk dünyası kültür dizgesinin çok değerli alt oluşturucu ögelerinden biri olan Kapalıçarşı'nın da bilinçli bir şekilde yaşatılması, ona hak ettiği değerin verilmesi ve gelecek nesillere aktarılması hem çarşının hem de Türk kültür dizgesinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

[18] Günay v. dğr., *Kültür Göstergebilimi: 21. Yüzyılda Yaşam Biçimlerinin Çözümlenmesi,* vıı.

Kaynakça

Barthes, Roland. *Empire of Signs*. New York: Hill and Wang The Noonday Press, 1989.

Berger, A. Arthur. *The Objects of Affection: Semiotics and Consumer Culture*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

De Saussure, Ferdinand. *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library, 1959.

Eyice, Semavi. "Büyük Çarşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6 (1992): 509-513. Erişim 20 Ekim 2024, https://islamansiklopedisi.org.tr/buyuk-carsi--istanbul.

Günay, Doğan V. *Kültürbilime Giriş: Dil, Kültür ve Ötesi*. İstanbul: Papatya Bilim Yayınları, 2016.

Günay, Doğan V., Murat Kalelioğlu ve Betül Çanakpınar. *Kültür Göstergebilimi: 21. Yüzyılda Yaşam Biçimlerinin Çözümlenmesi*. İstanbul: Papatya Bilim Yayınları, 2022.

Greimas, Julien Algirdas ve Courtès, Joseph. *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*. Bloomington: Indiana University Press, 1982.

Kalelioğlu, Murat. *A Literary Semiotics Approach to the Semantic Universe of George Orwell's Nineteen Eighty-Four*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018.

Kalelioğlu, Murat. "Başarı Başarısızlık Bağlamında Öznenin Yaşam Mücadelesine Göstergebilimsel Bir Bakış". *Düşünbil Dergisi*, 92, (Haziran 2020): 8-13.

Kalelioğlu, Murat. "Latmos: A semiotic view on the subject's role in the sustainability of natural and cultural values". *Semiotica 251* (2023): 109-133. https://doi.org/10.1515/sem-2021-0161.

Kalelioğlu, Murat. *Yazınsal Göstergebilim: Bir Kuram Bir Uygulama*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2024.

Kıran, Zeynel ve Ayşe Kıran. *Dilbilime Giriş*. 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.

Özçakı, Meltem. "İstanbul Kapalıçarşı'nın Kentle Kurduğu İlişki ve Günümüz İçin Öneriler". *Yakın Mimarlık Dergisi 4*, sy. 2 (2021): 90-113. Erişim 22 Eylül 2024. https://dergi.neu.edu.tr/index.php/yakinmimarlik/article/view/315/136.

Yücel, Gül ve Görün Arun. "İstanbul Kapalıçarşı Tahliye Organizasyonunun Afetten Etkilenebilirlik Değerlendirmesi". *Mimarlık Dergisi 354* (2010). Erişim 1 Kasım 2024. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=368&RecID=2439.

ŞAİRİN ANTİKACI HÂLİ: EDİP CANSEVER'İN KAPALIÇARŞI GÜNLERİ

Necati TONGA*

Özet

KAPALIÇARŞI, İKİNCİ YENİ ŞİİR hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olan Edip Cansever'in hayat hikâyesinde önemli bir mekân olarak karşımıza çıkar. Antikacılığı daha çocuk yaşlardayken babası Fazlı Cansever'in Kapalıçarşı'daki dükkânında öğrenmeye başlayan Cansever'in Kapalıçarşı ile bağı ömrü boyunca sürer. Cevahir Bedesteni denen, Bizans'tan kalma dört kapılı yerin yanı başında konumlanan babasına ait antikacı dükkânı, çocuk Edip Cansever'in ruh dünyasını hayli etkiler. Kapalıçarşı'da önce babasının yanında antikacılık yapan Edip Cansever, ilerleyen yıllarda aynı mekânda kendi antikacı dükkânını açar. Şair, *Elele* dergisinin Haziran 1977 tarihli nüshasında kaleme aldığı bir yazıda Kapalıçarşı ile kurduğu bağı şu cümlelerle özetler: "Kapalıçarşı'nın öz varlığıyla benim öz varlığım, özdeşleşmişti sanki." Edip Cansever'in antikacı dükkânı 1954 yılında çıkan büyük yangında kül olmuş, şair Sandalbedesteni 32 numaradaki başka bir dükkâna geçerek antikacılık faaliyetlerini devam ettirmiştir. Şair, hayat hikâyesini anlattığı bir başka yazısında bu yangını "Hayatımda en önemli olay: Kapalıçarşı yangını. Dükkânım yanmasaydı sanırım şiir filan yazamazdım," cümleleriyle anar. Dükkânının yanması üzerine Jak Salhoşvili ile ortak olup, asma katlı bir dükkâna geçer. Ortağı Jak Bey alım satım işlerini idare ederken, kendisi tüm zamanını edebî faaliyetlere ayırmıştır. Şairin Kapalıçarşı'daki dükkânı zaman içinde bir edebiyat mahfiline dönüşmüş, dönemin şair ve yazarları Cansever'le bu mekânda bir araya gel-

* Doç. Dr., *Millî Eğitim Bakanlığı*, necati.tonga@gmail.com., ORCID: 0000-0002-5937-2808.

mişlerdir. Eray Canberk ve Fethi Naci, bu dükkânın gedikli misafirlerindendir ki bu iki isim hatıralarında Cansever'in antikacı dükkânını ayrıntılarıyla anlatırlar. Bildirimizde Edip Cansever'in hayat hikâyesinde Kapalıçarşı'nın önemine dikkat çekilmiş, şairin bu mekânla kurduğu bağ üzerinde durulmuş ve bu bağın İkinci Yeni şiirinin bu önemli isminin eserlerine nasıl yansıdığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapalıçarşı, Edip Cansever, antika, şiir, İkinci Yeni.

The Poet's Antique Dealer State: Edip Cansever's Grand Bazaar Days

Abstract

The Grand Bazaar appears as an important place in the life story of Edip Cansever, one of the most important representatives of the Second New poetry movement. Cansever, who started learning antiques in his father Fazlı Cansever's shop in the Grand Bazaar when he was a child, continued his connection with the Grand Bazaar throughout his life. The antique shop belonging to his father, located next to the four-door Byzantine building called Cevahir Bedesten, greatly affects the spiritual world of the child Edip Cansever. Edip Cansever, who first worked as an antique dealer with his father in the Grand Bazaar, opened his own antique shop in the same place in the following years. In an article he wrote in the June 1977 issue of *Elele* magazine, the poet summarizes the bond he established with the Grand Bazaar with the following sentences: "It was as if the essence of the Grand Bazaar and my own existence were identified." Edip Cansever's antique shop was destroyed in a big fire in 1954, and the poet moved to another shop at number 32 in Sandalbedesteni and continued his antique dealing activities. In another article in which he tells his life story, the poet describes this fire as "The most important event in my life: The Grand Bazaar fire. 'If my shop hadn't burned down, I guess I wouldn't have been able to write poetry," he recalls. After his shop burned down, he became a partner with Jak Salkhoshvili and moved to a shop with a mezzanine floor. While his partner Jak Bey managed the buying and selling business, he devoted all his time to literary activities. The poet's shop in the Grand Bazaar turned into a literary gathering place over time, and poets and writers of the period came together with Cansever in this place. Eray Canberk and Fethi Naci are regular guests of this shop, and these two names describe Cansever's antique shop in detail in their memoirs. In our paper, we will draw attention to the importance of the Grand Bazaar in Edip Cansever's life story, focus on the poet's connection with this place, and evaluate how this connection is reflected in the works of this important name of the Second New poetry.

Keywords: Grand Bazaar, Edip Cansever, antiques, poetry, Second New.

Giriş: Edip Cansever Biyografisine Kısa Bir Bakış

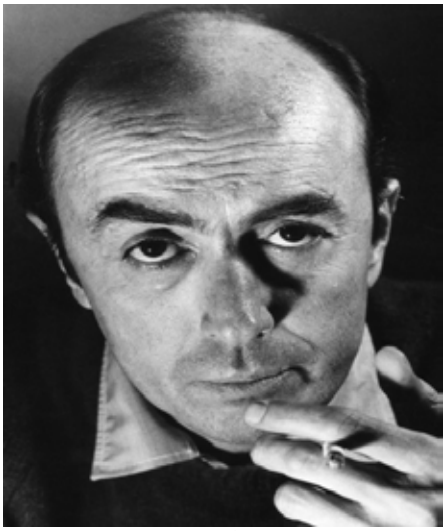

Fotoğraf 1: Edip Cansever

Cemal Süreya, İlhan Berk, Turgut Uyar, Sezai Karakoç ve Ece Ayhan'la birlikte İkinci Yeni şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan Edip Cansever, 8 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul'da, Soğanağa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Tam adı Ömer Edip Cansever'dir ki bazı ilk şiirlerinde bu tam ismi kullanmayı tercih etmiştir. Şiir yazmaya lise yıllarında başlayan Edip Cansever, İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olduktan sonra girdiği Yüksek Ticaret Mektebi'ndeki eğitimini yarıda bırakır. 1947'de Mefharet Hanım'la evlenen Cansever'in bu evlilikten Nuran ve Ömer adlı iki çocuğu dünyaya gelmiştir. 1950'de askerlik hizmetini Ankara'da yapan Edip Cansever,[1] ömrünün büyük kısmını İstanbul'da geçirmiştir. Şair, 28 Mayıs 1986'da İstanbul'da vefat etmiş, naaşı Aşiyan Mezarlığı'na defnedilmiştir.

İlk şiir kitabı *İkindi Üstü*'nü 1947'de daha 19 yaşındayken yayımlayan Edip Cansever, daha sonra şiirlerini *Dirlik Düzenlik* (1954), *Yerçekimli Karanfil* (1957), *Umutsuzlar Parkı* (1958), *Petrol* (1959), *Nerde Antigo-*

[1] Edip Cansever'in Ankara günleri hakkında bkz.: Necati Tonga, "Renksiz ve Kupkuru: Edip Cansever'in Ankara Günleri", *Arka Kapak,* 33 (2018): 32-33.

ne (1961), *Tragedyalar* (1964), *Çağrılmayan Yakup* (1969), *Kirli Ağustos* (1970), *Sonrası Kalır* (1974), *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976), *Sevda ile Sevgi* (1977), *Şairin Seyir Defteri* (1980), *Bezik Oynayan Kadınlar* (1982), *İlkyaz Şikâyetçileri* (1984), *Oteller Kenti* (1985) adlı kitaplarında bir araya getirir. Edip Cansever'in yayımlanmamış şiirleri ölümünün ardından *Gül Dönüyor Avucumda* (1987), bütün şiirleri ise iki cilt hâlinde *Sonrası Kalır* (2005) adıyla neşredilmiştir. Şairin çoğu dergilerde kalmış "kitaplarına giremeyen" şiirleri, 2009 yılında Mehmet Can Doğan tarafından derlenerek *Öncesi de Kalır* adıyla yayımlanmıştır.

Şairin ilk iki kitabı olan *İkindi Üstü* (1947) ile *Dirlik Düzenlik*'te (1954) Garip şiir hareketinin, bilhassa Orhan Veli'nin tesiri hissedilir. Cansever, 1957'de yayınladığı Yerçekimli Karanfil adlı kitabıyla kendi sesini bulmaya başlamış, ilerleyen yıllarda yayınladığı kitaplarla modern Türk şiirinde kendine özgü bir yer edinmiştir.

Şiirlerinde modern bireyin yaşadığı açmazları ve varoluş kaygısını ana tema olarak işleyen Edip Cansever'in biyografisinde Kapalıçarşı'nın özel bir yeri vardır. Bu bildiride Edip Cansever'in Kapalıçarşı ile bağı, edebiyat mahfiline dönüşen antikacı dükkânı ve bu mekânın edebî eserlerine yansımaları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şairin Antikacı Hâli: Edip Cansever'in Kapalıçarşı Günleri

Yüzüme baktı uzun uzun
"Hiç değişmemişsin" dedi yavaşça
"Bazı eşyalar anıdır" -bunu bilmezdim-
"Bazı anılar eşya"
Yaşlanmış bir düş gibiydi, yürüdü gitti.
Edip Cansever

Modern Türk şiirinin usta isimlerinden Edip Cansever'in antikacılıkla ve Kapalıçarşı ile bağı çocukluk yıllarına dayanır. Zira şairin babası Fazlı Cansever, Kapalıçarşı'da dükkânı bulunan bir antikacıdır. Edip Cansever de çocukluk yıllarında Fazlı Bey'in Kapalıçarşı'daki dükkânında çıraklık ederek ticaret hayatına adım atmıştır. Cansever, 1970'lerin başında Mehmet H. Doğan'a gönderdiği ve daha sonra *Kitap-lık* dergisinde "Zaman İçinde"

adıyla yayınlanan otobiyografisinde Kapalıçarşı'ya adım atışını ve ilk çıraklık günlerini şu cümlelerle anar:

> "Okul tatil olunca, babam iş öğrenmem için dükkâna götürmeye başladı beni. Dayaktan daha fena geldi bu bana. Sıkıldım ve nefret ettim. Para kazanmaya başlayıncaya kadar sürdü bu nefret, sonra sonra alıştım. Üstüne üstlük, akşamları eve ne taşıyacaksak bir kısmını da ben yüklenirim, tramvay masrafı olmasın diye, yürüye yürüye Kapalıçarşı'dan eve dönerdik. Kaburgaları sayılan gövdem için oldukça ağır bir işti bu da."[2]

Cansever'in bu cümlelerinden, Kapalıçarşı'ya ve ticaret hayatına uzun süre ısınamadığı, sonraları para kazanmaya başladıkça bu hayatın çarklarına alıştığı anlaşılmaktadır. Edip Cansever, uzun yıllar babasının "tahta kepenklerle kaplı ve minderlerle döşeli" dükkânında çalışır. Ne var ki 19 yaşında evlenen, 20 yaşında iken bir çocuğu dünyaya gelen Edip Cansever için bu dönemde ticaret hayatı bir zorunluluktan ibarettir. Cansever, *Türkiye Yazıları*'nda yayımlanan "Yaşam Öyküsü" adlı yazısında ise ticaret hayatına atılışını ve babasının Kapalıçarşı'daki dükkânını şu cümlelerle anar:

> "Babamın Kapalıçarşı'daki dolabında (o zamanlar bugünkü gibi dükkânlar sayılıydı, yerden yüksekçe, minderli, tahta kepenkli dolaplar vardı) ticarete başlıyorum. Gerçi ticaret de ilgilendirmiyor beni. Oldum bittim alışveriş yapmayı hiç mi hiç sevmedim, benimseyemedim zaten. Ne var ki, başkaca çıkar bir yol da yoktu. On dokuz yaşında evli, yirmisinde çocuğu olan bir genç! Hem ev geçindirmek zorunda, hem de şiire tutkun."[3]

Edip Cansever, Kapalıçarşı'da "Cevahir Bedesteni denen, Bizans'tan kalma dört kapılı yerin yanı başında" ilk dükkânını açar. Ne var ki bir süre sonra Takkeciler Sokak'ta yer alan bu dükkân, Büyük Kapalıçarşı Yangını'nda kül olur. Dönemin gazete haberlerinden anlaşılmaktadır ki Kapalıçarşı'da 26 Kasım 1954 tarihinde başlayan yangın iki gün sürmüş; neticede 744 dükkân tamamen, 1290 dükkân ise kısmen yanarak yok olmuştur.[4] Kapalıçarşı'daki 79 sokaktan 34'ünün tamamen kül olduğu bu yangında kullanılamaz hâle gelen dükkânlardan biri de Edip Cansever'e aittir. Şair, "Zaman İçinde" adlı otobiyografisinde bu yangını "hayatının en önem-

---

[2] Edip Cansever, "Zaman İçinde", *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar içinde*, haz. Devrim Dirlikyapan, 2. Baskı, (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012): 64-65.

[3] Edip Cansever, "Yaşam Öyküsü", *Türkiye Yazıları,* 3 (1977), 27.

[4] İmzasız, "Çarşı Yangınının Zayiat Bilançosu", *Akşam,* 28 Kasım 1954, 1.

li olayı" olarak anar.[5] Cansever'e göre dükkânının yanması ve ardından Jak ile ortaklığa girişmesi, Cansever'in şiir yazmasını, kitaplarını art arda yayımlamasını sağlayan hayatındaki en önemli hadisedir. *Milliyet Sanat* dergisinde yayımlanan bir yazısında da bu yangının hayatındaki yerini şu cümlelerle açıklar:

> "1954 yılında çıkan büyük Kapalıçarşı yangınında dükkânım tamamen yandı. Sigortadan aldığım para, yeniden bir işyeri açamayacak kadar azdı. Günler, haftalar geçti. Sonunda bir dükkân buldumsa da, dükkânın satış değeri elimdeki paranın hemen hemen iki katıydı. Kendime bir ortak aradım. Buldum da. Her neyse, küçük bir anaparayla dükkânı açtık. Yeniden bir geçim yolu tutturmak önemliydi elbette. Ama daha önemlisi şuydu: Birkaç ay sonra ortağım bana alım satımla kendisinin uğraşabileceğini, benimse yukarıdaki asma katta istediğim gibi çalışabileceğimi, saatlerimin de kısıtlı olmadığını müjdeledi. İşte, kitaplarımdan dokuzunu bu asma katta yazdım. Tam yirmi yıl. Bugün düşünüyorum da, ya o yangın olmasaydı?"[6]

AKŞAM

Çarşı yangınının zayiat bilânçosu

Komünist bloknun güvenlik paktı

Fotoğraf 2: *Akşam* gazetesinde Kapalıçarşı Yangını haberi, 28 Kasım 1954, s.1.

Edip Cansever'in Jak Y. Şalhoşvili ile ortaklaşa açtığı dükkân, Sandal

[5] Cansever, *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar,* 69.

[6] İmzasız, "Yaşamlarında İlklerle Sanatçılarımız: Edip Cansever", *Milliyet Sanat,* 307 (1979); *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar,* 32-33.

Bedesteni 32 numarada yer almaktadır. Cansever için dükkânın yeri ve konumundan ziyade asma katı mühimdir. Zira ortağı Jak Bey antikacı dükkânında alım-satım işleriyle ilgilenirken Edip Cansever asma katta edebiyatla meşgul olmuştur.[7] Edip Cansever, Mehmet H. Doğan'a yolladığı otobiyografisinde ortağı Jak'in bu anlayışlı tavrından minnettar cümlelerle söz eder.[8]

JAK. Y. ŞALHOŞFİLİ ve
EDİP CANSEVER
ANTIQUITES SHOP - MAISON d' ANTIQUITES
Türk İşlemeleri — Sevaller — Her nevi eski ve yeni Gümüş İşleri — Biblolar — Türk Kostümleri — Şark Halıları — Gümüş ve Altın Mücevherat v.s.
Kapalıçarşı, Sandal Bedesteni, No. 32
Tel. : 22 76 57
İSTANBUL
GRAND BAZAR, RUE SANDAL BEDESTEN 32

Fotoğraf 3: Edip Cansever ve ortağı Jak Y. Şalhoşvili'nin antikacı dükkânlarının bir ilanı.

Alaattin Karaca, "Edip Cansever'in İşi Gücü" başlıklı yazısında "Mösyö Jak'a teşekkür etmeli Cansever okurları. Neden mi? Çünkü o olmasa, belki de şiir yazamayacaktı şair. Cansever'e bütün alım satımlarla kendisinin ilgilenebileceğini, istiyorsa asma katta bütün gün okuyup yazabileceğini müjdeler Mösyö Jak."[9] cümleleriyle Edip Cansever'in edebî verimliliğinin arka planında Mösyö Jak'ın olduğu vurgular.

Turgay Anar, *Fatih'in Edebiyat Durakları* adlı çalışmasında Edip Cansever ve ortağının antikacı dükkânlarında alıp sattıkları şeyleri dükkânın bir ilanından hareketle şu şekilde sıralar: "İstanbul tiyatrolar, balolar, müsamereler, filmler için her nevi elbise bulunur ve kira ile verilir. Antika ve işlemeli parçalar, peşkirler, çevreler, kumaş ve envai entariler, şalvarlar, cepkenler, işlemeli yorganlar, bohçalar, seccadeler, şal. Ayrıca bilezik, broş, kolye, küpe, pipo, fildişi, gümüş ve bakır işleri."[10]

---

[7] Yakın zamanda Phebus Müzayede tarafından şairin el yazısı ile hazırladığı ve bir hanın kapısını andıran kartvizitini satışa sunulmuştur. Edip Cansever imzalı bu kartvizitte "Eskimeyen Eskiler: Kapalıçarşılı Jak… Saat kaç?" ifadeleri dikkat çeker.

[8] Edip Cansever, "Zaman İçinde", *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar,* 69.

[9] Alaattin Karaca, "Edip Cansever'in İşi Gücü", *Türk Edebiyatı,* 428 (2009), 50.

[10] Turgay Anar, *Hafıza ve Miras: Fatih'in Edebiyat Durakları,* (İstanbul, Fatih Belediyesi Yayınları, 2022): 80-81.

Edip Cansever, Sandal Bedesteni'ndeki antikacı dükkânında zaman içinde kendine özgü bir şiir ve edebiyat evreni kurmuştur. Kapalıçarşı'daki bu dükkân, aynı zamanda Edip Cansever ve arkadaşlarının bir araya getiren bir edebiyat mahfilidir. Şair ve etrafında halkalanan isimler bu mekânda edebiyat sohbetleri yapmışlar, şiir üzerine tartışmalara girişmişlerdir. 1950'lerin sonlarında Sabahattin Batur'la Edip Cansever'in yanına giden Fethi Naci, bu edebiyat mahfilini şu cümlelerle tasvir eder:

> "Edip Cansever'in, Kapalıçarşı'daki, antikacı dükkânına ilk defa geçen yaz Sabahattin Batur'la gitmiştim. Sıcak bir ağustos günü idi. Dik bir merdivenden dükkânın üst kısmına çıkmıştık. Ortasından kesilmiş bir silindire benzeyen bu oda Edip Cansever'in kulesiydi; fildişinden değil halıdan bir kule. Halılar, halılar, halılar… Edip'in masası tam karşıdaydı. Masanın üzerinde kitaplar, dergiler. 'Çay mı, kahve mi?' Kahvenin nadir bulunduğu günlerdi. 'Kahve içeriz!' demişti Sabahattin."[11]

Fotoğraf 4: Fethi Naci ve Edip Cansever, Cansever'in antikacı dükkânında.

Edip Cansever'in antikacı dükkânına giden isimlerden bir diğeri, şair Eray Canberk'tir. Canberk, *A'dan Z'ye Edip Cansever* adlı kitabında Edip Cansever'in antikacı dükkânını şu cümlelerle anlatır:

> "Cansever'in Kapalıçarşı'daki antikacı dükkânının yerini nasıl öğrendim? Hatırlayamıyorum. Ama birkaç kez oraya, Cansever'i görmeye

[11] Fethi Naci, "Edip Cansever'in Antikacı Dükkânında", *Dost,* 31 (1960), 19.

gittiğimi çok iyi hatırlıyorum. Nedense daha çok kuşluk vakti uğrardım... Asma kata daracık bir merdivenden çıkılırdı. Bu küçücük, tertemiz ve sade bir biçimde düzenlenmiş olan mekânı Çarşı'nın kubbesinin duvarla birleştiği yerden açılmış, demir parmaklıklı bir pencere aydınlatırdı. Camdan içeri dolan ve çiğ olmayan bir ışıkla sarmalanan asma kat sanki boşlukta duruyormuş izlenimi yaratırdı bende. Orada şairden ve mekândan kaynaklanan büyülü bir hava vardı. Bunda, asma kata çıkmadan önce her yanı antikalarla dolu bir yerden geçmenin insanda bıraktığı etki de olmalı... Cansever'i önündeki beyaz kâğıda dalmış gitmişken ya da bir şeyler yazarken bulurdum. Şairi rahatsız ettiğim duygusuna kapılırdım ama o büyülü havayı biraz daha yaşamadan da edemezdim. Yine de söyleşiyi fazla uzatmadan izin ister ve kalkardım... Yıllar sonra Cansever' in *Şairin Seyir Defteri* yayımlanınca asma katın bende bir 'kaptan köşkü' izlenimi de yaratmasının boşuna olmadığını düşündüm."[12]

Canberk'in sözlerinden anlamaktayız ki Edip Cansever'in antikacı dükkânı, devrin şair ve yazarlarının buluşup birbirleriyle iletişime geçtikleri önemli bir mekân olmuştur. Cemal Süreya, Cihat Burak, Fethi Naci, Eray Canberk, Ülkü Tamer, Sabahattin Batur ve Doğan Hızlan Edip Cansever'in antikacı dükkânındaki edebiyat sohbetlerine dâhil olan belli başlı isimler olarak anılmalıdır. Bu minvalde Cemal Süreya, *999. Gün* adlı kitabında Edip Cansever'le antikacı dükkânında resim sanatı üzerine hararetli tartışmalar yaptıklarını, başta Paul Klee ve Chagall olmak üzere çeşitli ressamların eserlerini değerlendirdiklerini belirtir.[13]

Cansever, antikacı dükkânında alım-satım işleriyle çok ilgilenen biri değildir ve fakat Cansever'in de dâhil olduğu bir "antika bir halı" hadisesi, *Papirüs*'ün yayınının devamına yol açar. Zira ikinci yayın devresinde maddi sıkıntılarla karşılaşan *Papirüs*'ü Edip Cansever'in dikkati kurtarmıştır. Bu hadiseyi Ülkü Tamer, *Broy* dergisinde şu cümlelerle anlatır:

"Bir gün Edip uğradı. Çene çalarken, gözü halıya ilişti. 'Yahu, bu pek fena bir şey değil galiba' dedi. 'Jak'ı göndereyim de bir baksın.'
Jak, Edip'in ortağıydı. Kapalıçarşı'da antikacı dükkânı vardı.
Edip gittikten bir süre sonra Jak geldi. 'Sizde bir halı varmış' dedi. Gösterdik.

[12] Eray Canberk, *A'dan Z'ye Edip Cansever,* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003), 9.
[13] Cemal Süreya, *999. Gün-Üstü Kalsın,* (İstanbul, Broy Yayınları, 1991): 20, 331.

> 'Siz bunun üstüne basıyor musunuz?' dedi Jak. Aldı halıyı, gitti.
> Bir süre sonra da, Edip'le Jak'ın yanlarında çalışan Hakkı, 2000 lira getirdi.
> Papirüs'ün ilk sayısının parası 1500 lira da caba!
> Cemal, 'Derginin ilk sayısına Halı'ya Teşekkür ilanı koyalım' dedi.
> Koyacaktık da. Nedense, son anda vazgeçtik."[14]

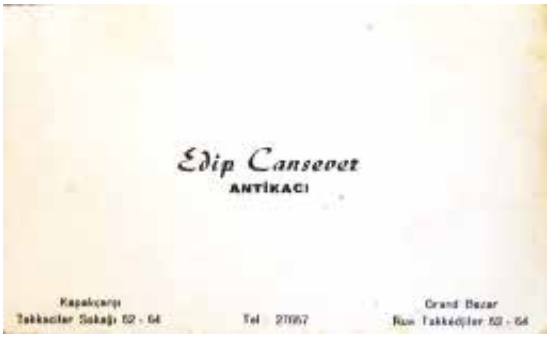

Fotoğraf 5: Edip Cansever'in kartviziti.

Ömrünün yaklaşık otuz yılını antikacı dükkânının kitaplarla dolu asma katında geçiren Edip Cansever, pek çok şiir kitabını bu mekânda kaleme almıştır. Şair, 1977 yılında *Elele* dergisinde yayımlanan "Kapalıçarşı" adlı yazısında bir bütün hâlinde bu mekânla ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Cansever'e göre Kapalıçarşı, dışarıdan izlemeyi tercih ettiği, "koskoca bir labirent"tir:

> "Ne büyüklüğü, ne kapılarının, kubbelerinin çokluğu, ne de tarihi ilgilendirir beni. Ben, Kapalıçarşı'ya içeriden çok dışarıdan bakarım da, ondan. Geçitler, pasajlar, büyük hanlar daha çok ilgimi çeker. Nedenini kolayından bulamam, ama tek bir imge kurabilmiş değilim bu koskoca labirent için. Tam otuz yılım geçti, sesini, rengini, kokusunu tanımlayamayacağım bu boşlukta. Gördüklerimi göremez, duyduklarımı duyamaz oldum.
> Bir kitap kaç kez okunabilir? Bir film kaç kez görülebilir? Adlarını bilmediğim, ama yüzlerini hiçbir zaman unutamayacağım 'Kapalıçarşı müdavimleri'ne hayranlıkla bakardım. Aralarında tanıdıklarım da vardı. Cihat Burak gibi, Sabahattin Batur gibi, daha niceleri... İnsan bazen

[14] Akt. Feyza Perinçek, Nursel Duruel, *Cemal Süreya: Şairin Hayatı Şiire Dahil,* (İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995), 186.

> kişiliğini öğrenmek istemez mi bir yakınından, işte ben de Kapalıçarşı'yı onlardan öğrenmek isterdim. Yani dolaylı olarak kendimi."[15]

Cansever, Kapalıçarşı yazısının devamında sözü antikacı dükkânındaki asma kata getirir. Üzeri kitaplarla dolu masa, odanın tavanındaki gökyüzüne açılan ve yazları üzerinden yapışkan otlar fışkıran pencere Edip Cansever'in yazma atmosferinin en önemli figürleridir. Kitaplarla dolu masasında yıllarca çalışan şair, asma kattaki pencerenin yukarıdan "mavi, dört köşe bir göz gibi" kendisine baktığını düşünür. Bu pencere, yağmurlu günlerde, yağmurun "çok çağrışımlı sesi"yle şairi dinlendiren bir nesneye dönüşür.[16] Bu bakımdan Cansever'in ünlü "Masa da Masaymış" şiirindeki[17] "masa" imgesi daha bir anlam kazanmakta, "Pencere yanındaydı gökyüzü yanında / Uzandı masaya sonsuzu koydu" dizelerinin ilham kaynağı daha bir belli olur.

Edip Cansever, Kapalıçarşı ile benliğinin özdeşleştiğini düşünmektedir. Nitekim, şaire göre Kapalıçarşı'nın rengi, tıpkı kendi hâlet-i ruhiyesi gibi değişkendir:

> "Sözgelimi rengi neydi bu koskocaman boşluğun? Gri mi? Kahverengi mi? Bilmem! Gününe göre değişir, yerine göre ayrımlarını böler, çoğaltırdı. Bir kesesiyle pembeyi denerken, bir ucuyla kirli sarıyla alışverişe koyulurdu. Kuyumcu vitrinlerindeki çeşitli taslarla bir uzay görünümüne büründüğü de olurdu. Yine de günü gününe uymazdı hiç. Bir Bergama halısına kırmızı mı diyorsunuz? Aynı halı, olanca kurnazlığıyla yanık topaz rengini fırlatır, kaçardı. Kimi zaman yeşil bir porselen, evimizde lacivert lacivert gülümserdi. Işık dürter, ilkyaz zorlar, yine de hiçbiri, elini kolunu sallayaraktan giremezdi içeri."[18]

Edip Cansever Orhan Veli gibi düşünmez,[19] zira ona göre Kapalıçarşı içinde ne olduğu belli olmayan, karmaşık bir "kapalı kutu" değildir. Bu genişçe mekânda her şey gözler önündedir ve ona göre Kapalıçarşı, sınıf ayrımının en belirgin, en somut olarak gözlemlenebileceği "küçük bir ül-

---

[15] Edip Cansever, "Kapalıçarşı", *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar,* 26.
[16] Cansever, "Kapalıçarşı", 26.
[17] Edip Cansever, *Sonrası Kalır-I,* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011), 52.
[18] Cansever, "Kapalıçarşı", 27.
[19] Orhan Veli'nin "Kapalıçarşı" adlı bir şiiri vardır ve bu şiir şu mısralarla noktalanmıştır: *"Kapalıçarşı diyip de geçme / Kapalıçarşı / Kapalı Kutu." Orhan Veli Kanık, Bütün Şiirleri,* haz. Necati Tonga, Tahsin Yıldırım, (İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2021), 118.

ke"dir.[20] Kendilerine özgü jestleriyle koleksiyoncular, karışık bir dil konuşan, eski fakat ütülü kıyafetleriyle dikkat çeken levantenler, deli saraylılar, aracılar, tefeciler, hamallar, gizli dilenciler, kahveciler, çaycılar bu küçük ülkenin en önemli figürleridir. Cansever'e göre Kapalıçarşı, bu renkli görüntüsü ile nice senaryoyu içinde barındıran renkli bir âlemdir.

Ona göre Kapalıçarşı, sadece renkleriyle ve insanlarıyla değil, kokusuyla da insanı cezbeden bir mekândır. Ne var ki Cansever, Bizans'tan, Osmanlıdan miras kalan bu kokunun son zamanlarda yok olduğunu düşünmektedir. Kapalıçarşı artık, uygarlığımıza sahip çıkmamamızın hüzünlü sesini yansıtan, gün geçtikçe çöken ve çürüyen bir mekândır:

> "Peki nasıl kokardı Kapalıçarşı? Sanırım kumaş kokusuyla kösele kokusu, halı kokusuyla mobilya cilası kokusu, bakırla altın kokusu arasındaki gelgit, bizi pek ırgalamaz. Gerçekte Osmanlı kokar Kapalıçarşı. Bizans kokar. Diyeceğim, kokusunu duyduğumuz ülkelerdir, çağlardır asıl. Gürültüsünü değil de, sesini bilmek ister misiniz? Ben Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*'ndaki Kapalıçarşı'yı, az da olsa tanıdım. *Üç İstanbul*'daki antikaları gördüm, yaşadım. Çökmekte olan zengin sınıflar, o güzelim ustalıkları bir bir bırakıp gittiler. Bırakılanlar da, yurtdışına taşındılar.
> İki koltuk, bir kanepe üç sehpalı ev düzenleri hiçbirine yüz vermedi çünkü. Şimdilerde evindeki eski bir kilimi, bir tütün kesesiyle bir oya parçasını çıkarıp konuklarına gösterenler, 'Aman ne güzel!' çığlıklarıyla karşılaşıyorlar. İşte budur gerçek sesi Kapalıçarşı'nın, artık duyulmaz olan. Uygarlığımıza sahip çıkmamamızın hazin sesi! İpeklinin yerine naylon. Beykoz gülabdanının yerine, Japon bebeği... (…) Ne yapalım? Yalnız Kapalıçarşı mı çöken, çürüyen?.."[21]

"Kapalıçarşı" adlı yazısında bu mekânla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden Edip Cansever'in başlı başına Kapalıçarşı'yı anlatan bir şiiri yoktur. Şair, Kapalıçarşı'yı, yaklaşık otuz yıl boyunca çalıştığı antikacı dükkânını ve antikacılık mesleğini şiirlerinde bir fon olarak kullanmayı tercih eder. Örneğin "Masa da Masaymış" şiirinde tasvir edilen mekân, şairin antikacı dükkânından izler taşır. Cansever, "Umutsuzlar Parkı", "Şahinin Kopardığı Elmas", "Episode" ve "Cadı Ağacı" şiirlerinde ise mesleğine ait ayrıntıları yansıtır:

---

[20] Cansever, "Kapalıçarşı", 27.

[21] Cansever, "Kapalıçarşı", 28.

"Bir resim görürüm ya da- ortalık inceydi biraz
Ya da bir resim gördüm; köşede, antikacıda
Ve düşündüm diyelim yanında bizim şamdanların
Bir uyuşma olacak annemin saçlarıyla"[22]

"Bir sabah da Bizans paralarına baktım antikacı dükkânlarında
Gözyaşı şişelerine, pesüslere baktım
Tutuldum bir tasvirle kedi gözünden bir heykelciğe
Onca yıl sonra Truva atına tutulduğumdan
Ama hiç mi hiç gereği yokken bakır bir madalya satın aldım
Bilmiyorum ne yaptımdı o madalyayı ben
Ya birine verdimdi ya da bir arsaya fırlattım."[23]

"O buz tutmuş güneşler, eski eşya satıcıları"[24]

"Gerçekten alışıyoruz da. Ama kimseler kendini savunamıyor
Bunu bildikçe de ben eski eşyalar satılan bir dükkânda oluyorum.
Dükkânın kapanmaya yakın saatlerinde.
Üstleri iğneli birtakım Japon heykelcikleri görüyorum ki
Gözleri yeşimden yapılmış
Vücutları eski hayvan kemiklerinden
Onlara ben bakıyorum"[25]

Bu minvalde Edip Cansever'in "Üçüncü Selim'in Kilimi" adlı şiiri, bir antika nesnesine odaklanmasıyla dikkat çeken bir şiir olarak anılmalıdır:

Baktım Üçüncü Selim
Ta ki onun devrinde
Bir ince ut çalınır
Haremde saltanatla

Bilmez mi musiki nedir
Büyük Itri kim

[22] Edip Cansever, "Umutsuzlar Parkı", *Sonrası Kalır-I,* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011), 178.
[23] Cansever, "Şahinin Kopardığı Elmas", *Sonrası Kalır-I,* 527.
[24] Cansever, "Episode", *Sonrası Kalır-I,* 290.
[25] Cansever, "Cadı Ağacı", *Sonrası Kalır-I,* 399.

Uzanmış mindere şöyle
Padişah Selim

Yok kimseler yok efendim
Selim'den önce
Bilmiş olun o duymuş
Görmüş görebildiğine

İşte şu ince kilim
Padişah Selim'den kalma
Ama kilimde kalmış
Ne varsa yaşamakta

Ya şu gördüğünüz dünya
Bir zamanlar böyle
Dönmüş durmuş boyuna
Sultan Selim emrinde[26]

Sonuç

İkinci Yeni şiirinin önemli temsilcilerinden Edip Cansever'in hayat hikâyesinde Kapalıçarşı'nın çok özel bir yeri vardır. Çocukluk döneminde babasının Cevahir Bedesteni'ndeki antikacı dükkânında çıraklık etmeye başlayan Edip Cansever'in Kapalıçarşı'yla bağı ömrü boyunca sürer. İlerleyen yıllarda kendi antikacı dükkânını açan şair, büyük Kapalıçarşı Yangını'nın ardından Sandal Bedesteni 32 numarada yer alan başka bir dükkâna taşınmak zorunda kalır. Bu dükkânda ortağı Jak, dükkânın alım-satım işleriyle meşgul olurken şair de şiir kitaplarını kaleme alır. Cansever'in antikacı dükkânı, zaman içinde devrin ediplerinin buluşarak edebiyat sohbetleri yaptıkları bir mahfil hüviyeti kazanır. Cemal Süreya, Fethi Naci, Cihat Burak, Eray Canberk, Ülkü Tamer, Sabahattin Batur ve Doğan Hızlan bu edebiyat mahfiline devam eden belli başlı isimlerdir.

Ömrünün yaklaşık otuz yılını bu antikacı dükkânının kitaplarla dolu asma katında geçiren Edip Cansever, çoğu şiirini bu mekânda kaleme almıştır. Şair, 1977 yılında yayımlanan "Kapalıçarşı" adlı yazısında bir bütün hâlinde bu mekânla ilgili düşüncelerini ifade eder. Cansever'e göre Kapa-

[26] Cansever, "Üçüncü Selim'in Kilimi", *Sonrası Kalır-I,* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011), 71.

lıçarşı, öz varlığıyla özdeşleşen, bununla birlikte dışarıdan izlemeyi tercih ettiği "koskoca bir labirent"tir. Şair, Kapalıçarşı'yı içindeki insanlarla, renkleri ve kokularıyla sınıf ayrımının en belirgin şekilde gözlemlenebileceği renkli "küçük bir ülke" olarak nitelendirir. Şairin Kapalıçarşı ile kurduğu bağ, edebî eserlerine de yansımıştır. Cansever, "Masa da Masaymış", "Umutsuzlar Parkı", "Şahinin Kopardığı Elmas", "Episode", "Cadı Ağacı" ve "Üçüncü Selim'in Kilimi" adlı şiirlerinde mesleğine ve Kapalıçarşı günlerine işaret eden göndermeler yapmıştır.

Kaynakça

Anar, Turgay. *Hafıza ve Miras: Fatih'in Edebiyat Durakları*, İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları, 2022.

Canberk, Eray. *A'dan Z'ye Edip Cansever*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Cansever, Edip. "Kapalıçarşı", *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar, Söyleşiler*, Soruşturmalar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, 26-28.

Cansever, Edip. "Yaşam Öyküsü", *Türkiye Yazıları*, 3 (1977), 27.

Cansever, Edip. *Sonrası Kalır-I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Cansever, Edip. *Şiiri Şiirle Ölçmek: Şiir Üzerine Yazılar*, Söyleşiler, Soruşturmalar, haz. Devrim Dirlikyapan, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Cemal Süreya. *999. Gün-Üstü Kalsın*, İstanbul: Broy Yayınları, 1991.

Fethi Naci. "Edip Cansever'in Antikacı Dükkânında", *Dost*, 31 (1960), 19.

İmzasız, "Çarşı Yangınının Zayiat Bilançosu", *Akşam*, 28 Kasım 1954, 1.

İmzasız, "Yaşamlarında İlklerle Sanatçılarımız: Edip Cansever", *Milliyet Sanat*, 307 (1979), 34.

Kanık, Orhan Veli. *Bütün Şiirleri*, haz. Necati Tonga, Tahsin Yıldırım, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2021.

Karaca, Alaattin. "Edip Cansever'in İşi Gücü", *Türk Edebiyatı*, 428 (2009), 48-50.

Perinçek, Feyza; Duruel, Nursel. Cemal Süreya: *Şairin Hayatı Şiire Dahil*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

Tonga, Necati. "Renksiz ve Kupkuru: Edip Cansever'in Ankara Günleri". *Arka Kapak*, 33 (2018): 32-33.

1894 İSTANBUL DEPREMİ'NİN ÇÂRŞÛ-YI KEBÎR'DEKİ (KAPALIÇARŞI) YANKILARI: HASARLAR VE ONARIMLAR

Nermin GENÇ*

Özet

ABDÜLHAMİD'İN SALTANATINA DENK düşen 1894 yılı içerisinde İstanbul, "zelzele-i azîme, zelzele-i müthişe ve büyük hareket-i arz olarak adlandırılan" büyük depremlerden birini daha yaşamış ve şehrin birçok yapıları zarar görmüştür. Depremden en fazla etkilenen yapılar arasında ticaret ve zanaat mekânı olan Çarşı-yı Kebîr de yer alıyordu. II. Abdülhamid, depremin sebeplerini ve şehrin ne derece tahribata uğradığını öğrenmek üzere incelemelerde bulunulmasını talep etmiş ve yine padişahın isteği doğrultusunda 1894 depreminin nedenleri araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir. Bu araştırmacılardan biri olan Louis Sabuncu, 1894 depreminin etkilerini bilimsel verilerle ortaya koyarak hazırladığı layihasını padişaha sunmuştur. Ayrıca padişah, halk nazarında depremin büyük korkuya sebep olmaması için tüm gazetelerden deprem haberinin daha nazik bir dilde aktarılmasını istemiştir. Buna rağmen sansasyonel haber veren bazı gazeteler ikaz edilmiş ve bazı yabancı gazetelerin Osmanlı Devleti sınırlarına girmesi yasaklanmıştır. Söz konusu gazetelerden biri, yaşanan büyük depremde Çarşı-yı Kebîr'deki bazı dükkanların yıkılmasından ve insan kayıplarından bahsetmiş bu ise gazetenin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Çarşı-yı Kebîr'in tamir edilmesi gereken yerler memurlar tarafından tespit edilerek keşif defterlerine kaydedilmiştir. Çarşı-yı Kebîr'in depremden dolayı yıkılan yerlerinin yeniden ve sağlıklı bir şekilde onarımının

* Dr. Nermin Genç, ngencnermin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8285-8793.

yapılması için padişah oldukça hassas davranmış, çarşının inşası hakkında bilirkişilerin görüşleri dikkate alınmıştır. Çarşı-yı Kebîr'in depremde zarar gören yerlerinin tamirden öncesi ve tamirden sonraki hallerinin fotoğrafları çekilmiş ve bazıları günümüze de intikal eden bu fotoğraflar II. Abdülhamid'e sunulmuştur. 1894 İstanbul depremi ve bu depremden etkilenen Çarşı-yı Kebîr (Kapalıçarşı), keşifler ve tamirler, hükümetin aldığı tedbirler konu bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, Kapalıçarşı, 1894 İstanbul Depremi, Tamir

The Repercussions of the 1894 Istanbul Earthquake on the Grand Bazaar: Damages and Repairs

Abstract

In 1894, during the reign of Abdulhamid II, Istanbul was struck by a severe earthquake, referred to as "zelzele-i azîme" (great earthquake), "zelzele-i müdhîşe" (severe earthquake), and "büyük hareket-i arz" (massive earthquake). This earthquake caused extensive damage to numerous structures across the city. Among the buildings severely affected was the Grand Bazaar (Kapalıçarşı), a key center of trade and craft. Following the earthquake, Abdulhamid II commissioned investigations to determine the causes of the earthquake and the extent of the damage to the city. One of these researchers, Louis Sabuncu, presented a report to the Sultan, detailing the effects of the earthquake with scientific findings. The Sultan also requested that newspapers report on the earthquake in a more measured tone to prevent public panic. Despite this, some newspapers continued to publish sensationalist reports, leading to warnings and even bans on certain foreign newspapers. One such foreign newspaper, which reported on the destruction of shops and human casualties in the Grand Bazaar, was shut down as a result. Officials identified and documented the sections of the Grand Bazaar needing repair in keşif registers. Abdulhamid II was particularly attentive to the reconstruction and proper repair of the damaged areas, considering expert opinions in the process. Photographs of the damaged and repaired parts of the Grand Bazaar were taken, some of which have survived to this day and were presented to Abdulhamid II. This paper discussed the 1894 Istanbul Earthquake, the inspections (keşif) and repairs conducted in the Grand Bazaar, and the measures taken by the government in response to the disaster.

Keywords: Ottoman Empire, Abdulhamid II, The Grand Bazaar, The 1894 Istanbul Earthquake, Repairs.

Giriş

Türkiye coğrafyası, tarihsel süreç boyunca farklı şiddetlerdeki birçok depremden etkilenmiştir. Bu depremler sadece fiziksel tahribata yol açmamış, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve yönetimsel alanlarda derin izler bırakmıştır. Özellikle başkent İstanbul gibi stratejik öneme sahip şehirlerde, saraylar, camiler, surlar ve çarşılar gibi kritik yapıların hasar görmesi nedeniyle Osmanlı yönetimi, felaket sonrası yardım faaliyetlerini organize etmek, vakıflar aracılığıyla sosyal destek sağlamak ve zarar gören bölgelerde imar faaliyetlerini hızlandırmak gibi tedbirler almıştır. 1894 yılında meydana gelen depremde bu tür tedbirlerin uygulanmasının ve etkili bir yönetim stratejisinin ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

II. Abdülhamid'in [sal. 1876-1909] saltanatına denk düşen 1894 yılı içerisinde İstanbul, "*zelzele-i azîme*", *"zelzele-i müdhîşe"* ve *"büyük hareket-i arz"* şeklinde nitelendirilen şiddetli depremlerden birini daha yaşamış ve şehrin birçok yapısı zarar görmüştür. Depremden en fazla etkilenen yapılar arasında ticaret ve zanaat mekânı olan Kapalıçarşı yer almaktadır. Bu çalışmada, İstanbul'da yer alan Kapalıçarşı'nın 1894 depremi sonucu meydana gelen hasar süreci, gerçekleştirilen tespitler, uygulanan müdahale yöntemleri ve yeniden inşa çalışmalarına ilişkin veriler, arşiv belgeleri temel alınarak kronolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Ayrıca, metnin ilgili bölümlerine döneme ait fotoğraflar dahil edilerek, konu görsel materyallerle desteklenmiştir.

Kapalıçarşı'nın Deprem Sonrası Hasar Durumu ve Tedbirler

10 Temmuz 1894 tarihinde öğle saatlerinde yaşanan depremde İstanbul şiddetle sarsılmış, ciddi yıkımlara ve can kayıplarına yol açmıştır. Depremden en çok etkilenen bölgelerden biri Kapalıçarşı olmuştur. Bayezid cihetindeki kapı ve çarşıdaki bazı yerler hasar görmüş,[1] Kapalıçarşı'nın Fesçiler, Kuyumcular, Yağlıkçılar, Çadırcılar ve Bitpazarı ise en çok hasar alan yerler olmuştur.[2] 12 Temmuz 1894 tarihinde depremden etkilenen yerlerin

[1] Y.PRK.SGE., 6/31. Saadet Gazetesi'nin verdiği habere göre deprem 10 Temmuz 1894 Salı günü saat 4'ü 35 geçe meydana gelmiştir (Saadet, (11 Temmuz 1894), s. 1, NSS069097). Sabah Gazetesi'nin verdiği bilgilere göre deprem 5'e çeyrek kala hafif bir sarsıntı şeklinde başlamış ve giderek şiddetlenmiştir (Sabah, (11 Temmuz 1894), s. 1, NSS070427).

[2] Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi,* İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 42.

tespiti için mühendis ve kalfalar görevlendirilmiş,[3] Bat Pazarı ve çarşının Yağhane ciheti depremden dolayı hasara uğradığı ve tehlikeli boyuta geldiği gözlemlenmiştir.[4] Depremde çarşının kemerleri, çoğu dükkanlarının kemerleriyle ayakları, çarşıya açılan 18 han kapısının muhtelif katları zarara uğramış, dükkanlarından önemli eşyalarını almak isteyenlerin bir zabıta eşliğinde çarşıya girmelerine müsaade verilmiştir.[5]

Resim 1: Fesçiler caddesinin Batpazarı'na bitişik kısmının hareket-i arzdan sonraki hali (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/8).

Sabah gazetesinin haberine göre, deprem sırasında çarşının çıkış kapıları kapanmış; Nuruosmaniye Kapısı tarafındaki kemerler ile Bat Pazarı Kapısı yakınındaki kemerin bir bölümü, Yağlıkçılar bölgesi ve Çadırcılar Kapısı çevresi yıkılmıştır. Ayrıca, Bodrum Hanı ve Kellekesen Hanı'nın bazı bölümleri de zarar görmüştür.[6] 15 Temmuz 1894 tarihli belgede Sabah gazetesinin verdiği bilgilerin yanlış olduğu sadece Kazzazlar sokağındaki

[3] Y.MTV., 99/56-5 (8 M 1312/12 Temmuz 1894).

[4] Y.PRK.ŞH., 5/4-2.

[5] 13 Temmuz 1894 tarihinde Çadırcılar kapısındaki hafriyat toplanırken, enkaz altından Çadırcı esnafından Niyazi Bey'in cesedi de çıkarılmıştır (Y.PRK.ŞH., 4/93 (13 Temmuz 1894).

[6] *Sabah*, (11 Temmuz 1894), s. 1, NSS070427.

bazı mahaller ile Perdahçı Hanı sokağındaki bazı mahallerin yıkıldığı ifade edilmiştir.[7]

Saadet gazetesine göre depremde çârşû-yı kebirin Bat Pazarı kapısı yıkılmış ve 10 kişinin cesedi çıkarılmıştır. Yolgeçen Hanı tamamen, Takyeci, Baltacı, Sorguçlu, Çadırcı Hanları, Kürkçüler kapısındaki aşçı dükkânı yıkılmış, Nuruosmaniye kapısının üzeri çatlamıştır.[8]

Resim 2: Demircilerin işlemekte olduğu Perdahçı Hanı Sokağı'nın görünümü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/16).

Kapalıçarşı'nın ilk hasar tespiti Polis müdürü Hüsnü Bey, Şehremaneti mühendislerinden Asaf Bey ve üç kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. Heyetin hazırladığı raporda çarşının tonoz kemerleriyle dükkanlara ait kemerlerin birçoğu ile çarşı içindeki 18 hanın ağır hasar gördüğü belirtilmiştir.[9]

---

[7] Y.PRK.ŞH., 4/106 (11 M 1312/15 Temmuz 1894).

[8] *Saadet*, (11 Temmuz 1894), s. 1, NSS069097.

[9] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul*, s. 213. 21 B 1312/18 Ocak 1895 tarihli belgeye göre hareket-i arzda 2.000 metre alanın yıkıldığı, büyük zarar görüp yıkılması gereken kemerlerin 4.500 metrelik

Deprem sırasında Kapalıçarşı'da hayatını kaybedenlerin sayısı, belge ve gazetelerde farklılık göstermektedir. Depremden büyük ölçüde etkilenen Kapalıçarşı'nın bazı bölümlerinde kemerler yıkılmış, enkaz altında kalan 19 kişi hayatını kaybetmiş, 18 kişi ise yaralanmıştır. Ölenlerin Mehterhane'ye (Hapishane-i Umumi Hastanesi)[10], yaralıların ise hastaneye götürüldüğü belirtilmiştir. Kapalıçarşı'nın süratle imarı hakkında hükümet sıkı tedbirlere başvurmuştur. Çarşının tehlikeli bölgelerinde güvenlik önlemleri güçlendirilmiş, özellikle Bat Pazarı yönündeki kapıya fenerler ve memurlar yerleştirilmiş, sağlık ekipleri ise enkaz alanını kapsamlı bir şekilde taramıştır.[11]

18 Temmuz 1894 tarihinde Ziraat ve Orman ve Maden Nazırı Selim Efendi tarafından çarşının daha latif şekilde yeniden inşasıyla ilgili muhtırasından bahsedilerek çarşının hangi kısımlarının ne suretle inşa edilmesine başlanacağına dair bir mazbata sunulmuştur.[12] 22 Temmuz 1894'te ise çarşının büyük bir kısmının zarar gördüğü ve ne şekilde tamir edilmesi gerektiği, dükkanların zarar görmemesi için çarşının yıkılan yerlerindeki molozların süratle kaldırılması gerektiği belirtilmiştir.[13]

Bilimsel Araştırmalar ve Depremin İncelenmesi

İstanbul, 1894 yılında büyük bir felaketle karşılaşırken, aynı dönemde Avrupa›da bilim insanları tarafından deprem üzerine çeşitli araştırmalar yapılmaktaydı. Bu bağlamda, Mösyö Novak adlı bir bilim insanı, güneş lekeleri üzerine yaptığı incelemeler sonucunda, beşinci, yedinci ve on üçüncü günlerde tekrar bir deprem olabileceği yönünde bir rapor hazırlamış ve bu raporu Viyana Elçisi aracılığıyla İstanbul›a iletmiştir.[14]

II. Abdülhamid, 1894 depreminin bilimsel nedenlerini araştırmak amacıyla detaylı bir inceleme yapılmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda

---

bir alanı kapsadığı ifade edilir (Y.PRK.AZJ., 30/60).

[10] Günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi'nin bulunduğu yerdir. Bu bina ilk olarak Makbul ve Maktul İbrahim Paşa tarafından yaptırılan İbrahim Paşa Sarayı'dır. Daha sonra Mehterhane ve Hapishane-i Umumi olarak kullanılmıştır (Semavi Eyice, "İbrahim Paşa Sarayı", *DİA,* XXI, İstanbul 2000, s. 345-347).

[11] Y.PRK.ŞH., 4/92 (28 Haziran 1310/10 Temmuz 1894).

[12] İ.HUS., 27/92; İ.ŞE., 5/11.

[13] İ.HUS., 27/97; BEO., 471/35271.

[14] İ.HUS., 28/138-1 (2 S 1312/5 Ağustos 1894).

görevlendirilen memurlardan Louis Sabuncu, 21 Temmuz 1894 tarihinde sunduğu raporunda, depremin merkez üssünün Hüdavendigar vilayeti (Bursa) olduğunu belirtmiş ve İngiliz bilim adamının eserine atıfta bulunarak güneş lekeleri ile deprem arasında bir ilişki bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca raporunda depremden etkilenen yerleri gösteren büyük ve küçük cetvel eklemiştir.[15]

Resim 3: Louis Sabuncu (BOA, FTG, 562).

Resim 4: Louis Sabuncu'nun 1894 depreminden etkilenen yerleri gösteren cetvel (Y.PRK.TKM., 32/13).

[15] Y.PRK.TKM., 32/13.

1894 Depremi ile ilgili araştırmalar yapan bir diğer bilim insanı Atina Rasathanesi Müdürü Eginitis'dir.[16] Eginitis, 1894 depremine ilişkin çalışmalarını yürütmek üzere kendisine tahsis edilen bir vapurla, İstanbul Rasathanesi Müdürü Kumbari (Coumbary) ve yardımcısı Emil Lakvan (Emil Lacoine) eşliğinde depremden etkilenen bölgeleri ziyaret etmiştir. Bu kapsamda, Eginitis tarafından 3 ve 15 Ağustos 1894 tarihlerinde iki ayrı rapor hazırlanmıştır. Raporda, depremin 10 Temmuz 1894 tarihinde saat 12.24'te üç ayrı sarsıntı şeklinde meydana geldiği belirtilmektedir. İlk sarsıntıdan birkaç saniye önce, yeraltından gelen ve kaldırımda hızla geçen birçok araba sesi gibi algılanan güçlü bir gürültü duyulmuştur. Yaklaşık 4-5 saniye süren bu ilk sarsıntının ardından, çok daha şiddetli olan ikinci deprem, geniş bir alanı etkileyerek hasara yol açmış ve 8-9 saniye boyunca şiddetini artırarak devam etmiştir. Üçüncü sarsıntı ise, deniz yüzeyindeki dalgaları andıran bir hareketle gerçekleşmiş, ikinci sarsıntıya kıyasla daha hafif bir şiddette olup yaklaşık 5 saniye sürmüştür. Ayrıca, bu son sarsıntıda da yeraltından gelen sesler duyulmuştur. Toplamda, üç sarsıntının süresi 17-18 saniye olarak kaydedilmiştir.[17] Eginitis'in raporuna göre, İstanbul'da deprem nedeniyle hiçbir ev hasardan kurtulamamış, özellikle çarşının merkezi olan Çârşû-yı Kebîr büyük ölçüde tahrip olmuştur. Deprem sonucunda pek çok kişi hayatını kaybetmiş, enkaz altından çıkarılan çok sayıda yaralı ise devletin müdahalesiyle kurtarılmıştır.[18]

[16] II. Abdülhamid çalışmalarından dolayı Atina Rasathanesi Müdürü Mösyö Dimitriyos Eginitis'e 16 Ağustos 1894 tarihinde üçüncü rütbeden Mecidiye nişanı vermiştir (İ.TAL., 59/32).

[17] Y.EE 11/24, s. 2-4.

[18] Y.EE 11/24, 9-10.

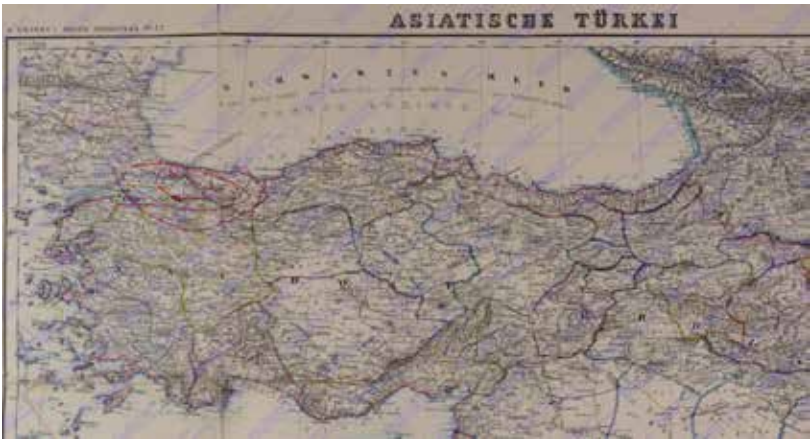

Resim 5: 1894 Depremi'nden etkilenen yerleri gösteren harita (Y.EE., 11/24).

İstanbul'da ise deprem sonrası hasar tespiti ve kurtarma çalışmalarının etkin bir şekilde yürütüldüğünü gösteren bir adım olarak, Kapalıçarşı'nın hasar durumunu incelemek üzere bir keşif heyeti kurulmuştur. Bu heyet, Şehremini Rıdvan Paşa başkanlığında Erkâb-ı Harbiye Feriki Şakir Paşa, Erkâb-ı Harbiye Miralayı Mehmed Bey, Başmimar Sarkis Bey, Ticaret ve Nafia Nezareti Fen Müşaviri Galland, Mimar D'Aranco, Mimar Vallaury, Mimar Carre, Şehremaneti Başmühendisi Mehmed Kemaleddin Bey, Ticaret ve Nafia Nezareti mühendislerinden Mimar A. Leclerq gibi isimlerden oluşmuştur. Keşif heyeti tarafından Kapalıçarşı'nın Bat Pazarı, Çadırcılar, Yorgancılar bölümünün depremde zarar gördüğü tespit edilmiş, hasar gören tonozların yıkılmasına ve hasarlı yerlere tahta perdeler ile set kurulmasına karar verilmiştir.[19] Komisyon raporuna göre üzeri demir kirişler ve cam ile örtülü Kürkçüler ve bütünü açık halde bulunan Ayineciler içi, Çukacı Hanı önü, Mahfazacılar içi zarar görmemiştir.[20] Kapalıçarşı'da bulunan bazı dükkanların inşası sırasında, kemerlerin bağlı olduğu duvarların tıraş edilerek inceltilmesi nedeniyle çarşının kemerlerinin zayıfladığı tespit edilmiştir. Bu durum, heyet tarafından dikkate alınarak, kemerlerin sağlamlığını değerlendirmek amacıyla söz konusu bölümlerin de titizlikle

[19] Y.PRK.MYD., 15/12; İ.HUS., 27/98; İ.ŞE., 5/17; Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 214.
[20] İ.ŞE., 5/6.

incelenmesi istenmiştir.[21] Rıdvan Paşa başkanlığındaki komisyon, çarşının kemerlerini ve dükkanlarını dikkatle inceleyerek, zarar gören bazı kemerlerin yıkılmasına ve yapısal olarak sağlam kalan dükkanların yeniden açılmasına karar vermiştir.[22]

Oscar Bey, 26 Temmuz 1894 tarihinde kaleme aldığı risalede İstanbul'da yaşanan büyük depremden bahsetmiş ve zarar gören yapılar arasında Kapalıçarşı'yı saymıştır. Ona göre Kapalıçarşı'nın hasar görme sebebi depremin şiddetinin yanı sıra inşaat hatasıdır; çarşının yüksek katlarına çok fazla ağırlık bindiği için yapının sağlam olmadığını, birçok kubbenin depremde çöktüğünü ve en fazla can kaybının bu mekânda olduğunu ifade etmiştir.[23]

Kapalıçarşı'nın Onarım ve Yeniden Yapılandırma Süreci

Deprem sonrası, Kapalıçarşı esnafının ticari faaliyetlerini sürdürebilmesi amacıyla çözüm yolları aranmış, bu kapsamda, 30 Temmuz 1894 tarihinde, depremden zarar gören çarşıdaki dükkanların esnafına, Bayezid Camii türbesi civarındaki açık alanda her birine birer dolap koyarak alışveriş yapmalarına izin verilmiştir. Ayrıca, esnafa Yeni Camii ve Sultanahmet Camii çevresinde de sergi açma izni verilerek, ticaretin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.[24]

Bu süreçte, Kapalıçarşı'nın depremden zarar gören yerlerini onarmak ve dayanıklılığını artırmak amacıyla kapsamlı bir yeniden yapılanma planı hazırlanmış ve bu planın uygulanması için gerekli adımlar atılmıştır. Çarşının tavanını örtmek için uygun yöntemi belirlemek üzere Selim Melhame Efendi ile Ticaret ve Nafia Nazırı Tevfik Paşa'nın nezaretinde teknik bir komisyon kurulmuştur.[25] 30 Temmuz 1894 tarihli komisyon mazbatasında hareket-i arzdan etkilenen Çârşû-yı Kebir'in kemerlerinin demir çubuklar-

---

[21] İ.HUS., 27/78-1 (19 M 1312/23 Temmuz 1894).

[22] İ.ŞE., 5/6 (11 Temmuz 1310/23 Temmuz 1894).

[23] Oscar Bey Rendelmann, "Le Tremblement De Tere De Constantinople Juillet 1894", Paris 1894, s. 23 bundan naklen Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *TALİD, VIII/16,* İstanbul 2010, s. 107-108.

[24] İ.HUS., 27/84-2 (26 M 1312/30 Temmuz 1894). Kapalıçarşı'nın bazı mahallerine depremden sonra kulübe yapılmıştır. Mesela Kalpakçılar başında yer alan iki dükkâna sahip bir mutasarrıf hareket-i arzdan sonra dükkânın önüne koyulan kulübelerin dükkanların kiraya verilmesini engellediği için başka yere naklini istemiştir (DH.MKT., 2293/3 (8 Kanunuevvel 1315/20 Aralık 1899).

[25] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 217.

dan inşasına karar verilmiş fakat çubukların arasındaki boşlukların çimento ve kum ile doldurulduğu takdirde herhangi bir depremde çimentonun düşmesine sebep olacağı belirtilerek boşluklara demir levhalar ilave edilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.[26] 4 Ağustos 1894 tarihinde Kapalıçarşı kemerleri demir çubuklarla inşa edilmiş ve aradaki boşluklar çimento ve kum ile doldurulmaktan vazgeçilip demir levhalar ile doldurularak daha sağlam hale getirilmiştir.[27]

9 Ağustos 1894 tarihinde dönemin baş mimarı Serkiz Bey (Sarkis), Mösyö Bertiye ve Mimar Valuri (Vallaury) ve Daranko (D'Aronco), Şehremaneti Celilesi Başmühendisi Mehmed ve meclis azalarından Mustafa Bey ve Kâmil Bey ile maliyeden gönderilecek bir memurdan oluşan komisyonca tamir işleri görüşülse de komisyon heyetinin yetersiz olduğu ve daha fazla memur ve kalfanın dahil edilmesinin tamirat işlerini hızlandıracağı bildirilmiştir.[28] 5 Eylül 1894 tarihinde ise depremde zarar gören Yorgancılar çarşısının temizlenip açılmasına karar verilmiştir.[29]

Depremde zarar gören Kapalıçarşı'nın kemerlerinin hızla onarılması talep edilmiş,[30] Mimar Berthier ise çarşının çatısı ve kemerlerinin yeniden inşası için iki farklı plan sunmuştur: Birinci plana göre, çarşının tavan kısmı ile kemerlerin tamamı demirden inşa edilecek, çatının dairesel dış bölümleri ise galvanizli ve oluklu malzemelerle kaplanacaktır. Diğer plana göre, demirden yapılacak çatı ve kemerlerin araları delikli tuğlayla doldurulacak, sütunlar üzerine çift potrel kirişler eklenerek gergi demirleriyle güçlendirilecektir. Ardından aralarına tuğla ve çimento doldurulup dairesel kısımlar kurşunla kaplanacaktır. Sıcak ve soğuk hava koşullarına karşı daha dayanıklı olacağı düşünülen bu ikinci planın uygulanmasına karar verilmiştir.[31]

Kapalıçarşı'nın inşaatına başlanması için ihale açılacağı duyurulmuş,

---

[26] İ.ŞE., 5/19 (26 M 1312/30 Temmuz 1894); İ.ŞE., 5/31 (12 S 1312/15 Ağustos 1894); BEO., 463/34690 (23 S 1312/26 Ağustos 1894).

[27] Demir levhaların Tersane-i Âmire ve Tophane'deki fabrikalarda suretle imal edilmesi istenmiş ancak uzun zaman alacağı gerekçesiyle vazgeçilmiştir. İnşaatın bir şirkete ihaleye verilmesine karar verilmiştir (İ.HUS., 28/3-1).

[28] İ.HUS., 28/41-1.

[29] İ.ŞE., 6/9 (4 Ra 1312/5 Eylül 1894). Çârşû-yı kebirin tamirinden sonra tamamen açılana değin Yorgancı esnafının Şehzade Camii avlusunda ticaret yapabilmeleri için baraka kurulmasına karar verilmiştir (İ.ŞE., 6/25).

[30] BEO., 607/45453.

[31] İ.TNF., 4/32 (24 Ra 1313/14 Eylül 1895); Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 219-220.

ihale için şehremanetine birçok proje sunulmuştur. Ancak ihale yoluyla inşanın maliyetinin daha yüksek olacağı ve uzun zaman alacağından dolayı esnafın madur olmasını engellemek için çarşının tamamen yıkılıp yeniden inşa edilmesi yerine sadece hasar gören yerlerin tamirine ilişkin görüş öne çıkmıştır.[32]

Kapalıçarşı'yı incelemek üzere tekrar bir komisyon kurulmuş ve çarşı esnafı geçici yerlere nakledilmiştir. Komisyon heyeti 4 Şubat 1896 tarihinde Nuruosmaniye, Kalpakçılarbaşı, Mahmut Paşa ve Örücüler kapılarının yenilenmesine karar vermiştir.[33]

Kapalıçarşı'nın keşif raporuna göre Kapalıçarşı'nın içinde 3.200 mağaza ve dükkan, 2 camii, 1 hamam, 18 han bulunuyordu. 1894 depreminde 130 kadar dükkan yıkılmış ve 20 kadar dükkanda zarar gördüğünden buraları da sonradan yıkılmıştır. Çarşının kemerleri de hasar görmüştür. Depremde zarar görmeyen mahaller arasında Kürkçüler Çarşısı, Kalpakçıların bir kısmı, Aynacılarbaşı, Saatçiler Sokağı Mahfazacılar'ın bir kısmı, Hakkaklar Çarşısı bulunuyordu. Bu sokakların açılmasına ve tehlikeli sokakların tahta ile kapatılmasına karar verilmiştir. Sandal bedesteninin bir kısmı ile Kebabçı Hanı, Rabia Hanı, Çukacı Hanı, Çukur Hanı'nın alt katındaki bir numaralı oda zarar görmüştür.[34]

Ticaret ve Nafia Nazırı Celaleddin Paşa başkanlığında "Çârşû-yı Kebir Tamirat Komisyonu" oluşturulmuş ve 8 Nisan 1896 tarihinde padişahın talimatıyla Kapalıçarşı'nın onarımı için sunulan teklif onaylanmıştır. Çârşû-yı Kebir Tamirat Komisyonu, öncelikli olarak Kapalıçarşı'daki dükkânların sayısını, sahiplerini ve sokak ile cadde adlarını içeren bir liste hazırlanmasını talep etmiş; depremde az zarar gören Kalpakçılarbaşı Caddesi'nin Nuruosmaniye Kapısı yönünden başlayarak onarılmasına karar vermiştir. Bitpazarı'ndaki kemerlerin 53 metrelik bölümü ile aynı alandaki üç han yıkılmıştır. Kapalıçarşı'nın onarımıyla ilgili teklifler değerlendirilmiş ve hasarlı alanların tamir ve inşa masraflarının bir kısmının varlıklı dükkân sahipleri tarafından karşılanmasına, kalan kısmın ise bankadan

[32] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 220.

[33] Komisyonun başında Baş mimar Sarkis (Serkiz) Balyan, saray baş mühendisi M. Berthier, İstanbul Sergisi mimarı R. D'Aronco ve Tütün Regie'si mimarı A. Vallaury tayin edilmiştir (Afife Batur-Gülsün Tanyeli, "1894 Depremi ve İstanbul'un Tarihi Yapılarındaki Hasar Üzerine Bir Örnekleme Çalışması: Kapalıçarşı", s. 251).

[34] Y.PRK.MYD., 15/14-1; ŞD., 383/15 (20 S 1317/30 Haziran 1899).

%40 oranında kredi alınarak finanse edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, maddi durumu iyi olan dükkân sahipleri, onarım çalışmalarına katkıda bulunmaları için teşvik edilmiştir.[35]

Resim 6: Çârşû-yı Kebir Tamirat Komisyonu azalarıyla heyet-i fenniye ve hesabiyesi (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/18).

Kapalıçarşı'nın hasarlı hali ve yeniden inşa sürecini belgelemek için, Darüşşafaka'da fotoğraf hocalığı yapan Hilmi Efendi görevlendirilmiştir. Hilmi Efendi, çarşının harap durumunu, tamir sürecini ve iki yanında süslü taş kapılar bulunan yeni halini fotoğraflamış; hazırladığı albümü açılışta padişaha sunmuştur.[36] 16 Kasım 1898'de ise Kapalıçarşı'nın yeni görünümünü ve farklı açılardan çekilmiş fotoğraflarını içeren iki ciltlik bir albüm hazırlanmıştır.[37]

Kapalıçarşı'nın Kalpakçılarbaşı caddesiyle Yağlıkçılar, Sahaflar, Astar-

[35] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 216, 225-226.
[36] Y.PRK.TNF., 4/59 (7 Ca 1314/14 Temmuz 1896).
[37] Y.PRK.TNF., 6/25 (2 B 1316/16 Kasım 1898).

cılar cadde ve sokaklarının kemerleri, harap ve yıkılmış olan dükkanların tamir edilmiş ve Nuruosmaniye Camii tarafına yeni bir kapı açılıp, Osmanlı tuğrası ile kitabe eklenmesi (Ahmed Muhtar Efendi tarafından nazım yazılması) ve kapının cülus-ı hümayunda açılması kararlaştırılmıştır.[38] Bayezid ile Nuruosmaniye arasındaki caddenin üstü beşik tonozlu bir çatıyla kaplanmış, tonozun tepe kısımlarına madalyon biçiminde süslemeler yapılmıştır. Nuruosmaniye Camii yönündeki kapının üzerine Osmanlı arması yerleştirilmiş ve Hattat Sami Efendi'nin yazısıyla iki satırlık bir tamir kitabesi eklenmiştir. Ayrıca, çarşı kapısına eklenmesi planlanan bir dörtlük padişah tarafından kabul görmemiştir:

Resim 7: Nuruosmaniye kapısına yazılması düşünülen manzume (Y.A.RES., 80/65).

Çarşu olmuşdu te'sir-i tezelzülden harab
Pek güzel yaptırdı Han-ı Abdülhamid kamrân
Bendesi Muhtar bir tarih ile tebşir eder
Çarşuyu eyledi tamir Sultân-ı azâm
1314.

Padişahın isteği üzerine bu dörtlük eklenmeyip *"Ziynet efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke pirâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye es-sultan ibnü's-sultan el-gazi Abdülhamid Han-ı sâni hazretlerinin cümle-i meser-i umrân-küsteri hümâyunlarından olmak üzere işbu çarşu-yı kebir bin üç yüz on dört sene-yi hicriyyesi rebiü'l-evvelinde müceddeden tamir*

[38] Y.A.RES., 80/65.

olunmuşdur" yazısı eklenmiştir.[39] Nuruosmaniye kapısı 3.75 metre yüksekliğinde 3 metre eninde basık kemerli bir kapı boşluğunda yer almakta ve çevresi 10 metre yüksekliğinde kesme taş örgü duvarla örülmüştür. Duvarın üst bitişinde motifli nişler bulunmaktadır.[40] Bayezid tarafına da bir kapı açılmasına karar verilmiştir. Bayezid kapısının üstüne II. Abdülhamid'in tuğrası ve bu tuğranın altına Hattat Sami Efendi'nin *"el-kâsibu habîbullah"* (Allah ticaret yapanı sever) yazısı eklenmiştir.[41]

Resim 8: Nuruosmaniye Kapısı (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/9, NEKYA90863/32).

1896 tarihinde Kalpakçılar caddesi yenilenmiş, tonozların tepe kısımlarına madalyon şeklinde süslemeler yapılmıştır.[42] Cülus-ı hümayunda Kalpakçılarbaşı caddesiyle ona bağlı bazı kısımlar açılmıştır. Sipahi, Yağlıkçılar ve Astarcılar caddesi ise 23 Kasım 1896 tarihinde ticarete açılmıştır. Kıraathane, Koltukçular, Kazazlar, Ressam Basmacılar, Orta Kazazlar, Cevahir Bedesteni, Sahaflar, Zenneciler, Takyeciler sokakları, Kiseciler sokağının yarısı 1897 yılı ortalarına kadar tamamlanmıştır. Takyeciler Sokağı'nın şekli değiştirilmiş, dükkanların bodrumları doldurularak büyük

[39] Y.A.RES, 80/65.

[40] İnci Dilaveroğlu, *Tarihsel Süreç İçerisinde Kapalıçarşı,* Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 169; İnci Dilaveroğlu-Nuran Kara Pilehvarian, "İstanbul Kapalıçarşı'nın Sokakları ve Kapıları Üzerine Bir İnceleme", *Art-Sanat*, 17 (2022), s. 119. (tam sayfa: 103-129)

[41] (Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 227-229), Mahmutpaşa ve Kılıçlar cihetindeki eski kapıların 1899 tarihinde yeniden yapılmasına karar verilmiştir (ŞD., 2999/50).

[42] Gülay Kurt, *Kapalıçarşı Koruma Süreci ve Yönetimi* "Bir Anıt Eser Yönetim Planı", Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 101.

kemerler inşa edilmiştir. Yorgancılar ve Fesçiler caddelerinin tamiratına 1897 Mart'ın sonlarında başlanmıştır. Kapalıçarşı'daki Kuyumcular ve Terlikçiler kısmı ise 1 Mayıs 1898'de ticarete açılmıştır.[43]

Resim 9: Sahaflar caddesinin tamiri (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/2).

31 Ağustos 1899'da Camili Han, Alipaşa Hanı'nın tamiri tamamlanarak hizmete açılmıştır. Komisyon ayrıca çok fazla hasar görmediği gerekçesiyle ticarete kapatılmayan Kürkçüler Çarşısı ile Kebapçı Hanı'ndaki bazı dükkanların onarımını ve yıkılması gereken yerlerin tespitinin yapılıp işleme alınmasını kararlaştırmıştır.[44]

1894 depreminden sonra Çârşû-yı Kebir'in tamiratı sırasında Ayineciler cihetindeki kapılar kaldırılmış, 3 Ağustos 1900 tarihinde birçok esnaf tarafından bu kapıların tekrar yerine konulması talep edilmiştir.[45] Ayineciler cihetine yeni kapılar yapılmış fakat sokaklar arası serbest geçişe engel olmasından ötürü esnafın istediği gibi olmayınca yeni kapıların kaldırılıp eski kapıların çarşının eski şekline uygun olacak şekilde yeniden yapılması

[43] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 230-234.

[44] DH.MKT., 2224/77 (15 R 1317/23 Ağustos 1899); DH.MKT., 2240/3 (21 R 1317/29 Ağustos 1899); Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 235.

[45] DH.MKT., 2383/87 (6 R 1318/3 Ağustos 1900).

istenmiştir.[46] 11 Temmuz 1900 tarihli belgeye göre Çadırcılar caddesiyle Ali Paşa Hanı sokağının örtülmesi ve iki başına demirden kapı yapılmasına karar verilmiştir.[47]

Resim 10: Mahmud Paşa Kapısından Aynacılar Caddesi'nin Görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90864/28).

Komisyon Kapalıçarşı'nın sonradan onardığı kısımlar dahil 40.955 metrekare bir alanı tamir etmiş ve toplamda 4.563.375 kuruş harcanmıştır. Ancak bu miktar daha sonra da artacaktır. Çârşû-yı Kebir Tamirat Komisyonu tarafından Nisan 1896'dan Eylül 1899'a kadar süren tamir işlemlerinin maliyetli olması ve onarılması gereken yerlerin giderek artması nedeniyle yeni bir komisyonun kurulmasına karar verilmiş ve aynı isimle üyeleri farklı olan bir komisyon daha kurulmuştur. Bu komisyonda onarım işlerini 1904 yılının sonuna kadar devam ettirmiş daha sonra çarşıyla ilgili işleri Ziraat Bankası İdaresi'ne devretmiştir.[48]

---

[46] DH.MKT., 2417/79 (26 C 1318/21 Ekim 1900); DH.MKT., 2428/89 (27 B 1318/20 Kasım 1900).

[47] Y.A.RES.108/5, s. 4 (28 Haziran 1316/11 Temmuz 1900).

[48] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 236-237. Kapalıçarşı'ya yakın olup depremden zarar gören yerlerin Çarşı tamirat komisyonu tarafından tamirine ilişkin bkz. DH.MKT., 2526/58.

18 Ocak 1895 tarihinde Kapalıçarşı'da 4.000 dükkân ve içindeki hanlarda bulunan 2.400 oda bulunmaktaydı.[49] 1894 depreminden önceki haline göre Kapalıçarşı'daki dükkanların sayısının azaldığı[50] ve şeklen küçüldüğü[51] ifade edilmektedir.

Kapalıçarşı, tarihsel süreçte pek çok afetle karşılaşmış ve bunlardan en büyük onarımı 1894 yılındaki deprem sonrasında gerçekleştirilmiştir. Yağmur sularının yapıya zarar vermesini önlemek amacıyla damların arasına oluklar yerleştirilmiş, ayrıca çarşıda inşa edilen yeni duvarların içine demir kirişler eklenmiştir. Tonoz ve kemerler ise kalem işi süslemelerle zenginleştirilmiştir.[52] Deprem öncesinde dükkanlar ahşap yapılar olup, peyke denilen yüksekçe bir yere oturulurdu. Bu peykelerin alt kısmında ise eşyaların yerleştirildiği sandıklar bulunmaktaydı. Dükkanlar aşağı inen veya yukarı çıkan kapı sundurmasından yapılan iki kepenkle kapatılırdı. Onarımdan sonra ise dükkanların ön kısımlarına camekanlar yerleştirilmiş, bu sayede hem estetik bir görünüm elde edilmiş hem de çarşının işlevselliği artırılmıştır.[53]

---

[49] Y.PRK.AZJ., 30/60 (21 B 1312/18 Ocak 1895).

[50] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 240.

[51] Hikmet Ülgen, *İstanbul Kapalıçarşısı, İstanbul* 1960, s. 23.

[52] Fatma Ürekli "1894 Depremi ve İstanbul'un Ticaret Merkezi Büyük Çarşı (Kapalıçarşı)", *İTÜ Vakfı Dergisi,* sayı 67, Ocak-Mart 2015, s. 62-64; Dilaveroğlu, *Tarihsel Süreç İçerisinde Kapalıçarşı,* s. 179.

[53] Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul,* s. 241.

Resim 11: Kalpakçılarbaşı caddesindeki dükkân ve nakış numuneleri (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/14).

Sonuç

II. Abdülhamid, 1894 depremine ilişkin sebeplerin incelenmesi ve şehrin maruz kaldığı tahribatın boyutlarının belirlenmesi amacıyla detaylı araştırmalar yapılmasını talep etmiştir. Aynı zamanda, depremin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ve paniği minimize etmek amacıyla, tüm gazetelerden deprem haberlerini daha ölçülü bir üslupla aktarmalarını istemiştir. Bununla birlikte, sansasyonel haberler yayımlayan bazı gazeteler ikaz edilmiş, Osmanlı topraklarında dağıtımı yapılan bazı yabancı gazetelerin girişine ise yasak getirilmiştir.

Kapalıçarşı'nın depremde zarar gören bölümleri görevliler tarafından tespit edilerek keşif defterlerine kaydedilmiştir. Hasar gören kısımların sağlam ve güvenli bir şekilde yeniden inşa edilmesi için padişah büyük bir özen göstermiş ve çarşının restorasyonu sürecinde uzman görüşlerine başvurulmuştur. Kapalıçarşı'nın hasar tespitinin ardından başlatılan onarım süreci titizlikle yürütülmüş ve bu sürecin aşamaları belgelenmiştir. Dep-

remde zarar gören yerlerinin tamirden öncesi ve tamirden sonraki hallerinin fotoğrafları çekilmiş ve bazıları günümüze de intikal eden bu fotoğraflar II. Abdülhamid'e sunulmuştur.

1894 yılında meydana gelen büyük deprem, Kapalıçarşı'yı ciddi bir şekilde etkileyerek fiziksel hasara ve can kayıplarına neden olmuştur. Çarşıya dair yapılan hasar tespitleri, onarım çalışmaları ve yeniden yapılandırma süreçleri dönemin mimari ve teknik yaklaşımlarını sergilerken, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin afet sonrası müdahale kapasitesini ortaya koymuştur. Kapalıçarşı'nın yeniden inşasında mühendislik, mimari ve estetik unsurlar bir araya getirilmiş; sağlam, modern ve dayanıklı bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir. II. Abdülhamid döneminde titizlikle yürütülen bu çalışmalar, Osmanlı kent idaresinin tarihi dokuyu koruma ve geliştirme konusundaki hassasiyetini göstermektedir. 1894 yılında meydana gelen büyük deprem sonrasında Kapalıçarşı'da başlatılan kapsamlı onarım ve yenileme çalışmaları, yapının ticari faaliyetlerin merkezi olma işlevini sürdürmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kültürel ve tarihi önemini de güçlendirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO.), 463/34690, 471/35271, 607/45453.

BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 2224/77, 2240/3, 2293/3, 2383/87, 2417/79, 2428/89, 2526/58.

BOA, İrade Hususi (İ.HUS.), 27/78, 27/84, 27/92, 27/97, 27/98, 28/3, 28/41, 28/138.

BOA, İrade Şehremaneti (İ.ŞE.), 5/6, 5/11, 5/17, 5/19, 5/31, 6/9, 6/25.

BOA, İrade Taltifat (İ.TAL.), 59/32.

BOA, İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF.), 4/32.

BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.), 383/15, 2999/50.

BOA, Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.), 80/65, 108/5.

BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE 11/24).

BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 99/56.

BOA, Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.), 30/60.

BOA, Yıldız Yaveran ve Maiyyeti Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD.), 15/12, 15/14.

BOA, Yıldız Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE.), 6/31.

BOA, Yıldız Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH.), 4/92, 4/93, 4/106, 5/4.

BOA, Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.), 32/13.

BOA, Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y.PRK.TNF.), 4/59, 6/25.

Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri.

Saadet, NSS069097.

Sabah, NSS070427.

Araştırma ve İncelemeler

Batur, Afife-Gülsün Tanyeli, "1894 Depremi ve İstanbul'un Tarihi Yapılarındaki Hasar Üzerine Bir Örnekleme Çalışması: Kapalıçarşı", s. 244-252.

Dilaveroğlu, İnci, *Tarihsel Süreç İçerisinde Kapalıçarşı*, Doktora Tezi, Yıl-

dız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2021.

Dilaveroğlu, İnci-Nuran Kara Pilehvarian, "İstanbul Kapalıçarşı'nın Sokakları ve Kapıları Üzerine Bir İnceleme", *Art-Sanat*, 17 (2022), s. 1103-129.

Eyice, Semavi, "İbrahim Paşa Sarayı", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 345-347.

Kurt, Gülay, *Kapalıçarşı Koruma Süreci ve Yönetimi "Bir Anıt Eser Yönetim Planı"*, Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2020.

Özkılıç, Sema Küçükalioğlu, *1894 Depremi ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

Ülgen, Hikmet, *İstanbul Kapalıçarşısı*, İstanbul 1960.

Ürekli, Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

_____, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *TALİD*, VIII/16, İstanbul 2010, s. 101-130.

_____, "1894 Depremi ve İstanbul'un Ticaret Merkezi Büyük Çarşı (Kapalıçarşı)", *İTÜ Vakfı Dergisi*, sayı 67, Ocak-Mart 2015, s. 59-64.

EKLER

Ek 1: Kapalıçarşı'nın 10 Temmuz 1894 zelzelesinden önceki görünümü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90476/42).

Ek 2: Fesçiler Kapısı (Nadir Eserler Ktp., NEKYA779-34/40).

Ek 3: Kapalıçarşı 6. kısım Tacirler Sokağı'nın Görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEK-YA90864/31).

Ek 4: Kapalıçarşı 2. Kısım Takyeciler Sokağı'nın görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEK-YA90863/26).

Ek 5: Depremden önce ve sonra Yağlıkçılar Caddesi'nin görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90863/12, NEKYA90864/14).

Ek 6: Yorgancılar caddesinin depremden önce ve sonraki görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90519/46, NEKYA90864/15).

Ek 7: Kapalıçarşı dükkanlarının eski damlarıyla yeni dam ve menfezleri (Servet-i Fünun-280-sayi-s4.

Ek 8: Kalpakçılarbaşı caddesi dükkanlarının çatı ve kemerlerinin tamiri (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/15, NEKYA90859/1).

Ek 9: Sandal Bedesteni Sokağı'nın görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90863/16).

Ek 10: Yağlıkçılardan Sahhaflar Caddesi'nin Görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEK-YA90863/27).

Ek 11: Bodrum Hanı Sokağı'nın Kalpakçılar başından görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90864/4).

Ek 12: Zennecilerden Kazzazlar Sokağı'nın Görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90863/24).

Ek 13: Cevahir Bedesteni Zenneciler Sokağı'nın Görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEK-YA90863/21).

Ek 14: Bat Pazarı kapısının dahilen görünüşü (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/3).

Ek 15: Kalpakçıbaşıyla Örücüler ve Sahaflar arasındaki sokakların çatıları üzerindeki tamirat (Nadir Eserler Ktp., NEKYA90859/4).

Ek 16: Günümüzde Nuruosmaniye Kapısı

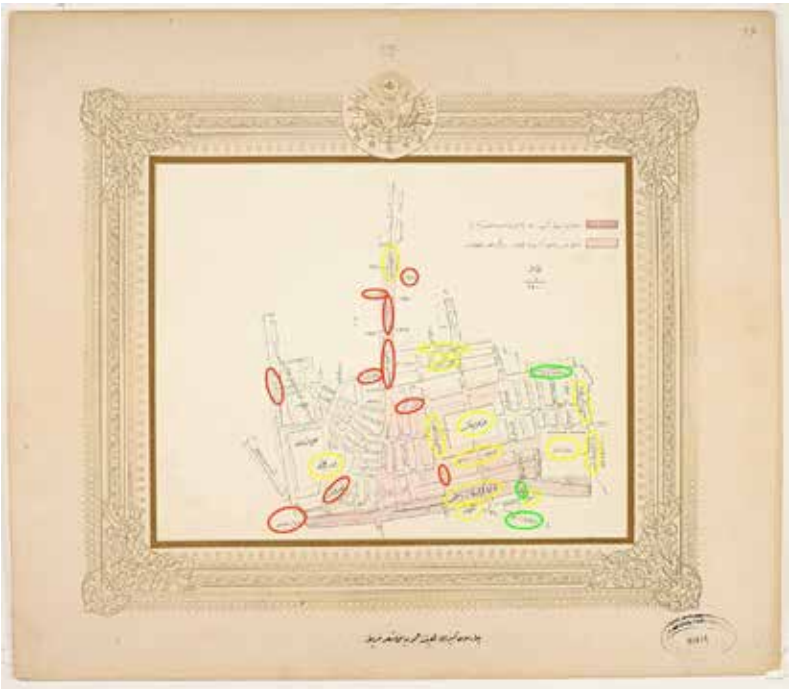

Ek 16: Çârşû-yı Kebîrin heyet-i umumiyesini müş'ir harita (Nadir Eserler Ktp., NEK-YA90859/17).

Çok hasarlı yerler	Fesçiler, Kuyumcular, Yağlıkçılar, Çadırcılar Caddesi, Bat Pazarı, Yolgeçen Hanı, Sorguçlu, Yorgancılar, Sahaflar, Takyeciler, Astarcılar
Az hasarlı yerler	Kazzazlar, Perdahçı Hanı sokağı, Bodrum Hanı, Nuruosmaniye, Kalpakçılarbaşı, Örücüler kapısı, Sandal Bedesteni, Kebapçı Hanı, Rabia Hanı, Çukacı Hanı, Zenneciler, Keseciler, Terlikçiler, Cevahir Bedesteni
Hasar görmeyen yerler	Kürkçüler, Ayineciler

ORHAN VELİ, SEZAİ KARAKOÇ VE ECE AYHAN'IN ŞİİRİNDE "KAPALIÇARŞI"

Nurullah ULUTAŞ*

Özet

KAPALIÇARŞI; FATİH SULTAN MEHMED'İN İstanbul'u fethettikten sonra asıl olanın şehri fethetmekten ziyade halkın kalbine girmek olduğunu belirtip Mimar Hayrettin'e 1461 yılında yaptırdığı içinde 66 sokak, 4000 dükkân, 5 cami, 1 okul, 7 çeşme, 10 kuyu, 1 sebil, 1 şadırvan, 24 kapı ve 17 hanın olduğu çarşıların şahıdır. İçinde dericilerin, yorgancıların mücevher, halı, antika, süs eşyası, kahve, fincan, çini satanların, esnaf lokantaları ve kahvehanelerin bulunduğu bu çarşı farklı kültürleri de içinde barındırdığı için bir zaman tüneline benzer. Canlı bir alışveriş merkezi olması ve yılın her mevsiminde yerli ve yabancı turistlerin bu çarşıya akın etmesi orayı İstanbul'un bir prototipi yapar. Cevahir ve Sandal Bedestenleri, labirente benzeyen sokaklarıyla cıvıl cıvıl atmosferiyle yabancıların ve oryantalistlerin hayallerini süsleyen Modernizm ve Kapitalizme direnen bu kadar önemli bir alışveriş merkezinin Türk Edebiyatına yansıması maalesef sınırlıdır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si haricinde Divan Edebiyatında bu çarşıdan bahseden hemen hiçbir eser yoktur. Cumhuriyet Dönemi edebiyatında Ahmet Rasim'in *Fuhş-ı Atik,* Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu,* Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur,* Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı,* Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanlarında Kapalıçarşı, mekân olarak kendine yer bulur. Modern Türk şiirinde Kapalıçarşı'da otuz yıl antikacı olarak çalışan Edip Cansever, sadece bir yazısında bu çarşıyı anlatır. Behçet Necatigil, şiirinin gizli dünyasını çağrıştırması için kitabına *Kapalıçarşı* adını verir. Bunlar dışında Garip Şiirinin temsilcisi Orhan Veli, Mistik Şiirin temsilcisi Sezai Kara-

* Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nurullahulutas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1447-3736.

koç ve II. Yeni Şiirinin güçlü kalemlerinden Ece Ayhan'ın Kapalıçarşı şiirlerinin olduğu görülür. Orhan Veli'nin "*Kapalıçarşı*" şiirindeki çarşı 1940'lı yılların çarşısı olup vitrinlere asılı gelinliklere bakıp ölen ablasını hatırlayan bir çocuğun "Yaşasaydı Hürriyet'te gelin olacaktı" dediği ve içinde gizli hikâyeler ve hatıralar barındıran bir çarşıdır. Sezai Karakoç'un "*Kapalıçarşı*" şiiri, milli ve manevi değerleri tasavvufî bir edayla, yumuşak Kur'an sesiyle, kapalı rüya çarşıları olarak imgeleştiren şair, bu değerleri yok etmeye çalışan Materyalistleri hedef alır. Ece Ayhan'ın "Çapalı Karşı" şiirine sözcük sapmaları ve alışılmamış bağdaştırmalarla giren Kapalıçarşı, İstanbul'un binlerce yıllık tarihine, imparatorluk yıllarına, sanat adamlarına, gizli dünyalarına kelimelerle oynayarak göndermeler yapar. Bu çalışmada "Kapalıçarşı"nın Modern Türk Şiirinin üç usta ismi Orhan Veli, Sezai Karakoç ve Ece Ayhan'ın şiirine tema ve izlek bakımından nasıl yansıdığı, Nitel Araştırma Yöntemlerinden Tarama yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Kapalıçarşı'nın üç farklı dönem ve anlayışa sahip şairin şiirlerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Kapalıçarşı, Orhan Veli, Sezai Karakoç, Ece Ayhan, İstanbul.

In Orhan Veli, Sezai Karakoç And Ece Ayhan's Poetry "Grand Bazaar"

Abstract

Grand Bazaar; After conquering Istanbul, Sultan Mehmed the Conqueror stated that the main thing was to enter the hearts of the people rather than conquering the city, and he had 66 streets, 4000 shops, 5 mosques, 1 school, 7 fountains, 10 wells, 1 public fountain, 1 fountain built by Architect Hayrettin in 1461. It is the king of the bazaars with fountains, 24 gates and 17 inns. This bazaar, which includes leather shops, quilt makers, jewellers, carpets, antiques, ornaments, coffee, cups and tiles, tradesmen's restaurants and coffeehouses, resembles a time tunnel as it hosts different cultures. The fact that it is a lively shopping center and that local and foreign tourists flock to this bazaar in all seasons of the year makes it a prototype of Istanbul. Cevahir and Sandal Bedestens, with its labyrinth-like streets and lively atmosphere, adorn the dreams of foreigners and orientalists. Unfortunately, the reflection of such an important shopping center that resists Modernism and Capitalism in Turkish Literature is limited. Except for Evliya Çelebi's Seyahatname, there is almost no work in Divan Literature that mentions this bazaar. In the literature of the Republican Era, the Grand Bazaar has its place as a setting in Ahmet Rasim's Fuhş-ı Atik, Peyami Safa's Mademoiselle Noraliya's Chair, Ahmet Hamdi Tanpınar's Huzur, Kemal Tahir's Yol Ayrımı, and Orhan Pamuk's Kara Kitap novels. finds it. In modern Turkish poetry, Edip Cansever, who worked as an antique dealer in the Grand Bazaar for thirty years, describes this bazaar in only one of his articles. Behçet Necatigil names his book Grand Bazaar to evoke the secret world of his poetry.

Apart from these, Orhan Veli, the representative of Garip Poetry, Sezai Karakoç, the representative of Mystic Poetry, and II. It is seen that Ece Ayhan, one of the strong writers of New Poetry, has Grand Bazaar poems. The bazaar in Orhan Veli's poem "Grand Bazaar" is the bazaar of the 1940s, and it is a bazaar that contains secret stories and memories, where a child looks at the wedding dresses hanging in the showcases and remembers his deceased sister, saying, "If she had lived, she would have been a bride in Hürriyet." Sezai Karakoç's poem "Grand Bazaar", the poet who visualizes national and spiritual values as closed dream bazaars with a mystical tone, with the soft voice of the Quran, targets the Materialists who try to destroy these values. The Grand Bazaar, which entered Ece Ayhan's poem "Çapalı Karşı" with word deviations and unusual synergies, makes references to Istanbul's thousands of years of history, the years of empire, its artists, and its secret worlds by playing with words. In this study, how the "Grand Bazaar" reflects on the poetry of the three masters of Modern Turkish Poetry, Orhan Veli, Sezai Karakoç and Ece Ayhan, in terms of theme and theme, will be analyzed using the Scanning method, one of the Qualitative Research Methods. The aim of this study is to examine the Grand Bazaar in three different periods.

Keywords: Grand Bazaar, Orhan Veli, Sezai Karakoç, Ece Ayhan, Istanbul.

Giriş

> *"…İstanbul'un kalabalık ve seçme yerinde, Osmanoğulları'nın büyük hazinesidir ki gûya kahkaha kalesidir. Bütün sefere gidenlerin, vezirlerin ve âyânın malları buradadır ki yeraltında nice yüz demir kapılı mahzenleri vardır… Doğuya açılan kuyumcular kapısı vardır ki bu kapı üzerinde kanatlarını açmış korkunç bir kuş sureti vardır… Bu sureti kapıya nakşetmekteki amaç şuydu:… Kazanç denilen şey havaya uçan vahşi bir kuştur. Eğer bu kuşu nezaketle avlayabilirsen bu bezistanda kâr edebilirsin!"* (Evliya Çelebi, Seyahatnâme)

İstanbul Kapalıçarşı; dünyanın en büyük Kapalıçarşılarından biri olmakla birlikte İspanya'nın Barcelona kentindeki La Boqueira; Kanada'nın Toronto eyaletindeki St. Lawrence Market; Hong Kong'daki Temple Street; Çin'in Kaşgar şehrindeki İpek Yolu ve İran'ın Tebriz Kapalıçarşısı göze çarpan benzer alışveriş merkezlerindendir. Kapalıçarşı yalnızca bir alışveriş merkezi olmayıp aynı zamanda farklı kültürlerin buluştuğu, çeşitli sanat dallarının uygulama alanı bulduğu, sosyal ilişkilerin geliştiği ve süs ve güzellik ürünlerinin satıldığı estetik bir merkezdir. Başlangıçta halkın

alışveriş ihtiyaçlarını karşılayan bir ticaret merkezi olarak planlanmış olsa da sonradan İmparatorluğun siyasi ve ekonomik gücünü gösteren bir simge haline gelmiştir: "Halkın ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ilk olarak, içinde bir bedesten olan Büyük Çarşı (Kapalıçarşı) ve Haliç kıyısındaki Tahtakale olmak üzere ticaret merkezleri yaptırılmıştır. Daha sonra kervansaraylar, ambarlar, kapanlar ve çeşitli imalathaneleri kapsayan gelir getiren ve yerleşimi özendiren iş merkezleri açılarak Ayasofya vakıflarına bağışlanmıştır. Fetih sonrası, camiye çevrilen Ayasofya İstanbul'un ilk ulu camisi olarak kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in yaptırttığı Fatih Cami 1471 yılında tamamlandığından, bu tarihe kadar inşa edilmiş diğer camilerin hepsi (Rumelihisarı Cami, Yeni Kervansaray / Çulhacı Hanı Cami, Yedikule'deki Debbağlar Mescidi, Yenice Kale / Anadolu Hisarı) Ayasofya vakıflarına bağlanmıştır."[1]

Fatih Sultan Mehmet döneminde 1461 yılında Mimar Hayreddin'e yaptırılan Kapalıçarşı dev ölçülü bir labirent gibi, 30.700 metrekarede 66 kadar sokağı, 4.000 kadar dükkânı ile İstanbul'un görülmesi gereken, benzersiz tarihi merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olan bu eser, adeta bir şehri andıran, bütünü ile üst örtülü bu site zaman içerisinde gelişip adeta yeni kelimesini karşılarcasına büyümeye devam etmiş ve popülaritesini korumuştur. İçinde son zamanlara kadar 5 cami, 1 mektep, 7 çeşme, 10 kuyu, 1 sebil, 1 şadırvan, 24 kapı, 17 han bulunan çarşı 15. yüzyıl'dan kalan kalın duvarlı, bir seri kubbe ile örtülü eski iki yapının etrafı sonraki yüzyıllarda, gelişen sokakların üzerleri örtülerek, ekler yapılarak bir alışveriş merkezi haline getirilir.[2]

Gerek Fatih döneminde gerekse sonraki dönemlerde Kapalıçarşı, İstanbul'un en önemli ticaret merkezi olmuştur. Temeli Fatih Sultan Mehmet döneminde 1461 yılında atılsa da asıl büyük çarşı ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından ahşap olarak inşa ettirilmiştir. [3] Kapalıçarşı yalnızca bizim için önemli bir merkez olmayıp aynı zamanda yabancı yazar ve sanatçıların muhayyilelerini süsleyen bir yerdir. Fatih'in yaptırdığı Cevahir ve Sandal Be-

[1] Halil İnalcık, "Türk Devri," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:23, (İstanbul, 2001), 222.
[2] Arzu Erçetin, "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekan Kurgusu İle Kapalıçarşı," *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)* 9, s. 2 (April, 2019): 71.
[3] Kenan Mortan ve Önder Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010).

destenleriyle başlayıp daha sonraki yüzyıllarda eklenen çarşılarla bugünkü karmaşık yapısına kavuşan Kapalıçarşı gerçekten büyüleyici bir mekândır; büyüklüğü, labirente benzeyen sokakları, renkli, hareketli, cıvıl cıvıl atmosferiyle asırlar boyunca büyük bir merak konusu olmuş ve oryantalistlerin muhayyilesini sürekli tahrik etmiştir. İstanbul'a yolu düşen yabancı yazar ve ressamlar, Kapalıçarşı izlenimlerini kendi sanatlarının diliyle anlatır.[4]

Kapalıçarşı'da yalnızca alışveriş yapılmaz; orası aynı zamanda estetik, sanat ve kültürün başkenti konumundadır. Oraya gelenler Doğu dünyasının bu mistik atmosferinde büyülü zamanlar geçirir: "Burada 4 katman var: 1. Doğu yaratıcılığının en eski hünerleri; güzel şeyler, 2. Eskiden 'sanayi' denilen lonca düzeninin eski ve en seçme eserleri, 3. En yeni teknoloji ve isteklere göre üretilen 'tasarım'lar, 4. Gelmiş geçmiş tarih boyunca en değerli hammaddeler; altın, gümüş, elmas ve benzerleri"[5]

Kapalıçarşı; yalnızca Osmanlı İmparatorluğu döneminde değil sonradan kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de alışveriş bakımından İstanbul'da en fazla tercih edilen merkezlerden biri olmaya devam edegelmektedir. Burası aynı zamanda şehrin hemen her bakımdan nabzının attığı yer olarak tarihi bir vesika olma niteliğini hiçbir zaman kaybetmez: "Kapalıçarşı kurulduğu 1461 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin giyim, kuşam, mücevher ve kıymetlerle ilgili yaşamını yansıtan ve anlatan bir tarihi belge olmuştur. İmparatorluk devrinde Doğu'dan, Batı'dan ve yurdun çeşitli yerlerinden gelen tekmil giyim kuşam eşyaları bu çarşıda sergilenir, servet, altınlar ve mücevherler burada saklanır ve satılırdı. Bu suretle çarşı bir bakıma, İmparatorluğun sosyal,-kültürel ve ekonomik kalbi idi." [6]

---

[4] Beşir Ayvazoğlu, "Edebiyatın Kapalıçarşısı," *Yeditepe Fatih*, erişim 14 Eylül 2024, https://yeditepefatih.com/2021/ekim-kasim-aralik/edebiyatin-kapalicarsisi/.

[5] Önder Küçükerman, "Kapalıçarşı," *NTV İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: NTV Yayınları, 2010).

[6] F. Akozan, "İstanbul'un Kapalıçarşısı," *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History* 0(32), 759-770, aktaran Arzu Erçetin, "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekan Kurgusu İle Kapalıçarşı," *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)* 9, s. 2 (April, 2019): 69, http://dergipark.gov.tr/iutarih/issue/9604/119903.

Resim 1[7]

Dünyanın hemen hemen en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri olmasına rağmen Kapalıçarşı'nın Türk edebiyatındaki yansıması çok zayıftır. Evliya Çelebi haricinde Klasik Türk Edebiyatında hemen hemen hiç işlenmemiş olan bu çarşı modern edebiyatımızda da kendisine çok az yer bulur. Ahmet Rasim'in *Fuhş-ı Atik, Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Kemal Tahir'in Yol Ayrımı, Midhat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur ve Orhan Pamuk'un Kara Kitap romanları bu çarşının bir şekilde ele alındığı yapıtlar olarak göze çarpar. Edip Cansever ise bir antikacı olarak otuz yıl yaşadığı Kapalıçarşı'dan sadece bir yazısında söz eder.*[8]

Kapalıçarşı, modern Türk şiirine Orhan Veli, Sezai Karakoç ve Ece Ayhan gibi poetik anlayışları farklı üç şairin şiirine yine üç farklı görünümle yansır. Bu şairlerin her biri kendi ideolojik dünyaları ve şiirlerinde kabul ettikleri kriterler bakımından Kapalıçarşıyı işler.

---

[7] https://kapalicarsi.com.tr/?page_id=20 adlı web sitesinden alınmıştır.

[8] Beşir Ayvazoğlu, a.g.m.

Orhan Veli Kanık, modern Türk edebiyatının en avangart şairlerinden olup hem şekil hem de içerik açısından belli kalıplar içine sıkışmış, sıradan halkın basit duygularından uzaklaşmış Türk şiirine yeni bir açılım kazandırmış bir şairdir. *Garip* şiir kitabıyla birlikte geleneği bir kenara bırakan Orhan Veli, ruhsal otomatizmayla birlikte anlamı söz oyunlarına feda etmeyen Sürrealistleri över ve zekâyı şiirin bir parçası haline getirme geleneği başlatır.[9] Orhan Veli öncesi, geleneğe dayanan ve şairaneliği, şiirde tedahül fikrini şiirin başat unsurlarından sayan şiirimiz, aynı zamanda şairlerin yeteneklerini de kısıtlayan bir nitelik taşıyordu. O, tüm bu unsurlar yerine "eda"yı koyar.[10] Garip şiiri, kendisinden önce seçkin sınıfı edebiyatın merkezine yerleştiren şiirin aksine, küçük insanın basit yaşamını konu edinir. Bu durum, sokağın dilinin şiire yansımasına yol açar. Garip'in küçük insanı; küçük şeylerle mutlu olan, yaşamdan asgari geçim şartlarını talep eden, gelir adaletsizliğine ve sınıfsal eşitsizliğe naifçe isyan eden bir sosyal tabakanın mensubu olarak göze çarpar.[11] Toplumun hemen her kesiminden insanı şiire sokan Garip şiiri, sanatsız şiir de yazılabileceğini savunur. [12] Bu akım aynı zamanda, gündelik yaşamda kullanılan sıradan halkın sokakta konuştuğu kaygısız, denetimsiz ve kuralsız Türkçeyi pervasızca şiire taşınır. Bu cesur hamle, geleneksel şiir anlayışına, kanıksanagelen kitabî söyleme duyulan tepkinin önemli göstergelerindendir. Nitekim konuşma dilini biçimlendiren argo, deyim, kalıp söz gibi ögelerin Garip şiirinde geniş ölçüde yer tuttuğunu[13] söylemek gerekir.

Garip öncesi şiirde, özellikle Divân Edebiyatı ve Servet-i Fünûn edebiyatında sanat, süs, kaide ve kurallara bağlı bir şiir dili hâkimken ilk defa Orhan Veli'yle birlikte sıradanlık, basitlik öne çıkar ve dil sehl-i mümteni-

---

[9]O.V. Kanık, *Bütün Şiirleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), aktaran M. Akın, "Orhan Veli'de Klasik Şiir Geleneğinin İzleri," *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 13, s. 2 (2023):59, https://doi.org/10.20493/birtop.1401824.

[10] B. Ş. Konyalı, "Garip Poetikası Ekseninde Orhan Veli Şiirinde Şairanelik ve Eda Sorunu," *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2021): 429-438, https://doi.org/10.29000/rumelide.1032434.

[11] Musa Eraslan, "Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Orhan Veli Şiirlerinde Mizah," *Söylem Filoloji Dergisi* 8, s. 3 (2023): 889.

[12] Özlem Fedai, "Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni," *Turkish Studies* 4, s. 1-1 (2009): 997-1003.

[13] Hakan Sazyek, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996), 350.

ye yaklaşır.[14] Selefi Ahmet Haşim'in toplumdan soyutlanmış ferdî duyarlılıkları işleyen kapalı şiirlerinin aksine O, şahit olduğu insanları ve yaşadığı hadiseleri, kimi zaman âdeta popülize ederek işler. Adeta, Haşim'in "evrensel" şiirinin karşısına o "halk"ı konu alan daha "ulusal" karakterli bir şiir anlayışını yerleştirir.[15] Orhan Veli, gerek düşünsel yaşamında gerekse şiirinde sıradan insana çok kıymet veren bir yapıdadır. O; özellikle büyük kentlere sıkışmış, küçük insanın yaşama hakkını çok büyük mücadeleler vererek elde ettiğini söyler ve şiirin en çok da bu insanların hakkı olduğunu savunur.[16] O, aynı zamanda geleneğin belirlediği kuralları alt üst eder ve öncelikle bu lügati yıkmakla işe girişir ve sokağın diline, gündeliğin mırıldanmalarına şiirinde yer açar.[17]

Edebiyat eleştirmenlerimiz çok vurgulamasa da Orhan Veli; modern şiirde İstanbul'u hemen tüm semtleri, mahalleleriyle ele alan nadir şairlerimizden biridir. *Rumelihisarı*, *Üsküdar, Alemdar, Mahmutpaşa, Kapalıçarşı, Galata Köprüsü, Boğaziçi, Kız Kulesi, Çamlıca, Boğaz, Haliç, Yüksekkaldırım, Bebek ve Balıkpazarı* onun şiirlerinde adları geçen yer isimlerinden bazılarıdır.[18] Bildiri metnimizin konusu olan Kapalıçarşı da Orhan Veli'nin şiirlerinde geçer. "*Kapalıçarşı*" şiiri, ilk olarak 1947 yılının mart ayında Varlık Dergisi'nde yayınlanır:

"Giyilmemiş çamaşırlar nasıl kokar bilirsin,
Sandık odalarında;
Senin de dükkânın öyle kokar işte.
Ablamı tanımazsın,
Hürriyette gelin olacaktı, yaşasaydı.
Bu teller onun telleri,
Bu duvak onun duvağı işte.
Ya bu camlardaki kadınlar?

---

[14] M. Eraslan, "Orhan Veli Kanık Şiirlerinde 'Sözlü İroni,'" *Edebî Eleştiri Dergisi* 7, s. 2 (2023): 605-620.

[15] Özlem Nemutlu, "Ahmet Hâşim Karşısında Orhan Veli," *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 1, (2009): 60.

[16] Melek Gülcü, "Orhan Veli Şiirinde Japon Estetiği ve Haiku Şiiri," *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, s. 9 (Bahar, 2020): 29.

[17] Bülent Sayak, "Nedim ve Orhan Veli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma – İfade Arayışı Üzerine Poetik Notlar," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9, s. 42 (2016): 364.

[18] Erdoğan Saracoğlu, "Orhan Veli'nin Şiirlerinde Adlar Üzerine Filolojik Bir İnceleme," *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, s. 9 (Summer, 2013): 2177.

Bu mavi mavi,
Bu yeşil yeşil fistanlı…
Geceleri de ayakta mı dururlar böyle?
Ya şu penbezar gömlek?
Onun da bir hikâyesi yok mu?
Kapalıçarşı diyip te geçme;
Kapalıçarşı,
Kapalı kutu."[19]

Orhan Veli, Kapalıçarşıdaki her mağazada bulunan her eşyanın bir ruhu ve hikâyesi olduğuna inanır. Kendinden önceki şairlerin yoğun derinlikli tahlillerinin aksine, çocuksu bir bakış açısıyla nesneleri kişileştiren Orhan Veli, çarşıda bulunan mağazalardaki her eşyayı kişileştirir, onlara ruh verir ve her birinin bir hikâyesinin olduğunu söyler. Daha sonra *Yenisi* başlıklı şiir kitabında yer alan bu şiirde, hasret, yalnızlık gibi temalar da işlenir. Şair, bu şiirin anlamından başlayarak bir gizemden bahseder. Kapalıçarşıda adeta bir gizem vardır ve bu gizemi de gerçekten kimse bilemez.

Ece Ayhan, Türk edebiyatında İkinci Yeni Şiirinin usta isimlerinden olup sahip olduğu akımın da etkisiyle dünyaya, insana ve nesneye farklı bakış açılarıyla yaklaşan dilde sözcüklerle oynayan yapıbozum tekniğini şiire uygulayan alışılmamış bağdaştırmalar ve sapmalarla şiire gizem katmaya çalışan bir şairdir. Onun şiirini tam olarak anlamak için şiir kültürüyle birlikte tarih, sanat, müzik, din, arkeoloji ve mitoloji bilgisine de sahip olmak gerekiyor. O; şiirin nitelikleri hususunda genel olarak bağlı olduğu topluluğun ilkelerini benimsese de muhalif ve ayrıksı duruşuyla ötekilerden ayrılmayı yeğler.[20] Onun da üyesi olduğu İkinci Yeni Akımı; her ne kadar birilerine göre edebiyatın kendi içindeki gelişimiyle açıklansa da Garip şiirinin açıklık, basitlik anlayışıyla öyküye dayandırma eğilimine bir tepki olarak "anlatan" değil, "duyuran" şiir misyonuyla daha çok Orhan Veli anlayışına tepki olarak çıkan bir akımdır. [21]

Cemal Süreya, yaptığı bir söyleşide İkinci Yeni'nin 1953-1957 yılları arasında aslında birbirinden habersiz çok sayıda gencin şiiri irrasyonel bir düz-

[19] Orhan Veli, "Varlık Dergisi," *Varlık*, s. 320 (Mart, 1947).
[20] Erdoğan Kul, "Ece Ayhan'ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 288.
[21] Enis Batur, *Ebabil Yazıları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 98.

leme taşıma eylemleri olarak özetler.[22] Bu akımın ortaya çıkışıyla ilgili farklı teoriler üretilse de İkinci Yeni, genel olarak Muzaffer Erdost'un Tevfik Akdağ, Ece Ayhan, İlhan Berk, Yılmaz Gruda, Cemal Süreya ve Turgut Uyar'ın adlarını da anarak bunların şiirlerinin dil ve üslûp yönünden farklı olduğuna, kolay şiirden zor şiire geçilen ve mısra yapısını deyişten kurtaran yenilikçi bir şiir yaratıldığına işaret edilen 19 Ağustos 1956 yılında *Son Havadis*'te yayınlanan "İkinci Yeni" adlı yazıyla başlatılır. Bazı eleştirmenler ise İkinci Yeni'nin bir akım olmadığını yalnızca şiirlerinde soyut, kapalı, bireyci, us dışına çıkma ve bilinçdışını tercih eden şairlerin ortak bir tercihi olduğunu iddia ederler.[23] Bu yaklaşımı sergileyen eleştirmenlerden biri de İnci Enginün'dür. O da İkinci Yeni'nin bir akım olmadığını dünya görüşleri, yetişme şekilleri ve beslenme kaynakları çok farklı bazı şairlerin eserlerinde sonradan tespit edilen bazı benzerliklere dayanılarak bu ismin verildiğini söyler.[24]

"Sanat ayrıntıdır" diyen Ece Ayhan; kendisini ve İkinci Yeni şairlerini bu minvalde tanımlar. Ona göre ülkemizde birçok toplumsal sorunun temelinde de bu ayrıntıdan uzaklaşma ve kestirmeden gitmeler vardır.[25] Ayrıca şiiri geleneksel kalıplar içinde düşünerek onu Batı şiirinden uzaklaştırmaya çalışanların modern edebiyatın verimlerinden yararlanmayı reddettiğini düşünür. Seçkin ve ayrıcalıklı konumuyla öne çıkan üst tabaka, Ece Ayhan'ın şiirinde ve düz yazılarında eleştirilen, tiye alınan, hedef tutulan öznedir.[26]

Ece Ayhan'ın "Çapalı Karşı" şiiri İstanbul'un sosyal yaşamı ekseninde Osmanlı tarihine, minyatürüne, içki kültürüne, müziğine ve sokağına derin bir mizah duygusuyla yaklaşan bir şiirdir. Şiirde anlamsızlığı savunan İkinci Yeni şairlerinde olduğu gibi bu şiirde de sapmalar ve başlangıçta anlamsız görünen ancak irdelendiğinde içinde gizli anlamlar barındıran sıkı bir şiirle karşılaşırız:

"Kollarında eski balık dövmeleri

---

[22] Nursel Duruel, *Güvercin Curnatası: Cemal Süreya ile Konuşmalar* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 68.

[23] Melek Şen Elmas, "İkinci Yeni Şiiri Üzerine Anlambilimsel Bir İnceleme", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 16.

[24] İnci Enginün, "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri," *Türk Dili* 481 (1992): 608.

[25] Ece Ayhan, *Dipyazılar* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996).

[26] Ebru Özgün, "Ece Ayhan'ın Şiirlerinde Toplumsal Katmanları İmleyen Renkler," *Türkbilig* 38 (2019): 47.

teodor kasap perhiz ahali içmez
ay türkçe rakı çıkmıştır kapalı
ve geniş muhlis sabahattin'den
ayşe opereti ne güzel bir hiç

Üç yıllar var ki minyatürlere mahkûm
teodor'un o eski balık dövmeleri
ay osmanlılaşmış abi tüfekçi olmuş
ve korkunç taş gülmekler muhlis'te
gibi merdivenli bir sokaklar uzatmış
çiçek bahçelerine kaçabilsin ayşe
atlı tramvaylarla ne güzel bir hiç

İşte o biçim gecelerde kucaklamış
getirir enflasyon arkadaşlarını
kova abdülhamit akşam gazeteleri
dağlar gibi yalnızlık ne güzel bir hiç." [27]

Bu şiirde öne çıkan en önemli özellikler, alışılmamış bağdaştırmalar, sapmalar, ters çevirmeler ve kapalılıktır. Şair, İkinci Yeni şairlerinin hemen tamamında görülen, şiirini aydın tabaka için yazma ilkesine bu şiirinde de sadık kalır. Başlangıçta sıradan görünen isim ve kavramların şiir deşildiğinde nasıl derin siyasal ve kültürel karşılıkları olduğu göze çarpar. *"ay türkçe rakı çıkmıstır kapalı"* dizesinde de görülen ve okuyucuya yeni tasarımların sunulmasında önemli roller yüklediği imge, sembol ve benzetmelerin yanında, daha başka tasarımların da aktarılmasını sağlayan alışılmamış bağdaştırma[28] İkinci Yeni şairlerinin, özellikle İlhan Berk'in de şiirlerinde başvurduğu bir anlatım biçimidir.[29] Şiirde öne çıkan bir diğer unsur, sapmalardır: "Sapmaları, yazım yanlışlığı ya da anlatım bozukluğu gibi yaklaşımlar yönünden ele almak doğru değildir. Çağdaş dilbilimsel çalışmaların da gösterdiği gibi, bunlar özgün dil kullanımının birer gösterge-

[27] Ece Ayhan, *Bütün Yort Savul'lar! 1954-1997: Toplu Şiirler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 62.
[28] Melek Şen Elmas, "İkinci Yeni Şiiri Üzerine Anlambilimsel Bir İnceleme", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 95.
[29]Nurullah Ulutaş, "Türkçede Yeni İmkân Arayışları Ekseninde İlhan Berk'te Dil Sapmaları," *Yeni Türk Edebiyatı* 11, (Nisan, 2015): 121-136.

sidirler. Ancak, her dilsel deformasyon ya da dil oyununun estetik bir değer taşımayacağı da unutulmamalıdır. Özgün, ilginç ya da farklı olma adına salt görünüşten/gösterişten ve bir tür dil oyunundan ibaret kalan "sapma" yönelimleriyle sanatsal, estetik ve düşünsel bir temele dayanan özgün dil kullanım biçimlerini ayırmak gerekir."[30]

Jean Cohen, sapmaları bir uyumsuzluğu gideren yeni bir yapılaşma olarak niteler. Sapmaları tümce sınırları içinde, gösteren-gösterilen bağıntısı içinde ele alır. Ona göre "şiirsel tümce, içerdiği terimlere öyle bir işlev yükler ki, o terimlerin anlamı, söz konusu işlevin yerine getirilmesini önler." Cohen "anlam" yerine "düzanlam"dan söz eder. "Düzanlam, tümcenin yüklediği işlevi yerine getirmede kullanılan terimi yetersiz kılar." Bu kez "işlemeyen düzanlamın yerini yananlam alır, terimler arasındaki uyum yananlam düzleminde sağlanır." Bunu yeni bir ölçüt olarak niteler Yalçın, "duygusal mantık" dediği bir türdür. Düzeneğin "ikinci gösterilenin birincisinin yerini almasını" vurgular. "Olağan dilin düzgüsü dış deneyime, şiirsel dilin düzgüsü, tersine, iç deneyime dayanır."[31]

Başlangıçta sade, basit, anlamsız ve belki de saçma görünen "Çapalı Karşı" şiiri ayrıntılı bir şekilde analiz edildiğinde, şiirde politik ve sosyal göndermelerin yapıldığı, devlet – birey ve topluma yönelik sert eleştirilerin olduğu ve tüm bunların söz dizimi deformasyonu içinde, uzak çağrışımlı kelimelerle masalsı bir atmosferde özellikle Meşrutiyet dönemine projektör tuttuğu görülecektir.[32] Erdoğan Kul, bu bakış açısından hareket ederek, Ece Ayhan'ın şiirlerindeki dilbilgisi sapmalarını, modern insanın sıkıntı ve hayal kırıklıklarının şiire yansımasının bir göstergesi olarak yorumlamakta, okuru şiiri yorumlama sürecine soktuğu gerçeğine dayanarak, olumlu bir bakış açısından değerlendirmektedir. Ayrıca, şiirin bilinen düzenini parçalayarak, okuru alışkanlıkların dışına çektiğini, şiir bilincini açık tuttuğunu, yazılanların okur tarafından kolayca tüketilmesini istemediğini belirtmektedir.[33] Şiirin adından başlayarak *"Çapalı Karşı" Kapalıçarşı*

---

[30] Erdoğan Kul, "Şiir Dilinde Sapmalar ve Bir Uygulama," *e-Journal of New World Sciences Academy* 3, s. 3 (2008): 388.

[31] M. Yalçın, *Şiirin Ortak Paydası 1*, (İstanbul: İkaros Yayınları, 2010), 121.

[32] Hulusi Geçgel, "Çanakkaleli Bir Şair: Ece Ayhan ve Şiiri," *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 3 (Mart, 2005): 6.

[33] Erdoğan Kul, "Ece Ayhan'ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 495.

tamlamasındaki *"Ç"* ve *"K"* harflerinin yeri değiştirilmek sureti ile yeni bir bağdaştırma elde eden ve ters çevirme tekniğini kullanan şair, okuyucunun doğru sözcüğü tahmin etmesini sağlar. Bu teknik, şairin diğer şiirlerinde de sık sık başvurduğu bir yöntemdir. Bu bağlamda İkinci Yeni şairleri arasında şiir dili ile en çok oynayan şairlerden birisi de Ece Ayhan'dır. Alaattin Karaca, Ece Ayhan'ın şiir dilini yıkmak ve yürürlükteki algı ortalamasının dışında "logaritmalı şiirler" yazmayı önermesinin ardında yatan gerçeğin düzene, iktidara, otoriteye karşı olduğundan dolayı "sivil şiiri", "kara şiiri", "sıkı şiiri" tercih ettiğini; bu nedenle yıkıcı, savruk, kanatıcı, acı ve küfürlü "kara bir dil" kullandığını söyler.[34]

Ece Ayhan, şiirlerinde toplumun aksayan yanlarından söz ederken daha çok başkaldırı şeklinde bir tavır takınır. Toplumsal sorunları sorgulayarak şiirinde işleyen Ayhan, şiiri için anlaşılması zor diyenlere karşı, şiirinin etik kavramı üzerinden sorgulamak ve düşünmek gerektiğini söyler. Onun şiirlerindeki muhalif tavrının kaynağı da çocukluktan itibaren şahit olduklarıdır. Çocukluğunda babasının ailesini bırakıp gitmesinin ardından yaşadığı yoksulluk Ayhan'ın şiirine başkaldırı, muhaliflik ve hırçınlık olarak yansır.[35] Ece Ayhan, şiirle diyalektik arasındaki ilişkinin çok eskilere dayandığını savunur. Ona göre, "felsefesel örgü"sü bulunmayan şiir zaten "sanat eseri" sayılamaz. Ancak, burada söz konusu olan "materyalist diyalektik"tir. O, şiirin "Marx'tan önce de "'materyalist diyalektik' yöntemi kullandığını iddia eder.[36]

Ece Ayhan'ın da şiir yazdığı döneme denk gelen 1950 sonrası şiirimizi etkileyen akımlardan biri de Varoluşçuluk'tur. Özellikle İkinci Yeni şiirini etkileyen bu akım modern hayatın insanı sınırlayan, bunaltan, umutsuzluk, kişilik ve kimlik kaybına uğratan basmakalıp yaşam tarzına bir reaksiyondur. Modern insanın mekânı hastaneler, okullar, beton yığını apartmanlar, metal kafeslerle örülü fabrikalar, dört duvar arasına sıkışmış bürolardan ibaret bir hapishaneyi andırır. [37]

Ece Ayhan, "**Çapalı Karşı**" şiirinde sözcüklerle oynayarak hem eski İstanbul hayatının sosyal ve kültürel hayatına göndermelerde bulunur. Hem

---

[34] Alaattin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, 2nd ed. (Ankara: Hece Yayınları, 2010), 232-233.

[35] Z. Ayçelik, "Reflection of Ece Ayhan's Biography on His Works," *Hars Akademi* 5, s. 2 (2022): 489.

[36] Konur Ertop, "Ece Ayhan Anlatıyor" *Dipyazılar* içinde (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 74.

[37] Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları* (Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008), 260-264.

de politik birtakım eleştiriler yapar. "ay osmanlılaşmış" gibi bir türetmeyle Osmanlı tarihini adeta ti'ye alan şair, "abi" ifadesinde de sözcüğü yazı dilinde "ağabey" yazıldığından farklı olarak konuşma dilinde söylendiği gibi yazar. Şiirde Osmanlı Sultanı Abdülhamit gibi devlet adamları yanında, gazeteci ve düşünce adamı "*teodor kasap" ve* m**üzik dünyasından** Muhlis Sabahattin Ezgi gibi önemli isimlere de yer verildiği görülür. Teodor Kasap, Kapalıçarşı'da, Astarcılar Hanı'ndaki bir dükkânda çıraklık yaparken bir yandan da kendi kendine Fransızca öğrenir. Kırım Harbi sebebiyle İstanbul'da bulunan bir Fransız levazım albayı tarafından Paris'e götürülerek eğitim aldıktan sonra yeniden İstanbul'a döner ve ilk mizah gazetesi *Diyojen*'i çıkarır. Ece Ayhan, "Çapalı Karşı" şiirinde Teodor Kasap'ın ismini belki de bu bilgiye dayanarak anar. [38] Şair, hemen bütün şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de söz dizimsel sapmalara başvurur: "*ve korkunç taş gülmekler muhlis'te / gibi merdivenli bir sokaklar uzatmış"*. Yine şiirde geçen "kova" ifadesi de Erdoğan Kul'a göre fahişe; edilgin eşcinsel erkek gibi bir anlamlara gelir ki bu da şairin muhalif duruşunu yansıtan bir tavır olarak görülebilir. Özel isimlerin küçük harfle yazılması da şairin geleneksel anlayışa tepki duyması ve o ismi özel olarak görmeyip onu sıradanlaştırmasıyla açıklanabilir.[39]

Sonuç olarak Varoluşçuluk felsefesinin de etkisiyle Ece Ayhan, "**Çapalı Karşı**" şiirinde ters çevirmeler, anlamsız bağdaştırmalar ve sapmalar aracılığıyla eski İstanbul yaşantısını, sosyal, kültürel ve politik yönüyle adeta Kapalıçarşı'ya benzetir. Bu çarşıda ne ararsan bulunur. Müzisyenler, balıkçılar, gazeteciler, besteler (*ayşe opereti*) ve politikacılar bulunur. Minyatür, tramvay, balık dövmeleri ve çiçekli sokaklar eski İstanbul yaşantısına gönderme yapar. Şiir, derin bir yalnızlıkla biter. Çocukluğunda babasının ailesini bırakıp gitmesinin ardından başlayan yoksulluk, onu bir ömür bırakmaz ve sonraki yıllarda yalnız, muhalif duruşlu bir şaire dönüşür. Sezai Karakoç ve Cemal Süreya'yla birlikte bir mala hükmetmeyi hiçbir zaman kabul etmeyen şair, ihtiyacı dışında mülk edinmeye de karşıdır.

Sezai Karakoç'un "Kapalıçarşı" şiiri Orhan Veli ve Ece Ayhan'ın şiirinden farklı olarak manevi bir dünyaya açılır:

---

[38] Beşir Ayvazoğlu, a.g.m.

[39] Erdoğan Kul, "Ece Ayhan'ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 469.

"*Kendi yastıklarına gölge salmasın*
Çocuklarının öpüşleri onlara anlat
Onlara anlat yağmur karşılıklı yağar
Ruhların içindeki müzikle karşılıklı
Kapalıçarşı içinde bir sigara
Bir keman kılıfı senin saçlarına sürünen yağ
Onlara anlat kadınların gözlerinin içinden geçer
Kapalıçarşı ve Kapalıçarşı'yı götüren saat
Bir inci gerdanlık dumanları içinde kapkara
Anlamağa başladığı ağır ve çekilmez kelimeler içinde dağ
Senin resmin ince gerdanlığın siyah parlaklığı içinde ışıklı
Işıklı ışıksız yandan ve önden ışıksız arkadan ve içten ışıklı
Onlara anlat ki insan kelimelerden ve şiirden yaratılmadı
Tüyler içinde gelen yeni dünya
Bir sandalye kadar hür olduğu gün
Sen cuma gününün hürriyet kadar kutsal olduğunu onlara anlat."[40]

Sezai Karakoç, mensubu olduğu İkinci Yeni şairlerinin çoğunun sahip olduğu Marksist dünya görüşünden farklı olarak İslam mistisizmini benimsemiş bir şair gözüyle Kapalıçarşıya bakar. Onun şiirlerindeki güçlü imgeler, yalnızca bir kelime oyunu olmayıp aynı zamanda mistik dünyaya açılan bir pencere görevi görür: "Sezai Karakoç'un şiirine ismini verdiği "Kapalıçarşı", hem onun İkinci Yeni'deki duruşuyla ilgili hem de vereceği mesaja yönelik olarak içinde bulunduğu dünyaya işaret eden bir mekânın ismidir. Elbette Karakoç'un anlatmak istediği, tarihî bir bina olarak Kapalıçarşı'nın kendisi değildir. Kaplan'a göre Karakoç'un bu şiiri yazmasındaki maksat, "Kapalıçarşı'nın eskiyi ve şarkı temsil etmesindendir.".[41]

Sezai Karakoç'un "Kapalıçarşı" şiirinde Orhan Veli'nin dışarıdan bakıp kapalı gördüğü kutunun içine girip derinliklerine nüfuz etmek istediği söylenebilir. Nitekim "Kapalıçarşı içinde kapalı rüya çarşıları" mısrası birden Kapalıçarşı'nın sınırlarını sonsuzluk ölçeğinde genişleterek onu kapalı bir

[40] Sezai Karakoç, *Kapalıçarşı, Gün Doğmadan: Şiirler* içinde (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2001), 60.
[41] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), aktaran Ruhi İnan, "Bu Böyledir Üzerinden 'Kapalıçarşı'yı Okumak ya da Sen Bana 'Kapalıçarşı' Ben Sana 'Bu Böyledir,'" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 8, s. 13 (Fall, 2013): 1081.

mekân olmaktan kurtararak kalıcı ve değişmez değerlerin sembolü yapar. Şair bu sembol etrafında, "onlar"la, yani kutsal değerleri yok sayan materyalist çevrelerle hesaplaşır.[42]

Sezai Karakoç, hemen tüm şiirlerinde Müslüman şahsiyetini koruyarak Türk – İslam medeniyetinin özelde İstanbul'a genelde Anadolu'ya yüklediği misyonun sözcülüğünü yapar. "*Masal*" şiirinde de vurguladığı, Şark'ın Müslüman genci, Batı'nın değerlerine hiçbir zaman teslim olmamalı, felsefesini hemen tüm yazılarında ve şiirlerinde "Diriliş" misyonuyla dile getirir.

"*Kendi yastıklarına gölge salmasın*
Çocuklarının öpüşleri onlara anlat
Onlara anlat yağmur karşılıklı yağar
Ruhların içindeki müzikle karşılıklı" [43] dizeleri gelenekçi ve klasik şiir yapısından farklı metaforik ve imgesel söylemin hâkim olduğu, alışılmamış bağdaştırmaların yoğun olarak kullanıldığı bir İkinci Yeni şiiri olarak okuyucuyu sarsar. Şair, dışarıdaki nesneleri sıradan bir nesne olmaktan kurtarıp onlara ruhsal bir nitelik kazandırır. Bu da ona özellikler Fransız şiirinde görülen simgeci şiire yaklaştırır. Sezai Karakoç'un diğer şiirlerinde de öne çıkan bir özellik var ki, o da nesnelere Türk ve Müslüman dünyasına ait bir değer yüklemektir. Bu şiirde de bunu apaçık görmek mümkündür.

"*Kapalıçarşı içinde bir sigara*
Bir keman kılıfı senin saçlarına sürünen yağ
Onlara anlat kadınların gözlerinin içinden geçer
Kapalıçarşı ve Kapalıçarşı'yı götüren saat
Bir inci gerdanlık dumanları içinde kapkara
Anlamağa başladığı ağır ve çekilmez kelimeler içinde dağ
Senin resmin ince gerdanlığın siyah parlaklığı içinde ışıklı
Işıklı ışıksız yandan ve önden ışıksız arkadan ve içten ışıklı" [44]

Karakoç, şiirin bu bölümünde de sıradan bir çarşıda satılan nesnelere imgesel bir derinlik kazandırır. Şiirde geçen sigara, keman kılıfı, saça sürülen yağ, inci gerdanlık, gerdanlık… gibi nesneler bir anda mistik bir derinlik kazanarak; *Kapalıçarşı ve Kapalıçarşı'yı götüren saat / Bir inci gerdanlık dumanları içinde kapkara / Anlamağa başladığı ağır ve çekilmez kelimeler*

[42] Beşir Ayvazoğlu, a.g.m.
[43] Sezai Karakoç, *Kapalıçarşı, Gün Doğmadan: Şiirler* içinde (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2001), 60.
[44] Sezai Karakoç, *Kapalıçarşı, Gün Doğmadan: Şiirler* içinde (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2001), 60.

içinde dağ" biçiminde şiire dönüşür. Sezai Karakoç'un ustalığı da işte burada başlar. O, müşahhas kelimelerden mücerret bir dünya kurmayı başaran nadir sanatçılarımızdan biridir: "Temel olarak metinde Kapalıçarşı masivâyı, dünyayı yani hakikat olmayanı temsil eder. Aynı zamanda ismin başında "kapalı" sıfatının olması, Karakoç'un şiirinde bulunan kapalılık hâline işaret eder ki, bu isim, öylesine tercih edilmiş gibi görünmez. Şiir, okunmaya başlandığında mekân, gerçek anlamda hayatın da çarşıya benzetildiği bir imge hâlini alır. Aslında daha şiire girerken "kendi yastıklarına gölge salmasın" ifadesiyle Kapalıçarşıya fevri bir giriş yaparız. Çünkü okur, bu dizeyle alışık olmadığı bir cümle yapısıyla yüz yüze gelmiştir ve cümleyi anlama basamağına geçmeden önce cümlenin yapısı algılaması gerekir. Gerçekten de tarihi bir mekân olarak Kapalıçarşı'nın böyle bir sihirli tarafı vardır. Kişiyi çarpar, şaşkınlık verir, farklı bir dünyanın kucağına bırakır. Şiiri okurken akış içerisinde bu şaşkınlık devam eder ve Kur'anî üslupla birlikte başlangıçta ne söylediği anlaşılmayan bu tılsım birdenbire açılıverir." [45]

Sıradan bir Kapalıçarşı tasviriyle başlayan şiir, bir anda ruhanî bir âleme yükselir ve dava adamı olan Karakoç, Kur'ân'dan mülhem bir söyleme geçer:

"Onlara anlat ki insan kelimelerden ve şiirden yaratılmadı
Tüyler içinde gelen yeni dünya
Bir sandalye kadar hür olduğu gün
Sen cuma gününün hürriyet kadar kutsal olduğunu onlara anlat."[46]

Şair, burada insanın kutsal bir varlık olduğuna ve Müslüman değerlerinin yüceliğine işaret eder. Söylem tam bir Kur'ân söylemidir. Araf süresinin 175. ayetinde geçen: "Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine taktığı, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat."[47] Bu söyleme Kehf sûresi 45. ayette de rastlarız: "Onlara dünya hayatını şu örnekle anlat: Gökten su indiririz de onunla yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, sarmaş dolaş olur; sonunda

[45] Ruhi İnan, "Bu Böyledir Üzerinden 'Kapalıçarşı'yı Okumak Ya Da Sen Bana 'Kapalıçarşı' Ben Sana 'Bu Böyledir,'" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 8, s. 13 (Fall, 2013): 1082.

[46] Sezai Karakoç, *Kapalıçarşı, Gün Doğmadan: Şiirler* içinde (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2001), 60.

[47] Diyanet İşleri Başkanlığı, "A'râf Suresi 175. ayet tefsiri," Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Tefsiri, erişim tarihi 14 Eylül 2024, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1129/175-ayet-tefsiri.

kuruyarak rüzgârın savuracağı çerçöp hâline gelir. Allah'ın her şeyi yapmaya gücü yeter."[48]

Karakoç, şiirin bu bölümünde Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın Hz. Muhammed'e, tebliğ etmesini söylediği şeyleri şiir içinde benzer bir söylemle kullanmayı tercih eder: *"Tüyler içinde gelen yenidünya/ bir sandalye kadar hür olduğunda/ sen Cuma gününün Hürriyet kadar kutsal olduğunu onlara anlat."* Tüyler içinde gelen dünya, rehavet ve alayişe işaret eder. Bu anlaşılır olmakla birlikte, "*sandalye kadar hür olmak*" ifadesi, ilk etapta anlamını ele vermeyen bir ifade olarak görünür. Şairin bu nesneyi hürlüğü tanımlamak için kullanması ilginçtir. İnsan dışında her şey, hatta bir sandalye bile hürdür; zira özüne uygun davranmaktadır. Yani her nesne, özüne uygun davrandığı zaman hürdür. Var olan her şey, kendi özünü ortaya koyuyor ve bununla beraber hür ve huzurlu oluyor. Fakat insanın özgürlüğü ise kendi özünü arama sevdasına düştüğü zaman başlıyor. Netice olarak, diğer varlıklar başından beri hür iken, kendi özünü ortaya koyabiliyor iken bir tek insan, hür olmanın bilgisini daha sonradan öğreniyor."[49]

Sonuç olarak, Sezai Karakoç, "*Kapalıçarşı*" şiirinde, sıradan bir Kapalıçarşıdan yola çıkarak dünyanın ve insanın var oluş macerasını mistik bir söyleme taşır. Müslüman dünyanın değerlerinin ne kadar kutsal olduğunun ve bunların korunması gerektiğinin altını çizer. Şair bunu yaparken, dilin en üst seviyesini kullanmayı ihmal etmez. Bu söylem, daha çok İkinci Yeni şairlerinin tercih ettiği imgesel ve kapalı bir dildir. Karakoç, Kapalıçarşı şiirinde kapalı bir anlamı tercih ederek bir ironiye başvurur. Şiirin baştan sona kapalı olduğunu ve kendini zor ele verdiğini söylemek gerekir. Nitekim Mehmet Kaplan da şiiri tahlil ederken sonunda şiirin gerçekten neyi anlattığını kendisinin de anlayamadığını itiraf eder.[50]

---

[48] Kuran ve Meali, "Kehf Suresi 45. ayeti meali," erişim tarihi 14 Eylül 2024, https://www.kuranvemeali.com/kehf-suresi/45-ayeti-meali.

[49] Ruhi İnan, "Bu Böyledir Üzerinden 'Kapalıçarşı'yı Okumak Ya Da Sen Bana 'Kapalıçarşı' Ben Sana 'Bu Böyledir,'" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 8, s.13 (Fall, 2013): 1084.

[50] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri - II* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), 455.

Resim 2[51]

Sonuç

Sonuç olarak dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan İstanbul; İstanbul'un da en nadide hazinelerinden biri olan Kapalıçarşı, birçok disiplinin olduğu gibi edebiyatın da ilgilendiği mekânlardan biridir. Bu çarşı sadece ticari bir merkez olmayıp aynı zamanda kültür – sanat, el işçiliği, süs eşyaları, yorgancıları, kuyumcuları ve insanoğlunun hemen tüm ihtiyaçlarının sergilendiği dükkânlara sahip olması bakımından da önemli bir buluşma merkezidir. Kapalıçarşı sahip olduğu sokaklar, camiler, şadırvanlar ve her biri ayrı bir özelliğe sahip dükkânlar bakımından da ayrı bir İstanbul izlenimi verir. Bu çarşı, estetik ve kültürün başşehridir. İstanbul'a gelen tüm seyyah ve turistlerin ayrı bir ilgi duyduğu Kapalıçarşı, dünyanın değişik şehirlerindeki benzerlerinden de çok daha dikkat çekici bir niteliğe sahiptir. Bu çarşının edebiyatla ilişkisi maalesef görkemi kadar büyük değildir. Klasik edebiyatımızın Evliya Çelebi haricinde mesafeli durduğu Kapalıçarşı'nın modern edebiyatımızda da hak ettiği şekilde işlenmediği söylenebilir. Türk romanında sadece birkaç romanda karakterlerin alış-

[51]https://www.getyourguide.com/tr-tr/istanbul-l56/istanbul-u-kesfedin-ozel-rehberli-tur-t158352/ adlı web sitesinden alınmıştır.

veriş yaptığı veya içinden geçtiği bu mekânın şairler nezdinde de bir hükmünün olmadığı söylenebilir. Edip Cansever, bir antikacı olarak otuz yıl yaşadığı bu çarşıya şiirlerinde hiç yer vermez. Şiirlerinde bu çarşıyı öne çıkaran Orhan Veli, ismiyle müsemma olan Kapalıçarşı'nın içinde gizemler bulunduğunu ve dükkânlarda satılan her eşyanın bir hikâyesinin olduğunu söyler. Ece Ayhan "Çapalı Karşı" şiirinde alışılmamış bağdaştırmalar ve sözcük sapmaları yoluyla hem eski İstanbul'un sosyal ve kültürel hayatına göndermeler yapar, hem de politik bir eleştiri yöneltir. Kullandığı her ismin İstanbul hayatında ayrı bir sembol olduğu söylenebilir. Sezai Karakoç ise Kapalıçarşı'yı manevi bir dirilişin anahtarı olarak kullanır. Cuma gününün Hürriyet kadar kutsal olduğunu söyleyerek İslami bir dirilişe göndermeler yapar.

Kaynakça

Akın, M. "Orhan Veli'de Klasik Şiir Geleneğinin İzleri." *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 13, s. 2 (2023): 47-79. https://doi.org/10.20493/birtop.1401824.

Ayçelik, Z. "Reflection of Ece Ayhan's Biography on His Works." *Hars Akademi* 5, s. 2 (2022): 489.

Ayhan, Ece. *Bütün Yort Savul'lar! 1954-1997: Toplu Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Ayhan, Ece. *Dipyazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Ayvazoğlu, Beşir. "Edebiyatın Kapalıçarşısı." *Yeditepe Fatih*. Son erişim: 14 Eylül 2024. https://yeditepefatih.com/2021/ekim-kasim-aralik/edebiyatin-kapalicarsisi/.

Batur, Enis. *Ebabil Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "A'râf Suresi 175. Ayet Tefsiri." Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Tefsiri. Erişim tarihi 14 Eylül 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1129/175-ayet-tefsiri.

Duruel, Nursel. *Güvercin Curnatası: Cemal Süreya ile Konuşmalar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Elmas, Melek Şen. *"İkinci Yeni Şiiri Üzerine Anlambilimsel Bir İnceleme."* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Enginün, İnci. "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri." *Türk Dili* 481 (1992): 608.

Eraslan, M. "Orhan Veli Kanık Şiirlerinde 'Sözlü İroni.'" *Edebî Eleştiri Dergisi* 7, s. 2 (2023): 605-620.

Eraslan, Musa. "Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Orhan Veli Şiirlerinde Mizah." *Söylem Filoloji Dergisi 8, s. 3 (2023): 889.*

Erçetin, Arzu. "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekan Kurgusu İle Kapalıçarşı." The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC) 9, s. 2 (April, 2019): 71.

Ertop, Konur. "Ece Ayhan Anlatıyor." *Dipyazılar* içinde, 74. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Fedai, Özlem. "Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni." *Turkish Studies* 4, s. 1-1 (2009): 997-1003.

Geçgel, Hulusi. "Çanakkaleli Bir Şair: Ece Ayhan ve Şiiri." *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 3 (Mart, 2005): 6.

Gülcü, Melek. "Orhan Veli Şiirinde Japon Estetiği ve Haiku Şiiri." *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, s. 9 (Bahar, 2020): 29.

İnalcık, Halil. "Türk Devri." Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, 222. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

İnan, Ruhi. "Bu Böyledir Üzerinden 'Kapalıçarşı'yı Okumak Ya Da Sen Bana 'Kapalıçarşı' Ben Sana 'Bu Böyledir.'" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic* 8, s. 13 (Fall, 2013): 1082.

Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri - II*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.

Karaca, Alaattin. *İkinci Yeni Poetikası*. Ankara: Hece Yayınları, 2010.

Karakoç, Sezai. *Kapalıçarşı. Gün Doğmadan: Şiirler içinde*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2001.

Kolcu, Ali İhsan. *Edebiyat Kuramları*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008.

Konyalı, B. Ş. "Garip Poetikası Ekseninde Orhan Veli Şiirinde Şairanelik ve Eda Sorunu." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25, (2021): 429-438. https://doi.org/10.29000/rumelide.1032434.

Kul, Erdoğan. "Ece Ayhan'ın Şiirleri Üzerine Bir Araştırma." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Kul, Erdoğan. "Şiir Dilinde Sapmalar ve Bir Uygulama." *e-Journal of New World Sciences Academy* 3, s. 3 (2008): 388.

Kuran ve Meali. "Kehf Suresi 45. Ayeti Meali." Erişim tarihi 14 Eylül 2024. https://www.kuranvemeali.com/kehf-suresi/45-ayeti-meali.

Küçükerman, Önder. "Kapalıçarşı." *NTV İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: NTV Yayınları, 2010.

Mortan, Kenan, ve Önder Küçükerman. *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Nemutlu, Özlem. "Ahmet Hâşim Karşısında Orhan Veli." *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 1 (2009): 60.

Özgün, Ebru. "Ece Ayhan'ın Şiirlerinde Toplumsal Katmanları İmleyen Renkler." *Türkbilig* 38 (2019): 47.

Saracoğlu, Erdoğan. "Orhan Veli'nin Şiirlerinde Adlar Üzerine Filolojik Bir İnceleme." *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8, s. 9 (Summer 2013): 2177.

Sayak, Bülent. "Nedim ve Orhan Veli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma – İfade Arayışı Üzerine Poetik Notlar." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*

Dergisi 9, s. 42 (2016): 364.

Sazyek, Hakan. *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

Ulutaş, Nurullah. "Türkçede Yeni İmkân Arayışları Ekseninde İlhan Berk'te Dil Sapmaları." *Yeni Türk Edebiyatı* 11 (Nisan, 2015): 121-136.

Yalçın, M. *Şiirin Ortak Paydası 1*. İstanbul: İkaros Yayınları, 2010.

Fotoğraflar:

https://kapalicarsi.com.tr/?page_id=20

https://www.getyourguide.com/tr-tr/istanbul-l56/istanbul-u-kesfedin-ozel-rehberli-tur-t158352/

BİR ANKETİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ: "KAPALIÇARŞI'YI NASIL KURTARMALI?"

Nükte Sevim DERDİÇOK*

Özet

MEKÂN, SADECE FİZİKÎ ANLAMLARI ile var olan bir unsur değil; aynı zamanda kültürel anlamlar taşıyan ve çoğu zaman da mekânda bulunan kişilere kimlik özellikleri yükleyen bir alandır. Çarşılar da ekonomik, tarihî, sosyal ve kültürel özellikleri ile fizikî bir mekân olmanın ötesine geçen alanlardan biridir. Bu yönleriyle çarşılar, etrafında geleneksel bir düzen ve birtakım uygulamalar gerçekleştirmektedir. Kapalıçarşı da faaliyete başladığı dönemden günümüze değişen yönleriyle kültürel bir imge hâline gelmiştir. Böyle bir mekânın kültürel imge olarak algılanması ise bu mekânı kullanan grupların bakış açısı, algılama biçimleri ve o mekâna yükledikleri anlamlarla oluşmaktadır. Çarşının tarihsel süreç içerisinde değişim gösteren ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine bağlı olarak farklı algılanma biçimleri ile ele alındığı görülmektedir. Bu algılama biçimlerinden biri ise Vakit gazetesinde 1930 yılında "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlığı ile yayımlanan anket ve bu anketin okuyuculara anlattıklarıdır. Yer verilen ankette çalışmanın kimlerle yapıldığına dair herhangi bir bilgiye değinilmemiştir. Sırasıyla "Bir çatı altında toplanan 2500 dükkân ne zaman, niçin kuruldu?", "'Çarşıyı kaldırmalı' diyenler neler istiyorlar?", "Çarşı tamire muhtaç, fakat aldıran yok!", "Çarşının emanet parası ile tamiri lâzım!", "Çarşı bir cadde midir, yoksa bir han mı?", "Çarşıyı öldüren bizzat çarşı esnafı mıdır?", "Çarşı esnafının mikrop dediği işportacılar" ve "Esnaf kazanç vergisinin yanlış şekilde cibâyetinden şikâyetçi" başlıkları ile Kapalıçarşı'nın farklı

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nukte.derdicok@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3020-3226.

sorunları dile getirilmiştir. Bu anket sayesinde 1930'lu yıllarda halk tarafından çarşının algılanma biçimleri ortaya konulmuştur. Dönemsel olarak meydana gelen değişimler; yani bağlamsal özelliklerdeki dönüşümler hem bir kültür ürünü hem de farklı kültürel yapılanmaların ve uygulamaların mekânı olan İstanbul kent folklorunun sembollerinden biri hâline gelmiş Kapalıçarşı hakkındaki algılama biçimlerinde de farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. Bildiride de söz konusu anketin ortaya koyduklarından yola çıkılarak gazetenin yayımlandığı dönem olan 1930 yılında Kapalıçarşı'nın kültürel olarak nasıl algılandığı tespit edilmiş; çarşı etrafında oluşan kültürel dokunun yaşadığı değişimler, anket odağında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kapalıçarşı, mekân, kültürel değişim, Vakit gazetesi, kent folkloru.*

Thoughts Provoked By A Newspaper Article: "How To Save The Grand Bazaar?"

Abstract

Space is not just an element that exists in a physical sense; it also carries cultural meanings and often imparts identity characteristics to the people within it. Bazaars, with their economic, historical, social, and cultural features, are spaces that go beyond merely being physical locations. In these aspects, bazaars establish a traditional order and a set of practices around them. The Grand Bazaar has also become a cultural icon with its evolving aspects since it first began operating. The perception of such a place as a cultural icon is shaped by the perspectives, perceptions, and meanings attributed to it by the groups that use it. It is observed that the bazaar is approached with different perceptions based on its changing economic, social, and cultural characteristics throughout its historical process. One of these perceptions is based on an survey published in serial form in the Vakit newspaper in 1930 under the title "How to save the Grand Bazaar" and the opinions presented to readers through this survey. The survey provided in the article did not mention any information regarding with whom the survey was conducted. The survey covered various issues regarding the Grand Bazaar with the following headings in order: "When and why were 2500 shops gathered under one roof?", "What do those who say 'the market should be removed' want?", "The market is in need of repair, but no one cares!", "Is it the market tradesmen themselves who are killing the market?", "The peddlers whom market tradesmen call germs", and "Tradesmen complain about the incorrect collection of income tax". Thanks to this survey, the perceptions of the bazaar by the public in the 1930s were revealed. The changes that occurred over time, i.e., transformations in contextual features, have led to differences in the perceptions of the Grand Bazaar, which has become not only a cultural product but also a symbol of Istanbul's urban folklore, representing various cultural structures

and practices. The statement also determines how the Grand Bazaar was culturally perceived in 1930, the period when the newspaper was published, based on the findings of the survey. The changes in the cultural fabric around the bazaar were discussed in the context of the survey.

Keywords: *Grand Bazaar, space, cultural change, Vakit newspaper, urban folklore.*

"Ben 558 yıldan beri aynı yerde aynı işi yaparım. Büyük ustalığımın büyük sırları vardır."[1]

Giriş

İstanbul, tarihî geçmişi, kültürel mirası ve mimarisiyle dünya şehirleri arasında özel ve belirgin bir konuma sahiptir. İstanbul'un önemli simgelerinden biri olan Kapalıçarşı, yalnızca bir alışveriş merkezi olmanın ötesinde kentin kimliğini yansıtan bir mekân olarak ön plana çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen ve günümüzde de işlevini sürdüren Kapalıçarşı, tarih boyunca sayısız insanın yolunun kesiştiği, kültürlerin buluştuğu ve ticaretin merkezi hâline gelmiş bir yer olarak varlığını sürdürmektedir.

Kapalıçarşı, mekân kavramının fiziksel ve sosyal boyutlarını bir arada barındırırken aynı zamanda İstanbul'un zihinlerdeki imgelerinden biri olarak güçlü bir sembol niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Kapalıçarşı, sadece bir ticaret alanı olmanın ötesinde kentin kültürel ve tarihî kimliğinin somut bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları olan 1930'larda Kapalıçarşı algısı tarihsel dönüşüm sürecinden etkilenmiştir. İnsan, kültür ve mekân ilişkisi çerçevesinden bakıldığında dönemsel olarak meydana gelen değişimlerden kentin bir kültürel imajı hâline gelmiş Kapalıçarşı'nın da etkilenmemesi mümkün değildir. Bu etkilenme sebebiyle çarşının farklı dönemlerde farklı algılanma biçimleri ile ele alınmış olması kaçınılmazdır.

Özellikle *Vakit* gazetesinin 1930 yılına ait sayılarında yayımlanan "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlıklı anket ve sonuçları, Kapalıçarşı'nın o dönemde nasıl algılandığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Anket,

[1] Önder Küçükerman, "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı" *Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı* içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2019), 13.

çarşının toplumsal ve ticarî önemini, İstanbul halkının gözündeki yerini ve çarşı ile ilgili genel kanaatleri ortaya koymaktadır. Bu anketin bulguları, Kapalıçarşı'nın sadece tarihî ve kültürel bir mekân olarak değil; aynı zamanda dönemin sosyal ve ekonomik dinamiklerini yansıtan bir imge olarak nasıl algılandığının anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada, bahsedilen anketten yola çıkarak Kapalıçarşı'nın tarihî ve kültürel mirası, sosyoekonomik önemi ve kent kimliği üzerindeki etkileri incelenerek onun bir kent imgesi olarak nasıl algılandığı ele alınmıştır. Çarşının sosyal mekân olarak nasıl bir rolü olduğu ve kültürel etkileşimleri, söz konusu anket üzerinden irdelenerek İstanbul'un kent imgesi üzerindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Son olarak 1930'lu yıllarda Kapalıçarşı'nın toplumsal algısı ve bu dönemdeki değişimleri incelenerek çarşının geçmişten günümüze uzanan dönüşümüne dikkat çekilmiştir.

Mekân ve İmge Kesişiminde Kapalıçarşı

Mekân ile imge arasındaki ilişki, kültürel ve toplumsal anlamların inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Bir mekân yalnızca fiziksel bir alan değil; aynı zamanda insanların zihinlerinde ve kolektif belleklerinde şekillenen bir imgedir. Bu imgeler mekânın tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamlarıyla iç içe geçmekte; böylece mekân, salt bir coğrafî varlık olmaktan çıkarak toplumsal kimliklerin, aidiyet duygularının ve kültürel hafızanın taşıyıcısı hâline gelmektedir.[2] Bir şehir meydanı ya da tarihî bir çarşı, sadece ticaretin yapıldığı yerler değil; aynı zamanda bir kentin ruhunu, geçmişini ve kimliğini yansıtan imgeler olarak toplumsal bellekte yer etmektedir. Bu imgeler, bireylerin ve toplulukların mekânla kurdukları ilişkiyi şekillendirmekte; mekânın anlamını, önemini ve ona yüklenen değerleri belirlemektedir. Dolayısıyla mekânın imgeye dönüşme süreci, bireylerin ve toplumların mekâna dair algılarını, bu algıların nasıl (yeniden) üretildiğini anlamada temel bir unsurdur. Mekânın tarih boyunca geçirdiği dönüşümler, o mekânla ilgili imgelerin de zaman içinde değişmesine, farklı anlam katmanları kazanmasına yol açmaktadır. Bu farklılaşma süreci, aynı zamanda mekânın kültürel bir sembol olarak nasıl değişim gösterdiğini ve bu değişimin toplumsal bellekte nasıl yer ettiğini göstermektedir.

---

[2] Nükte Sevim Derdiçok, "Kentte Mekânın Kültürel Anlamı: İzmir Tarihî Kemeraltı Çarşısı" *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru* içinde, ed. Erkan Aslan, (İstanbul: Çizgi, 2023), 101.

Mekânın zaman içinde değişen anlam katmanları, o mekânın tarihî, toplumsal ve kültürel bağlamlarının sürekli olarak yeniden şekillenmesiyle oluşmaktadır. Bir mekân, ilk başta belirli bir işlevi ya da anlamı temsil edebilirken zamanla bu işlev ve anlamlar; toplumsal değişimler, siyasî olaylar, ekonomik dönüşümler ve kültürel etkileşimler gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle farklılaşmakta ve zenginleşmektedir. Yüklenen her yeni kültürel imaj, mekânın imgesine yeni bir anlam katmanı eklemektedir. Mekânın zamanla kazandığı bu çok katmanlı anlam yapısı, o mekânın sadece fiziksel bir yer değil; aynı zamanda bir sembol, bir hikâye anlatıcısı ve toplumsal bir hafıza deposu olmasını sağlamaktadır. Bu katmanlar, mekânın hem bireyler hem de topluluklar için nasıl bir aidiyet duygusu yarattığını, nasıl bir kimlik unsuru hâline geldiğini ve kimliğin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını göstermektedir. Mekânın değişen anlam katmanları, toplumun değişen dinamiklerini ve bu dinamiklerin mekâna nasıl yansıdığını anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır.[3]

Tarihî çarşılar da sadece ticaretin yapıldığı yerler olmanın ötesinde uzun yıllar boyunca bir kentin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının merkezinde yer almış mekânlardır. Bu çarşılar, çeşitli dönemlerde farklı işlevler üstlenmiş; toplumun yaşam biçimini, alışkanlıklarını ve değerlerini yansıtan önemli kentsel alanlar olarak şekillenmiştir. Çarşılar, kentin diğer alanlarıyla olan ilişkileri, mimarî yapıları ve içinde barındırdığı sosyal dinamiklerle zaman içinde zenginleşen anlam katmanlarına sahip olmuştur.

Tarihî çarşılar, öncelikle ticaretin en önemli noktaları olarak kurulmuş ve uzun yıllar boyunca bu işlevlerini sürdürmüştür. Büyük ticaret yollarının kesiştiği noktalarda bulunan çarşılar, sadece yerel ürünlerin değil; uzak coğrafyalardan gelen malların da alınıp satıldığı yerler olarak hizmet vermiştir. Bu işlev, çarşıların küresel ticaret ağlarına dâhil olmasını sağlarken aynı zamanda farklı kültürlerin bir araya geldiği, alışverişin ötesinde kültürel etkileşimin de gerçekleştiği mekânlar hâline gelmiştir. Ancak çarşıların anlamı sadece ekonomik işlevleriyle sınırlı kalmamış; toplumsal yaşamın da merkezi olmuştur. Çarşılar, insanların sosyalleştiği, haberlerin yayıldığı, toplumsal olayların konuşulduğu ve hatta siyasî hareketlerin örgütlendiği alanlar hâline gelmiştir. Bu bağlamda çarşılar, bir kentin sosyal dokusunun

[3] Nükte Sevim Derdiçok, "Arafta Kalanlar: Şehir mi Köy mü İkileminde 'Adalı' Yer Kimliği ve Aidiyeti," *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Haziran 2024): 501-521.

şekillenmesinde önemli bir rol oynamış; farklı toplumsal sınıfların, dinlerin ve kültürlerin bir araya geldiği, iç içe geçtiği birer buluşma noktası olmuştur.

Zamanla modernleşme süreçleri, ekonomik dönüşümler ve kentleşme dinamikleri, tarihî çarşıların anlam katmanlarını da değiştirmiştir. Bir zamanlar kentin ticaret merkezi olan bu alanlar, bugün çoğu zaman birer turistik cazibe merkezi hâline gelmiş; birincil işlevlerinin **ötesinde kültürel ve tarihî bir sembol olarak öne çıkmıştır. Günümüzde tarihî çarşılar, hem yerel halkın hem de turistlerin ilgisini çeken, geçmişle günümüz arasında bir köprü kuran mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bu bağlamda tarihî çarşılar, sadece ticaret yapılan yerler değil; bir kentin tarihini, kültürel kimliğini ve toplumsal hafızasını yansıtan çok katmanlı anlamlara ve algılanma biçimlerine sahip mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.**

İstanbul'un simge yapılarından biri olan Kapalıçarşı, deyim yerindeyse şehrin fethinden sonra kurulmaya başlandığı yer olması bakımından da İstanbul denildiğinde akla ilk gelen mekânlardan biridir. Yaklaşık 560 yıllık geçmişe sahip olan bu çarşı, şehrin ortasında (merkezinde) konumlanmasıyla hem şehre ait kültürel yapılanmaya hem de ticaret hayatına yön vermektedir. Çarşının konumu, mimarî yapısı, tarihi, esnaf ve müşteri üzerine kurulu insan ilişkileri, kültürel dokusu ve mirası, geleneksel yapısı, ekonomik özellikleri gibi pek çok etmen hem bu yapının önemini oluşturmakta hem de zaman içerisinde farklı algılanma biçimleriyle ele alınmasına yol açmaktadır.

Kapalıçarşı, Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya'yı camiye dönüştürdükten sonra ona gelir sağlamak amacıyla yaptırdığı Bedesten çevresinde kurulmuş; Fatih döneminde buna ek olarak Sandal Bedesteni de inşa edilmiştir. Bu yapıları çevreleyen açık pazarlar, zamanla kiremitli tonozlu çatılarla kaplanarak yollar ve galerilerden oluşan bir bütün hâline getirilmiştir. Dünya genelinde ticaret yapıları arasında özel bir konuma sahip olan Kapalıçarşı'nın merkezi, Eski Bedesten olarak da bilinen Cevahir Bedesteni'dir. İnşa yılı hakkında farklı görüşler bulunsa da çeşitli araştırmacılar yapının İstanbul'un fethinin hemen ardından Fatih tarafından inşa ettirildiğini kesin olarak kabul etmektedir.[4]

---

[4] Gülay Kurt, "Tarihsel Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı" *Geçmişten Günümüze Kapalı-*

Kapalıçarşı, Osmanlı'nın kalbinde yer alan ve günümüzde de tüm özelliklerini koruyan tarihî bir yapıdır. Temeli 1461 yılında atılmış ve Mimar Hayreddin tarafından inşa edilmiştir. İstanbul'un önemli ve benzersiz tarihî merkezlerinden biri olan Kapalıçarşı, 30.700 metrekarelik bir alanı kaplamakta ve 66 sokağı ile 4000 dükkânı içermektedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan bu devasa yapının, zamanla genişleyerek ve gelişerek büyümeye devam ettiği ve popülaritesini koruduğu görülmektedir. Kapalıçarşı, içinde 5 cami, 1 mektep, 7 çeşme, 10 kuyu, 1 sebil, 1 şadırvan, 24 kapı ve 17 han barındırmıştır. 15. yüzyıldan kalma kalın duvarlı ve kubbeli iki yapının etrafı, zamanla örtülerek ve eklemeler yapılarak büyük bir alışveriş merkezi haline gelmiştir. Kapalıçarşı, hem iç içe geçmiş mekân yapısı hem de genel bütünleşik yapısı ile negatif ve pozitif mekân organizasyonunu yansıtmaktadır. Bu tarihî çarşı, yıllar içinde dükkânların kullanıcı ihtiyaçlarına göre şekillenmesiyle yeni özellikler kazanan bir mekânsal bütünlüğe sahiptir. Başlangıçta farklı kültürleri, inanışları ve meslekleri bir araya getiren çarşı; insanların kaynaştığı, etkileşimde bulunduğu ve meslek öğrenip ürünlerini genel kurallar çerçevesinde satışa sunduğu bir alan olarak öne çıkmıştır. Günümüzde, toplu ulaşım ve konut imarından kamuya açık alanlara kadar bölgedeki tüm düzenlemeler, çarşı merkez alınarak yapılmaktadır. Kapalıçarşı, yaşadığı birçok yangın ve deprem gibi felaketlere (1512, 1565, 1618, 1622, 1645, 1652, 1658, 1750, 1766 yıllarında meydana gelenler gibi) rağmen restorasyonlar ve yenilemelerle varlığını sürdürmüş ve tüm dünyada dikkat çeken bir yapıya dönüşmüştür.[5]

Tarihsel süreçte Kapalıçarşı, İstanbulluların günlük hayatında büyük bir rol oynamıştır. Francis Marion-Crawford'a göre, Türkler genellikle sabah evlerinden çıkıp akşam işlerini bitirdikten sonra evlerine dönerler; gün boyunca dışarıda veya çarşıda vakit geçirirler. Yazar, Kapalıçarşı'yı Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesiştiği, aktif ve canlı bir merkez olarak tanımlamıştır. Edmondo De Amicis'e göre ise Kapalıçarşı'nın dışarıdan bakıldığında çekici ya da içerdikleri hakkında izlenim veren bir özelliği yoktur. Ancak içeri adım atıldığında, ziyaretçiler şaşkına döner. Zirâ Kapalıçarşı; camileri, çeşmeleri, kavşakları ve küçük meydanlarıyla adeta bir şehir atmosferi sun-

---

çarşı içinde, ed. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2019), 65-66.

[5] Arzu Erçetin, "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekân Kurgusu ile Kapalıçarşı," *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 9/2, (Nisan 2019): 68-77.

maktadır.[6] Şehir halkının gündelik hayatında önemli işlevleri olan böylesi bir mekânın İstanbul'un imgelerinden biri olması kaçınılmazdır. Bu durum, aynı zamanda çarşının pek çok kültürel imaj ve anlam katmanlarıyla örülü olmasını beraberinde getirmektedir. Ayrıca değişen dönemsel özellikler sebebiyle bu imajlar ve anlamlar da dönüşüm yaşadığı için Kapalıçarşı, farklı dönemlerde farklı algılama biçimleri ile ele alınmıştır.

1922'de Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu gelmiş ve bu durum, İstanbul başta olmak üzere büyük bir durgunluğa yol açmıştır. Kapalıçarşı'nın görünümü sadece depremlerle değişmemiş; ekonomik koşullar bozulmuş ve dünya çapında gelen değerli eşyaların akışı kesilmiştir. Bu durum, tüccarların çeşitlilikteki kaybına neden olmuştur. Ayrıca, zanaatkârlar üretim yapamayınca Avrupa menşeli seri üretim malları piyasada yaygınlaşmaya başlamıştır.[7] Yaşanan bu değişimler neticesinde Kapalıçarşı'ya atfedilen kültürel imajlar ve dolayısıyla da algılama biçimlerinde de farklılaşma meydana gelmiştir.

İnceleme konusu edilen anketin yayımlandığı dönem olan 1930'lu yıllarda[8] çarşı ile ilgili olumsuz bir bakış açısının oluştuğu söylenebilir. Çarşı özelinde birtakım sorunların olduğu dile getirilmektedir. Bahsettiğimiz anket de belirli sorunlara işaret etmekle birlikte söz konusu dönemde Kapalıçarşı'nın nasıl algılandığını da vurgulamaktadır. Şehrin imgelerinden biri olması ve bir kent kimliği oluşturması bakımından önemli bir rolü olan Kapalıçarşı'nın ne şekilde algılandığı; kültürel kimlik, şehrin kültürel yapısı ve geleneksel yapıdaki değişimlerle ilgili sorunlara da işaret etmektedir.

"Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" Başlıklı Anketin Anlattıkları

Vakit gazetesi, 20. yüzyılın başından itibaren Türk basın tarihinde önemli rol oynamış bir yayındır. Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından çıkarılan bu gazete, hem dönemin hem de ülkenin genel tarihinin

---

[6] Dilek Girgin, "Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul'da Gündelik Yaşam" *19.-20. Yüzyıl Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul* içinde, ed. Saro Dadyan, (İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri, 2021), 260-264.

[7] Kenan Mortan ve Önder Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 252-253.

[8] Bahsedilen anket serisinin yayım tarihi 1930 olsa da anketin Kapalıçarşı ile ilgili dile getirdiği ve algılama biçimlerini oluşturan tespitler, sorunlar ve çözüm öneri, bir süreci kapsadığı için 1930'lu yıllar şeklindeki bir ifade daha kapsayıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

anlaşılması açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreği, gazetecilik açısından zorlu bir dönemi temsil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası ile yeni kurulan ulusun bağımsızlık mücadelesi, gazetelerin karşılaştığı zorlukları artırmıştır. Gazeteler, özellikle günlük haberlerin yayılmasında kritik bir rol oynamış ve bu süreçte *Vakit* gazetesi de önemli bir yer edinmiştir. Gazete, yayın dönemindeki sosyal, siyasî ve kültürel değişimlerden etkilenmiş ve bu değişimleri okuyucularına aktarmıştır. Özellikle Millî Mücadele dönemi sırasında *Vakit* gazetesinin etkili bir yayın organı olduğu ve yönlendirici bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir. *Vakit* gazetesi siyasî yazıların yanı sıra sanat ve kültür çalışmalarına da yer veren bir yayındır. Yayın ilkeleri doğrultusunda, geniş bir içerik yelpazesi sunarak okuyucularına çeşitli konularda bilgi ve analizler sağlamıştır.[9]

Gazetenin geniş içerik yelpazesi çerçevesinde kentin imge yapılarından biri olan Kapalıçarşı'ya da kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. 1930 yılında "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlıklı bir anket yayımlayarak Kapalıçarşı'nın çeşitli sorunlarını ele almıştır. Bu anket, çarşının durumu hakkında farklı görüşleri ve halkın algısını yansıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Ankette, "Bir çatı altında toplanan 2500 dükkân ne zaman, niçin kuruldu?", "'Çarşıyı kaldırmalı' diyenler neler istiyorlar?", "Çarşı tamire muhtaç, fakat aldıran yok!", "Çarşının emanet parası ile tamiri lâzım!", "Çarşı bir cadde midir, yoksa bir han mı?", "Çarşıyı öldüren bizzat çarşı esnafı mıdır?", "Çarşı esnafının mikrop dediği işportacılar" ve "Esnaf kazanç vergisinin yanlış şekilde cibâyetinden şikâyetçi" başlıkları altında Kapalıçarşı'nın çeşitli sorunları ve halkın bu konudaki görüşleri dile getirilmiştir. Ancak anketin kimlerle yapıldığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu çalışma, 1930'lu yıllarda Kapalıçarşı'nın nasıl algılandığını ve yaşanan sorunları ortaya koymuştur.

Anketle ilgili dikkat çekilebilecek ilk husus, anketin gazetede yayımlanan başlığıdır. "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlığıyla verilen bu anket çalışması, 'kurtarma' vurgusu ile çarşı hakkında birtakım sorunların

[9] Canan Olpak Koç, "Bir Dönemin Tanığı Olarak Vakit Gazetesi," *Edebî Eleştiri Dergisi Cumhuriyetin İlanının 100. Yılı Anısına 1923'ten 2023'e Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı,* (Aralık 2023): 201-212.

olduğuna işaret etmektedir.[10] Çarşıyla ilgili sorunların varlığı, öncelikli olarak çarşı esnafına ikincil olarak da çarşı ziyaretçilerine etki etmesi sebebiyle üzerinde durulması gereken bir meseledir. Şehrin imge mekânlarından biri hâline gelmiş Kapalıçarşı'nın yaşadığı sorunlar da bütüncül olarak kent kimliğine; mikro ölçekte ise esnafa, çarşı ziyaretçilerine, alışveriş kültürüne ve geleneksel yapıya ayrı ayrı etki etmektedir. Mikro yapıları etkileyen sorunlar, bütüncül olarak bakıldığında ise kentin geleneksel dokusunu ve dolayısıyla da kentin ve kentlinin kültürel kimliğinde birtakım değişimlere yol açacaktır.

Anket serisinin ilk yazısında Kapalıçarşı'nın "milyonlarca liralık servet ambarı", "alışveriş merkezi"; "loşluğunda dinlenilen", "gürültüsünde eğlenilen", "dertleriyle zehirlenilen" bir mekân; bir "tarih", bir "pazar yeri", "seyyahların gezdiği bir yer"; "tozu çamuru olmayan", "arabanın otomobilin giremediği", "dilenci feryadı ve hamal kavgasının olmadığı" bir "cadde" ve aynı zamanda da bir "mahalle" olarak nitelendirildiği görülmektedir. Kapalıçarşı'nın yazıda belirtilen "Çarşı Bir Mahalledir" alt başlığının çağrıştırdığı kültürel imaj da oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca yazı içerisindeki "2500 Dükkân Bir Dam Altında" alt başlığı da Kapalıçarşı ile ilgili bir başka imaj olarak görülmektedir.[11] Çok sayıda dükkânın bir/aynı çatı altında görülmesi çarşıdaki birlikteliğin bir işareti olarak verilmiştir. Çarşının hem mahalle hem de dükkânların bir dam altında olduğu bir mekân olarak nitelendirilmesi birlik vurgusu olarak okunabilir.

Bu yazıda Kapalıçarşı'nın kış ve yaz aylarında sabah açılış ve akşam kapanış saatleri, güvenliğin sağlanması için bekçinin sorumlulukları gibi geleneksel bir düzenin varlığından ve işleyişinden bahsedilmesi de[12] şehrin merkezinde bulunan bu çarşının esnafını ilgilendiren gündelik hayat pratikleri ile buradan kaynağını alan kültürel yapılanmanın tarifini sağlamaktadır. Diğer bir deyişle Kapalıçarşı'nın geleneksel ve kültürel yapısını dile getirirken diğer yandan da bu mekânla ilgili algılanma biçimlerini ortaya koymaktadır.

Algıla(n)ma biçimlerini ortaya çıkaran kültürel imajlarla birlikte bu anket dizisinin neden yapıldığına dair bilgi de serinin ilk yazısında yer al-

[10] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?", *Vakit,* 27 Temmuz 1930, s. 1.

[11] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 1", *Vakit,* 27 Temmuz 1930, s. 3.

[12] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 1", s. 3.

maktadır. Kapalıçarşı'daki 2500 dükkânın 500 tanesinin kapanma nedenini tespit etmek için yapıldığı iddia edilen bu anket çalışmasında çarşının sadece "iktisadî buhran" kaynaklı değil; başka önemli nedenlerle de değişim yaşadığı ifade edilmektedir. Bu önemli nedenleri tespit etmek amacıyla yapılan ankette gazete okurlarına çeşitli soruların sorulduğu ve alınan cevaplar neticesinde çarşıda meydana gelen ve olumsuz olarak kabul edilen değişimlerin ele alındığı anlaşılmaktadır. "Çarşı Ölüyor" gibi dikkat çekici bir başlıkla Kapalıçarşı'ya dair olumsuz algının nedenlerini araştırmaya davet eden yazı dizisi, çarşının önemi, kültürel yapılanması, tarihi, işleyişi hakkında bilgi verdikten; yani çarşıyla ilgili olumlu kültürel imajlara değindikten sonra şehir hayatı ve şehirli açısından önemli bir rolü olan bu çarşıya dair sorunların tespit edilip dile getirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bahsedilen anket çalışmasında çarşının kapatılmasını isteyenlerin varlığından da söz edilmektedir.[13] Gazetenin bu konuyla ilgili tavrının ise objektif olmakla birlikte sorunların dile getirilerek çözümlenmesinden yana olduğu da söylenebilir.

Anketin ikinci yazısında "çarşının kaldırılmasını" söyleyenlerin sunduğu gerekçelere yer verilmektedir. Bu gerekçeler sayılırken Kapalıçarşı ile ilgili biçilen olumsuz imajlara ya da olumsuz bir algılanma biçimine tanıklık edilmektedir. "Gece hayatının olmaması", "sabah açılıp akşam karanlık basmadan kapanması", metrekaresi ile yaptığı iş arasında uyumsuzluk olan "dükkânların yola taşması ve yolcuların yolunu kapatması", "dağınık ve perişan bir manzara", "'kurûn-ı vustâî bir pazar yeri'ni andırması", "medenî bir şehir çarşısına benzememesi", "kaldırım üstündeki halı denkleri, deri balyaları, oyuncak sandıkları" gibi gerekçeler, çarşının kapatılmasını veya yıkılmasını isteyen okuyucular tarafından dile getirilmiştir. Okuyucuların ifade ettiği bu sebepler, şehir halkının en azından bir kısmının (veya bir grubunun) çarşı hakkında olumsuz bir algılama biçimine sahip olduğunu göstermektedir. Çarşıya dair olumsuz kanaati bir adım daha öteye götürerek çarşıyla ilgili dikkate değer bir benzetme yapmaktadırlar: "Çinliler ayaklarının büyümesine mâni olmak için ta küçükten demir ayakkabı giyerlermiş. Kapalıçarşı da İstanbul tarafının iktisadiyatı için böyle bir demir ayakkabıdır."[14] Bu benzetme ile Kapalıçarşı'nın İstanbul ticaret hayatını

[13] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 1", s. 3.

[14] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 2", *Vakit,* 28 Temmuz 1930, s. 3.

daraltan, tabir-i caizse canını acıtan bir yönüne vurgu yapılmaktadır. Bu benzetmeden sonra belediyeye seslenen bir grup okuyucu, şehre hizmet etmek isteyen belediyenin ilk iş olarak çarşıyı kapatmasını talep etmektedir. Bahsedilen bu bir hayli olumsuz görülen algılama biçimi ve bu çerçevede atfedilen kültürel imajlar, Kapalıçarşı'nın o dönem için ilk yazıda yer verilen olumlu imajlarını gölgede bırakacak niteliktedir. Ancak bu olumsuz algılamalara değindikten sonra gazete tarafından söz konusu tartışmaların doğruluğu veya yanlışlığının münakaşasına girmekten ziyade çarşının neden kapatılamayacağı veya yıkılamayacağı nedenleriyle birlikte açıklanarak çarşıya hayat vermek, sorunlara çözüm bulmak adına neler yapılabileceği yönünde bir çalışmaya girişilmiştir.[15]

Anketin üçüncü yazısından itibaren çarşıyla ilgili sorunlar sistematik bir şekilde dile getirilmiştir. Bu yazıda Kapalıçarşı'nın "damları yosun tutmuş", "kubbeleri çatlamış", "camları kırılmış", "yağmur suları içeri sızmış", "sıvalar dökülmüş" şeklinde tasvir edildiği görülmektedir. Çarşının bahsedilen mekânsal imajları sebebiyle tamire ihtiyaç duyduğu vurgulanırken çirkin bir manzara sunduğu ifade edilmektedir. Bu "çirkin manzara"nın yerli ve yabancı herkesi üzdüğü vurgusu ise çarşıya dair olumsuz bir algılama biçimi olduğunu tekrar dile getirmektedir. Ayrıca bahsedilen sorunun çözülememe nedenine değinilirken çarşı esnafının hemfikir olamadığı hususlar da gözler önüne serilmektedir. Çarşı esnafının tartışma konuları ise esnaf için Kapalıçarşı'nın ne anlama geldiği, gündelik hayat pratikleri özelinde çarşıyla ilgili sahip oldukları sosyal ve kültürel kimliğe dair aidiyet hisleri gibi konuları da ortaya çıkarmıştır.[16] Dördüncü yazıda da çarşının tamiri meselesiyle ilgili sorunlar ve bu meselenin neden çözülemediğiyle ilgili fikirler ile önceki dönemlerde yaşanan olaylar anlatılmıştır.[17] Yazıda yer verilen olaylar ve meseleler, Kapalıçarşı'ya dair hem esnafın hem yönetimin bakış açısıyla ilgili ipuçları taşımaktadır.

Beşinci yazı ise alışveriş kültüründe yaşanan değişimlere işaret ederek başlaması açısından oldukça önemlidir. Kültürel yapılanmada meydana gelen bir dönüşüm olarak alışveriş tercihlerinin değişim gösterdiğini anlatan "Halkımızın bilhassa son zamanlarda lükse ve büyük mağazalara

[15] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 2", s. 3.

[16] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 3", *Vakit,* 29 Temmuz 1930, s. 3.

[17] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 4", *Vakit,* 31 Temmuz 1930, s.3.

rağbetinden dolayı çarşı Beyazıt'tan Nuruosmaniye'ye giden en kısa yol oldu." cümlesi, aynı zamanda Kapalıçarşı'nın dönem için nasıl bir imaja sahip olduğunu da göstermektedir. Gazete yazarları tarafından "Çarşının günden güne sönmesini, harap olmasını çok canlı bir şekilde ifade eden bu cümle…" şeklinde verilen ifadenin de belirttiği üzere gazete okurlarına ait olduğunu düşündüğümüz bu cümle, Kapalıçarşı'nın bir alışveriş noktasından ziyade bir "geçiş yeri" olarak görüldüğünü ortaya çıkarmaktadır.[18] Bu algılama biçimi, çarşının geleneksel işlevlerinden birinin kaybolduğunu veya çare bulunmazsa kaybolmak üzere olduğunu anlatmaktadır.

Kapalıçarşı'nın bir cadde mi, bir han mı olduğu meselesi; yani çarşının mekânsal olarak hangi özellikler çerçevesinde ele alınması gerektiği ve algılandığı hususları da beşinci yazının tartıştığı konulardan biridir. Anket yazı dizisinde çarşının "duvarları olan", "tavanı olan", "kapıları olan" bir han olduğu vurgulanmaktadır.[19] Bu tutum ya da algılama, mekânsal özelliklerin kültürel yapılanmaları nasıl etkilediğini de ortaya koymaktadır. Anketle ilgili ilk yazıda çarşının 2500 dükkânı aynı çatı altında toplaması özelliğinden bahsedilmişti.[20] Bu özelliğin bir devamı olarak çarşının bir cadde değil; han olmasına dikkat çekildiği düşünülebilir. Diğer bir deyişle kapısı, duvarları, tavanı ile sınırlandırılmış; yani özel bir alan oluşturmuş bir mekândan bahsedilmektedir. Bu mekânın kendine özgü inşa ettiği kültürel özellikler de aslında "o yer"in fiziksel özellikleriyle ilgili sorunlara değinirken ortaya çıkmaktadır.

"Ucuz olsun diye kötü mal satmak", "pazarlık illeti", "laubalilik" gibi esnaf-müşteri ilişkilerinin sorun olarak görülen kısımlarını ele alan altıncı yazıda Kapalıçarşı'nın "sönme" nedenlerinin insan ilişkileriyle ilgili olan boyutu tartışılmaktadır. Yapılan anket çalışmasında ankete katılan isimlerden ikisi ilk kez bu sayıda açıklanmıştır. Gazetenin ilgili sayısında belirtildiği üzere Rahmi ve Haldun beyler "Kapalıçarşı'yı öldüren yine Kapalıçarşılılardır." diyerek çarşının bahsedilen sorununa işaret etmiştir. Bu girizgâhtan sonra çarşıyı öldüren ilk neden olarak pazarlık konusundan bahsedilmiştir. Hem "İstanbullular"ın hem de "Anadolu'dan gelen halk"ın pazarlıktan bıktığını ifade eden Rahmi ve Haldun beyler, özellikle pazarlığa

[18] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 5", *Vakit,* 1 Ağustos 1930, s. 3.
[19] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 5", s. 3.
[20] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 1", s. 3.

alışkın olmayan seyyahların bu sebeple Kapalıçarşı'dan kaçtıklarını söylemiştir.[21]

İkinci neden olarak da esnafın müşteriye karşı laubali tavırlar göstermesi ifade edilmiştir. Esnafın ticaret ve alışveriş kültürüne uymayan bir biçimde müşteriyi karşıladığı, müşteriyle onu dükkânına bağlayabilecek bir ilişki kuramadığı, müşterinin beğenmediği bir malı geri verme talebine kabalıkla yaklaştığı, müşteriyi davet etme şeklinin bazı dükkânlarda müstehcen hâle geldiğinden şikâyet eden okurlar aracılığıyla Kapalıçarşı'daki alışveriş kültüründe ve esnaf-müşteri ilişkisinde birtakım olumsuz değişimlerin yaşandığı görülmektedir.[22] Şikâyet edilen tüm bu başlıklar, çarşıya karşı oluşmuş olumsuz algılama biçimlerinin nedenlerini de açıklamaktadır.

Üçüncü neden ise esnaf tarafından çarşıda satılan malların güzellik ve sağlamlığından ziyade ucuzluğuna bakılması meselesidir. Müşterinin malın sadece ucuz olmasına değil; aynı zamanda sağlam olmasına da dikkat ettiği ve aldığı malın iki gün sonra parçalanması hâlinde bir daha o dükkâna gelmeyeceği gibi konular dile getirilmiştir.[23] Açıklanan bu gerekçelerle Kapalıçarşı'nın esnaf-müşteri ilişkisi bakımından nasıl algılandığıyla ilgili bir çerçeve çizilmiştir.

Anket serisinin yedinci yazısında[24] ise çarşı esnafı tarafından "mikrop" olarak nitelendirilen işportacılar ele alınmıştır. Hem bir mikrop hem de vergi kaçakçıları olarak görülen işportacıların ortadan kalktığı gün çarşının da eski hâline döneceği iddiası dile getirilmiştir. Dükkân sahibi olan çarşı esnafı ile işportacıların haksız rekabet hâlinde oldukları, bu yazıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu sayede Kapalıçarşı'daki geleneksel alışveriş yapılarının ne yönde değişim gösterdiğinin farkına varmak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda işportacıların sadece Kapalıçarşı gibi bir alışveriş noktasının değil; şehrin asayiş sorunu olduğu da ifade edilmiştir. İşportacılık yapan kimselerin çoğunun sabıkalı olduğu vurgulanırken meslek ve kimlik özellikleri arasında bir ilişkilendirme de yapılmıştır. Yazıda işportacıların ortadan kaldırılması ile Kapalıçarşı'nın tekrar hayat bulacağı, müşterilerin

[21] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 6", *Vakit,* 3 Ağustos 1930, s. 3.

[22] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 6", s. 3.

[23] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 6", s. 3.

[24] Bu yazı, gazetenin ilgili sayısında bir baskı hatası sonucu "6" olarak numaralandırılmıştır ancak serinin ilerleyişi çerçevesinde numaralandırma tarafımızca düzeltilmiştir. Bir sonraki yazı da bu düzeltmeye göre numaralandırılmıştır.

aldanmasının engelleneceği, zabıtanın işinin kolaylaşacağı, vergi hilekârlıklarının önüne geçileceği savunulmuştur.[25]

"Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlıklı anket dizisinin son yazısında ise çarşıyı olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri olan kazanç vergisi konu edilmiştir. Bahsedilen verginin yanlış hesap edilmesi sebebiyle çarşı esnafının birçoğunun çarşıdan ayrıldığı iddia edilmiştir. Yazıda anlatıldığına göre "padişahlar zamanında" değeri fazla olan dükkânların birer "zenginlik" göstergesi olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak yine yazıda bahsedildiği üzere 1930'larda dükkânların kıymeti eskisi gibi olmadığı hâlde eski döneme göre hesap edilerek alınan kazanç vergisi çarşı esnafını olumsuz etkilemiştir.[26] Ankette bahsedilen Kapalıçarşı'da bir dükkân sahibi olmanın zenginlik göstergesi olarak kabul edilmesi, bir ticaret mekânına atfedilen önemi ve çarşının algılanma biçimini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Sekiz yazıdan oluşan "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlıklı anket dizisi, okuyucuların Kapalıçarşı'yı algılama biçimlerini ortaya koyması bakımından dönem için önemli bir rol üstlenmiştir. Anket sayesinde Kapalıçarşı'yla ilgili yaşanan sorunlara tanıklık etme fırsatı bulunurken aynı zamanda önceki dönemlerle anket dizisinin gazetede yayımlandığı döneme ait Kapalıçarşı'nın algılanma biçimleri ile çarşıya dair kültürel imajlar arasındaki farklılıklar da görülmektedir. Bu tanıklıklarla Kapalıçarşı'nın özelinde ticaret hayatında meydana gelen olumlu ve olumsuz değişimler de ortaya çıkmakta; mekânda yaşanan değişimlerin kültürel yapılanmaları, kültürel yapılarda gerçekleşen dönüşümlerin de mekânsal özellikleri ne şekilde etkilediği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Mekân ve imge olguları çerçevesinde incelendiğinde Kapalıçarşı, sadece fiziksel bir yapı olmanın ötesinde farklı dönemlerde çeşitli kültürel ve sosyal anlam katmanları taşıyan bir kent simgesidir. Labirent benzeri yapısı, dükkânların dizilimi, sokakların ve hanların düzeni gibi mimarî özellikleri, yerleşim planı, çeşme, cami gibi tarihî yapılarının oluşturduğu fiziksel mekân özellikleri; esnaflar arasındaki ilişkiler, müşteri-esnaf ilişkisi, alışve-

[25] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 7", *Vakit,* 5 Ağustos 1930, s. 3.

[26] [İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 8", *Vakit,* 8 Ağustos 1930, s. 3.

rişin sosyal boyutuyla ticaret hayatı, kültürel etkileşim ve toplumsal hafıza yapısındaki rolü ile sosyal mekân özellikleri üzerine inşa edilmiş Kapalıçarşı, tüm bu bileşenleri ile İstanbul'un simgesi hâline gelmiştir. Çarşının zaman ve mekânın iç içe geçtiği bir yer olarak imgesel bir alan hâline gelmesi, onun zamana bağlı olarak değişim yaşanan her bir ekonomik, tarihsel, sosyal etmendeki yansımasını taşıması ve bunlara paralel olarak dönüşüm yaşaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Kapalıçarşı, farklı dönemlerde farklı algılanma biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır.

Kapalıçarşı'ya dair farklı algılama biçimlerinden biri, 1930 yılında *Vakit* gazetesinde yayımlanan ve "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?" başlığını taşıyan anket ile bu anketin okuyuculara sunduğu bilgilerdir. Anket, sırasıyla şu başlıklarla Kapalıçarşı'nın çeşitli sorunlarını ele almıştır: "Bir çatı altında toplanan 2500 dükkân ne zaman, niçin kuruldu?", "'Çarşıyı kaldırmalı' diyenler neler istiyorlar?", "Çarşı tamire muhtaç, fakat aldıran yok!", "Çarşının emanet parası ile tamiri lâzım!", "Çarşı bir cadde midir, yoksa bir han mı?", "Çarşıyı öldüren bizzat çarşı esnafı mıdır?", "Çarşı esnafının mikrop dediği işportacılar" ve "Esnaf kazanç vergisinin yanlış şekilde cibâyetinden şikâyetçi". Bu anket, yazı serisinin başlıklarından da anlaşıldığı üzere 1930'lu yıllarda halkın Kapalıçarşı'yı nasıl algıladığını ve bu algının içindeki sorunları ortaya koymuştur.

Anket serisinin ilk yazısında verilen ve ilgili bölümde belirtilen kültürel imajlar, şehir halkı ve ziyaretçilerin çarşıyı algılama biçimlerinde çarşının tarihî, ekonomik ve kültürel anlamdaki rolünü ifade etmektedir. Çarşının İstanbul ve İstanbullu için alışveriş, eğlenme, dinlenme noktası olduğu, ankette bahsedilen imajlar ile vurgulanmaktadır. Çarşının bir cadde ve bir mahalle olarak ifade edilmesi de hem alışveriş merkezi olmasının getirdiği yoğunluğu hem de mahalle olarak kabul edilmesiyle birlikte gelen birlik, beraberlik, huzur, güvenlik gibi olguları çağrıştırmaktadır. Özellikle "Çarşı Bir Mahalledir", "2500 Dükkân Bir Dam Altında" manşet ve imajları, çarşıya yüklenen birliktelik ve dayanışma olgularını vurgulayıcı niteliktedir.

Anket içerikli yazı dizisinden çıkarılabilecek ana sonuçlar ise şunlardır: İlk tefrikada Kapalıçarşı geniş bir hizmet alanı, alışveriş merkezi, tarihî bir yer, pazar yeri ve mahalle olarak tanımlanmıştır. Bu çeşitlendirilmiş tanımlamalar, çarşının çok yönlü ve zengin bir kültürel yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çarşının hem geleneksel hem de mekânsal bir birlik vur-

gusu taşıdığı, esnaf ve halk arasında bir aidiyet duygusu oluşturduğu da görülmüştür. Bu durum, çarşının toplum içinde köklü bir yerinin olduğunu ve sosyal ilişkileri güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. İkinci tefrika, çarşıya dair olumsuz algıların öne çıktığına işaret etmektedir. Çarşıya dair eleştiriler arasında gece hayatının eksikliği, dağınık görünüm, trafik sorunları ve çirkin manzara gibi faktörler yer almaktadır. Ayrıca çarşının ekonomik ve ticaret hayatını daraltan bir etkisi olduğu iddia edilmiştir. Bu olumsuz algılar, bazı katılımcıların çarşının kapatılmasını savunmasına yol açmıştır; bu da çarşının imajının belirli kesimlerce olumsuz algılandığını göstermektedir. Üçüncü tefrika, çarşının mekânsal sorunlarına odaklanmaktadır. Damların yosun tutması ve kubbelerin çatlaması gibi fiziksel problemler, çarşının bakımsız ve çirkin bir görünüme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tasvirler, çarşıya dair olumsuz algıları daha da pekiştirmiş ve esnaf arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Mekânsal sorunların çözülmemesi, çarşının genel imajını zedelemiştir. Dördüncü tefrika ise çarşının sorunlarının çözümüne yönelik arayışları incelemektedir. Esnaf ve yönetim arasındaki bakış açıları analiz edilmiş ve çarşının nasıl daha iyi bir hâle getirilebileceğine dair öneriler geliştirilmiştir. Bu bağlamda, çarşının tamiri ve yönetimsel düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Beşinci tefrika, çarşıda gözlemlenen kültürel değişim ve alışveriş tercihlerini ele almaktadır. Çarşının bir alışveriş merkezi yerine geçiş noktası olarak algılanmaya başlanması, alışveriş kültüründe önemli bir değişimin göstergesidir. Geleneksel işlevlerini yitiren çarşının, modern alışveriş alışkanlıklarına uyum sağlayamaması dikkat çekmektedir. Altıncı ve yedinci tefrikalar, esnaf ve müşteri arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunları incelemektedir. Pazarlık süreçleri, laubalilik ve mal kalitesizliği gibi etkenler, müşteri memnuniyetini olumsuz etkilemiştir. Bu sorunlar, çarşının cazibesinin azalmasına ve ekonomik olarak zayıflamasına neden olmuştur. Ayrıca işportacıların çarşı esnafıyla rekabet halinde olduğu, bu durumun da çarşıya zarar verdiği belirtilmiştir. Son olarak sekizinci tefrika ise çarşı esnafının vergi sorunlarına odaklanmıştır. Esnafın kazanç vergisiyle ilgili yaşadığı sıkıntılar, dükkânların eski dönemlerde zenginlik göstergesi olarak kabul edilmesinden kaynaklanan problemlerle ilişkilendirilmiştir. Eski vergilendirme sistemi, çarşı esnafını ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir.

Her bir tefrikasında farklı bir soruna değinen anket, Kapalıçarşı'nın tarihî ve kültürel önemini, çeşitli algılama biçimlerini, karşılaşılan mekânsal ve ekonomik sorunları, esnaf ve müşteri ilişkilerini detaylı bir şekilde ele alarak çarşının dönemin sosyal ve ekonomik yapısı içindeki rolünü ve karşılaştığı zorlukları ortaya koymaktadır. Gazete, olumsuz imajları dikkate alarak çarşının varlığını sürdürebilmesi için yapılması gerekenlere odaklanmıştır. Bu odaklanma, öncelikli olarak çarşı ile ilgili sorunların neler olduğuna dair tespitler içermekte; ikincil planda ise kısmî olarak çözüm önerilerine yönelmektedir. Anket serisi, özellikle Kapalıçarşı ile ilgili yer verdiği tespitlerle dönemin Kapalıçarşı imajlarını ve buradan hareketle öncelikle alışveriş-ticaret ikincil olarak ise sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgiler vermesi bakımından mekân, kültür ve insan ilişkisini ortaya koyan bir örneklem sunmaktadır. Çarşıya yüklenen kültürel imajlar göstermektedir ki dönemin değişen özelliklerine bağlı olarak insan ve toplumlar da değişim yaşamakta; bu durum insanın kültürel üretimlerinden biri olan mekânların dönüşmesine de neden olmaktadır. Tüm bu değişim süreci ise söz konusu mekânlara yüklenen kültürel imajlar ve kimlik özelliklerinin de her bir döneme ait farklı algılanma biçimleriyle karşımıza çıkmasına ve dolayısıyla bu çerçevede üretimler gerçekleştirmesine yol açmaktadır.

Kaynakça

Derdiçok, Nükte Sevim. "Arafta Kalanlar: Şehir mi Köy mü İkileminde 'Adalı' Yer Kimliği ve Aidiyeti," *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Haziran 2024): 501-521.

Derdiçok, Nükte Sevim. "Kentte Mekânın Kültürel Anlamı: İzmir Tarihî Kemeraltı Çarşısı" Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru içinde, Editör: Erkan Aslan, 101-119. İstanbul: Çizgi, 2023.

Erçetin, Arzu. "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekân Kurgusu ile Kapalıçarşı." *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 9/2, (Nisan 2019): 68-77.

Girgin, Dilek. "Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul'da Gündelik Yaşam" 19.-20. Yüzyıl Yabancı Seyyahların Gözünden İstanbul içinde, Editör: Saro Dadyan, 229-313. İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri, 2021.

Kurt, Gülay. "Tarihsel Süreç Işığında Çarşı Kavramı ve Kapalıçarşı" Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, Editör: Ali Şükrü Çoruk, 55-83. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2019.

Küçükerman, Önder. "Büyük Bir Kültür, Tasarım ve Ticaret Mirasının Ana Ekseni: Kapalıçarşı" Geçmişten Geleceğe Kapalıçarşı içinde, Editör: Ali Şükrü Çoruk, 13-53. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2019.

Mortan, Kenan ve Önder Küçükerman. *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Olpak Koç, Canan. "Bir Dönemin Tanığı Olarak Vakit Gazetesi." *Edebî Eleştiri Dergisi* Cumhuriyetin 100. Yılı Anısına 1923'ten 2023'e Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, (Aralık 2023): 201-212.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı?", *Vakit*, 27 Temmuz 1930, s. 1.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 1", *Vakit*, 27 Temmuz 1930, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 2", Vakit, 28 Temmuz 1930, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 3", *Vakit*, 29 Temmuz 1930, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 4", *Vakit*, 31 Temmuz 1930, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 5", *Vakit*, 1 Ağustos 1990, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 6", *Vakit*, 3 Ağustos 1930, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 7", *Vakit*, 5 Ağustos 1990, s. 3.

[İsimsiz], "Kapalıçarşı'yı Nasıl Kurtarmalı: 8", *Vakit*, 8 Ağustos 1990, s. 3.

ALMAN SEYYAHLARIN GÖZÜYLE 19. YÜZYILDA KAPALIÇARŞI

Sine DEMİRKIVIRAN*

Özet

19. YÜZYIL ALMANLARIN ŞARK'A olan meraklarının en yoğun olduğu dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde özellikle Alman okurların merakını gidermek için İstanbul'u anlatan seyahatnameler yayınlanmıştır. Bu çalışma dönemin seçkin Alman seyahat edebiyatında bulunan gözlemler ve betimlemelere odaklanarak Almanların Kapalıçarşı'ya bakışlarını irdelemektedir. Kapalıçarşı, canlı ticareti ve kültürel zenginliği ile tanınmış olup, Alman ziyaretçilerin çeşitli ürünleri, yoğun faaliyetleri ve karmaşık sosyal etkileşimleri belgeledikleri bir odak noktası olmuştur. İstanbul'da yaşamın kalbi olarak nitelendirilen Kapalıçarşı karmaşık ve devasa yapısı nedeniyle bazen mimari bir canavara benzetilmiş bazen de Bedesten-Pazar ismiyle bir şehir olarak görülmüştür. Alman yazarlar, seyahatnamelerinde ayrıca Kapalıçarşı'nın dar sokaklarında gezinen yabancıların karşılaşabilecekleri sorunlar ile ilgili ticari tüyolar verir ve kültürel farklılıklar hakkında bilgilendirme yaparlar. Seyyahlar, alışveriş yaparken dikkat edilmesi gereken noktalar, pazarlık stratejileri, gezilmesi gereken yerler ve esnafın tutumlarını detaylı bir şekilde betimlemişlerdir. Her dönem olduğu gibi 19. yüzyılda da Kapalıçarşı'da esnaflık yapan, vakit geçiren ve gezen sadece Türk ahalisi değildir; gezen, dolaşan hatta ticaret yapan diğer tebaalar da Almanların dikkatini çekmiş ve ayırt edici özelliklerine yer vermişlerdir. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışma Kapalıçarşı'nın kültürlerarası etki-

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, sdemirkiviran@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0474-3146.

leşimdeki rolünü ve Batı'nın Şark algısının şekillenmesindeki katkısını daha derin bir anlayışa kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Kapalıçarşı, Alman gezginler, kültürlerarası etkileşim, İstanbul.

The Grand Bazaar in the 19th Century through the Eyes of German Travellers

Abstract

The 19th century marked a peak in German fascination with the Orient, during which numerous travelogues about Istanbul were published to satisfy the curiosity of German readers. The Grand Bazaar, often described as the heart of Istanbul, was characterized as an architectural marvel with its complex and vast structure, sometimes referred to as a „city" with the name Bedestan-Pazar. This study examines German perceptions of the Grand Bazaar by analysing observations and descriptions in prominent German travel literature from the period. Renowned for its dynamic commercial activity and cultural diversity, the Grand Bazaar became a focal point for German visitors documenting its myriad products, bustling atmosphere, and intricate social interactions. German authors not only provided commercial advice for navigating the bazaar's narrow streets but also offered insights into cultural differences and effective bargaining strategies. They described various aspects of shopping in the Grand Bazaar, including tips on where to visit and the behaviours of shopkeepers. Importantly, the accounts also noted that, beyond the Turkish populace, a diverse range of individuals from different nationalities were active in the Bazaar, which caught the attention of the German travellers. This study aims to shed light on the Grand Bazaar's role in facilitating intercultural interaction and its influence on shaping Western perceptions of the Orient.

Keywords: 19th century, Grand Bazaar, German travellers, intercultural interaction, Istanbul.

Giriş

19. yüzyıl Alman gezginlerin Doğu'ya olan ilgisinin zirveye ulaştığı bir dönemdir. Bu ilgi, dönemin kültürel ve sanatsal akımlarıyla şekillenmiş, özellikle Romantik dönemin etkisiyle Şark dünyası gizemli ve egzotik bir dünya olarak algılanmıştır. Ancak sanayileşmenin getirdiği seyahat imkânlarıyla gerçek Doğu'yu deneyimleyen seyyahlar, önceki hayalî tasvirlerin yerini daha gerçekçi gözlemlere bırakmasına katkı sağlamıştır. Çalışma doğrultusunda Alman seyyahların İstanbul'un kalbi sayılan Kapalıçarşı'ya bakışı ele

alınmaktadır. Kapalıçarşı, sadece bir ticaret merkezi olmanın ötesinde Batılı gezginlerin Doğu'ya dair klişe ve stereotiplerini yansıttıkları bir mekân olarak incelenmiştir. Seyahatnameler ve gezi rehberleri üzerinden yapılan analizlerde, çarşının mimarisi, satılan ürünlerin çeşitliliği, Türk esnafının özellikleri ve çarşının sosyal bir gözlem alanı olarak önemi vurgulanmaktadır. Çalışmanın amacı 19. yüzyılda Alman yazınında Kapalıçarşı'nın nasıl tasvir edildiğini ve bu tasvirlerin Doğu algısını nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Alman seyyahların çarşıya dair ilk izlenimleri, ürünler ve esnaf hakkındaki değerlendirmeleri ile Kapalıçarşı'nın kültürel ve sosyal bir merkez olarak konumu incelenmektedir. Alman hayal gücünde romantik bir ideal olarak görülen Şark dünyasında Kapalıçarşı'nın gerçekçi bir mekân olarak nasıl yer bulduğunun gözler önüne serilmesi hedeflenmiştir.

1. Almanların 19. Yüzyılda Şark'a Bakışı

19. yüzyılda Alman seyyahların Doğu'ya, yani Şark'a bakış açısını anlamak için öncelikle dönemin kültürel, entelektüel ve sanatsal eğilimlerini ele almak gerekir. Bu dönemde Şark'a yönelik ilgi Romantik dönemin (1795-1835) izlerini taşımaktadır. Romantik dönemin sanat ve edebiyatında gerçek dünyadan kaçış, doğanın kucağında huzur bulma, fantastik ve bilinmeyen dünyalara yönelme ve mistisizme duyulan ilgi ön plana çıkmaktadır; bu eğilimler Almanların Şark'ı yabancı, bilinmeyen ve mistik bir dünya olarak tanımlamasına neden olmuş ve ilgilerini de şekillendiren önemli bir zemin oluşturmuştur. 19. yüzyılda Almanlar için Şark, Romantik dönemin bu karakteristik eğilimlerine cevap veren bir metafor ve aynı zamanda gerçek dünyadan kaçabilecekleri ve sığınabilecekleri bir mekân haline gelmiştir. Şark dünyasının egzotik atmosferi, zengin hikâyeleri ve mistik unsurları, romantik hayal gücünün beslenmesine olanak sağlamış ve bu nedenle edebiyattan bilimsel araştırmalara kadar geniş bir alanda ilgi odağı hâline gelmiştir. Johann Wolfgang von Goethe'nin *Doğu Batı Divanı* gibi eserleri veya Joseph von Hammer-Purgstall gibi şarkiyatçıların Doğu anlatım ve tasvirleri bu dönemde Şark'ın Alman hayal gücünde nasıl romantik bir ideal olarak yer ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Şark, Almanlar için gerçek dünyanın sınırlarını aşarak, insanlık tarihine ve manevi bir derinliğe ulaşmanın bir yolu olarak görülmüştür. Şark, kavram olarak (Orient) Alman edebiyatında ve düşünce dünyasında kendine yer edin-

miştir: "Romantik dönem, Herder'in idealist düşüncelerini benimsemiş ve Şark'ı insanlığın beşiği, masalların, şiirin ve dinin vatanı olarak görmüştür; manevi bir Şark'ta özlemlerinin hedefini bulmuştur".[1] Goethe'nin *Doğu Batı Divanı* eseriyle günümüzde "kültürlerarası bir dünya" olarak adlandırabileceğimiz bir anlayışa ilk adımı atan edebiyatçılardan biri olduğu söylenebilir. Özellikle 19. yüzyıl Almanya'sının edebiyat dünyası daha yakından incelendiğinde yalnızca bir edebi veya ütopik mekân olarak değil, aynı zamanda farklı kültürlerin uyum içinde bir araya geldiği yeni bir düşünce alanı olarak da Şark dünyasının varlığı dikkat çekmektedir. Doğu'ya yönelik veya Doğu'yu çağrıştıran edebi eserlerin sayısı, o dönemde daha önce görülmemiş bir zirveye ulaşır. Batı'nın, Doğu'nun eserlerini alımlamasıyla yalnızca çeviriler değil, aynı zamanda kültürel çeşitlilikleri görünür kılan ve kültürlerarası anlayışa önemli katkılarda bulunan özgün edebi üretimler de ortaya çıkar. Bu eserler, yabancıyı veya farklı olanı Alman dili ve edebiyatında yansıtır.[2]

Esasen dönemin şartları gereği Alman okurlarının Doğu'yu keşfetmeye başladığı söylenebilir. Kitap yayınları, gazete ve dergi yazıları, Doğu'ya duyulan ilginin hızla arttığını göstermektedir. Bilginler, gezginler ve şairler bu alanda öncü olmuş, eğitimli kesim ise farklı düzeylerde onları takip etmiştir. Bu dönemin nabzını tutan önemli yayınlardan biri, Cotta'nın *Morgenblatt für gebildete Stände* adlı dergisidir. Bu dergi, bilimsel oryantalizmin gelişimini yakından takip etmiş ve özellikle daha geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden yayınları öne çıkarmıştır. Hammer-Purgstall'ın hazırladığı *Fundgruben des Orients*, edebi oryantalizmin öncülerinden biri olarak bu alandaki en dikkat çekici çalışmalardan biri olmuştur. Araştırmaların ve özellikle çeviri faaliyetlerinin sonuçları, özetler ve özgün sunumlarla daha geniş bir okur kitlesine ulaştırılmıştır.[3] Romantik dönemin etkisiyle Şark, uzun süre romantize edilmiş bir şekilde betimlenmiştir ve bu resim, ro-

---

[1] Siegmund von Lempicki, "Bücherwelt und wirkliche Welt. Ein Beitrag zur Wesenserfassung der Romantik," *DVjs* 3 (1925): 339-386, 361. Aktaran: Max Georg Dehrmann ve Alexander Nebrig, *Poeta Philologus. Eine Schwellenfigur im 19. Jahrhundert*, 11.

[2] Sine Demirkıvıran , "Hybridität in der Übersetzung orientalischer Literatur – Verschmelzung morgenländischer Illustrationen und abendländischer Rezeption als ein Interkulturalitätskonzept?" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43, (2020): 446.

[3] Ludwig Ammann, *Östliche Spiegel: Ansichten vom Orient im Zeitalter seiner Entdeckung durch den deutschen Leser 1800-1850* (Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1989), 3.

mantik dönemden sonra da insanların zihninde yerini korumuştur. Ancak sanayileşmenin sağladığı imkanlarla Doğu'ya seyahat eden gezginler, romantik dönemde kurgulanan Şark dünyasının gerçekte var olmadığını fark etmişlerdir. Bu farkındalık, yazılarında Şark'ın gerçekte öyle olmadığını vurgulamalarına neden olmuştur. Seyahatnamelerde bu durum açıkça ifade edilirken, gezi rehberlerinde daha örtük bir şekilde dile getirilmiştir. Bununla birlikte, gezginlerin kültürel unsurlara duyduğu merak devam etmiştir. Örneğin, Türk kadınları, harem ve köle pazarı gibi olgular, romantik dönemde abartılı ve çoğunlukla yanlış bir şekilde tasvir edilmiş ve bu algılar okuyucuların zihnini etkilemiştir. Bu merakı gidermek amacıyla gezginler, özellikle bu konulara dair yeni tasvirler getirerek, daha gerçekçi betimlemeler sunmayı amaçlamışlardır.

Seyyahların yazıları, Şark'ı egzotik bir diyar olarak tasvir etmenin ötesine geçerek, buradaki toplumsal yapıları, ticari dinamikleri ve gündelik yaşamı ayrıntılı şekilde ele alır. Özellikle Kapalıçarşı gibi mekânlar, Alman seyyahların dikkatini çeken önemli odak noktaları olmuştur. Seyahatnameler incelendiğinde, Kapalıçarşı'nın yalnızca Osmanlı ticaretinin merkezi olarak değil, aynı zamanda çok kültürlü bir etkileşim alanı olarak algılandığı görülür. Bu eserlerde, Kapalıçarşı'nın büyüleyici atmosferinden yanı sıra alışveriş süreçlerinde dikkat edilmesi gereken noktalar gibi pratik uyarıların öne çıktığı anlaşılır.

Gezginlerin betimlemeleri arasında Türk imgesi öne çıkmaktadır; özellikle de Kapalıçarşı tasvirlerinde Türk esnafların tutum ve davranışlarının ön planda olması dikkat çekicidir. Ancak bu betimlemelerde diğer din ve tebaadaki esnaflar genellikle artık önyargı olarak nitelendirilebilecek olumsuz özelliklerle tarif edilmektedir. Bu durum, Türk esnafına dair olumlu bir imaj yaratırken diğer gruplar arasında belirgin bir ayrımcılığın metinlere yansımasına yol açmaktadır. Tüm bunlardan hareketle 19. yüzyılda Doğu, Alman yazınında hem hayalî hem de gerçekçi tasvirlerle yer bulmuştur diyebiliriz.

2. Kapalıçarşı Stereotipleri

Kapalıçarşı, Batılı seyyahların gözünde yalnızca bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda Doğu'ya dair yaygın klişe ve stereotiplerin yansıdığı bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Seyahatnamelerde, çarşıya dair gözlemler sıklıkla egzotikleşmiş anlatılar ve Batılı algıların etkisiyle şekillenmektedir. Doğu'nun "Binbir Gece Masalları" ile özdeşleştirilen büyülü dünyası, Ka-

palıçarşı gibi gerçek mekânlarda genellikle hayal kırıklıklarıyla yer değiştirmektedir. Bu stereotipler, bir yandan Doğu'nun romantize edilen imajını sorgulatmakta, diğer yandan çarşıyı Batılı ziyaretçilerin bakış açısıyla yeniden anlamlandırmaktadır. Kapalıçarşı, bu çerçevede hem Doğu'nun idealize edilen yüzünü hem de Batılı önyargılarla örtüşen eleştirileri bir arada barındıran bir simge hâline gelmekte, Doğu'nun karmaşıklığına dair bir okuma alanı sunmakta ve Batılı stereotiplerin yeniden şekillendiği bir odak noktası oluşturmaktadır.

Bu bağlamda İngiliz seyyah Charles White'ın eseri *Türklerin Ev Hayatı ve Gelenekleri* isimli eseri Almancaya kazandırılmış ve Alman okuyucuların Kapalıçarşı stereotiplerinin yeniden şekillenmesi desteklenmiştir:

> "Satıcılar kaldırımdan bir metreden biraz daha yüksek platformlarda otururlar; malları yanlarında ya da arkalarında tahtalar üzerinde düzensiz bir şekilde durur. Olağanüstü resimlemelere ve abartılı betimlemelere bakarak doğu pazarları hakkında muhteşem fikirlere sahip olan herkes, bu koyu tenli ve karanlık görünümlü esnaf topluluğuna adım attığında büyük bir yanılgıya düşecektir."[4] [5]

White, Batılı seyyahların Doğu pazarlarına dair taşıdığı idealize edilmiş beklentilerin gerçeklikle çatıştığını gözler önüne sermektedir. Seyyahın, pazar yerlerini düzensiz ve esnafı "karanlık görünümlü" olarak tanımlaması, Doğu'nun masalsı ve büyüleyici bir dünya olduğuna dair Batılı algının sorgulanmaya başladığını göstermektedir. Bu gözlemler, "olağanüstü resimlemeler" ve abartılı betimlemelerle şekillenen Şark imajının gerçeği yansıtmadığı fikrini güçlendirmektedir. Ancak bu durum, Doğu'ya yönelik yeni bir stereotipin oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Masalsı ve egzotik algıların yerini, düzensizlik ve karanlık imgelerle bezeli eleştirel bir bakış açısı alırken Doğu pazarlarına yönelik olumsuz klişeler Batılı metinlerde kendine yer bulmaktadır.

"İstanbul'un Bedesteni Bursa'nınkinden daha büyük ve daha da güzel; ama sadece karşılaştırıldığında; çünkü Binbir Gece Masalları'nı çağrıştırmak istemiyorum".[6]

---

[4] Tüm çeviriler çalışmanın yazarı tarafından yapılmıştır.

[5] Charles White, *Häusliches Leben und Sitten der Türken* (Berlin: Verlag von Alexander Duncker, 1845), 70.

[6] Alexander Freiherr von Warsberg, *Ein Sommer im Orient* (Wien: Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1869), 260.

Warsberg'in bu ifadesi, Osmanlı çarşılarının büyüklüğüne ve mimari estetiğine olan hayranlığını ifade ederken, aynı zamanda Batılı okuyuculara bir uyarı niteliği taşımaktadır. "Binbir Gece Masalları"nı çağrıştırmak istememesi Doğu'nun egzotik ve büyüleyici bir dünya olarak düşünülmesine karşı bir mesafe koyma çabasını yansıttığı söylenebilir. Bu görüş, Osmanlı çarşılarının fiziksel ve kültürel gerçekliğine daha tarafsız bir şekilde odaklanmayı teşvik ederken, Batılı okuyucuların masalsı klişelerden etkilenmemesi gerektiğine dair bir farkındalık oluşturmayı amaçlar gibidir. Warsberg'in bu tutumu, Doğu'ya yönelik stereotiplerin eleştirel bir şekilde sorgulanmasına ve daha gerçekçi bir bakış açısına geçiş sürecine katkı sunmaktadır.

Warsberg sonrasında şöyle devam etmektedir: "Avrupa, kaydettiği ilerlemelerle gurur duyuyor. Oysa Doğu'da benzer şeyler bizden çok önce vardı. Paris'teki pasajlar ve pazar yerleri, Konstantinopolis'in çarşı ve bedestenlerinden sadece biraz daha küçüktür."[7]

Warsberg'in bu devam cümlesi, Doğu ve Batı'nın ticaret kültürleri ve mekânsal düzenlemeleri arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Avrupa'nın modernleşme sürecinde elde ettiği kazanımların Doğu'nun daha önceki başarılarına dayandığını vurgulaması, Batı merkezli ilerleme anlatılarına bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Paris'teki pasajlar ve pazar yerlerinin, Konstantinopolis'in çarşı ve bedestenlerine benzetilmesi, Doğu'nun bu alandaki öncülüğünün altını çizerken, Doğu ve Batı arasında bir esinlenme ve kültürel aktarım ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu ifade, Warsberg'in Doğu'ya yalnızca egzotik bir hayranlıkla yaklaşmadığını, aynı zamanda Osmanlının ticari yapılarının Avrupa üzerindeki etkisini kabul ederek, bu ilişkiyi dengeleyici bir perspektifle ele aldığını göstermektedir. Warsberg'in yaklaşımı, Batılı okuyuculara, Doğu'nun yalnızca bir öteki değil, aynı zamanda ortak bir kültürel ve tarihsel mirasın parçası olduğunu hatırlatmaktadır.

Seyyahların söylemlerinden yola çıkıldığında Kapalıçarşı'nın Doğu'ya yönelik stereotiplerin hem pekiştiği hem de değişime uğradığı bir alan olarak öne çıktığı söylenebilir. Seyyahların betimlemeleri çarşının büyüklüğü ve mimari ihtişamıyla Doğu'nun etkileyici yönlerini vurgularken kimi zaman düzensizlik veya karanlık imgelerle olumsuz klişeleri yeniden üretmiştir.

---

[7] Warsberg, *Ein Sommer im Orient,* 261.

3. Kapalıçarşı: İlk İzlenimler

Kapalıçarşı'ya dair ilk izlenimler, ziyaretçilerin mekâna yönelik algısını şekillendirmede belirleyici bir rol oynamaktadır. Batılı seyyahlar, çarşıyı genellikle karmaşıklığı ve düzensiz yapısıyla değerlendirmektedir.

Yine Warsberg'in Kapalıçarşı ile ilgili betimlemesi şu şekildedir:

"Eski ve yeni tüm koridorlar dumanlı, köşeli, çoğunlukla alçak, karanlık, mimari güzellikten yoksun ve görünüşe göre sadece pratik kullanım için inşa edilmiş, hoş bir etki yaratma niyeti yok".[8]

Warsberg'in Kapalıçarşı'yı estetik bir mekân olarak değil, tamamen işlevsellik üzerine kurulmuş bir yapı olarak değerlendirdiği görülmektedir. Koridorları "dumanlı, köşeli ve karanlık" olarak tasvir edilen Kapalıçarşı, rahatsız edici bir ilk izlenim yaratmaktadır. Mimari güzellikten yoksun olduğu vurgusu ise yine "romantik" beklentilere karşılık, çarşının Batılı beklentilere uygun bir estetik sunmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda Warsberg'in bakışının, Kapalıçarşı'yı kültürel değerlerinden ziyade fiziksel özellikleri üzerinden yargılama eğilimini yansıttığı düşünülmektedir.

Murat Efendi, asıl adı Franz von Werner olan ve sonradan Osmanlı tebaasına geçen bir diplomat ve yazardır. Türkiye'yi çok iyi tanıyan bu isim Kapalıçarşı için şu tasviri kullanmaktadır:

"Sayısız yan ve çapraz sokakların (galerilerin) kesiştiği kubbe benzeri bir kapalı alan; düzensiz, zaman zaman plansız kıvrım ve dönüşlerle inşa edilmiş: Mimarî bir canavar!".[9]

Murat Efendi Kapalıçarşı'yı "mimarî bir canavar" olarak tanımlarken diğer seyyahlardan farklı olarak daha nötr bir anlatım benimsemektedir. Bu metafor, çarşının karmaşık yapısına ve boyutlarına işaret ederken, Osmanlının devasa ve etkileyici mimari anlayışını da gözler önüne sermektedir. Murat Efendi'nin sözcük seçimleri, çarşının kafa karıştırıcı düzenine dikkat çekerken olumsuz bir yargıdan ziyade, bu eşsiz yapının büyüklüğünü ve ihtişamını da ifade etmektedir. Bu betimleme, Kapalıçarşı sadece bir ticaret merkezi değil, Osmanlının mimari kimliğinin bir yansıması olduğunu düşündürmektedir.

Alman yazar, gazeteci ve tiyatro yöneticisi olan Paul Lindau *Doğu'dan*

---

[8] Warsberg, *Ein Sommer im Orient,* 260.

[9] Murat Efendi, *Türkische Skizzen* (Leipzig: Dürrische Buchhandlung, 1878), 121.

Kısa notlar adı altında yayımladığı eserde Doğu seyahatinde edindiği izlenimlere yer verirken Kapalıçarşı için şu cümlelere yer vermiştir:

"Konstantinopolis'teki büyük çarşının otuz altı sokağı ve dokuz farklı girişi vardır. Bir rehber olmadan kimsenin yolunu bulamayacağı bir labirenttir. Bu satış şehrinin tamamı tonozla örtülüdür. Işık yukarıdan küçük kubbelerden giriyor, loş, yarı gri ama rahatsız edici olmayan bir ışık.".[10]

Avrupalıların alışık olmadığı bu devasa yapı, Lindau'un "alışveriş şehri" benzetmesiyle daha da anlam kazanır. Rehbersiz gezmenin neredeyse imkânsız olması, yabancı bir şehirde rehbere duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Böylece, Kapalıçarşı'nın sadece bir pazar yeri değil, kendi içinde yaşayan ve karmaşık bir organizasyona sahip bir şehir olduğu izlenimini yaratmaktadır. Lindau ayrıca çarşının atmosferine dikkat çekmektedir. Kubbelerden süzülen yumuşak ve loş ışık, çarşıya estetik ve huzurlu bir atmosfer katmaktadır.

Kapalıçarşı'ya dair ilk izlenimler, çarşının hem büyüklüğüyle hem de karmaşık yapısıyla ziyaretçileri etkilediğini göstermektedir. Seyyahlar, bu mekânı anlamlandırmaya çalışırken farklı yönlerine dikkat çekmiş; kimi zaman düzen eksikliğini, kimi zaman ise çarşıda hissedilen huzurlu atmosferi ön plana çıkarmışlardır. Bu izlenimler doğrultusunda Kapalıçarşı'nın ziyaretçilerine hem şaşırtıcı hem de büyüleyici bir deneyim sunduğu söylenebilir.

4. Kapalıçarşı'da Satılan Ürünler

Kapalıçarşı'nın mimari yapısı ve atmosferi dışında elbette çarşıda satılan ürünler de önemliydi. Ürünleri çarşılarına göre tek tek saymaktansa onlar için ne ifade ettiğine yer verilmesi kültürlerarası etkileşimin nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Paul Lindau, Kapalıçarşı'da satılan ürünlerin çeşitliliğine dikkat çekerek şöyle der:

"Ve ne satıyorlar? Her şeyi, ama her şeyi! İhtiyaç malzemeleri de sarf malzemeler de en rezil malları da en seçkin sanat eserlerini de vahşiliğin ürünlerini de en yüksek kültürün ürünlerini de, Antik ve Çağdaş dönemlerden - her şey, her şey!".[11]

Görüldüğü üzere Kapalıçarşı sadece türlü türlü ürünlerin satın alınabileceği bir mekân değildir. Lindau'un kullandığı ifadelerden bir şaşkınlık

[10] Paul Lindau, *Aus dem Orient. Flüchtige Aufzeichnungen* (Breslau: Schottlaender, 1890), 177.

[11] Lindau, *Aus dem Orient. Flüchtige Aufzeichnungen,* 177.

durumu olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa'da neredeyse her şeyin satıldığı bir çarşının olmaması nedeniyle Kapalıçarşı kültürlerin ve zamanların kesiştiği bir mekân olarak anlaşılmaktadır. Lindau, çarşının sunduğu ürün çeşitliliğiyle Doğu ve Batı'nın, eski ve yeninin bir arada bulunduğunu belirtir ve çarşının evrensel bir ticaret merkezi olduğunu gösterir.

Bir diğer gözlemci ise çarşının uluslararası ve kültürel zenginliğini şu sözlerle ifade eder:

"Yurtiçi ve yurtdışının tüm fabrikasyonları, Batı'nın zengin sanatı ve Doğu'nun ihtişamı burada yan yana sergileniyor."[12]

Bu ifadelerde Kapalıçarşı'nın ürün çeşitliliği kadar kültürel zenginliği de gözler önüne serilmektedir. Batı'nın zarif sanat anlayışı ile Doğu'nun gösterişli geleneklerinin bir araya gelmesi çarşıyı tarih boyunca farklı medeniyetlerin etkileşim kurduğu bir merkez haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Georg Dempfwolff ise gezi rehberinde kültürel etkileşimin yanı sıra çarşının güvenilirliğine ve toplum içindeki saygınlığına vurgu yapmaktadır:

"Halkın bu çarşı güvenliğine duyduğu güven o kadar büyüktür ki mallar ve değerli eşyalar merkezindeki dolaplarda saklanır."[13]

Dolayısıyla Kapalıçarşı sadece bir ticaret alanı veya kültürlerarası bir mekân olarak tanımlanmamaktır. Kapalıçarşı tüm bunların yanında ayrıca güvenilir bir depo ve koruma mekânı olarak gösterilmektedir. İnsanların değerli eşyalarını burada güvenle saklayabilmeleri, çarşının toplumsal güvenilirliğinin ve hukuki düzeninin ne kadar sağlam olduğunu yansıtmaktadır. Bu tür anlatımlar, gezi rehberlerinde çarşıyı tanıtmanın yanı sıra seyahat edecek kişilere güven telkin etme amacı da taşıyor olabilir. Böylece Kapalıçarşı hem kültürel hem de sosyal anlamda bir güven merkezi olarak sunulmuş olabilir.

Tüm bu gözlemler bir araya getirildiğinde, Kapalıçarşı'nın sadece bir alışveriş yeri değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik bir merkez olduğu anlaşılır. Ürün çeşitliliği, kültürlerarası etkileşim ve güvenilirlik gibi özellikleriyle, çarşı karmaşıklığı içinde bir düzen sunmakta ve ziyaretçilere benzersiz bir deneyim vadetmektedir.

---

[12] İsimsiz, *Türkey und Griechenland. I. Die Osmanen, Constantinopel und der türkische Staat* (Leipzig: Hartlebens, 1824), 210.

[13] Georg Dempfwolff, *Ein Führer für Reisende nach Istanbul* (Leipzig: Verlagsbuchhandlung F. F. Weber, 1860), 96.

5. Kapalıçarşı'da Türk Esnafı

19. yüzyılda Kapalıçarşı'ya dair Alman seyyahların gözlemleri ticari hayatın işleyişini, Osmanlı toplumunun etik değerlerini ve sosyal dinamiklerini anlamakta veri sunmaktadır. Seyyahların yorumları ayrıca Osmanlı kültürüne dair tarihsel ve kültürel analizlerde yeni bir bakış açısı kazandırmaktdır. Kapalıçarşı'da dönen ticaret ve tüccarların karakteristik özellikleri farklı gözlemciler tarafından aktarılmıştır. Bunlardan biri Avusturyalı kadın seyyah Ida Pfeiffer'di:

"Esasen, Müslümanların karakterini gözlemlemek için pek çok fırsatım oldu ve önyargılı düşüncenin bize inandırmak istediğinden çok daha iyi ve dürüst olduğunu memnuniyetle gördüm. Ticarette ve diğer işlemlerde bile bir Türk'le iş yapmak, diğer uluslarla, hatta dindaşlarımızla bile iş yapmaktan daha iyidir."[14]

Pfeiffer, dönemin yaygın önyargılarına rağmen Müslümanların özellikle dürüstlük ve güvenilirlik konularında iyi özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kadın seyyah kendi deneyimleri sonucunda Müslüman Türklerle ticaret yapmanın diğer uluslarla veya hatta kendi dininden insanlarla iş yapmaktan daha avantajlı olduğunu belirtmekte ve Türk tüccarların ticari ahlakına ve dürüstlüğüne duyduğu güveni aktarmaktadır. Pfeiffer'ın bu düşüncesi, o dönemde Doğu toplumlarına yönelik Batı kaynaklı önyargıları yıkmaktadır; dahası Müslümanların ticarette dürüst olmalarını ve güvenilirliklerini ön plana çıkararak bu toplumun üyelerinin genellikle olumsuz stereotiplerle anılmasının haksız olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu gözlem aynı zamanda kültürlerarası etkileşimlerin bireysel deneyimler aracılığıyla önyargıları nasıl kırabileceğini göstermektedir. Pfeiffer, doğrudan deneyimleri sayesinde genellemelere dayalı olumsuz yargıları reddetmekte ve Müslümanların olumlu yönlerini takdir etmektedir.

Gezi rehberlerinden birini kaleme alan Moritz Busch, Kapalıçarşı'da alışveriş yaparken Türk esnafları tercih etmenin önemine değinirken diğer din ve tebaadan olan tüccarlara olumsuz yaklaşmaktadır:

> "İstanbul'dan hatıra almak isteyenler elbette Kapalıçarşı'dan alışveriş yapar. Satışa sunulan güzel ve değerli eşyaların çeşitliliği fazladır, fiyatlar

[14] Ida Pfeiffer, *Reise einer Wienerin in das heilige Land* (Wien: Verlag von Jacob Dornbück, 1856), 56.

> da uygundur. Ancak alışverişi Rumlar ve Ermenilerden değil, Türklerden yapmak gerekir. Büyük Türk tüccarların çoğu Fransızca veya İtalyanca konuşur, bu yüzden yabancılarla kolayca anlaşabilirler. Fiyatları yüksek söyleseler de çekinmeden yüzde otuz ya da kırk daha azını teklif edebilirsiniz. Her ticaret uzun sürer fakat kibarlıkta ve nezakette rakipsiz olan Türk esnaf, alıcıya zamanı daha keyifli kılmayı bilir. Önce oturacak bir yer, ardından bir sigara, belki bir fincan kahve ya da bir bardak limonata ikram eder. Türk esnaflardan alışveriş yaparken dolandırılma korkusu yoktur. Her mal, gerçekten söylendiği gibidir." [15]

Busch'un anlatımı, Kapalıçarşı'daki ticari hayatın güven ve nezaket temelli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Türk esnafın müşterilere karşı sıcak ve misafirperver yaklaşımı, alışverişi sosyal bir bağa dönüştürmektedir. İkramlar ve kibar davranışlar, ticareti yalnızca ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkararak toplumsal bir deneyim haline getirmektedir. Türklerin yabancı müşterilerle Fransızca ve İtalyanca gibi dillerde anlaşabilmesi ise Osmanlı ticaretinin uluslararası yönünü ve esnafın dilsel becerilerle müşteri ilişkilerine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Busch ayrıca Türk esnafına duyulan güvenin altını çizmektedir. "Dolandırılma korkusu yoktur" ve "her mal gerçekten söylendiği gibidir" ifadeleri, Osmanlı ticaretinde dürüstlük ve güvenilirliğin temel değerler olarak öne çıktığını göstermektedir. Bunun aksine, Rum ve Ermeni esnafla alışveriş yapılmaması gerektiği yönündeki tavsiye ise dönemin toplumsal önyargılarını yansıtmakla birlikte, bu grupların ticaretteki algılanış biçimine dair önemli bir ipucu sunmaktadır.

Charles White da ilginç bir şekilde Müslüman ve Ermeni tüccarlar arasındaki farklı dile getirken Ermenilere karşı sert bir çıkışta bulunur:

> "Müslüman ve Ermeni tüccarlar arasında garip bir fark vardır; bir yabancı, Kuyumcular Bedesteni'ni dolaşırken nadiren satıcılardan biri 'Ne istersiniz' diye sormaya tenezzül eder; buna karşın İpekciler Çarşısına girer girmez Ermeniler hemen harekete geçer ve her taraftan şu sözler duyulur: 'Signor ! Signor Capitano ! Brussa - Brussa bella fina!' […] Ermenilerin bu yaygarasını ancak onların sahtekârlığı geride bırakabilir çünkü her zaman gerçek piyasa fiyatından yüzde 20-30 daha fazlasını talep ederler ve eğer alıcı çok dikkatli değilse ölçü konusunda da alda-

[15] Moritz Busch, *Die Türkei. Reisehandbuch für Rumelien.* (Triest: Literarisch-Artistische Anstalt, 1870), 201-202.

> tılır. […] Müslüman tüccarlar arasında bu tür bir sahtekârlık neredeyse hiç görülmez çünkü en yüksek fiyatları elde etmek için ellerinden geleni yapsalar da yanlış ağırlık ve ölçü vermezler."[16]

White'ın gözlemi de diğer seyyahlar gibi Kapalıçarşı'daki farklı etnik grupların ticari davranışlarına odaklanmaktadır. Müslüman tüccarların sakin ve ölçülü bir tavır sergilediği belirtilirken Ermeni tüccarların daha agresif bir pazarlama stratejisi izlediği vurgulanmaktadır. White, İpekçiler Çarşısı'nda Ermeni tüccarların tutumlarını "yaygara" olarak nitelendirmekte ve bunu alışılmışın dışında ve rahatsız edici bir davranış olarak yorumlamaktadır. Ermeni tüccarların "sahtekârlık" ile ilişkilendirilmesi dönemin toplumsal önyargılarını açıkça ortaya koymaktadır. Gerçek piyasa fiyatının üzerinde talepler ve ölçülerin yanlış verilmesi gibi iddialar Batılı gözlemcilerin Ermeni tüccarlara dair geliştirdiği negatif stereotiplerin bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Bu tür ifadeler Osmanlı toplumundaki etnik ayrışmaların ticaret algısına nasıl yansıdığını da göstermektedir. White, Müslüman tüccarları dürüstlük ve güvenilirlikle ilişkilendirmekte ve "en yüksek fiyatı talep etmeye çalışsalar da yanlış ağırlık veya ölçü kullanmazlar" ifadesini kullanarak Osmanlı ticaret ahlakının güven temelli yapısını vurgulamaktadır.

Wilhelm Bennecke ise Müslüman esnafın dini vecibelerine olan bağlılığını ve bunun ticari hayata yansımasına odaklanarak şu anlatımı yapmaktadır:

"Kazanma arzusu Müslümanları günlük beş vakit namazı kılmaktan alıkoyamaz. Müezzin, namaz vakti geldiğini duyurur duyurmaz, bu çağrıyı duyan tüm inananlar en yakın camiye gitmek için acele eder. Esnaflar, genellikle tezgahlarını açık bırakarak önüne yalnızca bir ip gerer; bu kısa süre sonra geri döneceklerinin ifadesidir. Bu takdire şayan güven duygusu Türklerin ellerini hırsızlıktan uzak tuttuğunu gösterir."[17]

Bennecke'nin bu gözlemi Osmanlı toplumunun ticari ve dini hayatı arasındaki uyumuna ışık tutmaktadır. Türklerin dinlerine bağlılığı, dini vecibelerini özenle yerine getirmeleri ve hayatlarını din odaklı bir şekilde sürdürmeleri, onların namuslu ve dürüst bir yaşam tarzını benimsemeleri-

---

[16] White, *Häusliches Leben und Sitten der Türken,* 85.

[17] Wilhelm Bennecke, *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopel* (Kessinger Publishing, 1870), 153-154.

ne işaret etmektedir. Müslüman esnafın ibadet için tezgahlarını açık bırakarak yalnızca bir ip germesi, bu yaşam tarzının güven ve ahlak anlayışını üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Böylece Müslümanların ibadeti gündelik yaşamla uyum içinde sürdürmesi dini değerlerin toplumsal pratiklere olan etkisini somut hale getirmektedir. Bu güven duygusu ve ahlak anlayışı toplumda hırsızlık gibi davranışların önüne geçerken, dürüstlük ve güvenilirlik gibi değerleri de ticari hayatlarında ön plana çıkartmaktadır. Bu erdemler Bennecke'nin "takdire şayan güven duygusu" vurgusunu haklı çıkarır niteliktedir.

Murat Efendi'ye göre ise bu erdemler Türklerin modern ticarete uyum sağlamalarında bir takım sıkıntılar doğurmaktadır:

"Türk, modern anlamda ticaret için yaratılmamıştır: spekülasyon ruhu, girişimcilik arzusu ve esneklikten yoksundur. Ancak sadece eksikleri değil kişisel özellikleri bile ona engel teşkil eder. İnsan bazen erdemlerinden de tıpkı hatalarından olduğu gibi zarar görebilir; bir topluluk ise üyelerinin erdemleri yüzünden zayıf düşebilir."[18]

Bennecke'nin vurguladığı erdemler, Osmanlı toplumunun güven ve ahlak temelli ticaret anlayışını öne çıkarırken Murat Efendi'nin gözlemi bu erdemlerin modern ticaret anlayışıyla çeliştiği yönündedir. Murat Efendi, Türklerin spekülasyon ruhu, girişimcilik arzusu ve esneklik gibi modern ticaretin gerekliliklerini yeterince benimseyemediğini ifade etmektedir. Ona göre, Türk toplumunun erdemli özellikleri modern anlamda ticari rekabetin dinamiklerine ayak uydurmada zorluklara yol açmaktadır. "Bir topluluk, üyelerinin erdemleri yüzünden zayıf düşebilir" ifadesi, Murat Efendi'nin bu durumu eleştirel bir şekilde değerlendirdiğini göstermekle beraber Türklerin ticaret yapmadıklarını ima etmektedir.

Türk esnafı ile ilgli tüm bu görüşler Meyers gezi rehberinde yer alan "Türk" tasviri ile uyum göstermektedir ve ortaya bir Türk imgesini çıkartmaktadır:

> "Türk halkının karakterindeki güzel özellikler arasında dürüstlük, yardımseverlik ve misafirperverlik öne çıkar. Ticarette Türk güvenilirdir ve sözüne sadıktır. Kur'an, 'Kimseyi aldatmayın; ölçüyü doğru tutun, tartıda adil olun, sözünüzü tutun, zararınıza da olsa yeminlerinize bağlı kalın. Ticarette ve pazarlıkta hile yapmayın. Komşusunun malını hak-

[18] Murat Efendi, *Türkische Skizzen,* 126.

sız yere yiyenler, kendilerini yakıp kavuran bir ateşle beslenmiş olurlar' şeklinde öğretir. Yardımseverlik, gösteriş veya kibirle değil, samimi ve çıkarsız bir niyetle yapılır; çünkü din, Müslümana fakirlere ve düşkünlere karşı merhametli ve cömert olmayı emreder."[19]

Meyers gezi rehberine göre Türk toplumunun ahlaki ve sosyal değerleri Kur'an'ın öğretileri çerçevesinde şekillenmektedir. Türk halkının dürüstlük, yardımseverlik ve misafirperverlik gibi niteliklerinin yalnızca bireysel özellikler değil aynı zamanda dini inançlarla ilgili olduğu vurgulanmaktadır. Kur'an'ın ticarette dürüstlük, ölçüde adalet ve sözünde durma gibi ilkeleri öğütlemesi, bu değerlerin toplumsal yapıya olan etkisini göstermektedir. Bu tasvir ayrıca ticari ilişkilerde güvenilirliğin ve ahlaki bir duruşun Osmanlı toplumunda bir norm olmasını ve dini bir zorunluluk olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bu erdemlerin gösterişten uzak ve samimi bir şekilde uygulanması gerektiğine dair vurgu, toplumun sosyal dayanışma anlayışını güçlendiren önemli bir unsur olarak görülebilir.

Bu değerlendirmeler ışığında Batılı gözlemciler tarafından çizilen Türk imgesi, bir yandan ahlaki ve dini değerlere sıkı sıkıya bağlı diğer yandan ticari hayatta güvenilir ve saygın bir karakteri yansıtmaktadır.

6. Gözlem Yeri Olarak Kapalıçarşı

Kapalıçarşı, 19. yüzyılda Osmanlı toplumunu anlamak isteyen seyyahlar için alışverişin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Çarşıdaki kalabalık, ticaretin hareketliliği ve farklı sosyal grupların bir arada bulunması burayı gözlem yapmak isteyenler için oldukça uygun bir yer haline getirmiştir. Seyyahlar, Kapalıçarşı'da sadece esnafları gözlemlemişler; diğer insanları, gündelik yaşamı, kültürel etkileşimleri de gözlemleme fırsatı bulmuşlardır.

Murat Efendi Kapalıçarşı gözlemini şu şekilde aktarır:

"Masif taştan yapılmış ve kemerli olan çarşı sadece alıcı ve satıcıların yoğunluğu nedeniyle değil, aynı zamanda tüm boş zamanlarını burada geçiren, gösterişli beyler ve şehrin zarif hanımlarının da ziyaretleri nedeniyle İstanbul'un en hareketli buluşma noktasıdır. İstanbul'un sokak yaşamını incelemek isteyenler için burası en uygun gözlem yeridir."[20]

Murat Efendi'ye göre Kapalıçarşı esnaf ve müşterilerin yoğunluğuyla

[19] Meyers Reisbuch, *Türkei und Griechenland* (Leipzig/Wien: Bibliographisches Institut, 1892), 156.
[20] Murat Efendi, *Türkische Skizzen,* 34.

hareketli bir ticaret merkezi olarak öne çıksa da çarşının gösterişli beyler ve zarif hanımlar gibi farklı sosyal kesimlerin de buluştuğu bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Onun "İstanbul'un en hareketli buluşma noktası" tanımlaması, Kapalıçarşı'nın sosyalleşme ve gözlem için de önemli bir yer olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta Kapalıçarşı'nın Terzibaşı Sokağı Meyers gezi rehberine göre "alışveriş yapan Türk kadınlarını izlemek için en iyi yer"[21] olarak görülmektedir. Bu öneri dönemin Batılı seyyahlarının Osmanlı toplumuna ve özellikle kadınların toplumsal rollerine duyduğu merakın bir yansıması ve "harem" kavramının yanlış algılanması olarak düşünülebilir. Batılı okuyucular için bu tür bilgiler Osmanlı toplumunun günlük yaşamını anlamak adına egzotik ve ilgi çekici bir pencere sunmaktadır. Türk kadınlarının güzellikleri, alışveriş sırasında nasıl davrandıkları, giyim kuşamları, sosyal ilişkileri ve çarşıdaki varlıkları Batılılar tarafından en çok merak edilen konulardan olduğu söylenebilir.

Ida von Hahn-Hahn, bir aristokrat kadın seyyah olarak Kapalıçarşı'yı Batılı normlarla karşılaştırarak detaylı bir şekilde betimlemektedir:

> "Bedestendeyiz, yani kapalı pazar yerinde. Burası aynı zamanda ahşap tezgâhlardan oluşan sokaklarıyla bir panayır alanına benziyor; sadece bu tezgâhların hepsinin taş bir alt kısmı var; aynı zamanda kanepe, zemin ve tezgâh olan alçak bir masa gibi bir şey var; her sokak, oldukça yüksek bir kemerle örülü, tavanında çok az ışık ve hava deliği var. Sokağın ortasında bir oluk var. Bedestenlere atla veya öküz arabalarıyla bile girebilirsiniz; çoğu kadın olan yaya kalabalığı inanılmaz boyutlarda; bu uğultu ve gürültü, nemli hava, yarı karanlık, esnafın bağırışları, itilip kakılmamalar, orada kaldığım süreyi bir panayırdan bile daha iğrenç kılıyor".[22]

Hahn-Hahn Kapalıçarşı'yı kaotik ve rahatsız edici bir atmosferin hâkim olduğu bir mekân olarak tasvir etmekte ahşap tezgâhlar, taş alt kısımlar, yüksek kemerler ve loş ışık gibi mimari detaylara dikkat çekerken, bu ortamın gürültülü ve kalabalık yapısına özel bir vurgu yapmaktadır. "Bir panayırdan bile daha iğrenç" ifadesi, Hahn-Hahn'ın Osmanlı ticaret mekânlarına dair beklentilerinin karşılanmadığını göstermektedir. Nemli hava, bağırışlar ve kadın kalabalığının yoğunluğu gibi unsurlar Kapalıçarşı'nın sosyal hareketliliğini de dolaylı olarak gözler önüne sermektedir. Hahn-

[21] Meyers Reisbuch, *Türkei und Griechenland,* 279.

[22] Ida von Hahn-Hahn, *Orientalische Briefe* (Berlin: Verlag von Alexander Dunker, 1844), 178-179.

Hahn'ın rahatsızlık duyarak ifade ettiği bu detaylar bir aristokrat kadından beklenebilecek bir tutumu yansıtmaktadır. Kapalıçarşıdaki yoğunluk ve karmaşa, onun alışkın olduğu düzenli ve seçkin Batılı mekânlarla kıyaslandığında kabul edilemez bir deneyim olarak yorumlanmıştır. Ancak bu yorum, aynı zamanda kültürlerarası bir karşılaştırmayı da barındırmaktadır; çünkü Batılı bir perspektiften Osmanlı ticaret anlayışını değerlendirmesi farklı kültürlerin ticaret, sosyal yaşam ve mekânsal düzen anlayışlarının nasıl ayrıştığını ve birbirine nasıl bakıldığını göstermektedir.

Sonuç

19. yüzyılda Alman seyyahların Doğu'ya ve özellikle Kapalıçarşı'ya dair izlenimleri, kültürel etkileşimlerin ve algıların karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Romantik dönemin etkisiyle şekillenen Doğu imgesi gerçek seyahat deneyimleriyle birlikte yeniden değerlendirilmiştir. Seyyahlar hayallerindeki mistik ve egzotik Doğu ile karşılaştıkları somut gerçeklik arasındaki farkları gözlemleyerek Doğu'ya yönelik bakış açılarını revize etmişlerdir. Kapalıçarşı, bu bağlamda sadece bir ticaret merkezi olmanın ötesinde, farklı kültürlerin, dinlerin ve toplumsal katmanların kesiştiği bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Seyyahların aktarımları çarşının labirentvari yapısı, ürün çeşitliliği ve sosyal dinamikleri hakkında zengin bilgiler sunmaktadır. Türk esnafın dürüstlüğü ve misafirperverliği vurgulanırken, diğer etnik gruplara yönelik önyargılar da metinlere yansımıştır. Bu durum, dönemin toplumsal ve kültürel ön yargılarını ve güç dengelerini yeniden sorgulatmaktadır. Seyahatnameler ve gezi rehberleri, Kapalıçarşı'nın Osmanlı toplumunun günlük yaşamına dair önemli ipuçları taşıdığını göstermektedir. Çarşı, hem alışveriş yapanların hem de gözlem yapmak isteyenlerin uğrak noktası haline gelmiş; bu sayede seyyahlar, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yapısını daha yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır.

Sonuç olarak, 19. yüzyıl Alman seyahat edebiyatında Kapalıçarşı, Doğu'ya dair algıların şekillendiği ve sorgulandığı bir mekân olarak önemli bir yer tutmuştur. Seyyahların deneyimleri Doğu'nun romantize edilmiş imajının ötesine geçerek daha gerçekçi ve çok boyutlu bir anlayışın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu metinlerin, kültürlerarası etkileşimin ve karşılıklı algıların nasıl evrildiğine dair değerli birer belge niteliği taşıdığı aşikardır.

Kaynakça

Ammann, Ludwig. *Östliche Spiegel: Ansichten vom Orient im Zeitalter seiner Entdeckung durch den deutschen Leser 1800-1850*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1989.

Bennecke, Wilhelm. *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopel*. Kessinger Publishing, 1870.

Busch, Moritz. *Die Türkei. Reisehandbuch für Rumelien*. 2. Auflage. Triest: Literarisch-Artistische Anstalt, 1870.

Demirkıvıran, Sine. "Hybridität in der Übersetzung orientalischer Literatur – Verschmelzung morgenländischer Illustrationen und abendländischer Rezeption als ein Interkulturalitätskonzept?" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43, (2020): 445-474.

Dempfwolff, Georg. *Ein Führer für Reisende nach Istanbul*. Leipzig: Verlagsbuchhandlung F. F. Weber, 1860.

Hahn-Hahn, Ida von. *Orientalische Briefe*. Berlin: Verlag von Alexander Dunker, 1844.

Lempicki, Siegmund von. "Bücherwelt und wirkliche Welt. Ein Beitrag zur Wesenserfassung der Romantik" *DVjs* 3 (1925). H. 3, S. 339-386, 361. Aktaran: Max Georg Dehrmann ve Alexander Nebrig, *Poeta Philologus. Eine Schwellenfigur im 19*. Jahrhundert.

Lindau, Paul. *Aus dem Orient. Flüchtige Aufzeichnungen*. Breslau: Schottlaender, 1890.

Meyers Reisbuch. *Türkei und Griechenland*. 4. Auflage. Leipzig/Wien: Bibliographisches Institut, 1892.

Murat Efendi. *Türkische Skizzen*. 2. Aufl. Leipzig: Dürrische Buchhandlung, 1878.

Pfeiffer, Ida. *Reise einer Wienerin in das heilige Land*. März-Dezember 1842. Wien: Verlag von Jacob Dornbück, 1856.

İsimsiz. *Türkey und Griechenland. I. Die Osmanen, Constantinopel und der türkische Staat*. Leipzig: Hartlebens, 1824.

Warsberg, Alexander Freiherr von. *Ein Sommer im Orient*. Wien: Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1869.

White, Charles. *Häusliches Leben und Sitten der Türken*. Alfred Neumoçev.). 2. cilt. Berlin: Verlag von Alexander Duncker, 1845.

SEMPOZYUMDAN KARELER

INTERNATIONAL
SULEYMANIYE SYMPOSIUM 21
THE GRAND BAZAAR

ULUSLARARASI
SÜLEYMANİYE SEMPOZYUMU
KAPALIÇARŞI
THE GRAND BAZAAR

Bildiri Kitabı

Süleymaniye

Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2: Kapalıçarşı

International Süleymaniye Symposium 2: The Grand Bazaar

Editör
Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI

Bildiri Kitabı

Süleymaniye

Uluslararası Süleymaniye Sempozyumu 2:
Kapalıçarşı

International Süleymaniye Symposium 2:
The Grand Bazaar

Editör
Murat ELMALI

KOCAV YAYINLARI